226 ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ

ΚΟΣΜΑΣ ΠΟΛΙΤΗΣ

ΣΤΟΥ ΧΑΤΖΗΦΡΑΓΚΟΥ

ΠΕΛΕΚΑΝΟΣ

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ
Κοσμάς Πολίτης
ΣΤΟΥ ΧΑΤΖΗΦΡΑΓΚΟΥ

Στὴ Σειρὰ «Νεοελληνικὴ Γραμματεία» τῶν ἐκδόσεων Πελεκάνος, τὰ κείμενα εἶναι πλήρη καὶ χωρὶς συντομεύσεις. Ἀκολουθεῖται πιστά, ἡ γλῶσσα καὶ ἡ ὀρθογραφία τοῦ πρωτοτύπου.

E-ISBN 978-960-400-841-4
ISBN 978-960-400-650-2

Ζωοδόχου Πηγῆς 31, 106 81 Ἀθήνα, Ἑλλάδα
Τηλ.: 00302103807703
e-mail: pelekanbooks@gmail.com
on line πωλήσεις: www.e-pelekanos.gr

ΓΡΑΦΙΚΕΣ ΤΕΧΝΕΣ «ΓΡΑΜΜΑ»
Ἀτελιέ: Πληκτρολόγηση, Σελιδοποίηση
Ψηφιοποίηση βιβλίων, Ἠλεκτρονικὲς ὑπηρεσίες
Ζωοδόχου Πηγῆς 31, 106 81 Ἀθήνα
Τηλ.: 00302103807703

Καταφέρανε νά 'χω στήν πατρίδα μου,
τό αἴσθημα τοῦ ραγιᾶ.

ΚΟΣΜΑΣ ΠΟΛΙΤΗΣ

Ξαναδιαβάζοντας τά χειρόγραφά μου, πρόσεξα πώς εἶχα παρασυρθεί σέ πολλά μέρη ἀπό τό γλωσσικό καί τό συνταχτικό ἰδιωματισμό ἐκείνης τῆς χαμένης πολιτείας. Σκέφτηκα νά τά διορθώσω, μά τελικά προτίμησα νά τ' ἀφίσω ὅλα ὅπως μοῦ τά διηγηθήκανε, καί ὅπως ἤρθανε στή μύτη τῶν ἕξη γαλάζιων μολυβιῶν πού χάλασα γιά νά τά γράψω.

Κ.Π.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Ἡ μαλλιαρή πέτρα καί ὁ σταυρός τῆς θάλασσας

Τά παιδιά φέρανε τήν εἴδηση:

Ζή—τω! Νίκησε τό ἑλληνικό καΐκι!

— Ἔρχουνται! Ἔρχουνται!

Τό γυναικομάνι πετάχτηκε στά παραθύρια… Πολλές ξεπορτίσανε.

— Καλέ ἀλήθεια;

— Ποιοί ἔρχουνται, μωρέ;

Οἱ περισσότεροι ἄντροι λείπανε ἀπό το μαχαλά, εἴχανε πάει στό Κιαί — χαλασμός κόσμου ἐκεῖ κάτω, στό μουράγιο. Ἄδειασε ἡ πολιτεία. Ἑφτά μεγάλα σάτια, δεμένα στήν ἀράδα, κολλητά τό ἕνα πίσω ἀπό τ' ἄλλο, ἴδιος κάβος μές στή θάλασσα, μπρός στό καλοκαιρινό θέατρο τοῦ Κοκόλη, σημαιοστολισμένα μέ λογῆς λογῆς σινιάλα καί μέ τούρκικες κι ἑλληνικές παντιέρες. Ὁ κόσμος τίγκα πάνω στά σάτια –εἴσοδος ἕνα τεσσαράκι– καί πλημμύρα σέ οὗλο τό μάκρος τοῦ Κιαί, ἀπό τήν Ἐδέμ καί δῶθε. Τζάμπα ἐδῶ στό Κιαί, ἄν καί εἴτανε τό καλύτερο πόστο γιά νά παρακολουθᾶς τίς

λεμβοδρομίες ἀπ' τό πλάι, σ' ὁλάκερη τή διαδρομή. Τά τραμβάγια δύσκολα περνούσανε. Ὁ τραμβαγιέρης κράταγε κάθε τόσο τ' ἀλόγατο, καί μέ τήν τσαμπούρνα του ἀδιάκοπα στό στόμα, τσαμπούρναγε ὁλοένα γιά ν' ἀνοίξει δρόμο ἀνάμεσα στό πλῆθος. Στά πλουσιόσπιτα τοῦ Κιαί, ἀπ' τά μπαλκόνια, κοιτάζανε μέ κιάλια καί μέ φισταλόγγες τί γινότανε στή θάλασσα, τό κάθε σπίτι εἶχε σηκωμένη τήν παντιέρα τῆς νατσιόνας του, ἄλλο ἑλληνικιά, ἄλλο φραντσέζικη, ἄλλο ἰταλικιά, ἐγγλέζικη, ὁλλαντέζικη, γερμανικιά — καί οὗλα τά κονσολάτα τό ἴδιο. Καί πέρα, πάνω ἀπό τήν πολιτεία, στό ψηλό σαντάρδο της ἀνέμιζε ἡ ἑλληνικιά παντιέρα τοῦ προξενείου. Ἀπό τούς τουρκομαχαλάδες ὅμως κι ἀπό τήν ὀβραιακή, μονάχα λιγοστοί νομάτοι κατεβήκανε. Μά οἱ Τοῦρκοι ζαμπίτηδες τοῦ λιμανιοῦ, μέ τά φέσια τους καί τά χρυσά γαλόνια, εἶταν κι αὐτοί πάνω στό μεσιακό σάτι, καθισμένοι σέ καρέκλες κάτω ἀπό τήν τέντα, μαζί μέ δυό τρεῖς κονσόλοι, τόν Ἕλληνα πρόξενο, καί τά δικά μας τά πρόσωπα.

Οἱ ρωμιομαχαλάδες βουΐζανε ἀπό μέρες. Γιά τίς τετράκουπες βάρκες δέ γινότανε συζήτηση. Μονάχα οἱ βάρκες ἀπό τά δυό δικά μας ἀθλητικά σωματεῖα παίρνανε μέρος, καμιά τούρκικια ἤ φράγκικια δέν κόταγε νά παραβγεῖ μαζί τους. Καί ὅσο κι ἄν εἶτανε φανατικοί ἀπό τόν ἕνα σύλλογο ἤ τόν ἄλλο, τό ἐνδιαφέρον κούρνιαζε περιορισμένο. Μονάχα μιά χρονιά, οἱ φράγκοι τοῦ Σπόρτιγκ Κλούμπ βγήκανε στίς τετράκουπες, μπαϊλντίσανε στά μισά καί παρατήσανε τόν ἀγώνα, καί ἀπό τότε κάτσανε στ' αὐγά τους. Οἱ Ἀρμενέοι πάλι, εἶτανε ἀρκετά δυνατοί στό φουτμπώλ –ὄχι, βέβαια, ὅσο οἱ Ἐγγλέζοι τοῦ Μπουρνόβα– μά δέν καταπιάνονταν πολύ σέ ἄλλα ἀγωνίσματα. Μιά χρονιά, ὡστόσο, ὁ Κιρκόρ Ἐβρεμιάν εἶχε κερδίσει δευτεριά στή σφαιροβολία. Φέτος, σέ τοῦτες τίς

λεμβοδρομίες, ἀνήμερα τῆς Ἀναλήψεως, ὅπως κάθε χρόνο, πάλι ξεμυτίσανε οἱ φράγκοι. Βγῆκε στίς δίκουπες ὁ χοντρο-Ρικάρ, ὁ γιός τοῦ σπετσιέρη πού εἶχε τή φραντσέζικια σπετσαρία στό Φραγκομαχαλά, μά ἔμεινε πίσω πάνω ἀπό ἑφτά βαρκιές, κι ἔπαθε μεγάλο ρεζιλίκι.

— Ἔ, ἥσυχα παιδιά! Μή γιουχαΐζετε! Ντροπή! Ἀθλητικόν πνεῦμα, ἀθλητικόν πνεῦμα! — μπήκανε στή μέση τά προσώπατα τῆς ἐπιτροπῆς.

Ὁ χοντρο-Ρικάρ, ἀπ' τή ντροπή του, δέν ξεμπάρκαρε στά σκαλάκια τοῦ μουράγιου, μά ἔκανε τό γύρο καί βγῆκε πίσω ἀπό τό Κουμερκάκι.

Ἡ μεγάλη ἀγωνία, πού μπαμπακιάζανε τά χείλια τοῦ κόσμου, τῶν δικῶν μας καί τῶν Τούρκων, εἴτανε ἡ λεμβοδρομία τῶν βαρκάρηδων μέ τά τετράκουπα καΐκια, τέσσερα μίλια ὅλο μαζί, πηγεμός καί γυρισμός. Ἐπαγγελματίες βαρκάρηδες, ξεμπαρκάρανε τούς ἐπιβάτες ἀπό τά μεγάλα βιαστικά βαπόρια, τά ποστάλε, πού δέν μπαίνανε μές στό λιμάνι, μόνο ἀράζανε μισό ἤ κι ἕνα μίλι στ' ἀνοιχτά. Κοντά σ' αὐτό, λίγο ψαράδες, λίγο κατσιματζῆδες, λίγο νταβατζῆδες στά καφέ σαντάν καί τά καφέ ἀμάν τοῦ λιμανιοῦ. Ποτισμένοι ἅρμη, ψημένα παλικάρια κι ἀπό τίς δυό μεριές. Πέφτανε σέ συναγωνισμό, εἴχανε κι ἀμάχη ἀναμεταξύ τους, Τοῦρκοι καί Ρωμιοί, νταῆδες, πότε μαχαιρώνονταν, πότε κάνανε μαζί παρέα, μά σέβονταν καί στιμάρανε τήν παλικαριά ὁ ἕνας τ' ἀλλουνοῦ. Τά καΐκια εἴταν βαριές βάρκες, πλώρη ἀπό πρύμη δέν ξεχώριζε, μέ μιά μικρή κουβέρτα μπρός καί πίσω, στή μέση τέσσερις τραβέρσες, καί πελώρια κουπιά, χοντρά, σάν κι αὐτά στίς βασιλικές βάρκες κι ἀκόμα πιό χοντρά, πού δέν τά καλοχούφτιαζε τό πασαένα χέρι.

Καί τά δυό τελευταῖα χρόνια, τό ’να πάνω τ’ ἀλλοῦ, οἱ Τοῦρκοι τά θεριά. Λαζοί μαυροθαλασσίτες, εἴχανε κερδίσει αὐτή τή σπουδαία λεμβοδρομία καί πήρανε τόν ἀγέρα τῶν δικῶν μας. Ἄχ! ἡ πικροθάλασσα μᾶς πότισε φαρμάκι.

Τό λοιπόν, διηγηθήκανε τά παιδιά, κόσμος καί ντουνιάς, λογῆς λογῆς παντιέρες, δυό μουσικές παίζανε πάνω στά σάτια, τοῦ δικοῦ μας Ὀρφανοτροφείου καί τοῦ Ἰνταντιέ, πότε ἡ μία πότε ἡ ἄλλη, ὁλόγυρα πήχτρα ὁ γιαλός, βαποράκια, βάρκες καί καΐκια μέ πανιά — καί οὗλα τά βαποράκια, ὡς καί τά βαπόρια μέσα στό λιμάνι, βαλθήκανε νά σφυρίζουνε σάν ἔφτασε τό δικό μας καΐκι πρῶτο κι ἔγινε κοσμοχαλασιά.

Καί, νά! πάνω πού τό λέγανε, ἄρχισε νά σφυρίζει κ’ ἡ μπουρού τῆς φάμπρικας τοῦ Καλιδώνη ἐκεῖ κοντά.

— Καλέ, γιατί σφυρᾶ ἡ μπουρού σκολιάτικο; Σήμερα ἔχουνε μπαϊντός.

— Φαίνεται μάθανε τήν εἴδηση.

— Καλέ, αὐτοί κάνουνε τσ’ Ἐγγλέζοι. Πῆραν Ἐγγλέζικια νατσιόνα.

— Τό αἷμα νερό δέ γίνεται.

— Κατερίνα! παράτα τό γατί σου καί τρέχα νά βγάλεις τό τσουκάλι ἀπ’ τή φωτιά! πρόγγηξε τό κοριτσάκι της ἡ κώνα Στυλιανή.

Ἡ μικρή κάθισε μιά γροθιά τοῦ Περικλῆ, πού ἔκανε νά τῆς τραβήξει τή *μπουρμάδα,* κι ἔφυγε γιά τό σπίτι μέ τό κίτρινο γατί στήν ἀγκαλιά, ρίχνοντας πίσω της ματιές.

— Νά δεῖς πού θά βάρεσε τή μπουρού ὁ φύλακας τῆς φάμπρικας, ἀπό ἑαυτοῦ του. Ὁ Γιώργης ὁ Μαυροβουνιώτης.

Ἄδικα φυλαγότανε ἡ Κατερίνα, γιατί ὁ Περικλῆς δέν τήν κυνήγησε, ἀπό φόβο τῆς κώνα Στυλιανῆς.

Τά παιδιά, μιά καί τ' ἀφίσανε ἥσυχα οἱ γυναῖκες, τώρα πού κουβεντιάζανε μεταξύ τους, ξαναρχίσανε τό φωνοκόπι:

— Νικήσαμε! Ἔρχουνται! Ἔρχουνται!

— Μωρέ, ποιοί ἔρχουνται; ρώτησε ἡ κυρα-Ντουντού.

— Φέρνουνε τό καΐκι.

Καί ξαναπῆρε φόρα, μιλώντας μιά τό ἕνα μιά τό ἄλλο. Σφυρίζανε τά βαποράκια, κ' ἡ μουσική τοῦ Ὀρφανοτροφείου μας ἔπαιζε τήν ἑλληνικιά μάρσα καί οὗλοι βγάλανε τά καπέλα τους κ' οἱ Τοῦρκοι *ζαμπίτηδες* σταθήκανε μέ τά χέρια δεμένα μπροστά, κ' ἡ μουσική τοῦ Ἰνταντιέ, τοῦ τούρκικου Πολυτεχνείου, λούφαξε, καί τότε, μπλούμ! οἱ τέσσεροι ἀπ' τό δικό μας τό καΐκι πέσανε στή θάλασσα, νά τή μαλαγανέψουνε, λέγανε, νά τούς ξαναχαρίσει τή νίκη, κι ἄλλοι ἀπ' τίς μαοῦνες πέφτανε στή θάλασσα, ἔτσι, μέ τά ροῦχα, μπλούμ! — κ' οἱ Τοῦρκοι μονάχα πού κοιτάζανε.

— Κι ὁ τιμονιέρης;

— Ὄχι, αὐτός δέν ἔπεσε στή θάλασσα.

— Καλέ, φωνάξτε τήν κυρα- Λοξάντρα. Ὁ Παντελής της δέν εἴτανε ὁ τιμονιέρης;

— Καλέ, γιατί φέρνουνε τό καΐκι;

— Κουβαλᾶνε μέσα σηκωτό τόν Παντελή.

— Ἠβοί! Τονε σκοτώσανε οἱ Τοῦρκοι;

Τα παιδιά μέινανε μ' ἀνοιχτό στόμα. Βέβαια τόν Παντελή τόν εἴχανε δεῖ μέ τά μάτια τους ζωντανό. Στό μουράγιο, λέγανε θά τόν φέρνανε σηκωτό γιά νά τόν τιμήσουνε — σ' αὐτόν, λέγανε, χρωστάγαμε τή νίκη. Μά ἡ ξαφνικιά ἰδέα τοῦ θανάτου τά σάστισε.

Γιά νά τό λένε αὐτές, μπορεῖ νά τόν σκοτώσανε οἱ Τοῦρκοι. Μπορεῖ καί νά πέθανε, νά, ὅπως πεθαίνουνε τόσοι καί τόσοι - ὄχι τά παιδιά, ὅσο θυμοῦνται, ποτέ δέν πέθανε παιδί στό μαχαλά, μωρά, ναί, πεθαίνανε, μά παιδιά δέκα μέ δώδεκα χρονῶ, ποτέ — μά τόσοι ἄλλοι, νά, προχτές ἀκόμα περάσανε τήν Εὐανθία τή ράφτρα, *γκιουζελίμ* κοπέλα, μέ τά μαλλιά της ξέπλεκα, εἶχε πεθάνει, λέγανε, ἀπό χτικιό, μέ τό ράψε ράψε…

Ὁ Σταυράκης τοῦ Ἀμανατζῆ τό βρῆκε τοῦ γούστου του νά κουβαλᾶνε ἕναν πεθαμένο μέσα στό καΐκι. Χόντρυνε τή φωνή του:

— Τονε σκοτώσανε οἱ Τοῦρκοι! — κι ἔμπηξε μιά στριγγλιά καί τό ’βαλε στά πόδια, καί ξοπίσω του τ’ ἄλλα παιδιά, κι ὥσπου νά προφτάσουνε οἱ γυναῖκες νά τούς ποῦν δυό λόγια, εἴχανε στρίψει κιόλα τό *ντουρσέκι* καί χαθήκανε ἀπ’ τά μάτια τους.

— Ἠβοί! Τονε σκοτώσανε οἱ Τοῦρκοι!

— Νά, κοίτα τό *καρακόλι*.

Ἀπό τό καρακόλι, στήν πέρα μεριά τοῦ Ἀλανιοῦ, εἴχανε βγεῖ δυό τρεῖς ζαπτιέδες κάτω ἀπ’ τίς κολόνες καί κοιτάζανε κατά δῶ. Ὁ *γιούζμπασης* στεκότανε στό παράθυρο.

Κι ἀλήθεια, μποροῦμε νά ποῦμε πώς τή νίκη τή χρωστούσαμε στόν Παντελή. Δέν εἴτανε θαλασσινός. Σχεδόν κανένας ἀπό τοῦ Χατζηφράγκου τ’ Ἀλάνι δέν εἶχε νταραβέρια μέ τή θάλασσα. Δουλεύανε στά σύκα, σέ φάμπρικες, ἄλλοι μικρομαγαζάτοροι κι ἄνθρωποι τοῦ τσαρσιοῦ, ὑπάλληλοι σέ μπακάλικα, σέ μανιφατουριέρικα, γιαπιτζῆδες, μαραγκοί. Δέν εἴτανε θαλασσινός ὁ Παντελής, δεκαεφτά χρονῶ φαρνατζιδάκι, παραγιός στό φαναρτζίδικο τοῦ Ἀντρουλῆ. Κάποιες φορές καταπιανότανε μολύβια καί διαβῆτες, ἔφτιαχνε σχέδια πάνω στό χαρτί, τά κοίταζε,

στραβομούριαζε, τά ’σκιζε, καί ξανάρχιζε ἀπ’ ἀρχῆς. Γιατί ὅταν τοῦ καρφωνότανε μιά ἰδέα, δύσκολα τήν παρατοῦσε. Ὅλα τά καταφέρνεις μέ τό νοῦ, δέν εἶν’ ἔτσι; Λές κ’ ἤθελε νά τ’ ἀποδείξει στόν ἑαυτό του. Καί σάν κατάφερνε κάτι - ἄς ποῦμε, ἕνα καινούργιο σχέδιο φαράσι, πιό πραχτικό — δέν περηφανευότανε γι’ αὐτό. Τοῦ εἴταν ἀρκετό πώς εἶχε τήν ἀπόδειξη τῆς θεωρίας του. Στό μαχαλά, τ’ ἄλλα παλικαράκια τόν εἴχανε λιγάκι γιά σχολαστικό.

Στό λιμάνι πήγαινε καμιά φορά ν’ ἀνταμώσει τό μικροθειό του, πού εἶχε μιά ὄμορφη δουλειά: βουτηχτής. Κατέβαινε μέ τό σκάφαντρο ἤ βούταγε γυμνός, ἀνάλογα πού ἔκρινε τήν περίσταση, γιά νά ξεμπλέξει τίς ἄγκυρες τῶν καραβιῶν ἄν τύχαινε νά σκαλώσουν ἀνάμεσα στά βράχια τοῦ βυθοῦ. Τόν ρωτοῦσε γιά τό ἕνα καί γιά τό ἄλλο, ἐξέταζε τό σκάφαντρο, μελετοῦσε τήν ἀεραντλία, ποιός ξέρει τί ἔχοντας στό νοῦ του. Αὐτό, πρίν καιρό. Γαιτί τώρα τελευταῖα τόν ἀπασχολοῦσε τό πρόβλημα νά φτιάξει μιά λάμπα μέ ἀσετυλίνα. Ὅπως καί νά ’ναι, πήγαινε πάντα κάπου κάπου κι ἔβρισκε τό θειό του, γιατί τοῦ ἀρέσανε οἱ μυρωδιές καί ἡ ἀτμόσφαιρα τοῦ λιμανιοῦ. Ἐκεῖ, στόν καφενέ, παρέα μέ τό θεῖο Στέργιο, ἄκουγε τίς κουβέντες τῶν βαρκάρηδων. Ὅλοι τους ἀπό τούς ἄλλους μαχαλάδες: Ἀι-Βούκλα, Ταμπάχανα, Μορτάκια, Χατζητσίρου. Εἴταν κατσούφηδες καί δαγκωνόντουσαν γιά τή φετινή κούρσα, προπάντων πού θά ’λειπε ἀπό τό τσοῦρμο ὁ Βαγγέλης, τά πιό δυνατά μπράτσα τοῦ λιμανιοῦ. Εἶχε μαχαιρώσει στό μερί τόν Ἀλή Γκιουρέ τό μαυροθαλασσίτη –τσακωθήκανε καί τραβήξανε μαχαίρια– τό μαχαίρι βρῆκε τή μεγάλη φλέβα, κι ὥσπου νά τόν μεταφέρουνε στά τούρκικα σπιτάλια, πέρα στό Μπαχρή Μπαμπά, ξεψύχησε ἀπ’ τήν αἱμοραγία. Οἱ Τοῦρκοι εἴταν ἀφιονισμένοι, τόν ἔφαγε ὁ γκιαούρ

Βαγγέλ, θά παίρνανε τό αἷμα του πίσω. Μά τό προξενεῖο πρόφτασε καί φευγάτισε τό Βαγγέλη, μέ φωκιανό τσερνίκι, γιά τή Σύρα.

— Δέν κερδίζεις μονάχα μέ τά μπράτσα, εἶπε ὁ Παντελής στούς δικούς μας. Χρειάζεται νοῦς καί λογαριασμός.

Ἤξερε τί ἔλεγε, γιατί εἶχε δεῖ τούς βαρκάρηδες νά τραβᾶνε κουπί δίχως ρέγουλα, σά νά παραβγαίνανε ἀναμεταξύ τους ποιός θά τραβήξει πιό γρήγορα καί πιό δυνατά.

Ἐξηγώντας τους –ὑποστήριζε κι ὁ θειός του τά λεγόμενά του– τούς κατάφερε νά τόν δοκιμάσουνε γιά τιμονιέρη. Κάνανε κάμποσες δοκιμές, τήν αὐγή, πρίν νά τούς πεδουκλώσει ἡ δουλειά, ἐκείνους στό λιμάνι, αὐτόν στό φαναρτζίδικο. Ὀρθός πάνω στήν κουβέρτα τῆς πρύμης, μέ τό δοιάκι τοῦ τιμονιοῦ ἀνάμεσα στά σκέλια, κράταγε τό ρυθμό γιά τίς κουπιές κουνώντας τό πανωκόρμι του μπρός πίσω. — Οὗλοι μαζί! τούς φώναζε, πάνω στό χούι τοῦ μπροστινοῦ καί στό δικό μου τόν παλμό — καί δός του κούναγε τό πανωκόρμι του μπρός πίσω, μπρός πίσω.

Ἀρχινάς πολύ σιγανά, τοῦ ἀντιλέγανε, θά πάρουνε πολύ μπροστά οἱ Λαζοί καί δέ θά τούς προκάνομε. Μά στήν τρίτη τετάρτη δοκιμή, ἀρχίνησε νά γρηγορεύει τό ρυθμό ὕστερ' ἀπό τή βόλτα, ὥσπου τό τελευταῖο μισό μίλι τό 'φερνε ὥσαμε δυό κουπιές τό δευτερόλεπτο, καί τό τσοῦρμο, ἀρκετά ξεκούραστο, τό πήγαινε μέ τόν ἴδιο παλμό ὥσαμε τό τέρμα. Στό τέλος παραδεχτήκανε τή μαστοριά του.

Ἔτσι καί σήμερα, σ' αὐτή τή σπουδαία κούρσα, ἀπ' ὅπου κρέμονταν οἱ νόμοι κ' οἱ προφῆτες, ἄφισε τούς Λαζούς καί χυθήκανε μπροστά. Μά τό καΐκι τους λόξευε κάθε τόσο, μιά δεξιά, μιά ζερβά — λές κ' εἴχανε τόν κιόρ Μεμέτ γιά τιμονιέρη. Ὁ Παντελής δέ λάσκαρε οὔτε πόντο ἀπό τή ρότα, μέ τό δοιάκι ἀνάμεσα στά σκέλια,

σφιχτά, ὄρθιος καί μελαμψός, ἀναμαλλιάρης, μέ τίς γυμνές πατοῦσες του καρφωμένες πάνω στήν κουβέρτα. Τό πανωκόρμι μπρός πίσω, μπρός πίσω. Μά τά μάτια του παρατούσανε κάποια στιγμή τή μίρα πού εἶχε βάλει –μιά κορφή του Μανισά Ντάγ στόν πηγεμό, χωνεμένη μέσα στό λιοπύρι– καί ἀγναντεύανε ψηλά, σάν τί νά κοιτάζανε, δέν εἶχε τίποτα ὁ οὐρανός, οὔτ' ἕνα συννεφάκι, ἀμμάλιαστος σάν τή φούχτα, γαλάζιος, λίγο ξεθωριασμένος, ὅπως ξεθωριάζουνε στόν ἥλιο τά γαλάζια τσίτια, ὅμως ἡ θάλασσα εἴτανε σκούρα, γιατί ἀπό γαρμπή τό γύρισε πουνέντε, ταραχτήκανε τά ὕδατα, καί τό λουλάκι τους ἀνέβηκε ἀπό τά βάθια — οὔτ' ἕνα σύννεφο, οὔτ' ἕνας γλάρος: μέ τό σαματά τῶν κουπιῶν, λές κ' εἴτανε βολαχτῆρες, καί δέρνανε τά νερά, καί μέ τά βαποράκια πού κομματιάζανε τή θάλασσα, εἴχανε χαθεῖ τ' ἀφρόψαρα, κ' οἱ γλάροι θά 'χανε πετάξει ἀλαργινά κατά τό Μπαϊρακλή καί τήν Ἅγια Τριάδα. Κοίταζε τά οὐράνια σά νά 'χανε ἀφίσει τά σημάδια τους τ' ἀστέρια, ἤ σά νά 'θελε νά τόν προσέξει ὁ ἥλιος, δέ λάσκαρε οὔτε πόντο, κουμάνταρε μέ τά σκέλια του πού σφίγγανε τό δοιάκι, πῆρε τή στροφή ξυστά γύρω στή σημαδούρα, δίχως νά τήν ἀγγίξει, τώρα εἶχε γιά μίρα ἕνα κατάρτι πού ξεπρόβαλλε πάνω ἀπό τό Κουμερκάκι, ἄρχισε νά κουνάει τό δεξί του μπράτσο, τό τίναζε μπροστά σά νά 'δινε στό καΐκι καμουτσιές, ἔπιανε ὁλοένα τό μπροστινό, τό τούρκικο - ἴσα παιδιά! ἴσα παιδιά! φωνάζανε ἀπ' τό μουράγιο –πέντε καϊκιές, τρεῖς καϊκιές, δυό, μιά - ἴσα παιδιά! ἴσα παιδιά!– στά ἴσια, τοῦ 'κοψε πλωριά, τ' ἄφισε μιά καϊκιά πίσω, μονάχα μιά, γιά κάμποση ὥρα, ὁλόισια μπρός ἀπό τήν πλώρη τοῦ λαζέικου, ἔτσι πού οἱ μαυροθαλασσίτες σακατέψανε τά μπράτσα τους –καί ὕστερα, στό τελευταῖο μισό μίλι, βίρα καί μέ τά δυό μπράτσα καμουτσιές, ἕνα μέ τό δοιάκι καί μέ τά κουπιά– ἴσα παιδιά!

φωνάζανε ἀπό κάπου, ἀπ’ τό μουράγιο, ἀπό τόν οὐρανό, σά νά σημαίνουνε καμπάνες –σήκωσε ἄλλη μιά φορά τά μάτια του ψηλά– τρεῖς καϊκιές μπροστά, τέσσερις, ἕξι καϊκιές μπροστά - ὕστερα, χαῖρε ὢ χαῖρε λευτεριά…

Ὁ θεῖος Στέργιος, πού τόν παρακολουθοῦσε ὅλο τό διάστημα μέ τό δυνατό κανοκιάλι του, φέρνοντάς τον σ’ ἕνα μέτρο ἀπόσταση, κούνησε τό κεφάλι του καί εἶπε μέσα του πώς τόν ἀνιψιό του, πού καμώνεται τό πραχτικό μυαλό, τόν κουμαντάρει κατά βάθος ἡ καρδιά, δίχως νά τό ξέρει καί ὁ ἴδιος.

— Ἄκου, νά, μουζική! εἶπε ἡ κυρα-Ντουντού στίς ἄλλες.

— Τόν φέρνουνε!

— Καλέ, ἡ μουζική παίζει σά στόν Ἐπιτάφιο. Ἠβοί!

— Ἠβοί, τό παλικάρι!

— Ὄχι, καλέ! Παίζει μάρσα: τό λυγερό καί κοφτερό σπαθί μου.

— Τώρα μᾶς κάνεις τήν ξεράμενη ἀπό μουζική!

— Καλύτερα μήν ποῦμε ἀκόμα τίποτα τῆς κυρα-Λοξάντρας.

Ἀκούγοντας τή μουσική, βγήκανε ἀπ’ τά σπίτια τους ἤ ἀπ’ τόν καφενέ καί ὅσοι ἄντρες εἴχανε μείνει στό μαχαλά.

Ἀπ’ τό Φαρδύ τοῦ Χατζηφράγκου ξεμπουκάρησε ἡ πομπή. Βρόνταγε κι ἄστραφτε ἡ μπάντα τοῦ Ὀρφανοτροφείου, τάσια, γκρανκάσα, φλάουτα, κόρνα καί τρομπόνια, τά μαγκάκια χοροπηδούσανε ὁλόγυρα, ντουμάνιαζε ἡ σκόνη — κι ἕνα μπόι πάνω ἀπ’ τά κεφάλια, τό καΐκι μέ τήν ἑλληνικιά παντιέρα του, στολισμένο μέ δάφνες καί μυρτιές ἴδιο ἅγιο κουβούκλιο. Καί μέσα ὁ Παντελής, μαζεμένος, σά νά πάσκιζε νά κρυφτεῖ. Μέ τό ζόρι, σηκωτό, τόν

εἴχανε βάλει ἐκεῖ μέσα, κι ἀδράξανε εἴκοσι μπράτσα τό καΐκι καί τ' ἀνεβάσανε στόν ὦμο πρίν προφτάσει νά πηδήξει ὄξω.

— Ἴχου, μάτια μου!

— Θά τά πιάσω νά τά σακατέψω στό ξύλο τά μπαγάσικα, γιά κεῖνο πού μᾶς εἴπανε, πώς τόν σκοτώσανε.

— Καλέ, φωνάξτε τήν κυρα-Λοξάντρα νά τόν καμαρώσει!

Τό καΐκι τό σηκώνανε δέκα νομάτοι, ἀκουγότανε βαριά ἡ ἀνάσα τους, πίσω του ἐρχότανε τό τσοῦρμο, οἱ τέσσεροι βαρκάρηδες, καί παραπίσω ἀρμαθιές κοσμάκης ἀπό τούς ρωμιομαχαλάδες. Τά πρόσωπατα τῆς ἐπιτροπῆς δέν εὐκαιρήσανε, καλεσμένα σέ τραπέζι ἀπό τόν πρόξενο.

Κοτζάμ πλατέα τό Ἀλάνι, σωστός κάμπος. Σκόνη καί ἱδρώτας. Ἡ σκόνη κόλλαγε πάνω στά ἱδρωμένα μοῦτρα, πάνω στό γυμνό καί ἱδρωμένο πανωκόρμι τῶν βαρκάρηδων, πάνω στά μουσκεμένα παντελόνια τους. Κατεβάσανε τό καΐκι στή μέση τοῦ Ἀλανιοῦ. Ὁ Παντελής βγῆκε ἀπό μέσα, ἔκανε νά φύγει, μά τόν σταματήσανε.

— Βρέ Παντελή, ὁ ἁγιασμός! Ἀίπ, βρέ Παντελή!

Οἱ μαχαλιῶτες τόν χτυπούσανε φιλικά στήν πλάτη. Νά 'τανε ἄλλος, θά τόν ἀγκαλιάζανε καί θά τόν φιλούσανε, μά ὁ Παντελής εἶχε πάντα τόν ἀέρα σά νά σέ κράταγε σέ ἀπόσταση. Ὄχι περήφανος, κάθε ἄλλο, μά, νά, κάπως κλειστός, λιγόλογος. Καί τούς φαινότανε παράξενο πώς εἴχανε μπροστά τους τόν Παντελή, τό πιό ἥσυχο καί δουλευτάδικο παιδί τοῦ μαχαλᾶ. Ἴσως καί νά λέγανε ἀπό μέσα τους: ἄς εἶναι καλά τά μπράτσα τῶν βαρκάρηδων.

Ἡ μουσική ἔπαιζε μιά ἰταλικιά ὄπερα, τό καΐκι ἔγερνε ἀποκαμωμένο ἀπό τή μιά του μπάντα, καί ἡ μισή παντιέρα κυλιότανε μές στή σκόνη. Ὁ ἥλιος χτύπαγε μολυβένιος μές στό καταμεσήμερο,

οἱ βαστάζοι στέκονταν κοντανασαίνοντας ἀκόμα, οἱ βαρκάρηδες στύβανε τά καλαμοβράκια τους, τά νερά στάζανε γύρω στά ξυπόλυτα ποδάρια τους καί λασπιάζανε τό χῶμα. Ὁ κοσμάκης χάζευε ἀμίλητος, πνιμένος μέσα στό πατιρντί τῆς μουσικῆς. Ὁ καφετζής τριγυρνοῦσε μ' ἕνα δίσκο, βγάζοντας τά πνεμόνια του γιά ν' ἀκουστεῖ:

— Λουκούμια! Λεμονάδες μπούζ γκιμπί!

Ὥσπου κάποιος εἶπε σ' ἕνα παιδί:

— Τρέχα, βρέ, φώναξε τόν παπα-Νικόλα. Δέ μᾶς πῆρε χαμπάρι;

Χυμήξανε τρία παιδιά μαζί ὥσαμε τό σπίτι τοῦ πρωτόπαπα, πλάι στόν αὐλόγυρο τῆς ἐκκλησιᾶς. Στό γυρισμό, ζυγώνανε ἀργόσουρτα, κλωτσώντας ποῦ καί ποῦ τή σκόνη καί κουβεντιάζοντας. Τό ἕνα παιδί τό κράτησε ὁ παπάς γιά νά σηκώνει τήν ἁγιαστούρα.

— Δές τόν σκοτώσανε, μουρμούρισε λιγάκι πανιασμένος ὁ Ἀρίστος τῆς κώνα Μαριγῶς.

— Δέν τό ξέρομε, εἶπε ὁ Σταυράκης τοῦ Ἀμανατζῆ, μέ ὕφος συλλογισμένο, σά νά παίδευε κάποια ἰδέα μέσα στό μυαλό του.

Ὁ Ἀρίστος κάτι ἔκανε νά πεῖ, τό μετάνιωσε, τοῦ 'ριξε μιά λοξή ματιά καί δέ μίλησε.

Πάνω στήν ὥρα, ἔφτασε μέ τό μαῦρο φέσι του ὁ Χατζή Σάββας – εἶχε πεθάνει ἕνας ἀδερφός του στήν πατρίδα– ὁ μουχτάρης τοῦ μαχαλᾶ.

— Σούς, μπέ! ἔγνεψε στή μουσική, πού σώπασε, κ' ὕστερα λέει: — Ὀγλούμ, βάλε καί μπίρ ὀσμανλί μπαϊράκ.

Εἴταν Καραμανλής, ἀπ' τήν Καισάρεια. Πρίν κάπου τριάντα χρόνια, εἶχε ἔρθει ἐδῶ ἀπό τόν τόπο του καί γύριζε στά σοκάκια «μπαμπάκια τινάζομε», μ' ἐκεῖνο τό μακρύ δοξάρι, τήν κόρδα καί τόν

κόπανο, ὥσπου πρόκοψε κι ἄνοιξε παπλωματάδικο ὄξω ἀπό τό μπεζεστένι, πῆγε καί στήν Ἱερουσαλήμ, ἤπιε νερό ἀπό τόν Ἰορδάνη ποταμό, ὕστερα ἡ δημογεροντία τόν διόρισε μουχτάρη μέ τεσκερέ τοῦ βαλῆ. Τριάντα χρόνια στή γκιαούρ πολιτεία, καί τά ρωμαίικά του εἴταν ἀκόμα τούρκικα.

— Μπίρ ὀσμανλί μπαϊράκι, τσαμπούκ!

— Μιά τούρκικα παντιέρα, εἶπε ὁ καφετζής.

Πῆγε καί τήν ἔφερε ὁ ἴδιος ἀπό τόν καφενέ του. Τή σήκωνε ὅποτε εἴτανε ντοναλμάς, δυό φορές τό χρόνο, στά γενέθλια καί στήν ἀνάρηση τοῦ σουλτάνου. Τή στήσανε ὅπως ὅπως ὄρθια μέσα στό καΐκι, μά κι αὐτή ἔγειρε σέ λίγο κι ἔφαγε λασπωμένο χῶμα.

Αὐτό πού εἴταν ἀβάσταχτο, τώρα πού σταμάτησε ἡ μουσική, εἴταν ἡ σιωπή. Κι ὁ ἥλιος βάραγε ἀνελέητος, μέσα Μαΐου, καφτερός, ὅπως τυχαίνει καμιά φορά, σά νά ’τανε μεσοκαλόκαιρο. Τέλος, φάνηκε νά ’ρχεται ὁ παπα-Νικόλας.

— Δέ σᾶς τό ’λεγα ἐγώ παιδιά; χαμογέλασε μές στά κιτρινωπά μουστάκια του. Καλύτερα μετά ὁ ἁγιασμός, παρά πρίν. Στά σίγουρα.

Τοῦ γέροντα τοῦ ἀρέσανε τά χωρατά. Ράντισε τό καΐκι, πέσανε μερικές σταλαματιές πάνω στήν τούρκικια παντιέρα.

— Τή βάφτισα, μουρμούρισε, κι ἔκανε τό μάτι.

— Δέ θά διαβάσεις, γέροντα, καμιά εὐχή;

— Τά ἔργατά σας νά ’ναι πάντα εὐλογημένα, εἶπε μονάχα ὁ παπάς.

Ὁ Παντελής, σά νά ξαφνιάστηκε, γύρισε τό κεφάλι του νά δεῖ. Πίσω του στεκότανε ἡ κυρα-Λοξάντρα, ἡ μητέρα του, ἀγέλαστη καί μέ σφιγμένα χείλια.

— Μητέρα, πᾶμε, τῆς ψιθύρισε — καί ὅπως ἡ μουσική ἄρχισε νά παίζει τήν ἑλληνικιά μάρσα, καί ὅλοι στέκονταν σέ προσοχή,

ξεγλιστρήσανε στά κρυφά καί φύγανε, μητέρα καί γιός.

Ὁ γιούζμπασης, ὁ κομμισάριος τοῦ καρακολιοῦ, κάτι εἶπε ἀπ' τό παράθυρο στούς ζαπτιέδες, αὐτοί κατεβήκανε βιαστικά τά σκαλοπάτια, μά τήν ἴδια στιγμή ἡ μπάντα τό γύρισε στήν τούρκικια μάρσα. Οἱ ζαπτιέδες σταματήσανε ἀπότομα, καί μαζί μέ τό γιούζμπαση φωνάξανε:

— Γιασασίν Παντισάχ! Παντισαχιμίζ τσόκ γιασά!

— Παντισαχιμίζ τσόκ γιασά! Πολύ ζήτω σουλτάνος! φώναξε κι ὁ Χατζή Σάββας, κοιτάζοντας ὁλόγυρα τούς μαχαλιῶτες του.

— Ζήτω! φωνάξανε κάμποσοι ἀπό δαύτους.

Ὁ Σταυράκης ἔμπηξε πάλι τή στριγγλιά του καί τό 'βαλε στά πόδια. Πίσω του, ὁ Ἀρίστος.

Σιγανέψανε τό τρέξιμό τους σάν μπήκανε σ' ἕνα σοκάκι.

— Θεός σχωρέσ' τονε, εἶπε ὁ Σταυράκης κι ἔκανε τό σταυρό του.

— Ποιόν; ρώτησε ὁ Ἀρίστος.

— Τόν Παντελή. Θεός σχωρέσ' τόνε.

— Σώπα, μωρέ. Μήν τόν μελετᾶς, ζωντανό ἄνθρωπο.

Ὁ Σταυράκης τοῦ Ἀμανατζῆ πῆρε μυστήριο ὕφος:

— Εἶναι πεθαμένος, σοῦ λέω.

— Πορπάτα πιό γρήγορα, εἶπε ὁ Ἀρίστος.

— Γιατί; Φοβᾶσαι;

— Πφ! Τί νά φοβηθῶ;

— Εἶναι πεθαμένος. Πόσες μέρες ἔχεις νά τόν δεῖς;

— Ἀπό καιρό.

— Βλέπεις; Εἶναι πεθαμένος ἀπό καιρό. Εἶδα τό μνῆμα του στό νεκροταφεῖο. Σήμερα βουρκολάκιασε.

Ὁ Ἀρίστος σώπαινε. Το μυαλό του πισωδρόμησε. Ὁ Παντελής εἶχε χαθεῖ ἀπό μπροστά τους στό Ἀλάνι. Μά πάλι, τόσοι νομάτοι, πού τοῦ μιλούσανε, πού τοῦ χτυπούσανε τήν πλάτη. Κουταμάρες. Αὐτός δέν τιμόνεψε τό καΐκι;

— Σώπα, μωρέ! εἶπε τέλος.

— Βάζεις στοίχημα; Βάζεις στοίχημα δυό πενάκια; Πᾶμε στό νεκροταφεῖο νά σοῦ δείξω τό μνῆμα του. Πᾶμε ἀπόψε σά θά νυχτώσει. Πᾶμε νά σ' τό δείξω.

— Σώπα, μωρέ!

— Ξέρεις ποῦ 'ναι τό νεκροταφεῖο; Νά, ἐδῶ κοντά, μόλις στρίψεις ἀπό τά μωλώματα γιά τό Νταραγάτσι.

— Δέν πάω.

— Γιά τοῦτο, γιατί εἶναι βουρκόλακας, νίκησε τίς Λαζοί. Πᾶμε καί τώρα νά σ' τό δείξω.

— Δέν πάω. Μέ περιμένουνε στό σπίτι.

Ἔριξε πίσω του μιά ματιά.

— Φοβᾶσαι, ἕ; Τσιφούτη! τόν τσίγκλησε ὁ Σταυράκης.

— Σώπα, περνάει ὁ σιόρ Ζαχαρίας.

Ὁ σιόρ Ζαχαρίας τούς προσπέρασε, τραβώντας γιά τό σπίτι του. Ἡ ταφταδένια βράκα του κρεμότανε βαριά, μόλις τέσσερα πέντε δάχτυλα πάνω ἀπό τό καλντερίμι.

— Νά, κι αὐτός τά 'κανε πάνω του σάν ἐσένα, εἶπε ὁ Σταυράκης πιό σιγανά. Ἔλα, βρέ, πᾶμε τώρα νά σ' τό δείξω. Φοβᾶσαι, ἕ;

— Πφ! Τί νά φοβηθῶ; Μέ περιμένουνε στό σπίτι.

— Βουρκόλακας, βουρκόλακας, βουρκόλακας! χόντρυνε τή φωνή του ὁ Σταυράκης, κοιτάζοντας τόν Ἀρίστο κατάματα μέ γουρλωμένα μάτια.

Στρίγγλισε, κι ἔστριψε τό ντουρσέκι κοστηρώντας.

Ὁ Ἀρίστος γρηγόρεψε τήν περπατησιά του. Σάν ἔφτασε κοντά στή συκαμιά, εἶπε μέσα του πώς δέ θά γύριζε νά κοιτάξει τό σπίτι τοῦ Παντελῆ, μά ὡστόσο ἡ ματιά του λόξεψε μονάχη της γιά μιά στιγμή, καί σά νά τοῦ φάνηκε, ἀνάμεσα στά κλωνιά, πώς ὁ Παντελής καθότανε μέσ' ἀπό τό παράθυρο.

Μόλις εἴχανε ἀποφάει στοῦ Παντελῆ. Καθότανε σκυμμένος πάνω σέ κάτι χαρτιά, ὅσο ἡ μητέρα του, πάντα μέ σφιγμένα χείλια, ξέστρωνε τήν πετσέτα στήν ἄκρη τοῦ τραπεζιοῦ. Οὔτε ἕνα χαρχάλεμα πουλιοῦ στή συκαμιά. Κουρνιάζανε μέσα στή λαύρα τοῦ ἀπομεσήμερου.

— Δέ θά πλαγιάσεις; τόν ρώτησε ἡ μητέρα του. Εἶσαι κουρασμένος.

Ὁ Παντελής ἀνασήκωσε τό κεφάλι του.

— Δόξα σοι ὁ Θεός, πού μόλις ἄνοιξες τό στόμα σου μητέρα. Τί ἔχεις σήμερα καί δέ μιλᾶς;

— Ξέρεις πολύ καλά τί ἔχω!

Τήν κοίταξε, λίγο ἀνήσυχος.

— Εἶσαι ἄρρωστη, μητέρα;

— Ἐσύ θά μ' ἀρρωστήσεις μέ τά καμώματά σου, ἀποκρίθηκε, παίρνοντας τήν πετσέτα καί βγαίνοντας νά τινάξει τά ψίχουλα στό περβολάκι.

Ὁ Παντελής ἄνοιξε λίγο τά χέρια του σά ν' ἀποροῦσε.

— Ἐσύ θά μ' ἀρρωστήσεις, ξανάπε ἡ κώνα Λοξάντρα σάν ξαναγύρισε. Μέ τά καμώματά σου μπαίνεις στό μάτι τῶν Τουρκῶνε.

— Τί ἔκανα;

— Δέ φτάνει πού κουμαντάρησες τό καΐκι...

— Τό ’κανα γιά δικιά μου ἱκανοποίηση, τήν ἔκοψε ὁ Παντελής, γιά ν’ ἀποδείξω στόν ἑαυτό μου πώς λογάριασα σωστά.

— Δέ φτάνει πού κουμαντάρησες τό καΐκι, ξανάπε ἡ μητέρα του, μά ἔμαθα πώς φώναξες καί χαῖρε χαῖρε λευτεριά.

— Ἐγώ; Δέ θυμᾶμαι. Μπορεῖ. Ἔνιωσα πώς λευτερώθηκα ἀπό ἕνα βάρος… Ἄσε, μητέρα, τώρα ἔχω δουλειά.

— Ἄμε νά πλαγιάσεις.

— Καλά, θά πάω σέ λιγάκι. Ἄσε με τώρα, ἔχω δουλειά.

Ἡ κώνα Λοξάντρα βγῆκε μουρμουρίζοντας.

Κάτι σάν πράσινη ἄχνα ἀναδινότανε ἀπό τή συκαμιά. Ὁ πουνέντης θά ’χε πέσει, μπορεῖ μιά προσωρινή μπουνάτσα, ἴσως γιά νά τό ξαναστρίψει σέ γαρμπή, γιατί φύλλο δέν κούναγε… Κοίταξε τά χαρτιά πού εἶχε μπορστά του, μέ τό νοῦ του ἀλλοῦ: Μπορεῖ νά ’χε φωνάξει χαῖρε ὦ χαῖρε λευτεριά, ὅμως αὐτό δέν εἶχε καμιά σχέση μ’ ἐκεῖνο τό «μητρός τε καί πατρός καί τῶν ἄλλων προγόνων ἁπάντων» πού εἶχε μάθει στό γυμνάσιο. Εἶχε βγάλει τό δημοτικό καί εἶχε πάει δυό χρόνια στό γυμνάσιο. «Χρόνου φείδου», «Ἀρχή σοφίας φόβος Κυρίου» - τέτοια καί ἄλλα παρόμοια γνωμικά εἴταν ζουγραφισμένα στόν τοῖχο, καθώς ἔμπαινες, μέ κίτρινη μπογιά πάνω σέ μπλάβο φόντο, μ’ ἕνα δάφνινο στεφάνι ὁλόγυρα. Κανένας ἄλλος ἀπό τή γειτονιά δέν εἶχε πάει στό γυμνάσιο. Μά κι αὐτός εἶχε ἀναγκαστεῖ νά τό παρατήσει σάν πέθανε ὁ πατέρας του καί χρειάστηκε νά πιάσει δουλειά στό φαναρτζίδικο. Εἶχε κακοφορμίσει ἡ πληγή στό χέρι τοῦ πατέρα του. Ἡ μάκενα τοῦ ’χε πάρει τή μισή φούχτα, οἱ γιατροί τοῦ κόψανε στά σπιτάλια τό χέρι ἀπό τόν καρπό, ὕστερα ἀπό τόν ἀγκώνα, ὕστερα ὁλάκερο τό μπράτσο, μά φαίνεται πώς εἶχε μπεῖ στό αἷμα του ἡ γάγγραινα, ἔτσι λέγανε οἱ γιατροί, καί πάει ὁ ἄνθρωπος

μέσα στό μήνα. Πρῶτα δούλευε στά χυτήρια, στό ἐργοστάσιο τοῦ Καλιδώνη, ὕστερα τόν βάλανε στό πριονιστήριο, πού 'σκιζε τά μαδέρια στά πέντε. Αὐτοῦ ἔχασε τό χέρι του καί τή ζωή του. Στό χυτήριο, δουλεύανε γυμνοί ὥσαμε τή μέση. Φλόγες παίζανε πάνω στό μοῦτρο τους καί στό κορμί τους. Τό μαντέμι ξεχυνότανε ἀπ' τά φουρνέλα, πυρωμένο, ἄσπρο, σέ τύφλωνε νά τό κοιτάζεις, τό μαζεύανε μέσα σέ μακριές θεόρατες κουτάλες καί τό χύνανε μές στά καλούπια. Ὁ Παντελής, παιδί, γύριζε ὁλάκερη τή φάμπρικα τό καλοκαίρι, τοῦ ἄρεσε νά χαζεύει μπροστά στίς μάκενες καί νά ρωτάει τό ἕνα καί τ' ἄλλο. Δέν τόν πιστεύανε τ' ἄλλα παιδιά σάν τούς μιλοῦσε γιά τίς σιδερένιες πλάκες, ἕνα δάχτυλο πάχος, πού ἕνα μαχαίρι κατέβαινε καί τίς ἔκοβε ἤ ἕνα ἔμβολο τίς τρύπαγε σά νά 'τανε χαρτί.

Μέσα σέ μιά στιγμή περάσανε ἀπό τό νοῦ του ὅλ' αὐτά. Ὕστερα φωνάξανε τή μάνα του στή φάμπρικα καί τῆς δώσανε δέκα λίρες ἀποζημίωση. Ἔτσι, ἀπό καλοσύνη, δίχως νά 'χουνε καμιά ὑποχρέωση, τῆς εἴπανε. Ἐκεῖνος ἔφταιγε πού δέν πρόσεξε· τή μάκενα τήν κουμαντάρει ὁ ἄνθρωπος, τῆς εἴπανε. Πάρε τίς δέκα λίρες καί ἄμε στό καλό. Εὐχαριστῶ, εἶπε ἡ μάνα του. Κι ἀρχινήσανε νά δουλεύουνε κ' οἱ δυό, μάνα καί γιός, γιά νά τά βγάλουν πέρα.

Ναί, τό 'λεγε μέσα του καμιά φορά τό χαῖρε ὤ χαῖρε λευτεριά. Μά τό 'νιωθε σά ἕνα ξαλάφρωμα ἀπό κάτι πού τόν παίδευε, πού τόν ζόριζε νά γίνει, νά πραγματοποιηθεῖ, ἕνα βάρος πού ἔπρεπε νά φύγει — νά, σά μιά βαρεμένη γυναίκα πού κοιλοπονάει κάι λευτερώνεται ἀπ' τό παιδί. Καί σήμερα μπορεῖ νά τό φώναξε, γιατί τόν εἶχε βασανίσει ὁ πόνος γιά τή νίκη. Εἶχε πάρει πάνω του τήν ὑπόθεση κι ἔπρεπε νά πετύχει. Λαζοί, ξε-Λαζοί, ἄλλη κουβέντα. Ὁ Χαϊρουντίν

Μερκέζ, πού τράβαγε τό πρῶτο κουπί, ἔτρωγε τά μουστάκια του, μά ὡστόσο ἔσφιξε τό χέρι τοῦ Λευτέρη, τοῦ πρώτου ἀπό τό δικό μας τσοῦρμο, ἔδειξε τά οὐράνια καί εἶπε:

— Νέ γιαπαλούμ;[1] Κισμέτ…

Ἔδιωξε μιά μύγα πού σερνότανε πάνω στό χαρτί. Πάει ἕνας μήνας πού κοιλοπονάει καί μ’ αὐτό ἐδῶ. Μιά καινούργια ἐφεύρεση — δηλαδή, ὄχι πολύ καινούργια, πρίν πέντε χρόνια, μά τώρα μονάχα τό ’γραψε μιά ντόπια ἐφημερίδα. Ἀνθρακασβέστιο, ἀσετυλίνα. Στάζει πάνω της το νερό καί βγάζει φλόγα, μέ φῶς εἴκοσι φορές πιό δυνατό ἀπ’ τοῦ γκαζιοῦ. Πῆγε σέ δυό τρία μαγαζιά, ρώτησε, εἴπανε πώς θά φέρουνε ἀσετυλίνα. Εἶναι μιά σκουρόγκριζη πέτρα, εἴπανε, μά πρέπει νά φτιάξουν ἐδῶ τίς λάμπες, γιατί κοστίζουν ἀκριβά νά ’ρθουν ἀπ’ τήν Εὐρώπη… Ἔφτιαξε μιά τέτοια λάμπα στό φαναρτζίδικο, βούτηξε μέ τό θειό του καί κατεβήκανε μαζί βαθιά στή θάλασσα, βγήκανε ἀπό τοῦ λιμανιοῦ τή μπούκα, φέγγει ὁλόγυρα ἴδια μέρα, ἕνα κοπάδι κεφαλόπουλα περνάει μπροστά του μέ θαλασσινά μιλήματα, χάνεται ἀνάμεσα στά φύκια πού ἕνας ἄπνοος ἀγέρας τά λυγεροσαλεύει, κ’ ἡ θάλασσα τούς ταξιδεύει ὁλοένα στ’ ἀνοιχτά, ἕνας κοβιός ἀνοιγοκλείνει τό στρογγυλό του στόμα, τοῦ ξεγλιστράει ἀπό τά δάχτυλα, μά τόν ἀδράχνει μιά κόκκινη ἀνεμώνα τοῦ γιαλοῦ κ’ ἡ λάμπα γίνηκε φεγγάρι στόν οὐρανό τῆς θάλασσας καί μές στό φεγγαρόφωτο γελάει ἕνα δελφίνι βγάζοντας μπουρμπουλῆθρες, κ’ ἡ κοπέλα σήκωσε τά μπράτσα της νά φτιάξει κότσο τά ξέμπλεκα μαλλιά της, φύσηξε μέ τό στόμα της κ’ ἔσβησε τό φεγγάρι… καί κοριτσίστικες φωνές ὄξω ἀπ’ τό παράθυρο, στό δρόμο.

Τόν εἶχε νικήσει, ὡστόσο ἡ κούραση. Ἀναστήλωνε τό πανωκόρμι του, πού εἶχε γείρει πάνω στό τραπέζι. Ἔβγαλε τό ρολόι του, μιά

κρομύδα μέ κλειδάκι, κληρονομιά τοῦ πατέρα του. Τρεῖς καί κουάρτο. Κοιμήθηκε κοντά δυό ὧρες.

Πέρασε μία δεύτερη κοριτσοπαρέα. Ξεκινούσανε μέρα στό λάλαρο γιά τό γιαλό, νά πιάσουνε τή μαλλιαρή πέτρα, σήμερα τῆς Ἀναλήψεως. Στό Κιαί, ἐδῶ κοντά, εἴταν τά μπάνια τοῦ Τισοῦ, μά βγαίνανε τά γκερίζια καί βρώμαγε ἡ θάλασσα. Θά παίρνανε τό βαποράκι, καί συζητούσανε ἄν θά πηγαίνανε στοῦ Παπᾶ τή Σκάλα, στό Κοκάργιαλι, στήν Ἅγια Τριάδα ἤ στό Μπαϊρακλί. Ἔχουν ὅλο τόν καιρό. Μεγαλώσανε οἱ μέρες. Στόν ἡμεροδείχτη γράφει πώς ὁ ἥλιος βασιλεύει στίς ἐφτά καί εἴκοσι.

Ὁ Παντελής ἔψησε τόν καφέ του, φούμαρε ἕνα τσιγάρο, καί ξανάπιασε νά μελετάει τά σχέδια τῆς λάμπας μέ τήν ἀσετυλίνα. Κατά τίς ἔξι, πού δρόσισε ἡ μέρα, βγῆκε ἀπό τό σπίτι του. Καθώς ἔστριβε στό ἄλλο σοκάκι, τόν σταμάτησε μιά παρέα γνωστοί του.

— Βρέ Παντελή, ἔρχεσαι μαζί μας;

— Ποῦ πᾶτε;

Τοῦ τό ’πανε σιγανά, γιά νά μήν ἀκουστοῦν ἀπό τά πλαϊνά σπίτια. Στόν Ἀι-Κωνσταντῖνο, στά κορίτσια.

— Ἔχω δουλειά, δικαιολογήθηκε ὁ Παντελής.

— Βρέ, τί δουλειά, σκολιάτικο;

— Δέν τόν ξέρεις; Πάντα μιά πρόφαση γιά νά μήν ἔρθει, εἶπ’ ἕνας ἄλλος — καί πέταξε μιά βαριά κουβέντα, πώς ὁ Παντελής δέν εἶχε πάει ἀκόμα μέ γυναίκα.

Φύγανε καί τόν ἀφίσανε.

— Βρέ παιδιά, εἶπε σέ λίγο ἕνας τους. Δέν τοῦ ’παμε τίποτα γιά τή λεμβοδρομία.

— Ἐγώ τοῦ ’πα δυό λόγια, σήμερα τό πρωί. Φαντάζεσαι πώς ὁ Παντελής…;

— Αὐτός εἴτανε στό τιμόνι.

— Ναί, μά δέν εἶναι μονάχα τό τιμόνι.

Ὁ Παντελής πέρασε ἀπό το μπισυκλετάδικο τοῦ Μέρτικα, νοίκιασε μιά μπισυκλέτα μέ τρία παντιεράκια, κόκκινο, πράσινο καί θαλασσί, κι ἔκοβε βόλτες στά σοκάκια τοῦ μαχαλᾶ. Μά οὔτε ἡ σιόρα Φιόρα οὔτε ἡ Πέρλα δέν εἴταν στό παράθυρο. Παραξενεύτηκε, γιατί σίγουρα δέ θά ’χανε πάει αὐτές στή μαλλιαρή.

Τήν ἴδια ὥρα, τά παιδιά τοῦ μαχαλᾶ μαζευτήκανε στ’ Ἀλάνι τοῦ Χατζηφράγκου. Τά μαλλιά τους εἴταν ἀκόμη ἄσπρα ἀπό τ’ ἁλάτια. Ποιός ξέρει πόσες ὧρες κολυμπούσανε, λίγο πιό ὄξω ἀπό τήν Πούντα, στά μωλώματα. Τώρα εἴχανε ἄλλα σχέδια. Οἱ πρωινές λεμβοδρομίες ξυπνήσανε μέσα τους τό θρύλο τοῦ Λούη –τί θάλασσα, τί στεριά– πού τόν ἀκούγανε ἀπ’ τούς μεγάλους.

Θά παραβγαίνανε στό μίλι, ὅπως τό λέγανε, δηλαδή δυό φορές τό γύρο τοῦ Ἀλανιοῦ. Καί θά ’τανε πάνω κάτω ἕνα μίλι. λογαριάζοντας πώς ἡ κάθε πλευρά τοῦ Ἀλανιοῦ κόντευε τά διακόσια μέτρα. Παραταχτήκανε ὀχτώ παιδιά, ἄλλα ξυπόλυτα κι ἄλλα παπουτσωμένα. Πιό ψηλός ἀπ’ ὅλους εἴτανε ὁ Σταυράκης τοῦ Ἀμανατζῆ, χάρη στό πανωκόρμι του καί μόνο, εἰδεμή εἴτανε κοντοκλώτσης, μέ κοντά κανιά. Ὁ Ἀρίστος στεκότανε δίβουλος καί κοίταζε, μά λίγο πρίν κατέβει τό μαντίλι γιά τό ξεκίνημα, μπῆκε κι αὐτός στή γραμμή.

— Μπρός!

Στήν ἀρχή, πηγαίνανε ὅλοι μαζί μπουλούκι, μά σάν πιάσανε τή δεύτερη πλευρά, σκορπίσανε κομπολόι.

Πρῶτος Μιχάλης, δεύτερος Σταυράκης, τρίτος Γιακουμής, τέταρτος Μηνᾶς, πέμπτος Ἀρίστος. Οἱ ἄλλοι πολύ πίσω, οὔτε λόγος πιά.

Πρῶτος Σταυράκης, δεύτερος Μιχάλης, τρίτος Γιακουμής, τέταρτος Ἀρίστος, πέμπτος Μηνᾶς.

— Δεύτερος γύρος! τούς φώναξε ὁ ἀφέτης καθώς περνούσανε ἀπό μπροστά του.

Πρῶτος ὁ Σταυράκης (ὁ Μιχάλης, μπαφιασμένος, παράτησε), δεύτερος ὁ Γιακουμής, ὁ μακροκάνης, τρίτος Ἀρίστος, τέταρτος Μηνᾶς.

Πρῶτος Σταυράκης, δεύτερος Γιακουμής, τρίτος Μηνᾶς, τέταρτος Ἀρίστος. Ἕν' ἀπό τά παιδιά πού παρακολουθοῦν, βάζει τίς φοῦχτες του χωνί:

— Σταυράκη, τό νοῦ σου!

Ὁ Σταυράκης γυρίζει πίσω τό κεφάλι νά δεῖ. Αὐτό τόν ἔφαγε. Γιακουμής καί Σταυράκης στῆθος μέ στῆθος, δεύτερος Ἀρίστος, τρίτος Μηνᾶς.

Πρῶτος Γιακουμής, δεύτερος Σταυράκης, τρίτος Ἀρίστος, τέταρτος Μηνᾶς. Ὁ Σταυράκης βάζει τά δυνατά του, ἀνοίγει, πιάνει τό Γιακουμή, στῆθος μέ στῆθος, μά φαίνεται λαχανιασμένος.

Τελευταῖα πενήντα μέτρα.

Πρῶτος Γιακουμής, δεύτερος Σταυράκης - ἀκούει πίσω του γρήγορο ποδοβολητό, σφίγγει, μά στά τριάντα μέτρα τόν προσπερνάει ὁ Ἀρίστος, ὁ Σταυράκης πάει ἀκόμα δέκα μέτρα, ὕστερα παρατάει καί βγαίνει ἀπ' τή γραμμή.

Τέρμα: πρῶτος Γιακουμής, δεύτερος Ἀρίστος, τρίτος Μηνᾶς. Οἱ ἄλλοι κομπολόι, ἑκατό καί πάνω μέτρα πίσω.

Ὁ Σταυράκης βάζει κάτι κομμένα γέλια:

— Βρέ... τό 'κανα ξεπίτηδες... δέν τό καταλάβατε; Θά μέ ξεπεράσει ἐμένα ὁ Γιακουμής καί ὁ Ἀρίστος;

Τά κορμιά τους ἀναδίνανε μιά ξυνισμένη ἀνάκατη μυρωδιά, ἱδρώτα καί θαλασσινή ἁρμύρα. Τ' ἁλάτι εἶχε λιώσει πάνω στά μαλλιά τους.

— Βρέ, τί ξεπίτηδες καί μάξους! Δέ σέ βλέπαμε πού ξεφύσαγες ἴδιο παπόρι τῆς στεριᾶς;

— Ἄει στό διάολο!

— Γιά ξαναπές το!

— Ἄσε με ἥσυχο.

Καθίσανε χάμω, μπαϊλντισμένοι, μέ τη ράχη τους ἀκουμπιστά στό μαντρότοιχο τοῦ μεγάλου πρεβολιοῦ, πού ἔπιανε ὁλάκερο τό κάτω μέρος τοῦ Ἀλανιοῦ, ἀνάμεσα στά δυό ἀκριανά σοκάκια. Τ' ἄλλα παιδιά, πού δέν εἴχαν πάρει μέρος, εἴπανε νά παίξουνε τσιλίκι, μά σουρούπωνε ἡ μέρα καί δέ θά ξεχωρίζανε καλά τό κότσι.

Ὁ ἴσκιος τοῦ μαντρότοιχου σκέπαζε τώρα, πές ὁλάκερο, τ' Ἀλάνι, πού τό 'τρωγε ὁλημερίς ὁ ἥλιος, ἐδῶ, στή βορινή ἄκρη τῆς πολιτείας. Μᾶλλον ἐρχότανε γωνιά, βοριά κι ἀνατολή. Μονάχα καρσί, τό τελευταῖο φῶς τῆς μέρας ζωήρευε τό πράσινο τῶν πρεβολιῶν, που ἀνάμεσά τους, πέρναγε ἡ σιδεροδρομική γραμμή τοῦ Ἀιντινιοῦ. Πάνω στήν ὥρα, σφύριξε μακρόσυρτα ἕνα τραῖνο, ἔτσι σφυρᾶνε μελαγχολικά τά τραῖνα μές στό σούρουπο, ὅπως τό τελευταῖο λάλημα τοῦ κόκορα. Ζερβά, πάνω ἀπ' τά χαμόσπιτα τοῦ Ἀλανιοῦ, ροδίζανε τά Ἐγγλέζικα Σπιτάλια, μέ τά τρία τους πατώματα καί τά φαρδιά φουγάρα. Πέρα ὅμως, δεξιά, οἱ μπαξέδες τοῦ Ἁι-Τρύφωνα, τῆς Τσικουδιᾶς, τοῦ Ἁι-Βούκλα, μουχρώνανε ὁλοένα. Ὁ ἴσκιος σκέπασε

καί τό καρακόλι, τό μόνο χτίριο μέ δύο πατώματα πάνω στ' Ἀλάνι. Τό δεύτερο πάτωμα ἔβγαινε πιό ὄξω, στηριγμένο πάνω σέ τέσσερις μαντεμένιες κολόνες. Οἱ σουβάδες εἴταν ξεφλουδισμένοι, καί σάν πέρναγες ἀπό κεῖ μπροστά, σοῦ ἐρχότανε μιά μπόχα ἀπόπατου.

Οὔτε κάν σαλεύανε οἱ θεόρατες μαγνόλιες τοῦ μεγάλου πρεβολιοῦ. Τά κερένια πούλουδά τους, μεγάλα σάν ἕνα χέρι, μοσκοβολούσανε μές στόν πηχτό ἀγέρα, πιό βαριά κι ἀπ' τό λεμονανθό τήν ἄνοιξη, ἤ σάν ξανανθίζουνε οἱ λεμονιές μές στό γλυκό φθινόπωρο. Λένε, σά βάζεις στό ποτήρι μιά μαγνόλια, πρέπει νά τή δένεις ὁλόγυρα, σφιχτά, μέ μιά ὀτρά κλωστή, γιατί ἀλλιῶς μπορεί καί νά λιποθυμήσεις. Μά καλύτερα νά λείπει ἕνα τέτοιο πούλουδο ἀπ' τό σπίτι, γιατί φέρνει γουρσουζιά.

— Κουταμάρες! εἶπε ὁ Περικλῆς. Παραμύθια τῆς κυρα-Ντουντοῦς. Ὄχι νά μήν τραβᾶ ἡ μαγνόλια τίς τρεῖς γριές, πού ἔχουνε κ' οἱ τρεῖς μαζί ἕνα μάτι κ' ἕνα δόντι, καί τά μεταλλάζουνε ἀναμεταξύ τους.

— Βρέ παιδιά, ποῦ 'ναι τό καΐκι; Τό πήρανε;

Κοιτάξανε ὁλόγυρα. Φαίνεται πώς τό 'χανε σηκώσει τό καΐκι. Ἀποκαμωμένα ἀπό τήν κούραση τῆς μέρας τά παιδιά, σωπαίνανε. Μιάν ἄλλη ἀπόπειρα γιά κουβεντολόι, πῆγε κι αὐτή χαμένη:

— Ποῦ 'ν' ὁ Ἀρίστος;

— Εἶπε πώς πάει σπίτι του.

— Ὁ μπαγάσας! Νά 'ρθει δεύτερος!

Οὔτε κάν ὁ Σταυράκης δέν ἀντιμίλησε. Σωπαίνανε. Μονάχα οἱ δεκοχτοῦρες δέ σταματούσανε νά γυρεύουνε τό δίκιο τους γιά τά ψωμιά: δεκοχτώ, δεκοχτώ, δεκοχτώ, δεκοχτώ… Λένε, πώς ὅπου Τοῦρκοι καί δεκοχτοῦρες, γιατί φωλιάζουνε μές στά χαλάσματα. Ἄλλοι λένει πώς ὄχι, φωλιάζουνε μέσα στίς φυλλωσιές. Μά δέν

ἀναστενάζουνε μονάχα οἱ δεκοχτοῦρες. Συνειδητά ἤ ἀσύνειδα, ὅλα τά πλάσματα, ζωντανά εἴτε ἄψυχα, λές καί γυρεύουνε τό δίκιο τους αὐτή τήν ὥρα πού σώνεται ἡ μέρα, τό μεγάλο δίκιο τους: τό λόγο πού ὑπάρχουνε, τό λόγο πού θά πάψουν νά ὑπάρχουνε μιά μέρα. Ἴσως αὐτός ὁ λόγος ν' ἀπασχολοῦσε καί τή σκέψη τοῦ παπα-Νικόλα, ὅσο ξεκόκκιζε τό κομπολόι του κάτω ἀπ' τήν κληματαριά, πλάι στήν παπαδιά του, στό πρεβολάκι πού εἴταν μπροστά στό σπίτι του, συνέχεια μέ τόν αὐλόγυρο τῆς ἐκκλησιᾶς. Σηκώθηκε ἀπ'τήν καρέγλα του, βγῆκε στήν αὐλόπορτα, καί κοίταξε τό κουρνιασμένο Ἀλάνι.

Μά εἶχε δέν εἶχε, ξεσκάλωσε αὐτή ἡ ὥρα καί ξαναζωντάνεψε ὁ μαχαλάς. Οἱ νοικοκυρές σουλαντίζανε μπροστά στό σπίτι τους μέ τό σουλαντιστήρι, ἀπό τήν καψαλισμένη γῆς ἀνέβαινε μιάν ἄχνα καί μύριζε σά στερνοβρόχι. Βγάλανε καρέγλες, μπαινοβγήκανε δυό τρεῖς φορές, ὕστερα κάτσανε καί μασουλίζανε φρέσκα ροβίθια, ψαχουλεύοντας, γιά νά τά βροῦνε, ἀνάμεσα στά γκριζοπράσινα κλωνάκια τῆς ροβιθιᾶς, κουβεντιάζοντας ἀπό τή μιά πόρτα στήν ἄλλη. Μιά μαύρη γάτα, ζερβοπόδαρη, σήκωσε τό μπροστινό ζερβί της, πάτησε τή μπετούγια, ἄνοιξε τό πορτάκι, καί μπῆκε μ' ὅλο της τό πάσο στό ὑπόγειο τῆς κώνα Σοφίας. Πέντ' ἔξι κοριτσάκια, καθισμένα κύκλο σέ σκαμνιά, παίζανε τήν κυρα-Πινακωτή.

Ἡ μιά μετά τήν ἄλλη, γυρίζανε κ' οἱ κοριτσοπαρέες ἀπό τή μαλλιαρή. Κάτσανε κι αὐτές στίς πόρτες, ἀναψοκοκκινισμένες ἀπ' τόν ἥλιο, καί λέγανε τά δικά τους. Μπήκανε ἴσαμε τό γόνατο μές στό νερό, κ' ἡ θάλασσα εἴτανε μιάν ὀμορφιά, ἴδιος μπαξές, χρώματα χρώματα, σάν ἔγερνε ὁ ἥλιος.

— Ἴδιο φαρφούρι, πετάχτηκε μιάν ἄλλη.

— Ἔ, εἶπε μιά γειτόνισσα, οὖλα τά πράματα εἶναι κατά πῶς τά βλέπει ὁ καθένας.

— … κι ἐκεῖ πού τσαλαβουτούσαμε, βλέπομε δυό καμπάκες νά τίς φέρν' ἡ θάλασσα κατά δῶ. Εἴταν ὁλόιδιες καμπάκες. Ἐμεῖς, ἄκακα, στεκόμασταν νά δοῦμε ποῦ θά τίς ξενέριζε τό κύμα. Καί σά φτάσανε στά ρηχά –εἴταν ὁλόιδιες καμπάκες– πετάγονται ἀπάνω δυό ἄντροι μέ τό σώβρακο μονάχα. Βάλαμε τίς φωνές, κι αὐτοί ξαναβουτήξανε καί φύγανε.

— Ἠβοί! νά μήν τό μάθει ὁ ἀδερφός σου, θά γίνει φονικό!

— Εἴταν ὁλόιδιες καμπάκες, καλέ μητέρα.

Ἡ Μαρία, ἡ σιχαμένη, εἶχε μές τό μαντίλι της ἕνα σταυρό τῆς θάλασσας κ' ἔκανε πώς τόν πετάει στή μιά καί στήν ἄλλη, κι αὐτές στριγγλίζανε.

Πέρα, ψηλά, στόν τουρκομαχαλά, κάτω ἀπ'τό ρημαγμένο κάστρο, τρεμοπαίζανε μερικά φῶτα. Σέ λίγο, θά περνοῦσε κι ἀπό δῶ ὁ ἄνθρωπος τοῦ μπελεντιέ μέ τό μακρύ κοντάρι, μιά φλογούλα νά πεταλουδίζει στήν κορφή μές στό κλουβάκι της, καί θ' ἄναβε στά ντουρσέκια τά φανάρια τοῦ γκαζιοῦ. Οἱ ἄντροι θ' ἀργούσανε νά γυρίσουν ἀπό τόν καφενέ ἀπόψε.

Ἄ, ναί, φανήκανε καί στόν οὐρανό πέντ' ἔξι ἀστέρια — κ' ἐκεῖνο ἐκεῖ, πάνω ἀπ' τίς μαγνόλιες, ἴσως καί νά 'τανε ὁ Ἀποσπερίτης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Μπουλμπούλ

Καλημέρα! παπάζ ἐφέντη.

— Καλημέρα! ρεΐζ ἐφέντη.

Ὁ παπα-Νικόλας, γιά νά κολακέψει τόν κομμισάριο τοῦ καρακολιοῦ, τόν ἀνέβαζε δυό τρία σκαλοπάτια στή σκάλα τῆς τούρκικης δημόσιας ὑπηρεσίας. Ρεΐζ ἐφέντη. Οὔτε καϊμακάμης νά ’τανε!

Ὁ πρωτόπαπας δέν ξεγελιότανε μέ τά καλοπιάσματα τοῦ γιούζμπαση, κάτι θά ’χε σίγουρα νά τοῦ πεῖ. Θά ’χε καθίσει κάτω ἀπ’ τό πρόστεγο τοῦ καφενέ γιά νά τόν περιμένει νά περάσει, καπνίζοντας τό ναργιλέ του.

— Ὀτουρουνούζ, τόν κάλεσε ὁ κομμισάριος νά καθίσει.

Ὅταν κουβέντιαζε μέ τόν παπά, πετοῦσε ποῦ καί ποῦ καί καμιά λέξη τούρκικη, ἀπό γινάτι, πού ὁ παπα-Νικόλας, πάνω ἀπό εἰκοσιπέντε χρόνια στήν Τουρκιά, δέν εἶχε μάθει πάνω ἀπό εἰκοσιπέντε τούρκικες λέξεις. Ὁ κομμισάριος μιλοῦσε τά ἑλληνικά φαρσί - ὄχι μονάχα τά ρωμαίικα, μά καί τά καλαμαράδικα ἑλληνικά. Εἴτανε πατριῶτες οἱ δυό τους. Αὐτός εἶχε γεννηθεῖ στή Λάρισα, κι ὁ παπα-Νικόλας σ’ ἕνα χωριό ἐκεῖ κοντά, στό Ταπουκλάρ. Στά ’81, σάν ἔγινε ἡ προσάρτηση τῆς Θεσσαλίας, ὁ Χαφούζ ἐφέντης Μπέηογλου εἴταν δεκατριῶ χρονῶ παιδί. Θά προσαρμοζότανε ἴσως στήν καινούργια κατάσταση, τουλάχιστον ἐπιφανειακά, μά ὁ πατέρας του, ὁ Ταχήρ μπέης, δέν ἄντεξε πάνω ἀπό τρία χρόνια νά βλέπει τό σταυρό στή θέση τοῦ μισοφέγγαρου. Δηλαδή, δέν ἄντεξε πάνω ἀπό ἕνα χρόνο, γιατί τά δυό τελευταῖα χρόνια εἶχε κλειστεῖ στό ἐξοχικό κονάκι του καί δέν κατέβαινε στήν πολιτεία. Εἴταν σά νά ’κλεινε τά μάτια του γιά νά μή βλέπει, μά τ’ ἀφτιά του ἀκούγανε τίς καμπάνες, ἐνῶ μονάχα τή θύμηση διατηρούσανε ἀπ’ τή φωνή τοῦ μουεζίνη, πού

ἀπό ψηλά στό μιναρέ, μέ τίς φοῦχτες πάνω στ' ἀφτιά, καλοῦσε τούς πιστούς στήν προσευχή καί διαλαλοῦσε τό μεγαλεῖο τοῦ Ἰσλάμ. Φεύγανε οἱ Τοῦρκοι ἕνας ἕνας, ἔφυγε κι ὁ μουεζίνης. Ὁ γέρος δέν εἶχε γνώσεις γεωγραφικές, μά ἤξερε πώς τό Ἰσλάμ ἁπλώνεται πάνω ἀπό ἔξι φεγγάρια δρόμο μέ καμήλα — βάι βάι! Καί τό Γιουνανιστάν τί εἴτανε; Μιά φούχτα γῆς. Κισμέτ! Πούλησε ὅσα ὅσα τό τσιφλίκι του, πῆρε τό γιό του καί τό χαρέμι του κι ἔφυγε μουατζίρης γιά τήν Προύσα, τή μεγάλη σουλτανική πολιτεία μέ τά ὄμορφα τζαμιά. Μόνο πού ἄφινε τόν τάφο τῆς πρώτης του γυναίκας, τῆς μητέρας τοῦ Χαφιούζ. Μά μπορεῖ νά ξαναγυρίζανε μιά μέρα, ἤ αὐτός ἤ ὁ γιός του. Ὁ Ἀλλάχ εἶναι μεγάλος.

Ὅλ' αὐτά εἴχανε καταλαγιάσει μές στήν ψυχή τοῦ κομμισάριου. Τοῦ ἀνεβαίνανε στό κεφάλι μονάχα ὕστερ' ἀπό τρία τέσσερα τσίπουρα. Ἔδινε τότε μιά στό φέσι του, πού ἔγερνε πάνω στό δεξί ἀφτί, καί κοκκινίζανε οἱ φλεβίτσες μέσα στ' ἀσπράδι τῶν ματιῶν του. Τά 'πινε σέ κουπάκι τοῦ καφέ, γιά τό ἀσκανδάλιστο, μιά κ' ἡ θρησκεία τοῦ ἀπαγορεύει τό πιοτό. Τίς ἄλλες ὧρες, πές πώς τά ξεχνοῦσε, ὅπως θέλομε νά ξεχνᾶμε τά δυσάρεστα. Μά νά πού γέμισε πάλι ὁ τόπος μουατζίρηδες Τουρκοκρητικούς, ἄλλα ξεριζωμένα ἀδέρφια. Πάλι τά ἴδια ἐκεῖ κάτω. Πῶς νά ξεχάσεις, πῶς; Ρωμιόσποροι, βέβαια, δέν ξέρανε λέξη τούρκικια, μά εἴχανε τήν πίστη τοῦ Ἰσλάμ.

Καί πάνω στήν ὥρα, περνάει ὁ Μουχαμέτης μέ την κοντή κρητικιά βράκα, τά στιβάλια, τό κίτρινο μαντίλι γύρω στό φέσι, σέρνοντας τά ποδάρια του, γέρος ἄνθρωπος, μέ τ' ὀμορφοψαλιδισμένο ἄσπρο γένι, σκυφτός κάτω ἀπ' τό κοφίνι, διαλαλώντας γιά ν' ἀγοράσουν οἱ γκιαούρισσες νοικοκυρές.

— Ἄνυδρα κολοκυθάτσα! Ἄνυδρα κολοκυθάτσα!

Ὁ γιούζμπασης κι ὁ παπάς φουμάρανε τό ναργιλέ τους, καθισμένοι πλάι πλάι. Πάντα εἶχε καλό τουμπεκί ὁ Νικόλας, ὁ καφετζής, καί τό ’στριβε μέ τέχνη γύρω στό λουλά. Μπροστά τους, πάνω στό τραπέζι, ἕνα φουντωτό κλωνί ψιλόφυλλος βασιλικός μέσα σέ μιά κούπα μέ νερό.

— Ἕναν καφέ, παπα-Νικόλα;

— Εὐχαριστῶ, ρεΐζ ἐφέντη, μόλις πῆρα.

Σωπαίνανε. Μονάχα τό γουργουρητό τοῦ νεροῦ μές στό γυαλί τοῦ ναργιλέ. Ὁ πρωτόπαπας περίμενε πότε θά σκάσει ἡ μπόμπα. Ὁ γιούζμπασης ἅπλωσε τό χέρι του. Τ’ Ἀλάνι, σχεδόν ἔρημο αὐτή τήν ὥρα, τό ’τρωγε ὁ ἥλιος. Ὁ τουρκοκρητικός, πού εἶχε σταματήσει σέ μιά πόρτα, φορτώθηκε πάλι τό κοφίνι του καί ξεκίνησε.

— Ἄνυδρα κολοκυθάτσα! Ἄνυδρα κολοκυθάτσα!

Ὁ καφετζής ἦρθε μέ τό μαγκαλάκι του ν’ ἀλλάξει τά χωνεμένα κάρβουνα πάνω στό λουλά.

— Ταμάμ! ἔγνεψε μέ τό χέρι του ὁ γιούζμπασης.

Ὕστερα εἶπε, δίχως νά βγάλει τό μαρκούτσι ἀπό τό στόμα του:

— Ἔχεις καιρό νά πᾶς στήν πατρίδα, παπά ἐφέντη;

— Δέν ξαναπῆγα ἀπό τότε πού ’φυγα γιά νά σπουδάσω.

— Στήν Ἀθήνα, ἔ;

Ὁ παπάς δέν ἀποκρίθηκε.

— Ἐγώ ξαναπῆγα στή Λάρισα πρίν πέντε χρόνια — πέντε δέν εἶναι; Μπῆκα μαζί μέ τόν Ἐτέμ πασά.

Ἐννοοῦσε τό ρεζιλεμένο πόλεμο τοῦ ’97. Εἶχε στό παλιό κονάκι τοῦ πατέρα του, τό ’χε βρεῖ ὅπως τό ’χε ἀφίσει, μά ἔρημο, ὅπως εἴταν ἔρημη κι ὁλάκερη ἡ πολιτεία, γιατί ὁ πληθυσμός, φοβισμένος, εἶχε

φύγει γιά κάτω. Ὅσο καί νά ’ψαξε ὅμως, δέν μπόρεσε ν’ ἀναγνωρίσει τά μεζάρια, γιά νά ξαναδεῖ τόν τάφο τῆς μητέρας του. Ὅλο τό μέρος εἴτανε τώρα σταροχώραφο. Δέν ξέρεις πιά ποῦ ’ναι τά κόκαλα τῶν ἐδικῶν σου, ποῦ γεννήθηκες καλά καλά –σ’ αὐτόν ἐδῶ τόν τόπο. Ποῦ ’ναι τά μνήματα, ποῦ ’ναι τό τζαμί, ποῦ ’ναι ὁ τεκές; Ὁ πατέρας του εἶχε πεῖ, μπορεῖ νά ξανάρχονταν μιά μέρα… Μά σ’ ἕνα μήνα πήρανε διαταγή νά γυρίσουνε τά πίσω μπρός– κάτι γίνηκε κάπου ἀλλοῦ, κάποιο συμβούλιο, κάποιο συνέδριο, κάποια μπαμπεσιά. Καί χάσανε τόσο ἀσκέρι ἄδικα…

Ἔκοψε δυό φυλλαράκια βασιλικό, τά ’τριψε ἀνάμεσα στά δυό του δάχτυλα, ὕστερα τά μύρισε.

Ὁ παπα-Νικόλας δαγκώθηκε μέ τόν ὑπαινιγμό τοῦ γιούζμπαση. Μά δέν τοῦ τό χαρίτωσε. Ἄρχισε λάου λάου:

— Ρεΐζ ἐφέντη, σ’ ὅλ’ αὐτά, φταῖνε τά σύνορα καί οἱ θρησκεῖες. Ἄνθρωποι εἴμαστε ὅλοι μας. Ἕνας εἶναι ὁ Θεός, ἀδιάφορο ποιός εἶναι ὁ προφήτης του. Κι ἅμα τό θένε οἱ μεγάλοι, τά ταιριάζουνε.

Χάδεψε τά γκρίζα γένια του καί πρόσθεσε, σά νά τό ’φερνε ἡ κουβέντα:

— Νά, κοίτα πῶς τά ξαναφτιάξανε ὁ σουλτάνος κι ὁ βασιλιάς Γεώργιος. Ὁ σουλτάνος ἔδωσε τήν ἄδεια καί πῆγε στό ποδάρι του ἕλληνας πρίγκιπας στήν Κρήτη.

— Μά εἶναι κάτω ἀπ’ τό σουλτάνο.

— Αὐτό εἶπα κι ἐγώ.

Σιωπή. Τό γουργουρητό τῶν ναργιλέδων. Τό καταλάβαινε ὁ Χαφούζ ἐφέντης πώς ἡ Τουρκία ξεφτάει. Τότε πού εἴχανε φύγει ἀπό τή Θεσσαλία καί ἤρθανε στήν Προύσα, κατεβαίνανε καί κοπάδια Τοῦρκοι μουατζίρηδες, Μποσνιάκοι, γιατί τόν ἴδιο καιρό εἶχε βγάλει

ποδάρι στή Μποσνία ὁ Αὐστριακός. Κ' οἱ Σέρβοι, κ' οἱ Βούλγαροι, χτεσινοί ραγιάδες, σηκώσανε κι αὐτοί κεφάλι νά γίνουνε βασίλειο. Μά ὥσαμε' ἐδῶ εἴτανε, τελειώσανε τά ψέματα καί τό κισμέτ. Ὅπου νά 'ναι θά 'ρθουνε στά πράματα οἱ Νεότουρκοι καί τό Κομιτάτο, καί τότε ὅλα θ' ἀλλάξουνε - Ἀλλάχ! μπάς καί διαβάζουνται στό μοῦτρο του αὐτά πού ἔχει στό νοῦ του; Παντοῦ παραμονεύουνε χαφιέδες τοῦ σουλτάνου.

Κι αὐτός ὁ Μουχαμέτης, λές κ' εἴτανε βαλτός:

— Ἄνυδρα κολοκυθάτσα! Ἄνυδρα κολοκυθάτσα!

Ὁ παπα-Νικόλας ἔκρινε πώς εἴτανε καιρός. Ἀκούμπησε τό μαρκούτσι τοῦ ναργιλέ πάνω στό τραπέζι κι ἔκανε νά σηκωθεῖ:

— Μέ τήν ἄδειά σου, πολίτς ἐφέντη. Μέ περιμένουν στή Μητρόπολη. Εὐχαριστῶ καί γιά τό κέρασμα. Πέρασε καμιά μέρα νά πιεῖς ἕνα ποτήρι νερό. Ἡ παπαδιά μου ἔφτιαξε μελτζανάκι ρετσέλι.

— Κάτσε! εἶπε σχεδόν προσταχτικά ὁ κομμισάριος. Ἔχω νά σοῦ μιλήσω.

Τράβηξε δυό ρουφηξιές ἀπό τό ναργιλέ.

— Νά πεῖς τοῦ δευτερόπαπά σου, τοῦ παπα-Χαροκόπου, νά μήν πουλάει λαχεῖα τοῦ στόλου.

— Μπέη μου, τί εἶν' αὐτά πού λές; Ὁ παπα-Χαροκόπος! Σέ γελάσανε. Κάποιος θέλει τό κακό του.

Ποιός νά τόν σπιόνεψε ἄραγε, ἀναρωτήθηκε ὁ παπα-Νικόλας. Ρισκάρησε καί μιά κουβέντα:

— Ψάξ' τονε νά βεβαιωθεῖς.

— Δέν ἔχω τό δικαίωμα νά βάλω χέρι ἀπάνω του, μά ξέρω κι ἄλλο τρόπο.

— Μπέη μου, ὅρκισέ τονε στό Εὐαγγέλιο.

— Ἄσε τά τερτίπια, παπα-Νικόλα. Πές του τά λόγια μου καί νά τά κάνει σκουλαρίκι. Ἄμε τώρα στό δεσπότη σου.

Ἔχωσε τά δάχτυλά του μέσ' ἀπό τό κόκκινο κολάρο τῆς στολῆς του, γιά νά τό ξελαγράρει πού τόν ἔσφιγγε.

Φεύγοντας ὁ παπα-Νικόλας, πασπάτεψε μηχανικά τήν τσέπη του, μέσ' ἀπό τό ράσο. Εἶχε κι αὐτός ἀπάνω του λαχεῖα τοῦ στόλου. Ἀνασήκωσε τούς ὤμους του. Στριφογυρίζανε στό νοῦ του ἄλλες ἔγνοιες. Γιά νά τόν καλέσουν στή Μητρόπολη στά καλά καθούμενα, θ' ἄκουγε πάλι καμιά πανταχούσα ἀπό τό δεσπότη.

— Κράτα τίς ἰδέες σου γιά τόν ἑαυτό σου, τόν μάλωνε καλοσυνάτα ἡ παπαδιά του. Δέ μέ νοιάζει γιά τίποτ' ἄλλο, μά γιά σκέψου, νά σέ κλείσουνε σέ κανένα μοναστήρι καί νά σέ χάσω ἀπό κοντά μου;

Εἴχανε παντρευτεῖ ἀπό ἔρωτα, κι ἀκόμα τώρα, τό αἴσθημα πού τούς ἕνωνε εἴτανε κάτι περισσότερο ἀπό συζυγική στοργή. Τήν εἶχε ἐρωτευτεῖ φοιτητής, καί τή στεφανώθηκε ἀφοῦ ἀνακηρύχτηκε διδάκτωρ θεολογίας, ὕστερ' ἀπό λαμπρές σπουδές. Εἶχε ἀρνηθεῖ μιά θέση καθηγητῆ πού τοῦ προτείνανε. Προτίμησε νά χειροτονηθεῖ παπάς καί ν' ἀκολουθήσει τήν ταπεινή σταδιοδρομία τοῦ ἐφημέριου, γιά νά βρίσκεται πιό κοντά στούς ἀνθρώπους.

— Μή φοβᾶσαι, μανούλα μου, τῆς ἀποκρίθηκε, χαδεύοντας τό μάγουλό της. Μόνο ἀπορίες ἔχω καί πασχίζω νά τίς ξεκαθαρίσω.

Δέν τόν ἐνδιαφέρανε οἱ ἐξωτερικές συνέπειες. Μά ἔνιωθε τήν ἀλήθεια του –αὐτός τήν ἔλεγε «ἀμφιβολία»– σά μιά ἐσωτερική ἀπειλή. Τό μεγάλο μου ἁμάρτημα, σκεφτότανε, εἶναι πώς δέν ἀκολουθῶ τό «πίστευε καί μή ἐρεύνα». Κι ὅσο περνοῦν τά χρόνια, πληθαίνουν οἱ ἐπικριτές μου. Ἀδιαφοροῦσε γι' αὐτό, χαμογελοῦσε γιά τόν κόπο πού ἔπαιρνε ἡ «ἁγιωτικιά» γυναίκα - ὅπως τή λέγανε οἱ

ἐνορίτισσές του, αὐτή πού εἶχε τό θαυματουργικό εἰκόνισμα στῆς Πικραμένης Παναγιᾶς, σ' ἕνα σοκάκι κοντά στοῦ Χατζηφράγκου — νά βάζει λόγια στή Μητρόπολη. Μά τόν τρόμαζε ἡ ἐσωτερική ἀπειλή τῆς ἀλήθειας του… Ἡ πίστη του στό Θεό εἴταν κάτι περισσότερο ἀπό βαθιά: εἴταν ἡ οὐσία τῆς ὑπόστασής του. Τόν ἔπιανε μιά ἔκσταση ὅταν τόν ἔβαζε στό νοῦ του — μιά ἔκσταση «λογική», τήν ἔλεγε ὁ ἴδιος, χαμογελώντας γιά τό ἀσυμβίβαστο. Ἀπό τότε πού σπούδαζε θεολογία, τοῦ φαινότανε πώς αὐτή ἡ «ἐπιστήμη» εἶχε κάτι σάν ἀξίωση πώς χάρη σ' αὐτήν ὑπάρχει ὁ Θεός. Θά 'ταν κοινοτοπία νά 'λεγε πώς οἱ θεολόγοι, ἀρχίζοντας ἀπό τό Μωυσῆ καί τούς προφῆτες, εἶχαν δημιουργήσει ἕνα Θεό «κατ' εἰκόνα καί ὁμοίωσίν τους». Γιά τόν παπα-Νικόλα, ὁ Θεός εἴταν κάτι ἀσύλληπτο γιά τήν ἀνθρώπινη φαντασία, κι ἀκόμα περισσότερο γιά τήν ἀνθρώπινη σκέψη. Βέβαια, οἱ Γραφές λένε πώς ὁ Θεός ἀποκαλύφτηκε στό Μωυσῆ καί τούς προφῆτες, ἀλλά γιατί, ἄν εἴταν ἔτσι, δέν τούς ἀποκάλυψε, κοντά στά ἄλλα, πώς ἡ Γῆ, ἄς ποῦμε, εἶναι μιά σφαίρα πού γυρίζει γύρω στόν Ἥλιο, κι ὄχι ὁ Ἥλιος γύρω στή Γῆ; Εἶχε δώσει ἐντολή στόν Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ νά προστάξει τόν Ἥλιο νά σταματήσει τήν πορεία του γιά νά συνεχιστεῖ ἡ μάχη κ' ἡ ἀνθρωποσφαγή, ἐνῶ θά 'πρεπε νά 'χε προστάξει τή Γῆ νά σταματήσει τό στριφογύρισμα γύρω στόν ἄξονά της. Εἴτανε σά νά μή γνώριζε ο Θεός τό μηχανισμό τῆς δημιουργίας του… Κι ἀκόμη, αὐτός ὁ ἴδιος ὁ ἐκδικητικός καί πολεμόχαρος Θεός, πῶς ἄλλαξε γνώμη ξαφνικά, κι ἔστειλε τό Γιό του νά κηρύξει τό ἐπί Γῆς εἰρήνη;… Καί ἀπό σκέψη σέ σκέψη, ὁ παπα-Νικόλας, πού ὁ Θεός εἴταν οὐσία καί ὑπόστασή του, ἔφτανε ἴσως γι' αὐτό τό λόγο, στό φαῦλο κύκλο –στήν ἀπειλή τῆς ἀλήθειας του– πώς θά μποροῦσε νά ζήσει δίχως τήν ἰδέα τοῦ Θεοῦ. Εἴταν φορές πού αὐτή ἡ ἀντιγνωμία

του, ἡ παράβαση, τόν ἔφερνε στό σημεῖο νά λαχταράει κάποιος νά τόν ἔδερνε, σά νά 'τανε αὐτός ὁ κάποιος ὁ ἴδιος ὁ ἑαυτός του, μά ἕνα ξύλο ἀλύπητο, κι ἀπό τό ξύλο νά τοῦ χτύπαγε κάτι σάν τρέλα, μιά τρέλα πού νά 'τανε πιά ὁ μόνος ὀρθολογισμός, καί νά φώναζε γιά ὅλα τά παραδεγμένα: ναί, ναί, ἔτσι εἶναι, ἥμαρτον, ἥμαρτον, ἀνθρῶποι!

Σάν ἔφτανε σέ κάτι τέτοιες ὑπερβολές, χαμογελοῦσε εἰρωνικά ὁ ἴδιος μέ τόν ἑαυτό του, τίς παραμέριζε, καί καταγινότανε μέ τά καθήκοντά του γιά νά βοηθάει τούς ἀνθρώπους.

Δέν εἶχε ὡστόσο, αὐταπάτες. Πρόφαση, πρόφαση, ἔλεγε μέσα του κάποιες φορές μέ πίκρα. Πάει πια, συνθηκολόγησα. Οἱ παθητικές μικροαντιδράσεις μου; Βρίσκω τόν ἑαυτό μου λιγάκι κωμικό.

Σήμερα, κατέβαινε συλλογισμένος τό Φαρδύ τῆς Ἅγιας Αἰκατερίνης, κι ἀπό τοῦ Ζέρβα τό Φοῦρνο καί τά Μπογιατζίδικα βγῆκε στό Φασουλά.

Τοῦ ἄρεσε νά βλέπει τή ζωή, τήν κίνηση, τά μανάβικα, τά χασαπιά, τά μπακάλικα καί τά ψαράδικα, τόν κόσμο νά μπαινοβγαίνει, νά πηγαινοέρχεται, τίς καρότσες καί τ' ἀλόγατα ἔξω ἀπό τό μεγάλο χάνι τοῦ Φασουλᾶ. Ἔμπαινε καί στή σπετσαρία - ὄχι τή γαλλικιά — πού στό τζάμι τῆς βιτρίνας της εἴταν ζουγραφισμένο τό ἑλληνικό στέμμα, καί ὁλόγυρα, μέ χρυσά γράμματα: «Προμηθευτής τῆς Α.Μ. τοῦ Βασιλέως τῶν Ἑλλήνων». Κουβέντιαζε καμιά ὡρούλα μέ τούς γιατρούς, πού τραπεζωμένοι πίσω ἀπό τή βιτρίνα συζητούσανε γιά τά ἑλληνικά πολιτικά, ὅσο στό βάθος, πάνω στό μαρμαρένιο πάγκο, ὁ Φίλιππας ὁ φαρμακοτρίφτης ἔφτιανε ἀλοιφές μέσα σ' ἕνα γυάλινο γουδί. Οἱ γιατροί κόβανε τή συζήτηση γιά νά ρίξουν πονηρές ματιές καί νά σχολιάσουν ὅταν περνούσανε γυναῖκες ἔξω, στό

σουλαντισμένο ντουσεμέ, ἀνασηκώνοντας τή φούστα τους λίγο πιό πάνω ἀπ' τόν ἀστράγαλο.

Ὁ παπα-Νικόλας προσπέρασε βιαστικός τή σπετσαρία. Τράβηξε ἴσια στό Φραγκομαχαλά, χαιρέτησε μ' ἕνα κούνημα τοῦ κεφαλιοῦ τόν Πέρ Γιούνγκ, πού στεκόταν ὄξω ἀπ' τή φραγκόκκλησα τοῦ Σακρέ Κέρ, ὕστερα πέρασε κάτω ἀπ' τήν ψηλή καμάρα τοῦ καμπαναριοῦ τῆς Ἅγιας Φωτεινῆς κι ἀνέβηκε τά σκαλιά τῆς Μητρόπολης.

Ἡ καμπάνα τοῦ ρολογιοῦ τῆς Ἅγιας Φωτεινῆς, πού ἀκουγότανε σ' ὁλάκερη τή μεγάλη πολιτεία μέ τίς τρακόσες χιλιάδες ψυχές, χτύπησε δώδεκα. Τούτη τήν ὥρα, φιόριζε ὁ Φραγκομαχαλάς. Γυναικόκοσμος στό δρόμο καί στά μαγαζιά. Ἔβρισκες σ' αὐτά ὅ,τι κι ἄν λαχταροῦσε ἡ ψυχή σου: τόν Οὐρανό μέ τ' ἄστρα, τήν Πούλια, τό Φεγγάρι καί τόν Αὐγερινό. Σκολνούσανε κ' οἱ ὑπάλληλοι ἀπό τίς τράπεζες. Εἴτανε κάτι νά 'σαι τραπεζιτικός, ξεχώριζες μέσα στήν κοινωνία, λογαριαζόσουνα γαμπρός ἄν εἴσουνα μπεκιάρης. Φεύγανε καί οἱ κύριοι ἀπ' τά γραφεῖα τους. Χαιρετοῦρες δεξιά ζερβά. Ὅπως τήν Κυριακή πρωί στό Κιαί, ἕντεκα μέ δωδεκάμισι.

— Καλημέρα.

— Καλημέρα σας, κυρία μου.

— Καλημέρα σας, δεσποινίς.

— Μπονζούρ, μαντάμ.

— Μπονζούρ, ματμαζέλ.

— Χάλλοου, Τζίμ.

Οἱ κυρίες, ἀνάλογα μέ τήν ἐποχή, μαντώ, ταγιέρ ὥς κάτω ἀπό τό γόνατο, μποτίνες κουμπωτές ἤ διάφανες μουσελίνες καί γοβάκια. Οἱ κύριοι, τό χειμώνα, μπομπέ, ζακέτα (ἰροντέλ τή λέγανε), ἤ μεσάτο

πανωφόρι. Τό καλοκαίρι, ψαθάκι, ἄσπρο λινό κοστούμι κι ἄσπρα παπούτσια. Τό χειμώνα, τό μπαστουνάκι ἀπαραίτητο.

— Καλημέρα σας.

— Μπονζούρ, μαντάμ.

— Μπονζούρ, ματμαζέλ.

Μά ἐδῶ, ἀπό τό Φραγκομαχαλά, περνοῦσε ἀναγκαστικά ὅλος ὁ κόσμος, ὄχι μονάχα οἱ φαντασμένοι κ' οἱ φιγουράτοι. Εἴταν ἡ κεντρική ἀρτηρία ἀνάμεσα στούς μαχαλάδες καί τά ταρσιά. Δευτερότριτοι σιναφλῆδες, μαγαζάτορες, ἐργατιά, μικροϋπάλληλοι, ἕνας κόσμος ἀνάκατος, λιγάκι ἀργοκίνητος μά πάντα κεφάτος κι ἀνοιχτόκαρδος, μέ τό γκεβεζελίκι του στά χείλια. Τοῦρκος, σχεδόν κανένας, ὅπως καί σέ ὁλάκερη τήν κάτω πολιτεία. Ἕνα ἀδιάκοπο πᾶνε κι ἔλα στό Φραγκομαχαλά. Κι ἄν τύχαινε νά περάσει καμιά καρότσα, βροντολογώντας πάνω στό ντουσεμέ –βάρδα μπρός! βάρδα μπρός!– ὁ δρόμος εἴτανε τόσο στενός, πού ὁ κόσμος κόλλαγε στά ντουβάρια, δεξιά ζερβά, γιά νά γλιτώσει. Κι ἄν τύχαινε νά διασταυρωθοῦνε δυό καρότσες, ἔπρεπε νά χωθεῖς μέσα σέ κάποιο μαγαζί. Τώρα τελευταῖα εἴχανε κάνει τήν ἐμφάνισή τους και δυό τρεῖς καρότσες μέ λάστιχα τριγύρω στά καρούλια. Φαινότανε ἀφύσικο, κάτι σά μαγικό, νά περνᾶνε ἀθόρυβα καί ν' ἀκούγονται τά πέταλα μονάχα, τάκα τάκα, πάνω στὶς μαλτεζόπλακες.

Στά δεξιά τοῦ Φραγκομαχαλᾶ, τραβώντας γιά πάνω, ὅπως καί συνέχεια στά Γυαλάδικα, ἀνοίγονταν οἱ πορτάρες τῶν βερχανέδων, στοές πού βγαίνανε στά Μαλτέζικα. Εἶχαν κ' οἱ βερχανέδες μαγαζιά, μά ὁ καθαυτό προορισμός τους εἶχε τελειώσει ἀπό τότε πού χτίστηκε τό Κιαί. Δέν ἦταν πολλά χρόνια πού ἡ θάλασσα ἔφτανε ὥσαμε τά Μαλτέζικα, τά βαπόρια ξεφορτώνανε τίς πραμάτιες τους ὄξω ἀπό

τήν κεῖθε πορτάρα τοῦ βερχανέ, δίχως νά πλερώνουμε κουμέρκι, κι ὁ ἔμπορας κ' ἰδιοχτήτης τοῦ βερχανέ, τά παραλάβαινε καί τ' ἀποθήκευε. Πολλές μεγάλες περιουσίες εἴχανε γίνει μ' αὐτό τόν τρόπο.

Ἄλλοτε, ὁ Φραγκομαχαλάς εἴταν ἀποκλειστικά φράγκικος μαχαλάς. Τώρα, εἶχε μονάχα τ' ὄνομα. Βέβαια, εἴταν δυό τρεῖς φραγκόκκλησες σ' αὐτό τό δρόμο, ἀλλά τά σπίτια –λιγοστά– τά γραφεῖα καί τά μαγαζιά, εἴταν ἀνάκατα ρωμαίικα καί φράγκικα. Τό ἴδιο ἀνάκατοι κι αὐτοί πού κατοικούσανε στούς μαχαλάδες, πού ἁπλώνονταν ζερβά, ξεκινώντας ἀπό τίς Κοπριές κι ἀπό τοῦ Χατζηστάμου κι ἀπό τῆς Μαντάμας τό Χάνι καί φτάνανε ὥσαμε τήν Κατεντράλε καί τά φράγκικα σπιτάλια τοῦ Σάν Ρόκου. Εἶχε κάμποσους φράγκους ἡ πολιτεία. Μερικοί κατάγονταν ἀπό Εὐρωπαίους, φαμίλιες ἐγκαταστημένες πρίν δυό καί τρεῖς καί τέσσερις γεννές. Οἱ ἄλλοι, οἱ πολλοί, εἴτανε Φραγκολεβαντίνοι, εἴτε Ἀρμενοκαθολικοί, πού εἴχανε ἀφαιρέσει ἀπό τ' ὄνομα τους τήν κλασική κατάληξη, εἴτε καθολικοί Ἀτζέμηδες, Σαμλῆδες, Χαλεπλῆδες. Εἴταν καί ἀρκετοί ἀπό τά ἑλληνικά νησιά, Σύρο, Τῆνο, Νάξο, Σαντορίνη, μά τούς παραλαβαίνανε οἱ Φραγκοπαπάδες κ' οἱ Καπουτσίνοι, ἔτσι πού καταντούσανε κι αὐτοί λεβαντίνοι ἀπό τήν πρώτη κιόλα γενεά, καί στέλνανε τά παιδιά τους στά σκολειά πού διατηρούσανε οἱ φρέρηδες κ' οἱ καλόγριες. Οὖλοι αὐτοί οἱ Φραγκολεβαντίνοι, μιλούσανε ἀναμεταξύ τους ρωμαίικα. Συμπαθητικοί ἄνθρωποι, ἀνοιχτόκαρδοι, λιγάκι γαλίφηδες, οὖλο μουσιού καί μαντάμ, μερσί καί μπαρδόν. Ἄν τούς ρωτοῦσες ὅμως, «τί εἶσαι;» ἀποκρίνονταν: «Κατολίκ».

— Βρέ, δέ σέ ρωτάω τή θρησκεία σου. Τί πράμα εἶσαι;

— Κατολίκ.

— Βρέ, ρωμαίικα σοῦ μιλάω: ποιό εἶναι τό μιλέτι σου, μέ ποιά νατσιόνα βαστᾶς;

— Κατολίκ.

— Ἔ, ἄει σιχτίρ, τό λοιπόν! — σέ πνίγανε, μά τό Θεό.

Μερικοί ἀπό δαύτους εἴχανε γίνει Φραντσέζοι προτεζέ, καί λέγανε «μουά Φρανσαί». Μά, ὅπως εἴπαμε, γιά γλώσσα τους εἴχανε τά ρωμαίικα. Καί ὅπως δέν καλοξέρανε φράγκικα, γράφανε φραγκοχιώτικα: ἑλληνικά, μέ φράγκικα γράμματα. Ὥς καί στήν Κατεντράλε, ὁ Μονσινιόρος ἔκανε τήν πρέντικα ρωμαίικα, ἤ ἀνάγγελνε πώς «γιά τήν ἐρχόμενη Κυριακή διοργανώνουμε μιά ἐκδρομή στήν Καπουλή Παναγιά, στήν Ἔφεσο, ὅπου θά ψαλεῖ καί ἡ θεία λειτουργία, καί ὅποιος πάρει μέρος σ' αὐτό τό προσκύνημα, θά τοῦ χαριστοῦν ἑκατό μέρες ἀπό τό καθαρτήριο».

Αὐτό τό προσκύνημα, τό 'χε ἐφεύρει πρόσφατα ἐκεῖνος ὁ Πέρ Γιούνγκ, ὁ γνώριμος τοῦ παπα-Νικόλα, φραγκόπαπας ἀπό τήν Ἀλσατία, *πού ἔκανε καί τόν ἀρχαιολόγο*. Πάνω στό Παναγύρ Ντάγ, ἕνα βουναλάκι ἀνατολικά ἀπό τήν Ἔφεσο, εἶναι μιά σπηλιά καί παλιοί χριστιανικοί ἁψιδωτοί τάφοι. Λοιπόν, τοῦ Πέρ Γιούνγκ, καλοπροαίρετα βέβαια, τοῦ σφηνώθηκε ἡ ἰδέα πώς αὐτή ἡ θολωτή σπηλιά, κοντά στή χριστιανική νεκρόπολη, εἴταν ὁ τάφος τῆς Παναγιᾶς. Μέ τή λογική, πώς ὁ εὐαγγελιστής Ἰωάννης, πού ὁ Χριστός, ἀπό τό σταυρό, τοῦ ἀνάθεσε νά φροντίζει γιά τή μητέρα του, τήν πῆρε μαζί στου στήν Ἔφεσο, καί πώς αὐτοῦ κοιμήθηκε ἡ Παναγία, καί τή θάψανε μέσα σέ τούτη τή σπηλιά.

Ὁ παπα-Νικόλας εἶχε κάνει κάνει τή γνωριμία τοῦ Πέρ Γιούνγκ στήν Ἔφεσο. Εἶχε πάει κάποτε νά ἐπισκεφτεῖ τίς ἀρχαιότητες,

χριστιανικές κι ἑλληνικές. Ὕστερ' ἀπό τρεῖς ὧρες ταξίδι μέ τό τραῖνο, βγῆκε στό σταθμό τῆς Ἔφεσος, τοῦ Ἁγιασουλούκ, ὅπως τή λέγανε τώρα, παραφθορά τοῦ Ἅγιος Θεολόγος. Ἀπό τόν ξακουστό ναό τοῦ ἅγιου, χτίσμα τοῦ αὐτοκράτορα Ἰουστινιανοῦ, δέν ἀπόμενε τίποτα. Μονάχα μεγάλοι ὄγκοι κοκκινωπά τοῦβλα, πεσμένα ἴσως ἀπό τούς θόλους τῆς ἐκκλησιᾶς, κείτονταν σωριασμένα χάμω, πλακουτσωτά στή γῆς, σά χωνεμένα μέσα της, μέ τό βάρος πού ἔχουνε τά πτώματα. Κάθισε πάνω σ' ἕνα σωρό κι ἀγνάντευε τή μισογκρεμισμένη «Πύλη τῶν Διωγμῶν». Αὐτό τό ὄνομα τῆς δώσανε οἱ χριστιανοί, παρεξηγώντας τήν ἀνάγλυφη παράσταση τοῦ Ἀχιλλέα, πού ἔσερνε δεμένον πίσω ἀπό τό ἅρμα του τό νεκρό Ἕκτορα, σά βασανιστήρια τῶν χριστιανῶν ἀπό τούς παγανούς. Τόπος θριφτός, καψαλισμένος ἀπό τό λιοπύρι. Μιάν ἀράδα μερμήγκια πηγαινόρχονταν, κι ἕνας μυγοχάφτης κρεμότανε ἀπό μιά κλωστή. Κι ὁλόγυρα σ' αὐτό τό ρημαγμένο γκρίζο, ἁπλωνότανε πράσινος ὁ κάμπος, ἀμπέλια, συκιές καί λιόδεντρα, κερασιές, πρεβόλια, χωριουδάκια στίς πλαγιές, πλούσια κίτρινα κιλίμια σταροχώραφα, ἕτοιμα γιά θέρος, ζῶα, ἀνθρῶποι κι εὐλογία. Καί πάνω στό πεντάγραμμο πού ἑνώνει τά τηλεγραφόξυλα, κατά μάκρος τῆς σιδερογραμμῆς, ἀραδιασμένες οἱ νότες τῶν χελιδονιῶν. Ἔτσι τό σκέφτηκε ὁ παπα-Νικόλας. Εἶχε τό λόγο του.

Ἐδῶ τόν ἀντάμωσε ὁ Πέρ Γιούνγκ, περνώντας μέ ἄλλους δυό Φραγκοπαπάδες. Κατεβαίνανε ἀπό τό Παναγύρ Ντάγ, κ' εἴχανε μαζί τους ἕναν ἀγωγιάτη, μ' ἕνα γάιδαρο φορτωμένο μπουκάλια μπύρα μέσα σ' ἕνα κετσεδένιο σακί, γεμάτο παγωμένο χιόνι ἀπό τ' ἀνήλια φαράγγια τοῦ Μπόζ Ντάγ.

Πιάσανε τά λόγια τοῦ παπα-Νικόλα, τοῦ προσφέρανε καί μπύρα, δῶρο Θεοῦ μές στό φρυγμένο ἀπομεσήμερο. Ὁ Πέρ Γιούνγκ, θεόρατος, ὁλοστρόγγυλος, μ' ἀσπρόξανθα γένια γύρω στό φαρδύ κεραμιδί του πρόσωπο μέ τίς μαβιές φλεβίτσες, κατέβαζε τή μπύρα σά βέρος Ἀλσατός. Μίλησε τοῦ παπα-Νικόλα γιά τήν Καπουλή Παναγιά. Αὐτός, τοῦ ἔφερε τίς ἀντιρρήσεις του. Κανένα ἱστορικό κείμενο, οὔτε οἱ Πράξεις τῶν Ἀποστόλων, δέ μιλᾶνε γιά ταξίδι καί ταφή τῆς Παναγιᾶς στήν Ἔφεσο. Ἄν ὑπῆρχε κάποια ἔνδειξη, δέ θ' ἀφίνανε νά χαθεῖ ἡ εὐκαιρία οἱ θρησκόληπτοι Βυζαντινοί. Στό τέλος, ὕστερ' ἀπό δυό μπουκάλια παγωμένη μπύρα πού ἤπιε κι ὁ ἴδιος, παράτησε τά ἐπιχειρήματα –δέ μποροῦσαν καί νά καλοσυνεννοηθοῦν μέ τ' ἀρχαῖα ἑλληνικά τους, ὁ ἕνας μέ τήν ἐρασμιακή του προσφορά, ὁ ἄλλος μέ τή σημερινή– καί χτύπησε μέ τό δάχτυλο τό μηλίγγι του δείχνοντας τόν Πέρ Γιούνγκ, δηλαδή πώς ὅλη αὐτή τήν ἱστορία τήν εἶχε βγάλει ἀπ' τό κεφάλι του. Οἱ φραγκοπαπάδες τό παρεξηγήσανε, σηκωθήκανε καί φύγανε μουτρωμένοι. Ἀπό τότε, ὅποτε συντυχαίνανε στό δρόμο ὁ παπα-Νικόλας κι ὁ Πέρ Γιούνγκ, χαιρετιόντανε κάπως ψυχρά.

Ἀπό κεῖ, ὁ παπα-Νικόλας, πάνω ἀπό μισή ὥρα ποδαρόδρομο, ἔφτασε στό ἀρχαῖο θέατρο. Ἡ μαρμαρένια μοναξιά εἴταν ἀπόλυτη. Περπάτησε ἀνάμεσα στά σκόρπια κιτρινωπά συντρίμμια, κοιτάζοντας ὁλόγυρά του μέ ματιά λίγο σκληρή, πού δέν τή μαλάκωνε ἡ νοσταλγία, ἡ ἀναπόληση, ὁ ρεμβασμός. Πιό πέρα, τό στάδιο. Ἐκεῖνα ἐκεῖ τά μάρμαρα, λέγανε πώς εἶναι ὁ τάφος τοῦ Ἅγιου Λουκᾶ. Καί κάτι ἄλλα μάρμαρα καί μιά κολόνα, εἴτανε κάποτε μιά κρήνη… Ἔνιωθε τήν ἀντίδραση τοῦ ἀνθρώπου πού ζεῖ τήν ἐποχή του, πού βρίσκεται σέ ἀνταπόκριση μέ τή ζωή καί ὄχι μέ τό

θάνατο… Ἀπό τό ναό τῆς Ἄρτεμης, ὡστόσο, δέ μένει οὔτε χνάρι. Ἀκόμα κ' ἡ τοποθεσία του εἶν' ἄγνωστη. Τόν ξηλώσανε οἱ χριστιανοί πέτρα μέ πέτρα καί χρησιμοποιήσανε τά ὑλικά του γιά τίς δικές του ἐκκλησιές. Μερικές κολόνες του, λένε, στολίζουν τήν Ἅγια Σοφιά, στήν Πόλη. Ἔ, εἶπε μέσα του ὁ παπα-Νικόλας, ὅσα κι ἄν σέρνουνε τοῦ γερο-Χρόνου, εἶν' ἕνας πρωτάρης μπροστά στόν τρομαχτικό μαστροχαλαστή, τόν ἄνθρωπο. Τό κακό εἶναι, πώς ὁ ἄνθρωπος τά φυλάει μές στό μνημονικό του — καί τά παραμορφώνει ἀνάλογα μέ τό συμφέρο του.

Ξαφνικά, εἶδε μπροστά του νά ροδίζουνε οἱ μαρμαρόπετρες. Σήκωσε τά μάτια του. Κάπου, πέρα, στό πέλαγο, τ' ἄστρο τῆς μέρας, πλακουτσωτό, ἀγνώριστο, ἰσορρόπησε γιά μιά στιγμή στήν κόψη τοῦ ὁρίζοντα, ὕστερα βούλιαξε μέσα σέ λίγα δευτερόλεπτα.

Μιά φρεσκάδα ἐρχότανε. Ἴσως ἀπό τή γειτονιά τῆς θάλασσας, δυό ὧρες δρόμο δυτικά, ἴσως ἀπό τόν Κάιστρο, πού κύλαγε τά νερά του, ἀθέατος ἀπό δῶ, κάτω ἀπ' τό Τζιμόβασι κι ἀπ' τά Γιουρουκοχώρια. Τό ποτάμι, μέ τίς κατεβασιές του, εἶχε φάει τή θάλασσα κάι τήν ξεμάκρυνε ἀπό τήν Ἔφεσο, πού ἀπό πελαγίσια πολιτεία βρέθηκε ξενερισμένη βαθιά μές στή στεριά… Τά μάρμαρα μελανιάζανε σιγά σιγά. Ἀπό δῶ πού καθότανε ὁ παπα-Νικόλας, ξεχώριζε ἀκόμα μές στό σούρουπο τ' ἀπομεινάρι ἀπό τό τεῖχος πού ἔζωνε τό λιμάνι, κι ἐκεῖ, στό κάτακρο τοῦ χερσωμένου λιμανιοῦ, τό μισογκρεμισμένο πύργο τῆς φυλακῆς τοῦ Ἅγιου Παύλου. Καί καθώς κοίταζε, τοῦ φάνηκε πώς ἄκουσε τή φωνή του ἐκ τῆς πρός Ἐφεσίους ἐπιστολῆς: «Οἱ δοῦλοι ὑπακούετε τοῖς κυρίοις κατά σάρκα μετά φόβου καί τρόμου ὡς τῷ Χριστῷ…» Ἔφραξε τ' ἀφτιά του μέ τίς φοῦχτες του γιά νά μήν ἀκούει τή φριχτή φωνή πού ἐρχότανε ἀπό κεῖ μέσα.

Ὕστερα κούνησε τό κεφάλι του: ἄν ὑπάρχουν ἀφεντάδες, εἶναι γιατί ὑπάρχουν ἄνθρωποι πού τούς ἀρέσει νά ’ναι δοῦλοι.

Ἡ νύχτα πήχτωνε ὁλοένα. Κάτω ἀπό τούς γεωμετρικούς ἀστερισμούς κι ἀπό τά σκόρπια ἀστέρια, τό δασωμένο Μπουλμπούλ Ντάγ, τό Βουνό τῶν Ἀηδονιῶν, κατηφόριζε τίς ζεσταμένες του πλαγιές. Δέν ἔβλεπε τά δέντρα μές στή νύχτα, μά ἔνιωθε ἀπό πάνω του, ψηλά, τίς βελονιές τῆς φυλλωσιᾶς τους, καί τοῦ ἐρχότανε μιά μυρωμένη ἀνάσα ἀπό τσάμια. Ξεβούλωσε τ’ ἀφτιά του. Τό πελαγίσιο ἀεράκι θρόιζε ἀπό κλαρί σέ κλῶνο. Καί ξαφνικά, μιά τρίλια χάδεψε τό νυχτερινό ἀέρα. Τῆς ἀποκρίθηκε μιάν ἄλλη τρίλια, ὕστερα μιάν ἄλλη, καί σέ λίγο γέμισε ἀγάπη ὁ τόπος. Ἀγάπη γιά τόν ἄνθρωπο, ἀγάπη γιά τό δοῦλο. Δέ μπορεῖ παρά νά χαίρεται ὁ Θεός βλέποντας πώς ὁ δοῦλος ζητάει νά βρεῖ ἐδῶ κάτω τή λύτρωση ἀπό τόν κύριό του. Ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ ἀρχίζει ἀπ’ τήν ἀγάπη τοῦ ἀνθρώπου, σκέφτηκε ὁ παπα-Νικόλας. Καί σκέφτηκε ἀκόμη: Ἀγαπᾶτε ἀλλήλους; Ναί. Ἀγαπᾶτε τούς ἐχθρούς ὑμῶν; Νάι, τελοσπάντων. Μά ὄχι τούς ἐχθρούς τοῦ ἀνθρώπου, ὄχι τούς ἐχθρούς τῆς ἀνθρωπιᾶς… Συγκεντρωμένος στήν ἀγάπη του γιά ὅ,τι ζεῖ καί ἀγαπάει καί ἀγωνίζεται καί χαίρεται καί ὑποφέρει, ξημερώθηκε μέσα στήν Ἀποκάλυψη τῶν ἀηδονιῶν.

Ὁ παπα-Νικόλας κατέβηκε ἀπό τή Μητρόπολη κεφάτος πού θά καθησύχαζε τήν παπαδιά του. Τόν θέλανε μονάχα γιά νά τοῦ δώσουν καινούργιες ὁδηγίες πῶς νά κρατάει πιό συστηματικά τά ληξιαρχικά βιβλία τῆς ἐνορίας του.

Πέρασε πάλι κάτω ἀπό τήν καμάρα τοῦ καμπαναριοῦ. Τό ρολόι ἔδειχνε δώδεκα καί εἰκοσιπέντε. Ἀντί νά τραβήξει ἴσια στό

Φραγκομαχαλά, ἔστριψε δεξιά στίς Μεγάλες Ταβέρνες.

Δέν εἴτανε συνοικιακές ταβέρνες, πού ὁ κοσμάκης πήγαινε μονάχα γιά νά πιεῖ. Ἡ κάθε μιά εἶχε τά δικά της πατητήρια καί καζάνια, κι ἔφτιανε κρασιά, κονιάκ, τσίπουρο καί μαστίχα. Εἴχανε τεζιάκι καί τραπεζάκια γιά τή λιανική κατανάλωση, μά ἡ δουλειά τους εἴτανε προπάντων χοντρική, καί φέρνανε τίς μπόμπες τό σπίρτο ἀπό τήν Ὀντέσα και ἀπό τό Τριέστι. Σπουδαία ἐπιχείρηση.

Ἐδῶ εἴτανε καί ἡ κεντρική ἀγορά μέ τά μεγάλα ξακουστά μπακάλικα, ψαράδικα καί χασαπιά. Τά κριάσια, ὁλάκερα σφαχτάρια, βόδια καί βιδέλα –τ' ἀρνιά δέν εἴχανε μεγάλη πέραση– κρεμόντουσαν ἀπ' τά τσιγκέλια ξαντεριασμένα, μπούτια, στηθούρια, μελτζανιά τζιέρια, πράσινες χολές, βοῦρκος χάμω τά αἵματα, κόκκινες ποδιές, μουστάκες, μαχαῖρες καί μπαλτάδες — γκάπ γκούπ, σπάζανε τά κόκαλα κι ἀνοίγανε κεφάλια γιά νά βγάλουν ἀπό μέσα τά μυαλά. Πιό πέρα, πάνω σέ πλάκες ἀπό μάρμαρο ἤ μέσα σέ κοφίνια, ἡ σιναγρίδα τράντσα, τά μπαρμπούνια, οἱ τσιποῦρες, τά μελανούρια, τά σαλάχια, οἱ σφυρίδες, οἱ κωβιοί, κοιτάζανε μέ μάτια πού εἴχανε χάσει τήν κακία τους — ἀλήθεια, δέν ὑπάρχει πιό μοχθηρή ματιά ἀπ' τοῦ ψαριοῦ.

— Σπαρταρᾶνε! σπαρταρᾶνε! Νά, δές, ἀφεντικό, τά σβάραχνά τους!

— Ἐδῶ οἱ ἀστακοί! Ἐδῶ οἱ γαρίδες!

— Μύδια! Κυδώνια! Κρασομουρμοῦρες! Χτένια! Χάβαρα!

Καί τά μπακάλικα μοσκοβολούσανε τουλουμοτύρι, κασκαβάλι, βουτούρατα, τουρσιά, παστές σαρδέλες, ρέγγες, ταραμά — ἡ μπακαλική σηκώνει λίγδα, λέγανε οἱ καλοφαγάδες: γιατί ἀπό δῶ ψουνίζουνε οἱ μερακλῆδες τοῦ τσαρσιοῦ, γυρίζοντας στά σπίτια

τους. Στράτσο χαρτί, παστή σαρδέλα ἤ κολιός πάνω σέ κληματόφυλλο. Ἄλλο πράμα, βέβαια, τά μπακάλικα τοῦ Φασουλᾶ. Σ' αὐτά ἔβρισκες αὐγοτάραχα, ζαμπόνια, ροκφόρ, γκραβιέρα, ρούσικο μαῦρο χαβιάρι, ὅσο θές, μέ τό βαρέλι. Καί στά ὀμορφοτυλίγανε μέσα σέ λαδόχαρτο.

Ὁ πρωτόπαπας μπῆκε στήν ταβέρνα τοῦ κύρ Ἀργύρη, πού εἴταν ἐνορίτης του καί ἔφορος τῆς ἐκκλησιᾶς. Τό σπίτι του εἴταν πρός τό κάτω μέρος τοῦ μαχαλᾶ, ἐκεῖ πού συνόρευε μέ τήν ἐνορία τῆς Ἅγιας Αἰκατερίνης. Σ' ἐκείνη τήν περιοχή κάθονταν κάμποσοι πλούσιοι σιναφλῆδες, ἀκόμα καί δύο γιατροί κι ἕνας δικηγόρος. Εἴτανε ἀρχοντάνθρωπος, ὁ κύρ Ἀργύρης. Φέσι μέ μακριά φούντα μεταξωτή, μαύρη βράκα, γόβες, κάλτσες πλεγμένες μέ τό χέρι, μπαμπακερές, γαλάζιες, πού ἀναδείχνανε τή γάμπα του, αὐτή πού λένε ταβερνάρικια γάμπα: δαχτυλιδένιος ἀστράγαλος, ἀλλά φουσκωτός ποντικός στό παχύ τῆς γάμπας. Τίς ἀπόκριες ντυνότανε φουστανελάς μέ τήν παρέα του, καμιά εἰκοσαριά νοικοκυρέοι, καβάλα σέ ἀλόγατα, καί κάνανε βόλτες, ἐπίσημοι καί καμαρωτοί, στά Τράσα καί στό Χαλεπλί, μέσα στήν τρέλα καί τό πατιρντί τῆς τελευταίας Κυριακῆς.

— Ἕνα τσίπουρο, γέροντα;

— Ξέρεις πώς δέν τό σηκώνω, Ἀργύρη μου. Νά, δέν εἶναι πολλή ὥρα, ἀντάμωσα ἕνα φραγκόπαπα, πού πάει καιρός, πρίν χρόνια, ἔτυχε νά τά πίνομε μαζί, καί τόν πρόσβαλα δίχως νά τό θέλω.

— Τοῦ τά 'ψαλες, ἕ; εἶπε χαρούμενα ὁ κύρ Ἀργύρης.

— Εἴταν γιά κάποια πολύ παλιά ὑπόθεση, ἀποκρίθηκε ἀόριστα ὁ παπα-Νικόλας.

— Ἕνα μονάχα. Δέ θά μέ προσβάλεις.

Πάνω στό βρεμένο τσίγκο, τέσσερα μπουκάλια μ’ ἐκεῖνο τό ἰδιότυπο βούλωμα, πού κανονίζει τή δόση. Καί μέσα σέ πιατάκια, λυμπινάρια γιά μεζέ.

— Ἦρθα νά σοῦ μιλήσω γιά τό τέμπλο.

— Πιές πρῶτα τό τσίπουρό σου.

Ὁ γέροντας ἔφαγε δυό λυμπινάρια κ’ ἤπιε τό τσίπουρο σέ τρεῖς γουλιές.

— Γιά τό τέμπλο, ξανάπε.

— Πᾶμε καλύτερα νά καθίσουμε σ’ ἐκείνη τή γωνιά, νά κουβεντιάσουμε μέ τήν ἡσυχία μας.

Καθίσανε σ’ ἕνα χαμηλό ταβερνάρικο τραπεζάκι, πλάι στό φαρδύ κούφωμα, μέ τ’ ἀραδιασμένα βαρέλια πάνω σέ δυό πατάρια.

— Λοιπόν;

Τό ζήτημα εἴτανε γιά τό τέμπλο τῆς ἐκκλησιᾶς, τό εἰκονοστάσι. Οἱ ἔφοροι θέλανε νά τό χαλάσουν καί νά χτίσουνε καινούργιο, μέ κολόνες ἀπό πράσινο μάρμαρο, σάν τό τέμπλο τοῦ Ἁι-Γιάννη στό Κερατοχώρι, τήν πλαϊνή ἐνορία.

— Εἶναι ἁμαρτία, κύρ Ἀργύρη. Αὐτό τό τέμπλο μπορεῖ νά ’ναι καί διακόσω καί τρακόσω χρονῶ, δέν ὑπάρχει τ’ ὅμοιό του σ’ ὁλάκερη τήν πολιτεία, εἶναι πιό ὄμορφο κι ἀπό τό τέμπλο τῆς Ἅγιας Φωτεινῆς. Τό ’δες ἀπό κοντά; Τό ἐξέτασες; Ὅλα τά ἥμερα πουλιά τοῦ κόσμου εἶναι σκαλισμένα ἐκεῖ πάνω — θές σπίνοι, θές καρδερίνες, θές πέρδικες, θές ἀηδόνια, θές γιαλάντρες, θές τρυγόνια, θές περιστέρια, ἡ πλάση ὅλη βρίσκετ’ ἐκεῖ πάνω, σκαλισμένη, λές, ἀπό τό χέρι τοῦ Θεοῦ. Μιά δεύτερη δημιουργία, κύρ Ἀργύρη. Τά πετεινά τοῦ οὐρανοῦ, λέει τό Εὐαγγέλιο. Καί ὅλα τά πουλιά κελαϊδᾶνε ἀνάμεσα σέ φυλλωσιές καί φροῦτα — θές ροδάκινα, θές καϊσιά, θές σταφύλια,

θές τζάνερα, θές ρόδια, θές ἀμπουρνέλες, θές ἀπίδια... Χάδεψες τό ξύλο του; Εἶναι ἁπαλό σά μάγουλο κοπέλας. Θεέ μου συχώρεσέ με.

Ὁ κύρ Ἀργύρης, μές στήν ἀμηχανία του, χάδεψε τό στριμμένο μουστάκι του, πού ἴσως νά τό ’χε βαμμένο, γιατί δέν εἶχε οὔτε μιάν ἄσπρη τρίχα, κοντά πενηντάρης ἄνθρωπος.

— Παπά μου, ἐγώ δέν ξέρω ἀπό τέτοια, μά ἔτσι θά ’ναι ὅπως τό λές. Μοῦ τό ξανάπες καί τούς τά ’χω πεῖ. Ἐγώ, τό ξέρεις, ἤμουνα μέ τό μέρος σου ἀπ’ τήν ἀρχή. Μά τούς κόλλησε ἡ γνώμη νά θένε μαρμαρένιο τέμπλο. Εἶναι κι ἐκεῖνος ὁ Ζήσης, πού στό συμβούλιο πού κάναμε, λέει πώς ἕνας ἀντικέρης, δέν τόν ὀνομάτισε, παίρνει ἀπάνω του νά ξηλώσει τό τέμπλο, τζάμπα, καί νά κουβαλήσει τή σαβούρα, ὅπως τήν εἶπε, οὖλα τζάμπα, ἔτσι γιά τήν ψυχή του...

— Βρέ τόν ἀθεόφοβο! τόν ἔκοψε ὁ παπα-Νικόλας. Ἀντικέρης, εἶπες; Μεγάλη κομπίνα! Θά βγάλουνε χιλιάδες λίρες. Θά φευγατίσουνε τό τέμπλο στήν Εὐρώπη! Θά τούς καταγγείλω!

Καί μέσα στό θυμό του, κατέβασε μονορούφι τό δεύτερο τσίπουρο, πού εἶχε φέρει στό μεταξύ τό κοπέλι, σ’ ἕνα γνέψιμο τοῦ κύρ Ἀργύρη.

— Μή συγχύζεσαι, παπα-Νικόλα. Τί νά σοῦ πῶ, κάνε ὅπως ξέρεις. Ἐγώ εἶμαι σύμφωνος μαζί σου, γιατί πιστεύω στά λόγια σου. Μά ἐδῶ πού τά λέμε, κ’ οἱ ἐνορίτες σου θένε μαρμαρένιο τέμπλο. Τούς μπῆκε τσίμπλα στό μάτι τους ὁ Ἀι-Γιάννης.

Ὁ παπα-Νικόλας ἔμεινε ἀμίλητος κάμποση ὥρα, κοιτάζοντας τό ἀδειανό ποτήρι πάνω στό τραπέζι.

— Πάρε μεζέ κανένα βρεχτοκούκι, εἶπε ὁ ταβερνάρης.

— Βρεχτοκούκι; Πά πά πά! ἔκανε μέ ὕφος κωμικό ὁ παπάς. Βρεχτοκούκι; Ὁ μέγας Πυθαγόρας ἀπαγορεύει νά τρῶμε κουκιά, γιατί τά μαμουνάκια πού ἔχουν μέσα εἶναι οἱ ψυχές τῶν πεθαμένων.

— Ἄ! ἔκανε ὁ κύρ Ἀργύρης. Ὥστε νά μην τρώω κουκιά;

— Θά ’πρεπε νά σ’ ἀφίσω νά τό πιστέψεις, γιατί μέ πότισες καί δεύτερο τσίπουρο καί μ’ ἔφερες στό κέφι. Μά, νά πεῖς, πρέπει μᾶλλον νά σ’ εὐγνωμονῶ γι’ αὐτό.

Σηκώθηκε, λίγο βαρύς. Ὁ ταβερνάρης τόν πῆγε ὥσαμε τήν πόρτα.

— Μή νοιάζεσαι, εἶμ’ ἐντάξει, τόν καθησύχασε ὁ παπα-Νικόλας, ἀναστηλώνοντας τό ἀνάστημά του. Μονάχα κοίταξε νά κάνεις γιά τό τέμπλο ὅ,τι περνάει ἀπό τό χέρι σου.

Ὁ παπα-Νικόλας συχωροῦσε τοῦ Πυθαγόρα κάτι τέτοιες ἀρλοῦμπες - ὅπως τά μαμούνια μέσα στά κουκιά — μιά καί εἶχε ἀνακαλύψει τή μαθηματική σχέση πού ἔχουν μεταξύ τους οἱ νότες τῆς μουσικῆς. Εἶχε μανία μέ τή μουσική. Φοιτητής, εἴτανε περιζήτητος γιά τό μαντολίνο του καί γιά τή γλυκιά φωνή του, τενόρος μπαριτονάλε. Ἀκόμα τώρα, σοῦ ἄγγιζε τήν καρδιά σάν ἔσερνε στήν ἐκκλησιά τό χερουβικό καί τό «Ἄξιόν ἐστιν ὡς ἀληθῶς». Σ’ αὐτή τήν ἀγάπη του γιά τή μουσική χρωστοῦσε καί τήν ἁμαρτωλή φιλία του μέ τό σιόρ Ζαχαρία Σιμωνά. Κι αὐτό πού εἶχε φανταστεῖ, σάν τόν καλέσανε σήμερα στή Μητρόπολη, εἴταν πώς θά τοῦ κάνανε παρατηρήσεις γιά τίς σχέσεις του μ’ ἕναν Ὀβραῖο.

Κοντεύανε δυό χρόνια πού ὁ σιόρ Ζαχαρίας ἦρθε κι ἐγκαταστάθηκε μέ τήν οἰκογένειά του σ’ ἕνα σοκάκι πού κατέβαινε ἀπό τοῦ Χατζηφράγκου τ’ Ἀλάνι, κι ἔβγαινε, σάν ἔστριβες τρία σοκάκια δεξιά, λίγο πιό πάνω ἀπό τή Μπελλαβίστα. Ἔγινε σούσουρο, ἕνας Ὀβραῖος σέ ρωμιομαχαλά! Οἱ μαχαλιῶτες ἀργήσανε νά τό καταλάβουν, γιατί οἱ νεοφερμένοι μιλούσανε ρωμαίικα μεταξύ τους, μέ προφορά κάπως συρτή, σάν τούς Ἑφτανησιῶτες, κ’ ἡ κόρη

τους πήγαινε στό ἑλληνικό παρθεναγωγεῖο, στοῦ Κατιρτζόγλου, τό σοκάκι. Περάσανε τρεῖς βδομάδες ὥσπου ὁ παπα-Νικόλας, πρῶτος ἀνακάλυψε πώς εἴτανε Ὁβραῖοι.

Ἕνα μεσημέρι ἀντάμωσε στό δρόμο τήν κόρη τους, τήν Πέρλα, δεκαεξάχρονη κοπελίτσα, πού γύριζε ἀπ' τό σκολειό. Τῆς χαμογέλασε:

— Κόρη μου, εἶσαι Ὁβραιοπούλα;

— Μάλιστα, παππούλη, τοῦ ἀποκρίθηκε.

— Τό κατάλαβα ἀπό τό ἄστρο τοῦ Σολομώντα — κι ἔδειξε τό χρυσό ἑξάχτινο ἄστρο, πού κρεμότανε ἀπ' τό λαιμό της μέ μιάν ἁλυσιδίτσα. — Ξέρεις τί γράφει ἀπάνω; Αὐτά τά χαραγμένα ὀβραίικα γράμματα;

— Ὄχι, παππούλη.

— Πῶς, Ὁβραιοπούλα καί δέν ξέρεις; Γιατί δέ ρωτᾶς τόν πατέρα σου;

— Τόν ρώτησα, μά κι ἐκεῖνος δέν ξέρει.

— Ἄ, δέν εἶναι σωστό. Πρέπει νά ξέρεις τά θρησκευτικά σου. Γράφει «Ἀδωνάι». Εἶναι τό πιό μυστικό ὄνομα τοῦ Θεοῦ. Σέ ποιά τάξη εἶσαι;

— Στήν τετάρτη. Τοῦ χρόνου βγάζω τό γυμνάσιο.

— Ἄ, ναί. Ἀπό τετρατάξιο, ἔγινε τώρα πεντατάξιο. Πληθύνανε αὐτά πού πρέπει νά ξέρει ὁ ἄνθρωπος.

— Στούς Κορφούς, εἴταν ἀκόμα τετρατάξιο. Ἄ, νά κι ὁ πατέρας μου, εἶπε μέ τήν τραγουδιστή φωνή της. — Παπάκη!

Σίμωσε ὁ σιόρ Ζαχαρίας μέ τή βαριά του βράκα. Κράταγε, σχεδόν ἀγκαλιαστά, κάτι μακρύ, πού φούσκωνε στό κάτω μέρος, μέσα σέ μιά πάνινη σακούλα, πράσινη.

— Τά σέβη μου, γέροντα.

— Ἔχεις σπουδαῖο κορίτσι.

— Ἡ Πέρλα; Ναί, καλό παιδί. Πήγαινε, τῆς λέει, στό σπίτι, καί πές τῆς μητέρας σου πώς ἔρχομαι.

Σά μείνανε μονάχοι μέ τόν παπα-Νικόλα, θεώρησε χρέος του νά τοῦ ἐξηγήσει.

Δέν εἴτανε, τοῦ λέει, οὔτε Ἱσπανο-εβραῖοι Σεφαρδείμ, οὔτε Πολωνο-εβραῖοι Ἀσκενάζι. Ἡ οἰκογένειά του βαστάει ἀπό τήν Κόρινθο. Οἱ πρόγονοί του, ὅσο ξέρει, εἴχαν μεταναστέψει στήν Ἑλλάδα πρίν δυό χιλιάδες χρόνια, πρίν ἀπό τήν καταστροφή τῆς Ἱερουσαλήμ καί τή διασπορά. Μά τώρα καί καμιά ὀγδονταριά χρόνια, ὁ προπάππος του ἔφυγε ἀπό τήν Κόρινθο κι ἐγκαταστάθηκε στήν Κέρκυρα (χμ! στήν Ἐπανάσταση, σκέφτηκε ὁ παπα-Νικόλας, στά σίγουρα, μακριά ἀπ' τή φωτιά).

— Οὔλη μας τή ζωή, μέ χριστιανούς καί μ' Ἕλληνες τήν περάσαμε. Θαμάστανε σάν ξένοι στήν Ὀβραιακή. Δέν ξέρομε καί τή γλώσσα τους.

Μά στούς Κορφούς, μπορεῖ ν' ἀγαπᾶνε οἱ ἄνθρωποι τή μουσική, εἶναι ὅμως φτωχό μέρος, κι ἔτσι, πῆρε τῶνε ματιῶν του κ' ἦρθε σ' αὐτόν ἐδῶ τόν πλούσιο τόπο. Ὁ παπα-Νικόλας ἔδειξε αὐτό πού κράταγε στήν ἀγκαλιά του ὁ σιόρ Ζαχαρίας.

— Ὄμορφο ὄργανο.

— Ναί, εἶναι ἡ ζήση μου.

— Μπορῶ νά τό δῶ;

— Εἶναι ἡ ζήση μου, ξανάπε, καί χάδεψε μέ τό ἐλεύθερο χέρι του τό ξυρισμένο του πηγούνι. — Τ' ὄργανο; ρώτησε, σά νά μήν εἴτανε καί τόσο πρόθυμος.

Ἔλυσε, ὡστόσο, τά κορδόνια τῆς σακούλας, κι ἔβγαλε ἀπό μέσα του τό ὄργανο, ἕνα πελώριο οὔτι, εἶδος μπουζούκι, μέ κάσα μεγάλη ὥσαμε τρία μαντολίνα, καί μέ μακρύ μπράτσο. Ὅλο μαζί, θά 'φτανε τίς δυό πῆχες.

— Σπουδαῖο! ἐπιδοκίμασε ὁ παπα-Νικόλας, κι ἔνιωσε νά τόν τρῶνε τ' ἀκροδάχτυλά του.

Ἔτσι πρωτογνωριστήκανε ὁ παπα-Νικόλας κι ὁ σιόρ Ζαχαρίας. Ὅποτε ἀνταμώνανε στό δρόμο, λέγανε μιά δυό κουβέντες:

— Ποιός σοῦ δίνει τό λά;

— Ἔχω διαπασῶν στό σπίτι.

— Ἐγώ, στά νιάτα μου, τό 'βρισκα μέ τ' ἀφτί μου.

Ἤ, ἄλλη φορά.

— Στήν Πόλη, στήν Ἅγια Εἰρήνη, εἴταν ἕνας δεξιός ψάλτης…

— Τόν ξέρω, τόν ἔκοψε ὁ σιόρ Ζαχαρίας. Ἔκανα πάνω ἀπό ἕνα χρόνο στήν Κωνσταντινούπολη γιά νά σπουδάσω τά βυζαντινά καί τά σαρκιά. Πήγαινα καί κρυφά στήν ἐκκλησία γιά νά τόν ἀκούσω.

Κάποτε πάλι, ἀναστέναξε μέ παράπονο:

— Εἶμαι ὁ τελευταῖος τῆς γενιᾶς μου. Ὥσαμε τώρα ἡ τέχνη πήγαινε ἀπό πατέρα σέ παιδί.

— Καλά, κι ὁ γιός σου;

— Δέν ἀγαπάει τή μουσική ὁ Γιάκωβος. Ἐμεῖς οἱ Ὀβραῖοι, λέει, ξέρομε τήν πήχη, τό γραμμάτιο, τόν τόκο… Πάει γιά ἔμπορας.

Βέβαια, ὅλ' αὐτά, δέν εἴτανε τίποτα σοβαρό, γιά νά φοβᾶται τή Μητρόπολη ὁ πρωτόπαπας. Μά οἱ σχέσεις του μέ τόν Ὀβραῖο θά γίνονταν, μέ τόν καιρό, ἀκόμα πιό στενές.

Ὅσο κι ἄν ἔλεγε ὁ σιόρ Ζαχαρίας πώς ἔνιωθε ξένος στήν Ὀβραιακή, ἡ ὀβραίικια κοινότητα τόν εἶχε βοηθήσει γιά ν' ἀκουστεῖ.

Τόν φέρανε σ’ ἕνα τραπέζι πού εἶχε κάνει τοῦ βαλῆ ὁ πρόεδρος τῆς κοινότητας, και ἀπό τότε δέ γινότανε γλέντι στό Κονάκι ἤ σέ μπέικο σπίτι, πού νά μήν τόν καλέσουνε νά παίξει. Ἀκόμα κ’ οἱ δικοί μας χοντρέμποροι τοῦ τσαρσιοῦ, τόν παίρνανε σέ κανέναν καφενέ, ἤ κλείνανε μιά ταβέρνα, γιά νά μερακλωθοῦνε μέ τά βυζαντινά. Δέν εἴτανε καθαυτό ἀμανέδες, μᾶλλον κάτι σάν ψάλσιμο, μακρόσυρτο καί μελαγχολικό, πού ξαφνικά ζωήρευε σ’ ἕνα χαρούμενο σκοπό. Κι ὁ σιόρ Ζαχαρίας εἶχε φωνή μπαριτονάλε, ἴσως μιά ἰδέα πιό βαθιά ἀπ’ τοῦ πρωτόπαπα.

Ὁ μαχαλάς, κάπως ἐπιφυλαχτικός στήν ἀρχή, τούς δέχτηκε σιγά σιγά, καί μάλιστα, γιά νά μή φανεῖ πώς τούς ξεχώριζε, του φερνότανε μέ ὑπερβολική τσιριμόνια. Ἐξωτερικά, δέ διαφέρανε σέ τίποτις. Φωνάζανε τό ἀντρόγυνο σιόρ καί σιόρα, γιατί ὅταν ἐκεῖνος μιλοῦσε γιά τή γυναίκα του, ἔλεγε ἡ σιόρα Φιόρα, κι ἐκείνη, γιά τόν ἄντρα της, ὁ σιόρ Ζαχαρίας. Τούς ἄλλους Ὁβραίους — τούς παλιορουχατζῆδες, ἄς ποῦμε, πού περνούσανε ταχτικά ἀπό τό μαχαλά, μέ τό σακί στόν ὦμο, τούς φωνάζανε σινιόρ. Ἡ σιόρα Φιόρα δέ φοροῦσε στό κεφάλι τό χαμηλό μαῦρο ταφταδένιο καλπάκι, μέ τή σακούλα πίσω γιά νά μπαίνουν τά μαλλιά, σάν τίς βιζινίκες ἀσπριτζήδενες, πού τριγυρνούσανε στά σοκάκια μέ τίς μακριές του βοῦρτσες. Ὅπως οἱ Ὁβραῖοι τοῦ λαοῦ εἴχανε σάν προνόμιο τό ἐπάγγελμα τοῦ παλιορουχατζῆ, ἔτσι καί οἱ Ὁβραίισσες τό ἄσπρισμα.

— Ἀσπρίσει τοί-οιχους!

Μερικοί λέγανε, πώς αὐτές οἱ βιζίνικες, χαλίσικες Ὁβραίισσες εἴχανε τό κεφάλι τους ξουρισμένο, καί πώς κάτω ἀπ’ τό καλπάκι φορούσανε περούκα.

Στή μεγάλη σκόλη τῆς Σκηνοπηγίας, ἡ σιόρα Φιόρα μοίραζε στή γειντονιά γλυκά καί φροῦτα, κ' οἱ χριστιανές νοικοκυρές τῆς στέλνανε τό Πάσχα τσουρέκια καί κόκκινα αὐγά. Μιά γειτόνισσα, πού τά πίσω παράθυρα τοῦ σπιτιοῦ της βλέπανε, πάνω ἀπ' τό μαντρότοιχο, στό πρεβολάκι τῶν Σιμωνᾶ, βεβαίωνε, πώς ἀπ' ὅ,τι μπόρεσε νά δεῖ, τῆς φάνηκε πώς εἴχανε στήσει κάτι σά τσαντήρι, καί ὅσες μέρες κράταγε ἡ σκόλη, ἄκουγε σιγανά τραγούδια, ἴσως καί νά χορεύανε, καί ὁ σιόρ Ζαχαρίας ἔπαιζε σουρντίνα τ' ὄργανό του.

Ἡ στάση τῶν παιδιῶν τοῦ μαχαλᾶ, εἶχε, βέβαια, σημασία. Σταματούσανε τίς κουβέντες τους ὅποτε ἀνταμώνανε κάποιον ἀπό τούς Σιμωνά, σά νά μαζεύονταν στόν ἑαυτό τους. Λές καί πλανιότανε κάποιο μυστήριο, πού ὅπως κάθε τί τό ἄγνωστο, τά φόβιζε μαζί καί τά τραβοῦσε. Τό ἴδιο συναίσθημα πού εἴχανε καί μπροστά σ' ἐκείνη τή σκουριασμένη καγκελόπορτα, σ' ἕνα σοκάκι ἐκεῖ κοντά. Βρισκότανε ἀνάμεσα σέ δυό σπίτια, καί πίσω της, εἴταν ἕνα χορταριασμένο πρεβόλι, οὔτε πέντε πῆχες φάρδος, μακρύ ὥσαμ' ἐκεῖ πού 'φτανε τό μάτι, ἀτελείωτο, πού τό 'κλεινε στό βάθος μιά πυκνή κι ἀδιαπέραστη πρασινάδα. Χορτάρι ὅσο τό μπόι τους ψηλό, ἀνάκατο μ' ἀγκαθωτά βατόμουρα κι ἀγκαθωτούς ἀθάνατους, πού ἕνας τους εἶχε πετάξει ἕνα θεόρατο κοτσάνι μέ μιά φούντα στήν κορφή. Εἴταν φριχτό νά βλέπεις τό κοτσάνι, πού ξεπερνοῦσε τά πλαϊνά σπίτια, ν' ἀργοσαλεύει, ἤ νά γέρνει καταπάνω σου σά φύσαγε βοριάς. Ἀπό τή μιά κι ἀπό τήν ἄλλη, σ' αὐτό τό στενάδι, τά τυφλά ντουβάρια τῶν δυό πλαϊνῶν σπιτιῶν, εἴτανε σκεπασμένα μέ κισσό. Κανένα σπουργίτι δέν τσίβιζε μές στά πλοκάμια τοῦ κισσοῦ, πού ἀφοῦ φτάσανε ὥς στήν κορφή τῶν ντουβαριῶν, ρίξανε μάκρος πρός τά κάτω καί ξαναριζώσανε στή γῆς κι ἀλληλοπνίγονταν μέ τίς

τσουκνίδες καί τήν ἀγριάδα. Τά παιδιά ξεθαρρεύανε καμιά φορά, στέκανε μιά στιγμή, ὕστερα ὁ Σταυράκης, ἔμπηγε τή σκληριά του, τό ’βαζε στά πόδια, καί τ’ ἄλλα τρέχανε ξωπίσω του. Τό ἴδιο ἔκανε κι ὅποτε τύχαινε νά βρίσκεται μέ τά παιδιά, ὅταν περνοῦσε ὁ σιόρ Ζαχαρίας.

Μά τά παλικαράκια τοῦ μαχαλᾶ καλοβλέπανε τήν Πέρλα. Αὐτή κι ὁ Γιάκωβος –δυό χρόνια μεγαλύτερός της, ὑπάλληλος στό ὑφασματάδικο Τσάβες καί Κόενκα, ὄξω ἀπ’ τό Ἰσάρ Τζαμί– εἴταν φτυστοί ὁ πατέρας τους, μονάχα πώς τούς ἔλειπε τό ψαλιδισμένο μουστάκι. Κάπως παχουλοί, στρογγυλοπρόσωποι, μεγάλα μαῦρα μάτια, μαῦρα μαλλιά, σαρκωμένα χείλια, μύτη μικρή, μιά ἰδέα πλακουτσωτή. Ὄμορφη κοπέλα ἡ Πέρλα, ἡ μυτίτσα της εἶχε κάτι τό συγκινητικό, καί τά μαυράδια τῶν ματιῶν της πλέκανε, θαρρεῖς, μέσα σέ μιά γαλάζια ἄρμη. Ὄμορφη κοπέλα, φρέσκια, μά γοῦστο ἀνατολίτικο μέ τά παχιά της χείλια καί τά φουσκωτά μάγουλα. Ἡ σιόρα Φιόρα εἴτανε ἄλλο πράμα.

Οὖλο ματάκια μου καί τζόγια μου, σά σοῦ μιλοῦσε. Δέ χωράει καμιά λεπτόλογη περιγραφή. Σά σοῦ ’λεγε «ἀγάπη μου», ὅπως τό συνήθιζε κάποιες φορές, ἔλιωνε ἡ καρδιά σου, καμάρωνες γιά τόν ἑαυτό σου, κι ἄς ἤξερες πώς εἴτανε μονάχα τυπικό. Εἶχε μαθευτεῖ, ἄγνωστο ἀπό ποῦ, καί ποιός ξέρει ἀλήθεια ἤ ψέματα, πώς ἡ προμάμμη της εἴτανε Γιαννιώτισσα, στό χαρέμι τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, καί πώς αὐτός τή χάρισε σέ κάποιον Γιαννιώτη Ὀβραῖο τραπεζίτη του. Κι ἔτσι, τή βγάλανε σχεδόν Ρωμιά καί χριστιανή.

— Ὥστε, εἶπε ὁ κύριος Κουρμέντιος, ὁ δάσκαλος, συνάδερφος τῆς κυρα-Φροσύνης καί τῆς κυρα-Βασιλικῆς. Τό ἀθάνατον ἑλληνικόν πνεῦμα!

Ἄν εἴτανε ἀλήθεια αὐτή ἡ ἱστορία μέ τόν Ἀλῆ πασᾶ, ἡ προμμάμη τῆς σιόρα Φιόρας θά 'τανε μᾶλλον Τσερκέζα, γιατί ἡ δισέγγονή της εἶχε μάτια τσακίρικα πού μπιρμπιλίζανε σάν τίς σταλαματιές τῆς βροχῆς πάνω στίς φυλλωσιές, σά βγαίνει ὁ ἥλιος μέσ' ἀπό τά σύννεφα. Σοῦ ἅπλωνε τή ματιά της σάν ἕνα χέρι χαρωπό. Τά μαῦρα μαλλιά της, μπλάβα σχεδόν, τά χτένιζε τσιτωμένα πίσω καί στριμμένα κότσο χαμηλά, πάνω ἀπό τό σβέρκο. Ὅπως εἴτανε σαραντάρα καί παιδωμένη, ἡ κορμοστασιά της, λίγο γεμάτη, ἄν καί λυγερή ἀκόμα, εἶχε κάτι τό μητρικό. Δέν ἤξερες ἄν τήν ἐπιθυμοῦσες σά γυναίκα, ἤ ἄν δέ θά προτιμοῦσες νά 'τανε συγγένισσά σου, θειά σου ἄς ποῦμε, ἤ καί μητέρα σου, μόνο καί μόνο γιά νά ζεῖς κοντά της, μές στή γλύκα της. Μιά ἐπιδερμίδα σάν τό σταρένιο ζυμωτό ψωμί. Ξεπέρναγε κάθε λεπτόλογη περιγραφή.

Πολλοί, περνώντας μπρός ἀπό τό σπίτι της, χαμηλώνανε τά μάτια τους ὅταν τή βλέπανε στό παράθυρο, ἤ ἄν ἔβγαινε στήν πόρτα νά ψωνίσει, πάντα μέ τά μαῦρα πασουμάκια της γαρνιρισμένα μέ συντεφένια κουμπιά. Ὅλα τά ψουνίζανε ἀπό τό μαχαλά, ἐξόν ἀπό τό κρέας, πού τό 'φερνε ὁ Γιάκωβος, ἤ ὁ σιόρ Ζαχαρίας, ἀπό ὀβραίικο χασάπικο, στῆς Χάβρας τό σοκάκι, γιά νά 'ναι τό ζό σφαγμένο κατά πῶς ὅριζε ἡ θρησκεία τους.

Μιά μέρα, πού περνοῦσε ὁ Παντελής, τοῦ φώναξε ἀπ' τό παράθυρο:

— Φαναρτζιδάκι! Καλέ φαναρτζιδάκι!

Ὁ Παντελής ἀναθώρησε.

— Ξέρεις νά μοῦ διορθώσεις, μάτια μου, τή βρύση τῆς κουζίνας;

— Πῶς, βέβαια…

— Πότε θές νά 'ρθεις, ψυχούλα μου;

— Νά ’ρθω… τ’ ἀπόγεμα.

— Δέ μπορεῖς τώρα;

— Μά… καλύτερα τ’ ἀπόγεμα.

Δέν ἤξερε κι ὁ ἴδιος γιά ποιό λόγο τ’ ἀνέβαλε, μιά καί δέν εἶχε ἄλλη δουλειά αὐτή τήν ὥρα. Λές κ’ ἤθελε νά τό συλλογιστεῖ, νά τό χωνέψει, πώς θά ’μπαινε στό σπίτι τῆς σιόρα Φιόρας - ἴσως ἀκόμα καί σέ ὀβραίικο σπίτι.

Τίς νύχτες, στό μαχαλά τοῦ Χατζηφράγκου, τά παλικαράκια κάνανε πατινάδες, μέ μαντολίνο καί κιθάρα, στίς γιαβουκλοῦδες τους ἤ σέ ὅσες καψορέγονταν, ἤ κι ἔτσι, γιά νά ξεθυμάνουνε μονάχα τό μεράκι τους, κάτι ἀόριστο πού λαχταροῦσε ἡ ψυχή τους καί πού δέν τό βραίσκανε στόν Ἀι-Κωσταντῖνο. Καί μερικοί, πιό παραλῆδες, ἀπό τίς κάτω γειτονιές, παίρνανε τά παιχνίδια, σαντούρι καί βιολιά, καί κάποιος ἀπό τήν παρέα τράβαγε καί μιά πιστολιά στόν ἀέρα, ἔτσι, ἀπό κουβαρνταλίκι καί παλικαριά. Κανένας ζαπτιές δέν κόταγε νά κάνει παρατήρηση.

Καί μιά νύχτα τοῦ Γενάρη, ἀφέγγαρη, πού τ’ ἄστρα ρίχνανε τήν παγωνιά τους καί ραγίζανε οἱ πέτρες, ἀκούστηκε τ’ ὀργανάκι:

Τρά λα λά, τρά λα λά, τραλαλαρί λαρά.

Καί μιά φωνή τενορίνου νά τραγουδάει:

Ἕνα Σάββατο βράδυ, μιά Κεριακή πρωί,
ἐπῆγα γιά σεργιάνι εἰς τήν ὀβραιακή.
Τρά λα, λά λα, λά λα, τραλαλαρί λαρά.
Βλέπω μιά ’βραιοπούλα καί ἠλουζούτανε,
μέ διαμαντένιο χτένι ἠχτενιζούτανε.
Τρά λα λά, τρά λα λά, τραλλαρί λαρά.

Τῆς λέω ’βραιοπούλα γίνεσαι χριστιανή,
νά λούζεσαι Σάββατο, ν’ ἀλλάζεις Κεριακή;
Τράλαλα τράλαλα τραλαλαρά
τράλαλα τράλαλα τραλαλαρά
τρα λα, λά λα, λά λα, τραλαλαρί λαρά.

— Ντλίγκ! τέλειωσε τό ρουλό κουδουνιστά μές στ’ ὀργανάκι.

Αὐτή ἡ πατινάδα μέ τ’ ὀργανάκι, ὄξω ἀπό τό κατάκλειστο σπίτι τοῦ σιόρ Ζαχαρία, ἐπαναλήφτηκε ἀκόμα δυό φορές. Ὕστερα οἱ κανταδόροι τά παρατήσανε, εἴτε ἀπό ἑαυτού τους, εἴτε οἱ γειτόνοι τούς εἴπανε πώς εἴτανε ντροπῆς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

Τα μπαγάσικα

Τέλη Μαΐου, δρόσισε ὁ καιρός. Ἔβρεξε δυό μέρες, τήν πρώτη μέρα δυνατά, σιτζίμι, τή δεύτερη ἀνάρια, σάν ἀπό σύννεφα περαστικά, ἥλιος καί βροχή μαζί. Τό δειλινό βγῆκε ἡ Ἅγια Ζώνη, μιά θεόρατη πολύχρωμη καμάρα, πού ἡ μιά της ἄκρη ἀκούμπαγε ἐκεῖ κοντά, κάπου στό Νταραγάτσι, κ’ ἄλλη χανότανε πέρα, πρός τόν Ἁι-Βούκλα, ἤ καί στό ντερέ τῆς Ἅγιας Ἄννας.

— Βρέ παιδιά, νά, εἶν’ ἐδῶ, στό Νταραγάτσι, πίσω ἀπ’ τό σταθμό. Πᾶμε νά τήν πιάσομε, πρότεινε ὁ Σταυράκης.

— Μωρέ, δέν πιάνεται, εἶναι ἀχνός! Χρωματιστός ἀγέρας! Μά μπορεῖ, λένε, νά σοῦ κάψει τά δάχτυλα. Λένε, πώς κεῖ πού ἀρχίζει, μπορεῖς νά βρεῖς ἕνα κωσταντινάτο.

— Ἴδια ἡ ρεκλάμα πού ἔχει ὄξω ἀπό τό μαγαζί του ὁ κύρ Κώστας ὁ μπογιατζής.

— Βρέ, ποιός βρῆκε κωσταντινάτο, γιά νά τό βρεῖς κι ἐσύ;

— Εἶναι μονάχα φῶς, τό μάθαμε στό σχολεῖο, εἶπε ὁ Περικλής.

— Φῶς, ξεφῶς, ὅποιος δέν ἔρθει μαζί μου νά τ᾽ ἀγγίξομε, εἶναι φοβιτσιάρης.

— Πᾶμε! φώναξε ὁ Ἀρίστος.

— Ἄλα, βρέ, πού μᾶς κάνεις τό παλικάρι! τόν ἀποπῆρε ὁ Μηνάς.

Ὁ Ἀρίστος κόλλησε πλάι στό Σταυράκη.

— Γιατί τοῦ μιλᾶς ἔτσι; μπῆκε στή μέση ὁ Σταυράκης. Γιατί σέ ξεπέρασε στό μίλι τίς προάλλες;

Ὁ καυγάς θά φούντωνε, ἄν δέν ἔβγαινε στήν πόρτα της ἡ κυρα-Ντουντού.

— Ἔ, παιδιά! τούς λέει μέ μυστήρια φωνή. Μήν κάνετε φασαρία. Ἐλᾶτε μέσα νά σᾶς πῶ.

— Τί μᾶς θές;

— Ἐλᾶτε μέσα μιά στιγμή. Γιά τό καλό σας.

Τά παιδιά κοιταχτήκανε. Ὁ Γιάννης ἔβαλε τή φούχτα του κολλητά στή γωνιά τῶν χειλιῶν:

— Πᾶμε, τούς λέει σιγανά, μπορεῖ νά μᾶς δώσει πάλι ζαχαρῶτα.

Εἶχε κάτι τέτοιες λόξες ἡ κυρα-Ντουντού. Τά ζαχαρῶτα, βέβαια, δέν κοστίζανε ἀκριβά: δεκαοχτώ στό μεταλλίκι. Μά ἡ ζωή ἀκρίβαινε ὁλοένα, καί μέσα σ᾽ ἕνα χρόνο θά γίνονταν δεκάξι, καί ὕστερα δεκατέσσερα στό μεταλλίκι.

Μπήκανε στό σπίτι, ὁ ἕνας πίσω ἀπό τόν ἄλλο.

— Κάτσετε, εἶπε ἡ κυρα-Ντουντού, καί ἤκατσε κι αὐτή σ᾽ ἕνα σκαμνί.

Τά παιδιά κάτσανε κατάχαμα στίς πλάκες. Ἡ κάμαρη δέν εἶχε ἄλλη καρέγλα, μονάχα ἕνα σοφρά κι ἕνα ντουλάπι.

— Τό λοιπόν, παιδιά, δέν κάνει νά τριγυρνᾶτε στά σοκάκια κάι νά φωνοκοπᾶτε, σά βγαίνει ἡ Δόξα τ' οὐρανοῦ, ἡ Ἅγια Ζώνη. Εἶναι τό γιοφύρι πού στήνει ὁ ἀφέντης Ἥλιος γιά νά κατέβει ἡ ἀδερφή του, ἡ κυρα-Ἄρτεμη, νά κάνει τό λουτρό της στή λίμνη τοῦ Χαλκαμπουνάρ. Δέ θέλει νά τή δεῖ μάτι ἀνθρώπου νά κατεβαίνει γδυμνή γιά νά λουστεῖ, καί γιά τοῦτο μήν κάνετε μπούγιο σά βγαίνει ἡ Ἅγια Ζώνη, γιατί μπορεῖ νά σᾶς πάρει εἴδηση ὁ ἀφέντης Ἥλιος, νά σᾶς πετάξει τίς σαΐτες του καί νά σᾶς σκοτώσει. Πήγατε ποτέ στή λίμνη τοῦ Χαλκαμπουνάρ;

Ὄχι, δέν πήγανε, καί οὔτε ξέρανε ποῦ βρίσκεται. Νά, ἐδῶ κοντά, τούς λέει, καμιά ὥρα δρόμο, λίγο πιό πέρ' ἀπό τό Νταραγάτσι.

— Νά πᾶτε, εἶναι ὄμορφα, κρούσταλλο νερά, κι ὁλόγυρα ἰτιές, εὐκάλυπτοι καί καραγάτσια. Νά πᾶτε, μά ὄχι σά βγαίνει ἡ Δόξα τ' οὐρανοῦ. Καί οὖλο πουλάκια φτεροκοπᾶνε στόν ἀέρα, κελαϊδᾶνε μέσα στίς φυλλωσιές. Αὐτά τά πουλάκια ἔχουν τήν ἱστορία τους. Τήν ξέρετε;

Δέν τήν ξέρανε.

— Ἀκοῦστε, τό λοιπόν, νά σᾶς τήν πῶ:

«Μιά φορά κι ἕναν καιρό, ζοῦσε στό Χαλκαμπουνάρ μιά χήρα φουρνάρισσα, μέ τό μοναχοπαίδι της τή Μαριάνθη. Ἕνα καλοκαιριάτικο πρωινό, ἡ Μαριάνθη πεθύμησε νά κολυμπήσει στή λίμνη γιά νά δροσιστεῖ. Γδύθηκε στήν ἀκρολιμνιά, πήδηξε χαρούμενη μές στό νερό, καί ξεμάκρυνε κολυμπώντας».

— Ξέρετε, παιδιά, κολύμπι;

— Ἀμέ, ἀποκριθήκανε ὅλα μαζί.

— Ἐγώ ξέρω νά κολυμπάω καί σαΐτα καί σπαθί, πετάχτηκε ὁ Ἀρίστος.

— Μπράβο σου.

«Τό λοιπόν, ὅσο κολύμπαγε ἡ Μαριάνθη καταμεσῆς τῆς λίμνης, ξενέρισε στήν ἀκρολιμνιά ἕνας μεγάλος νεροφίδας, σύρθηκε ὥσαμ' ἐκεῖ πού εἶχε ἀφίσει τά ροῦχα της ἡ Μαριάνθη, καί κουλουριάστηκε πάνω στό κλαδωτό φουστάνι της. Ἀφοῦ δροσίστηκε ἡ Μαριάνθη, βγῆκε ἀπ' τό νερό γιά νά ντυθεῖ, καί βλέπει τό νεροφίδα πάνω στό φουστάνι της. Δέ χάνει καιρό, ἁρπάζει ἕνα χοντρό κλαδί ἀπό κεῖ κοντά, καί τό σηκώνει νά τονε χτυπήσει. Μά ὁ νεροφίδας τῆς γλυκομιλάει μέ λόγια ἀνθρώπινα:

— Μαριάνθη, γιατί θές νά μέ σκοτώσεις; Τί κακό σοῦ 'κανα;

— Δῶσε μου τό φουστάνι μου, μήν τύχει καί περάσει ἄντρας καί μέ δεῖ γδυμνή.

— Δῶσε μου πρῶτα ἐσύ τό λόγο σου πώς θά γίνεις γυναίκα μου.

— Καλά, σ' τόν δίνω, μά νά πάω πρῶτα στό σπίτι μου νά ἑτοιμάσω τά προικιά μου, καί σ' ἕνα μήνα θά ξαναγυρίσω.

— Ἔχω τό λόγο σου πώς θά ξαναγυρίσεις;

— Τόν ἔχεις.

Τότς τό φίδι βουτάει πάλι στό νερό, κ' ἡ Μαριάνθη ντύνεται, καί σάν ἔφτασε στό σπίτι τρέχοντας, λέει τῆς μάνας της τό καί τό. Ἐκείνη σάστισε, καί λέει τῆς Μαριάνθης.

— Δέ θά βγεῖς τρεῖς μῆνες ἀπ' τό σπίτι καί θά σέ ξεχάσει ὁ νεροφίδας.

Μά σάν πέρασε ὁ μήνας κάι δέν ξαναφάνηκε ἡ Μαριάνθη, ὁ νεροφίδας ξεσηκώνει τό στρατό του, γιατί εἴτανε ὁ βασιλιάς τῶν

φιδιῶν, καί ξεκινάει γιά τό σπίτι τῆς φουρνάρισσας. Σάν ἄκουσε ἡ Μαριάνθη τό σούρσιμό τους καί τό σφυριχτό, λέει τῆς μάνας της:

— Μάνα, ἦρθε ὁ νεροφίδας νά μέ πάρει.

Ἡ μάνα της ἀμπαρώνει τότες πόρτες κάι παράθυρα, ὅμως τά φίδια σκαρφαλώσανε στά κεραμίδια τοῦ σπιτιοῦ, κι ἀπό τήν τσιμινέα κατεβήκανε στήν κάμαρη, παίρνουνε τή Μαριάνθη καί φεύγουνε. Ἡ μάνα της τρέχει ἀπό πίσω τους, καί σάν εἶδε τά φίδια νά βουτᾶνε στή λίμνη μαζί μέ τήν κόρη της, πίστεψε πιά πώς πνίγηκε ἡ Μαριάνθη, ντύθηκε στά μαῦρα κ' ἤκλαιγε πέντε χρόνια.

Μιά μέρα πού ξεφούρνιζε ψωμιά, βλέπει ξαφνικά τή Μαριάνθη νά 'ρχεται, κρατώντας ἀπ' τό χέρι ἕν' ἀγοράκι, καί μ' ἕνα κοριτσάκι σηκωτό στήν ἀγκαλιά. Πέταξε ἀπ' τή χαρά της, φίλησε τήν κόρη της καί τή ρωτάει:

— Κόρη μου, ποῦ εἴσουνα τόσον καιρό; Ποιανοῦ εἶναι τά παιδιά;

— Δικά μου εἶναι, μάνα. Παντρεύτηκα μέ τό καλόφιδο καί ζοῦμε στά βάθια τοῦ νεροῦ.

— Ζεῖς καλά ἐκεῖ κάτω;

— Πολύ πιό καλά, παρά ὄξω στή στεριά.

Τότες ἡ μάνα της τήν παρακάλεσε νά μείνει πιά μαζί της, μιά καί δέν εἶχε ἄλλονε στόν κόσμο. Αὐτό δέ γίνεται, εἶπε ἡ Μαριάνθη, γιατί ἔδωσε λόγο στόν ἄντρα της πώς θά ξαναγυρίσει. Κάτι σκαρφίστηκε τότες ἡ μάνα της καί τή ρωτάει:

— Καί πῶς θά γυρίσεις σπίτι σου;

— Θά πάω στήν ἀκρολιμνιά καί θά φωνάξω: ἄντρα μου καλόφιδο, ἔβγα ὄξω νά μέ πάρεις.

Κάτσανε νά φᾶνε, καί σάν ἀποφάγανε, ἡ Μαριάνθη ξάπλωσε στό γιατάκι καί τήν πῆρε ὁ ὕπνος. Τότε ἡ μάνα της παίρνει τό μπαλτά, μ'

αὐτόν πού ’σκιζε τά ξύλα γιά τό φοῦρνο, τρέχει στήν ἀκρολιμνιά, καί φωνάζει μέ ψιλή φωνή, σάν τῆς κόρης της:

— Ἄντρα μου καλόφιδο, ἔβγα ὄξω νά μέ πάρεις.

Τό φίδι ἤβγαλε τό κεφάλι του καί τό λαιμό του ἀπ’ τό νερό, νομίζοντας πώς εἶναι ἡ γυναίκα του, καί τότε τοῦ καθίζει μιά μέ τό μπαλτά καί τό σκοτώνει. Σά γύρισε σπίτι, βρῆκε τή Μαριάνθη ξύπνια κι ἕτοιμη νά φύγει.

— Ἄργησα, μάνα μου, κι ὁ ἄντρας μου θ’ ἀνησυχεῖ.

Ἤφυγε ἡ Μαριάνθη μέ τά δυό παιδιά, κρατώντας τ’ ἀγοράκι ἀπό τό χέρι καί μέ τό μωρό στήν ἀγκαλιά. Σάν ἔφτασε στήν ἀκρολιμνιά φώναξε ὅπως τήν εἶχε ἁρμηνέψει ὁ ἄντρας της:

— Ἄντρα μου καλόφιδο, ἔβγα ὄξω νά μέ πάρεις.

Φώναξε, ξαναφώναξε, μά τίποτα δέ βγῆκε. Κοίταξε τότες, πιό καλά, εἶδε τά νερά τῆς λίμνης ματωμένα, καί κατάλαβε. Φίλησε τά παιδιά της καί τούς λέει κλαίγοντας:

— Καημένα μου παιδιά, δέν ἔχετε πιά οὔτε πατέρα οὔτε μανούλα. Ἐσύ κορούλα μου, γίνου ἀηδονάκι καί τραγούδα τό βραδινό μέσα στίς φυλλωσιές. Κι ἐσύ, ἀγόρι μου, γίνου σπίνος νά κελαϊδᾶς τή χαραυγή. Ἐγώ θά γίνω κουκουβάγια, νά κλαίω τό χαμό τοῦ ἀντρός μου»[2].

— Γιά τοῦτο ἀπό κεῖνο τόν καιρό, γέμισε σπίνοι καί ἀηδόνια τό Χαλκαμπουνάρ, καί σάν ἀκοῦτε καμιά φορά, τή νύχτα, τήν κουκουβάγια νά θρηνολογάει, εἶναι ἡ ἄμοιρη ἡ Μαριάνθη.

Ἡ κυρα-Ντουντού σηκώθηκε ἀπ’ τό σκαμνί, πῆγε στήν πόρτα καί τή μισάνοιξε. Ὕστερα γύρισε καί εἶπε στά παιδιά:

— Τώρα πηγαίνετε νά παίξετε. Ἡ κυρα-Ἄρτεμη ἔκανε τό λουτρό της κι ὁ ἀφέντης Ἥλιος τράβηξε πάνω τό γιοφύρι… Σταθεῖτε μιά

στιγμή.

Ἄνοιξε τό ντουλάπι, ἔβγαλε ἕνα πιατάκι γεμάτα ζαχαρῶτα κανέλα, καί τούς μοίρασε ἀπό ἕνα.

— Καί νά ξέρετε πώς αὔριο θά κάνει καλό καιρό. Δόξα τό βραδί, καλοσύνη τήν αὐγή.

Ἡ παροιμία βγῆκε σωστή. Ξημέρωσε μιά μέρα ἡλιόχαρη καί δροσερή. Καί τόσο τό καλύτερο, γιατί οἱ δυό τελευταῖες τάξεις τοῦ δημοτικοῦ θά πηγαῖναν ἐκδρομή στό ρημαγμένο φράγκικο κάστρο τοῦ Ἀπάνω Μαχαλᾶ. Ἔτσι, στίς ὀχτώ τό πρωί, τά παιδιά μαζευτήκανε στό σχολεῖο, μέ τά καλαθάκια ἤ μέ τά πακετάκια τους. Θά τά συνοδεύανε δυό δάσκαλοι, ὁ κύριος Κουρμέντιος κι ὁ κύριος Δερβέρης.

Ξεκινήσανε, δυό δυό στή γραμμή, καμιά ἑβδομηνταριά παιδιά. Τό πρόγραμμα εἴτανε νά περάσουν πρῶτα ἀπό τήν ἐκκλησιά τοῦ Ἁι-Γιάννη τοῦ Ἀπάνω Μαχαλᾶ, κι ἔτσι, ἀφοῦ διασχίσανε τό κέντρο τῆς Ἀρμενιᾶς βγήκανε στῆς Χάβρας τό σοκάκι, κι ἀπό τά παρασόκακα τῆς ὀβραιακῆς ἀνηφορίσανε στό μικρό ἀπομονωμένο ρωμιομαχαλά, σφηνωμένο ἀνάμεσα στήν ὀβραιακή καί τόν τουρκομαχαλά. Στά παράθυρα τοῦ δημοτικοῦ σκολειοῦ τοῦ Ἁι-Γιάννη, βγήκανε τά σκολιαρόπουλα καί κοιτάζανε μέ κάποια ζήλεια τά εὐτυχισμένα παιδιά πού πηγαῖναν ἐκδρομή.

Ἀφοῦ προσκυνήσανε τόν Ἅγιο, συνεχίσανε τόν ἀνήφορο μέσ' ἀπό τόν τουρκομαχαλά. Μιά γαλήνη ἀνατολίτικη βασίλευε σέ τοῦτα τά σοκάκια. Οἱ δυό δάσκαλοι ἀποφεύγανε, γιά τό ἀσύγχυστο, νά σηκώσουνε τά μάτια τους στά καφάσια, πού ἀπό κεῖ πίσω σίγουρα κρυφοβλέπανε οἱ χανούμισσες. Ποῦ καί ποῦ ἕνας Τοῦρκος, περαστικός ἤ στήν πόρτα κάποιου μικρομάγαζου, τούς ἔριχνε μιάν

ἀδιάφορη ματιά. Μά ἕνας ἤ δυό, φτύσανε ἀπό πίσω τους. Καθώς περνούσανε μπρός ἀπό ἕνα τζαμί, ἕνα σμάρι περιστέρια σηκώθηκε ἀπ’ τήν αὐλή καί φτεροκοποῦσε, γκρίζο μέ πρασινογάλαζες νεροφεγγιές, ἀέρινο, γύρω στούς μολυβένιους τρούλους καί στόν ἄσπρο μιναρέ. Ἕνας χότζας, μέ καφτάνι καί πράσινο σαρίκι, πού ἔβγαινε ἀπ’ τήν αὐλή τοῦ τζαμιοῦ, χαιρέτησε τούς δάσκαλους μέ τεμενέ, φέρνοντας τό χέρι του πρῶτα στήν καρδιά ὕστερα στά χείλια καί στό κούτελο. Τόν ἀντιχαιρετίσανε βγάζοντας τό καπέλο τους.

Τέλος, ἀφίσανε πίσω τους τόν τουρκομαχαλά, βγήκανε στ’ ἀνοιχτά καί πήρανε τό ἀνηφορικό μονοπάτι γιά τό κάστρο. Ἐρημιά καί χέρσα. Σέ μιά μεριά τῆς πλαγιᾶς, κάτι σά μεγάλο μισοστρόγγυλο βαθούλωμα. Λίγο σπανό χορτάρι ἐδῶ μέσα, μ’ ἐδῶ κι ἐκεῖ ἕνα μικρό μπουλούκι ἀπελπισμένες παπαροῦνες, μισομαδημένες. Ὁ κύριος Δερβέρης ἐξήγησε στά παιδιά, πώς ἐδῶ «κατά πᾶσαν πιθανότητα», βρισκότανε τό ἀρχαῖο θέατρο, καί πώς σ’ αὐτό τό λόφο εἴταν χτισμένη ἡ ἀκρόπολη τῆς παλιᾶς ξακουσμένης πολιτείας. Ὁ ἥλιος ἄρχιζε νά καίει, κόντευε μεσημέρι.

Ξανασάνανε σά φτάσανε στά χαλάσματα τοῦ κάστρου κάι καθίσανε στόν ἴσκιο τους. Ὁ τόπος, μέσα ἀπό τό κάστρο εἴτανε μόνιμα κατοικημένος. Οἱ ἄνεμοι θά ’χανε φέρει ἀπ’ ἀλάργα κάποια γύρη ἀνοιξιάτικη, γιατί στίς χαραμάδες, ἀνάμεσα στίς πέτρες τῆς ξερολιθιᾶς, φύτρωναν κάτι πουλουδάκια, μπλάβα καί μενεξελιά. Ναί, εἴτανε κιόλα μεσημέρι: ἀπό τούς μιναρέδες τοῦ τουρκομαχαλᾶ, ἀνέβαινε ὥσαμ’ ἐδῶ, μακρόσυρτη, ἡ πρόσκληση τοῦ μουεζίνη γιά τή μεσημεριανή προσευχή. Τήν ἴδια στιγμή, ἀκουστήκανε οἱ δώδεκα χτύποι τῆς καμπάνας τοῦ ρολογιοῦ τῆς Ἅγιας Φωτεινῆς.

Ὁ κύριος Κουρμέντιος σηκώθηκε:

— Ὄρθιοι, καί σιγή ἑνός λεπτοῦ, διά νά τιμήσωμεν τήν δόξαν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Εἰς τό θέατρο τοῦτο ἀντήχουν αἱ τραγωδίαι τοῦ Αἰσχύλου καί τοῦ Σοφοκλέους. Ἐδῶ ἔψαλλε τά ἀθάνατα ἔπη του ὁ Μελησιγενής Ὅμηρος.

Τά παιδιά δέν εἴχανε ἀκόμα ἰδέα γιά ἀρχαῖο θέατρο. Τόν κοιτάζανε καί ξεροκαταπίνανε διψασμένα.

Ἀφοῦ πέρασε τό ἕνα λεπτό, ὁ κύριος Κουρμέντιος ἔδειξε χάμω μέ τήν παλάμη του ἀνοιχτή:

— Πῶς λέγεται ὁ λόφος οὗτος;

— Πάγος! ἀποκριθήκανε μέ μιά φωνή ὅλα μαζί.

Αὐτό εἴταν εὔκολο νά τό θυμοῦνται. Πάγος τό βουναλάκι, πάγος καί τό μπουζί.

— Ἀμανατζή! ρώτησε συνέχεια τό Σταυράκη, πῶς λέγεται τό ὑψηλόν ἐκεῖνο ὄρος πρός βορρᾶν; - κι ἔδειξε πάλι μέ τό χέρι του.

— Μανισά Ντάγ.

— Ἡ ἑλληνική ὀνομασία του!

— Μμ…

— Ἡ ἑλληνική ὀνομασία του, Ἀμανατζή!

— …

— Τό ἐδιδάχθητε εἰς τό μάθημα τῆς πατριδογραφίας. Τό ἑλληνικόν του ὄνομα! Ἐσύ, Μαυρέα; ρώτησε τόν Ἀρίστο.

— Σίπυλος, κύριε.

— Ἀμανατζή! Τό ἄλλο, τό ὑψηλότερον ὄρος ἀνατολικώτερον;

— …

— Λέγε, ἐσύ, Σεκέρογλου.

— Τό Μπόζ Ντάγ, κύριε;

— Ναί. Τήν ἑλληνικήν ὀνομασίαν του.

— …

Ὁ Ἀρίστος σήκωσε τό δάχτυλό του.

— Λέγε, Μαυρέα.

— Τμῶλος, κύριε.

— Εὖγε!

Ἄνοιξε τά μπράτσα του διάπλατα κι ἀγκάλιασε τό μισό ὁρίζοντα:

— Ὅλα αὐτά ἦσαν ἑλληνικά. Ὅλα αὐτά (ἡ φωνή του τρεμουλιαστή ξαφνικά, τά μάτια του γυαλίσανε ἀπό δάκρυα πού πάσχιζε νά τά συγκρατήσει) ἦσαν, εἶναι καί θά εἶναι ἑλληνικά…

Γύρισε ἀπό τήν ἄλλη γιά νά κρύψει τή συγκίνησή του, καί τέλειωσε μέσα σ' ἕνα λυγμό — σά νά μήν εἴτανε δικός του ὁ λυγμός, μά σά ν' ἀκούγανε τά λόγια του καί νά θρηνούσανε ἀπό τώρα τά ὄνειρα κ' οἱ ἐλπίδες:

— …εἰς αἰῶνα τόν ἅπαντα.

Μιά ξεχαρβαλωμένη πέτρα κατρακύλησε ἀπό κάποιο μεντερίσι, κι ὁ ἀντίλαλός της πλήθυνε ἀπό τοῖχο σέ τοῖχο, γέμισε τό κάστρο μιά βουή. Τά παιδιά τιναχτήκανε ξαφνιασμένα. Ὁ κύριος Δερβέρης πῆγε κοντά στό συνάδελφό του καί κάτι τοῦ ψιθύρισε. Μά ἐκεῖνος, πάντα μέ τήν πλάτη γυρισμένη καί μέ τά μπράτσα του ἀνοιχτά ξεφώνισε:

— Κοιτάξετε γύρω σας! Κοιτάξετε τί ὡραιότης!

Τα παιδιά κοιτάζανε τήν πλάτη του σάν ὑπνωτισμένα. Νιώθανε κι αὐτά ἕνα κόμπο στό λαιμό, κάτι σά σφίξιμο στό στομάχι. Μές στή βαριά σιωπή, ἄλλη μιά πέτρα κατρακύλησε. Τα παιδιά πάλι ξαφνιαστήκανε, ὕστερα ξαναπέσανε στή χαύνωση ἐκείνης τῆς ὥρας. Μερικά, βρήκανε μιά διέξοδο σκαλίζοντας τή μύτη τους.

Ὁ κύριος Δερβέρης ἔσωσε τήν κατάσταση:

— Παιδιά, καθίσετε νά φᾶτε… Καί νά μήν ἀπομακρύνεστε πολύ! τούς φώναξε.

Αὐτό τό τελευταῖο, ἐπειδή, σά νά ξαναζωντανέψανε ξαφνικά στόν ἦχο τῆς φωνῆς του, ροβολήσανε τρέχοντας γιά νά ξεδιψάσουν σέ μιά κρήνη πού εἶχαν ἐπισημάνει ἀνεβαίνοντας, πιό δῶ ἀπό τόν τουρκομαχαλά.

Τό φαΐ τους εἴταν τό κλασικό γιά ἐκδρομές: κρύοι κιοφτέδες, κανένα φροῦτο ἤ μιά φούχτα σταφίδες. Μερικά, εἴχανε μονάχα ψωμοτύρι, μά τσιμπήσανε καί κανένα κιοφτέ. Ὁ κύριος Δερβέρης ἔβαλε τό μπράτσο του γύρω στούς ὤμους τοῦ κυρίου Κουρμέντιου, τόν πῆρε λίγο πιό πέρα, καθίσανε χάμω κι αὐτοί κι ἀνοίξανε τά πακέτα τους. Τά παιδιά ἀποφεύγανε νά κοιτάξουν τήν πλάτη τοῦ κύριου Κουρμέντιου. Λές καί τή βλέπανε, ἀσύνειδα, σάν ἕνα κακό οἰωνό.

Ὅμως, ἀλήθεια, τί ὡραιότης ἀπό δῶ πάνω, - δηλαδή, τί ὀμορφιά. Ὁ οὐρανός ἀγκάλιαζε τά νιάτα. Μές στό μαγιάτικο καταμεσήμερο, ἕνα θάμπος ἀπό χρυσογάλανη ἀποθέωση ἄχνιζε τόν ὁρίζοντα καί καταστάλαζε στά διάσελα. Μά λίγο πιό κάτω ἀπό τά κορφοβούνια, ὁ ἥλιος ἔκανε τήν ἀπογραφή τῆς πλάσης. Ὁ κάθε βράχος, τό κάθε φαράγγι, ὥς καί ἡ κάθε πέτρα, ξεχωρίζανε πάνω στά δύο βουνά, τόν Τμῶλο καί τό Σίπυλο, τά λάξευε ὁ ἥλιος μέ τά χίλια καλέμια τῆς ἀχτιδοβολιᾶς του — καί ὕστερα, στόν κάμπο, καταπιανότανε ψιλοδουλειά τίς φυλλωσιές, ἕνα ἕνα φυλλαράκι, κοσκινίζοντας ἀπάνω τους χρυσόσκονη. Μοναχικοί κουλάδες, περήφανοι στή μοναξιά τους, ἀναβλύζανε μέσ’ ἀπό τό πράσινο, πέρα, κατά τό Καζαμίρ καί τό Σεβδίκιοϊ, ἐκεῖ πού φλόκωνε μακρόσυρτος ὁ ἄσπρος καπνός τοῦ τραίνου, καί πιό δῶθε, ἔτσι πού ν’ ἄνοιγες ἀπεθαμή τό

χέρι σου θά τ' ἄγγιζες, πνιγμένοι μές στ' ἀμπέλια, μές στά πρεβόλια, μές στά λιόδεντρα καί τούς μπαξέδες, πράσινο παραλήρημα ὁ ψηλοθώρητος Κουκλουτζάς, ὁ Μπουρνόβας μέ τά πλατάνια καί τά τρεχάμενα νερά, κι ἐκεῖ πού σκαρφαλώνουν κάτι τσάμια εἶναι το Κοζαγάκι, καί πλάι του ὁ χιλιοαγαπημένος ὁ Μπουτζάς — ὅλ' αὐτά μιάν ἄλλη ἀτόφια ρωμιοσύνη... Ὁ Ἕρμος φίδωνε ἀσπροασημής, ἀλάργα, ξεμπουκάριζε γλυκαίνοντας τά νερά τῆς θάλασσας κοντά στίς Φῶκες, ἄλλη δική μας θαλασσινή πολιτεία μέ ταρσανά καί καλοτάξιδα καράβια, κι ὁ Μέλης κύλαγε τά νερά του ἐδῶ κοντά, δῶθε ἀπό τόν Παράδεισο, πέρναγε κάτω ἀπ' τό γιοφύρι, πλάι στόν Ἅι-Κωνσταντῖνο, δούλευε μερονύχτι τούς νερόμυλους μές στό ντερέ τῆς Ἅγιας Ἄννας, καί κάτω ἀπ' τόν προφήτ' Ἠλία οἱ Καμάρες μέ τά δυό πατώματα δρασκελίζανε τή ρεματιά, κουβαλώντας τό νερό ἀπό τή μιά πλαγιά στήν ἄλλη...

Δυό ἡ ὥρα ἀπομεσήμερο. Τά παιδιά εἴχανε ἀποφάει καί κουβεντιάζανε παρέες παρέες, γιατί ὅλα δέν εἴτανε ἀπό τόν ἴδιο μαχαλά.

— Γιατί δέ θένε ἀπό τό σπίτι νά πηγαίνομε στήν ἐκκλησιά τοῦ Ἁι-Κωνσταντίνου;

— Δέν ξέρω. Μπορεῖ γιατί περνᾶνε πολλές ντεβέδες πάνω στό γιοφύρι. Νά, κοίτα, ξεχωρίζουνε ὁλοκάθαρα, μιά, δυό, τρεῖς... ἕντεκα δεμένες στήν ἀράδα, καί μπροστά ὁ ντεβετζής πάνω στό γαϊδουράκι του. Σάν ἀγριέψουνε, δαγκάνουνε οἱ ντεβέδες.

— Ὄχι, βρέ. Δέν εἶναι γιά τίς ντεβέδες πού δέ μᾶς ἀφίνουνε. Ἔχει κακές γυναῖκες στόν Ἁι-Κωσταντῖνο.

— Αὐτές πού λένε «τά κορίτσια»;

— Δέν ξέρω. Ἄκουσα τόν ἀδερφό μου νά λέει τοῦ Παντελῆ τοῦ φαναρτζῆ, πώς εἶναι ὄμορφες καί σοῦ κάνουν οὗλα σου τά χατήρια.

Πάνω στό γιοφύρι περνούσανε κι ἄλλες καμῆλες, φορτωμένες, κουβαλώντας, τούτη τήν ἐποχή, γλυκόριζα καί ἀφιόνι ἀπό τά βάθια τῆς Ἀνατολῆς. Μπροστά ὁ ντεβετζῆς, χειμώνα καλοκαίρι μέσα στήν ἄσπρη κετσεδένια κάπα του. Τά κουδούνια τους δέν ἀκούγονταν ὥσαμ' ἐδῶ πάνω.

— Βρέ σύ! κάνει ξαφνικά ὁ Σταυράκης τοῦ Ἀρίστου, γιατί σήκωσες τό δάκτυλό σου σά μέ ρώτησε ὁ δάσκαλος γιά κεῖνο τό βουνό; Δίκιο εἶχε ὁ Μηνᾶς, κάνεις τόν ἔξυπνο. Θά σοῦ κάτσω καμιά μέρα δυό καρπαζιές νά τίς θυμᾶσαι.

— Ὄχι, βρέ Σταυράκη, δέ σήκωσα τό δάχτυλό μου σά ρώτησε ὁ δάσκαλος ἐσένα. Ὕστερα, σάν δέν τό 'ξερε ὁ Σεκέρογλου. Μέ ξέρεις γιά φίλο σου;

— Ἄσε με ἥσυχο!

— Μά ὄχι, πές μου πώς μέ ξέρεις γιά φίλο σου.

— Καλά, βρέ! Ἄσε με ἥσυχο.

— Νά! πετάχτηκε ὁ Πάνος τῆς κυρα-Φιλιῶς. Ξεκινάει τό βαποράκι τοῦ Κοκάργιαλι.

Τά παιδιά γυρίσανε κατά τή θάλασσα. Εἴταν μπουνάτσα, ὄχι ἀσπρειδερή, μιά μπουνάτσα ζωντανή, ἀνοιχτογάλανη. Ἡ ἄπλα τῆς θάλασσας λαμπύριζε στόν ἥλιο. Μονάχα πέρα, στό μπουγάζι, στά ρηχόνερα κοντά στό ξώκαστρο, ἀνατρίχιαζε πιό σκουρωπή, καί στό βάθος, ἕνα λευκό συννεφάκι, ὁλομόναχο σ' ὁλάκερο τόν οὐρανό, ἔδειχνε πώς ἀπό κεῖ θά φρεσκάριζε ὁ καιρός. Μπορεῖ, ὅπως τύχαινε καμιά φορά, νά σηκωνότανε ὁ μπάτης βραδινός. Ὁ ἥλιος μάτιζε κι ἁρμολογοῦσε τή θάλασσα μέ τή στεριά.

Ὁ Στάθης πετάχτηκε νά κυνηγήσει μέ μιά πέτρα ἕνα σαμιαμίδι, μά τό σερπετό πρόφτασε καί τρύπωσε μές στήν ξερολιθιά.

— Βρέ Τσεσμελή, φαίνεται ὁ Τσεσμές ἀπό δῶ;

— Ὁ Τσεσμές; Πῶς νά φανεῖ ἀπό δῶ, εἶναι ἀπό τήν ἄλλη μεριά, καρσί στή Χίος.

— Ἀπό τόν Τσεσμέ θά ’ρθει, σά θά ’ρθει, ὁ ἑλληνικός στρατός, εἶπε ὁ Γιακουμής.

— Θά πάρομε πρῶτα τή Χίος, κι ἀπό κεῖ ὥσαμε τόν Τσεσμέ εἶναι μονάχα μιά ὥρα μέ τό βαπόρι.

— Βρέ παιδιά, εἶπε ὁ Περικλῆς, τί μεγάλος πού ’ναι ὁ κόσμος! Θέλω νά γνωρίσω οὖλες τίς πολιτεῖες καί οὖλα τά μιλέτια. Νά, τώρα πού μιλᾶμε, ὑπάρχουνε στόν κόσμο τόσα μέρη, πού δέν εἴμαστε.

— Ἡ νονά μου ἡ πριγκιπέσσα, εἶπε ὁ Κίμων μέ τήν ψιλή φωνή του, μοῦ χάρισε ἕνα βιβλίο πού τό λένε «ὁ γύρος τοῦ κόσμου εἰς ὀγδοήκοντα ἡμέρας».

Δέν τοῦ δώσανε προσοχή. Κοιτάζανε, κοιτάζανε ἀχόρταγα μπροστά τους. Ξεχώριζε κατακάθαρα τό τσιφλίκι τοῦ Ἀι-Γιωργιοῦ, ζερβά, κάτω ἀπό τά Δυό Ἀδέρφια, τό βουναλάκι μέ τίς δίδυμες κορφές. Ἀπό κεῖ, ἡ στεριά στρογγύλευε κατά δῶθε, κι ἔφτανε, γιαλό-γιαλό, στ’ ἀμμουδερά τοῦ Κοκάργιαλι. Μπορεῖς νά πεῖς, πώς ἀπό δῶ ἀρχίναγε ἡ πολιτεία κι ἔζωνε σάν πέταλο τόν κόρφο, μονοκόμματη, δίχως τίποτα ἀδειανό στή μέση, ὥσαμε τό Νταραγάτσι, δεξιά. Κάπου ἔξι μίλια μάκρος, μπορεῖ καί περισσότερο, γιατί ξεγελιέται τό μάτι. Κοκάργιαλι, καί, κολλητά, συνέχεια κατά δῶ, Γκιόζ Τεπές, Καραντίνα, Σαλαχανές, Καρατάσι, Μπαχρί Μπαμπά, Κονάκι.

— Θά ’θελα νά καθόμουν ἀπό κεῖ μεριά, Γκιόζ Τεπέ, Καραντίνα, εἶπε ὁ Ἀρίστος. Σ’ ἕνα ἀπό τά ὄξω σπίτια, πού ’ναι χτισμένα πάνω

στή θάλασσα. Πέφτεις ἀπό τό σπίτι σου ὁλόισια καί κολυμπᾶς.

— Καλά, βρέ! Πάλι θά παινευτεῖς γιά τό κολύμπι σου;

— Δέν παινεύομαι. Λέω.

Ἀπό τό Κονάκι ἀρχίναγε τό Κιαί, μέ τό Κουμέρκι, τό λιμάνι, τό Πασαπόρτι, ἔπειτα οἱ μεγάλοι καφενέδες, τά ξενοδοχεῖα, τά θέατρα, οἱ λέσχες, τά κονσολάτα καί τά πλουσιόσπιτα, ὥσαμε τήν Πούντα. Μά ἡ πολιτεία συνεχιζότανε, ἀκέρια, στό παρακατιανό Νταραγάτσι.

Τά θωρούσανε ὅλ' αὐτά, θωρούσανε καί τά βαπόρια μέσα στό λιμάνι. Μετρήσανε ὀχτώ φουγάρα, χώρια τά βαπόρι πού στεκότανε ἀπ' ὄξω καί σφύριζε γιά νά πάρει πράτιγο, προσταχτικά, σά νά 'τανε δικαίωμά του. Ἕνα ρεμοῦρκο ἔμπαινε στό λιμάνι, σέρνοντας πίσω του τρεῖς μαοῦνες. Καί τά θαλασσοπούλια, σκόρπια μέσα στή λάμψη τ' οὐρανοῦ, ζυγιάζανε μέ ὀρθάνοιχτες φτεροῦγες καί βουτούσανε ἀπό ψηλά.

Καί στήν καρσινή μεριά τοῦ κόρφου, ἡ Ἅγια Τριάδα, τό Μπαϊρακλῆ, τό Κορδελιό, προφτάσανε νά καθρεφτιστοῦν μιά τελευταία φορά, γιά σήμερα, στ' ἀσάλευτα γαλαζωπά νερά. Γιατί τό ἀναρίγισμα τῆς θάλασσας προχωροῦσε ἀπ' τό μπουγάζι, ὁλοένα κατά δῶ, κι ἀνέβαινε κιόλα μιά φρεσκάδα, παλεύοντας τήν κάψα τοῦ βουνοῦ. Τά θωρούσανε ὅλ' αὐτά, δίχως νά τά χορταίνει ἡ ψυχή τους. Τά χάραζε βαθιά ὁ νοῦς μέσα στή θύμηση, σά νά προαισθανότανε ἀπό τώρα, πώς σέ εἴκοσι χρόνια, μονάχα στ' ὄνειρό τους θά τά βλέπανε. Ὅσα θά γλιτώνανε.

— Ἔ, παιδιά! Κουνηθεῖτε, παίξετε, τούς φώναξε ὁ κύριος Δερβέρης. Μά ὄχι κρυφτό μές στά χαλάσματα!

Παίξανε τῆς μάνας τό λουρί, κυνηγητό, σκλαβάκια, ὥσπου τούς ξαναφώναξε ὁ δάσκαλος πώς εἶναι ὥρα νά ἑτοιμαστοῦνε γιά τό

γυρισμό.

Ὁ ἥλιος σημάδευε τήν ὥρα του πάνω ἀπ’ τά Δύο Ἀδέρφια, καί κατηφόριζε πρός τό μπουγάζι.

— Μιά στιγμή, κύριε, νά παραβγοῦμε πρῶτα στά ἑκατό μέτρα.

Μετρήσανε τήν ἀπόσταση μέ δρασκελιές, καί παραταχτήκανε δέκα παιδιά. Ὁ δάσκαλος εἶπε: ἕν, δύο, τρία, — καί κατέβασε τό χέρι του.

Ὁ Ἀρίστος ἔβαλε τόση φόρα, κι ἔγερνε τόσο πολύ μπροστά, πού ὕστερ’ ἀπό λίγες δρασκελιές ἔχασε τήν ἰσορροπία του κι ἔπεσε χάμω μέ τά μοῦτρα. Ὁ Σταυράκης, πού παράτρεχε πλάι του, σταμάτησε καί τόν βοήθησε νά σηκωθεῖ.

— Χτύπησες πουθενά;

— Ὄχι.

Μά ἔτρεμε τό πηγούνι του, ἕτοιμος νά κλάψει ἀπό ντροπή γιά τό ρεζίλεμα.

— Πονεῖς πουθενά; τόν ρώτησε ὁ δάσκαλος.

— Ὄχι, νά! — καί κούνησε ἐλεύθερα τά μπράτσα του καί τά κανιά του.

— Συναχθεῖτε! φώναξε τότε ὁ κύριος Δερβέρης, πού εἴτανε καί δάσκαλος τῆς γυμναστικῆς.

Περίεργη φιλία, αὐτῶν τῶν ἀταίριαστων ἀγοριῶν, Σταυράκη καί Ἀρίστου. Σίγουρα ὁ Σταυράκης ἔβρισκε μιά σαδιστική εὐχαρίστηση νά παιδεύει καί ν’ ἀποπαίρνει αὐτό τό εὐαίσθητο παιδί. Μπορεῖ, στό βάθος, νά ’τανε καί μιά βασανισμένη ψυχική ἱκανοποίηση: νά ’θελε νά πείσει τόν ἑαυτό του πώς εἴταν εὐχαριστημένος πού δέν ἔμοιαζε τοῦ Ἀρίστου. Μέ τό παράξενο ἀποτέλεσμα νά αἰσθάνεται γι’ αὐτόν μιά συμπονετική τρυφεράδα, ἀνάκατη μ’ ἕναν ἀσύνειδο φθόνο γιά τήν ἥσυχη οἰκογενειακή ζωή του. Κι ἀπό τήν ἄλλη, ἡ βιαιότητα τοῦ

Σταυράκη σέ ὅλα, τραβοῦσε κοντά του τό μαλακό Ἀρίστο. Λές καί θεωροῦσε ἐλάττωμα τήν ἔλλειψή της στόν ἑαυτό του, καί τή ζοῦσε μέσον τοῦ Σταυράκη.

— Ποιός ἦρθε πρῶτος; ρώτησε ὁ Ἀρίστος.

— Ὁ Μηνᾶς.

— Ὁ δικός μας;

— Ὄχι. Ὁ Μηνᾶς ἀπ' τά Ταμπάχανα.

Τά παιδιά εἴανε μπεῖ σέ δυό στοίχους.

— Ἐμπρός μάρς!

Ὁ κύριος Δερβέρης τούς ὁδήγησε ἀπό ἄλλο μονοπάτι, γιά νά κόψουνε δρόμο, νά βγοῦνε στό Μπασμαχανέ καί στό Φαρδύ τῆς Ἀρμενιᾶς, κι ἀπό κεῖ νά τραβήξουνε πιό σύντομα γιά τό σχολεῖο. Περάσανε πλάι στά τούρκικα μεζάρια. Ἀνάμεσα στά μαῦρα κυπαρίσσια, οἱ χαμηλές πέτρινες στῆλες γέρνανε ἄλλη δεξιά, ἄλλη ζερβά, πάνω στά μνήματα.

— Εἶναι νεκροταφεῖο, σφύριξε τοῦ Ἀρίστου ὁ Σταυράκης μέ βραχνή φωνή.

— Θαρρεῖς πώς φοβᾶμαι; Πφ!

Πλάι τους ἁπλωνότανε ἡ κάτω πολιτεία, μέ τά μπερδεμένα σοκάκια της, τούς τρούλους καί τά καμπαναριά. Τό πιό ψηλό, εἴτανε τῆς Ἅγιας Φωτεινῆς, τό ψηλότερο χτίριο τῆς πολιτείας, τριαντατρία μέτρα, ὅσα καί τά χρόνια τοῦ Χριστοῦ. Τίς μεγάλες καμπάνες του –ἡ πιό μεγάλη, λέγανε, εἴτανε δῶρο τοῦ τσάρου τῆς Ρωσίας– σάν τίς σημαίνανε, δέν τίς τραβούσανε μέ σκοινί: κρεμάζονταν ἀπ' τό χαλκά πού εἶχε τό γλωσσίδι τῆς καμπάνας, καί λέμπανε σά νά κουνιόντουσαν σέ κούνια. Βούιζε ἡ πολιτεία ὁλάκερη, καί σά σταματούσανε, τό βουητό ἀπόμενε γιά ὥρα στόν ἀέρα.

Μπήκανε σ’ ἕναν τουρκομαχαλά. Τώρα τό δείλι, τό σοκάκια εἶχαν μιά κάποια κίνηση. Ὄξω ἀπό ’να καφενεδάκι, μερικοί Τοῦρκοι φουμάρανε τό ναργιλέ τους. Τά στιβάλια τους φανερώνανε πώς εἴταν Τουρκοκρητικοί.

— Ἕν δυό, ἕν δυό, κράταγε τό βῆμα ὁ κύριος Δερβέρης, γιά νά περάσουνε μπροστά τους μέ παράστημα.

Προσπεράσανε τόν καφενέ.

— Διάολε τσ’ ἀπομεινάρες τους, μουρμούρισε ἕνας Κρητικός κι ἔκανε νά σηκωθεῖ, μέ τό χέρι στό ζωνάρι.

— Κάτσε, βρέ Ἀχμετάκη, τόν κράτησε ἡ παρέα του.

— Διάολε τσ’ ἀπομεινάρες τους!

— Θά βρεῖς τό μπελά σου. Ὁ βαλής ἔχει διαταγή ἀπ’ τό σουλτάνο νά μήν πειράξομε Ρωμιό.

Τά παιδιά εἴχανε στρίψει κιόλας τό ντουρσέκι. Ἀκόμα δυό σοκάκια καί θά βγαίνανε στό Μπασχαμανέ. Ξαφνικά, ἕνα τσοῦρμο Τουρκάκια ξεχυθήκανε ἀπό ἕνα σπίτι. Θά ’τανε, φαίνεται, σκολειό, γιατί κρατούσανε στά χέρια τους κιτάπια. Γιά μιά στιγμή, σταθήκανε ἀποσβολωμένα, ὕστερα βαλθήκανε νά φωνάζουν πίσω ἀπ’ τά παιδιά:

— Γκιαούρ! Κηρήντ ἰστέρνισιζ; Ἄλ Κηρήντ! — καί κάνανε ἄσεμνες χειρονομίες, καί μιά πέτρα σφύριξε μά ἔπεσε δυό μέτρα πίσω ἀπό τά τελευταῖα παιδιά.

— Ἡσυχία! Βῆμα ταχύ! πρόσταξε ὁ κύριος Δερβέρης.

Μά ὁ Σταυράκης μάζεψε ἀπό χάμω ἕναν καγιά. Μπορεῖ νά ’τανε στριμμένος καί παλιοχαρακτήρας, μά τό ’λεγε ἡ καρδιά του. Πῆρε φόρα καί σαβούρντισε τήν πέτρα. Πέρασε πάνω ἀπό τά κεφάλια τῶν τουρκόπαιδων καί βρόντηξε πάνω σέ μιά πόρτα. Μιά γριά Τουρκάλα βγῆκε μ’ ἕνα μπαστούνι κι ἔβαλε τίς φωνές. Τουρκαλάδες

κατεβαίνανε τό σοκάκι τρέχοντας. Μιά πέτρα βρῆκε ξώφαρσα ἕνα παιδί στό μπράτσο. Θά γινότανε σκοτωμός. Ξάφνου, ἀκούστηκε γρήγορο ποδοβολητό ἀλόγου κι ἕνας καβαλάρης χύμηξε καταπάνω στά Τουρκάκια, μέσα σέ σπιθοβολήματα, μέ τό κουρμπάτσι του ὑψωμένο:

— Ἀίπ! Ἀίπ! Οὐτανμάσινιζ;[3]

Τά παιδιά τόν ἀναγνωρίσανε μεμιᾶς:

— Ὁ Μπεκίρ ἀγάς!

Ἕνα τους, ξεθαρρεμένο, φώναξε:

— Σήμερα ἔχει, Ἀμαλία μου! Αὔριο ντέν ἔχει, Κατίνα μου.

Τά Τουρκάκια εἴχανε σκορπίσει. Ὁ καβαλάρης στεκότανε θριαμβευτής. Γέλασε, ὕστερα εἶπε:

— Ἄειντε! Ἰσπίτι. Τσαμπούκ!

Ποιός δέ γνώριζεν τόν Μπεκίρ ἀγά. Δέν πρόφταινε νά γυρίσει ὁλάκερη τήν κάτω πολιτεία σέ μιά μέρα, μά τουλάχιστον μιά δυό φορές τή βδομάδα περνοῦσε ἀπό τόν κάθε μαχαλά, καβάλα στό ψαρί του ἄτι. Λεβεντάνθρωπος ἀνατολίτης, ψηλός, γεροδεμένος, σαρίκι ἀπό χρυσοκεντημένο τσεβρέ, τριανταφυλλί πουκάμισο, μαῦρο ζιπούνι, γαρούφαλο στ' ἀφτί, καί ἀσημένιο καμουτσί. Τά καστανά μάτια του μπιρμπιλίζανε πάνω στό ροδοκόκκινο πρόσωπό του μέ τά καστανά γένια καί μουστάκια, σά διαλαλοῦσε τήν πραμάτια του:

— Σήμερα ἔχει, Ἀγλαΐα μου! Αὔριο ντέν ἔχει Μαρία μου!

Μέ ἄλλα λόγια, προφτάξετε κοπέλες ν' ἀγοράσετε πρίν σωθοῦνε αἱ ζαχαρωμένες τζεμπλεμποῦδες μου. Τέτοια εἴταν ἡ πραμάτεια του. Ἄσπρες καί τριανταφυλλιές ζαχαρωμένες τζεμπλεμποῦδες, μέσα σέ δυό ζεμπίλια, κρεμασμένα ἀπό τή μιά κι ἀπό τήν ἄλλη τῆς βελουδένιας σέλας μέ τά χρυσόκαρφα. Σήμερα δέ θά 'χε κάνει τή

βόλτα του στούς μαχαλάδες, θά ’χε πάει νά πεταλώσει τ’ ἄλογό του, κρίνοντας ἀπ’ τό σαματά πού κάνανε τά πέταλα κι ἀπό τίς σπιθοβολιές τους πάνω στό καλντερίμι. Τούρκικα πέταλα, πού σκεπάζανε ὁλάκερο τό νύχι ἀπό κάτω.

— Ἄειντε! Ἰσπίτι! Τσαμπούκ!

Σά φτάσανε στό σχολεῖο, ὁ κύριος Κουρμέντιος θέλησε πάλι νά τούς μιλήσει γιά τήν προγονική δόξα, μά ὁ κύριος Δερβέρης τοῦ παρατήρησε πώς θά σκοτείνιαζε ὅπου νά ’ναι κι ἔπρεπε νά συμμαζευτοῦνε τά παιδιά. Ὁ ἄλλος διαμαρτυρότανε μέ ζωηρές χειρονομίες, μά τά παιδιά εἴχανε κιόλα σκορπίσει, κ’ ἡ κάθε παρέα τράβηξε γιά τό μαχαλά της.

Τά παιδιά τοῦ Χατζηφράγκου, σά φτάσανε στό σοκάκι τῆς Πικραμένης Παναγιᾶς, στρίψανε ζερβά γιά νά βγοῦνε στά λημέρια τους. Μές στό μενεξελί σοκάκι, ὁ Μηνᾶς κοντοστάθηκε.

— Βρέ! νά τος πάλι ὁ κορτάκιας πού γαμπρίζει στό μαχαλά μας.

— Δέν ἤβαλε γνώση, πού τόν κάναμε προχτές πατόκορφα μέσα στή λάσπη.

— Νά δεῖς, αὐτός θά ’ναι πού κάνει πατινάδα μέ τό μαντολίνο καί τραγουδάει τό «Πῆγα μονάχος στήν ἀκροθαλασσιά».

Εἴταν μεγάλη προσβολή, τουλάχιστον γιά τά παιδιά, νά ξενοπατάει στό μαχαλά λιμοκοντόρος γιά κορτοδουλειά.

— Ἔλα, μαζί μου, εἶπε τοῦ Στάθη ὁ Μηνᾶς. Ξέρεις — καί τοῦ ’γνεψε μέ τόν ἀγκώνα.

Προχωρήσανε, κάνανε πώς περνοῦνε ξένοιαστα πλάι στόν κορτάκια, ὁ Μηνᾶς δίνει μιά σπρωξιά τοῦ Στάθη, πού πέφτει μ’ ὅλο του τό βάρος πάνω στό λιμοκοντόρο. Τρίκλισε λίγο ἀκόμα νά τήν

πάρει κάτω, μάζεψε ἀπό χάμω τό ψαθάκι του, καί φοβέρισε τά παιδιά μέ τό καλαμένιο μπαστούνι του:

— Δέν προσέχετε; Παλιόπαιδα!

Στό μεταξύ εἴχανε σιμώσει καί τ' ἄλλα παιδιά. Ὁ λεγάμενος εἴταν ἕξι ἑφτά χρόνια μεγαλύτερός τους, καί γεροδεμένος, ἀλλά μιά σοφή παροιμία λέει: «Ἀλλοί στό δυναμωμένο πού θά τόν πιάσουν τρεῖς σπαζούρηδες». Τούς ἔριξε μιάν ἄγρια ματιά καί ξεμάκρυνε κάτω ἀπό τά γιουχαΐσματά τους.

Ὡστόσο, δέν περάσανε τρεῖς μέρες καί ξανακούστηκε μέσα στή νύχτα ἡ πατινάδα, μέ τήν ἴδια φωνή. Φαίνεται πώς θά 'τανε γκεβεζές ὁ κανταδόρος, γιατί τραγούδαγε τώρα, μέ κάποια παραλλαγή στά λόγια:

Τά παιδιά τῆς γειτονιᾶς μου μέ πειράζουνε,
βρέ γαμπρέ, βρέ τζιτζιφιόγκο μοῦ φωνάζουνε.
Θά τά πιάσω νά τά δείρω τά μπαγάσικα,
θά τούς κάτσω δυό χαστούκια νά 'ναι χάσικα.

Λέγανε πώς, ὅποιος καί νά 'ναι, καψορεγότανε τήν κόρη τοῦ κερεστετζῆ, πού καθότανε τρία σοκάκια πιό κάτω ἀπό τ' Ἀλάνι, στήν περιφέρεια πού μένανε νοικοκυραῖοι ἄνθρωποι.

Στό μεταίχμιο, σά νά λέμε, αὐτῆς τῆς γειτονιᾶς, καθότανε ὁ κύρ Λάμπρος, ὁ καβάσης τῆς Ἑλληνικῆς Λέσχης, σ' αὐτή πού συχνάζανε τά προσώπατα. Ψηλόσωμος, λίγος σκυφτός ἀπό τά χρόνια, γκριζομάλλης, δέν εἴτανε καθόλου περήφανος, ἄν καί φουστανελάς. (Ἔ, καί νά 'μασταν ἐμεῖς φουστανελάδες! λέγανε μεταξύ τους τά παιδιά). Μά τοῦ Ἁι-Γιωργοῦ, πού λιτανεύανε τόν Ἅγιο, στήν ἐνορία

λίγο πιό πάνω ἀπό τῆς Ἅγιας Φωτεινῆς, στήλωνε τό κορμί του καί καμάρωνε.

Σημαιοστολισμός, γαλανόλευκα ποτάμια τά σοκάκια. Ἡ λιτανεία ξεκίναγε ἀπό τήν ἐκκλησιά. Μπροστά, ζωσμένοι μέ τίς πάλες τους, ὁ κύρ Λάμπρος κι ὁ φουστανελάς καβάσης τοῦ προξενείου. Πίσω τους, ὅλα τά σκολειά, τετράδες, μέ τούς καθηγητές καί τούς δασκάλους τους καί τίς δασκάλες, διάκοι καί παπάδες ντυμένοι στά χρυσοκόκκινα καί στά χρυσογάλαζα, παπαδοπαίδια μέ ἀσημένια θυμιατά πού κουδούνιζαν, ἑξαπτέρυγα λαμποκοπούσανε στόν ἥλιο, τό εἰκόνισμα τοῦ Ἅγιου μέσα στή μαλαματοκαπνισμένη θήκη του, ψαλτάδες καί ψαλτάκια ψέλνανε τό ἐγκώμιό του. Μά ὁ Ἅγιος δέν εἴτανε τίποτα μπροστά στό μεγαλεῖο τοῦ δεσπότη –«εἰς πολλά ἔτη, δέσποτα», ψέλνανε ψαλτάδες καί ψαλτάκια– κάτω ἀπό τήν οὐρανία, ὁλόχρυσος ἀπό τήν κορφή ὥσαμε τά νύχια, μέ τή μίτρα καί τήν πατερίτσα, μπροστά του ὁ ἀρχιδιάκος μέ τά τρίκερα, καί πλάι του ὁ γενικός πρόξενος, τρικαντό μέ φτερά, ὁλόχρυσο στῆθος, παράσημα, καί ξίφος στό πλευρό.

Σημαίνανε οἱ καμπάνες, ἀπ' τά παράθυρα καί τά μπαλκόνια ραντίζανε μέ ἀνθόνερο, ραίνανε μέ λουλούδια καί σταυροκοπιόντουσαν.

Πίσω ἀπό τήν οὐρανία, οἱ προξενικοί, ὅλοι, ὥσαμε τόν πιό μικρό γραφιά, μέ τρικαντό καί ξίφος γιά νά κάνουν μπούγιο, ἡ Δημογεροντία, ἡ Κεντρική Ἐπιτροπή, ἄλλα προσώπατα, γιατροί καί δικηγόροι, ψηλά καπέλα, ρεντιγκότες καί βελάδες, ποῦ καί ποῦ ἕνα φεσάκι, καί πίσω, ὅπως πάντα, κοπάδι ὁ λαός.

Ἐδῶ τά πράματα εἴτανε πιό ἐπίσημα. Πρωτόκολλο, προβάδισμα. Καί κάθε πού στεκότανε ἡ λιτανεία γιά τή δέηση, ὁ τελετάρχης –ἔτσι

ἄς τόν ποῦμε– ἀνέβαινε σ’ ἕνα πεζούλι, σήκωνε τό καπέλο του ψηλά καί φώναζε:

— Ζήτω ἡ Αὐτοῦ Αὐτοκρατορική Μεγαλειότης ὁ Σουλτάνος ἡμῶν Ἀβδούλα Χαμίτ ὁ δεύτερος!

— Ζήτωω!

— Ζήτω ἡ Αὐτοῦ Βασιλική Μεγαλειότης ὁ Βασιλεύς τῶν Ἑλλήνων Γεώργιος ὁ πρῶτος!

Ἔ, τότε πιά εἴτανε πού γκρέμιζε ὁ οὐρανός ἀπ’ τίς ζητωκραυγές. Ἔβλεπες νά πεταρίζουν τά γαλάζια του κομμάτια. Θά τά ’πιανες, νά πήδαγες λίγο ψηλά, μέ σηκωμένα χέρια.

Καί τήν ἴδια μέρα, στίς τρεῖς τό ἀπομεσήμερο, ἀρχίζανε οἱ ἀθλητικοί ἀγῶνες στό στάδιο τοῦ Μπουρνόβα. Μέ τή μπουκιά στό στόμα, μόλις πρόφταινες νά πάρεις τό τραῖνο. Καί σάν ἔφτανες στό στάδιο, ἔβρισκες τή μαρίδα ἀπ’ ὅλους τούς ρωμαίικους φτωχομαχαλάδες νά ’ναι σκαρφαλωμένη ὁλόγυρα στά κάγκελα. Μυστήριο πῶς τό καταφέρνανε — ξεκινούσανε νωρίς ποδαρόδρομο, ἤ τρυπώνανε στό τραῖνο τζαμπαρία; Ὅλα τ’ ἀγωνίσματα τά ’χαμε στό χέρι: δρόμους, ρίψεις, ἅλματα, δίζυγο καί μονόζυγο. Μονάχα στίς ποδηλατοδρομίες νικούσανε πολλές φορές οἱ Ἐγγλέζοι. Δυό ἀδέρφια αὐτοί, δυό ἀδέρφια κ’ οἱ δικοί μας. Μιά ὁ ἕνας ἀδερφός μπροστά νά ξεκουράζεται ὁ ἄλλος, μιά ὁ ἄλλος μπροστά γιά νά ξεκουράζεται ὁ πρῶτος.

— Καταλαβαίνεις; Μάκενα στήνουνε κ’ οἱ δυό, λέγανε τά παιδιά.

Φέτος ὅμως, τά παιδιά τοῦ Χατζηφράγκου εἴχανε γυρίσει μέ κατεβασμένα μοῦτρα.

— Ἕνα Ἐγγλεζάκι, τό ἄτιμο, κέρδισε τίς ἑκατό γυάρδες, τό ἅλμα εἰς μῆκος καί τίς ἑκατόν δέκα μετ’ ἐμποδίων. Οὖλα μαζί.

Ξέρανε ὅλους τούς ὅρους.

— Ἔννοια σου καί δέ θά τοῦ φέξει ἄλλη βολά. Εἴτανε γιατί ἔπιασε κράμπα τούς δικούς μας. Δέν εἶδες τόν Κουμόπουλο πού κούτσαινε;

Πάνω ἀπ' τό σοκάκι πού καθότανε ὁ μπαρμπα-Λάμπρος ὁ καβάσης, ἀρχινούσανε οἱ φτωχογειτονιές. Ἐδῶ, ὅπως καί στ' Ἀλάνι, κατοικοῦσε ἡ ἐργατιά, μεροκαματιάρηδες, γυρατζῆδες, ψαράδες καί μανάβηδες, δουλειές τοῦ ποδαριοῦ. Τά κορίτσια δουλεύανε ράφτρες, κεντῆστρες, ἤ στή Ρεζή ἁρμαθιάζανε καπνά. Ὡστόσο, εἶχε κι ἐδῶ τήν ἀριστοκρατία του ὁ μαχαλάς. Ἡ ἀριστοκρατία δέν ξεχώριζε οὔτε ἀπό τά πλούτη –ἀλλοίμονο– οὔτε ἀπό τήν καταγωγή — πάλι ἀλλοίμονο. Ἡ κυρία Χρύσα, ἡ γεροντοκόρη, μέ τό δίκιο της: εἶχε σπιτικό σκολειό, καί μ' ἕνα ὀχταράκι τό μήνα μάθαινε τήν ἀλφαβήτα σέ καμιά δωδεκαριά μυξιάρικα κουτσούβελα. Ἔβγαζε τό κρέας καί τό ζαρζαβατικό της.

Μέ τήν κώνα Ἐρωμφίλη, εἴταν ἄλλο τό ζήτημα. Παραδουλεύτρα σέ πλουσιόσπιτα, μιά ἀπό τίς κυράδες της εἶχε βαφτίσει τό γιό της, τόν Κίμωνα. Τόν ἔντυνε μέ τά καλά του Πάσχα καί Πρωτοχρονιά, καί τόν πήγαινε στῆς νουνᾶς του, τῆς «Πριγκιπέσσας», δηλαδή τῆς χήρας κάποιου Ἑφτανησιώτη «Δέ Τάδε», πού εἶχε ἐγκατασταθεῖ γιατρός σ' αὐτή τήν πολιτεία. Κι ὅλη τήν ὥρα, ἡ κώνα Ἐρωμφίλη: «Εἴμουνα στῆς πριγκιπέσσας», «πάω στῆς πριγκιπέσσας», «ἡ κουμπάρα μου ἡ πριγκιπέσσα».

Ἡ κώνα Σοφία ἡ Ἀιβαλιώτισσα, ἡ γυναίκα τοῦ Ἀμανατζῆ, εἶχε γιά τεμεσούτια τή φράση:

— Ξέρετε τί οἰκογένειες ἔχομε στό Ἀιβαλί; Δέν τίς βάζει ὁ νοῦς σας! Καί συγγένισσές μας!

Ἐξόν ἀπό τό Σταυράκη, εἶχε καί μιά κόρη, τήν Ἀνθίππη, μεγαλοκοπέλα, κοντά τριαντάρα (μεσολαβήσανε δυό ἀποβολές ἀνάμεσα στίς δυό γέννες), ξερακιανή, πού κάθε τόσο ἀνάβανε τά αἵματά της.

— Θέλω νά μέ παντρέψεις! Τ' ἀκοῦς; Θέλω νά μέ παντρέψεις!

— Τί νά σοῦ κάνω, ἀφοῦ ὁ μπαμπάς σου μοῦ 'φαγε τήν προίκα μου; Θά 'σουνα νύφη περιζήτητη!

— Ποιά προίκα; ἔμπαινε στή μέση ὁ Ἀμανατζής. Τά δυό λαγήνια λάδι;

— Δυό λαγήνια λάδι τό χρόνο, θά 'χα μαζέψει ὥσαμε τώρα ἑκατό λίρες!

—Θέλω νά παντρευτῶ! ξεφώνιζε ὑστερικά ἡ Ἀνθίππη. Ἄν δέ μέ παντρέψεις, θά πάω νά μπῶ σέ σπίτι στόν Ἀι-Κωσταντῖνο.

— Θά σέ σκοτώσω μέ τά χέρια μου ἄν τό κάνεις!

— Ἠβοί! στρίγγλιζε ἡ μάνα της, ἔπεφτε χάμω καί τάραζε.

Ξεπόρτιζε ὁ Σταυράκης, ρεμπέλευε στά σοκάκια, δέ μελετοῦσε τά μαθήματά του, ἀναπόδιαζε ἡ ψυχή του. Γιά μόνο ἀποκούμπι του εἶχε τή Φλόξ, τήν ἀβτζήδικη σκυλίτσα τοῦ πατέρα του. Τήν ἔπαιρνε μαζί του, κάπου ἀπόμερα μές στά πρεβόλια, κάθονταν χάμω, ἀντίκρυ ὁ ἕνας στόν ἄλλο, ἡ Φλόξα τόν κοίταζε στά μάτια, καί κουβεντιάζανε οἱ δυό τους, τίς πιό πολλές φορές σιωπηλά.

Κοντά στήν ἀριστοκρατία εἶχε καί τά ρεμάλια του ὁ μαχαλάς. Μπάτσικα στούς καφενέδες, λοταρτζῆδες, τομπολατζῆδες, ὕποπτες δουλειές, κομπολόι, μάτια μέ ἀσήκωτα καπάκια, ζωνάρια γιά καυγά. Σάν ἐρχότανε ἡ Αἰκατερίνη Βερώνη μέ τήν κομπανία της κι ἔπαιζε «Ἀντιόπη» στό καλοκαιρινό θέατρο τοῦ Κοκόλη, μαζεύανε καμιά δωδεκαριά ἀπό δαύτους καί τούς ντύνανε Βάκχες: ἕνα πουκαμισάκι

ὥσαμε τά γόνατα, σφιγμένο μέ μιά ζώνη στή μέση, τούς κολλοῦσαν ἕνα τσιρότο στό μουστάκι γιά νά μή φαίνεται, τούς ἀλείβανε τά μπράτσα καί τίς γάμπες μέ μιάν ἀλοιφή, πού τήν κουκίζανε ἀπό πάνω μέ ἀλεύρι, γιά νά σκεπάσουνε τίς τρίχες. Ὁ ἀρχαῖος χορός, λέγανε οἱ σπουδασμένοι ἀπό τό ἀκροατήριο. Καί οἱ μαντράχαλοι σαλταπηδούσανε γύρω ἀπό τό ἄγαλμα τοῦ Διόνυσου, ζουγραφισμένο πάνω σέ χαρτόνι, βροντολογώντας τά σανίδια τοῦ παλκοσένικου μέ τίς ποδάρες τους, ὅσο ἡ κορυφαία –μιά θεατρίνα– τραγουδοῦσε: «Τοῦ Διός καί τῆς Σεμέλης ψάλλω τόν ἁγνόν υἱόν», καί σάν ἔφτανε στό «κοῦφον αἶρουσαι τόν πόδα» καί στό «Βάκχε ὦ Βάκχ' εὐοί εὐάν, εὐοί, εὐάν, εὐάααααν!» οἱ «Βάκχες» τινάζανε ψηλά τίς ἀλευρωμένες γάμπες τους.

Αὐτοί οἱ ἴδιοι, τίς ἀπόκριες, φορούσανε μιά μακριά πουκαμίσα, μουτζαλώνανε τά μοῦτρα τους, καί παίρνανε τά σοκάκια βόλτα παρασταίνοντας τούς ἀραπάδες, ἐριμιόλα ἐιβαλά, παρά μαφίς ἐιβαλά.

Σ' αὐτή τήν περίσταση, ὁ κορυφαῖος, αὐτός πού ἔπαιζε καί τό τουμπελέκι, στό τέλος μάζευε μέσα σ' ἕνα τάσι μεταλλίκια καί πενταροδεκάρες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

Ἐν χορδαῖς καί ὀργάνοις

Μάστορα, εἶπε ὁ Παντελής τοῦ ἀφεντικοῦ του, τώρα, πού δέν ἔχουμε δουλειά, λέω νά πάω μιά βόλτα ὥσαμε τό τσαρσί.

Ὁ γέρο-Ἀντρουλής τόν κοίταξε μιά δυό στιγμές πάνω ἀπό τά ματογυάλια του.

— Πάλι γιά τήν ἀσετυλίνα, ἔ;

— Λέω, μπορεῖ νά φέρανε..., κόμπιασε ὁ Παντελής.

— Ἄκουσε, παιδί μου... Εἶσαι τίμιος, δουλευτής, βγάζεις καλή δουλειά, μονάχα πού θαρρεῖς πώς τά ξέρεις οὗλα. Ἐμένα, μπορεῖ νά μή μέ πιάνει τό μάτι σου, μά ἔχω δεῖ στή ζήση μου πράματα πού δέν τά χωράει ὁ νοῦς σου. Πολέμοι καί φουρτοῦνες. Πάρε τόν Κριμαϊκό πόλεμο. Εἶχα τά χρόνια σου πάνω κάτω. Εἴτανε τότε πού ἡ Ἀγγλία κι ἡ Γαλλία χτυπήσανε τό Μόσκοβο γιά νά ὑπερασπίσουνε τόν Τοῦρκο. Σηκώθηκα νά πάω ἐθελοντής, κρυφά. Θά ξεσηκωνότανε κ' ἡ Ἑλλάδα, μέ τό μέρος τοῦ Μόσκοβου, μά τά καράβια τους εἴχανε μπλοκάρει τόν Περαία καί δέν πέρναγε κρυφά. Θά ξεσηκωνότανε κ' ἡ Ἑλλάδα, μέ τό μέρος τοῦ Μόσκοβου, μά τά καράβια τους εἴχανε πίσω μπρός. — Θεός σχωρέσει τόν πατέρα μου. Ἄλλη κουβέντα πάλι αὐτή... Ἄς εἶναι. Ἔχεις καθόλου ἀκουστά τό Βούρβαχη;... Ἀμ' δέν τόν ἔχεις. Εἴτανε πατριώτης μου, στρατηγός, τότε πού ἡ Γαλλία πλέρωσε στή Γερμανία πέντε χιλιάδες μιλιούνια φράγκα. Πάρε μολύβι καί χαρτί καί κάνε τό λογαριασμό: πέντε χιλιάδες μιλιούνια... Θέλω νά σοῦ πῶ, φτηνάνανε οἱ σημερινοί ἀνθρῶποι. Ξίκικοι, ὅλο φύρα καί τάρα. Μπασταρδέψανε καί τήν τέχνη μας. Γιά τοῦτο, ἄκου με πού σοῦ λέω, δέ γίνεται νά βρέχεις μιά πέτρα –πέτρα δέ λές πώς εἶναι;– καί νά βγάζει φωτιά...

— Φῶς, τόν ἔκοψε ὁ Παντελής.

— Τό ἴδιο κάνει. Πάρε τό γκάζι, πάρε τό πετρόλαδο, πάρε τό καμινέτο μέ τό σπίρτο ντέ βίνο. Φωτιά βγάζουνε. Μιά πέτρα πού νά

βγάζει φωτιά, εἶναι μονάχα ἡ τσακμακόπετρα. Κι ἅμα βρέξεις τήν τσακμακόπετρα, δέν πετάει σπίθα. Τόσο πράμα δέν καταλαβαίνεις;

— Μά τό γράφουνε οἱ ἐφημερίδες.

— Ἄν θές νά φωτιστεῖς ἀπ' τίς ἐφημερίδες, βάλ' τους φωτιά νά λαμπαδιάσουνε. Εἶσαι χτεσινός ἀκόμα, Παντελή. Στό λέω, δηλαδή, γιά νά σοῦ πῶ, βγάλ' τη ἀπό τό νοῦ σου τήν ἀσετυλίνα... Ἄειντε τώρα, πήγαινε, εἰδεμή δέ θά 'χεις ἡσυχία.

Ὁ φαναρτζής ἔσκυψε πάλι πάνω σ' αὐτό πού καταγινότανε. Κοντά στά ἄλλα, εἶχε τήν τέχνη νά διορθώνει τά κουτσάκια τῆς κοριτσομαρίδας τοῦ μαχαλᾶ. Φτηνοδουλειά κουτσάκια, πού τό κεφάλι, τά μπράτσα καί τά σκέλια τους ἑνώνονταν συναμεταξύ τους μ' ἕνα λάστιχο, πού πέρναγε μέσ' ἀπό τό κούφιο πανωκόρμι τους. Σάν ἔσπαζε ἤ σά λασκάριζε τό λάστιχο, μένανε σάν παράλυτα. Μά ὁ γερο-Ἀντρουλής κατάφερνε νά βάζει ἄλλο λάστιχο, καί τά κουτσάκια ἀνασταίνονταν στά χέρια του.

Στό μεταξύ, ἔφυγε ὁ Παντελής γιά τό τσαρσί. Κι ἀλήθεια, ὅπως εἶχε πεῖ ὁ μάστορας, δέ θά 'χε ἡσυχία. Δέν παραμελοῦσε τή δουλειά του, μά ὧρες ὧρες κάτι τόν ἔσπρωχνε νά ξεπορτίσει ἀπό τό φαναρτζίδικο. Οἱ μαγαζάτοροι τοῦ τσαρσιοῦ τόν εἴχανε μέ τό σήμερα καί αὔριο. Ὄχι, τοῦ λέγανε, δέ φέρανε ἀκόμη ἀσετυλίνα, μά θά φέρνανε ὅπου νά 'ναι. Ἕνας τους, μάλιστα, τοῦ 'χε δώσει ἕνα φυλλαδάκι μέ σχέδια γιά τέτοιες λάμπες, πού τοῦ τό 'χε στείλει κάποιο γερμανικό ἐργοστάσιο. Ὁ Παντελής καθότανε καί μελετοῦσε τά σχέδια, καί γιά νά μή ξοδεύει ἄδικα τῶν ἀδίκων τενεκέ, ἔφτιανε ὁλόιδιες λάμπες ἀπό χαρτόνι, γιά νά πάρει τό χέρι του τόν ἀέρα τῆς δουλειᾶς, περιμένοντας.

Καί σήμερα εἶχε μεγάλες ἀμφιβολίες ἄν θά ’βρισκε ἀσετυλίνα, μά κάτι τόν ἔσπρωχνε νά βγεῖ. Πραγματικά, πάλι τά ἴδια στό τσαρσί. Σέ μιά βδομάδα, τό δίχως ἄλλο. Ἤ, ὅπου νά ’ναι θά μοῦ κάνουνε ἀποστολή. Στό γυρισμό ἀπ’ τό τσαρσί, ὁ Παντελής καρατάρησε νά βρίσκεται ὄξω ἀπό τό Παρθεναγωγεῖο, στοῦ Κατιρτζόγλου τό σοκάκι, κατά τίς δώδεκα παρά πέντε. Δώδεκα θά χτυποῦσε τό κουδούνι νά σκολάσουνε, καί δώδεκα καί πέντε, ὥσπου νά ἑτοιμαστοῦν θά βγαίνανε τά κοριτσόπουλα.

Σάν κατέβηκε ἀπό τίς Κοπριές (τήν ὁδό Ρόδων, ὅπως τή γράφανε οἱ ἐφημερίδες) κι ἔστριψε στοῦ Κατιρτζόγλου, ἔβγαλε τό ρολόι του, ἄνοιξε τά δυό καπάκια καί κοίταξε τήν ὥρα. Δώδεκα παρά εἴκοσι. Πάντα ἔτσι τήν πάθαινε, ἀπό τό φόβο του μή φτάσει ἀργά. Πέρασε μπρός ἀπό τό Παρθεναγωγεῖο. Ἡ πόρτα τοῦ ψηλοῦ μαντρότοιχου εἴταν κλειστή. Ἔστριψε στά Μπογιατζίδικα, ὕστερα στῆς Κατεντράλε τό σοκάκι, βγῆκε πάλι στίς Κοπριές, καί ἀπό κεῖ ξανά στοῦ Κατιρτζόγλου. Τό κούτελό του ἵδρωνε. Κοίταξε πάλι τήν ὥρα: δώδεκα παρά ἔξι λεπτά. Ἔσφιξε λίγο τόν κόμπο τῆς γκρεβάντας του — τήν εἶχε βάλει ἀφοῦ βγῆκε ἀπό τό μαγαζί, γιά νά μήν τόν δεῖ ὁ μάστορας. Πηγαίνοντας πρός τό τσαρσί, εἶχε περάσει μπρός ἀπό τό σπίτι τοῦ σιόρ Ζαχαρία, μά ἡ φιόρα Φιόρα δέν εἴτανε οὔτε στήν πόρτα οὔτε στό παράθυρο. Τήν ἔβαλε στό νοῦ του, σκυμμένη στό παράθυρο, μέ τό ντεκολτέ της κάπως χαμηλό, ἐκεῖ πού ἀρχινᾶ ἡ χώριση.

Βρισκότανε τώρα καμιά τριανταριά βήματα δῶθε ἀπό τήν αὐλόπορτα τοῦ Παρθεναγωγείου. Κοντοστάθηκε ν’ ἀνάψει τσιγάρο, καί πάνω στήν ὥρα σήμανε τό κουδούνι.

Σέ λίγο, ἀρχινήσανε νά βγαίνουν τά κορίτσια. Πάνω στήν τρίτη ρουφηξιά, εἶδε τήν Πέρλα νά κατεβαίνει τά σκαλιά, παρέα μέ τρία κοριτσόπουλα. Κουβεντιάσανε δυό λόγια, ὕστερα ἡ μιά ἦρθε πρός τό μέρος του, τόν προσπέρασε. Οἱ ἄλλες δυό, μαζί μέ τήν Πέρλα, τραβήξανε ἴσια. Τίς πῆρε τό κατόπι. Στό ντουρσέκι τοῦ Ζέρβα χωρίσανε, κ' ἡ Πέρλα ἔστριψε μονάχη της δεξιά. Πέταξε τό τσιγάρο του καί τήν ἀκολούθησε. Δίσταζε, δίβουλος, γιά τά παρακάτω. Νά τή ζυγώνει ἀμέσως τώρα καί νά τή συνοδέψει ὥσαμε τό σπίτι της, ἤ νά πάρει βιαστικά ἕνα παράλληλο σοκάκι, νά στρίψει ἀπό τό πρῶτο ντουρσέκι καί νά παρουσιαστεῖ μπροστά της, τάχα πώς πάει σέ κάποια δουλειά, καί σύμπτωση τήν ἀντάμωσε; Αὐτό τό κόλπο τό 'χε κάνει τήν τελευταία φορά, τήν περασμένη Τρίτη. Κουράγιο, λοιπόν. Μέ ἀφέλεια.

— Γειά σου, Πέρλα, τέτοια ὥρα σκολνᾶς;

— Μά βέβαια, μεσημέρι. Ἀφοῦ μ' ἀντάμωσες κι ἄλλες φορές.

— Σύμπτωση. Γυρίζω ἀπ' τό τσαρσί.

— Ἄ;

Σά νά 'χε κάποια εἰρωνεία ὁ τόνος τῆς φωνῆς της. Δέν ἔβρισκε τίποτα νά τῆς πεῖ. Ἀπ' τήν ἀμηχανία του, ἔβγαλε τό πακέτο κι ἄναψε δεύτερο τσιγάρο. Πηγαίνανε ἀμίλητοι. Τέλος, ἔστυψε τό μυαλό του καί εἶπε:

— Δέ βρῆκα πάλι ἀσετυλίνα.

— Ἀσετυλίνα; Ἄ, ναί, τό 'λεγε ἡ μαμά πώς θές νά φτιάξεις.

— Ναί, τῆς μίλησα γι' αὐτό προχτές, πού πῆγα νά διορθώσω τό λούκι.

Εἴταν ἡ ἕκτη φορά –τίς θυμότανε μιά μιά, μέ ὅλες τίς λεπτομέρειες– πού εἶχε πάει στῆς σιόρα Φιόρας. Παλιά ἐγκατάσταση, πάντα

ἔβγαινε στή μέση κάποιο μερεμέτι. Εἶχε παραξενευτεῖ σάν εἶδε πώς τό σπίτι δέν εἶχε καμιά διαφορά ἀπό χριστιανικό, ἐξόν μιά μυρωδιά ἀπό σαμόλαδο, κι ἕνα καντηλέρι μέ ἑφτά μπράτσα πάνω στό τραπέζι. Σ' ἕναν τοῖχο τῆς σάλας κρέμονταν δύο κάντρα. Τό ἕνα, κατάλαβε ἀμέσως πώς εἴταν ἡ θυσία τοῦ Ἀβραάμ — τό γνώρισε γιατί εἶχε δεῖ τήν ἴδια εἰκόνα στό βιβλίο τῆς Ἱερᾶς Ἱστορίας. Τό ἄλλο, στεκότανε καί τό κοίταζε ὅσο ἔτρωγε τό παστιτσάκι μέ σουσάμι, πού τόν φίλεψε ἡ σιόρα Φιόρα. Παράσταινε μιά γυμνή γυναίκα, ὄμορφη καί παχουλή, πού λουζότανε σ' ἕνα ποτάμι, ὅσο δυό γενάτοι ἄντροι, πού λές καί τρέχανε τά σάλια τους, κρυφοκοιτάζανε κρυμμένοι πίσω ἀπό ἕνα θάμνο.

— Χμ, καθώς βλέπω, εἶσαι κι ἐσύ σά δαύτους, ματάκια μου, εἶπε ἡ σιόρα Φιόνα, χαμογελώντας πονηρά. Δέν ξεκολλᾶς τό μάτι σου ἀπό πάνω της.

Ὁ Παντελής κοκκίνισε.

— Εἶναι ἡ σεμνή Σουσάνα, τοῦ ἐξήγησε, κι αὐτοί οἱ παλιανθρῶποι τήν καψορέγονταν καί τή συκοφαντήσανε. Δέν τήν ξέρεις αὐτή τήν ἱστορία; Εἶναι στήν Ἁγία Γραφή.

— Ὄχι. Δέ μᾶς τή μάθανε στό σκολειό.

Ἀπό τόν κόρφο τῆς σιόρα Φιόρας, πού στεκότανε πλάι του, ἀναδινότανε μιά μυρωδιά θερμή, σά μπαχαρικό: κανέλα, τζιρτζιφίλι, μοσχοκάρυδο. Καί τώρα, ὅσο κουβέντιαζε μέ τήν Πέρλα, ἡ ὄσφρησή του ἀναθυμότανε αὐτή τή μυρωδιά. Τώρα μονάχα; Ποτέ δέν ἔβγαινε ἀπό τήν αἴσθησή του, σα νά 'τανε τ' ὁμοίωμα τῆς σιόρα Φιόρας.

Πάλι πλάκωσε μιά σιωπή ἀνάμεσα στήν Πέρλα καί τόν Παντελή. Δέν ἤξερε πῶς νά φέρει τήν κουβέντα πάνω στή σιόρα Φιόρα. Εἴταν πολύ πιό εὔκολο σάν ἔκανε παρέα μέ τό Γιάκωβο, τόν ἀδερφό τῆς

Πέρλας. Φαινότανε νά λατρεύει τή μητέρα του καί σά νά γύρευε μιάν ἀφορμή νά μιλάει γιά κείνη. Μά εἴταν ἀκριβῶς τρεῖς βδομάδες – ὅ,τι ἀφοροῦσε τούς Σιμωνᾶ, τό ’χε μέ ἀκρίβεια στό νοῦ του– πού ὁ Γιάκωβος εἶχε φύγει γιά τό Καράκας τῆς Βενεζουέλας, κοντά σ’ ἕναν ξάδερφο τοῦ πατέρα του, καλτσοβιομήχανο. Τό ’νιωθε σά νά τοῦ ’χε στερήσει ὁ Γιάκωβος κάτι ἀπό τή σιόρα Φιόρα. Τήν εὐκαιρία νά λέει τ’ ὄνομά της φωναχτά.

Ἔπλαθε σχέδια μέ τό νοῦ του, τό ἕνα πάνω στ’ ἄλλο, πού ὅλα γκρεμίζονταν στό τέλος. Νά παντρευότανε μέ τήν Πέρλα, γιά νά ’χει πεθερά τή σιόρα Φιόρα. Μά ποιός θά τούς πάντρευε, ὁ παπάς ἤ ὁ χαμάμης; Ν’ ἀλλαξοπιστοῦσε ἡ Πέρλα καί νά γινότανε χριστιανή; Πρίν ἀπ’ ὅλα, ἔπρεπε νά τόν θέλει γιά ἄντρα της ἡ Πέρλα. Καί καταλάβαινε πώς αὐτό δέ θά γινότανε ποτέ, ὅποια θρησκεία κι ἄν εἶχε. Ν’ ἀλλαξοπιστοῦσε αὐτός; Ἔτσι, γιά νά νιώθει πιό κοντά στή σιόρα Φιόρα, μπολιασμένος πάνω στή ράτσα της; Θά τ’ ἀποφάσιζε, ναί, μπορεῖ νά τ’ ἀποφάσιζε, μά ὄχι σ’ αὐτή ἐδῶ τήν πολιτεία. Ναί, παραδεχότανε πώς δείλιαζε μπροστά σ’ αὐτήν τήν ἰδέα. Ὡστόσο, ἡ ἀχτιδοβολιά τῆς σιόρα Φιόρας ἁπλωνότανε σ’ ὁλάκερη τή ράτσα της. Σάν ἔβλεπε στά σοκάκια τίς βιζινίκες μέ τήν ἀνασκουμπωμένη φούστα καί τίς ἄσπρες γάμπες –ἄς εἴτανε καί παραγινωμένες, μέ πλαδαρά μάγουλα καί πεφτά στήθια– ἡ καρδιά του φούσκωνε ἀπό μιά τρυφεράδα, προπάντων ἄν τύχαινε καμιά τους νά ’χει τσακίρικα μάτια.

— Ἀσπρίσει τοί-οιχους!

Εἶχε πασχίσει νά πείσει τή μητέρα του πώς τό σπίτι, μέσα, χρειαζότανε ἄσπρισμα, καί τέλος τήν κατάφερε μονάχα γιά τή δική του κάμαρη, πού τήν εἴχανε καί γιά τραπεζαρία. Τίς ἄλλες κάμαρες,

θά τίς ἄσπριζε μονάχη της. Στάθηκε ἀδύνατον νά δεχτεῖ ἡ κώνα Λοξάντρα νά πατήσει Ὀβραίισσα στήν κάμαρά της, πού σέ μιά γωνιά της κρέμονταν τά εἰκονίσματα, πάνω ἀπό τή γυάλινη θήκη μέ τά στέφανα, ἤ νά μαγαρίσει τό μαγερειό, ἐκεῖ πού ψήνανε τό χριστιανικό φαΐ τους. Ὁ Παντελής εἶχε ξεσηκώσει τά ἔπιπλα τῆς κάμαρής του, καί τά ’χε βγάλει στό πρεβολάκι πρίν φύγει γιά τό μαγαζί. Πρόφτασε τή βιζινίκα τό μεσημέρι, πάνω πού τέλειωνε τό τρίτο χέρι, ἀνεβασμένη σέ μιά σκάλα. Τῆς ἔπιασε τά λόγια. Ἐκείνη, ὑποψιασμένη μ’ αὐτό τό γλυκομίλητο Ρωμιό, μόλις ἀποκρινότανε. Ὄχι, δέν ξέρει κανένανε σενιόρ Ζαχαρία πού νά παίζει ὄργανο, οὔτε καμιά σενιόρα Φιόρα μέ τσακίρικα μάτια σάν τά δικά της. Ἀφοῦ δέν κάθουνται στήν ὀβραιακή, δέν εἶναι χαλίσικοι Ὀβραῖοι. «Ἰνφιέλ», μουρμούρισε ἀνάμεσα στά δόντια της.

— Λοιπόν; εἶπε τώρα πλάι του ἡ Πέρλα.

Ὁ Παντελής ξαφνιάστηκε.

— Ἄ, ναί, τί λέγαμε; κι ἄρχισε νά μιλάει πάλι γιά τήν ἀσετυλίνα.

Τοῦ ’ριξε μιά πλάγια ματιά, γιά νά βεβαιωθεῖ πώς εἴτανε σωστό αὐτό πού εἶχε στό νοῦ της. Εἶναι ἄσκημος, μιά μούρη σάν πελεκημένη μέ τόν μπαλτά, κι ἀφτιά ξεπεταγμένα. Τά μάτια του μονάχα ἔχουν μιά γλύκα, μ’ αὐτή τή μαύρη γραμμή, σάν τραβηγμένη μέ κάρβουνο, στήν ἄκρη τῶν ματόφυλλων, ἐκεῖ πού φυτρώνουν τά ματόκλαδα. Εἶναι καί κουτός. Γιατί πέφτει σέ συλλογή ὅλη τήν ὥρα; Θαρρεῖ πώς δέν κατάλαβα πώς μέ κορτάρει; Τόνε γλεντάω. Δέν εἴτανε περήφανη, ὄχι, κόρη παιχνιδιάτορα, μά τήν καλοκοιτάζουν νά καί νά. Πρῶτος καί καλύτερος ὁ ἀδερφός τῆς Ἐλπινίκης, τῆς συμμαθήτριάς της. Κάθονταν στό Καβακλί σοκάκι, σέ δίπατο σπίτι μέ μπαλκόνι. Ὄχι πώς ἔβαζε τό Δημήτρη σοβαρά στό νοῦ της! Μόνο

γιά νά περνάει τήν ὥρα της. Βέβαια, κάτι γινότανε στά ραντεβού τους, μά τελοσπάντων, κι αὐτή κοπέλα εἴτανε. Νά πάρει στά σοβαρά τό Δημήτρη; Ἀστεῖο πράμα. Μονάχα μέ Ὀβραῖο θά παντρευότανε. Δέν εἴτανε φανατικιά, κάθε ἄλλο, μά ἔτσι τό θέλει τό ἀντέτι. Ποτέ δέ θά ’παιρνε χριστιανό.

Χωρίσανε μπροστά στήν πόρτα τοῦ σπιτιοῦ της. Ὁ Παντελής κοντοστάθηκε, μήπως θ’ ἄνοιγε ἡ σιόρα Φιόρα. Μά ἄνοιξε ὁ σιόρ Ζαχαρίας.

— Καλημέρα σας, εἶπε ὁ Παντελής καί τράβηξε γιά τό σπίτι του.

Καταλάβαινε πώς ἡ Πέρλα τόν ἔπαιρνε λιγάκι στό ψιλό, ὅπως κάνουν ὅλα τά κοριτσόπουλα μέ τ’ ἄτολμα ἀγόρια. Ἴσως νά τῆς πέρασε κ’ ἡ ἰδέα πώς τήν ἀγαποῦσε. Τό βέβαιο εἴτανε πώς ἔνιωθε τήν ἀνάγκη νά τή βλέπει, νά βρίσκεται μαζί της. Ὅσο κι ἄν δέν ἔμοιαζε τῆς μητέρας της, εἴτανε κάτι σάν τήν παρουσία τῆς σιόρα Φιόρας, τῆς σιόρα Φιόρας... Στό κρεβάτι, πλάγιαζε πάντα πάνω στό δεξί πλευρό, μά κάποιες φορές τύχαινε νά ξυπνήσει μές στή νύχτα, ξαπλωμένος ἀνάσκελα, δίχως νά μπορεῖ νά κουνηθεῖ, σάν παράλυτος, μέ τό μεδούλι τῆς ραχοκοκαλιᾶς του ἀδειασμένο — μά ὄχι ἀπό τή σιόρα Φιόρα, ὄχι ἀπό τή σιόρα Φιόρα: πότε ἀπό κείνη τή βιζινίκα, τήν ἀσπριτζήδενα, πότε ἀπό τή Σταμάτα, τή βυζού, τήν ξεβλογιάρα, πού δούλευε στά καπνά. Καί τό πρωί, ἔφευγε ἀπ’ τό σπίτι πρίν νά τοῦ στρώσει τό κρεβάτι του ἡ μητέρα του.

Ὅποτε ἀντάμωνε τή σιόρα Φιόρα, ἤ ὅταν τή συλλογιότανε, ποτέ δέν πήγαινε ὁ νοῦς του σέ κάτι τέτοιο. Μονάχα πού ἄνοιγε ἡ καρδιά του καί λαχταροῦσε ν’ ἀκούμπαγε τό μάγουλό του πάνω στό στῆθος της. Τοῦ πέρναγε καί μιά ἰδέα: νά ’τανε μητέρα του ἡ σιόρα Φιόρα, νά τήν ἀγκάλιαζε, νά τή φιλοῦσε. Ὅπως θά ’θελε νά ’τανε μέ τή δική

του μητέρα. Τήν ἀγαποῦσε τή μητέρα του, τήν ὑπεραγαποῦσε — ναί, εἶπε μέσα του, τήν ἀγαποῦσε πιότερο ἀπό κάθε τί στόν κόσμο. Ἀναρωτήθηκε γιά μιά στιγμή μήπως ζόριζε τόν ἑαυτό του νά τό πιστεύει. Μά ὄχι. Αὐτή τόν μεγάλωσε, τόν μοσχανάθρεψε, φρόντιζε νά μήν τοῦ λείψει τίποτα, τόν ξαγρυπνοῦσε στά μικράτα του ὅποτε τύχαινε ν' ἀρρωστήσει. Ὁ γιατρός εἶχε πεῖ πώς τό χρωστοῦσε στή μητέρα του καί στό Θεό –μ' αὐτή τή σειρά– πού εἶχε σωθεῖ ἀπό τόν τύφο. Ἀναθυμήθηκε ὡστόσο ἐκείνη τήν παντόφλα γιά νά τόν ἀναγκάσει νά πάρει τό ρετσινόλαδο, ἤ τό πικρό κινίκο μές στό κουπάκι τοῦ καφέ. Καί πάντα της ψυχρή, αὐστηρή, μέ σφιγμένα χείλια. Δέν τοῦ 'χε πεῖ οὔτ' ἕναν καλό λόγο, τότε πού τό καΐκι τους νίκησε τούς Λαζούς. Τώρα πιά, ὅλοι λέγανε στό μαχαλά, ἄς εἶναι καλά τά μπράτσα τῶν βαρκάρηδων. Ἀδιαφοροῦσε. Μά ἡ μητέρα του, ἡ μητέρα του...

Οὔτ' ἕναν καλό λόγο... Ἔνιωθε πώς σ' αὐτή χρωστοῦσε καί τόν κλειστό χαρακτήρα του, κι αὐτό τόν γινάτευε μαζί της. Ἄν εἴτανε σάν τ' ἄλλα παλικαράκια, θά μιλοῦσε πιό ἐλεύθερα στά κοριτσόπουλα, θά προχωροῦσε καί παραπέρα. Δέ θ' ἀπόφευγε νά κάνει παρέα μέ τούς συνομιλήκους του, γιατί τόν κοροϊδεύανε πώς δέν εἶχε γιαβουκλού καί πώς δέν πήγαινε στά κορίτσια, εἴτε στόν Ἀι-Κωνσταντῖνο εἴτε σ' ἐκεῖνο τό στενοσόκακο, ἀνάμεσα Παραλέλι καί Μαλτέζικα. Εἴτανε σέ θέση νά ξοδέψει μισό μετζήτι μιά δυό φορές τό μήνα, μά ἡ πέτσα του ἀνατρίχιαζε ὅποτε συλλογιότανε τήν ἐπαφή μέ τέτοιες γυναῖκες. Μονάχα σέ στιγμές ἀπόλυτης εἰλικρίνειας ὁμολογοῦσε στόν ἑαυτό του πώς ἔνιωθε καί κάτι σά φόβο μπροστά σέ τοῦτο τό μυστήριο.

— Ἔ, καλημέρα, Παντελή! Ποῦ βόσκει ὁ νοῦς σου; τόν ἔβγαλε ἀπό τίς σκέψεις του ὁ παπα-Νικόλας, καθώς περνοῦσε παρέα μέ τόν

κύριο Κουρμέντιο. Ὕστερα συνέχισε τή συζήτηση μέ τό δάσκαλο: — Σύμφωνος, ἐκτιμῶ καί ὑπολήπτομαι μές στήν εἰρήνη καί τήν ἐπιστημονική μόρφωση, κι ἐπειδή καταδικάζει τόν πόλεμο καί τίς κατακτήσεις. Κι ὡστόσο ὁ μαθητής του ὁ Ἀλέξανδρος τράβηξε ἄλλο δρόμο. Φαίνεται πώς τά λόγια τοῦ δασκάλου του μπαίνανε ἀπό τό ἕν' ἀφτί καί βγαίνανε ἀπό τ' ἄλλο.

— Κατακρίνετε τόν Ἀλέξανδρο τόν Μέγα;

— Τώρα μιλᾶμε γιά τόν Ἀριστοτέλη. Ἐκτιμῶ ἀκόμα καί τή δίψα του γιά μάθηση, πού τόν ἔσπρωξε νά καταγίνει μέ ὅλα τά ἐπιστητά, ἄν καί...

— Ἀλλά, πάτερ Νικόλαε, τόν ἔκοψε ὁ κύριος Κουρμέντιος, ἡ μεγάλη ἀξία τοῦ Ἀριστοτέλη εἶναι ἡ πνευματικότητά του. Ἡ διάνοιά του ἔχει συλλάβει τά ὑπέρ τήν αἴσθησιν, τά ὑπέρ τόν φυσικόν κόσμον, τήν θεότητα...

— Ναί, ναί, δέ λέω, ἡ σκέψη του πλανιότανε στό ἄπειρο, ἔφτανε ὥς τ' ἀστέρια, πού τά χαρακτηρίζει θεῖα ὄντα, ἔμψυχα, λογικά, ἀνώτερα ἀπό τόν ἄνθρωπο...

— Ὤ, αὐτά εἶναι λεπτομέρειαι πού χάνονται μέσα στό πλάτος τῆς διανοήσεώς του, διαμαρτυρήθηκε ὁ δάσκαλος, νευριασμένος.

— Τώρα θυμᾶμαι καί μιάν ἄλλη λεπτομέρεια, ὅπως λές, συνέχισε ἤρεμα ὁ παπα-Νικόλας. Πίστευε πώς ἡ ψυχή τοῦ τέκνου κατάγεται ἀπό τό ἄρρεν, ἀπό τόν πατέρα, καί τό σῶμα του ἀπό τήν μητέρα του, ἀπό τό θῆλυ — δέν εἶν' ἔτσι; Ναί, ἡ διανόησή του εἴτανε πλατιά γιά τά ὑπέρ τήν αἴσθηση, πλατιά ὅσο κ' ἡ φαντασία του. Καί φαίνεται πώς αὐτή ἡ ἀχαλίνωτη φαντασία του τόν παράσερνε καί στά ἐπαισθητά, ὥστε νά λέει πώς τ' ἀρσενικά ζῶα ἔχουν περισσότερα

δόντια ἀπό τά θηλυκά. Δέν πῆρε ποτέ τόν κόπο νά ψάξει μές στό στόμα τους.

Ὁ δάσκαλος σταμάτησε στό ντουρσέκι. Σήκωσε τό δάχτυλό του μέ ὕφος αὐστηρό:

— Πάτερ Νικόλαε, σᾶς ἐθεώρουν ἄνθρωπον πνευματικόν ὅπως ἁρμόζει εἰς τό σχῆμα σας. Ἀπορῶ... ἀπορῶ... Οἱ μεγάλοι μύσται τῆς ἀρχαιότητος, ὁ Ὀρφεύς, ὁ Πυθαγόρας... –καί τέλειωσε τή φράση του μ' ἕνα κοφτό: — Χαίρετε– καί ἔστριψε τό ντουρσέκι.

Ὁ παπα-Νικόλας σήκωσε τούς ὤμους του. Ὅσο γερνάω, πληθαίνουν οἱ ἐπικριτές μου, σκέφτηκε. Γιά τόν Πυθαγόρα, εἴπαμε, ὅλα τοῦ τά συχωράω.

Ἄν ὁ ἔρωτας εἶχε σταματήσει τή σταδιοδρομία του στήν ἱεροσύνη –μέ τή μόρφωσή του, θά 'τανε τώρα μητροπολίτης, μπορεῖ καί πατριάρχης, μέ τή συμφωνία, βέβαια, νά καταχώνιαζε τίς ἰδέες του τόσο βαθιά, πού νά τίς ξεχνοῦσε κι ὁ ἴδιος– τό πάθος του γιά τή μουσική τόν ἔσπρωξε σ' ἐκεῖνες τίς ἁμαρτωλές σχέσεις μ' ἕναν Ὁβραῖο παιχνιδιάτορα. Καί, ἀλλοίμονο! αὐτές οἱ σχέσεις δέν περιοριστήκανε σ' ἕνα τυχαῖο κουβεντολόι ὅποτε ἀνταμώνανε στό δρόμο. Τό 'χε στριφογυρίσει κάμποσες βδομάδες στό μυαλό του, πάλαιψε, ἀντιστάθηκε, μά τέλος νίκησε ὁ Πονηρός. Καί μιά νύχτα σκοτεινή, τοῦ περασμένου χειμώνα, κοντά δέκα ἡ ὥρα, κουκουλωμένος ὥσαμε τ' ἀφτιά, δίχως καλυμμαύκι, μέ τό σκοῦφο πού φόραγε στό σπίτι, χτύπησε τήν πόρτα τοῦ σιόρ Σιμωνᾶ. Ψυχή στό δρόμο. Μονάχα ἡ μαγκούρα τοῦ πασβάντη ἀκουγότανε, μακριά, πάνω στό καλντερίμι.

Τοῦ ἄνοιξε ὁ ἴδιος ὁ σιόρ Ζαχαρίας. Ἔμεινε μ' ἀνοιχτό στόμα, ὕστερα εἶπε:

— Πέρασε μέσα, γέροντα.

Στή σάλα, ἡ σιόρα Φιόρα καρίκωνε κάλτσες, κ' ἡ Πέρλα δέν εἶχε τελειώσει ἀκόμα νά μελετάει τά μαθήματά της. Σηκωθήκανε κ' οἱ δυό, ὄχι λιγότερο σαστισμένες ἀπό τό σιόρ Ζαχαρία. Ἡ Πέρλα θέλησε, μάλιστα, νά τοῦ φιλήσει τό χέρι, μά ἐκεῖνος τ' ἀποτράβηξε.

— Νά μή σᾶς ἐνοχλῶ, εἶπε ὁ παπα-Νικόλας.

— Γέροντα, δέ μᾶς ἐνοχλεῖς, εἶπε ἡ σιόρα Φιόρα. Κάθισε, ματάκια μου, νά σοῦ ψήσω ἕναν καφέ.

— Δέν πᾶμε καλύτερα στήν κάμαρή μου; πρότεινε ὁ σιόρ Ζαχαρίας, πού κάτι σά νά 'χε μυριστεῖ. Θά μᾶς φέρει ἐκεῖ τά καφεδάκια ἡ σιόρα Φιόρα.

Σά βρεθήκανε μονάχοι τους οἱ δυό, ὁ σιός Ζαχαρίας τόν κοίταξε χαμογελαστά:

— Στούς ὁρισμούς σου, γέροντα.

— Τό οὖτι. Λαχτάρησα νά τ' ἀκούσω, ψιθύρισε ὁ παπάς, δείχνοντας τ' ὄργανο, πού τό πῆρε τό μάτι σέ μιά γωνιά, μέσα στήν πράσινη σακουλοθήκη του.

Ὁ σιόρ Ζαχαρίας τό 'βγαλε μέ προσοχή, ἔδειξε στόν παπα-Νικόλα μιά καρέγλα, ὁ ἴδιος κάθισε σταυροπόδι πάνω στό διπλό κρεβάτι, μέ τ' ὄργανο στά γόνατά του. Ἔμεινε μιά δυό στιγμές συλλογισμένος, περνώντας ἀνάλαφρα τά δάχτυλά του πάνω στίς κόρδες.

— Νά σοῦ παίξω ἕνα σαρκί;

Ὁ παπα-Νικόλας δέ μίλησε, παραδομένος στή σκέψη τῆς ἁμαρτίας.

— Ὄχι, ξέρω τί θά σοῦ παίξω γιά νά 'φρανθεῖ ἡ καρδιά σου.

Χτύπησε μερικές νότες πιτσικάτο, συνοδεύοντάς τις μ' ἕνα μονότονο μουρμουρητό, ὅπως κρατᾶνε τό ἴσο οἱ ψαλτάδες, ὕστερα ἔκανε μιά κίνηση μέ τό πανωκόρμι του, σά νά 'θελε νά πάρει φόρα,

καί μέ πιό δυνατή φωνή, μακρόσυρτα, στόν ἴδιο τόνο: «Ἐν χορδαῖς καί ὀργάνοις ὑμνῆτε τόν Κύριον...». Πάλι τό ἴσο, καί ξαφνικά ξέσπασε ἡ φωνή του σέ μιά κραυγή:

Ἵνα τί ἐφρύαξαν ἔθνη, καί λαοί ἐμελέτησαν καινά;...

Δόξα σοι ὁ Θεός, εἶπε μέσα του ὁ παπα-Νικόλας, ξαλαφρωμένος. Ψαλμός Δαυΐδ. Κι ἐμεῖς τούς διαβάζομε στήν ἐκκλησιά. Λίγο ἔλειψε νά κάνει τό σταυρό του μέσα στ' ὀβραίικο σπίτι.

Ἡ φωνή γίνηκε τώρα πιό βαθιά, ἀπειλητική –ἡ ὀργή τοῦ Κυρίου ἐπί τά ἔθνη– κι ἀμέσως ὕστερα τό διάψαλμα, ἐκεῖνο τό ἴσο, πού τό συνόδευε τό πιτσικάτο μέ τό δάχτυλο, δίχως πένα, κάτι σάν τό οὔμπαπα, οὔμπαπα, στίς παλιές ἰταλικές ὄπερες. Φαίνεται πώς αὐτό μαρκάριζε τήν ἀλλαγή τοῦ τόνου, γιατί τώρα τό ψάλσιμο πῆρε ὕφος θριαμβευτικό, πού ἐξελίχτηκε σέ ἀλέγκρο, σχεδόν χορευτικά, σ' ἕνα ἀναγάλιασμα, πάνω στή φράση: «Κύριος εἶπε πρός με, υἱός μου εἶ σύ...» κι ἀκολουθήσανε οἱ τελευταῖες φράσεις τοῦ ψαλμοῦ σέ μοτίβο δοξαστικό.

— Εἶναι δκή μου σύνθεση, τοῦ ἐξήγησε ὁ σιόρ Ζαχαρίας. Τό τραγουδάω, ἐδῶ, στό σπίτι, γιατί δέν εἶναι σύμφωνα μέ τήν παράδοση, καταλαβαίνεις.

— Εἶσαι σπουδαῖος, εἶπε ὁ παπα-Νικόλας.

Ἡ ἀλήθεια εἶναι πώς δέν ἔβρισκε «σπουδαία» τή φωνή τοῦ σιόρ Ζαχαρία. Ἔψελνε λιγάκι μέ τή μύτη, καί ἡ φωνή του ἔβγαινε ἀπ' τήν κοιλιά, ὄχι ἀπό τό στῆθος. Ἀλλά ἡ τέχνη του στό παίξιμο εἴτανε μοναδική. Στιγμές στιγμές, λές κι ἄκουγες ὁλάκερη ὀρχήστρα, βιολιά, κλαρίνα, ὥς καί τρουμπέτες. Περίφημη τεχνική. Ὅσο γιά τή μουσική σύνθεση, ναί, εἶχε αἴσθημα καί νοσταλγία, ἀλλά καί κάτι τό ὑποταγμένο στή μοίρα, πού ἐνοχλοῦσε τόν παπα-Νικόλα.

Ἄνοιξε ἡ πόρτα τῆς κρεβατοκάμαρας.

— Γέροντα, ξέχασα νά σέ ρωτήσω πῶς τόν πίνεις τόν καφέ σου. Μέτριο ἢ γλυκό;

— Εὐχαριστῶ, σιόρα Φιόρα, δέν μπορῶ νά μείνω περισσότερο. Ἄλλη φορά.

Σάν τόν ἔβγαλε ὁ σιόρ Ζαχαρίας ὥσαμε τήν πόρτα, ὁ παπα-Νικόλας σήκωσε τό χέρι του, μέ τήν παλάμη ἀνοιχτή πρός τά ἔξω.

— Καταλαβαίνω, ἀποκρίθηκε στή χειρονομία του ὁ παιχνιδιάτορας. Μή νοιάζεσαι. Κι ἐμένα δέ μοῦ συμφέρει νά μαθευτεῖ.

Ὁ παπα-Νικόλας δέν εἶχε μείνει πάνω ἀπό μισή ὥρα ἐκείνη τή βραδιά. Κάτι τόν ἔτρωγε νά φύγει ἀπ' τό ὀβραίικο σπίτι. Μά, ἐκεῖνο τό «ἄλλη φορά», πού εἶχε πεῖ, δέν εἴτανε σά μιά ὑπόσχεση στόν ἑαυτό του πώς θά ξαναρχότανε;

Σάν πλάγιασε νά κοιμηθεῖ, σκάλισε τή συνείδησή του ὥσαμε τά τρίσβαθα, σά μιά πληγή, γιά τό ἀποψινό του κάμωμα. Τίποτα, καμιά τύψη. Ἐν τάξει μέ τή συνείδησή του, ἐκεῖ πού μάτιζε ἡ συνείδηση μέ τό Θεό. Τοῦ ἔμενε, ὡστόσο, κάτι σά μιά δυσάρεστη ἀπόγεψη. Ἔψαξε καί στήν ἐπιφάνεια γιά νά βρεῖ τήν αἰτία. Νόμισε πώς τήν ἀνακάλυψε. Δέν εἴτανε ἐν τάξει μέ τούς ἀνθρώπους: μέ τά πατροπαράδοτα καί τίς προκαταλήψεις τους. Ἀνασήκωσε τούς ὤμους του, ἀπότομα, σά νά τά τίναζε ἀπό πάνω του ὅλ' αὐτά.

Καί ὅμως, ὕστερα ἀπό μέρες, ἔνιωσε πάλι τήν ἴδια δυσάρεστη ἀπόγεψη. Καί τώρα κατάλαβε. Εἴταν ἐκείνη ἡ αἴσθηση τοῦ κωμικοῦ στοιχείου πού ξεπρόβαλε ὅποτε βρισκότανε σέ ἀντίφαση μέ τόν ἑαυτό του. Ἀντί νά πηγαίνει φανερά στό σπίτι τοῦ σιόρ Ζαχαρία, μέ τόν ἥλιο ἢ μέ τό φεγγάρι, διάλεγε τίς πιό σκοτεινές χειμωνιάτικες νύχτες, ἀκόμα καί τίς βροχερές, κουκουλωμένος, ἀγνώριστος, καί

δίχως καλυμμαύκι. Ἔτσι λαθραῖα ξεπόρτιζε, δυό τρεῖς φορές τό μήνα, ὁλάκερο τόν περασμένο χειμώνα. Ἡ πρεσβυτέρα του χαμογελοῦσε: — Πάντα σοῦ τό ’λεγα. Δέν εἶσαι φτιαγμένος γιά παπάς.

Τώρα, στό διάψαλμα, παίρνανε μέρος κ’ ἡ σιόρα Φιόρα μέ τήν Πέρλα, πρίμο-σεγκόντο. Καί τή βραδιά πού ἡ σιόρ Ζαχαρίας καταπιάστηκε τό «ἐκ βαθέων ἐκέκραξα», ἔσμιξε τή φωνή του κι ὁ παπα-Νικόλας. Καί τίς προάλλες, πῆρε στά χέρια του τό οὔτι κι ἔψαλε μονάχος του «Τρέμω μή ὡσεί χόρτος φλεγῶ» τῆς μετάληψης.

Εἴτανε ἡ τελευταία φορά. Γιατί ἀπό τόν Ἀπρίλη, πού καλοσύνεψε καί ζέστανε ὁ καιρός, ὁ κόσμος κυκλοφοροῦσε ὥς ἀργά στά σοκάκια, καί σέ λίγο οἱ γειτόνοι θά βγάζανε καρέγλες ὄξω ἀπό τήν πόρτα τους, καί θά κάθονταν πέρ’ ἀπό τά μεσάνυχτα νά δροσιστοῦν.

Αὐτή τήν τελευταία φορά, μιά μαρτιάτικη νύχτα βροχερή καί θεοσκότεινη, προσωρινό ξαναγύρισμα τοῦ χειμώνα, σάν ἄνοιξε τήν πόρτα του ὁ παπα-Νικόλας, ἐπιστρέφοντας ἀπό τοῦ σιόρ Σιμωνᾶ, βρέθηκε μπροστά στή γυναίκα του. Ἡ παπαδιά, μόλις εἶχε ἀκούσει τή μπετούγια νά τρίζει μές στήν κλειδαρότρυπα, ἔτρεξε στόν ἀντρέ.

— Εἶναι μέσα ὁ Πέτρος, τοῦ λέει σιγανά.

— Ποιός Πέτρος;

— Ὁ Ζαγκουλέας. Ὁ φονιάς.

— Ἄ; ἔκανε ὁ παπάς, καί ὕστερα λέει: — Πήγαινε στήν κρεβατοκάμαρη, μανούλα μου. Ἄφισέ μας μόνους.

Τό φονικό εἶχε γίνει πρίν ἕξι μέρες, στή γερμανικιά μπυραρία, λίγο πιό πέρα, στό Μαντάμας σοκάκι. Τό σοκάκι δέν εἶχε ταμπέλα, ὅπως δέν εἶχε καί κανένα σοκάκι τῆς πολιτείας: τούς βγάζαν ἕνα ὄνομα, σάν παρατσούκλι, ἄς ποῦμε, ἀπό κάποιο περιστατικό. Αὐτό ἐδῶ, τό

λέγανε «τῆς Μαντάμας», γιατί τό ἐργοστάσιο τῆς μπύρας, μιά οἰκογενειακή ἐπιχείρηση, τό διεύθυνε ἡ χήρα τοῦ Γερμανοῦ, ἐκείνου πού τό ’χε ἀνοίξει πρίν τριάντα τόσα χρόνια. Καί ἀπό τότε πού εἶχε πεθάνει ὁ μουσιού Βίλεμ, στεκότανε στό ποδάρι του ἡ μαντάμ Χίλντα. Οἱ ἐργάτες εἴτανε ὅλοι τους Ρωμιοί. Μονάχα ὁ ἀρχιεργάτης εἴτανε Γερμανός, ὁ Φράντς, ἕνας σαραντάρης, κοκκινομούρης, ἴδιος βαρέλι ἀπό τήν πολλή μπύρα πού ’πινε. Κάποτε εἶχε βάλει στοίχημα νά πιεῖ δέκα μπόκ γραμμή, ὅσο θά χτύπαγε δώδεκα ἡ ὥρα στό ρολόι τοῦ τοίχου. Ἀραδιάσανε ξέχειλα δέκα μπόκ πάνω στό τραπέζι. Πρῶτος χτύπος. Σᾶς τόν χαρίζω, εἶπε ὁ Φράντς, δίχως ν’ ἀγγίξει κανένα μπόκ. Δεύτερος χτύπος στό ρολόι. Κι αὐτόν σᾶς τόν χαρίζω, εἶπε ὁ Φράντς. Μέ τόν τρίτο χτύπο, ἄρχισε νά κατεβάζει μονορούφι τό ἕνα πάνω στ’ ἄλλο, καί πρίν καλοχτυπήσουν δώδεκα, τά ’χε ἀδειάσει ὅλα ὁ ἀθεόφοβος. Ἄσπρο πάτο. Ὕστερα εἶπε: — Ἔ, τώρα, θά πιῶ κι ἕνα μπόκ μέ τήν ἡσυχία μου, νά τό γλεντήσω.

Ἀγαθός ἄνθρωπος, ἔκανε παρέα κάτι παιδαρέλια μέ κεντημένο γελέκο καί μεσάτα σακάκια, ἀπό ἄλλους μαχαλάδες.

Λοιπόν, αὐτόν τό Φράντς εἶχε σκοτώσει ὁ Ζαγκουλέας μέ μιά μαχαιριά στήν καρδιά. Εἴκοσι δυό χρονῶ παλικάρι, ὄμορφο παιδί, μέ ροδοκόκκινα μάγουλα, δούλευε κι αὐτός στή μπυραρία, καί ὅπως δέν εἶχε οἰκογένεια –οἱ δικοί του μένανε στήν Ἑλλάδα, κάπου κοντά στό Γύθειο– κοιμότανε στή φάμπρικα, στήν ἀποθήκη, ἔπειτα μιά στριγγλιά σά νά σφάζουνε γουρούνι, κι ὥσπου νά τρέξουνε νά δοῦν τί γίνεται, ὁ Πέτρος πετάχτηκε ἀπό τήν πόρτα τῆς ἀποθήκης μέ μιά κάμα στό χέρι. Δίχως νά σταματήσει, ἔγλειψε τό αἷμα πάνω στήν κάμα, τήν πέταξε πίσω του, καί τρέχοντας βγῆκε ἀπό τήν αὐλόπορτα τῆς φάμπρικας κι ἐξαφανίστηκε. Γιατί, ὅπως ξέρομε ὅλοι, ἄν δέ

γλείψεις τό αἷμα πού ’χυσες, αὐτό σέ κυνηγάει καί σέ τραβάει πίσω στό μέρος πού ’κανες τό φονικό. Καί, γρήγορα ἤ ἀργά, σέ πιάνουνε καί σέ δικάζουν.

Γιά τήν τούρκικη πολίτσια, δέν εἴτανε σπουδαῖο πράμα πώς ἕνας γκιαούρης ξέκανε ἕναν ἄλλο: τί Γερμανός, τί Ρωμιός! Θά καμώνονταν πώς ψάχνουνε νά βροῦνε τό φονιά, καί σέ λίγες μέρες θά ξεχνιότανε ἡ ὑπόθεση.

Μά σέ τούτη τήν περίσταση, ὁ Γερμανός κόνσολας πάτησε ποδάρι, καί ἀπαίτησε νά πιαστεῖ ὁ φονιάς. Γιατί ἐκεῖνο τόν καιρό, ἡ Γερμανία ἔκανε κουμάντο πάνω στό τούρκικο ἀσκέρι, κ’ εἶχε μεγάλη δύναμη στήν Πόρτα, στήν Κωνσταντινούπολη. Πήρανε τούς ἄλλους ἐργάτες δεμένους στό καρακόλι. Κανένας τους δέ μαρτύρησε. Τίποτα δέν ξέρανε, βρήκανε τό Φράντση σκοτωμένο καί τό μαχαίρι χάμω. Ποιός τόν σκότωσε; Μπιλμέμ[4]. Βρήκαμε τό Φράντση μές στά αἵματα, καί τό μαχαίρι πεταμένο στήν αὐλή. Ποῦ βρίσκεται ὁ Ζαγκουλέας; Μπιλμέμ. Εἴχανε τίποτα διαφορές ἀναμεταξύ τους; Μπιλμέμ. Ἀρχινήσανε νά ψάχνουνε ὅλα τά σπίτια τοῦ μαχαλᾶ. Τίποτα. Κλείσανε τούς ἐργάτες στά μπουντρούμια τοῦ καρακολιοῦ, μέ ψωμί καί νερό. Ἦρθε κι ὁ ἴδιος ὁ καϊμακάμης ἀπό τό Κονάκι καί τούς ἔκανε ἀνάκριση. Μπιλμέμ. Δέν εἴδανε καθόλου τό Ζαγκουλέα ἐκεῖνο τό πρωί, μονάχα βρήκανε τό Φράντση σκοτωμένο, καί τό μαχαίρι πεταμένο στήν αὐλή.

Τρομοκρατήθηκε ὁ μαχαλάς. Ὅποιος εἶχε πιστόλι ἤ γκραδάκι, ἔσκαψε στό πρεβολάκι του καί τό καταχώνιασε. Τά φυλάγανε γιά τή Μεγάλη Ἰδέα, τότε πού θά μπαίνανε στό λιμάνι τό Ὕδρα, Σπέτσαι καί Ψαρά, μέ τά θεόρατα κανόνια τους, θ’ ἀνασταινότανε ὁ Κωνσταντῖνος ἀπ’ τόν τάφο του κάτω ἀπό τήν Ἅγια Σοφιά. Αὐτά

διηγόντουσαν οἱ γέροι στά ἐγγόνια τους, καί τούς δείχνανε, κρεμασμένους στόν τοῖχο, τούς πολιτρέδες τοῦ Μιαούλη, τοῦ Κολοκοτρώνη, τοῦ Καραϊσκάκη.

Ὡστόσο, ὕστερ' ἀπό τρεῖς μέρες, ἀναγκαστήκανε ν' ἀφίσουν ἐλεύτερους τούς ἐργάτες τῆς μπυραρίας, γιατί ἡ μαντάμ Χίλντα παραπονέθηκε στό κονσολάτο της πώς σταμάτησε ἡ φάμπρικα. Αὐτό εἶταν ἀλήθεια, κι ὄχι τό ἄλλο πού λέγανε στό μαχαλά, τάχατες πώς τούς ἀπολύσανε γιατί ὁ Ἕλληνας πρόξενος ἔτριξε τά δόντια τοῦ βαλῆ.

Ποτές δέ μαθεύτηκε ἡ αἰτία τοῦ φονικοῦ. Ἀκόμα τώρα, κάτι γεροντάκια, ἀμούστακα παιδιά ἐκεῖνο τόν καιρό, ξεριζωμένοι ἀπό τόν τόπο τους, πού τά καράβια τούς ξεβράσανε, πρίν σαράντα χρόνια, κυνηγημένο κοπάδι, σέ τοῦτα ἐδῶ τά μέρη — ἀκόμα τώρα, σά λιάζουνται στά μπαγκάκια κάποιας πλατειούλας, αναθυμοῦνται κι ἐκεῖνο τό περιστατικό. Ἄλλα γεγονότα, ἀσύγκριτα πιό σοβαρά, εἴτανε τόσο γλυκές ἤ τόσο πικρές θύμησες, πού ἀποφεύγανε νά κουβεντιάζουνε γι' αὐτά, σά νά 'χανε κάνει μιά σιωπηρή συμφωνία μεταξύ τους. Οἱ πίκρες ἄς πᾶνε στόν ἀγύριστο. Καί ὅσο γιά τίς περασμένες γλύκες τῆς ζωῆς, σ' ἐκεῖνον ἐκεῖ τόν εὐλογημένο τόπο, εἴταν αὐτό πού λένε καί θυμώντας τις νά κλαῖς. Μέ τό καπέλο τους ἀντήλιο πάνω στά μάτια, προτιμοῦνε νά συζητοῦν γιά πράγματα πού δέν ξύνανε πληγές.

— Θυμᾶσαι; Εἶχε βγεῖ ἕνας λόγος πού κατέβηκε ὁ Τσάκιτζης ἀπ' τά βουνά καί σκότωσε τό Γερμανό.

— Στάχτη στά μάτια τοῦ κόνσολα, γιά δικαιολογία πού δέν πιάσανε τό φονιά. Ὁ Τσάκιτζης, ἤ ζήταγε λεφτά σάν ἔπιανε κανέναν πλούσιο τσιφλικά, καί τά μοίραζε στούς φτωχούς, Τούρκους καί χριστιανούς,

ἤ, ἄν σκότωνε, μονάχα Ἀρβανίτες. Τούς εἶχε ἄχτι λέγανε, γιατί κάποιος Τουρκαρβανίτης εἶχε πειράξει τή μάνα του, τήν Ἀισέ χανούμ.

— Ὕστερ' ἀπό λίγα χρόνια, ὡστόσο, τόν καθαρίσανε οἱ ζαντάρμες. Εἶχα πάει στό Κονάκι, νά δῶ τό κεφάλι του μπηγμένο στό κοντάρι, μά τό 'χανε πάρει πιά, γιατί ἀρχίναγε νά σκουληκιάζει.

— Λέγανε, πώς ὁ παπάς ἤξερε τό μυστικό.

— Ποιό μυστικό;

— Μά γιά κεῖνο τό φονικό δέ μιλᾶμε;

— Ἄ, ναί, εἶπε ὁ ἄλλος καί χασμουρήθηκε.

— Τοῦ τό 'πε ὁ ἴδιος ὁ φονιάς. Λέγανε, πώς ἕνας ἀπό τούς ἐργάτες τῆς μπυραρίας γνώριζε τό στέκι τοῦ φονιᾶ, πώς κουβέντιαζε μαζί του, καί πώς ὁ φονιάς τοῦ μολόγησε πώς τά ξεμυστηρεύτηκε στόν παπά τῆς ἐνορίας.

— Μμ, ἔκανε ὁ γεροντάκος μισοκοιμισμένος, μέ τό πηγούνι του ἀκουμπιστά στό στῆθος.

Ναί, ὁ παπα-Νικόλας ἔμαθε τό μυστικό, ἐκείνη τή φουρτουνιασμένη νύχτα. Μά εἴταν ξομολόγηση καί δέν τό 'πε σέ κανέναν.

Ὁ φονιάς γονάτισε καί φίλησε τό χέρι τοῦ παπᾶ.

— Δέσποτα, ἦρθα νά ξομολογηθῶ.

Κι ἐκεῖ, γονατιστός, τοῦ τά μολόγησε ὅλα. Ὁ παπάς δέν τόν εὐλόγησε. Τά καλοσυνάτα μάτια του μείνανε κάμποσες στιγμές συλλογισμένα. Ὕστερα εἶπε:

— Πρόσεξε καλά τά λόγια μου. Στή θέση σου, μπορεῖ νά 'κανα κι ἐγώ τό ἴδιο. Μά ὕστερα θά παραδινόμουνα γιά νά τιμωρηθῶ, μέ τήν ἐλπίδα ν' ἀναπάψω τή συνείδησή μου ὥσπου νά μέ κρίνει ὁ Θεός. Δέ

βρισκόσουνα σέ ἄμυνα. Παραφέρθηκες. Στή θέση σου, μπορεῖ νά 'κανα κι ἐγώ τό ἴδιο, ἄν... (κόμπιασε μιά στιγμή ὁ παπάς) ἄν μοῦ 'κανε... ἄν μοῦ 'λεγε αὐτά τά λόγια ὁ ἄλλος. Μά ἡ ζωή, κι ἑνοῦ μέρμηγκα ἡ ζωή ἀκόμα, εἶναι τό πιό ἱερό πράμα στόν κόσμο. Ὅλα τά φτιάνει ὁ ἄνθρωπος, μόνο ζωή δέ μπόρεσε νά φτιάξει. Γιά νά σέ βαραίνει τόσο ἡ ψυχή σου, θά πεῖ πώς εἶσαι καλός ἄνθρωπος. Μά πρέπει νά τιμωρηθεῖς γιά τήν πράξη σου, ἀλλιῶς, ἴσα ἴσα γιατί εἶσαι καλός ἄνθρωπος καί μέ συνείδηση, ποτέ σου δέ θά ἡσυχάσεις. Ἄν δέν εἴτανε νά πέσεις σέ χέρια ἐκδικητικιά, θά σέ συμβούλευα νά πᾶς ἀμέσως νά παραδοθεῖς. Ἐγώ, κι ἔτσι ἀκόμα θά παραδινόμουνα. Κάνε ὅπως ξέρεις.

— Μέ κυνηγᾶνε. Τήν ἀγαπάω τή ζωή...

— Ἄν θές νά μείνεις στό σπίτι μου, μεῖνε. Μεῖνε στή δούλεψη τῆς ἐκκλησιᾶς, στό ποδάρι τῆς παπαδιᾶς μου, πού ξεμεσιάζεται νά τή σφουγγαρίζει κάθε μέρα. Τά δάχτυλά της χαρακιάσανε γιά νά γυαλίζει τά μανουάλια. Ἡ ζωή σου, θά 'ναι ἀπό δῶ στήν ἐκκλησιά κι ἀπό τήν ἐκκλησιά ἐδῶ. Ἕνα πορτάκι βγάζει ἀπό τό σπίτι μου στόν αὐλόγυρο τῆς ἐκκλησιᾶς. Κανένας δέ θά σέ πάρει εἴδηση. Καί σέ δέκα, εἴκοσι χρόνια, θά σέ μεταλάβω.

— Ἔλεος, δέσποτα. Εἶμαι εἴκοσι δυό χρονῶ. Τήν ἀγαπάω τή ζωή.

— Ὁ Θεός νά σ' ἐλεήσει.

Τό παλικάρι σηκώθηκε ἀπό γονατιστός πού εἴταν. Πρώτη φορά σήκωσε τά μάτια του καί κοίταξε τό γέροντα. Τά μάτια τοῦ παπᾶ εἶχαν μιά πονεμένη γλύκα.

— Θά παιδευτῶ στήν ἄλλη ζωή;

— Θά παιδευτεῖς σέ τούτη τή ζωή.

— Στό ἔλεος τοῦ Θεοῦ, μουρμούρισε ὁ φονιάς.

Βγῆκε ἀπό τήν κάμαρη τρικλίζοντας, πῆγε στήν ἐξώπορτα, τήν ἄνοιξε, καί χάθηκε μές στή βροχή.

— Λοιπόν; ρώτησε ὕστερα ἡ παπαδιά τόν παπα-Νικόλα.

— Δέν εἶμαι εὐχαριστημένος ἀπό τόν ἑαυτό μου, ἀποκρίθηκε.

Χρόνια ὑστερότερα, μαθεύτηκε πώς ὁ Πέτρος Ζαγκουλέας σκοτώθηκε στόν πόλεμο τοῦ ’12.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

Ὁ καρσιλαμάς

Δέν εἴχανε φτάσει καλά καλά στήν πόρτα τους, καί τούς τριγυρίσανε οἱ γειτόνισσες.

Τό μωρό τό σήκωνε ἀγκαλιά ὁ πατέρας του. Δούλευε ντρουμπατζής στόν Κουλέ, στόν πυροσβεστικό λόχο πού συντηρούσανε οἱ ἀσφαλιστικές ἑταιρεῖες. Τοῦ μπελεντιέ δέν τοῦ καιγότανε καρφί. Ξένες ἑταιρεῖες εἴτανε, ἄς φροντίζανε αὐτές γιά τό συμφέρο τους. Μόνο πού ἀπ’ τόν κισλά τραβούσανε μιά κανονιά σάν εἴταν ἡ φωτιά στόν Ἀπάνω Μαχαλά καί πέρα, δυό σάν εἴτανε στήν κάτω πολιτεία, καί τρεῖς στήν Πούντα ἤ στό Νταραγάτσι. Κι αὐτό περιττό, γιατί ὁ Κουλές εἶχε τόν πύργο του, ὅπως τό ’δειχνε καί ἡ ὀνομασία του, κάπου εἴκοσι μέτρα ὕψος, κι ἐκεῖ πάνω φύλαγε μέρα νύχτα ἕνας βιγλάτορας. Ὡστόσο κ’ οἱ κανονιές χρησιμεύανε σέ κάτι: τό ’παιρνε εἴδηση ὁ κοσμάκης κι ἔτρεχε νά κάνει σεΐρι κάποιο σπίτι πού λαμπάδιαζε. Πρόφταινε κ’ ἡ κλεφτουριά κι ἔκανε πλιάτσικο τά ροῦχα καί τά μόμπιλα.

Ὁ Σταῦρος, ὁ πατέρας τοῦ μωροῦ, εἶχε πάρει δυό ὧρες ἄδεια ἐκεῖνο τό πρωί, μά γιά νά μή χασομεράει ν' ἀλλάξει ροῦχα γιά νά πάει στή δουλειά του, φοροῦσε κιόλας τή στολή του ἀπό μπλάβο ντρίλι, χαμηλές μπότες, μιά κουλούρα σκοινί στή μέση, περικεφαλαία καί μπαλτά στή ζώνη. Παλικαράκι ἀκόμα, μικροπαντρεμένος, μά γερό σκαρί.

— Τί εἴπανε στόν Ἀι-Χαράλαμπο;

— Τό κοίταξε ὁ γιατρός;

Δέν εἴτανε ἀνάγκη νά ρωτᾶνε οἱ γειτόνισσες. Τά μοῦτρα τοῦ πατέρα καί τῆς μάνας φανερώνανε τήν ἀλήθεια. Καί τό μωρό, ἕντεκα μηνῶ, εἶχε τά ματάκια του στυλωμένα καταπάνω στόν ἥλιο, λές καί παράβγαινε μαζί του ποιός θά 'κανε τόν ἄλλο ν' ἀποτραβήξει τή ματιά του.

Ἀπό καιρό εἴχανε προσέξει πώς τό μωρό δέν ἀντιδροῦσε στό φῶς τοῦ ἥλιου, οὔτε κι ὅταν τοῦ βάζανε μπρός στά ματάκια του ἕνα κερί ἀναμμένο. Μά, λέγανε, λεχουδάκι ἀκόμα, δέν ἔχουν δύναμη τά μάτια του. Μονάχα ἡ γιαγιά, ἡ κυρα-Βασιλική, ἔσφιγγε τά χείλια της καί δέ μιλοῦσε. Τέλος, ἔκρινε πώς εἴταν πιά καιρός νά μάθουνε κ' οἱ ἄλλοι τήν ἀλήθεια, καί βίασε τό γιό της καί τή νύφη της νά πᾶνε τό παιδί στά ρωμαίικα σπιτάλια τοῦ Ἀι-Χαράλαμπου. Καί πρίν μισή ὥρα, ὁ γιατρός ἔβγαλε τήν ἀπόφαση: γεννήθηκε τυφλό, καμιά ἐλπίδα, τό ὀπτικό νεῦρο εἴταν καταστραμμένο. Ποιά ἡ αἰτία; Γεροί κ' οἱ δυό, καμιά ἀρρώστια ὁ Σταῦρος, σωστό θεριό. Πρίν παντρευτεῖ, εἶχε κάνει ἐξέταση τό αἷμα του, γιά νά μή χαλάσει τό χατήρι τῆς μάνας του, πού τό 'χε ἀπαιτήσει. Ὅσο γιά τή γυναίκα του, μπορεῖ νά 'τανε μικροκαμωμένη καί λεπτούλα, μά εἶχε σιδερένια κράση.

Ἄνοιξε τήν πόρτα ἡ κυρα-Βασιλική. Αὐτή, δέν εἶχε ἀνάγκη νά ρωτήσει. Γνώριζε τήν αἰτία.

Μπήκανε στό σπίτι. Οἱ γειτόνισσες κοιταχτήκανε μεταξύ τους, ὕστερα ξεμακρύνανε σιγανοκουβεντιάζοντας. Ἡ ὥρα δώδεκα καί μισή, εἶχε σκολάσει ὁ Περικλῆς, ὁ ἀδερφός τοῦ Σταύρου, ὁ πιτσιρίκος πού τράβαγε τίς μπουρμάδες τῶν κοριτσιῶν. Στεκότανε σά χαζός καί κοίταζε.

Ὁ Σταῦρος κοίταγε ἀκόμα τό μωρό στά χέρια του.

— Ἀγόρι μου, ἤλεγε, ἀγόρι μου, σκυμμένος πάνω του, ἔτσι ὅπως εἴταν, μέ τήν ἀστραφτερή του περικεφαλαία.

Ἕνα δάκρυ κύλησε ἀπό τά μάτια του κι ἔπεσε πάνω στά χειλάκια τοῦ μωροῦ. Ἔβγαλε τή γλωσσίτσα του, τό 'γλειψε καί χαμογέλασε. Ἡ μητέρα του ἔκλαιγε σέ μιά γωνιά.

Ξαφνικά, ὁ Περικλῆς βγῆκε ἀπό τήν κάμαρη, βροντώντας πίσω του τήν πόρτα, καί κατέβηκε στό ὑπόγειο. Μιά καμαρούλα πού χώραγε ἴσια ἴσια τό κρεβάτι του, μιά καρέγλα κι ἕνα τραπεζάκι κάτω ἀπ' τό φεγγίτη, ἐκεῖ πού καθότανε καί μελετοῦσε τά μαθήματά του. Πλάι σ' αὐτή τήν καμαρούλα, ἡ ἀποθήκη μέ τά ξυλοκάρβουνα. Ἕνα πορτάκι ἔβγαζε ἀπό δῶ στό δρόμο, ἀφοῦ ἀνέβαινες πέντ' ἔξι σκαλοπάτια. Τά ξυλοκάρβουνα εἴτανε τό ἐμπόριο τῆς κυρα-Βασιλικῆς, πού τό συνέχιζε ἀπό εἰκοσιπέντε τόσα χρόνια, κι ἀπό τοῦτο τό πορτάκι γινότανε τό νταραβέρι μέ τήν πελατεία.

Ὁ Περικλῆς κάθισε μπροστά στό τραπεζάκι του, μέ τό κεφάλι ἀνάμεσα στά χέρια.

Συφορά ξεσυφορά κι ἀπελπισία, ἤπρεπε νά φᾶνε. Ἡ κυρα-Βασιλική πῆγε στό κεφαλόσκαλο καί φώναξε τόν Περικλῆ. Καμιάν

ἀπάντηση. Τόν ξαναφώναξε. Τίποτα. Κατέβηκε τή σκάλα καί τόν βρῆκε σκυφτό νά γράφει.

— Ἀνέβα νά φᾶς.

— Ἄσε με, ἔχω νά γράψω τά μαθήματά μου.

— Μά εἶναι Σάββατο ἀπόγεμα, δέν ἔχετε σκολειό. Κι αὔριο εἶναι Κυριακή, ἔχεις οὕλη τή μέρα δικιά σου γιά νά γράψεις.

— Ἔχω νά γράψω μιά ἔκθεση. Τώρα μοῦ 'ρθε ἡ ἰδέα. Ὕστερα, μπορεῖ νά τήν ξεχάσω.

— Τί γράφεις;

— Μιά ἔκθεση, σοῦ λέω.

— Ἀνέβα νά φᾶς.

— Ἄσε με, σοῦ λέω! φώναξε γινατεμένος.

Ἡ κυρα-Βασιλική ἀνέβηκε πάλι στήν κουζίνα.

— Κάτσετε νά φᾶμε. Γράφει τά μαθήματά του. Θά τοῦ φυλάξω λίγο φαΐ.

— Ἄπονο παιδί, δέν ἔβγαλε οὔτε λέξη ἀπό τό στόμα του, εἶπε ἡ νύφη της.

Ἡ κυρα-Βασιλική δέ μίλησε.

Κατά τίς πέντε, ὁ Περικλῆς βγῆκε ἀπό τό πορτάκι τοῦ ὑπόγειου, ἀνέβηκε τά σκαλιά καί κάθισε στό πάνω πάνω. Κράταγε στό χέρι του δυό κόλλες χαρτί, σκισμένες ἀπό τό τετράδιό του.

Κι ἀρχίνησε μέ συρτή φωνή, ἀργοκουνώντας δεξιά ζερβά τό πανωκόρμι του:

Τόν ἀδερφό μου ρώτησα
γιατί 'ναι λυπημένος.
Γιά τό παιδί, μ' ἀπάντησε
εἶμαι ἀπελπισμένος.

Σοῦ φέρνω εἴδηση μεγάλη
καί λύπη δυνατά βαριά,
τό ἔχω πάντοτε στό νοῦ μου
καί μοῦ καίγεται ἡ καρδιά...

Οἱ γειτόνισσες πεταχτήκανε στά παράθυρα ν' ἀκούσουνε τήν καινούργια ρίμα, νομίζοντας πώς πέρναγε ὁ ἀόματος ζητιάνος, ἐκεῖνος πού ἔσερνε ὥσαμε τώρα τή ρίμα τῆς νιᾶς «πού ἠφαρμακώθηκε προχτές εἰς τό Μπουρνόβα». Ψάξανε μέ τό μάτι, καί τέλος εἴδανε τόν Περικλῆ. Εἶχε ἀλλάξει θέση, καθότανε στό κατώφλι τῆς ὀξώπορτας τοῦ σπιτιοῦ του, κι ἔσερνε τό μοιρολόι, μέ τό κεφάλι γυρτό πίσω, κοιτάζοντας ψηλά, σά νά 'λεγε τό παράπονό του στόν ἀτσαλένιο οὐρανό:

Δυό ματάκια θολωμένα
λυπημένα σέ κοιτάζουν,
νά δακρύσουν δέ μποροῦνε
καί τηνε καρδιά μου σφάζουν...

Ὁ Σταῦρος εἶχε φύγει γιά τόν Κουλέ. Ἡ γυναίκα του βύζαινε τό ἀόματο. Ἀπό τή σκάλα τοῦ καρβουναριοῦ ἀνέβηκε ἡ κυρα-Βασιλική.

— Περικλῆ! Ἔλα μέσα γρήγορα!

— Ἄσε με, μάνα μου, ἄσε με...

— Περικλῆ!

— Ἄσε με νά πῶ τόν καημό μου. Θά πεθάνω ἄν δέν τόν πῶ:

...Σοῦ φέρνω τό παιδάκι μου
τό πιό ἀγαπημένο,
εἶναι τυφλό τό δύστυχο,

τυφλό 'ναι τό καημένο...

— Θά μπεῖς μέσα, ναί ἤ ὄχι;

Τόν ἄδραξε ἀπό τό μπράτσο, μά ὁ μικρός τῆς ξέφυγε, ἤτρεξε στό ντουρσέκι, ἐκεῖ σταμάτησε, ἔγειρε πάλι τό κεφάλι του πίσω καί συνέχισε:

Τά σκαλοπάτια ἀνέβαινες
μέ ταραχή μεγάλη,
καί τό παιδί σου ἔσφιγγες
στήν πατρική σου ἀγκάλη...

— Καλέ, τρελάθηκε τό παιδί! φωνάζανε οἱ γειτόνισσες.

— Προφτάξτε το!

Μοῦ τό τονίσαν οἱ γιατροί,
δέν ἔχει ἐλπίδα ἄλλη,
καί μένα μοῦ 'ρθε κεραυνός
καί ζάλη στό κεφάλι.

Ὅποιος τό εἶδε ἔκλαψε
κι ὅποιος τό βλέπει κλαίει,
καί ἡ καρδιά τῆς μάνας του
γιά πάντα θά τό λέει...

Τρέξανε κοντά του τά παιδιά τοῦ μαχαλᾶ.

— Βρέ Περικλῆ, ἔλα στά συγκαλά σου.

— Βρέ Περικλῆ, ἔλα νά παίξομε.

— Περικλῆ, νά, δές μιά ἀσφιντόνα πού 'φτιαξα!

Ὁ Γιακουμής τόν ἔπιασε ἀπό τήν μέση:

— Ἔλα, πᾶμε στό περβόλι.

— Ἄσε με! Θά σέ βαρέσω!

Μέ μιά σπρωξιά τόν τίναξε ἀπό πάνω του, ἔσκυψε καί μάζεψε μιά πέτρα. Τά παιδιά κολώσανε. Ὁ Περικλῆς ἔστριψε τό ντουρσέκι καί βγῆκε στ' Ἀλάνι. Τώρα περπάταγε καί τραγουδοῦσε. Εἴτανε λύπηση νά τόν ἀκοῦς.

Χρυσούλι μου ἀγόρι μου,
παιδάκι μου φτωχό,
ποιά μοίρα σέ ἐμύρωσε
καί σ' ἔκανε τυφλό;

Τά παιδιά ξοπίσω του. Μιά γριά Τουρκαραπίνα, παστελού, μέ χαρακιασμένα μάγουλα, σήκωσε τό μπαστούνι της γιατί φαντάστηκε πώς πᾶνε κατεπάνω της νά τήν πειράξουν, ὅπως τό συνηθίζανε. Μά τά παιδιά προσπεράσανε.

— Βρέ Περικλῆ, σταμάτα πιά.

— Ἄει στό διάολο!

Παιδάκι μου θά σέ κρατῶ
μέσα στήν ἀγκαλιά μου
καί θά τραβῶ ἡ δύστυχη
τά ξέμπλεκα μαλλιά μου.

Βρισκόμαστε σέ συφορά
καί στοῦ καημοῦ τά ἴχνη,
δυστυχισμένε μου ἀδερφέ
καί πικραμένη νύφη.[5]

Κάθισε στό κατώφλι κάποιου σπιτιοῦ καί κοίταζε ἄπλανα μπροστά του, βαριανασαίνοντας.

Τά παιδιά σιμώσανε.

— Ἄειντε, βρέ Περικλῆ, ἔλα νά παίξομε.

— Ὄχι, θά τό ξαναπῶ ἀπό τήν ἀρχή, νά τ' ἀκούσει οὔλη ἡ πλάση καί οὗλος ὁ ντουνιάς:

Τόν ἀδερφό μου ρώτησα
γιατί 'ναι...

μά τοῦ 'ρθε βήχας, πῆγε νά τόν πνίξει, καί σταμάτησε.

Τά παιδιά πέσανε πλάι του.

— Νά βλέπεις, κουράστηκες.

Μαζευτήκανε καί τά κοριτσάκια καί κοιτάζανε. Μαζί τους ἡ Κατερίνα μέ τό κίτρινο γατάκι. Τή λέγανε λιγάκι ἀλλαχτή, γιατί, μωρό, γιά νά κοιμᾶται, τήν ποτίζανε κουτόχορτο, δηλαδή ζουμί ἀπό βρασμένες διπλοπαπαροῦνες. Ὁ Ἀρίστος δέν εἶχε κέφι σήμερα νά τούς τραβήξει τίς μπουρμάδες.

Τά παιδιά ἐπιμένανε.

— Βρέ Περικλῆ, ἔλα νά παίξομε τσιλίκι.

— Ἄστε με, στό Θεό σας! Δέ νταγιαντῶ τοῦ ἀδεφοῦ τόν καημό.

— Ἔλα νά παίξομε μπίλιες.

— Νά παίξομε γκελέμ γκελέμ κάρακος κεσέμ.

— Τ' εἶσαι, κανένα κοριτσάκι καί κάθεσαι καί ψευτοκλαῖς;

— Μ' εἶδες νά κλάψω; Μά, νά, δέ νταγιαντῶ...

Κι ἀμόλησε τά κλάματα.

— Πφ! ἔκανε ἡ Φιλιώ. Κ' ὕστερα λένε γιά μᾶς τά...

Ἡ Κατερίνα τήν ἔκοψε μέ μιά τσιμπιά, μάζεψε τά κορίτσια καί φύγανε.

— Βρέ Περικλῆ, νά παίξομε γκελέμ γκελέμ.

Τόν σηκώσανε μέ τό ζόρι, τώρα πού τόν βρήκανε χαλαρό. Στήσανε τίς μπίλιες, δυό δυό, τό δείξανε, κ' ἡ τύχη εὐνόησε νά παίξει πρῶτος ὁ Σταυράκης τοῦ Ἀμανατζῆ.

Κάποια στιγμή, φάνηκε ἀπό μακριά ἡ κυρα-Βασιλική, κοντοστάθηκε, εἶδε πώς ὁ Περικλῆς ἔπαιζε μέ τά παιδιά, καί ξαναγύρισε στό καρβουνιάρικο. Τέτοια ὥρα, εἴτανε σκοτεινά στό ὑπόγειο. Ἄναψε μιά μικρή πετρολαδένια λάμπα καί κάθισε στήν καρέγλα της συλλογισμένη. Γνώριζε τήν αἰτία τῆς συφορᾶς. Παλιά ἱστορία. Τόσο παλιά, πού οἱ γειτόνοι τήν εἴχανε σχεδόν ξεχάσει καί λογαριάζανε γιά δικά της τά τρία παιδιά: τό Σταῦρο, τόν Περικλῆ, κι ἀνάμεσα στά δυό ἀγόρια τή Μαρία, παντρεμένη τώρα στό Νύφαιο.

Ὁ ἄντρας τῆς κυρα-Βασιλικῆς δέν εἶχε βγεῖ σόι ἄνθρωπος. Ρέμπελος καί μεθύστακας, ἀπό τόν πρῶτο χρόνο κιόλας ξενοκοιμότανε, πότε ἐρχότανε, πότε δέν ἐρχότανε στό σπίτι. Σάν τοῦ κάνω παιδί, θά συμμαζευτεῖ, ἔλεγε μέσα της ἡ Βασιλική. Καί σάν πέρασε ὁ δεύτερος χρόνος καί μπῆκε ὁ τρίτος δίχως νά μείνει γκαστρωμένη, ἔλεγε πάλι μέσα της: τό φταίξιμο εἶναι δικό μου, ἀφοῦ δέν τοῦ 'κανα παιδί. Εἶχε πάρει πάνω της τό καρβουνιάρικο, μιά καί ρεμπέλευε ὁ Θανάσης. Οἱ γειτόνισσες τῆς λέγανε πώς εἶχε πιάσει μαντινούτα. Τῆς λέγανε ἀκόμα –τό 'χανε μάθει ἀπό τίς ἄντροι τους– πώς εἶχε ἁρπάξει καί ἀρρώστια, μπορεῖ τό μικρό παράσημο, μπορεῖ καί τό μεγάλο. Ἐρχότανε πότε καί πότε, τῆς ἔπαιρνε τήν πούληση, καί χανότανε γιά μιά δυό βδομάδες. Ποτέ δέν τοῦ παραπονέθηκε, καμιά σκηνή. Αὐτή ἔφταιγε, πού δέν τοῦ 'κανε παιδί... Μά ὧρες

ὧρες, τήν ἄνοιξη, ἤ τό μικρό καλοκαιράκι πού ξανανθίζανε οἱ λεμονιές, τήν ἔπιανε τό παράπονο. Καλά, δέν τοῦ 'κανε παιδί, μά εἴτανε αὐτό λόγος γιά νά παρατάει τή γυναίκα του, πού τοῦ 'μενε πιστή καί ἀφοσιωμένη; Καί γιατί δέ μπόραγε νά διώξει ἀπ' τήν καρδιά της ἕνα μπεκρή καί τιποτένιο;

Ὕστερα, κύλησε ὁ μήνας, κυλήσανε κι ἄλλοι μῆνες, δίχως νά ξαναφανεῖ ὁ Θανάσης. Οἱ καλές γειτόνισσες τήν πληροφορήσανε πώς σπίτωσε τή μαντινούτα του στό Χάνι τῆς Τσικουδιᾶς, καί πώς ἀπόχτησε ἀγόρι.

— Χάνεις τά νιάτα σου, τῆς λέγανε, πάρε διαζύγιο καί ξαναπαντρέψου. Ἔχεις στρωτή δουλειά, καί κοτζάμ σπίτι γραμμένο στ' ὄνομά σου.

Κούναγε τό κεφάλι της.

— Μιά τίμια γυναίκα, μονάχα ἕναν ἄντρα ξέρει στή ζωή της.

Ἄσ' τηνε, λέγανε οἱ γειτόνισσες ἀναμεταξύ τους. Αὐτή καλέ, παλάβωσε. Περνούσανε τά χρόνια. Ἡ Βασιλική μαράζωνε σάν τήν ἀπότιστη τριανταφυλλιά. Σταφίδωνε, ἀποτραβηγμένη, λιγομίλητη, κ' ἡ καρβουνόσκονη κατακάθιζε ὁλοένα μέσα στίς ρυτίδες της. Περάσανε κι ἄλλα χρόνια. Ὕστερα μιά Πέφτη, κατέβηκε στό καρβουνιάρικο ἕνας ἄντρας καί τῆς λέει:

— Ζωή σέ λόου σου.

— Πότε πέθανε; ρώτησε ἡ κυρα-Βασιλική.

— Σήμερα εἴτανε τά ἐννιάμερά του. Σοῦ 'φερα κόλλυβα.

— Θεός σχωρέσ' τονε. Ἀπό τί πέθανε;

— Ἀπό κείνη τήν ἀρρώστια. Ἄφισε τρία ὀρφανά.

— Ἔχουν τή μάνα τους. Τή μαντινούτα του.

— Κι αὐτή συχωρέθηκε. Πᾶνε κάμποσοι μῆνες. Πάνω στή γέννα.

— Τοῦ λόου σου ποιός εἶσαι;

— Φίλος τοῦ συχωρεμένου.

Ὁ ἄντρας ἔφυγε. Τήν κατοπινή Κυριακή, χτύπησε τήν πόρτα μιά γυναίκα, μέ πίσω της δυό κουτσούβελα καί μ' ἕνα μωρό στήν ἀγκαλιά.

— Εἶναι τοῦ συχωρεμένου, εἶπε.

Ἡ κυρα-Βασιλική τήν κοίταξε προσεχτικά, σά νά τή σπούδαζε. Φαινότανε σαραντάρα, ὄμορφη γυναίκα, παχουλή, ἀφράτη. Ρώτησε:

— Τοῦ λόου σου ποιά εἶσαι;

— Ξαδέρφη τῆς συχωρεμένης.

— Σοῦ 'μοιαζε;

— Ὅσο νά 'ναι. Ξαδέρφη μου εἴτανε... Σοῦ τά 'φερα νά τά κρατήσεις.

— Ἐγώ; Τά μπασταρδάκια του; Ὄξω ἀπό δῶ!

Τό μωρό τρομαγμένο, ἀρχίνησε νά κλαίει, σαλεύοντας τά ποδαράκια του. Τά ἄλλα δυό, εἴχανε στυλωμένη πάνω της τή ματιά τους, ἄδηλη, μέ τά μπογαλάκια τους στό χέρι.

— Κάνε το νά σωπάσει τό σκαστό! τῆς φώναξε ἡ κυρα-Βασιλική.

— Ἀαά, ὀοά, τό νανούριζε ἡ ἄλλη, μά τό μωρό ξεφώνιζε.

— Φέρ' το δῶ.

Μόλις τό πῆρε στά χέρια της, τό μωρουδάκι μέρωσε.

— Πόσω μηνῶ εἶναι; ρώτησε πιό μαλακά.

— Δέκα. Ἀβάφτιστο. Ὁ Σταῦρος εἶναι δώδεκα, καί ἡ Μαρία ἑφτά.

— Πάρ' τα καί πηγαίνετε, εἶπε ἡ κυρά Βασιλική, ἀργοκουνώντας πάντα τό μωρό.

— Σοῦ τά 'φερα νά τά κρατήσεις, ξανάπε ἡ γυναίκα.

— Καί γιατί δέν τά κρατᾶς τοῦ λόου σου;

— Ἔχω κιόλας τέσσερα δικά μου. Κι ἔπειτα, μέ σένα ἔχουνε πιό κοντινή συγγένεια. Παιδιά τοῦ ἀντροῦ σου εἶναι.

Ἡ κυρα-Βασιλική, πάντα μέ τό μωρό στήν ἀγκαλιά, ἔμεινε συλλογισμένη, σά νά ζύγιαζε αὐτό τό ἐπιχείρημα.

Ἡ ἄλλη ἔβγαλε κάτι χαρτιά ἀπό τήν τσέπη τῆς φούστας της.

— Νά καί τά βαφτιστικά τῶν δυό, εἶπε, καί τ' ἀπίθωσε πάνω στό τραπέζι. Ἀντίο σας.

Κι ἔφυγε δίχως νά κοιτάξει πίσω της.

Ἔτσι, μείνανε τά τρία παιδιά. Τά βόλεψε ὅπως ὅπως στό κοτζάμ σπίτι, πού εἴτανε γραμμένο στ' ὄνομά της: ἀντρές, μιά κάμαρη, κουζίνα καί καμπινές, καί στό ὑπόγειο ἡ ἀποθήκη. Τά δυό μεγάλα κάθονταν ζαρωμένα στήν ἀρχή, μά ξεθαρρέψανε σιγά σιγά. Τό σπίτι γέμισε παιδιάτικες φωνές, καί μυρωδιές ἀπό κατουρημένα μωρουδιακά. Βγήκανε γερά παιδιά. Μονάχα ὁ Περικλῆς, ὅπως τόν βάφτισε, εἴταν λιγάκι ἀχαμνός. Τήν ἀγαπήσανε σά μάνα τους. Ὅσο γιά τήν ἴδια τήν κυρα-Βασιλική, ποτέ δέν κάθισε νά ἐξετάσει τά αἰσθήματά της. Τά νοιαζότανε σά νά 'τανε μιά λειτουργία τοῦ ὀργανισμοῦ της.

Καί τώρα, ἔτσι πού καθότανε στό καρβουνιάρικο, κουνοῦσε τό κεφάλι της. Γνώριζε τήν αἰτία γιά τό παιδί τοῦ Σταύρου. Ἡ μαύρη ἀρρώστια πήδηξε μιά γενιά, βρῆκε τό ἄφταιγο μωρό καί ἤφερε τή συφορά στόν κύρη καί στή μάνα του. Κι αὐτοί ἄφταιγοι. Καί σήμερα ξανάβηξε ὁ Ἀρίστος. Τόν κίνδυνο τῆς τόν εἶχε ἐξηγήσει ἐκεῖνος ὁ γιατρός πού εἶχε κάνει τήν ἐξέταση τοῦ Σταύρου. Γιατρέ, τό θέλει ὁ Θεός; Ὅσο γι' αὐτό κυρά μου, ρώτησε κανέναν παπά, τῆς ἀποκρίθηκε. Μά ἡ κυρά-Βασιλική, θεοφοβούμενη γυναίκα, τό δέχτηκε δίχως νά ρωτήσει τόν παπά. Γιά μιά στιγμή, ὁ νοῦς της πῆγε

μέ κακία στόν ἄντρα της: νά ζοῦσε, γιά νά καιγότανε κι ἐκεινοῦ ἡ καρδιά. Τό μετάνιωνε ἀμέσως καί μουρμούρισε: Θεός σχωρέσ' τονε. Κούνησε πάλι τό κεφάλι της. Γιατί δέ μπόραγε νά διώξει ἀπ' τήν καρδιά της ἕναν ἄντρα τιποτένιο;

Στό ἀναμεταξύ, τ' ἀγόρια παίζανε γκελέμ γκελέμ. Τοῦ Περικλῆ, τοῦ 'χε καταλαγιάσει τό μεγάλο μεράκι, ἔτσι πού εἴτανε ἀφοσιωμένος στό παιχνίδι, μά ὡστόσο δέ γέλασε σάν τόν ζύγωσε, περνώντας, ὁ Τζώνης ὁ Χαρχάλας, ὁ λωλός τοῦ μαχαλᾶ, κι ἔκανε μιά γκριμάτσα γιά τόν Περικλῆ καί μόνο.

— Ἄσε με, βρέ Τζώνη, τοῦ 'πε μαλακά.

— Νά σοῦ φέρω τό ποντικάκι μου;

— Ἄσε με, βρέ Τζώνη.

— Τζώνη, νά! σοῦ μάζεψα γόπες, εἶπε ὁ Στάθης, κι ἔβγαλε ἀπ' τήν τσέπη του δυό φοῦχτες ἀποτσίγαρα καί τά 'δωσε τοῦ λωλοῦ.

Τά παιδιά εἴχανε μεγάλες φιλίες μέ τόν Τζώνη, ἀντίθετα ἀπό τούς μεγάλους, πού τοῦ βγάζανε τό λάδι. Μά εἶχε μιά περιπέτεια ὁ Τζώνης, καί ὕστερ' ἀπό δυό τρεῖς μῆνες χάθηκε ἀπό τό μαχαλά, καί τά παιδιά ψάχνανε νά τόν βροῦνε, κι ὁ Μίχαλος, ἕνα πιτσιρικάκι ἑφτά χρόνω, μέ τά μοῦτρα του πάντα πασαλειμμένα τσικολάντες, εἶπε πώς τόν εἶδε, μά εἴτανε ψέματα.

Πάνω πού ἔριχνε τή μπίλια του ὁ Ἀρίστος, ἔφτασε ξαναμμένη καί ἔξαλλη ἡ ἀδερφή τοῦ Σταυράκη, ἡ ξερακιανή.

— Σταυράκη, ἔλα δῶ! στρίγγλιξε.

— Τί μέ θές;

— Ἔλα δῶ! σοῦ λέω.

— Ἄσε με ἥσυχο.

— Δέ ντρέπεσαι; Κουβέντιαζα μέ τήν κώνα Μαριγώ, τή μητέρα τοῦ Ἀρίστου, καί μοῦ ’πε πώς σᾶς δώσανε τόν ἔλεγχο τοῦ περασμένου μήνα. Γιατί εἶπες ψέματα πώς θά σᾶς τόν δώσουνε στό τέλος αὐτουνοῦ τοῦ μήνα, δυό μῆνες μαζί; Θά ’χες πάλι τριάρια καί μηδενικά! Γρήγορα στό σπίτι, νά κάνεις τά μαθήματά σου! Ψεύτη!

Χύμηξε νά τόν πιάσει, μά ὁ Σταυράκης ξέφυγε καί στάθηκε πιό πέρα.

— Δέν ἔρχομαι.

— Θά τά πῶ οὖλα τοῦ μπαμπᾶ σου. Νά σέ σκοτώσει στό ξύλο!

— Ἐσένα θά σκοτώσει, πού θά πᾶς σ’ ἐκεῖνα τά σπίτια. Θά τοῦ πῶ πώς πῆγες κιόλα. Γιά νά σέ σκοτώσει.

— Ἄαα! τσίριξε ἡ Ἀνθίππη, κι ἔφυγε φωνάζοντας:

— Ψέματα, γειτόνοι! Μήν τόν ἀκοῦτε! Ψέματα!

Ὁ Σταυράκης πῆγε καταπάνω στόν Ἀρίστο.

— Βρέ σύ! Προδότη! Γιατί μέ πρόδωσες;

— Δέν τό ’πα ἐγώ. Τήν ἄκουσες. Μίλαγε μέ τή μάνα μου.

— Ἀπό τό σπίτι σου βγῆκε ὁ λόγος. Προδότη! Σπιόνε!

— Δέν τό ’πα ἐγώ, Σταυράκη. Μέ ξέρεις γιά φίλο σου;

— Δέ θέλω νά σέ ξέρω. Νά, χάλασέ το!

Ἔμπλεξε τό μεσιακό του δάχτυλο πάνω στό δεύτερο.

— Χάλασέ το!

— Δέν τό χαλνάω.

— Χάλασέ το!

— Βρέ Σταυράκη, μέ ξέρεις γιά φίλο σου;

— Ἄει στό διάολο! Νά, τό χαλνάω ἐγώ — καί ξέμπλεξε τά δάχτυλά του.

— Βρέ Σταυράκη, νά, πάρε, νά σοῦ χαρίσω δέκα μπίλιες.

— Δέ θέλω τίποτ' ἀπό σένα. Ἄει στό διάολο!

Ὁ Ἀρίστος πέταξε χάμω τίς μπίλιες κι ἔφυγε μέ σκυφτό κεφάλι, γινατεμένος.

Τ' ἀγόρια πέσανε νά μαζεύουνε τίς σκόρπιες μπίλιες. Τρία κοριτσάκια ξεμακρύνανε κρυφομιλώντας.

— Γιά ποιά σπίτια ἤλεγε;

— Δέν ξέρω.

— Ἐγώ ξέρω, εἶπε τό τρίτο. Γιά κεῖνα στόν Ἀι-Κωνσταντῖνο.

— Τί σπίτια εἶναι;

— Δέν ξέρω.

Ἡ παρέα τῶν ἀγοριῶν διαλύθηκε. Τό καθένα τράβηξε γιά τό σπίτι του μέ τό πλιάτσικό του. Ὁ Σταυράκης στάθηκε ὄξω ἀπό τήν πόρτα καί σφύριξε τή Φλόξ. Ἡ σκυλίτσα πετάχτηκε μεμιᾶς καί φύγανε οἱ δυό μαζί γιά τά πρεβόλια.

Ὁ Περικλῆς πέρασε ἀπό τόν ἀντρέ, πού εἴτανε πάλι μαζεμένες μερικές γειτόνισσες, καί κατέβηκε στήν καμαρούλα του. Πῆρε τό λαμπάκι τοῦ πετρόλαδου ἀπό τό καρβουνιάρικο, τ' ἀπίθωσε πάνω στό τραπεζάκι καί βάλθηκε νά ξαναδιαβάζει τό ποίημά του.

Ἀπάνω, ἡ κυρα-Ντουντού παρηγοροῦσε τήν Ἑλένη, τή νύφη τῆς κυρα-Βασιλικῆς:

— Μήν ἀπελπίζεσαι. Νά τάξεις τό μωρό στήν Πικραμένη Παναγιά. Θά ξαναβρεῖ τό φῶς του.

— Ναί, τή σεγκοντάρησε μιάν ἄλλη. Δέν ἤκανε τό θάμα της μέ τή γυναίκα τοῦ μπακάλη, πού 'τανε πιασμένη μέ ρεματικά;

— Δέν εἶχε πάει γιά λουτρά στά Λίτζα τοῦ Τσεσμέ;

— Κι ἄλλες πήγανε, καί γυρίσανε χειρότερα.

Τό θαματουργό εἰκόνισμα εἴτανε ξακουστό σέ ὁλάκερη τήν πολιτεία. Ὥς καί χαρέμια ἐρχόντουσαν καί προσκυνούσανε τή Χάρη της, κρεμάγανε ταξίματα μαλαματένια κι ἀσημένια, ὅπως κ' οἱ χριστιανές. Ἡ Παναγιά κράταγε τό βρέφος τόν Ἰησοῦ στήν ἀγκαλιά της, μά ἐκείνη ἔκανε τά θάματα, γιατί ὁ Ἰησοῦς, λέγανε, εἴτανε μωρό ἀκόμα, κι ἐκείνη παρακαλούσανε χριστιανοί κι ἀγαρηνοί. Ἔβλεπες κάθε λογῆς ταξίματα, πού παρασταίνανε οὖλα τά μέσα καί τά ὄξω τοῦ ἀνθρώπου: χέρια, ποδάρια, κεφάλια, κοιλιές μέ τόν ἀφαλό στή μέση, τζιέρια, μάτια, μύτες, ἀφτιά, καρδιές. Κάθε Μεγάλη Παρασκευή, δάκρυζε ἡ Παναγιά. Ἕνα χοντρό δάκρυ, πηχτό σά ρετσίνι, γυάλιζε ἴδιο διαμάντι κάτω ἀπό τό δεξί της μάτι, δίχως νά κυλάει. Καί τό Μεγάλο Σάββατο, στέγνωνε τό δάκρυ κι ἐξαφανιζότανε.

Σύμφωνα μέ τήν παράδοση, τό εἰκόνισμα τό 'χε ζουγραφίσει ὁ Εὐαγγελιστής Λουκᾶς –αὐτός ζουγράφισε οὖλα σχεδόν τά θαματουργά εἰκονίσματα πού ὑπάρχουνε στόν κόσμο– πάνω σέ μαστίχι ζυμωμένο μέ λιβάνι καί κερί. Γιατί ὑπάρχουνε κι ἄλλα θαματουργά εἰκονίσματα, ἀχειροποίητα, πού δέν τά 'χει φτιάξει ἀνθρώπου, καί κατεβῆκαν ἔτσι, ὅπως εἶναι, ἀπό τόν οὐρανό, λένε.

Τό εἰκόνισμα εἴταν ἰδιοχτησία τῆς ἁγιωτικιᾶς κυρα-Βασιανῆς, χηρεμένης τώρα, κι ἔμενε στήν οἰκογένειά της ἀπό τέσσερεις γενιές, πού πάει νά πεῖ πάνω ἀπό ἑκατό χρόνια. Τό σπίτι της εἴταν ἁπλόχωρο, ἀνώγια καί κατώγια. Τό ἅγιο εἰκόνισμα τῆς Θεοτόκου τό 'χε μέσα σέ μιά μεγάλη σάλα, σάν παρεκκλήσι, μέ μανουάλια καί καντήλια. Κράταγε στά χέρια της χαρτιά ὑπογραμμένα ἀπό παλιούς δημογερόντους τῆς κοινότητας, πώς ὁ προπάππος της, νοικοκύρης ἄνθρωπος, εἶχε δεῖ στόν ὕπνο του τήν Παναγιά, πού τόν πρόσταξε νά

πάει στό τάδε μέρος, ὁρίζοντάς του μέ ἀκρίβεια τόν τόπο, κι ἐκεῖ θά δεῖ σημάδι θεϊκό. Σάν ξύπνησε, τό πῆρε πώς εἴτανε συνηθισμένο ὄνειρο, καί δέν τοῦ 'δωσε σημασία. Μά ξανάδε τό ἴδιο ὄνειρο συνέχεια δυό νύχτες, καί μάλιστα τήν τελευταία φορά ἡ Παναγιά τόν πρόσταξε αὐστηρά νά κάνει ὅ,τι τοῦ εἶπε. Πῆρε μαζί του δυό μερῶν ταΐνι, γιατί τό μέρος εἴτανε μακρινό, καί ξεκίνησε νύχτα, γιά τό φόβο τῶν ἀγαρηνῶν. Σάν ἔφτασε, τό γλυκοχάραμα, στόν τόπο πού τοῦ εἶχε ὁρίσει ἡ Παναγιά, εἶδε νά βγαίνει ἕνα φῶς μέσ' ἀπό μιά σπηλιά, πλάι σ' ἕνα δέντρο πού τό γνώρισε γιά τζιτζιφιά. Φοβήθηκε πώς εἴτανε Τοῦρκοι μέσα στή σπηλιά, καί πώς τό ὄνειρο εἴτανε παγίδα τοῦ ὀξαποδῶ, γιά νά τόν χαλάσει καί νά πάει ἀκοινώνητος, καί νά τόν τραβᾶνε στήν κόλαση οἱ δαιμόνοι. Ὡστόσο, μιά δύναμη τόν ἔσπρωξε νά σιμώσει στή σπηλιά, καί τότε εἶδε πώς τό φῶς ἔβγαινε ἀπό το ἅγιο εἰκόνισμα, στημένο στό βάθος τῆς σπηλιᾶς. Δόξασε τό Θεό, προσκύνησε, νήστεψε ὅλη μέρα ὥς καί τό νερό, καί νύχτα πάλι, γιά τό φόβο τῶν Τουρκῶνε, ξεκίνησε μέ τό εἰκόνισμα, κι ἔφτασε στό σπίτι του τά ξημερώματα. Τό ταΐνι πού εἶχε πάρει μαζί του, τό σκόρπισε ψίχουλα γύρω στή σπηλιά. Κατεβήκανε φτεροκοπώντας τά πλασματάκια τ' οὐρανοῦ καί τά τσιμπολογούσανε. Ὕστερα κάτσανε στά κλωνιά τῆς τζιτζιφιᾶς καί γλυκοκελαδοῦσαν, δοξάζοντας τή Δέσποινα τῶν Οὐρανῶν.

Αὐτά, μέ συντομία, γράφανε τά παλιά χαρτιά. Ἡ κώνα Βασιανή κράταγε ἀκόμα ἕνα χαρτί, ὑπογραμμένο ἀπό τό δεσπότη ἐκείνου τοῦ καιροῦ, πού βεβαίωνε πώς τό εἰκόνισμα εἶναι θαματουργό, καί ὅριζε νά μένει κληρονομιά στήν οἰκογένειά της. Καί ἀπό τότε ἤπεσε μεγάλη εὐλογία στήν οἰκογένεια. Τό σπίτι μέ τ' ἀνώγια καί τά κατώγια τό 'χε χτίσει ὁ συχωρεμένος ὁ πατέρας τῆς κώνα Βασιανῆς, σ' ἕνα οἰκόπεδο

ἀγορασμένο ἀπό τόν πατέρα του. Ἡ ἴδια εἶχε ἀγοράσει ἄλλα δυό σπίτια. Ὄχι παλάτια, βέβαια, μά νοικοκυρεμένα.

Κόσμος καί κοσμάκης ταζότανε στή Χάρη τῆς Πικραμένης Παναγιᾶς. Τῆς ἀνάβανε λαμπάδες ὥσαμε τό μπόι τους, κάνανε παρακλήσεις, εὐχέλαια καί ἁγιασμούς.

Ὁ πρωτόπαπας, ὡστόσο, δέ συμμορφωνότανε. Ὅλες αὐτές τίς ἱεροτελεστίες τίς ἄφινε στόν παπα-Χαροκόπο. Εἴτανε περίεργη ἡ στάση τοῦ παπα-Νικόλα. Ἔλεγε, σκεπασμένα, μά ἔβγαινε καθαρό τό νόημα, πώς ἡ πίστη κάνει τά θάματα –παραδεχότανε τά θάματα, ἔτσι ἔλεγε τουλάχιστον– καί πώς δέν ὑπάρχει κανένας λόγος νά 'ναι θαματουργό τό τάδε εἰκόνισμα καί ὄχι τό δεῖνα ἤ τό ἄλλο, ἀδιάφορο ποιός τό 'χε ζουγραφίσει. Μέ ἄλλα λόγια, ἔβαζε τόν Εὐαγγελιστή Λουκᾶ κοντά στόν πρῶτο τυχόντα μπογιατζή! Μέ τέτοιες δοξασίες, θά μποροῦσε κανείς νά τόν κατηγορήσει γιά αἱρετικό. Οὔτε μασόνος νά 'τανε μουρμουρίζανε πολλές ἐνορίτισσες. Κ' ἡ παπαδιά τοῦ ἐπαναλάβαινε:

— Δέν εἶσαι φτιαγμένος γιά παπάς.

Ἀπόφευγε νά συζητήσει μαζί της πάνω σ' αὐτό, ἔκανε πώς δέν ἄκουγε, λές καί παραδεχότανε σιωπηρά τά λόγια της.

Ἐκεῖνες τίς μέρες ἤρθανε στό μαχαλά καί τά προσώπατα τῆς κοινότητας. Τί ἤρθανε νά κάνουνε; Γιά τοῦτο τό ζήτημα ἤρθανε; Γιά τό τέμπλο ἤρθανε; Γιά τίποτ' ἄλλο ἤρθανε; Δημογεροντία εἴτανε; Κεντρική Ἐπιτροπή; Ποιοί εἴτανε; Κόντρα εἴτανε μεταξύ τους; Ἕνα εἴτανε; Κουβεντιάσανε μέ τόν παπα-Νικόλα καί μέ τό Χατζή Σάββα τό μουχτάρη, ἄλλοι μέ κατεβασμένα μοῦτρα καί ἄλλοι χαμογελαστά. Φέρανε μαζί τους κι ἕναν, σά νά λέμε ἀπό τό λαό, γιά νά δείξουν κατανόηση –ὁ Λαός, ὁ Λαός– ἕναν παραλή μπακάλη τοῦ Φασουλᾶ,

μέ σπίτια καί ταρλάδες, ἐκεῖνον πού ἔφερνε τό μαυροχάβιαρο μέ τό βαρέλι καί τό πουλοῦσε μέ τό δράμι. Τόν ντύσανε μέ τά κυριακάτικά του, κοστούμι ἀπό μαύρη τσόχα χνουδωτή, ἕνα δάχτυλο πάχος, Ἰούνιο μήνα, κολαριστό πουκάμισο μέ ψηλό κολάρο ἴσαμε τ' ἀφτιά καί μέ στρογγυλά μανικέτια, ὁ ἄνθρωπος δέ μίλαγε, χαμογέλαγε καί ἱδρωκοποῦσε, δέν ἤξερε τί νά κάνει τίς κοντρόχοντρες χεράκλες του. Δέν εἴτανε χέρια δουλεμένα. Εἴτανε σάν πρησμένα ὑγρά, πάντα ὑγρά, μιά ὑγρασία πού ἔβγαινε ἀπό μέσα του, σά νά 'σταζε ὁλάκερος βουτούρατα καί λάδια. Στεκότανε ἀμίλητος ὁ Μιχαλάκης, χαμογέλαγε καί ἱδρωκοποῦσε, μεσόκοπος, κοντόχοντρος κι ὁ ἴδιος σάν τά χέρια του, μέ γουρουνότριχες ξανθιές κάτω ἀπό τή μύτη, ντροπαλός πού τόν καταδεχτήκανε τά προσώπατα, ντροπαλός πού παράσταινε τό Λαό μπρός στή φτωχολογιά. Ὁ καημένος, δέν ἔπαιρνε τόν ἑαυτό του στά σοβαρά ὅπως οἱ ἄλλοι, πού ἡ σοβαροφάνεια τούς εἶχε γίνει δεύτερη φύση.

Τά προσώπατα συζητούσανε. Σίγουρα θά 'τανε κόντρα μεταξύ τους — Δημογεροντία; Κεντρική Ἐπιτροπή; τί εἴτανε; ποιός τούς διόρισε; Φαίνονταν νά 'χουνε ἀρχηγούς δυό ἐφημεριδογράφους, πού ὁ καθένας ἔβγαζε δικιά του ἐφημερίδα. Καί ἡ οὐσία τῆς ἐφημερίδας εἴτανε πώς ἀλληλοβρίζονταν. Ὁ κοσμάκης δέν καταλάβαινε, μά σίγουρα κάποια διχογνωμία εἴχανε μεταξύ τους, κάποια μοιρασιά. Μερικοί τό λέγανε «πολιτική». Ρωτήσανε τόν παπα-Νικόλα, πού, τελοσπάντων, ἤξερε καλά γράμματα: «Ποιανοῦ γνώμη εἶναι ἡ σωστή;» — κι ἐκεῖνος ἀποκρίθηκε κάτι πού ἴσως νά 'τανε δικό του, ἴσως κάπου νά τό διάβασε: «Δέν ὑπάρχουνε γνῶμες, μόνο συμφέροντα ὑπάρχουν». Ἀκόμα καί τοῦτο, δέν εἴτανε σωστή κουβέντα.

Καί τώρα, ξαφνικά καί ἀναπάντεχα, ὅλα ἤρθανε ντόρτια τῆς ἁγιωτικιᾶς κυρα-Βασιανῆς. Φύγανε ἀπ' τά χέρια της τό εἰκόνισμα καί τό μεγάλο σπίτι. Γιατί τό Βαγγελάκι τσῆ μαμῆς ἀπαίτησε καί γραφτήκανε στ' ὄνομά του. Νά πῶς ἔγινε.

Ἡ κυρα-Βασιανή κάτι ὑποψιάστηκε τώρα τελευταῖα καί βιάστηκε ν' ἀρραβωνιάσει τό μοναχοπαίδι της τήν Ἀντριάνα, μ' ἕνα φαρμακέμπορο: μπαχαρικά, λουλάκι, βότανα, καμφορά, γαλαζόπετρα γιά τ' ἀμπέλια, στύψη, ἀμμωνία καί ἄλλα τέτοια. Εἶχε τό μαγαζί του στό Ἀραπιάν Τσαρσί. Κάτι πάνω ἀπό σαραντάρης, ὄχι ὀμορφάνθρωπος, βέβαια, μά συμπαθητικός, ἥσυχος, σοβαρός, μέ καλή δουλειά καί μέ καλό ὄνομα. Κ' ἡ Ἀντριάνα δέν εἴτανε κανένα τρυφερούδι, εἰκοσιέξι χρονῶ κοπέλα, ὅμως δροσάτη καί νταρντάνα. Κ' ἡ προίκα της μιλιότανε. Ἄν εἶχε ἀργήσει νά παντρευτεῖ, εἴταν γιατί ὁ ἕνας τῆς μύριζε κι ὁ ἄλλος τῆς βρωμοῦσε. Ἡ κυρα-Βασιανή περίμενε, δέ φοβότανε πώς ἡ κόρη της θά 'μενε στό ράφι, τά προξενιά πηγαίνανε κι ἐρχόντανε. Μά τώρα τελευταῖα τρόμαξε γιατί κατάλαβε πώς ἡ Ἀντριάνα τά 'ψηνε μέ τό Βαγγελάκι τσῆ μαμῆς.

Ὄμορφο παλικάρι, στά χρόνια τῆς Ἀντριάνας, μπορεῖ κανένα χρόνο πιό μικρός, μελαχροινός, μαλλιά πάντα καλολαδωμένα, μέ μιά τριχωτή ἐλιά στό μάγουλο. Κουβαρντάς, γλεντζές, πάντα ἡ τσέπη του γεμάτη, πρῶτος στά καμπαρέ μέ τήν παρέα του, μέ στέκι τό «Κρυστάλ», στήν Ἐγγλέζικια Σκάλα. Γλυκιά φυσιογνωμία. Μά τά μεγάλα μάτια του, πού ἀποφεύγανε νά σέ κοιτάξουνε κατάματα, στενεύανε καμιά φορά, σκληρά σά μαῦρο ἀτσάλι, καί σέ καρφώσανε. Νταραβεριζότανε μέ ἀρτίστες καί μέ τούς πορτιέρηδες τῶν δύο μεγάλων ξενοδοχείων, τοῦ «Χούκ» καί τοῦ «Κραῖμερ» ἐκεῖ πού κατεβαίνανε οἱ ξένοι ἀπό τήν Εὐρώπη. Μά ἐξυπηρετοῦσε καί

ντόπιους παραλῆδες, καί λανσάριζε φανταχτερές κοπέλες, πού ὕστερα βγάζανε ὄνομα καί τίς ἔδειχνε ὁ κόσμος ὅταν περνούσανε στό Κιαί, μέσα σέ ἀνοιχτή καρότσα, τουαλετιασμένες, ντυμένες στά μεταξωτά.

Τό Βαγγελάκι ἀρχίνησε νά περνάει μπρός ἀπό τό σπίτι τῆς Πικραμένης Παναγιᾶς, εἴτε μονάχος, εἴτε μέ κάποιον ἀπό τήν παρέα του, κοντοστεκότανε κι ἔκανε πώς κουβέντιαζε μαζί του. Ἡ Ἀντριάνα ἔβγαινε στό παράθυρο, χασομεροῦσε, τάχα πώς κάτι ξεσκόνιζε, πώς κάτι κοίταζε στό δρόμο. Καί μιά νύχτα, ἡ γειτονιά ἀναστατώθηκε ἀπό τίς πιστολιές. Σάν πέσανε στόν ἀέρα κ' οἱ ἔξι σφαῖρες, ἀκουστήκανε τά βιολιά καί τό σαντούρι. Καί τήν ἄλλη μέρα βούιξε ἡ γειτονιά.

— Τό Βαγγελάκι ἤκανε πατινάδα.

— Ποιανῆς;

— Ἔλα δά! Τῆς λεγαμένης.

— Τῆς Ἀντριάνας;

— Ἀμ' ποιανῆς ἀλληνῆς;

— Κ' ἡ κώνα Βασιανή τί λέει;

Ἡ κώνα Βασιανή βιάστηκε ν' ἀρραβωνιάσει τήν κόρη της. Ἡ Ἀντριάνα δέν εἶπε ὄχι τούτη τή φορά. Ὅσο κι ἄν καψορεγότανε τό Βαγγελάκι, καταλάβαινε πώς ἡ μάνα της δέ θά τῆς τόν ἔδινε ποτέ. Ἡ κώνα Βασιανή ἀνάσανε καί ξένοιασε. Ὁ γάμος ὁρίστηκε νά γίνει σ' ἕνα μήνα. Καλύτερα μιά ὥρ' ἀρχύτερα.

Στό μεταξύ, ἔπεφτε τό πανηγύρι τῆς Ἅγιας Τριάδας. Ὁ γαμπρός κάλεσε τήν πεθερά του καί τήν Ἀντριάνα του νά πᾶνε τή νύχτα στό πανηγύρι. Θά 'τανε μαζί καί δυό παντρεμένοι φίλοι του μέ τίς

γυναῖκες τους. Τό ἕνα ζευγάρι, μάλιστα, θά τούς στεφάνωνε. Μά ἡ ἀγιωτικιά εἴτανε ἀνήμπορη, κι ἔτσι ξεκινήσανε μονάχα οἱ ἄλλοι.

Ὁ γαμπρός νοίκιασε καΐκι γιά τήν περίσταση. Ἀπό τό Κιαί στήν Ἅγια Τριάδα, τό καρσινό χωριό, εἴτανε κάπου μισή ὥρα μέ τά κουπιά. Ἐξόν πού τό κουβαρντάδικο ἀντέτι ἀπαιτοῦσε νά πηγαίνεις μέ καΐκι στό πανηγύρι τῆς Ἅγιας Τριάδας, εἶχε καί φεγγάρι, δυό τρεῖς μέρες πρίν ἀπό τή γέμισή του. Ἕγια μόλα, ἕγια λέσα — κι ἄλλα καΐκια τραβούσανε γιά τό πανηγύρι, μέ τό φαναράκι τους στήν πλώρη, κι ἀκούγονταν μαντολινάδες καί τραγούδια. Δυό ἄσπρα κοτεράκια ξεχωρίζανε μέσα στό φεγγαρόφωτο, καί εἴτανε νά σαστίσεις πῶς πιάνανε τά πανιά τους τό ἀνάλαφρο στερνιανό ἀεράκι, πού οὔτε κάν ἔκανε τή θάλασσα ν' ἀνατριχιάζει. Τό φεγγάρι ἔφτανε σάν ἀσημί ποτάμι στά δεξιά τοῦ καϊκιοῦ. Ὁ ἀρραβωνιαστικός κράταγε κρυφά τό χέρι τῆς Ἀντριάνας. Ὁ κουμπάρος μερακλώθηκε, θυμήθηκε τά δικά του ἀρραβωνιάσματα κι ἀρχίνησε τό τραγούδι, πού ἕνας ἕνας τό πήρανε κ' οἱ ἄλλοι καί τόν σεγκοντάρανε:

Ἀγλάμα Κατινάκι μ' ἄ-γλά-μά,
νά φιλήσω τήν ἐλιά σου μπέ-ντά-βά...

— Ποτέ δέ θά ξεχάσω τήν ἀποψινή βραδιά, ψιθύρισε ὁ γαμπρός στ' ἀφτί τῆς Ἀντριάνας καί τῆς ἔσφιξε τό χέρι.

Πυροτεχνήματα σκάζανε στόν οὐρανό, σά νά παίρνανε μέρος στήν εὐτυχία του.

Στήν Ἁγία Τριάδα, ὁ κόσμος πηγαινορχότανε στό σοκάκι τῆς ἐκκλησιᾶς. Μοσκοβολοῦσε ὁ τόπος λουκουμάδες καί μπουγάτσα. Σημαίνανε οἱ καμπάνες. Στούς καφενέδες, καί σέ δυό τρία σπίτια πού νοικιάζανε τή σάλα τους γιά μπαλάκια, παίζανε τά παιχνίδια, καί

μερικά ζευγάρια χορεύανε ἤ σέρνανε ὅλα μαζί τόν τσάμικο. Ἡ Ἀντριάνα, θεοφοβούμενη ἀπό ἀναθροφή, πρότεινε νά προσκυνήσουνε, μά ἡ κουμπάρα εἶπε πώς αὐτή τήν ὥρα ἔχει πολύ κόσμο στήν ἐκκλησιά, καί νά τ' ἀφίσουνε γιά ὅταν θά φεύγανε.

Σ' ἕναν καφενέ πού θελήσανε νά μποῦνε, εἶχε μεγάλη φασαρία. Γιά τοῦτο προτιμῆσαν ἕνα σπίτι, πού φαινότανε ἥσυχο. Στή σάλα, εἶταν ἀκόμα τρεῖς τέσσερεις παρέες, νοικοκυραῖοι ἄνθρωποι, μέ τή φαμίλια τους. Δέν εἶχε ζωηράδα τό μπαλάκι, νωρίς ἀκόμα. Οἱ παιχνιδιάτοροι παίζανε ἕναν ἀμανέ, πού τόν ἔσερνε μιά γυναίκα τῆς κομπανίας τους. Σάν τέλειωσε ὁ ἀμανές, πήγανε τά κεράσματα ἀπ' τίς παρέες, οἱ παιχνιδιάτοροι σηκώνανε τά ποτήρια τους, εἶπαν ἐβίβα, καί πίνανε.

— Σάν παίξουνε καρσιλαμά, νά τόν χορέψουμε οἱ δυό μας, εἶπε ἡ Ἀντριάνα τοῦ ἀρραβωνιαστικοῦ της.

— Δέν τόν καταφέρνω, ἀποκρίθηκε. Θά τούς πῶ ἀργότερα νά παίξουνε μιά πόλκα.

— Πόλκα;

— Ναί, εὐρωπαϊκό χορό — καί πρόσθεσε μέ σημασία ὁ μασκαρατζίκος, μισοκλείνοντας τό μάτι: — Ἀγκαλιαστό.

Τά παιχνίδια πιάσαν ἕναν χασάπικο, μά κανένας δέ σηκώθηκε νά τόν χορέψει. Πάνω στήν ὥρα, μπαίνει στή σάλα τό Βαγγελάκι, μονάχος του, δίχως παρέα. Κοστουμιά ἐν τάξει, καφετιά μέ ἄσπρες ρίγες, μαῦρες μποτίνες, τραβηχτές, μέ λάστιχο στά πλάγια.

Ἡ Ἀντριάνα κέρωσε. Οἱ παιχνιδιάτοροι κοιταχτήκανε ἀναμεταξύ τους καί κάτι μουρμουρίσανε.

Πέρασε βαρύς, δίχως νά κοιτάξει γύρω του, πῆγε σ' ἕνα παράμερο τραπεζάκι καί κάθισε. Παράγγειλε ἕνα καφεδάκι καί ὅσο κράταγε ὁ

χασάπικος κουτσόπινε. Ὕστερα σηκώθηκε, ζύγωσε τό σαντουρτζή καί λέει:

— Βάρα ἕνα ζεϊμπέκικο — καί τοῦ κολλάει μιά λίρα.

Στάθηκε καταμεσῆς τῆς σάλας, δίπλωσε πρός τά μέσα τό κάτω μέρος τοῦ σακακιοῦ του, καί πρός τά ὄξω τίς ἄκρες τῶν μανικῶν του –ἔτσι τό θέλει αὐτός ὁ χορός– λύγισε μιά τά γόνατά του σά νά χαιρέταγε τά ὄργανα, καί ρίχτηκε στό στριφογύρισμα, μιά γονατίζοντας σχεδόν καί μιά ψηλοπηδώντας καί χτυπώντας μέ τό χέρι τά τακούνια του. Ὅλα τά μάτια καρφωμένα πάνω του. Στιγμές στιγμές, λές καί χανότανε ἀπό μπροστά τους, γινότανε ἀερικό.

Σάν τέλεψε καί ξανακάθισε στό τραπεζάκι του, ὁ ἀρραβωνιαστικός, ἀπό τόν ἐνθουσιασμό του (δέν εἶχε ἰδέα ὁ ἄνθρωπος ἀπό Βαγγελάκι), φώναξε τό γκαρσόνι καί τοῦ λέει:

— Κέρασε τό λεβέντι ἕνα καραφάκι ἀπό μέρους μου.

— Ὄχι, ὄχι! μπῆκε βιαστικά στή μέση ἡ Ἀντριάνα. Μπορεῖ νά παρεξηγηθεῖ.

— Μά...

— Σά νά ’χει δίκιο ἡ Ἀντριάνα, εἶπε ὁ κουμπάρος. Δέν ξέρεις τί γίνεται — κι ἔγνεψε τοῦ γκαρσονιοῦ νά φύγει.

— Δέ φεύγομε καλύτερα; πρότεινε ἡ Ἀντριάνα.

— Δέν αἰστάνεσαι καλά; τή ρώτησε ἡ κουμπάρα. Φαίνεσαι χλωμή.

— Τώρα θά κοκκινίσουνε τά μάγουλά της, εἶπε ὁ γαμπρός. Ἔλα, σήκω νά χορέψομε.

— Λέω, καλύτερα νά...

— Ἄ, μήν τόν προσβέλνεις, τῆς παρατήρησε ἡ κουμπάρα, καί τῆς ἔγνεψε δαγκώνοντας τό χείλι της, σά νά ’θελε νά πεῖ «ντροπῆς».

Ἡ Ἀντριάνα, θέλοντας καί μή, σηκώθηκε. Σιμώνανε στά παιχνίδια, κι ὁ ἀρραβωνιαστικός λέει τοῦ σαντουρτζῆ:

— Μιά πόλκα — καί τοῦ κολλάει ἕνα μετζήτι ἀσημένιο.

Στό μεταξύ, τό Βαγγελάκι εἶχε σηκωθεῖ μέ τό πάσο του καί προχωροῦσε κατά κεῖ.

— Δέν περνᾶνε τά λεφτά σου, κύριος, λέει τοῦ γαμπροῦ. Τό 'κλεισα τό μαγαζί γιά λογαριασμό μου.

Κολλάει πάλι τοῦ σαντουρτζῆ μιά χρυσή λίρα, καί γυρίζοντας τή ματιά του ὁλόγυρα:

— Μέ τό περικαλῶ, ν' ἀδειάσετε τή σάλα. Οὖλοι, ἐξόν ἀπό μιά ψυχή.

— Τί! ἔκανε σαστισμένος ὁ ἀρραβωνιαστικός.

Μουρμουρητά οἱ γυναῖκες, οἱ ἄντρες ἀπό τίς διάφορες παρέες τιναχτήκανε ἀπειλητικοί:

— Ποιός εἶν' αὐτός;

— Βρέ σύ! Τό νταή μᾶς κάνεις;

— Βρέ μόρτη!

— Μή! Μή! φωνάζανε τώρα οἱ γυναῖκες. Θανάση! Ἀντρέα! Νικολάκη!

Τό Βαγγελάκι μισόκλεισε τά μάτια του:

— Σᾶς κουβέντιασα μ' εὐγένεια, σάν κύριος. Μά ξέρω κι ἄλλη γλώσσα...

Μπῆκε μπροστά στήν Ἀντριάνα, χωρίζοντάς τη ἀπό τόν ἀρραβωνιαστικό της. Τήν ἔπιασε ἀπό τό μπράτσο μέ τό ζερβί του χέρι. Τό δεξί του πῆγε σάν ἀστραπή κάτω ἀπό τό σακάκι του, τράβηξε τό πιστόλι καί βάρεσε μιά στό ταβάνι.

Στριγγλίζανε οἱ γυναῖκες, πέσανε σουβάδες ἀπό τό ταβάνι, οἱ ἄντρες κάνανε πίσω, οἱ παιχνιδιάτοροι κ' ἡ ἀμανετζού δέ σαλέψανε ἀπό τή θέση τους, συνηθισμένοι ἀπό τέτοια.

— Σιχτίρ ἀπό δῶ μέσα! Οὔστ!

Ξεφωνητά, σπρωξίματα, ἀνάστατες καρέκλες, χυμένα νερά, σπασμένα ποτήρια — ἡ σάλα ἄδειασε στό λεπτό, πρίν νά σκορπίσει ἀκόμα ὁ καπνός.

— Ἀντριάνα! φώναξε ὁ ἀρραβωνιαστικός ἀπό τήν πόρτα, μά ὁ κουμπάρος τόν τράβηξε ὄξω μέ τό ζόρι.

Τό Βαγγελάκι δέν πῆρε κάν τόν κόπο νά κλειδώσει πίσω τους τήν πόρτα.

— Ἔλα, κούτσα μου! λέει τῆς Ἀντριάνας.

— Γιατί μοῦ τό 'κανες αὐτό; παραπονέθηκε ἡ Ἀντριάνα, ἔτσι, μέ ἥσυχια φωνή.

— Πλεμόνι μου!

— Χάθηκε, μέ ρεζίλεψες.

— Τζοβαερικό μου ἐσύ. Παμεῖνο, βάρα ἕναν καρσιλαμά. Ὤπλα! καί χτύπαγε τσουπανάκια τό σκοπό.

Ἀναστέναξε ἡ Ἀντριάνα.

— Παλιόσκυλο! τοῦ λέει μέ σφιγμένα δόντια. Ἄσε με νά φύγω.

— Τζιέρι μου, δέ σέ βαστάω.

Τά δυό βιολιά ριχτήκανε στό σκοπό, βάραγε τό σαντούρι, τσίριζε τό κλαρίνο. Ἡ ἀμανετζού φώναζε κάθε τόσο: — Δέν πάω σπίτι μου ἀπόψε!... Ἀμαααάν!... Ὤπλα!

— Παλιόσκυλο, ξανάπε ἡ Ἀντριάνα. Μ' ἔκαψες, παλιόσκυλο. Χαλάλι σου!

Τά χέρια της λές καί πήγανε μονάχα τους στούς γοφούς, τά πόδια της σαλέψανε σέ μιά φιγούρα σταυρωτή, κ' ὕστερα πήρανε φωτιά.

— Ὤπλα! Κούτσα μου τό μεγαλεῖο σου! Κορώνα μου σέ θέλω! Νά πεθάνει ὁ Χάρος! — καί χορεύοντας τό Βαγγελάκι, βάρεσε ψηλά δυό πιστολιές.

Κόλλησε ἀκόμα μιά χρυσή λίρα τοῦ σαντουρτζῆ.

Ὄξω, πενήντα μέτρα ὁλόγυρα, εἶχε ἀδειάσει τό σοκάκι. Ζαπτιές, πούβετις. Μιά κλειστή καρότσα μέ δυό ἀλόγατα περίμενε στήν πόρτα. Μπήκανε μέσα τό Βαγγελάκι μέ τήν Ἀντριάνα, τράκες ὁ καροτσιέρης καί δρόμο. Σημαίνανε οἱ καμπάνες. Φυσέκια τινάζονταν στόν οὐρανό.

Μιά μέρα, δυό μέρες, τρεῖς μέρες. Ἄφαντη ἡ Ἀντριάνα. Ἡ κώνα Βασιανή τραβοῦσε τά μαλλιά της. Ὁ ἀρραβωνιαστικός τῆς ἔστειλε πίσω τή βέρα, κι ὁ κουμπάρος τῆς μήνυσε τά μαντάτα. Ἔστειλε δεξιά ζερβά νά ψάξουνε. Πούβετις Ἀντριάνα. Πλέρωσε καί τό γιούζμπαση τοῦ καρακολιοῦ, μά σέ δυό μέρες τῆς λέει, Ἀντριάνα γιόκ.

Τό Βαγγελάκι γλέντησε τήν Ἀντριάνα μιά βδομάδα, κάπου σ' ἕνα σπιτάκι στοῦ Παπᾶ τή Σκάλα, κοντά τρεῖς ὧρες δρόμο ἀπό τήν πολιτεία. Ὕστερις τήν ἔβαλε σέ μιά καρότσα μέ δυό ἀλόγατα καί τήν ξαπόστειλε μ' αὐτά τά λόγια:

— Νά πεῖς τῆς μάνας σου τά χαιρετίσματά μου καί νά στείλει προξενιό τῆς μάνας μου νά μέ γυρέψει γιά γαμπρό. Στό καλό, τζιέρι μου.

— Γιατί δέν ἔρχεσαι, Βαγγέλη μου...

— Βαγγελάκι μου, τή διόρθωσε.

— ...Βαγγελάκι μου, νά τῆς μιλήσεις; Θά μέ...

— Ὄχι δεύτερο λόγο!

Μεγάλο σούσουρο στό μαχαλά σάν ἔφτασε ἡ καρότσα, βροντολογώντας πάνω στό καλντερίμι, καί κατέβηκε ἡ ντροπιασμένη στήν πόρτα τῆς Πικραμένης Παναγιᾶς.

— Βάλε δικηγόρο, συμβούλεψε τήν κώνα Βασσιανή μιά ἔμπιστη γειτόνισσα.

— Ὁ δικηγόρος θά κολλήσει τή στάμνα πού 'σπασε;

Εἶχε δέν εἶχε, σέ δυό μέρες τό πῆρε ἀπόφαση κι ἔστειλε προξενήτρα. Τή δέχτηκε ἡ κυρά μαμή, τήν ἄκουσε, ὕστερα εἶπε:

— Θά σοῦ μιλήσει ὁ γιός μου. Τώρα κοιμᾶται. Κάτσε νά πιεῖς ἕναν καφέ ὥσπου νά σηκωθεῖ.

Τό Βαγγελάκι παρουσιάστηκε σέ καμιά ὥρα. Τιμή του καί καμάρι του, εἶπε τῆς προξενήτρας, τήν ἀγαπάει τήν Ἀντριάνα, καί γιά τοῦτο ἔχει χρέος νά τήν ἐξασφαλίσει. Ἡ κώνα Βασιανή νά γράψει στ' ὄνομά του, στό δικό του ὄνομα –εἶναι ἡ καλύτερη ἀσφάλεια– τό μεγάλο σπίτι μαζί μέ τό εἰκόνισμα τῆς Παναγιᾶς. Ὄχι δεύτερο λόγο.

Ἡ προξενήτρα ξαναπῆγε:

— Νά σοῦ γράψει τά ἄλλα δυό σπίτια, λεβέντη μου.

— Ὄχι δεύτερο λόγο.

Ὅλα τελέψανε ὅπως τά 'θελε τό Βαγγελάκι. Τή νύχτα τοῦ γάμου βούιξε ὁ μαχαλάς ἀπ' τά βιολιά κι ἀπ' τά σαντούρια κι ἀπό τίς πιστολιές. Βγῆκε λόγος πώς ἡ Ἀντριάνα εἴτανε συνεννοημένη μέ τό Βαγγελάκι, μά τό πιθανότερο εἶναι πώς τό Βαγγελάκι εἶχε μάθει πώς ἡ Ἀντριάνα θά πήγαινε στό πανηγύρι, κι ἔτσι σάρωσε τή δουλειά. Ὅπως καί νά 'ναι, κράτησε μαζί του τήν κώνα Βασιανή, γιατί αὐτή γνώριζε ὅλα τά πρεπούμενα γιά τό εἰκόνισμα τῆς Παναγιᾶς.

Τήν κώνα Βασιανή, λοιπόν, πῆγε καί βρῆκε ἡ Ἑλένη, ἡ μητέρα τοῦ τυφλοῦ μωροῦ. Φτάνει νά κρεμάσει ἕνα μονάχα μάτι στό εἰκόνισμα;

— Θές τό παιδί σου νά μείνει μ’ ἕνα μάτι;

— Θεός φυλάξοι!

— Τότες;

Ἡ Ἑλένη ἔμεινε συλλογισμένη, σά νά λογάριαζε ἀπό μέσα της.

— Καλά, θά φτιάξω δυό ἀσημένια μάτια.

— Ἀσημένια; Φτιάξ’ τα, καημένη, τουλάχιστον μαλακοκαπνισμένα.

Ἡ Ἑλένη κούνησε τό κεφάλι της, πάντα συλλογισμένη.

— Ξέρεις κανένα κουγιουμτζή συγκαταβατικό;

Τῆς ἔδωσε μιάν ἀντρέσσα, στά Κουγιουμτζίδικα. Τήν ἴδια μέρα ἡ Ἑλένη πῆρε τά σκουλαρίκια της καί ξεκίνησε. Οἱ πέτρες εἶναι ψεύτικες, γυαλί, τῆς εἶπε ὁ κουγιουμτζῆς –τό ’ξερε ἡ Ἑλένη– τό χρυσάφι ἀληθινό, φτάνει δέ φτάνει γιά δυό ἀσημένια μάτια, μά ὄχι γιά τό μαλαμοκάπνισμα καί γιά τή φατούρα. Ὅσο μίλαγε ὁ κουγιουμτζῆς, ἡ Ἑλένη κοίταζε μέ τήν ἄκρη τοῦ ματιοῦ της κάτι δαχτυλίδια μέ κόκκινα καί πράσινα πετράδια, καί μέσα σ’ ἕνα τάσι ἕνα σωρό μικρούτσικα μαργαριτάρια περασμένα σέ μπρισίμι.

— Λοιπόν; ρώτησε ὁ κουγιουμτζῆς.

— Φτιάξε τα, καί θά σοῦ φέρω καί τά ρέστα.

Ἡ κυρα-Βασιλική κούνησε τό κεφάλι της σάν εἶδε τή νύφη της νά βγάζει ἀπ’ τό φορτσέρι τά νυφικά σεντόνια της. Δέν εἶπε τίποτα. Ἡ Ἑλένη τά πῆγε στό Μπίτ Παζάρι, τά πούλησε μισό μετζήτι, ἔβαλε κι ἄλλο ἕνα κουαρτάκι, καί πῆρε τά μαλαμοκαπνισμένα μάτια.

Μήνα μέ μήνα, χρόνο μέ χρόνο, ἔλπιζε ἡ Ἑλένη. Ποτέ δέν τήν παράτησε ἡ ἐλπίδα — καί ἴσως αὐτό νά ’τανε τό μεγαλύτερο θάμα τῆς Πικραμένης Παναγιᾶς. Κ’ ἡ Παναγιά φαινότανε ὁλοένα πιό πικραμένη, καί δάκρυζε κάθε Μεγάλη Παρασκευή, ἕνα πηχτό

κεχριμπαρένιο δάκρυ, ὥσπου κάηκε κι αὐτή μαζί μέ ὁλάκερη τήν πολιτεία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ

Στό γαλάζιο

Τήν κυρα-Μαρία τήν εἶχε συστήσει ὁ μπαρμπα-Λάμπρος, ὁ φουστανελάς καβάσης τῆς Ἑλληνικῆς Λέσχης, καί τήν παίρνανε βοηθό στό βεστιέρ ὅποτε δίνανε κανένα μεγάλο χορό, δυό τρεῖς φορές τό χρόνο. Θά ’βγαζε πάνω ἀπό δυό μετζήτια πουρμπουάρ κάθε φορά. Καί τήν ἄλλη μέρα, οἱ γειτόνισσες δέ χορταίνανε νά τήν ἀκοῦνε.

Τούς ἀράδιαζε τά κουσέλια καί τά κουτσομπολιά τῆς κοινωνίας, πού τά μάθαινε ἀπό τό μπουφετζῆ κι ἀπ’ τά γκαρσόνια, κι ἀνάμεσα στά λόγια της στραφτοκοπούσανε καθρέφτες, πολυέλαιοι, τζοβαερικά πάνω σ’ ἀφράτα ντεκολτέ, μεταξωτά φουστάνια μέ μακριά οὐρά, πού τά σηκώνανε στό μπράτσο σά χορεύανε, μακριά τραπέζια μέ σαμπάνιες καί χίλιες λιχουδιές. (— Τί εἶναι γκαλαντίνες, κυρα-Μαρία; — Ἔ, ποῦ νά σᾶς τά ξηγάω τώρα!) Κάτι τσιμπολογοῦσε κι αὐτή πρίν φύγει τήν αὐγή. — Ὁ Θεός νά ’χει καλά τίς πλούσιοι, κάτι τρῶμε κι ἐμεῖς κοντά σ’ αὐτοί.

Μπουχτίζανε μέ τά λόγια της, σά νά ’χανε πάρει κ’ οἱ ἴδιες μέρος στό τσιμπούσι. Μονάχα ἡ Σταμάτα, πού δούλευε στά καπνά, πήγαινε κόντρα:

— Κοίτα! κοίτα! Μέ τό νά τήν ἀκοῦνε, λές καί χορταίνουνε φαΐ καί ντύνουνε τά κρέατά τους. Μωρέ, δέν καταλαβαίνετε πώς ἐσᾶς γδύνουνε γιά νά φτιάξουνε τά λοῦσα τους, καί πώς σᾶς παίρνουνε τό ψωμί ἀπό τό στόμα;

Ἄκου λόγια! Ἀμ' καλά λέγανε γιά τή Σταμάτα πώς τό κοριτσάκι πού εἶχε στό σπίτι της εἴτανε παιδί της, μπασταρδάκι. Ἄλλες πάλι λέγανε ὄχι, τό δίκιο δίκιο: εἴτανε παιδί μιᾶς ἀδερφῆς της πού πέθανε στ' Ἀιντίνι, κι ἀνάθρεψε ἡ Σταμάτα τ' ὀρφανό, γιατί ὁ πατέρας του ξαναπαντρεύτηκε μέ μιά γυναίκα πού τό 'χε ἀπό κλῶτσο κι ἀπό μπάτσο.

Μά οἱ χοροί καλά κράταγανε, ἀκόμα καί τή σαρακοστή. Δυό εὐεργετικοί χοροί εἴτανε οἱ πιό σπουδαῖοι: γιά τό νοσοκομεῖο τοῦ Ἀι-Χαράλαμπου, στήν Ἑλληνική Λέσχη, καί γιά τά σπιτάλια τοῦ Σαίντ Ἀντουάν στήν Εὐρωπαϊκή Λέσχη, ὅπως τή λέγανε — δηλαδή, στή Φράγκικια. Οἱ δυό χοροί συναγωνίζονταν σ' ἐπιτυχία, καί τό κριτήριο εἴταν οἱ ντάμες — ὄχι τόσο σέ ποιότητα, ὅσο σέ ποσότητα. Οἱ ἑλληνικές ἐφημερίδες γράφανε: «Ὁ χορός ὑπέρ τοῦ ἱεροῦ νοσοκομείου τοῦ Ἁγίου Χαραλάμπους διεξήχθη μετά μεγίστης ἐπιτυχίας. Ἠριθμήσαμεν ἄνω τῶν ἑκατόν εἴκοσι ἐκπροσώπων τοῦ ὡραίου φύλου». Ἐνῶ στόν ἄλλο χορό «ὑπέρ τοῦ καθολικοῦ νοσοκομείου τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου, παρευρέθησαν ὀλιγώτεραι τῶν ἐνενήκοντα κυριῶν καί δεσποινίδων». Λές καί ἡ τιμή τῆς ρωμιοσύνης κρεμότανε ἀπό τόν ἀριθμό –ἤ καί ἀπ' ὅ,τι ἄλλο– τῶν θηλυκῶν πού χορεύανε.

Λοιπόν, στήν κυρα-Μαρία, πού γνώριζε τήν κοινωνία, εἶχαν ἀποταθεῖ οἱ μαχαλιώτισσες γιά νά μάθουν ποιό εἴτανε τό ζευγάρι πού πέρναγε ἀπ' τ' Ἀλάνι, καβάλα στ' ἄλογα, πρωί πρωί, ὁλάκερο τόν

περασμένο χειμώνα. Ὁ καβαλάρης φόραγε γκρίζο μπομπέ, ἴδιο χρῶμα κοστούμι, καί μαῦρες μπότες. Καβαλοῦσε ἕναν καρά. Ἐκείνη, πάνω στόν ἀνοιχτόξανθο ντουρή της, εἴταν ντυμένη μαύρη ἀμαζόνα, καθότανε λοξά, μέ τά δυό ποδάρια στό ἕνα πλάι, καί στό κεφάλι μαῦρο τρικαντό. Ξανθός ἐκεῖνος, ψιλομελάχροινη ἐκείνη, κ' οἱ δυό καμιά τριανταριά χρονῶ. Ἀλόγατα καμαρωτά, ἡ τρίχα τους γυαλοκοποῦσε.

Ὁλάκερο τό χειμώνα, σάν καλοσύνευε ὁ καιρός καί ξεραινότανε ἡ λασπουριά, ἤ σά δέν ξούριζε τό ξεροβόρι, περνούσανε ἀπό τ' Ἀλάνι κατά τίς ὀχτώ, καί χάνονταν στούς χωματόδρομους ἀνάμεσα στά πρεβόλια. Τό γυναικολόι τοῦ μαχαλᾶ εἴταν ξελογιασμένο μέ τόν ξανθό καβαλάρη. Ἄσε πού εἴταν ὄμορφος ἄντρας, μά καί τί εὐγενικός! Τήν εἶχε μή στάξει καί μή βρέξει. Μιά φορά, καθώς μπαίνανε στ' Ἀλάνι, λασκάρησε ἡ μεσιά τοῦ ἀλόγου της. Κατεβήκανε κ' οἱ δυό, ἐκεῖνος κάτι εἶπε καί γελάσανε, ἡ γυναίκα κράτησε ἀπό τό χαλινάρι καί τά δυό ἀλόγατα, ἐκεῖνος ἔσφιξε τή μεσιά, ὕστερα γονάτισε, ἅπλωσε τό χέρι του, ἐκείνη πάτησε ἀνάλαφρα στή χούφτα του, μόλις τήν ἄγγιξε, καί ξαναβρέθηκε πάνω στή σέλα.

Ὡστόσο, ἡ κυρα-Μαρία δέν ἤξερε νά τίς πληροφορήσει. Ὄχι, δέ θυμότανε νά τούς εἶχε δεῖ σέ κανένα μπάλο. Τότε σκεφτήκανε νά ρωτήσουν τόν κύρ Μῆτσο, τριάντα χρόνια γκαρσόνι στό Νιού Κλούμπ. Ἕνα κλούμπ πολύ κλειστό, ἤλεγε, πού δέ μπαίνανε σ' αὐτό ἀνθρῶποι, ἄς εἴτανε καί πλούσιοι, πού εἴχαν ἐμπόριο μέ τήν ὀκά ἤ μέ τήν πήχη.

— Καί μέ τί πουλᾶνε αὐτοί πού μπαίνουνε στό κλούμπ;

— Μέ τό καντάρι κι ἀπάνω, ἤ μέ τό τόπι κι ἀπάνω.

Ἀσπρομάλλης πιά, λίγο καμπούρης, ἔσερνε τά ποδάρια του ἀπ’ τήν πλατυποδία, πάντα μ’ ἕνα πονηρό χαμόγελο στά μάτια: ὁ ἄνθρωπος, πού τ’ ἀφτιά του καί τά μάτια του εἴδανε κι ἀκούσανε πολλά. Εἶχε γίνει ξακουστός ἀπό τότε πού χαστούκισε τό γραμματικό κάποιου κονσολάτου, πού θέλησε νά τοῦ δώσει νά πάει ἕνα ραβασάκι σέ μιάν ἀρτίστα. Γιατί ὁ κύρ Μῆτσος δέ χωράτευε μέ τήν τιμή. Αὐτόν, λοιπόν, ρωτήσανε γιά κεῖνο τό ζευγάρι. Ἄ, ναί, τούς λέει, ἐκεῖνος εἶναι ὁ Αὐστριακός βιτσικόνσολας, ἀπό μεγάλο τζάκι, καλό παιδί. Ἐκείνη; Εἶναι γυναίκα του; Ὄχι. Ποιά εἶναι; Ἄ, ὅλα κι ὅλα, δέ θά ’βγαζε ποτέ στή φόρα ὁ κύρ Μῆτσος τ’ ὄνομα μιᾶς γυναίκας. Τή γνώριζε κι αὐτή, μά ὅσο κι ἄν τόν σταυρώσανε, δέν πήρανε λέξη ἀπό τό στόμα του.

— Εἶναι δικιά μας; Εἶναι ξένη; Ἐγγλέζα; Φράγκισσα;

— Δέ μπορῶ τίποτα νά πῶ.

Μείνανε μέ τήν περιέργειά τους. Κ’ ἡ περιέργεια μεγάλωσε σά μπῆκε ὁ Ἀπρίλης καί λουλούδιζε ἡ γῆς, σά μπῆκε ὁ Μάης καί μοσκοβολούσανε οἱ λεμονιές, κ’ οἱ δυό καβαλάρηδες δέν εἴχανε ξαναπεράσει. Τρέξανε πάλι στόν κύρ Μῆτσο. Καί ὄχι ἀπό περιέργεια μονάχα. Τό ’χανε ἀγαπήσει ἐκεῖνο τό ζευγάρι.

— Ὁ ἄντρας της..., ἀρχίνησε νά τούς λέει.

— Ἄ, εἶναι παντρεμένη;

— Ὁ ἄντρας της παραπονέθηκε τοῦ κόνσολα, ἡ δουλειά πῆγε στήν πρεσβεία, στήν Πόλη, καί μεταθέσανε τό βιτσικόνσολα σέ ἄλλη χώρα.

— Καί πῶς τό πῆρ’ ἐκείνη;

Ὁ κύρ Μῆτσος κόμπιασε.

— Μπάς κι αὐτοχτόνησε ἀπ’ τόν καημό της; τρομάξανε οἱ γυναῖκες.

Τά μάτια του γίνανε ἀκόμα πιό χαμογελαστά.

— Ὄχι. Λένε, μά δέν εἶναι σίγουρο, πώς ὅπου νά 'ναι μπορεῖ νά μεταθέσουνε καί τόν Ἰταλιάνο βιτσικόνσολα.

— Τί θές νά πεῖς μ' αὐτό;

— Τίποτα. Γειά σας — καί ὁ κύρ Μῆτσος ξεμάκρυνε μέ τή συρτή πορπατησιά του.

Γινήκανε φόρτωμα τοῦ κύρ Μήτσου, τόν ξαναρωτούσανε κάθε τόσο. Μά κεῖνος τούς τό 'κοψε μιά γιά πάντα. Εἶχε τίς ἀρχές του ὁ κύρ Μῆτσος, τίς ἀρχές λακέ ἀπό μεγάλο σπίτι. Ὁ καθένας στή θέση του. Τέλος πάντων, τούς ἔπεφτε πολύ νά κουβεντιάζουν γιά κονσόλοι, καί εἴτανε σά νά παίρνανε ἀέρα τά μυαλά τους, σά νά θέλανε νά γίνουν ἕνα μέ τά προσώπατα τῆς κοινωνίας... Ὕστερα, μές στή λαύρα τοῦ καλοκαιριοῦ καί μές στή σκόνη πού σηκώνανε οἱ ἀραμπάδες, ξεχάστηκε τό ζήτημα. Οἱ ἀραμπάδες περνούσανε ἀράδα, δυό φορές τή μέρα, μιά γιά πάνω, μιά γιά κάτω, καί λέγανε στό μαχαλά πώς κάτι φτιάνουν πάλι στά μωλώματα. Κι ἔπειτα, ὁ μαχαλάς εἶχε καί τ' ἄλλα του ἐνδιαφέροντα. Καί πρῶτο, ἀνάμεσα σ' αὐτά, εἴταν ὁ ἐρχομός τῆς Εὐαγγελίας Παρασκευοπούλου, πού θά 'δινε παραστάσεις, ὥσαμε τέλη Αὐγούστου, στό καλοκαιρινό θέατρο τοῦ Κοκόλη.

Σ' αὐτό τό θέατρο, σχεδόν κάθε χρόνο, τήν ἄνοιξη, Ἀπρίλη-Μάη, ἐρχόταν ἕνα τσίρκολο κι ἔστηνε τήν πελώρια τέντα του, μέ τίς ἐλέφαντοι καί τά λεοντάρια καί τίς τίγρηδοι, μέ τίς παλιάτσοι καί μέ τίς ἀκροβάτες, πού ζαλιζόσουν νά τούς βλέπεις νά πετᾶνε ἀπό τή μιά κούνια στήν ἄλλη, ψηλά εἴκοσι μέτρα — καί οἱ κοπέλες πάνω στ' ἄσπρα τους ἀλόγατα μέσα στό τούλι καί τήν ὀμορφιά, ἴδιες ἀερικά, στέκονταν μέ τό 'να ποδάρι, δίχως νά κρατᾶνε γκέμι, κι ὁ ἄντρας μέ

τήν κόκκινη βελάδα, καταμεσῆς τῆς πίστας, ἔκανε τράκες μέ τό μακρύ του καμουτσί, ἔπαιζε ἡ μουσική, τ' ἀλόγατα κοστηράγανε γύρω τριγύρω, κ' οἱ νεραϊδοκοπέλες, μές στά βεγγαλικά, μέσα στό τούλι καί τήν ὀμορφιά, μέ μιά φωνούλα, χόπ! πηδάγανε τά ἐμπόδια, χόπ! καί ξαναστέκανε πάνω στή σέλα μέ τό 'να τους ποδάρι. Ἄλλαζε ἡ θωριά τοῦ κόσμου, κι ἀπ' ὄξω κι ἀπό μέσα... Τά παιδιά τοῦ Χατζηφράγκου χώνονταν κατσιρμά κάτω ἀπό τήν τέντα, πότε τά καταφέρνανε νά μείνουν ὥσαμε τό τέλος γιά νά δοῦνε τά θερία, πότε τά ξετρυπώνανε καί τ' ἀρχίζανε στίς καρπαζιές. Καί μιά φορά, τά μάτια τους γεμίσανε δάκρυα, ἕτοιμα νά ξεχειλίσουν, τότε πού οἱ παλιάτσοι φαρμακώσναε τόν Ἀγκοστίνο, τόν πιό γουστόζικο ἀπ' ὅλους. Τοῦ δώσανε νά φάει μιά πάστα μέ φαρμάκι, ὁ Ἀγκοστίνο τάραξε λίγη ὥρα κι ἀπόμεινε ὕστερα ξερός, ἕνας τόν ἔπιασε ἀπ' τό κεφάλι, ἕνας ἄλλος ἀπ' τίς φτέρνες, ἐκεῖνος τέζα ὁ φουκαράς, ἀλύγιστος, κοκαλιασμένος, τόν ξαπλώσανε πάνω σέ μιά σεντιά καί τόν γυροφέρνανε στήν πίστα, ἡ μουσική ἔπαιζε λυπητερά, ἕνας παλιάτσος ἄνοιξε ἀπό πάνω του μιά κόκκινη ὀμπρέλα κι ἕνας ἄλλος τόν ἔψελνε φράγκικα, ντόμινους μπαμπίσκουμ, καί τόν ράντιζε νερό μ' ἕνα σουλαντιστήρι. Μά καθώς κάνανε νά βγοῦνε ἀπό τήν πίστα, ὁ Ἀγκοστίνο τινάχτηκε ὀρθός, πῆρε τρεῖς τοῦμπες στόν ἀέρα, καβάλησε στό σβέρκο τόν παλιάτσο πού πήγαινε μπροστά, κι ἔφερε θριαμβευτικά μιά βόλτα ὁλόγυρα τήν πίστα: σ' ἀρέσει αὐτό, γκουρούνι; Τά παιδιά, στόν κρυψώνα τους, βγάλανε τέλος τήν ἀνάσα τους, κοιταχτῆκαν, ὕστερα μπήξανε τά γέλια, καί λέγανε πώς ἀπ' τό γέλιο δακρύσανε τά μάτια τους. Ὅμως τό γέλιο τους τά πρόδωσε, τά πῆραν εἴδηση καί τά πετάξαν ὄξω μέ τίς καρπαζιές. Εἴταν μικρά, τότε πού γίνηκε τό περιστατικό, πρίν τρία χρόνια, στό

τσίρκολο. Αὐτά, τήν ἄνοιξη, Ἀπρίλη-Μάη, γιατί ἀπ’ τόν Ἰούνιο καί πέρα, πάντα ἐρχόταν ἕνας θίασος ἀπ’ τήν Ἀθήνα, στοῦ Κοκόλη, κι ἔμενε ὁλάκερο τό καλοκαίρι.

Ὡστόσο, ἡ τύχη καί ὁ θάνατος τῆς Ἔλσας Φ. –τῆς ἀμαζόνας μέ τό μαῦρο τρικαντό– μείνανε τυλιγμένα σέ κάποιο μυστήριο. Κάπου τριάντα χρόνια ὑστερότερα, δυό ἡλικιωμένοι κύριοι ἀπό κεῖνα τά μέρη, γκριζομάλληδες, ἐπιβλητικοί, πού βγαίνανε ἀπό μιά λέσχη τῆς ὁδοῦ Πανεπιστημίου, σταματήσανε στό κατώφλι τῆς πόρτας καί πήρανε τήν πόζα τους.

— Διάβασες, ρώτησε ὁ ἕνας, ὁ ξουρισμένος, ποιός διορίστηκε πρεσβευτής τῆς Ἰταλίας, ἐδῶ, στήν Ἀθήνα;

— Ναί, διάβασα, ἀποκρίθηκε ὁ ἄλλος μέ τό ψαλιδισμένο μουστάκι. Δηλαδή, ὄχι ποιός διορίστηκε: γιά ποιόν ζητήσανε τή συγκατάθεση τῆς κυβερνήσεως. Γιατί; Οἱ σχέσεις σας μέ τήν Ἰταλία...

— Ἴσως νά μή δοθεῖ ἡ συγκατάθεση.

— Γιατί; Οἱ σχέσεις μας μέ τήν Ἰταλία...

— Δέν πρόκειται περί αὐτοῦ, ἀγαπητέ μου. Ἴσως νά ὑπάρξουν ἀντιρρήσεις γιά τό πρόσωπο... ἀντιρρήσεις ἠθικῆς φύσεως. Δέ σοῦ θυμίζει τίποτα τ’ ὄνομά του;

— Ὄχι. Γιατί;

Κατεβήκανε τό κατώφλι καί κοντοστάθηκε.

— Δέ σοῦ θυμίζει τίποτα τ’ ὄνομά του; Ἐκεῖνο τό σκάνδαλο τοῦ ὑποπρόξενου μέ τήν Ἔλσα;

— Ναί, ναί! Δίκιο ἔχεις. Ἀλλά ἴσως νά πρόκειται περί συνωνυμίας.

— Πολύ περίεργο. Δυό πρόσωπα, μέ τό ἴδιο ἀκριβῶς ὄνομα, στή διπλωματική ὑπηρεσία;

— Δέ θυμâμαι καλά, μέ ποιόν εἶχε φύγει, μέ τόν Αὐστριακό ἤ μέ τόν Ἰταλό;

Μέ τόν Αὐστριακό, τοῦ λέει, εἴταν μονάχα ἕνα φλέρτ. Μαζί καβάλα, δηλαδή, πηγαίνανε μαζί ἱππασία, τέννις, χορουδάκια. Γνωριστήκανε σέ μιά παράσταση ἐρασιτεχνῶν ὑπέρ κάποιου φιλανθρωπικοῦ σκοποῦ. Ἐκεῖνος ἔπαιζε βιολί, κ’ ἡ Ἔλσα εἶχε πάρει μέρος στά ταμπλώ βιβάν. Ἔκανε τή Γαλάτεια, μέ Πυγμαλίωνα τό συχωρεμένο τόν Ἀλκιβιάδη.

— Ἐγώ, συνέχισε, ἄν θυμâσαι, τραγούδησα σ’ ἐκείνη τήν παράσταση τό «Κι ἄν εἶμαι γέρος, ἡ καρδιά τό λέει ἀκόμα». Φοροῦσα μιάν ἄσπρη περούκα. Εἶχα καλούτσικη φωνή, ἄν θυμâσαι.

— Λοιπόν; ρώτησε ὁ ἄλλος ἀνυπόμονα.

Λοιπόν, συνέχισε ὁ πρῶτος, μέ τόν Αὐστριακό ὑποπρόξενο εἴτανε μονάχα ἕνα φλέρτ, κι ἄν δέν ἔκανε τόση φασαρία ἐκεῖνος ὁ βλάκας ὁ ἄντρας της, ἴσως νά ζοῦσε ἀκόμα ἡ Ἔλσα.

— Καθώς ξέρεις, ὅταν μεταθέσανε καί τόν Ἰταλό ὑποπρόξενο –μ’ αὐτόν οἱ σχέσεις τους εἴχανε προχωρήσει, ἄν θυμâσαι– τό ’σκασε μαζί του. Δηλαδή, τόν ἀκολούθησε ὕστερ’ ἀπό μιά βδομάδα.

Δέν τήν παντρεύτηκε ὁ λεγάμενος. Ζήσανε μαζί ἕνα διάστημα στή Ρώμη, ἐκεῖνος ἀποσπασμένος στό ὑπουργεῖο τῶν ἐξωτερικῶν. Μά ὅταν τόν στείλανε κάπου γραμματέα πρεσβείας, δέ μποροῦσε νά τήν κουβαλάει μαζί του καί τήν παράτησε τελειωτικά.

— Τότε εἴτανε πού τά ξανάφτιαξε ὁ βλάκας ὁ ἄντρας της μαζί της. Πῆγε καί τή βρῆκε στήν Ἰταλία. Δέν ξαναγυρίσανε. Ἐγκατασταθήκανε κοντά στό Βιντιμίλλε, σέ μιά βίλα. Ναί, πέθανε ἡ Ἔλσα, πρόσθεσε καθυστερημένα κι ἐντυπωσιακά. Ἀνακάτεψε καί τόν ἑαυτό του, σά νά ’χε παίξει κάποιο ρόλο στή ζωή τῆς Ἔλσας.

Ὁ συνομιλητής του ἔμεινε ἀνικανοποίητος. Ἔνιωθε κάτι σά στενοχώρια, σάν ἀμηχανία μπροστά σέ μιά νεκρή, πού ἀπαιτοῦσε τώρα (λένε πώς οἱ νεκροί ζοῦνε ὅσο τούς θυμοῦνται οἱ ζωντανοί) ν' ἀναστηθεῖ μές στήν καρδιά του, σά νά μήν εἶχε μείνει εὐχαριστημένη ἀπό μιά ἐπιπόλαιη περιγραφή. Ἔκανε μιά νύξη σ' ἕναν τρίτο φίλο.

— Ναί, εἶπε ὁ τρίτος, ἡ Ἔλσα πέθανε στό Βιντιμίλλε... Πέθανε μορφινομανής. Τό ξέρω ἀπό τό μακαρίτη τόν Ἀλκιβιάδη. Πρακτόρευυτε τότε κάτι φορτηγά στή Τζένοβα, καί πεταγότανε καμιά φορά στό Βιντιμίλλε.

— Τή θυμᾶμαι ἀόριστα τήν Ἔλσα. Δέ μοῦ ἔκανε καμιά ξεχωριστή ἐντύπωση.

— Ἡ Ἔλσα εἶχε μιά ὀμορφιά, πού θά μποροῦσα νά τή χαρακτηρίσω «συγκρατημένη». Μιά ὀμορφιά μέσα στά ὅρια τοῦ μέτρου, ἔτσι πού δέν καταντοῦσε ἀντιαισθητική μέ τό νά φτάνει σέ ἀκρότητες. Ὑπάρχουν πολύ περισσότερες ἀντιαισθητικές ὀμορφιές ἀπό ἀσκήμιες. Καί πιό ἀποκρουστικές. Ἡ ὀμορφιά τῆς Ἔλσας λές καί ζήταγε ἀπό μᾶς τή συμπλήρωσή της, μιά τελευταία πινελιά, ἤ ἕνα τελευταῖο λάξεμα, πού νά προέρχεται ἀπ' τήν καρδιά μας... Γιατί ἡ ἴδια εἶχε μεγάλη καρδιά, μιάν ἀπέραντη καλοσύνη καί ἀνθρωπιά. Δέν αἰσθάνομαι ξένη μέ κανέναν, ἔλεγε. Χαίρομαι γιά τόν κάθε ἄνθρωπο πού συναντάω στό δρόμο, καί λυπᾶμαι πού δέν τολμάω – θά μέ παίρνανε γιά τρελή– νά τόν σταματήσω, νά κουβεντιάσω μαζί του, νά τόν ρωτήσω νέα του καί νά τοῦ πῶ τά δικά μου, τίς χαρές, τίς λύπες μου, τά ὄνειρά μου... Ὅποιος δέ γνώρισε τήν Ἔλσα, δέ γνώρισε μιά μεγάλη χαρά τῆς ζωῆς, μιά καθαρή χαρά — καί μιά μεγάλη πίκρα γιά τό θάνατό της.

Λοιπόν, ἡ Εὐαγγελία θά ’ρχότανε ἀρχές Ἰουλίου. Ὕστερα διαδόθηκε πώς τό θέατρο τοῦ Κοκόλη τό καπάρωσε ἡ Αἰκατερίνη Βερώνη, καί πώς θ’ ἄρχισε τίς παραστάσεις μέ τήν «Κυρία μέ τάς Καμελίας»: σ’ αὐτό τό ἔργο, προπάντων, συναγωνίζονταν οἱ δυό πρωταγωνίστριες. Ὡστόσο, τίποτα θετικό ἀκόμα, καί, στό μεταξύ, ὁ μαχαλάς ἀναστατώθηκε ἀπό ἕνα ἄλλο περιστατικό.

Τόν παπα-Χαροκόπο, τό δευτερόπαπα τῆς ἐκκλησιᾶς, πού ὁ γιούζμπασης τοῦ καρακολιοῦ τόν εἶχε κατηγορήσει πώς πουλάει λαχεῖα τοῦ Στόλου, τό Πατριαρχεῖο τόν κάλεσε νά παρουσιαστεῖ στήν Πόλη, κι ἔστειλε στή θέση του ἄλλον παπά, τόν παπα-Νέστορα. Σίγουρα δάχτυλος τοῦ γιούζμπαση, πού θά ’χε κάνει ἀναφορά στόν καϊμακάμη, κι ὁ καϊμακάμης στό βαλή.

Ὁ παπα-Νέστορας, ἕνας ψηλόσωμος σαραντάρης, ἐγκαταστάθηκε στό παλιό κελί τοῦ παπα-Χαροκόπου, στόν αὐλόγυρο τῆς ἐκκλησιᾶς. Ξερακιανός, ἀσκητικός, μέ φλογερή ματιά. Τά μαῦρα γένια του, κοντά καί πυκνά σά γούνα, σκεπάζανε τά μάγουλα καί τό πηγούνι του ὥσαμε κάτω ἀπό τό καρύδι τοῦ λαρουγγιοῦ, ἀφίνοντας γυμνό τό μακρύ καί σκοινένιο λαιμό του. Ἡ πρώτη του δουλειά εἴταν νά πάει νά προσκυνήσει τήν Πικραμένη Παναγιά, κι αὐτό ἔκανε μεγάλη ἐντύπωση στίς ἐνορίτισσες, συνηθισμένες στή στάση τοῦ παπα-Νικόλα. Ξέχωρα, ὁ πρωτόπαπας δέν εἶχε τό γλυκερό ἱερατικό χαμόγελο πού λιγουρεύει τήν καρδιά. Δέν εἶχε οὔτ’ ἐκείνη τήν ἀνάταση, νά ὑψώνει τά μάτια του στό ταβάνι ἀνασηκώνοντας καί τά χέρια του μέσ’ ἀπό τά φαρδομάνικα, πού σ’ ἔφερνε πιό κοντά στόν Οὐρανό. Οὔτε κι ἐκείνη τή φλόγα στά μάτια, πού σέ κάνει νά τρέμεις γιά τήν παρουσία τοῦ Σατανᾶ ἐδῶ κάτω, καί γιά τίς φωτιές τῆς Κόλασης στόν ἄλλο κόσμο. Καταλαβαίνανε, ὅσο νά ’ναι, πώς ὁ

παπα-Νικόλας εἶχε μιά ξεχωριστή ἀνθρωπιά, μά, τί διάβολο, λέγαν οἱ ἐνορίτισσες, ἤ νά ’σαι παπάς μέ τά οὖλα του, ἤ νά μήν εἶσαι. Ἄλλο ζήτημα τό ψάλσιμό του. Ὅσο γιά τήν ἀπομάκρυνση τοῦ παπα-Χαροκόπου, ὅσο κι ἄν τούς εἶχε κάνει ἐντύπωση στήν ἀρχή, δέ λυπηθήκανε καί τόσο. Κρατοῦσε μιά στάση οὐδέτερη, ἐπιφυλαχτική, δέν ξανοιγότανε στίς κουβέντες του πάνω στό ζήτημα τῆς Πικραμένης Παναγιᾶς, κι ἅς εἴταν πάντα πρόθυμος γιά παρακλήσεις καί ἁγιασμούς.

Θά ’χε καμιά δεκαριά μέρες στήν ἐνορία ὁ παπα-Νέστορας, καί τώρα, παραμονή τοῦ Ἁι-Γιάννη τοῦ Φανιστῆ, συμβούλεψε τίς γειτόνισσες καί τίς γειτονοποῦλες νά γεμίσουν μέ ἀμίλητο νερό τό πιθάρι τοῦ κλήδονα μέ τά ριζικάρια, καί νά τοῦ τό φέρουν γιά νά μείνει ὁλονυχτίς στ’ ἁγιάζι. Ὅλη ἡ σοφία τοῦ κόσμου εἶναι κλεισμένη μές στά Ἱερά Γράμματα, τούς εἶπε ὁ παπα-Νέστορας, ἀλλά ὑπάρχουνε καί οἱ παγίδες τοῦ Σατανᾶ. Στό χωριό του, γυρίζοντας τό βραδάκι ἀπό ἕνα ξωκκλήσι, καθώς περνοῦνε τό λιβάδι, τόν τριγύρισε μιά συντροφιά νεράιδες, πού τόν παρασύρανε σ’ ἕναν τρελό χορό. Ἀπό τότε, κατάγινε νά μελετάει τίς ἀπόκρυφες ἐπιστῆμες. Καταπολεμάει τά μάγια καί τό Σατανά μέ τό ἀμίλητο νερό.

— Μέ τή δύναμη τοῦ καλοῦ, θαυματούργησαν οἱ Ἅγιοι. Μέ τή δύναμη τοῦ κακοῦ εἶχαν τίς ἐπιτυχίες τους οἱ μάγοι ἀπό καταβολῆς τοῦ κόσμου καί εἰς τούς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

— Ἀμήν, λέγανε οἱ κυράδες καί τόν κοιτάζανε μέ δέος, καί μιά σαρανταπεντάρα, πάνω στήν κρίσιμη ἡλικία, τήν ἔπιασε ἡ ψυχή της κι ἔβαλε τά κλάματα.

Ὁ παπα-Νικόλας ἔβλεπε ἀπό τό παράθυρο τοῦ σπιτιοῦ του τίς γυναῖκες μαζεμένες μπροστά καί μέσα στό κελί τοῦ παπα-Νέστορα,

καί σούφρωνε τά φρύδια του.

Μερικές ἐνορίτισσες, πού οἱ αἰσθήσεις τους, γιά τόν ἕνα ἤ τόν ἄλλο λόγο, εἶχαν ἀνάγκη ἀπό τή βοήθεια τῆς φαντασίας ὁρισμένες στιγμές, ἴσως νά βάζανε στό νοῦ τους τόν παπα-Νέστορα πάνω στό γρασίδι – ὄχι μέ τίς νεράιδες– καί ὕστερα σταυροκοπιόνταν. Μά ὁ ἴδιος ὁ παπα-Νέστορας εἶχε γιά τίς θυγατέρες τῶν ἀνθρώπων ἕνα αἴσθημα οἴκτου, πού τόν φύλαγε ἀπό κάθε πειρασμό: κάτι ἐντελῶς φυσικό γιά ὅποιον νταραβερίζεται μέ ξωτικές.

Ἐκεῖνο τό βράδυ τῆς παραμονῆς τοῦ Ἀι-Γιάννη, ὁ Παντελής νοίκιασε πάλι μιά μπισυκλέτα μέ τρία παντιεράκια, κι ἔκοβε βόλτες στά σοκάκια, ἔρημα σχεδόν, μιά καί ὁ κόσμος εἶχε μαζευτεῖ στ' Ἀλάνι γιά τούς ἀφανούς. Κιόλας, μιά λάμψη κοκκινωπή ἀνέβαινε πάνω ἀπό τά σπίτια, κι ὁ ἀέρας μύριζε καπνιά. Στήν πρώτη βόλτα, καλησπέρισε τή σιόρα Φιόρα, πού καθότανε μονάχη στό κατώφλι τοῦ σπιτιοῦ της.

— Καλησπέρα, μάτια μου, τοῦ ἀποκρίθηκε.

Στή δεύτερη βόλτα, πέρασε δίχως νά κρατάει τό τιμόνι, μέ τά μπράτσα του δεμένα στό στῆθος, κουνιστός, ὕστερα τά ἔλυσε, ἅδραξε τό τιμόνι καί χάθηκε σάν ἀστραπή, σκυφτός, ἀεροδυναμικός, τράβηξε γιά κάτω, βγῆκε στό Κιαί ἀπό τή Μπελλαβίστα καί ξαναγύρισε ἀπό τό Μπουλεβάρ Ἀλιόττι.

— Παντελή!

Ὁ Παντελής λόξεψε, ἔβγαλε τό ἕνα του ποδάρι ἀπό τό πεντάλ καί σταμάτησε τσουλιστά μπροστά στή σιόρα Φιόρα. Στάθηκε στηριγμένος πάνω στό ἐλεύθερο ποδάρι του, γέρνοντας λιγάκι, δίχως νά κατέβει ἀπό τή μπισυκλέτα.

— Εἴχαμε γράμμα ἀπό τό Γιάκωβό μας, τοῦ λέει. Πρωτύτερα πού πέρασες, δέν ξέρω ποῦ εἶχα τό νοῦ μου καί ξέχασα νά σ' τό πῶ. Ἄ, νά, τήν, πρώτη φορά πού πέρασες, εἶπα μέσα μου, δές, μάτια μου, τί ὄμορφα πού πάει μέ τή μπισυκλέτα, καί ξέχασα τό γράμμα. Καί τή δεύτερη φορά, εἶπα μέσα μου, νά μήν πέσει πού δέν κρατάει τιμόνι, καί πάλι ξέχασα τό γράμμα. Σοῦ στέλνει χαιρετίσματα...

— Τί νέα του; Εἶναι καλά;

— Σοῦ στέλνει χαιρετίσματα, καί λέει κρίμας πού δέ σ' ἔχει κοντά του νά σοῦ μιλάει γιά μένα. Μιλούσατε, λέει, συχνά γιά μένα.

Ὁ Παντελής ἔνιωσε νά κοκκινίζουνε τ' ἀφτιά του. Ἡ σιόρα Φιόρα ψαχούλεψε μέσα στήν τσέπη τῆς φούστας της.

— Νά τό γράμμα του. Διάβασε τί γράφει γιά σένα.

— Μά εἶναι σκοτεινά, σιόρα Φιόρα.

— Κάτσε νά σοῦ φέρω ἕνα μαξιλάρι. Ὁ σιόρ Ζαχαρίας εἶναι μέσα καί μερεμετίζει ἕνα παλιό οὔτι. Ἡ Πέρλα λείπει σέ μιᾶς φιλενάδας της.

— Δέ χρειάζεται μαξιλάρι, εἶπε βιαστικά ὁ Παντελής, γιά νά τήν ἐμποδίσει νά σηκωθεῖ, σά νά φοβήθηκε πώς ἡ μετακίνησή της θά 'κοβε τήν ἐπαφή.

Ἀκούμπησε τή μπισυκλέτα στόν τοῖχο καί κάθισε στό πέτρινο κατώφλι, πλάι στή σιόρα Φιόρα. Ἀπό τ' Ἀλάνι ἀκούγονταν πού σκάζανε οἱ μπόμπες κ' οἱ τρακατροῦκες. Δέν αἰσθανότανε ἄνετα ὁ Παντελής. Ἀναρωτήθηκε ἄν ἡ στενοχώρια του προερχότανε ἀπό κάτι σάν τύψεις, νά κάθεται, σκολιάρα μέρα, μέ μιά Ὀβραίισσα, ὅσο οἱ δικοί του γιορτάζανε στ' Ἀλάνι, πηδάγανε ἀφανούς, ἀγόρια καί κορίτσια. Ἔριξε μιά πλάγια ματιά καί εἶδε τό προφίλ της ξεκομμένο πάνω σέ μιά λάμψη πού τρεμόπαιζε στό πέρα νουρσέκι. Κάποιος

ἀφανός, πού θά ’χανε ἀνάψει στό ἄλλο σοκάκι. Μά ὄχι, δέν ἔδινε δεκάρα γιά ὅ,τι γινότανε στ’ Ἀλάνι. Τόν στενοχωροῦσε ἡ ἀσυμφωνία ἀνάμεσα στήν τρυφεράδα πού ἔνιωθε, καί στήν ἐξωτερίκεψή της.

— Ματάκια μου... ἄρχισε ἡ σιόρα Φιόρα.

Μά τήν ἴδια στιγμή, ξέσπασε μιά χλαλοή στ’ Ἀλάνι, ξεπεταχτῆκαν σπίθες κάτω ἀπό τά καρσινά σπίτια, κι ὁ μαχαλάς τραντάχτηκε ἀπό ἁλυσιδωτά μπουμπουνητά, πού καταλήξανε σέ μιά βροντή, κάτι πού καιγότανε καί κλωθογύριζε τινάχτηκε ψηλά καί ξανάπεσε μές στόν ἀλαλαγμό τοῦ κόσμου.

— Ἄ! τρόμαξε ἡ σιόρα Φιόρα.

— Μανούλα μου! ἔκανε νά τήν ἀγκαλιάσει ὁ Παντελής, μά τῆς ἔπιασε μονάχα τό χέρι καί ψιθύριζε: — Μανούλα μου, μή φοβᾶσαι, δέν εἶναι τίποτα, τό μπαλόνι, ἀμολήσανε τό μπαλόνι, δέν εἶναι τίποτα, μανούλα μου, θελήσανε ν’ ἀμολήσουνε τό μπαλόνι μέ τίς μπόμπες, μά ἔπιασε φωτιά... — καί κάτω ἀπό τά δάχτυλά του σφυροκοποῦσε ὁ σφυγμός της.

— Τ’ εἴτανε;

— Τίποτα, πέρασε πιά, τέλειωσε, πυροτεχνήματα...

Βγῆκε στήν πόρτα ὁ σιόρ Ζαχαρίας:

— Φιόρα, ἔλα μέσα. Ποιός εἶσαι; Ἄ, τό φαναρτζιδάκι. Φιόρα, ἔλα μέσα.

— Εὐχαριστῶ, ματάκια μου...

— Φιόρα, ἔλα μέσα, μπορεῖ νά πέσει πάνω σου καμιά ρουκέτα.

— Καί δέ διάβασες τί γράφει ὁ Γιάκωβος...

— Φιόρα, ἔλα μέσα.

Ὁ Παντελῆς, μέσα στή σάστισή του, τῆς κράταγε ἀκόμα τό χέρι.

— Μανούλα μου...

— Φιόρα, ἔλα μέσα!

Ὁ Παντελής συνέφερε ἀπότομα, καβάλησε τή μπισυκλέτα μέ τά τρία παντιεράκια, ἔκανε τέσσερις φορές τό Κιαί, Πούντα-Κονάκι καί πίσω –κάπου δεκαπέντε χιλιόμετρα ὅλα μαζί– βρῆκε τό μπισυκλετάδικο κλειστό, βγῆκε στ' Ἀλάνι, ἔρημο τέτοια ὥρα, πέρασε μέ τή μπισυκλέτα πάνω ἀπό μιά μεγάλη θράκα, τά λάστιχα κρεπάρανε, τσούλησε τή μπισυκλέτα πάνω ἀπό μιά μεγάλη θράκα, τά λάστιχα κρεπάρανε, τσούλησε τή μπισυκλέτα ὥσαμε τό σπίτι του, καί τήν ἄλλη μέρα πλέρωσε τζερεμέδες τοῦ μπισυκλετᾶ.

Τή διάδοση πώς ἡ Βερώνη καπάρωσε τό θέατρο τοῦ Κοκόλη, τήν εἶχε βγάλει κάποια ἀπό τίς δυό ἐφημερίδες, ἡ μιά παρτικουλάριζε τή Βερώνη, κ' ἡ ἄλλη τήν Παρασκευοπούλου. Ὅπως καί νά 'ναι, τό καλοκαίρι ἐκεῖνο, τήν «Κυρία μέ τάς Καμελίας» τήν ἔπαιξε ἡ Εὐαγγελία στήν τιμητική της.

Ἡ κοινωνία, γενικά, εἴτανε μέ τό μέρος τῆς Βερώνη — καί μάλιστα, ἀπό τότε πού εἶχε παντρευτεῖ μέ τό γιό κάποιου διπλωμάτη, τή δέχονταν καί σέ πολλά σαλόνια. Μά ὁ λαουτζίκος, ὁ κοσμάκης, λάτρευε τήν Εὐαγγελία του. Ἐκεῖνο τό χλωμό της πρόσωπο, πού εἴτανε μονάχα δυό πελώρια μάτια καί δυό χείλια τριανταφυλλιά –ὄχι κόκκινα, τριανταφυλλιά, τίποτα χτυπητό πάνω στό ἀφτιασίδωτο μουτράκι της– κι ἔτσι ἁπλά καί φυσικά πού μίλαγε καί ἄγγιζε τήν καρδιά. Πρίν δυό χρόνια, πού εἶχε ξανάρθει, ἔπαιξε στήν τιμητική της τό «Ἔνσαρκον Ἄγαλμα», ἐφέτος ὅμως θά 'δινε τήν «Κυρία μέ τάς Καμελίας», καί θά 'λεγε μέ τόση περιπάθεια ἐκεῖνο τό: — Ἀρμάνδε... Μιά συγκίνηση κυκλοφοροῦσε ἀνάμεσα στήν Εὐαγγελία καί στό θεατή, μιά ἐπικοινωνία αἰσθηματική, ἀκόμα κι αἰσθησιακή —

γιατί ἐσένα ἐρωτευότανε, εἴσουνα βέβαιος γι' αὐτό, ἐσένα ἀγκάλιαζε, ἐσύ τήν ἔκανες νά κλαίει, νά γελάει, γιά σένα ζοῦσε ἤ πέθαινε πάνω στή σκηνή... Ἐκεῖνο τόν καιρό, δέν κατεβάζανε ταμπέλες: «Τώρα, εἶναι μιά σκηνή ζήλειας», γιά νά σοῦ τονίσουνε τό σημερινό σύνθημα: Σοῦ παίζω θέατρο, δέν πάω νά σέ ξεγελάσω γιά νά ξεχαστεῖς, ἔστω καί μιά στιγμή. Σοῦ παίζω θέατρο, κοίτα, φοράω μάσκα, καί οἱ χειρονομίες μου εἶναι συμβατικές καί τυποποιημένες, σοῦ κάνω πρόλογο τραγουδιστά, μέ μουσική, γιά νά σοῦ ἐξηγήσω τήν ὑπόθεση, καί τελοσπάντων, μέ κάθε τρόπο, ἀνάγκη πᾶσα νά σέ καταπλήξω, δέν ἔχω ἄλλο μέσον γιά νά σέ κάνω νά ἐνδιαφερθεῖς. Καλησπέρα, κυρίες καί κύριοι, σᾶς παίζω θέατρο, αὐτό ἐδῶ εἶν' ἕνα δέντρο, ἐκεῖνο ἐκεῖ –διαβάστε τήν ἐπιγραφή– εἶν' ἕνα σπίτι. Ἀβάντι μαγνητόφωνο!

Ὁ κοσμάκης ἀνάστατος μέ τήν Εὐαγγελία. Οἱ καροτσιέρηδες τοῦ Φασουλᾶ, τζάμπα στή διάθεσή της γιά νά τήν πηγαινοφέρνουν ἀπό τό σπίτι στό θέατρο κι ἀπό τό θέατρο στό σπίτι, ἐκεῖ πού νοίκιαζε δωμάτιο. Οἱ φτωχομαχαλάδες, δῶθε ἀπ' τά πρεβόλια, ξεσηκωμένοι. Κάθε θυσία γιά νά πᾶνε μιά δυό φορές νά δοῦνε τήν Εὐαγγελία. Ἔτσι καί φέτος, στήν τιμητική της, γέμισε τό θέατρο, στεκότανε κι ἀπ' ὄξω ἕνα μεγάλο πλῆθος μέ τήν ἐλπίδα ν' ἀκούσουν τή φωνή της, κάμποσοι σκαρφαλώσανε στό μαντρότοιχο καί λέγανε στούς ἀποκάτω τά καθέκαστα. Δεκατέσσερα καλαθάκια λουλούδια τῆς προσφέραν ἐκείνη τή βραδιά, μαγαζάτορες καί σιναφλῆδες, καί ὕστερ' ἀπό κάθε πράξη τή βγάζανε στή σκηνή δέκα φορές. Ἅπλωνε τά μπράτσα της γιά ν' ἀγκαλιάσει ὅλους τούς θεατές. Ἀξέχαστη βραδιά. Καί στά διαλείμματα, ἔπαιζε ἡ μουσική τοῦ Γκιουζεπάκη.

Ἀπό τοῦ Χατζηφράγκου –ἀπό τό καθαυτό Ἀλάνι κι ἀπό τά φτωχοσόκακα– μερικές οἰκογένειες εἴχανε καταφέρει νά τά οἰκονομήσουν.

— Τ' εἴταν αὐτό! Τί ὀμορφιά! Σάν καθότανε μισογυρτή στόν καναπέ, κι ὁ Ἀρμάνδος στεκότανε ἀπό πίσω, κι ἐκείνη ἀναθώρησε καί τοῦ 'πε: Φίλε μου, ὅποιος χάνει στά χαρτιά, κερδίζει στήν ἀγάπη.

— Σπουδαῖος λόγος.

— Λές κ' εἴμουνα ἐγώ πού μίλαγα.

Σ' ἐκείνη τήν εὐεργετική τῆς Εὐαγγελίας, εἶχε πάει κι ὁ Σταυράκης μαζί μέ τήν ἀδερφή του. Τόν εἶχε πάρει γιά καβαλιέρο, νά μή γυρίζει μονάχη τά μεσάνυχτα, κορίτσι πράμα, μέσ' ἀπό τά παρασόκακα τοῦ Χατζηφράγκου. Καί σύμπτωση, βρέθηκε νά καθίσουνε κοντά στήν οἰκογένειά τοῦ Ἀρίστου, τά δυό ἀγόρια πλάι πλάι. Ὁ πατέρας κ' ἡ μητέρα τοῦ Ἀρίστου τόν εἴχανε φέρει γιά νά μή μένει ὁλομόναχος στό σπίτι.

Ἀπό κείνη τή μέρα, πάνω ἀπό μήνα, πού ὁ Σταυράκης τοῦ Ἀμανατζῆ τά χάλασε μέ τόν Ἀρίστο, τά δυό ἀγόρια δέν εἴχανε ξαναμιλήσει μεταξύ τους, μ' ὅλο πού βρίσκονταν ἀδιάκοπα μαζί, στήν ἴδια παρέα, τώρα στίς θερινές διακοπές. Κανένας ἀπό τούς δυό δέν ἐννοοῦσε νά προσπέσει. Ἀπό τήν παρέα ἔλειπε μονάχα ὁ Περικλῆς. Ἡ κυρα-Βασιλική τόν εἶχε στείλει νά ξεκαλοκαιρέψει στό Νύφαιο, κοντά στήν παντρεμένη ἀδερφή του, γιατί τόν ἐνοχλοῦσε ἕνας ἐπίμονος βήχας, καί ὁ γιατρός εἶχε στραβομουριάσει καί εἶχε πεῖ πώς τό κλίμα θά τόν ὠφελοῦσε. Τό καλοκαίρι βαρβάτευε καί κόρωνε σά νυχτοποδαράτο πετεινάρι. Τά παιδιά χαίρονταν τήν ἐλευθερία τους ἀπ' τό σκολειό, παίζανε σκλαβάκια, παίζανε τῆς μάνας τό λουρί, τά πρωτινά κολυμπούσανε στά μωλώματα, γύρω στά πετροκάραβα

καί κάτω ἀπό τίς ξέστηθες γοργόνες, ἄλλες νιόβγαλτες καί τραγανές, μέ τή ματιά κατάπληχτη ἀκόμα, κι ἄλλες πολυταξιδεμένες, χαρακιασμένα μάγουλα καί στήθια, ξεπλυμένες ἀπό τίς θαλασσιές. Μά ὁ Ἀρίστος κι ὁ Σταυράκης ἀμίλητοι μεταξύ τους. Ὁ Σταυράκης κουτσοκολύμπαγε, δέν προχωροῦσε πέρ' ἀπό κεῖ πού πάτωνε, μά ὁ Ἀρίστος εἴταν ξεφτέρι στό κολύμπι. Εἶχε μάθει κολύμπι πρίν δυό καλοκαίρια, ἀπό μιά περίεργη ἀφορμή. Ὁ πατέρας του δούλευε σ' ἕνα σαπουντζίδικο, στό Τσάνγκρι Τσαρσί, καί φεύγοντας τό πρωί ἀπό τό σπίτι ἔπαιρνε μαζί του τό μεσημεριανό φαΐ του. Τό καλοκαίρι ὅμως, γιά νά μήν τρώει πάντα ὁ ἄνθρωπος χτεσινό φαΐ, μαγείρευε ἡ κυρα-Μαριγώ τό πρωί, κι ὁ Ἀρίστος τοῦ τό πήγαινε μέσα σέ μιά καστανιά, ξεκινώντας ἀπό τό σπίτι κατά τίς ἕντεκα. Εἴτανε κάπου μιά ὥρα δρόμος ὥσαμε τό Τσάνγκρι Τσαρσί.

Τοῦ ἄρεσε τοῦ Ἀρίστου αὐτός ὁ περίπατος, ὁλάκαιρο σχεδόν τό Κιαί, ἀπό τήν Πούντα ὥσαμε τή Μπόρσα, καί ὕστερα μέσ' ἀπό τά τσαρσιά κι ἀπό τά μπεζεστένια. Πρῶτο σεΐρι του, εἴτανε ὅποτε ἀντάμωνε τίς ντεβέδες νά ξεφορτώνουνε γονατιστές, μπροστά στήν ἀποθήκη τῆς γλυκόριζας, πέρ' ἀπό τό σταθμό. Φτάνανε φορτωμένες ἀπό τό ἐσωτερικό, μπορεῖ καί πέντε μέρες δρόμο, ἀπό χάνι σέ χάνι. Καί τώρα, ξεφόρτωτες, ἀναμασούσανε ἀδιάκοπα, βγάζοντας ἀφρούς ἀπό τή στοματάρα τους, γονατισμένες ἀνάμεσα στίς παχιές πράσινες κουράδες τους, μεγάλες σάν καρβέλι.

— Ἄτς! τούς φώναζε ὁ ντεβετζής γιά νά σηκωθοῦνε.

— Ἄουγκρ, μουγκρίζανε, δίχως νά κουνᾶνε ἀπ' τή μακαριότητά τους.

Μιά κλωτσιά στά πισινά.

— Ἄτς!

— Ἄουουγκρ, κάνανε ἀγριεμένες.

Τέλος σηκώνονταν μέ μιά κίνηση κυματιστή, πού δέν τῆς ἔλειπε ἡ χάρη, πελώριες πάνω στά τέσσερα ποδάρια τους, μέ τήν ψηλή καμπούρα τους καί τόν καμπυλωτό κι ἀτέλειωτο λαιμό. Βρωμολογούσανε ὅμως, κ' ἡ μπόχα τους ἔπνιγε τή φαντασία τοῦ Ἀρίστου. Ξεμάκραινε ἀπό κεῖ, ἀφοῦ μάζευε ἀπό χάμω δυό τρία κομμάτια γλυκόριζα. Πιπίλιζε τή γλύκα τους ὅσο συνέχιζε τό δρόμο του γιά τό τσαρσί.

Ὕστερ' ἀπό τήν ἀπότομη στροφή πού ἔκανε τό Κιαί, ἄλλαζε ὁ κόσμος. Ὁ Ἀρίστος καμάρωνε τά πλουσιόσπιτα, λές κ' εἴτανε δικά του, διάλεγε πότε τό ἕνα πότε τό ἄλλο γιά μοντέλο τοῦ σπιτιοῦ πού θά 'χτιζε μιά μέρα, σά θά μεγάλωνε. Μά σιγά σιγά, τά σχήματα γίνονταν φλού μέσα σέ μιά θαλασσινή γλαράδα, τρεμοπαίζανε μαζί μέ θαλασσόχορτα καί φύκια, ὁ Ἀρίστος ἔνιωθε πώς κάτι τέτοιο θά 'τανε τό σπίτι του, ἀπαρνιότανε τίς πέτρες καί τά μάρμαρα, θά 'θελε νά γονατίσει στήν ἄκρη τοῦ μουράγιου καί νά πάρει στήν ἀπαλάμη του, στίς δυό ἀπαλάμες του ἑνωμένες, γιά θεμέλιο λίθο, λίγο θαλασσινό νερό μαζί μ' ἕνα ψαράκι. Μά φοβότανε νά σκύψει πάνω ἀπ' τό μουράγιο, γιατί δέν ἤξερε κολύμπι. Καί νά 'σκυβε, τό χέρι του δέ θά 'φτανε τή θάλασσα, ἕνα δικό του μπόι πιό χαμηλά.

Θέατρα, λέσχες, ξενοδοχεῖα, μεγάλοι καφενέδες, στόν ἴσκιο οἱ λουστρατζῆδες, ὁ Δῆμος, πλάι του ὁ Μογγόλος μέ τό σπανό μουστάκι, μάστορης κι αὐτός στό γυάλισμα, καθρέφτης οἱ μποτίνες. (Βρέ Δῆμο, ἀμάν! κάνε κουράγιο κανένα χρόνο ἀκόμα. Τίποτα, λές καί τό 'βαλε γινάτι ὁ Δῆμος, πέθανε τόν τρίτο χρόνο τῆς Κατοχῆς, σ' ἕνα ὑπόγειο στά Πετράλωνα, πλάι στό κασελάκι του, τό ἴδιο ἐκεῖνο κασελάκι μέ τά μπρούτζινα στολίδια, πού τό 'χε φέρει μαζί του ὁ

Δῆμος, ἐδῶ στήν ξενιτιά). Πιό πέρα, ἐκεῖνος ὁ στρογγυλομούρης ὁ ξανθός, ὁ ἀμίλητος, καθισμένος στό σκαμνί του, μπροστά του ἀραδιασμένα πέντ' ἔξι μπουκαλάκια, καί πλάι του στημένο ἕνα χαρτόνι μέ κεφαλαῖα γράμματα: ΓΕΓΟΝΟΣ ΤΕΤΕΛΕΣΜΕΝΟΝ, ΟΙ ΚΑΛΟΙ ΘΕΡΑΠΕΥΟΝΤΑΙ. Κ' ἡ θάλασσα πάντα δεξιά, γλάροι, ἀφροί, ἁρμύρα, λατίνια, φλόκοι, σμάλτα, κεχριμπάρια, ὕστερα τό λιμάνι, παπόρια πού ἀφροστέκουνε ἀδειανά, κι ἄλλα πλακουτσωτά πάνω στή θάλασσα, γεμάτα ὥσαμε τά μπούνια, δεμένα μέ τήν πρύμη στό μουράγιο, παντιέρες, κάθε λογῆς παντιέρες, μηχανόλαδα, μπογιές, κατράμι, σιδερίλα –ἡ πιό κρύα μυρωδιά– σφυρίγματα τῶν παποριῶν, σφυρίγματα τοῦ παραστάτη, ἡ τσαμπούρνα τοῦ τραμβαγιέρη, φωνοκόπι, βλαστήμιες, πέταλα καί καρούλια βροντολογᾶνε πάνω στό ντουσεμέ, ἁλυσίδες, κουδουνίσματα, ἀνάκατα καί μπερδεμένα, τό μυαλουδάκι ἑνός παιδιοῦ δέν προφταίνει νά εἰδοποιήσει χωριστά, μιά μιά, τήν κάθε αἴσθηση, κεραστές ἀπ' τό Τριέστι, δοκάρια, τάβλες, μαδέρια, πυργώνουνε σέ ξανθιές στοῖβες, ἀραμπάδες πλευρισμένοι σέ μαοῦνες ξεφορτώνουνε σακιά κριθάρι, μαοῦνες γεμάτες κάρβουνο κολλητά σ' ἕνα κάργκο, δυό τάβλες τίς ἑνώνουμε μέ τό μουράγιο, μιάν ἀράδα μαῦρα μερμήγκια, μαῦροι ἀνθρῶποι, μ' ἕνα τσουβάλι γιά κουκούλα στό κεφάλι, ἀνεβαίνουνε ἀδειανοί ἀπό τή μιά, κατεβαίνουν φορτωμένοι ἀπό τήν ἄλλη, πετᾶνε μαῦρο σάλιο τρία μέτρα πέρα, συντριβάνι, ἕνα βίντσι ἀνεβάζει μπάλες καπνά, βαροῦλκα, βίρα, μάινα, κι ἀπό τήν ἄλλη μπάντα, σοτοβέντε, ἄλλο βίντσι κρατάει μετέωρο ἕνα καζάνι ἀτμομηχανῆς, λασκάρησε τό παλαμάρι –μάινα! μάινα, τή Μπαναΐα σου!– κι ὁ ἥλιος πάνω στ' ἄλμπουρα, πάνω σέ χρυσαφιά σουσάμια, γιουβρέκια, σιμίτια, σάμαλι –καί τέλη Αὐγούστου θά φορτώσουνε τά

πρῶτα σύκα γιά τό ἐξωτερικό, μπόμπες θά σκάζουνε στόν ἀέρα, σημαιοστολισμός τοῦ καραβιοῦ, κεράσματα τῆς ἐργατιᾶς ἀπό τό φορτωτή κι ἀπό τήν ἀτζεντσία– ὁ Θεός νά 'χει καλά τίς πλούσιοι, κοντά σ' αὐτοί κάτι τσιμπολογάει κ' ἡ φτωχολογιά.

Ὕστερα, ἀπό τό δρόμο πλάι στή Μπόρσα κι ἀπό τό Ἀραπιάν Τσαρσί, κι ἀπό τό Τσοχατζί Μπεζεστένι μέ τά ραφτάδικα, ἤ ἀπό τό Σκοτεινό Μπεζεστένι μέ τά ψιλικατζίδικα καί τά σαράφικα, πλάι στό Βεζίρ Χάνι, ὁ Ἀρίστος ἔβγαινε στό Ἰσάρ Τζαμί, περνοῦσε ἀπ' τά Κερεστετζίδικα κι ἔφτανε στό Τσάγκρι Τσαρσί. Ὁ πολτός τοῦ σαπουνιοῦ, ἄσπρος ἤ πράσινος, ἀνάλογα μέ τήν ποιότητα, χυμένος χάμω στό σανίδωμα, μέσα σέ μεγάλα τελάρα, περίμενε νά ξεραθεῖ ἀρκετά, νά πήξει, γιά νά κοπεῖ σέ κομμάτια μ' ἕνα μαχαίρι δεμένο σέ μιά μακριά βέργα. Αὐτό, εἴταν δουλειά τοῦ πατέρα του μέ τό ἄτρεμο χέρι. Ὅλα μέ τό χέρι, ἐκεῖνο τόν καιρό.

Λοιπόν, τό προσπερασμένο καλοκαίρι, καθώς πήγαινε ὁ Ἀρίστος μέ τήν καστανιά, σταμάτησε λίγο δῶθε ἀπό τή Μπελλαβίστα γιά νά χαζέψει κάποιον πού ψάρευε μέ τήν ἀπόχη. Ἕνα τοιχαλάκι, κάπου ἑβδομήντα πόντους ψηλό, προστάτευε τό Κιαί ἀπό τά κύματα. Ἔξω ἀπό τό τοιχαλάκι, πρός τή μεριά τῆς θάλασσας, εἴτανε οἱ ὀγκόλιθοι ἀπό γρανίτη, γυαλιστεροί καί λεῖοι, ὥς ἕνα μέτρο φάρδος, πού χρησιμεῦαν γιά κρηπίδωμα. Ἐκεῖ καθότανε ὁ ψαράς πάνω στίς φτέρνες τους, μέ τήν ἀπόχη. Ὁ Ἀρίστος ἀκούμπησε τούς ἀγκῶνες του στό τοιχαλάκι καί παρακολουθοῦσε. Θά 'χε ἄφθονο ψάρι ἐκείνη τή μέρα, γιατί πέντ' ἔξι σπάροι, κάμποση σαρδέλα, καί δυό μεγαλούτσικες τσιποῦρες εἴταν ἀπιθωμένα πάνω στή γρανιτόπετρα, πλάι στόν ψαρά. Ἡ τσιπούρα σάλευε ἀκόμα κι ἀνοιγόκλεινε τά σβάραχνά της.

Κάποια στιγμή, ὁ ψαράς γύρισε τό κεφάλι του.

— Μικρέ, εἶπε τοῦ Ἀρίστου δέ μοῦ πιάνεις ἐκεῖνο τό κουτί μέ τό δόλωμα, γιά νά μήν παρατήσω τήν ἀπόχη;

Ὁ Ἀρίστος ἄφισε χάμω τήν καστανιά, ἔβαλε τά δυό χέρια του πάνω στό τοιχαλάκι, καί πήδηξε μ' ἕναν παλμό ἀπό τήν ἄλλη. Φαίνεται πώς ἡ γρανιτόπετρα εἴτανε γλιστερή ἀπό τό θαλασσόνερο, ἴσως καί νά πάτησε ὁ Ἀρίστος πάνω σέ κανένα ψάρι, καί μέ τή φόρα πού εἶχε πάρει βρέθηκε μές στή θάλασσα. Τόν ἔβγαλε ὁ ψαράς μέ τήν ἀπόχη. Κι ἔτσι, μούσκεμα καί στάζοντας νερά, πῆρε τό δρόμο καί γύρισε στό σπίτι του σάν τή βρεγμένη γάτα, μέ τήν καστανιά στό χέρι. Φυσικά, τοῦ ἔγινε μεγάλο κοροϊδιλίκι ἀπό τά παιδιά, καί ὁ Σταυράκης εἶπε:

— Βρέ σύ, ἀφοῦ δέν πνίγηκες τώρα, δέ θά πᾶς ποτές σου ἀπό πνίξιμο.

Ἡ μητέρα του, ἀφοῦ ἔκλαψε λιγάκι γιά τόν κίνδυνο πού πέρασε ὁ γιός της, τόν ρώτησε:

— Τί ἔνιωσες σάν ἔπεσες στή θάλασσα;

— Μά, τίποτα. Μονάχα, σά μέ κουκούλωσε ἡ θάλασσα, εἶπα μέσα μου: βρέ, τί τούς σκάρωσα! τί μοῦτρα καί τί κλάματα θά κάνουνε στό σπίτι, σά θά μέ κουβαλήσουνε πνιγμένο. Εἴτανε ὄμορφα μέσα στή θάλασσα.

— Ἄπονο παιδί! τόν ἀποπῆρε ἡ κώνα Μαριγώ. Μονάχα τόν ἑαυτό σου σκέφτηκες, πώς εἴταν ὄμορφα μέσα στή θάλασσα. Ἐγωιστή! Ἄπονο παιδί!

Μά ὁ πατέρας του, πού εἶχε περάσει μ' ἕνα κουλούρι καί τυρί τό μεσημέρι γιά νά μή μείνει θεονήστικος, ἀφοῦ τοῦ τίς ἔβρεξε τό βράδυ, τόν ξύπνησε τό ἄλλο πρωί στίς ἔξι, τόν πῆρε μαζί του καί τόν παράδωσε στά χέρια τοῦ κύρ Στέργιου, τοῦ θειοῦ τοῦ Παντελῆ, πού

εἴτανε γνωστός του, γιά νά τοῦ μάθει κολύμπι. Καί μέσα σ' ἕνα μήνα, ὁ Ἀρίστος ἔγινε ξεφτέρι στή σαΐτα, στό σπαθί καί στόν ἀνάσκελο, καί κανένα ἀπό τά παιδιά δέν τοῦ παράβγαινε στό μακροβούτι. Βουτοῦσε ὅσο βαθιά καί ὁ κύρ Στέργιος, πού, τελοσπάντων, οἱ βουτιές εἴταν ἐπάγγελμά του.

Τώρα, στήν εὐεργετική τῆς Εὐαγγελίας, τά δυό παιδιά κάθονταν πλάι πλάι, ἀμίλητα, ὅσο κουβεντιάζανε, πάνω ἀπ' τά κεφάλια τους, ἡ ἀδερφή τοῦ Σταυράκη μέ τή μητέρα τοῦ Ἀρίστου. Μονάχα στό δεύτερο διάλειμμα πήρανε εἴδηση τή βουβαμάρα τῶν δυό ἀγοριῶν.

— Ἀρίστο, γιατί δέ μιλᾶτε;

— Μιλᾶμε.

— Δέ σᾶς ἄκουσα νά μιλᾶτε.

— Παίζει ἡ μουσική, γιά τοῦτο δέ μᾶς ἄκουσες.

Δέν εἴτανε νοητό, παράσταση δίχως νά παίζει μουσική στά διαλείμματα.

— Σταυράκη, πές τήν ἀλήθεια, μιλᾶτε;

— Μιλᾶμε.

— Δέ σᾶς ἄκουσα νά μιλᾶτε.

— Μιλᾶμε.

Ὁ πατέρας τοῦ Ἀρίστου ἀγόρασε μιά πάστα φιστίκι ἀπό τό γκαρσόνι πού τριγυρνοῦσε μ' ἕνα δίσκο, τήν ἔκοψε στή μέση μέ τό τσακί του καί τή μοίρασε στά δυό παιδιά. Ὥσπου νά τή φᾶνε, ἄνοιξε ἡ αὐλαία γιά τήν τρίτη πράξη.

— Βρέ Σταυράκη, δέ σέ μαρτύρησα ἐγώ, εἶπε σιγανά ὁ Ἀρίστος. Δέ μέ ξέρεις γιά φίλο σου;

— Γιατί, βρέ Ἀρίστο...;

— Τί πράμα, γιατί;

— Ἄσε, τίποτα. Μπλέξε τό μικρό σου δάχτυλο στό δικό μου, ἔτσι... Φίλοι φίλοι καριοφύλι, τοῦ παπᾶ τό πετραχήλι, ὅ,τι δικό μου εἶν' ἐσένα, ὅ,τι δικό σου εἶν' ἐμένα.

— Σούς! Σιωπή! φωνάξανε ἀπό τήν πίσω σειρά — κι ἀπό τήν παραπάνω σειρά φωνάξανε στούς μπροστινούς: «Σσσς! Σιωπή!» κ' οἱ παραπίσω σειρές φωνάξανε στίς μπροστινές: «Σσσς! Σιωπή!» καί τό σούσουρο κράτησε κοντά μισό λεπτό.

Ἔτσι, ξαναφιλιωθήκανε τά δυό ἀγόρια, καί στό κατοπινό διάλειμμα πήγανε μαζί στούς καμπινέδες.

Σάν τέλειωσε ἡ παράσταση, κι ἀφοῦ βγάλανε τήν Εὐαγγελία στή σκηνή ἀμέτρητες φορές, ὁ κόσμος χύμηξε νά βγεῖ ἀπό τό θέατρο γιά νά τήν προφτάσουνε στήν πίσω πόρτα καί νά τή δοῦνε ν' ἀνεβαίνει στήν καρότσα της. Τό μουρμουρητό τῆς προσμονῆς κράτησε κάμποση ὥρα. Καί ξαφνικά, βούιξε τό Παραλλέλι ἀπό τίς ζητωκραυγές καί τά χειροκροτήματα.

Κάποιος φώναξε:

— Νά ξεζέψομε τ' ἀλόγατα!

— Βρέ σύ, βλέπεις πούβετις ἀλόγατα;

Τά 'χανε ξεζέψει κιόλας, καί εἴχανε ζευτεῖ καμιά εἰκοσαριά νομάτοι, σεΐσηδες καί καροτσιέρηδες τοῦ Φασουλᾶ. Πίσω ἀπ' τήν καρότσα, χλαλοή καί σίφουνας ὁ κόσμος. Ἡ Εὐαγγελία, χαμένη μές στά πούλουδα, ντελικάτη, τόση δά, μέ τά πελώρια μάτια της δακρυσμένα, κουνώντας τά μπρατσάκια της καί στέλνοντας φιλιά. Κι ἀφοῦ τῆς κάναν ἕνα μεγάλο γύρο στό Παραλλέλι καί στό Κιαί, οἱ καροτσιέρηδες τοῦ Φασουλᾶ τή βγάλανε μπροστά στήν πόρτα της, στό Γαλάζιο, οὗλο τό σοκάκι στά παράθυρα χειροκροτοῦσε, καί τήν ἀνεβάσανε σηκωτή στήν κάμαρή της.

Ἡ ἀδερφή τοῦ Σταυράκη εἶχε προτείνει ν' ἀκολουθούσανε τήν πομπή:

— Νά δοῦμε, καλέ, καί τόν Ἀρμάνδο!

Μά ὁ κύρ Νικολάκης εἶπε ὄχι τόσο γι' αὐτούς, ἡ ὥρα εἴτανε περασμένη μία. Τότε συμμορφώθηκε κι αὐτή.

— Παιδιά, ἐσεῖς πηγαίνετε μπροστά, εἶπε ἡ κώνα Μαριγώ. Καί μή χαθεῖτε ἀπό τά μάτια μας.

Θά 'τανε πιό σύντομα νά στρίβανε ἀπό τόν καφενέ τοῦ Φώτη, τό «Καφέ ντέ Παρί», νά βγαίνανε στίς Συκαμιές, καί σά θά φτάνανε πιά στήν Ἅγια Αἰκατερίνη, πές πώς εἴχανε φτάσει καί στοῦ Χατζηφράγκου. Μά ἡ νύχτα εἴτανε ὄμορφη, ἀστροφεγγιά, τήν ἔζωνε ὁ Γαλαξίας, ἔρημο τώρα τό Κιαί, μισοσκότεινο, ποῦ καί ποῦ ἕνα γκάζι, καί ἡ δροσιά τῆς θάλασσας πάνω στά χέρια καί στό πρόσωπο. Πηγαίνανε γιαλό γιαλό, κάτι μουρμούριζε ἡ θάλασσα, σούσουρο λιμανιοῦ, ὄχι γλώσσα πελάγου.

— Ἔχεις μιά βδομάδα νά 'ρθεις γιά κολύμπι.

— Ναί, ἀποκρίθηκε ὁ Σταυράκης.

— Χτές, μέτρησα ὥσαμε τό τριανταοχτώ ἀπό τή στιγμή πού βούτηξα ὥσπου ξαναβγῆκα στόν ἀφρό.

Ὁ Σταυράκης δέν εἶπε τίποτα.

— Γιατί δέν ἔρχεσαι νά κολυμπήσεις;

— Ἔτσι.

Εἶχε μείνει μετεξεταστέος, ἄν καί διετής στήν τάξη. Αὐτό δέν εἴτανε ταπεινωτικό, μονάχα τά λεβεντόπαιδα μένουνε διετεῖς καί μεταξεταστέοι. Μά εἴτανε πού δέν τόν ἀφίνανε νά βγαίνει τά πρωινά, γιά νά συμμαζεύεται καί νά μελετάει. Αὐτό δέ θά τ' ὁμολογοῦσε. Ἀνασήκωσε τούς ὤμους του καί ξανάπε:

— Ἔτσι.

Ὁ Ἀρίστος, σά νά 'χε μαντέψει ὥς ἕνα σημεῖο, εἶπε:

— Ἄκου, Σταυράκη. Στήν ἀριθμητική, σίγουρα θά σοῦ βάλουνε κανέν' ἀπό τά προβλήματα πού εἶναι μέσα στό βιβλίο.

— Ἔ, καί;

— Ὅλα τά 'χω λυμένα μές στό τετράδιό μου. Νά σ' τό δώσω νά τά μελετήσεις ἀπό κεῖ. Νά μήν πονοκεφαλᾶς.

— Κι ἐκεῖνο τό πρόβλημα τῆς μοιρασιᾶς; Ὁ πρῶτος πῆρε τόσα καρύδια περισσότερα ἀπό τό δεύτερο, ὁ δεύτερος τόσα λιγότερα ἀπό τόν τρίτο, ὁ τρίτος ἔδωσε τόσα καρύδια στόν πρῶτο, πόσα καρύδια πῆρε ὁ καθένας καί τρέχα γύρευε;

— Κι αὐτό.

— Καλά.

Μέσα του ὅμως, ὅσο κι ἄν ἡσύχασε γι' αὐτό τό ζήτημα, γινάτεψε ἡ ταπείνωση ἐκείνου πού δέχεται ἐλεημοσύνη.

Τό «Παυσίλυπο», πού ἔπαιζε ὁ Σαγιώρ, εἶχε σκολάσει πρίν μιά ὥρα κ' εἴτανε θεοσκότεινο.

— Εἶδες ποτέ σου κόκκινη ἀχιβάδα; ρώτησε ὁ Ἀρίστος.

— Ἀχιβάδα;

— Εἶδες ποτέ σου κόκκινη ἀχιβάδα;

— Ὄχι.

— Χτές τό πρωί πού κολυμποῦσα, βούτηξα, καί βρῆκα μιά κόκκινη ἀχιβάδα κολλημένη σέ μιά ξέρα, κάτω ἀπ' τό νερό. Τήν ξεκόλλησα καί τήν ἔφερα πάνω. Ρώτα καί τό Στάθη ἄν δέ μέ πιστεύεις.

Ὁ Σταυράκης κόμπιασε μιά στιγμή, μά ὅσο κι ἄν γινάτεψε μέσα του, ρώτησε:

— Εἶναι κι ἐκεῖνο μέ τά δυό ρολόγια, πού τό ἕνα πάει τρία λεπτά καί δώδεκα δευτερόλεπτα μπροστά;

— Τί; Ἄ, ναί, τό πρόβλημα. Ναί, εἶναι... Ἄκου, ἀφοῦ δέ μπορεῖς τά πρωινά, γιατί νά μήν πηγαίνομε τ' ἀπόγεμα νά κολυμπᾶμε;

— Κι αὐτό γίνεται.

Σωπάσανε κάμποση ὥρα. Πίσω τους ἀκουγότανε ἡ περπατησιά τῶν μεγάλων. Εἴχανε προσπεράσει τό γερμανικό κονσολάτο.

— Παιδιά, στρίψετε ἀπό τή Μπελλαβίστα, τούς φώναξε ὁ πατέρας τοῦ Ἀρίστου. Καί ὕστερα κόψετε ἀπό τοῦ Σερεταργύρη τό σοκάκι.

Μόλις μπήκανε τά δυό παιδιά στό σοκάκι τοῦ Σερεταργύρη, πέσανε πάνω σέ μιά πολίτσια μέ δυό ζαντάρμες.

— Ντούρ!

Τόσα τούρκικα τά καταλαβαίνανε. Σταματήσανε.

— Τσουτζουκλάρ, νέ ἀρίορσουνουζ μπού σαατά;[6]

Ὁ Σταυράκης κι ὁ Ἀρίστος κοιταχτήκανε.

— Τί λέει; — κ' ὕστερα ὁ Σταυράκης πέταξε στά κουτουρού μιά τούρκικια λέξη πού ἤξερε: — Γιόκ.

Πάνω στήν ὥρα, μπήκανε κ' οἱ μεγάλοι στό σοκάκι.

— Νέ βάρ, πολίτς ἀφέντη; ρώτησε ὁ κύρ Νικολάκης, πού γνώριζε τά τούρκικα ἀπ' τό τσαρσί.

— Μπού τσουτζουκλάρ, σιζίνμι;

— Ἔβετ.

— Πέκεϊ.[7]

Καί ἡ περίπολο ξεμάκρυνε.

— Παλιόπαιδα! τά μάλωσε ἡ κώνα Μαριγώ. Οὔτε βῆμα πιά ἀπό κοντά μας! Πῶς τρόμαξα!

— Δέ μᾶς πειράξανε.

— Αὐτό πού σᾶς λέω!

— Ὄμορφος ἄντρας, ἡ πολίτσια, εἶπε ἡ ἀδερφή τοῦ Σταυράκη.

Συνεχίσανε τό δρόμο τους, τά δυό ἀγόρια τρία βήματα μπροστά. Μά ἡ ἀπόσταση μεγάλωνε σιγά σιγά.

— Εἶναι ἀφιονισμένοι μέ τήν Κρήτη, εἶπε ὁ Σταυράκης, πού διάβαζε κρυφά τό «Σκρίπ», σάν τό ’φερνε καμιά φορά ὁ πατέρας του στό σπίτι, χωμένο κάτω ἀπό τό γελέκο του, γιατί ἀπαγορεύονταν οἱ ἐφημερίδες ἀπό τήν Ἑλλάδα. — Θυμᾶσαι τά Τουρκάκια, ἐκείνη τή μέρα, στόν Ἀπάνω Μαχαλά;

— Ναί. Τί φωνάζανε;

— Δέν ξέρω τί φωνάζανε, μά ξέρω τί δείχνανε μπροστά τους.

Ὁ Ἀρίστος ἔνιωσε νά κοκκινίζουνε τά μάγουλά του. Γύρισε ἀλλοῦ τήν κουβέντα:

— Ἀντί στά μωλώματα, δέν πᾶμε καλύτερα νά κολυμπήσουμε στή λίμνη τοῦ Χαλκαμπουνάρ;

Μιά διαβολιά πέρασε ἀπ’ τό μυαλό τοῦ Σταυράκη, ἔτσι, δίχως νά ’χει κανένα σχέδιο στό νοῦ του, μόνο καί μόνο γιά νά τρομάξει τόν Ἀρίστο. Εἶπε μέ ἀφέλεια:

— Μπορεῖ νά δοῦμε καί τήν Ἄρτεμη νά λούζεται.

— Τήν Ἄρτεμη;

— Ναί. Τελοσπάντων, τή νεράιδα. Ἔτσι δέν εἶπε ἡ κυρα-Ντουντού;

— Σώπα μωρέ!

— Φοβᾶσαι;

— Τί νά φοβηθῶ; Παραμύθια;

— Κρίμας πού εἴσουνα πρῶτος στήν τάξη. Πῶς τή λέει, τό βιβλίο τῆς πατριδογραφίας, τή λίμνη τοῦ Χαλκαμπουνάρ;

— Λουτρά τῆς Ἀρτέμιδος.

— Βλέπεις, τό λοιπόν; Ἐγώ σοῦ λέω πώς θά τή δοῦμε.

— Σώπα μωρέ!

Ἀφοῦ προχωρήσανε κάμποσο, ρώτησε ὁ Ἀρίστος:

— Ἔχεις ξαναπάει στό Χαλκαμπουνάρ;

— Ὄχι, μά ἔχω περάσει ὁλάκερο τό Νταραγάτσι. Σεργιάνισα τή Φλόξ. Λίγο πιό πέρα εἶναι ἡ λίμνη.

— Κι ἐγώ δέν ἔχω πάει. Μπορεῖ νά μή βροῦμε τό δρόμο.

— Πρίν, ἤθελες νά πᾶς. Τώρα κολώνεις, ἔ; Φοβᾶσαι.

— Ἐγώ; διαμαρτυρήθηκε ὁ Ἀρίστος. Πφ! Τί νά φοβηθῶ;

— Βάζω στοίχημα πώς φοβᾶσαι.

— Πφ! Τί νά φοβηθῶ;

— Τότε τήν ἐρχόμενη Παρασκευή. Τό δίχως ἄλλο;

— Τό δίχως ἄλλο.

Ἀφοῦ στρίψανε καί ξαναστρίψανε σοκάκια, σταματήσανε σ’ ἕνα ντουρσέκι, ἐκεῖ πού θά χωρίζανε, καί περιμένανε τούς ἄλλους κάτω ἀπ’ τό φανάρι.

— Σίγουρα τήν Παρασκευή; ξαναρώτησε ὁ Σταυράκης. Στίς τρεῖς τό ἀπόγεμα; Εἶναι κοντά μιάμιση ὥρα δρόμος.

— Στίς τέσσερις. Δέ μ’ ἀφίνουνε νά βγῶ πιό νωρίς.

— Ὄχι, στίς τρεῖς. Εἰδεμή δέν πάω.

Ὁ Ἀρίστος χτύπησε χάμω τό ποδάρι του.

— Ἔλα, βρέ Σταυράκη, πάλι θά τσακωθοῦμε; Ἀφοῦ σοῦ λέω πώς δέ μ’ ἀφίνουνε.

— Βρέ, εἶσαι μωρό.

— Ἀφοῦ σοῦ λέω δέ μ’ ἀφίνουνε. Στίς τέσσερις.

— Καλά.

— Στίς τέσσερις; Πές το.

— Στίς τέσσερις.

— Ὄξω ἀπό τή μασόνικια ἐκκλησιά;

— Γιατί ὄξω ἀπ’ τή μασόνικια ἐκκλησιά, κι ὄχι στ’ Ἀλάνι;

— Γιά νά μή μᾶς κολληθοῦνε τ’ ἄλλα παιδιά. Νά ’μαστε οἱ πρῶτοι πού πᾶμε στό Χαλκαμπουνάρ.

— Σύμφωνος. Ὄξω ἀπ’ τή μασόνικια ἐκκλησιά.

Ζυγώσανε κι οἱ μεγάλοι στό ντουρσέκι.

— ...καί σέ κάθε πράξη, ἄλλαζε φουστάνι. Τό πρόσεξες, κώνα Μαριγώ μου;

— Ἔτσι κάνουνε πάντα οἱ θεατρίνες... Λοιπόν, καληνύχτα.

— Τί ὄμορφος πού εἴταν ὁ Ἀρμάνδος.

— Καληνύχτα.

— Λοιπόν, καληνύχτα. Καλό ξημέρωμα.

— Ὄνειρα γλυκά.

— Ὕπνο ἐλαφρό.

Ὁ Σταυράκης μουρμούρισε μέσ’ ἀπό τά δόντια του:

— Καί μάτια γουρλωμένα.

— Τί εἶπες; ρώτησε ἡ ἀδερφή του.

— Τίποτα. Καληνύχτα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΒΔΟΜΟ

Κάτω στό γιαλό κοντή νεραντζούλα φουντωτή

«Μασόνικια» ἐκκλησιά, εἴταν ἡ προτεστάντικη ἐγγλέζικη ἐκκλησιά, στήν Πούντα, κοντά στήν πλατεία τοῦ Σταθμοῦ. Ὅπως ὅλοι οἱ καθολικοί εἴταν οἱ «φράγκοι», ἔτσι κι ὅλοι οἱ προτεστάντες εἴταν «οἱ μασόνοι». «Μασόνικο» εἴταν καί τό κολέγιο πού διατηροῦσαν οἱ Ἀμερικάνοι μισιονάριοι κοντά στό Τσάι, στά Ταμπάχανα, κεῖθε ἀπό τήν Ἀρμενιά.

Σκορπάγανε πολλά λεφτά γιά τό σκοπό τους. Ἀπό τό μαχαλά τοῦ Χατζηφράγκου, εἴχανε καταφέρει ν' ἀλλαξοπιστήσουν ἕνα σκιτζή. Ὁ γιός του φοιτοῦσε τζάμπα στό κολέγιο, ἔπειτα οἱ μισιονάριοι θά τόν στέλνανε στήν Ἀμερική γιά νά σπουδάσει, λέγανε, τέλεια τή μασονία. Εἴτανε βαφτισμένος Γιάννης, μά τώρα οἱ δικοί του, καθώς κι ἕνα παιδί ἀπό ἄλλο μαχαλά, πού ἐρχότανε καί τόν ἔπαιρνε καμιά φορά, τόν φωνάζανε Τζών. Εἴχανε κάτι τό γλειμμένο, τό ρουφηγμένο αὐτά τά δυό παιδιά. Περπατάγανε ἀλύγιστα, λές κ' εἴχανε καταπιεῖ μπαστούνι, τά μάτια τους δέν παίζανε δεξιά ζερβά, σά νά ντρεπόντουσαν καί σύγκαιρα νά κάνανε τόν ἀδιάφορο. Τ' ἄλλα παιδιά τοῦ μαχαλᾶ, σταματούσανε τά παιχνίδια τους στό πέρασμά τους, τά βλέπανε σάν κάτι ἀφύσικο αὐτά τά δυό παιδιά, πού δέ λέγανε «μωρέ», δέ βλαστημάγανε, δέ στέλνανε στό διάολο κι ἀκόμα παραπέρα.

Αὐτή ἡ γειτονιά τοῦ Σταθμοῦ εἴταν ἀπό τίς πιό ὄμορφες τῆς πολιτείας, μέ τά μεγάλα σπίτια της ἀπό γκρίζα ἤ πράσινη πελεκημένη πέτρα, ἤ κι ἀπό μάρμαρο, ἡ πλατεία μέ τά θεόρατα πλατάνια της, καί σέ μιά γωνιά τῆς πλατείας ἀραδιασμένες οἱ βικτώριες, περιμένοντας τά τραῖνα γιά νά παραλάβουν ἐπιβάτες. Μιά πλατεία κι ἕνας σταθμός σά ζουγραφιά, ἴδια κάρτ ποστάλ. Τά τραῖνα σφυρίζανε διακριτικά. Ἡσυχία καί καθωσπρεπιά. Ὁ ντουσεμές τῆς πλατείας κατακάθαρος,

γυαλοκοπούσανε οἱ μελτεζόπλακες σάν ἔβρεχε. Τόσο σοῦ ἐπιβαλλότανε τό περιβάλλον, πού μιλοῦσες σιγανά στήν αἴθουσα ἀναμονῆς, ἀκόμα καί στίς ἀποβάθρες. Κι ὅλη αὐτή ἡ βικτωριανή τυποδεμένη ἀρχοντιά –ἡ ἑταιρεία εἴταν ἐγγλέζικη, καί ἡ βασίλισσα Βικτώρια εἶχε πεθάνει μόλις τόν περασμένο χρόνο– οὔτε δέκα λεπτά ἀπόσταση ἀπό τοῦ Χατζηφράγκου, σάν ἔστριβες ἀπ' τά ἐγγλέζικα σπιτάλια. Καί οἱ σταθμάρχες εἴχανε τήν ἀνάλογη ἀξιοπρέπεια. Ὅλοι σχεδόν Ρωμιοί. Ἕνας ἀπό δαύτους, ὁ σταθμάρχης τοῦ Καζαμίρ, εἴταν καί ποιητής. Δημοσίευε ποιήματά του στίς ἐφημερίδες, καί εἶχε μεταφράσει ἀπ' τά ἐγγλέζικα ἕνα ποίημα τοῦ Λονγκφέλλοου, ἐκεῖνο πού ἀρχινάει ἔτσι στή μετάφραση:

Βροχή κι ἀγέρας, τί κακό, δέν παύει δέν ἀλλάζει,[8]
τό κλῆμα στόν παλιότοιχο σκαλώνει κι ἀνεβαίνει,
μά τῆς νοτιᾶς τό φύσημα τά φύλλα του τινάζει.
Βροχή κι ἀγέρας; Τί κακό, δέν παύει, δέν ἀλλάζει.

Εἴταν ἕνας ἀνθρωπάκος πού δέν τόν ἔπιανε τό μάτι σου, δέν εἶχε πόζα ποιητῆ, καί ὅμως, παράξενο, ἔγραφε ὄμορφα ποιήματα.

Ἐδῶ, στό σταθμό τῆς Πούντας, τῆς ἐγγλέζικης γραμμῆς τοῦ Ἀιντινιοῦ, ποτέ συνωστισμός καί χλαλοή. Μονάχα τά ἐπιβατικά τραῖνα ἐξυπηρετοῦσε. Τά ἄλλα, τά «χαμάλικα», φορτώνανε καί ξεφορτώνανε στό σταθμό τοῦ Γεφυριοῦ, κοντά στόν Ἀι-Κωνσταντῖνο, στή διασταύρωση μέ τή γραμμή τοῦ Κασαμπᾶ, τῆς γαλλικῆς ἑταιρείας. Ὁ σταθμός αὐτῆς τῆς ἑταιρείας εἴτανε στό Μπασχαμανέ, στήν ἄλλη ἄκρη τῆς κάτω πολιτείας, ἐκεῖ που ἀρχινούσανε ν' ἀνηφορίζουν οἱ τουρκομαχαλάδες καί

κυριαρχούσανε οἱ Τουρκοκρητικοί. Μπελαλίδικος μαχαλάς, πάντα μεγάλο ταβατούρι, ἀραμπάδες, ντεβέδες, λασπουριά καί ζορλίκι.

Λοιπόν, ἀποῦντο τέσσερις, ὁ Ἀρίστος κι ὁ Σταυράκης ἀνταμώσανε μπροστά στήν ἐγγλέζικη ἐκκλησιά. Περάσανε τήν πλατεία τοῦ Σταθμοῦ, ὕστερα στρίψανε δεξιά, ἐκεῖ πού εἴτανε οἱ ἀποθῆκες, καί βγήκανε στό Νταραγάτσι. Ἀπό κεῖ καί πέρα, ὁ δρόμος τράβαγε ἴσια. Χωματόδρομος, πού ἡ πετρωμένη λάσπη του, τώρα πού εἶχε νά βρέξει πάνω ἀπό μήνα, εἶχε ἀλεστεῖ σέ σκόνη. Ἕνας δρόμος μακρύς, προαστιακός, λιγοστά σπίτια ἐδῶ κι ἐκεῖ, ἐργαστήρια, φάμπρικες, γύφτικα κι ἀποθῆκες. Κι ἀνάμεσά τους χορταριασμένα ταρλάδες.

Μά εἶχε καί κάτι ἄλλο αὐτός ὁ δρόμος, πού ὁ Σταυράκης τό ᾿δειξε τοῦ Ἀρίστου, χοντραίνοντας τή φωνή του:

— Ὤχου, τό νεκροταφεῖο!

— Ἔ, καί; ἔκανε ὁ Ἀρίστος.

— Βουρκόλακοι.

— Θαρρεῖς πώς φοβᾶμαι;

Μά δέ γύρισε νά δεῖ.

— Δέ θά φοβηθεῖς κι ἄν δοῦμε τή νεράιδα τοῦ Χαλκαμπουνάρ, πού ᾿λεγε ἡ κυρα-Ντουντού;

— Ὄχι, δέ θά φοβηθῶ... κι ἔπειτα, δέν ἔχει βρέξει γιά νά βγεῖ ἡ Ἅγια Ζώνη καί νά κατέβει ἡ Ἄρτεμη.

— Νά, τό λοιπόν φοβᾶσαι! Ἄν εἶχε βρέξει δέ θά ᾿ρχόσουνα.

— Θά ᾿ρχόμουνα. Καί γιά νά ξέρεις, ἐγώ μπῆκα στό νεκροταφεῖο, τότε πού θάψαμε τή νενέ, πρίν τρία χρόνια. Ἐσύ, μπῆκες;

Ὁ Σταυράκης δέν ἀποκρίθηκε. Προχωρήσανε ἀμίλητοι κάμποση ὥρα. Μά τόν Ἀρίστο δέν τόν ἄφινε ἥσυχο τό συναίσθημα πώς εἶχε πάρει κάπως τόν ἀέρα τοῦ Σταυράκη. Ἀφοῦ τό ζύγιασε μές στό

μυαλό του, θέλησε νά ἐπωφεληθεῖ ἀπό τήν προσωρινή ὑπεροχή του. Ξαναρώτησε ξεκάρφωτα:

— Ἐσύ, μπῆκες;

— Ποῦ;

— Στό νεκροταφεῖο.

— Πφ! Ἐγώ εἶδα νεκροκεφαλή.

— Σώπα μωρέ! Ποῦ τήν εἶδες;

— Τί σέ νοιάζει; Ἐγώ σοῦ λέω πώς εἶδα νεκροκεφαλή. Κ' εἶχε ἀπό κάτω δυό κόκαλα σταυρωτά — νά, ἔτσι.

Τούς ἔκοψε τήν ὁμιλία μιά μεγάλη ἀναταραχή. Εἴχανε δίκιο πού κρατήσανε μυστική τήν ἐκδρομή τους, γιατί τούς τύχανε περιστατικά, πού τ' ἄλλα παιδιά τῆς παρέας θά σκάζανε ἀπό τή ζήλεια τους σά θά τ' ἀκούγανε. Τά δυό παιδιά, μόλις προφτάσανε νά κολλήσουνε σ' ἕνα μαντρότοιχο.

Τρεῖς ἀδειανοί ἀραμπάδες ἔρχονταν ἀπό πίσω τους, καλπάζοντας πλάι πλάι, σά νά παραβγαίνανε ποιός θά ξεπεράσει, περάσανε σάν ἀστραπή μπροστά τους, οἱ ἀραμπατζῆδες κάνανε τράκες μέ τό καμουτσί, χουγιάζοντας τ' ἀλόγατα ἀνάμεσα σέ χάχανα καί φωνοκόπι, ὄρθιοι στό μπροστινάρι τοῦ ἀραμπᾶ, μέ λασκαρισμένα γκέμια.

— Ντέε!

— Ἴσα, βρέ Σαρή! Τούς φάγαμε!

Ὁ μεσιακός, πού σά νά 'ρχότανε μπροστάρης, μέ δυό δάχτυλα στό στόμα, σφύραγε σά δαιμονισμένος. Ντουμάνιαζε ἡ σκόνη. Ἕνας διαβάτης κούναγε τά χέρια του καί φώναζε: — Τό τραμβάυ! Τό τραμβάυ!

Φύσαγε δυνατός μπάτης, πιό γρήγορος ἀπό τ' ἀλόγατα, σκέπαζε τούς ἀραμπάδες μέ τή σκόνη καί τήν ἔδιωχνε μπροστά.

— Τό τραμβάυ! Τό τραμβάυ!

Μέσ' ἀπό τό ντουμάνι ξεπρόβαλε τό τραμβάυ μέ τ' ἀλογάκι του, ζερβά στό δρόμο. Δέν εἴτανε φαρδύς ὁ δρόμος, κι ὁ ἕνας ἀκριανός ἀραμπάς πιλάλαγε πάνω στίς ράγες, μέ κολλητά δεξιά του τό μεσιακό ἀραμπά. Ὁ τραμβαγέρης πρόφταξε καί φρενάρησε. Ὁ ἀραμπατζής ἔστριψε ἀπότομα ζερβά, τύχη του κ' εἴτανε ταρλάς, ρίχτηκε μέσα, τ' ἀλόγατο σκόνταψε σέ μιά γούβα, ἤπεσε στό πλευρό, ἤτριξε ὁ ἀραμπάς, ὁ ἀραμπατζής τινάχτηκε, βρέθηκε μπρούμυτα πάνω στό ζό.

Τρέξανε περαστικοί καί μαγαζάτοροι. Ὁ ἀραμπατζής σηκώθηκε. Τυχερός, μονάχα μιά τζαγκρουνιά στό μάγουλο, ἀπό ἕνα μπροῦτζο στά χάμουρα τοῦ ἀλόγατου. Τό δεξί καρούλι σπασμένο ἀπό τ' ἀξόνι. Μεγάλη ζημιά. Μά ὁ Σαρής! Τ' ἀλόγατο! Μπήκανε στόν ταρλά κ' οἱ ἄλλοι δυό ἀραμπατζῆδες καί ξεπεζέψανε.

— Βρέ Βαγγέλη!

— Βρέ Βαγγέλη!

— Ἅγιο εἶχες.

— Ἡ Βαγγελίστρα, εἶπε ἡ γυναίκα τοῦ ἀλμπάνη.

Ψαχουλέψανε τά ποδάρια τοῦ ἀλόγατου. Δέν κλώτσησε, οὔτε χλιμίντρησε. Καλό σημάδι. Τό ξεζέψαν, ἔτσι ὅπως εἴτανε πεσμένο στό πλευρό. Πάνω στήν ὥρα, ἦρθε καί μιά πολίτσια, ρώτησε: «Νέ βάρ;» — «Χατά, ζημιά», τοῦ ἀποκριθήκανε, κούνησε τό κεφάλι του, ἔριξε μιά ματιά στ' ἀλόγατο καί στόν ἀραμπά, κι ἔφυγε μέ ἀργόσυρτη περπατησιά. Ὁ ἀραμπατζής ἔπιασε τ' ἀλόγατο ἀπό τήν τριχιά καί τό τράβηξε νά σηκωθεῖ. Σηκώθηκε δίχως μεγάλη δυσκολία. Μονάχα

στό δεξί του μπούτι ἕνα γδάρσιμο, κόκκινο, ματωμένο, μεγάλο σά μιά φούχτα. Θά ’μενε ἄσκημο σημάδι. Ὁ ἀραμπατζής τοῦ ’κανε μιά βόλτα στόν ταρλά. Δέν κούτσαινε.

— Τό φύλαξε ἡ Βαγγελίστρα, εἶπε ἡ γυναίκα τοῦ ἀλμπάνη.

Πλάι της, ὁ Σταυράκης ἄγγιξε τό μπράτσο τοῦ Ἀρίστου:

— Πᾶμε.

Κάνανε νά βγοῦνε ἀπ’ τόν ταρλά στό δρόμο, μά πάλι ἀναγκαστήκανε νά σταματήσουν. Ἕνα κοπάδι τζαμοῦδες πέρναγε μές στή σκόνη. Σίγουρα τίς πηγαίνανε γιά σφάξιμο στό ζαρχανά, γιατί πλάι τους μισοτρέχανε δυό τρία χασαπόπουλα, ὅπως τό μάντευες ἀπό τίς κόκκινες ποδιές τους, τυλιγμένες σέ ζωνάρι γύρω στή μέση τους.

— Ὄο-γιάχ!

Οἱ τζαμοῦδες –τζαμοῦδες εἴτανε, κρίνοντας ἀπό τά φαρδιά τους κέρατα– μπουσουλούσανε κυματιστά, κέρατα, ραχοκοκαλιές, καπούλια.

— Ὄο-γιάχ! καί τίς τσιγγλούσανε τά χασαπόπουλα μέ σουβλερά ραβδιά.

Λένε, πώς μιά τζαμούζα τήν κουμαντάρεις δύσκολα. Μά ἕνα κοπάδι, τό κάνει ζάφτι κι ἕνα μικρό παιδί. Τό ἴδιο, λένε ἀκόμα, συμβαίνει καί μέ τίς ἀνθρῶποι: ἕνα κοπάδι ἀνθρῶποι –καί ὅσο πιό μεγάλο, τόσο πιό εὔκολα– μπορεῖ νά τό πλανέψει καί νά τό σέρνει πίσω του ὁ πρῶτος μπαγαπόντης ἤ τρελός πού θά βρεθεῖ.

— Ξέρεις πῶς τίς σκοτώνουνε; ρώτησε ὁ Σταυράκης. Τούς ἀκουμπᾶνε στό κούτελο ἕνα χοντρό καρφί, τό χτυπᾶνε μ’ ἕνα σφυρί καί τίς σκοτώνουνε.

— Τότε γιατί, αὐτοί πού περάσανε, εἴχανε κρεμασμένη μιά μαχαίρα στό πλευρό τους;

— Γιά νά τίς γδάρουνε. Ἔγδαρες ποτέ σου;

— Ὄχι.

— Οὔτ' ἐγώ. Μά ἔστριψα τό λαιμό μιᾶς ὄρνιθας.

Ἡ σκόνη εἶχε καθίσει πάνω στά μοῦτρα τους, κι ὁ ἱδρώτας τήν αὐλάκωνε κυλώντας ἀπ' τό κούτελό τους. Κ' οἱ δυό μαζί, σά νά 'χανε τήν ἴδια στιγμή τήν ἴδια ἰδέα, σφουγγίσανε τά μοῦτρα τους, μιά μέ τό δεξί μανίκι μιά μέ τό ζερβί. Ξεκινήσανε πάλι πάνω στό χωματόδρομο. Μπροστά τους, ἡ σκόνη πού σήκωνε τό κοπάδι ἀλάργευε ὁλοένα.

Ὁ Σταυράκης κλώτσαγε τή σκόνη. Ὁ Ἀρίστος περπάταγε συλλογισμένος. Εἶχε δεῖ τόσες φορές σφαχτάρια στά χασάπικα, μά ποτέ δέν εἶχε βάλει ὁ νοῦς του πώς κάποτε εἴτανε ζωντανά. Ὄχι ὅτι νόμιζε πώς πάντα εἴταν ἔτσι, σφαγμένα, μόνο τά 'παιρνε γι' αὐτό πού εἴταν ἐκείνη τή στιγμή, δίχως νά πηγαίνει ὁ νοῦς του δῶθε ἤ κεῖθε. Νά, ὅπως σάν ἔτρωγε μιάν ἀμπουρνέλα, δέν τή φανταζότανε πάνω στό δέντρο, ἤ πώς εἶχε δέσει ἀπό λουλούδι. Καί ἀντίθετα, σάν ἔβλεπε μιά ἀνθισμένη καϊσιά, μιάν ἀνθισμένη τζανεριά, τά μάτια του τίς χαίρονταν δίχως καμιά ἰδέα πώς τά λουλούδια τους θά γίνονταν μιά μέρα καϊσιά ἤ τζάνερα. Ἡ σκέψη του πῆγε καί σέ ἄλλες τέτοιες ἀλλαγές, ὥσπου ἔφτασε καί στόν ἑαυτό του. Τόν φαντάστηκε πιό κεῖθε, πιό κεῖθε ὕστερ' ἀπό χρόνια, πολλά πολλά χρόνια, μά ξαφνικά σταμάτησε, ἀνατρίχιασε, δέν τόλμησε νά πάει παραπέρα, καί ξαναγύρισε στήν τωρινή στιγμή. Ἀλήθεια, ὁ ἥλιος βάραγε, γιατί νά πορπατᾶνε μές στόν ἥλιο; Λόξεψε.

— Ποῦ πᾶς; ρώτησε ὁ Σταυράκης.

— Ἀπό τήν ἄλλη μεριά, πού εἶναι ἴσκιος.

Ὁ Σταυράκης τόν ἀκολούθησε. Καί σέ λίγο εἶπε:

— Κρίμας!

— Τί πράμα;

— Νά, πού δέ σκοτώθηκε οὔτε τ' ἀλόγατο, οὔτε ὁ ἀραμπατζής. Θά κάναμε σεΐρι.

— Σώπα μωρέ! Τόν ἀποπῆρε ὁ Ἀρίστος — μά εἴτανε μᾶλλον σά ν' ἀπόπαιρνε τόν ἑαυτό του, γιατί κι αὐτός εἶχε κάποια στιγμή τήν ἴδια σκέψη.

Τό μυαλό του δούλεψε γρήγορα, ψάχνοντας ἕνα καταφύγιο ἀπό τούτη τήν πραγματικότητα. Μπροστά του ἀνοίχτηκε ὁ κόσμος τῆς κυρα-Ντουντοῦς: ἡ Ἀνθούλα ξεγέλασε τόν κατσαδόρο, μαζευτήκανε γύρω της τά πουλιά, τῆς ἀλαφροτσιμπούσανε τά χέρια σά νά τά φιλούσανε ἀπό εὐγνωμοσύνη, μαζέψανε δροσοσταλίδες καί τῆς φτιάξαν ἕνα γιορντάνι πού 'λαμπε πιό πολύ κι ἀπό διαμάντια, τά κάθε λογῆς πουλιά βάλανε ἀπό ἕνα φτερό καί τῆς ἑτοιμάσαν ἕνα πλουμιστό φουστάνι γιά τό χορό τοῦ παλατικοῦ, τό νερόφιδο τῆς λίμνης, ἡ κυρα-Ντουντού εἶπε πώς ἡ Ἄρτεμη κατέβαινε γδυτή νά κάνει τό λουτρό της, ζέστη, σκόνη κάτασπρα τά παπούτσια μου κ' οἱ κάλτσες, τ' ἤθελα νά 'ρθω τόσο δρόμο, πριονιστήρια, περνώντας μπρός ἀπό τήν ἀνοιχτή πορτάρα, σοῦ ξεσκίζουνε τ' ἀφτιά...

— Εἶδες ποτέ σου...; –ξεφωνίζει πλάι του ὁ Σταυράκης γιά ν' ἀκουστεῖ– εἶδες ποτέ σου σκοτωμένο; Ξέρεις πῶς ξεψυχάει; Τινάζεται μιά δυό φορές, σπαρταράει κ' ὕστερα μένει σέκος, τέζα. Νά, ἔτσι.

Ἔκλεισε τά μάτια του, ρούφηξε τά μάγουλά του, καί στάθηκε σάν ξυλιασμένος.

Ὁ Ἀρίστος ξέσπασε, χτυπώντας χάμω τό ποδάρι του:

— Γιατί, μωρέ, οὖλο λές τέτοιες κουβέντες;

Ὁ Σταυράκης σταμάτησε καί τόν κοίταζε σά χαζός.

— Γιατί, μωρέ Σταυράκη; ξανάπε ὁ Ἀρίστος, τώρα σ' ἕνα τόνο παραπονιάρικο.

Ὁ Σταυράκης σφούγγισε τό κούτελό του μέ τό μανίκι του, ἐξακολουθώντας νά τόν κοιτάζει. Ξεροκατάπινε. Ὕστερα χαμήλωσε τά μάτια του. Ἀναστέναξε.

— Δέν ξέρω, ἀποκρίθηκε ἀχνά, δέν ξέρω — καί ξαφνικά, μέ φωνή πνιγμένη μέσα σέ κάτι ὑγρό, πού ἴσως νά 'τανε ἀναφιλητό: — Δέν ξέρω. Δέν ξέρω. Νά πᾶνε οὖλα στό διάολο! Στό διάολο!

Ἕνας περαστικός, ξυπόλητος, μουστακαλής, μ' ἕνα κόκκινο ξεθωριασμένο ἑκατόφυλλο στ' ἀφτί, μεσόκοπος, μέ ἄσπρο πουκάμισο καί πράσινο γελέκο, δίχως σακάκι, σήκωσε τό χέρι του καί κούνησε μαλακά τό δάχτυλό του στό Σταυράκη:

— Νά χαρῶ τ' ἀγόρι μου. Εἶσαι καί βλαστημιάρικο. Θές ἕνα γλειφιτσούρι;

— Ἄει στό διάολο! τοῦ φώναξε ὁ Σταυράκης.

Ὁ μουστακαλής ἀγρίεψε:

— Βρέ πουστρίνα!

Μά ὁ Ἀρίστος, ἀνίδεος, τοῦ 'γνεψε νά παραβλέψει, σά νά τοῦ 'λεγε πώς δέν εἶναι στά καλά του τό παιδί.

— Σκατόπαιδα! μουρμούρισε ὁ ἄλλος. Χχρ! Πφτ! — καί πέταξε τή ρέχα του.

Ξεμάκρυνε τραγουδώντας: γιαρούμπι γιάρουμπι γιαρούμπι ρούμπι, τά ποτήρια τσίκι τσίκι σπάσ' τα...

Ὁ Ἀρίστος ἔπιασε τό Σταυράκη ἀπό τό μπράτσο:

— Πᾶμ’ ἐκεῖ μέσα νά κάτσομε λιγάκι νά ξεκουραστοῦμε — κι ἔδειξε στήν ἀντικρινή μεριά τοῦ δρόμου μιά τρίπατη τουβλένια μαυρισμένη πρόσοψη, πού τά κούφια παράθυρά της χάσκανε τυφλά στόν οὐρανό.

Δέν ἤξερες ἀπό ποῦ νά πρωτομπεῖς. Μονάχα τέσσερα μισογκρεμισμένα ντουβάρια στέκονταν ὀρθά καί ξέσκεπα. Μέσα, θεριεύανε οἱ τσουκνίδες, πέτρες καί τοῦβλα ἐδῶ κι ἐκεῖ, σωροί ἀπό πετρωμένα μπάζα, σκουπιδαριό, ἀκαθαρσίες. Σέ μιά γωνιά, ὡστόσο, ἀνοιγότανε μιά κουφάλα. Τά δυό ἀγόρια πήγανε κατά κεῖ. Ἕνα μακρύ στενάδι ξεκινοῦσε, χαμηλοτάβανο καί θολωτό. Τό φῶς τῆς μέρας ἔμπαινε ἀδύναμο, μισοφωτοῦσε τό πλακόστρωτο ἐκεῖ μπροστά, πιό μέσα πύκνωνε ὁλοένα τό σκοτάδι. Καθίσανε ἀπ’ ὄξω, στόν ἴσκιο, πάνω σ’ ἕνα πεσμένο ἀγκωνάρι.

Δέ μιλούσανε. ὁ Ἀρίστος ἔριχνε ποῦ καί ποῦ μιά λοξή ματιά τοῦ Σταυράκη, πού κοίταζε μπροστά του στά χαμένα. Ὄξω, ἀκούστηκε ἡ τσαμπούρνα τοῦ τραμβαγέρη, καί τό τραμβάυ νά περνάει βροντολογώντας.

— Βρέ Σταυράκη, δέν τό συλλογιστήκαμε. Στό γυρισμό, νά καβαλήκομε τό τραμβάυ ἀπό πίσω γιά νά ’ρθομε ξεκούραστα.

— Ἄσ’ τά νά πᾶνε στό διάολο...

— Γιατί, βρέ Σταυράκη;

Μιλά ὁ Σταυράκης.

— Δέ μέ ξέρεις γιά φίλο σου;

— Ἔτσι μοῦ ’ρχεται νά τά μπιστήσω κάτω καί νά φύγω ἀπό τό σπίτι μου.

— Γιατί, βρέ Σταυράκη;

Σιωπή.

— Ξέρεις, Σταυράκη, θαρρῶ πώς αὐτό ἐδῶ εἶναι ὁ ἀλευρόμυλος πού κάηκε πρόπερσι, ἀνήμερα πρωτοχρονιά. Θυμᾶσαι πού βλέπαμε τόν κόκκινο καπνό;

— Θά φύγω, μουρμούρισε ὁ Σταυράκης, ἀκολουθώντας τήν ἰδέα του.

Γκρίνια, κακοριζικιά, μιζέρια... Τήν προίκα μου... τόσα λαγήνια λάδι... Νά μᾶς ἐξασφαλίσεις, στριγγλίζανε... Θά γίνω ἄτιμη, θά πάω νά μπῶ σέ σπίτι στόν Ἀι-Κωνσταντῖνο... Ὁ σπετσιέρης μέ τό μπουκαλάκι, δεκαπέντε σταγόνες μέσα σέ δυό δάχτυλα νερό. Γιά τί πράμα; Τρέχα το στό σπίτι. Γιά τά νεῦρα, καταπραϋντικό... Στριγγλιές... ἤσπασα ἡ γρουσούζα τή γαβάθα, ἀπ’ τό Θεό νά τό ’βρει πού μ’ ἔφερε σέ τούτη τήν κατάσταση νά τρέμουνε τά χέρια μου... Δέ βρίσκει ἄλλη δουλειά νά κάνει, μόνο νά πηγαινοέρχεται ἀμανατζῆς, Χίος, Μυτιλήνη, Σάμος, νά κουβαλάει πραμάτειες γιά ἐμπόροι;... Δέν εἶπες πώς σέ καλοβλέπει ὁ καρσινός; Μέ καλόβλεπε, ναί, μέ ρεγότανε, μά σήμερα μέ σταματάει στό δρόμο: δεσποινίς, νά πεῖτε τοῦ πατέρα σας νά μοῦ γυρίσει τά δυό μετζήτια πού τοῦ δάνεισα. Μέ τί μοῦτρα νά τόν ξαναδῶ; Ἴχου! Σοῦ ’κοψε τήν τύχη σου!... Θά γίνω ἄτιμη, θά μπῶ σέ σπίτι. Θά σέ καταραστῶ! Θά σέ καταραστῶ! Στριγγλιές. Τό γιατρό! Τό γιατρό!... Ἄει στό διάολο!

— Γιά τοῦτο οὖλο τριγυρνάω στά σοκάκια, εἶπε ὁ Σταυράκης, σά νά τά ’χε ἐξηγήσει τοῦ Ἀρίστου.

— Γιά ποιό;

— Τίποτα.

— Χασομερᾶμε, εἶπε ὁ Ἀρίστος.

— Ναί, μή σοῦ φύγει, πῶς τή λένε, ἡ νεράιδα!

Ὁ Ἀρίστος παράβλεψε τό κογιονάρισμα.

— Ὅμως δέ θά φύγεις ἀπ’ τό σπίτι σου; Τό λόγο σου;

— Δέ ξέρω.

Σηκωθήκανε. Ὁ Σταυράκης μάζεψε ἀπό χάμω μιά πέτρα καί τή σαβούρντησε μές στό σκοτεινό μακρυνάρι. Ἀντιβούιξε σά νά κατρακυλοῦσε ἀπό βουνό.

— Ἄκου! Πᾶμε πιό μέσα νά φωνάξομε.

Προχωρήσανε ὥσαμ’ ἐκεῖ πού μισόφεγγε.

— Οὐάαα! φωνάξανε κ’ οἱ δυό μαζί.

Ὁ θόλος ἀντιλάλησε μακρόσυρτα, τραγουδιστά. Μαζί μέ τόν ἀντίλαλο, πέρασε κάτι σάν ἀέρας πάνω ἀπ’ τά κεφάλια τους, μπίστησε πάνω σ’ ἕνα κομμάτι ἥλιο, ξανατινάχτηκε πίσω καί χάθηκε μές στό σκοτάδι.

— Νυχτερίδες! εἶπε ὁ Σταυράκης. Μπλέκουνε στά μαλλιά, καί τότε σοῦ πέφτουνε καί γίνεσαι κασίδης.

Ξαναβρῆκε τό κέφι του.

— Δρόμο! φώναξε, καί τό βάλανε κ’ οἱ δυό στά πόδια.

Ὅπως κι ἄν τό πάρεις, εἴταν μιά ἀξέχαστη μέρα. Καί τώρα πού ξαναβγήκανε στό δρόμο, ἀκούστηκε ἀπό τό πλαϊνό σοκάκι τό ντέφι τοῦ ἀτσίγγανου, πού χόρευε τήν ἀρκούδα του τή Ζαχαρούλα: Πῶς κάνανε τά πρωτινά κορίτσια, Ζαχαρούλα; Πῶς κάνουνε τά τωρινά κορίτσια;

Μά δέν πήγανε κατά κεῖ, γιατί ἐξόν πού εἴχανε δεῖ ἑκατό φορές τή Ζαχαρούλα νά χορεύει, ὅπως καί τή μαϊμού τήν κοκκινόκωλη, ὁ ἥλιος ἄρχιζε νά κατεβαίνει γιά καλά, μακραίνοντας τίς ἴσκιοι. Τέλειωνε πιά ὁ δρόμος τοῦ Νταραγατσιοῦ, βγαίνοντας στή δημοσιά πού τράβαγε ζερβά γιά τό Μερσινλί κι ἀκόμα πέρα. Φαινότανε κιόλα τό γεφύρι τοῦ σιδερόδρομου πάνω ἀπ’ τό κανάλι.

— Πόσα πράματα θά 'χομε νά ποῦμε στά παιδιά! Τούς ἀραμπάδες, τίς τζαμοῦδες, τίς νυχτερίδες...

— Καί γιά κεῖνον μέ τό πράσινο γελέκο καί τό τριαντάφυλλο στ' ἀφτί, συμπλήρωσε ὁ Ἀρίστος.

— Καλύτερα νά μήν τούς μιλήσομε γι' αὐτόν, εἶπε ὁ Σταυράκης.

— Γιατί;

— Ἔτσι.

— Πές μου γιατί.

— Σοῦ χωράτεψα μωρέ.

Κοντοσταθήκανε, διστάζοντας ἄν ἔπρεπε νά προχωρήσουν ἴσια ἤ νά στρίψουνε ζερβά. Μπροστά τους, τό κανάλι πνιμένο μές στίς καλαμιές, καί πέρ' ἀπό τό γεφύρι μπουκώνανε τή θέα πηχτά σύδεντρα. Εἴπανε μιά στιγμή νά ρωτήσουνε στόν καφενέ κατά ποῦ πέφτει τό Χαλκαμπουνάρ, μά τελικά δέν τό καταδεχτήκανε.

— Θά 'ναι ἴσια μπροστά, εἶπε ὁ Ἀρίστος, πέρ' ἀπό τό γεφύρι. Δέν ἤλεγε ἡ κυρα-Ντουντού πώς ἔχει δέντρα ὁλόγυρα στή λίμνη;

— Μά δέ μίλησε γιά γεφύρι. Μίλησε; Ὄχι. Τό λοιπόν;

Τό συζητήσανε ἀκόμα λίγη ὥρα, ὕστερα πήρανε τήν ἀπόφαση νά ξεκινήσουνε ζερβά πάνω στή δημοσιά. Δεξιά τους, ἡ σιδερογραμμή, πού τώρα διχάλωνε, ἀπό τή μιά γιά τό Μπουρνόβα κι ἀπό τήν ἄλλη γιά τό Κορδελιό. Ζερβά τους ἁπλωνότανε μιά χέρσα ἔκταση, μέ ποῦ καί ποῦ καμιά καχεκτική ἁρμυρήθρα. Κάτι χαμόσπιτα στό βάθος.

— Ξέρεις τί θά 'ναι αὐτός ὁ δρόμος; εἶπε ὁ Ἀρίστος. Αὐτός πού ἤλεγε ὁ κύριος Κουρμέντιος, πώς ἀπό δῶ θά 'ρθει ὁ ἑλληνικός στρατός.

— Μπορεῖ. Μά θά 'ρθει καί μέ τά καράβια, ἤλεγε. Τά βασιλικά. Τό Ὕδρα, Σπέτσαι καί Ψαρά. Νά μᾶς λευτερώσουνε. Γιά φαντάσου το,

βρέ Ἀρίστο!

— Μεγαλεῖο!

— Ἔλα, πιάσε βῆμα, ἕν, δυό, ἕν δυό:

Ὁ Ἕλλην ξεσπαθώνει, ξεσπαθώ-ώνει,
Ὁ Ἕλλην ξεσπαθώνει ξεσπαθώ-ώνει!

— Βρέ μεγαλεῖο! Θά φωνάζομε: ζήτω ἡ Ἑλλάς! Ἕν δυό, ἕν δυό!

Ὁ Ἕλλην ξεσπαθώνει, ξεσπαθώ-ώνει,
Ὁ Ἕλλην ξεσπαθώνει, ξεσπαθώ-ώνει!

— Ζήτω ὁ βασιλιάς! Ἕν δυό, ἕν δυό:

Ὁ Ἕλλην ξεσπαθώνει ξεσπαθώ-ώνει,
Ὁ Ἕλλην ξεσπαθώνει ξεσπαθώ-ώνει!

— Βρέ Σταυράκη, πῶς θά 'ναι σά θά 'μαστε ἐλεύτεροι;

— Δέν ξέρω. Νά, θά 'μαστε ἐλεύτεροι.

— Ξέρεις πῶς θά 'ναι; Ἀντί Τοῦρκοι ζαπτιέδες, θά 'χομε Ἕλληνοι ζαπτιέδες. Αὐτή τήν ἰδέα ἔχω. Βρέ μεγαλεῖο!

— Καί ὕστερα θά πάρομε τήν Πόλη καί τήν Ἅγια Σοφιά.

— Αὐτό, μπορεῖ ν' ἀργήσει ἀκόμα. Γιατί, τό βασιλιά πού θά πάρει τήν Πόλη, πρέπει νά τόν λένε Κωνσταντῖνο: Κωνσταντῖνος ἔχασε, Κωνσταντῖνος θά λάβει. Σά θά γίνει βασιλιάς ὁ Κωνσταντῖνος ὁ διάδοχος θά πάρομε τήν Πόλη.

— Ποῦ τό ξέρεις;

— Μοῦ τό 'πε ὁ πατέρας μου, ἀποκρίθηκε ὁ Ἀρίστος. Τό γράφουνε τά παλιά βιβλία. Λέει πώς θά μᾶς φέρουνε καί πολλά λεφτά. Εἶναι πλούσια ἡ Ἑλλάδα.

— Μωρέ, τά λεφτά κοιτάζεις τώρα; Ψωμί κι ἐλιά, Ἕλληνα βασιλιά!

— Ὤχ, μανούλα μου!

— Βρέ! Πρόσεξες; Κάνει ρίμα: ψωμί κι ἐλιά, κι Ἕλληνα βασιλιά.

— Ζήτω ἡ Ἑλλάς!

Εἶναι γραφτό ἀπό τή μοίρα, τούς κατηχοῦσε ὁ κύριος Κουρμέντιος.

— Ζήτω ἡ Ἑλλάς!

— Μέθυσες, μωρέ Ἀρίστο;

— Ναί, ἀπό δόξα καί μεγαλεῖο. Ἔλα, πάνω στό βῆμα, σά μάρσα:

Ψωμί κι ἐλιά,
κι Ἕλληνα βασιλιά.
Ψωμί κι ἐλιά,
κι Ἕλληνα βασιλιά.

— Πότε λές νά ’ρθουνε; Τώρα κοντά; Ἕν δυό, ἕν δυό:

Ψωμί κι ἐλιά,
κι Ἕλληνα βασιλιά.

— Δέ θ’ ἀργήσουνε. Μπορεῖ καί φέτος. Μπορεῖ τοῦ χρόνου.

Ψωμί κι ἐλιά,
κι Ἕλληνα βασιλιά.

Εἶχανε βραχνιάσει. Ζέστη. Κοντανασαίνανε. Σταθήκανε νά σφουγγίσουν τόν ἱδρώτα τους.

— Βρέ! Κοίτα! Νά ἡ λίμνη! ἔβαλε ξαφνικά μιά φωνή ὁ Σταυράκης.

Ζερβά, σέ καμιά ἑκατοστή μέτρα, μιά γαλάζια ἔκταση ἁπλωτή, τσαλακωμένη ἀπό τόν ἀέρα, μ’ ἀφρούς καί γλαροπούλια.

Σίγουρατήν εἴχανε ζερβά τους ἀπό κάμποση ὥρα, μά δέν τήν εἴχανε προσέξει μές στόν πατριωτικό ἐνθουσιασμό τους.

— Εἶδες πώς εἶχα δίκιο; εἶπε ὁ Σταυράκης.

Κόψανε κατά κεῖ, πάνω στά χέρσα. Ἡ γῆς ἔμοιαζε σάν ξεραμένη λάσπη, μέ σκασίματα, καί τό ποδάρι βούλιαζε μεριές μεριές. Τοῦφες τοῦφες βοῦρλα, σουβλερά, κιτρινοπράσινα. Ἡ ἄκρη τῆς στεριᾶς φαινότανε ἀμμουδερή, τραβοῦσε μίλια πέρα, ὕστερα καμπύλωνε πρός τά ὄξω, σχηματίζοντας ἕνα μεγάλο κόρφο, πού στό στίψιμό του τόν συνεχίζανε κάτι βουναλάκια. Τά παιδιά κοιταχτήκανε.

— Σταυράκη, ἐκεῖ, τά βουναλάκια, δέν εἶναι ἡ Ἅγια Τριάδα καί τό Μπαϊρακλή; Καί ὕστερα, συνέχεια, τό Κορδελιό; Ξεχωρίζεις τά σπίτια;

— Ναί, εἶπε ὁ Σταυράκης, λιγάκι ντροπιασμένος.

— Εἶναι ἡ θάλασσα, μωρέ! Δέν εἶναι ἡ θάλασσα;

— Ναί... θαρρῶ... ἡ θάλασσα.

Προχωρήσανε στ’ ἀμμουδερά. Μιάν ἁρμύρα ἐρχότανε ἀπό τό πέλαγο. Ὁ ἥλιος εἴτανε ἀκόμα λίγα μπόγια πάνω ἀπό τό Κορδελιό. Ἰούλιο μήνα, βασίλευε κοντά ὀχτώ ἡ ὥρα. Ὁ μπάτης ἔπεφτε, μά ἡ θάλασσα εἶχε τή φόρα τοῦ ἀνέμου κι ἀλόγιαζε ἀκόμα, ὥσπου ρήχαινε, ἅπλωνε, ξεχυνότανε στήν ἀμμουδιά καί πάλι ἀποτραβιότανε, σά νά τῆς εἴπανε ἀπαγορεμένο νά φάει τή στεριά, καί μόνο πού τήν ἔγλειφε.

— Καί τώρα;

Δέν εἴχανε πιά καιρό νά ψάξουν γιά τή λίμνη. Λιγόστευε ἡ μέρα.

— Νά κολυμπήσομε, πρότεινε ὁ Ἀρίστος.

Μά ὁ Σταυράκης δέν εἶχε κέφι γιά κολύμπι. Ἔσμιγε πάλι τά φρύδια του κατσουφιασμένος.

— Ἔλα, ἡ θάλασσα εἶναι χλιαρή αὐτή τήν ὥρα. Βάλε τό χέρι του νά δεῖς. Θά σέ μάθω νά κολυμπᾶς.

— Ξέρω νά κολυμπάω.

— Θά σέ μάθω νά βγαίνεις στ' ἀνοιχτά.

— Σοῦ λέω, δέν ἔχω κέφι γιά κολύμπι. Ἄμε, κολύμπα ἐσύ.

— Θά μέ περιμένεις;

— Θά σέ περιμένω.

Ξυπολήθηκε ὁ Ἀρίστος, γδύθηκε, δίστασε νά βγάλει καί τό σωβρακάκι του, ὕστερα τό πέταξε κι αὐτό, ἔμεινε μονάχα μέ τό κωνσταντινάτο, κρεμασμένο ἀπό τό λαιμό του μ' ἕνα σπάγγο. Τσαλαβούτησε στά ρηχά, καί σάν ἔφτασε τό νερό πάνω ἀπό τή μέση του, βούτηξε. Ὁ Σταυράκης ἄρχισε νά μετράει μέ τό νοῦ του, ἀργά, ὅπως μετράει τά δευτερόλεπτα ἡ μικρή μικρή βελόνα τοῦ ρολογιοῦ. Σάν ἔφτασε στό τριανταεφτά, ὁ Ἀρίστος ξαναβγῆκε στόν ἀφρό, τριάντα μέτρα πέρα, μπορεῖ καί περισσότερο, γιατί τό ξεγελνάει τό μάτι σου ἡ θάλασσα.

— Βρέ τόν ἄτιμο! μουρμούρισε. Ὅσο πάει, κρατάει τήν ἀνάσα του πιό πολλή ὥρα.

Κάθισε χάμω, συλλογισμένος, δῶθε ἀπό μιάν ἁρμυρήθρα, ἐκεῖ πού εἶχε γδυθεῖ ὁ Ἀρίστος. Καρσί του, κάτι ἀλειχηνιασμένα χοντρά παλούκια ξεπροβάλανε ἀπ' τό νερό, ἀπομεινάρια ἀπό παλιά ψαρόσκαλα.

Νά μή γύριζα σπίτι μου ἀπόψε. Μπορεῖ νά μέ φωνάξει πάλι ὁ σπετσιέρης: τίποτα σοβαρό, δεκαπέντε σταγόνες μέσα σέ δυό δάχτυλα νερό. Τό κάνει ἀπόστα ὅποτε περνάω. Μήν ἀνησυχεῖς, δεκαπέντε σταγόνες μέσα σέ δυό δάχτυλα νερό, τό γράφει ἀπ' ὄξω τό μπουκαλάκι... Ἕνα τσουβάλι μπερδεμένες θύμησες... τόσα λαγήνια

λάδι... δυό μετζήτια, μοῦ 'κοψε τήν τύχη μου... Θά πάω σέ σπίτι στόν Ἀι-Κωνσταντῖνο. Θά τή σκοτώσεις ἄν κάνει κάτι τέτοιο. Βρέ, γιατί δέν τή σκοτώνεις ἐσύ;... Τό φουκαρά τό γέρο, τοῦ βγάζουνε ἀπό τή μύτη τό φαΐ πού τρώει... Ἕνα τσουβάλι μπερδεμένος θύμησες, πού κάθε μέρα ξαναγίνουνται τωρινή ζωή, καί πάλι τσουβαλιάζονται, καί λές, πάει, τέλειωσε κι αὐτό, θά μείνουνε σά θύμησες, ἄσ' τις νά πᾶνε στήν ὀργή — καί τήν ἄλλη μέρα, τσούπ! πάλι τά ἴδια... Νά μή γύριζα σπίτι μου ἀπόψε. Νά πάω στοῦ Ἀρίστου, νά φάω κάτω ἀπό τή λάμπα, σέ νταμωτό τραπεζομάντηλο. Καί ὕστερα νά κοιμηθῶ σέ μιά γωνιά. Μά δέ μέ θένε στό σπίτι τοῦ Ἀρίστου, δέ μ' ἔχει ἀπό καλό ἡ μάνα του... Νά πάω στῆς κυρα-Βασιλικῆς, πάρε με κι ἐμένα ψυχοπαίδι, θά σοῦ δουλεύω, θά πάω νά γίνω μπακαλόγατος, θά σοῦ κουβαλάω οὗλα τά καλά, θά τά κλέβω γιά χατήρι σου ἀπό τό μαγαζί, βούτουρα, λάδι, ἀλεύρι, ζάχαρη, νά φτιάνεις φοινίκια καί σεκέρ λουκούμια, πάρε με κοντά στόν Περικλῆ... Μά δέ βαριέσαι, λόγια τοῦ ἀέρα, δέν ἔχω γλιτωμό... Ἄν ἔφευγα, μέ τή Φλόξ...

Μιά ταραχή μέσα στή θάλασσα. Ζύγωνε ὁ Ἀρίστος κολυμπώντας μ' ὅλη του τή δύναμη σπαθί, ἀφροί σηκώνονταν μπροστά του, τό μισό πανωκόρμι ὄξω ἀπ' τό νερό, δέν κολυμποῦσε, τιναζότανε μπροστά. Σάν πάτωσε, σηκώθηκε ὀρθός κι ἀρχίνησε νά τρέχει στά ρηχά, νά βγεῖ, λές κ' εἴτανε φωτιά ἡ θάλασσα.

— Ἐκεῖ! Ἐκεῖ! φώναζε τοῦ Σταυράκη, δείχνοντας πίσω μέ τό χέρι του, μά δίχως νά γυρίζει νά κοιτάξει.

Σηκώθηκε ὁ Σταυράκης καί σίμωσε ὥς τό κύμα.

— Τί ἔπαθες;

— Ἐκεῖ! Ἐκεῖ!

— Τί πράμα;

— Δέν ξέρω... ψάρι... χελώνα... ἄλμπουρο...

Πάτησε στή στεριά λαχανιασμένος, πασχίζοντας νά πάρει κανονική ἀνάσα.

— Τ' ἄγγιξα μέ τό χέρι μου... κολύμπαγα ἀνάσκελο... τ' ἄγγιξα μέ τό χέρι μου, σοῦ λέω!

— Θά 'τανε καμιά τσούχτρα.

— Ὄχι, σοῦ λέω. Εἴτανε μεγάλο. Ψάρι, ἄλμπουρο, χελώνα τῆς θάλασσας. Τώρα δέν ἔχει τσοῦχτρες. Αὔγουστο μέ Σεπτέμβρη, σά φυσάει μπάτης, φέρνει τίς τσοῦχτρες μέσα, κατά δῶ. Σά φυσάει βοριά, τίς διώχνει ὄξω, στό μπουγάζι. Σοῦ 'τυχε νά σ' ἀγγίξει τσούχτρα; Ἐμένα μ' ἄγγιξε μιά φορά στό μπράτσο, καί μ' ἔτσουζε ὥσαμε τό βράδυ. Αὐτή τήν ἐποχή, δέν ἔχει ἀκόμα τσοῦχτρες.

Λές καί τ' ἀράδιαζε ὅλ' αὐτά σάν ξόρκι πού θά 'διωχνε μακριά ἐκεῖνο τό πράμα, ἤ τουλάχιστον, πού θά τό 'διωχνε ἀπό τό νοῦ του. Ἔκανε τό σταυρό του καί φίλησε τό κωσταντινάτο. Μά σάν κότεψε νά γυρίσει τά μάτια του στή θάλασσα, ἐκεῖνο τό πράμα ἔπλεκε πάντα στόν ἀφρό.

— Ποῦ 'ναι το; ρώτησε ὁ Σταυράκης.

— Νά, ἐκεῖ. Τ' ἄγγιξα μέ τό χέρι μου.

Κοίταξε τά δάχτυλα τοῦ δεξιοῦ χεριοῦ του κι ἀνατρίχιασε.

— Εἴτανε πιό κρύο κι ἀπό τό νερό. Νά, ἐκεῖ, τό βλέπεις; Ἐκεῖ πού δείχνω. Πιό δεξιά, πιό δεξιά. Νά, βλέπεις;

Ἀλήθεια, κάτι μεγάλο ἔπλεκε στόν ἀφρό, λικνιζότανε ἀνέμελα, σά νά χαιρότανε τή θάλασσα, ὅ,τι κι ἄν εἴτανε αὐτό τό πράμα. Πότε τό ἀναμάμαλο τό 'σπρωχνε πίσω μιά χεριά, πότε τό κυματάκι τό 'φερνε δυό χεριές μπροστά, νά τό ξεβράσει, σά νά μήν τό 'θελε ἡ θάλασσα, νά μήν τό γνώριζε δικό της. Ὁ ἥλιος εἴταν μονάχα δυό μπόγια πάνω

ἀπό τό Κορδελιό, ἀνάχτιδος, ἄρχιζε κιόλας νά κοκκινίζει. Ὁ μπάτης ξεψυχοῦσε, τό κύμα γινότανε ὁλοένα πιό ρηχό. Τά βουνά εἴχανε ροδίσει — κι αὐτό τό πράμα σίμωνε ὁλοένα στήν ἀκροθαλασσιά, καμιά τριανταριά δρασκελιές πέρ' ἀπό κεῖ πού στέκονταν τά δυό ἀγόρια, σώνει καί καλά νά ξενερίσει.

— Βρέ σύ..., ἀρχίνησε ὁ Σταυράκης καί σταμάτησε.

— Τό βλέπεις;

— Βρέ σύ, αὐτό τό πράμα εἶναι ἄνθρωπος.

— Τό ξέρω.

— Τότε τί κοπανᾶς γιά ψάρια καί σουπιές;

— Εἶτανε πιό κρύο κι ἀπό τό νερό σάν τ' ἄγγιξα... Πᾶμε νά φύγομε, εἶπε πιό σιγά ὁ Ἀρίστος.

Μά ὁ Σταυράκης εἶχε κιόλας ξεκινήσει κατά κεῖ πού θά 'βγαινε τό ντερμπεντέρικο κορμί. Ὁ Ἀρίστος στεκότανε ἀναποφάσιστος, ὕστερα ζόρισε τόν ἑαυτό του καί τόν ἀκολούθησε.

Τό κορμί εἶχε φτάσει κιόλας στά ρηχά, πλέκοντας ἀνάσκελα. Ὅλο καί τό 'σπρωχνε ἡ θάλασσα. Μά τό ξανάδιωχνε ἡ στεριά, λές καί δέν τό 'θελε οὔτε ἡ μιά οὔτε ἡ ἄλλη. Ὄχι, σκέφτηκε ὁ Ἀρίστος, παιχνιδίζουνε μαζί του, γιατί χαμογελοῦσε ἀδιάφορο, ἀνέμελο καί γιά τή γδύμνια του ἀκόμη. Τό παιχνίδι κράτησε λίγη ὥρα, καί τέλος τό κορμί κόλλησε στ' ἀμμουδερά.

— Εἶναι γυναίκα, εἶπε ὁ Σταυράκης.

Ὁ Ἀρίστος ἔβαλε τίς φοῦχτες του μπροστά του.

Τή σκέπαζε ἀκόμα ἡ θάλασσα. Τά μάτια της εἴταν κλειστά. Κοιμότανε μές στή νεροφεγγιά, δυό τρία δάχτυλα κάτω ἀπ' τό νερό, καί τά μακριά μαῦρα μαλλιά της, χυμένα πίσω, σαλεύανε ἀνασηκωμένα στόν ἀφρό, δίνοντας μιά ζωντάνια στή γαλήνη της.

Πράσινα φύκια εἴταν πλεγμένα στά μαλλιά της καί κάπου ἀλλοῦ, στίς ἀμασχάλες καί στή διχαλωσιά. Κοπέλα στά πρῶτα νιάτα της, μιά ἰδέα κοντοπάχουλη, ἀλλά μέ στήθια ὀρθά, τά σκέλια της λιγάκι ἀνοιχτά, τό ἕνα μπράτσο κολλητά στό πλευρό, τό ἄλλο ἁπλωμένο. Τά δάχτυλά της ἀγγίζανε τό πράσινο ἀδειανό καβούκι μιᾶς ἀλειχηνιασμένης ἀχιβάδας. Καί τό νερό πηγαινορχότανε ἀφροκομμένο πάνωθέ της, πότε ρηχό, σύριζα μέ τίς καφετιές ρόγες τῶν στηθιῶν, πότε λιγάκι πιό ψηλά, μ' ἕνα σούσουρο ἁπαλό, σά νά θροΐζανε φυλλωσιές. Μύριζε ὁ γιαλός πικραμύγδαλο καί περγαμότο.

Τά δυό ἀγόρια κοιτάζανε ἀμίλητα.

Ἕνα κυματάκι, ὄχι σάν τ' ἄλλα, πιό ἀφρισμένο καί σγουρό, ἁπλώθηκε μουρμουριστά, καί ἡ κοπέλα σάλεψε δυό φορές, δεξιά ζερβά, ὕστερα πάλι στέριωσε στήν ἄμμο. Τό ἡλιοβασίλεμα κένταγε ἀπό πάνω της ἡ θάλασσα λαλέδες καί χρυσόψαρα. Μπορεῖ νά μήν εἴτανε σπουδαία ὀμορφιά, δέν εἴτανε σπουδαία, μά ἡ ἀμασχάλη της, ἐκεῖ πού ἀρχινάει νά στρογγυλεύει ὁ μαστός, εἶχε μιά τρυφεράδα καί μιά γλύκα ἀνείπωτες... Τό κυματάκι ἐκεῖνο ξαναγύρισε, τῆς πῆρε ἀπ' τά μαλλιά ἕνα φύκι, τό 'σπρωξε καί τ' ἀπίθωσε στά πόδια τοῦ Ἀρίστου. Πίσω τους, πάνω στή δημοσιά, περνοῦσε ὁ ἀτσίγγανος μέ τή Ζαχαρούλα, γυρίζοντας ἀπό τήν πολιτεία στό τσαντήρι τους, καί παίζοντας τό ντέφι γιά τό κέφι του. Ἴσως νά μήν τόν πήρανε εἴδηση, ὅπως δέν πήρανε εἴδηση οὔτε τό σούρουπο, πού ἔραινε τώρα μενεξέδες. Ἐκείνη ἔμεινε ἀνάλλαχτη κάτω ἀπό τήν ἀλλαγή.

— Πάω νά κόψω ἕνα βοῦρλο, εἶπε ὁ Σταυράκης καί ξεμάκρυνε — σίγουρα μέ τήν ἰδέα νά τήν τρυπήσει μέ τ' ἀγκάθι.

Ὁ Ἀρίστος ἔσκυψε καί μάζεψε τό φύκι, δίχως ν' ἀποτραβήξει τή ματιά του ἀπό πάνω της. Ξανάσμιξε τίς φοῦχτες του μπροστά του.

Ἡ θάλασσα γυαλί. Οὔτε μιά πνοή γιά λίγα δευτερόλεπτα. Ὕστερα ὁ Ἀρίστος ἔνιωσε τήν πλάτη του νά τή χαδεύει ὁ στεριανός ἀέρας. Ἡ κοπέλα σάλεψε κάτω ἀπ' τό γυαλί, δεξιά ζερβά. Μιά φορά, δυό φορές, τρεῖς φορές. Ξεκόλλησε ἀπό τόν ἄμμο, ἔκανε μισή στροφή, χτύπησε τίς ξυλιασμένες φτέρνες της στ' ἀμμοχάλικο σά ν' ἀβαράριζε, λικνίστηκε πάνω στ' ἀφρόνερα, καί ὕστερα ἀνοίχτηκε μέ τόν ἴδιο ἀργό ρυθμό πού εἶχε ζυγώσει. Στεκότανε καί τήν παρακολουθοῦσε, ὥσπου τόν ξάφνιασε πλάι του ἡ φωνή τοῦ Σταυράκη.

— Ποῦ 'ναι τη;

Τοῦ τήν ἔδειξε μέ τό πηγούνι, πέρα, πού ξεχώριζε ἀκόμα πάνω στά μενεξελιά νερά. Ὁ Σταυράκης σαΐτεψε κατά κεῖ τό βοῦρλο του, γινατεμένος.

— Κρίμας. Ἄν εἶχα μαζί μου τή Φλόξ, θά τήν ἀμόλαγα καταπάνω της. Ἀπόρτ! Θά 'πεφτε στή θάλασσα, θά τήν ἄδραχνε ἀπ' τά μαλλιά καί θά τήν ἔφερνε ὄξω. Πᾶμε, εἶπε τοῦ Ἀρίστου. Βρέ, βγάλε πιά τά χέρια σου ἀπό κεῖ μπροστά!

Εἴτανε περιττό νά μείνουν σύμφωνοι πώς δέ θά λέγανε τίποτα στ' ἄλλα παιδιά. Κάτι τέτοια μυστήρια –κι ἄς καμωνότανε ὁ Σταυράκης τό νταή– τά φυλᾶς γιά τόν ἑαυτό σου. Κι ἄν τά μοιράζεται μ' ἕναν ἄλλο, κρατᾶς ἀκόμα κι ἀπό κεῖνον μυστική τή σκέψη σου.

Μονάχα, ὅσο ντυνότανε ὁ Ἀρίστος, ὁ Σταυράκης εἶπε:

— Οὔτε γι' αὐτή, οὔτε γιά κεῖνον μέ τό πράσινο γελέκο.

Καί ὅπως ὁ Ἀρίστος δέ μίλησε, τοῦ ἐξήγησε ὁ Σταυράκης:

— Εἶν' ἀπό κείνους πού ζητᾶνε κουλουράκι — κι ἔνιωσε τό μεγάλο δάχτυλο μέ τό δεύτερο σέ σχῆμα κουλουριοῦ.

Ξεκινήσανε τήν ὥρα πού ἡ θάλασσα καθρέφτισε τό πρῶτο ἀστέρι.

Πάροδος

Καλῶς τονε... Τί; Συγγραφέας; Δηλαδή; Ἄ; γράφεις βιβλία. Χάρηκα πολύ. Τούς ἔχω σέ μεγάλη ὑπόληψη αὐτούς πού γράφουνε βιβλία — μιλάω σοβαρά. Κάτσε, λοιπόν. Νά, σ' ἐκεῖνο τό πεζούλι, δέν περισσεύει ἄλλη καρέγλα... Ὄμορφα εἶν' ἐδῶ; Σάν ἐξοχή; Δηλαδή, τό ἀνοιχτό γκερίζι πού τρέχει ἀνάμεσα στήν ξεραΐλα καί τραβάει γιά κάτω; Ἄκουσε παλικάρι μου, γιά ν' ἀγαπιόμαστε, καλύτερα νά παρατήσομε τό κογιονάρισμα: καί τή δικιά μου ὑπόληψη γιά τά βιβλία, καί τά δικά σου παινέματα γιά τό ρημάδι μου. Λοιπόν; Ἄ, γράφεις ἕνα βιβλίο γιά κείνη τή χαμένη πολιτεία καί μοῦ ζητᾶς νά σ' ἁρμηνέψω. Ἄκουσε. Πᾶνε ἀπό τότε κάπου σαράντα χρόνια, σωστά σαράντα χρόνια. Ὄχι πώς τά περασμένα μετριοῦνται μέ τά χρόνια πού μᾶς χωρίζουνε ἀπό κεῖνα, οὔτε καί ἡ ἀπόσταση ἀπό τά μέρη μας μετριέται μέ τά μίλια. Γιά τόν ἕναν, εἶναι καί τά δυό τόσο μακριά, σά νά μήν ὑπάρξανε ποτέ. Ὁ ἄλλος, τά 'χει πάντα μπροστά του ζωντανά, λές κ' εἶναι τούτη ἡ ὥρα. Ἀνάλογα μέ τό αἴσθημά μας εἶναι καί τά δυό. Γιά μένα; Χμ, πῶς νά σοῦ τ' ὁρίσω; Ἄς ποῦμε, πώς ἡ ψυχή μου καθαρίστηκε ἀπό τήν ἔχθρητα. Τί; Ἔχθρητα γιά κείνους πού μᾶς διώξανε ἀπό κεῖ κάτω; Ὄχι μονάχα γιά κείνους. Ἀκόμα καί γι' αὐτούς πού εἶχαν ἔρθει.

Τί φτιάνω τώρα; Νά: — Γιακουμή, μοῦ λέει τ' ἀφεντικό, ἀρκέσου στίς, σαράντα σου δραχμοῦλες μεροκάματο. Ἐχτιμῶ τήν ἐργασία σου, μοῦ λέει, μά πρέπει νά βάζω λεφτά στή μπάντα γιά νά μεγαλώσω τό ἐργοστάσιο... Ὄχι, δέ δουλεύω στό ἐργοστάσιό του. Δουλεύω τή γῆς του, πρεβολάρης σ' ἕνα μεγάλο καρπερό πρεβόλι. Τ' ἀγαπάω τό πρεβόλι του, κι ὅπως ἐγώ δέν ἔχω τίποτα δικό μου ν'

ἀναστήσω, τοῦ δίνω τήν κάθε στάξη τοῦ ἱδρώτα μου. Τό χῶμα μοῦ ’φαγε τά νύχια ἴσαμε τίς ρίζες. Μά, νά πεῖς, ὁ κάθε ἄνθρωπος ἔχει τή φιλοδοξία του. Ἡ φιλοδοξία τοῦ ἀφεντικοῦ, εἶναι νά μεγαλώνει τό ἐργοστάσιο. Ἔτσι κι ἐγώ, ἀκόμα τώρα, στά χρόνια μου, ἔχω τή δικιά μου φιλοδοξία: ν’ ἀποχτήσω δικό μου κασμά, δικιά μου τσάπα, δικό μου κλαδευτήρι. Ἐκεῖνα πού ’χα ἐκεῖ κάτω, καήκανε — κάηκε τό στειλιάρι τους καί λιώσανε τά σίδερα. Μπορεῖ καί νά πετάξανε στόν οὐρανό, μαζί μέ τήν καμπάνα καί τό ράσο... Εἴταν ὄμορφα σύνεργα, τά φούχτιαζες καί τά ’νιωθες σά μάκρος τοῦ χεριοῦ σου. Ναί, τήν ἴδια δουλειά ἔκανα κι ἐκεῖ, μά στό δικό μου τό μπαξέ. Μπαξεβάνης. Νά τό διαβάσουνε, θά θυμηθοῦνε τ’ ὄνομά μου... Ὄμορφη γῆς, καλοσυνάτη, σ’ ἀγάπαγε κι αὐτή. Καί σέ μιάν ἄκρη τοῦ μπαξέ, εἴτανε τό σπιτάκι μας. Μπορεῖ ὄχι πολύ πιό μεγάλο ἀπό τούτη τήν καλύβα, μά χτισμένο μέ ξερολιθιά, ὄχι μέ πλίθες, μέ γκαζόσακες καί τενεκέδες. Καλοσουβαντισμένο ἀπό μέσα, μέ ἀσβεστωμένο τζάκι, σκεπή ἀπό κεραμίδια, ὄχι ἀπό πισσόχαρτο. Σ’ τά λέω αὐτά, μόνο καί μόνο γιά νά καταλάβεις πώς εἶμαι ἀπό τό λαό, πώς δέ μεγαλοπιάνομαι. Θά τό ’χεις καταλάβει δά κι ἀπό τό λέει μου, δέν ξέρω νά τά πῶ καλαμαράδικα... Τί; Ἄν μοῦ λείπει ὁ μπαξές μου; Γιά φαντάσματα τώρα θά μιλᾶμε; Νά ὁ μπαξές μου: αὐτός ὁ τενεκές μέ τό γεράνι κ’ ἡ γλάστρα μέ τό βασιλικό. Σέ δυό τρεῖς μῆνες θά ξεσποριάσει ὁ βασιλικός. Θά τόν βγάλω τότε καί θά φυτέψω μιά κόκκινη γαρουφαλιά. Τό Νοέμβρη πιά. Δέν ξέρω ἄν καταγίνεσαι μέ τήν κηπουρική, μά πρίν ἀπό τῆς Ἅγιας Αἰκατερίνας, δέν πιάνουν οἱ γαρουφαλιές. Ἐγώ θά τή φυτέψω ἀνήμερα. Ἔχω τό λόγο μου.

Δέν ἔχω τίποτ’ ἄλλο νά σοῦ πῶ. Εἶδες τό μπαξέ μου, εἶδες καί τό καλύβι μου. Καί στάθηκες τυχερός πού πρόκανες νά τά δεῖς. Γιατί

μιά μέρα θά γιουρουντάρει ὁ ζαπτιές –ὁ χωροφύλακας θέλω νά πῶ– μαζί μ’ ἐργάτες, νά μοῦ τό γκρεμίσουνε. Ἐξόν ἄν τούς προλάβει τό ρέμα, καμιά νύχτα τοῦ χειμώνα, καί μᾶς συνεπάρει παρέα, πέρα στό γιαλό. Μά μπορεῖ ὥσαμε τότε νά ’χω φυτέψει τήν κόκκινη γαρουφαλιά. Ὕστερα, νῦν ἀπολύεις τόν δοῦλον σου, ὅπως ἤλεγε κι ὁ παπα-Νικόλας. Μά ἡ γαρουφαλιά θά μείνει. Κάποιος θά τή χαρεῖ... Ἄμε τώρα στό καλό. Αὐτά εἶχα νά πῶ.

Τί; Ἄ δέ σοῦ μιλήσω γιά κείνη τήν πολιτεία, δέ θά μπορέσεις νά γράψεις τό βιβλίο σου; Καί ἦρθες ἐπίτηδες σ’ ἐμένα κι ὄχι σέ ἄλλον ἀπ’ οὗλο τό συνοικισμό, γιατί ἔχεις ἀκουστά τό Γιακουμή τό μπαξεβάνη; Λέγε το κι ἄς εἶν’ καί ψέματα. Μ’ ἔφερες στό φιλότιμο. Κάτσε, λοιπόν. Θά σοῦ μιλήσω γιά τά τσερκένια.

Εἶδες ποτέ σου πολιτεία νά σηκώνεσαι ψηλά; Δεμένη ἀπό χιλιάδες σπάγγοι ν’ ἀνεβαίνει στά οὐράνια; Ἔ, λοιπόν, οὔτε εἶδες οὔτε θά ματαδεῖς ἕνα τέτοιο θάμα. Ἀρχινούσανε τήν Καθαρή Δευτέρα –εἴτανε ἀντέτι– καί συνέχεια τήν κάθε Κυριακή καί σκόλη, ὥσαμε τῶν Βαγιῶν. Ἀπό τοῦ Χατζηφράγκου τ’ Ἀλάνι κι ἀπό τό κάθε δῶμα κι ἀπό τόν κάθε ταρλά τοῦ κάθε μαχαλᾶ τῆς πολιτείας, ἀμολάρανε τσερκένια. Πήχτρα ὁ οὐρανός. Τόσο, πού δέ βρίσκανε θέση τά πουλιά. Γιά τοῦτο, τά χελιδόνια τά φέρνανε οἱ γερανοί μονάχα τή Μεγαλοβδομάδα, γιά νά γιορτάσουνε τήν Πασχαλιά μαζί μας. Ὁλάκερη τή Μεγάλη Σαρακοστή, κάθε Κυριακή καί σκόλη, ἡ πολιτεία ταξίδευε στόν οὐρανό. Ἀνέβαινε στά οὐράνια καί τή βλόγαγε ὁ Θεός. Δέ χώραγε τό μυαλό σου πῶς μπόραγε νά μείνει κολλημένη χάμω στή γῆς, ὕστερ’ ἀπό τόσο τράβηγμα στά ὕψη. Καί ὅπως κοιτάγαμε ὅλο ψηλά, τά μάτια μας γεμίζανε οὐρανό, ἀνασαίναμε οὐρανό, φαρδαίνανε τά στέρνα μας καί κάναμε παρέα

μέ ἀγγέλοι. Ἴδια ἀγγέλοι κι ἀρχαγγέλοι κορονίζανε ψηλά. Θά μοῦ πεῖς, κι ἐδῶ, τήν Καθαρή Δευτέρα, βγαίνουνε κάπου ἐδῶ γύρω κι ἀμολάρουνε τσερκένια. Εἶδες ὅμως ποτέ σου τούτη τήν πολιτεία ν' ἀρμενίζει στά οὐράνια; Ὄχι. Ἐκεῖ, οὖλα εἴταν λογαριασμένα μέ νοῦ καί γνώση, τό κάθε σοκάκι δεμένο μέ τόν οὐρανό. Καί χρειαζότανε μεγάλη μαστοριά καί τέχνη γιά ν' ἀμολάρεις τό τσερκένι σου.

Ὁ Σταυράκης, ὁ Σταυράκης τοῦ Ἀμανατζῆ, θά γινότανε σπουδαῖος τσερκενάς. Μά χαραμίστηκε ἡ ζωή του. Ἄς εἶναι... Πού λές, θά γινότανε σπουδαῖος τσερκενάς. Παιδί ἀκόμα, εἴτανε μάνα στίς μυρωδιές. Νά σοῦ ἐξηγηθῶ. Συμφωνοῦσες μ' ἕναν ἄλλον πού ἀμόλαρε τσερκένι –ὅλα γίνονταν μέ συμφωνία, τίμια, δίχως χιανετιά– συμφωνοῦσες μαζί του νά παίρνετε μυρωδιές. Δηλαδή ποιός θά ξούριζε τήν ὀριά τοῦ ἀλλουνοῦ. Ὁ Σταυράκης ἄφινε σπάγγο, ἔφερνε τό τσερκίνι του πιό πέρα καί λίγο πιό κάτω ἀπό τό τσερκένι τ' ἀλλουνοῦ, τράβαγε τότε σπάγγο μέ δυνατές χεριές, καί χράπ! τοῦ ξούριζε τήν ὀριά. Ἤξερε κι ἄλλα κόλπα ὁ Σταυράκης. Καί τά τσιγαροχαρτάκια τῆς ὀριᾶς γινόντουσαν ἄσπρα πουλάκια, πεταρίζανε στά οὐράνια, ὥσπου τά 'χανες ἀπό τά μάτια σου. Τό κολοβό τσερκένι ἀρχίναγε νά παίρνει τάκλες –νά, ὅπως γράφουνε τώρα κάποιες φορές οἱ ἐφημερίδες γιά τ' ἀεροπλάνα– καί σάν ἤπεφτε μέ τό κεφάλι, δέν εἶχε γλιτωμό: χτύπαγε κάπου, ἤσπαζε ὁ γιαρμάς στή μέση, καί τό τσερκένι σωριαζότανε ἴδιο κορμί μέ τσακισμένη ραχοκοκαλιά. Εἴτανε μάνα ὁ Σταυράκης.

Μά ἐξόν ἀπό τίς μυρωδιές, εἴτανε καί τά παρσίματα. Μπλέκανε τά δυό τσερκένια, τράβαγες σπάγγο, τεζάρανε, κι ὅποιος ἤσπαζε τό σπάγγο τ' ἀλλουνοῦ τοῦ 'παιρνε τό τσερκένι. Κι αὐτό μέ τίμια συμφωνία. Φώναζες, νά τά παίρνομε; Ναί, σοῦ ἀποκρινότανε ὁ

ἄλλος, μά τί σπάγγο ἔχεις; Γιατί, ἄν εἶχες σπάγγο σιτζιμί ἤ διμισκί, κι ὁ ἄλλος εἶχε σπάγγο τοσυβαλίσιο, σίγουρα τόν ἔκοβες. Ἔπρεπε νά ’ναι ἰσοπαλία, πού λένε. Βέβαια, γινόντουσαν καί χιανετιές καμιά φορά. Σπάνια ὅμως.

Τά τσερκένια δέν εἴτανε σάν τά ἐδῶ, τετράγωνα ἤ μέ πολλές γωνιές. Νά σοῦ ἐξηγηθῶ. Φαντάσου ἕνα καλαμένιο τόξο –μισό τσέρκι, δηλαδή– μέ τήν κόρδα καί μέ τή σαΐτα του. Ἡ σαΐτα του –αὐτός εἶναι ὁ γιαρμάς τοῦ τσερκενιοῦ– εἴτανε μιά ξύλινη βέργα. Ὁ γιαρμάς, λοιπόν, περίσσευε κάτω ἀπό τήν κόρδα, δυό φορές πιό μακρύς παρά ἀπό τήν κόρδα ὥσαμε τή μέση τοῦ τσερκιοῦ, τό ἴδιο καί καταμεσῆς στήν κόρδα. Κάτω, ἡ μύτη του εἶχε μιά χαρακιά. Ἕνας σπάγγος ξεκίναγε ἀπό τήν μιάν ἄκρη τοῦ τσερκιοῦ, πλάι στήν κόρδα, κατέβαινε, χωνότανε στή χαρακιά ἤ δενότανε γύρω στή μύτη, ἀνέβαινε ἀπό τήν ἄλλη, καί ξαναδενότανε στήν ἄλλη ἄκρη τοῦ τσερκιοῦ. Τό τσερκένι, λοιπόν, εἴτανε ἕνα τόξο, πού τέλειωνε κάτω μυτερό, σέ σφήνα. Αὐτός εἴτανε ὁ σκελετός. Τόν ντύνανε ὕστερα μέ χαρτί, χοντρό ἤ πιό λιανό, ἀνάλογα μέ τό μπόι τοῦ τσερκενιοῦ. Βέβαια, τό καλό τσερκένι, ἤπρεπε νά ’ναι καλοζυγιασμένο, νά μή γέρνει οὔτε ἀπό τή μιά. Τοῦ κρέμαγα σκουλαρίκι ἀπό τήν ἄλλη, καί σάν κορώνιζε ψηλά, καμάρωνε ἴδια κοπέλα.

Τό πιό φτηνό τσερκένι, εἴτανε ὁ Τοῦρκος: ἕνα μονοκόμματο κόκκινο χαρτί, μέ κολλημένα πάνω τό μισοφέγγαρο καί τ’ ἄστρο. Ὕστερα ἐρχότανε ὁ Φραντσέζος, μπλού, ἄσπρο, κόκκινο, κολλημένα πλάι πλάι μέ τσιρίσι. Ἀκόμα πιό ἀκριβός εἴτανε ὁ Ἕλληνας. Βλέπεις γιά τήν ἑλληνικιά παντιέρα, χρειάζονται πολλές λουρίδες, ἄσπρες καί γαλάζιες, χώρια ὁ σταυρός στή μιά γωνιά, καί ἤθελε δουλειά τό κόλλημα. Στό κόστος τοῦ παράβγαινε ὁ Ἀμερικάνος, κόκκινες καί

ἄσπρες λουρίδες, καί τ' ἄστρα στή γωνιά. Μά πιό ἀκριβό ἀπ' οὖλα τά τσερκένια, πανάκριβο, ὥσαμε ὀχταράκι, μπορεῖ καί δέκα μεταλλίκια –σοῦ μιλάω γιά τρεχούμενο μπόι, κοντά ἕνα μέτρο– εἴτανε τό μπακλαβουδωτό. Οὖλο μικρά μικρά τρίγωνα καί μπακλαβουδάκια, χρώματα χρώματα. Ἐξόν ἀπό τόν κόπο γιά τό κόλλημα, χρειαζότανε καί μεγάλη τέχνη, γιά νά 'ναι οὖλα τά κομματάκια ταιριαστά στό σχέδιο καί στό χρῶμα. Πήγαινε καί πολύ τσιρίσι... Ἀκριβούτσικο ειτανε κι ὁ οὐρανός μέ τ' ἄστρα, σκοῦρο μαβί, μέ κολλημένα πάνω του, ἀπό χρυσόχαρτο, οὖλα τ' ἄστρα καί οἱ κομῆτες τ' οὐρανοῦ. Καί ποῦ νά δεῖς κάτι θεόρατα τσερκένια, πάνω ἀπό μπόι ἀνθρώπου. Αὐτά, τ' ἀμολάρανε οἱ μεγάλοι, ὄχι μέ σπάγγο, μέ σκοινάκι. Τά κουμαντάρανε δυό δυό νομάτοι, γεροί ἄντροι, μέ χέρια ροζιασμένα στή δουλειά, γιατί τό τράβηγμα τοῦ ἀέρα σοῦ χαράκιαζε τά δάχτυλα. Τά μάτωνε. Ἀμόλαρα κι ἐγώ ἕνα τέτοιο τσερκένι μιά βολά.

Αὐτά εἶχα νά σοῦ πῶ. Εἴτανε θάμα νά βλέπεις, ὁλάκερη τήν πολιτεία ν' ἀνεβαίνει στά οὐράνια. Νά, γιά νά καταλάβεις, ξέρεις τό εἰκόνισμα, πού ὁ ἄγγελος σηκώνει τήν ταφόπετρα, κι ὁ Χριστός βγαίνει ἀπό τόν τάφο κι ἀναλήφτεται στόν οὐρανό, κρατώντας μιά πασχαλιάτικια κόκκινη παντιέρα; Κάτι τέτοιο εἴτανε.

Αὐτά εἶχα νά σοῦ πῶ. Ἔλα, πήγαινε τώρα. Στό καλό.

Πῶς; Γιά τήν καμπάνα καί τό ράσο πού φτερουγίσανε στόν οὐρανό; Ναί, κάτι τέτοιο εἶπα στήν ἀρχή. Μοῦ ξέφυγε, καί θά 'θελα νά σταματήσω ἐδῶ. Μά δέ θέλω νά τό πάρεις σά μιά κουβέντα δίχως νόημα, πού εἰπώθηκε στό βρόντο καί στά κουτουρού. Ξαναμωράματα, λές ἀπό μέσα σου, ἔ; Κάτσε, τό λοιπόν.

Ὡστόσο, τό θυμητικό μου εἶναι μπαξές χορταριασμένος, τά μονοπάτια του πνιγμένα μές στήν τσουκνίδα καί τήν ἀγριάδα. Δύσκολα βρίσκω πιά τό δρόμο. Καί σίγουρα, κάπου θά ξεσκιστῶ — ξώπετσα, μπορεῖ καί νά μήν τό πάρω εἴδηση. Χοντροπέτσιασα μέσα στά τελευταῖα σαράντα χρόνια... Εἶναι καί τ’ ἄλλο: ψάχνοντας ἀνάμεσα στ’ ἀποκαΐδια, ἕνα ψίχουλο ἀπό σπασμένο καθρεφτάκι φαντάζει γιά μπριλλιάντι, κι ἕνα χρυσαφικό τό παραρίχνεις σά νά ’τανε κίτρινος τενεκές. Γιά τοῦτο, καί ὅσα σοῦ κουβέντιασα γιά τά τσερκένια, μπορεῖ νά ’ναι μονάχα φαντασία μου. Μά ὄχι, νιώθω ἀκόμα τώρα τό σπάγγο νά τεζάρει μές στή φούχτα μου, νά μέ τραβάει ψηλά... Ὅπως καί νά ’ναι, χάνουνε οἱ θύμησες τό μέτρο στά γεράματα. Καί μιά κούραση μποδάει τήν κρίση. Βάζει καί μιά καλοσύνη ἐπίμονη στό πρόσωπο τοῦ γέρου, μιά καλοσύνη ἀπό ἀδυναμία, πού τή λογιάζω πονηριά.

Λοιπόν, ἄν θυμᾶμαι καλά, εἴτανε ἡ τρίτη κάν ἡ τέταρτη μέρα πού εἶχε μπεῖ ὁ τούρκικος στρατός. Ἡ πολιτεία λούφαζε. Εἴχανε γίνει κάμποσα παρατράγουδα στό ἀναμεταξύ, σκοτωμοί, ξεπαρθενέματα καί πλιάτσικο, πολλοί χάσανε τή ζωή τους, πολλοί θά τή χάνανε ἀκόμα, πλιάτσικο, τσέτες, κακάριζε, τό πολυβόλο, πόλεμος, εἴτανε ἔχθρητα καί ἄχτι — κ’ οἱ δικοί μας εἴχανε κάψει τούρκικα χωριά στήν ὑποχώρηση, πόλεμος εἴτανε, ὁ ἄνθρωπος γίνεται ἀνήμερο θερίο. Γινήκανε κι ἄλλο σκοτωμοί, κι ἐδῶ καί στούς ντερέδες τῆς Ἀνατολῆς, χαθήκανε χιλιάδες δικοί μας, δεκαριές, κατοσταριές χιλιάδες, καί πλάκωσε μεγάλη ὀρφάνια. Βλέπεις, ὁ Τοῦρκος μᾶς λογάριαζε προδότες, εἴχαμε σηκώσει τ’ ἄρματα ἐνάντια στήν πατρίδα — ἐνάντια στήν Τουρκία, δηλαδή. Μιλάω δίχως πάθος, σά νά μήν ὑπάρχει πιά ὀργή καί ἀμάχη στό ντουνιά... Καί τώρα, τρίτη κάν

τέταρτη μέρα πού εἶχε μπεῖ ὁ τούρκικος στρατός, ἡ πολιτεία λούφαζε μές στό κακό της ὄνειρο, μέσα στή θλίψη καί τήν ἀπαντοχή. Μά οἱ φοῦρνοι βγάζανε ψωμί. Λές κ' εἶχε γίνει κάποια ρέγουλα. Ποῦ καί ποῦ μιά τουφεκιά. Φαινότανε ἀπείραχτη κι ἀθώα, ὕστερ' ἀπό τό μεγάλο πατιρντί. Δέν τήν ἔκανες κάζο. Δέ μποροῦσε νά 'τανε γιά σένα. Καί πέρα, πολύ μακριά, ἕνα πνιχτό μπουμπουνητό, κάτι σά μπασαβιόλα — ἅ μέ καταλαβαίνεις. Οἱ δικοί μας εἴχανε πιάσει μετερίζι στόν Τσεσμέ, καί μέ τά κανόνια κρατάγανε μακριά τό τούρκικο ἀσκέρι, ὥσπου νά μπαρκάρει στά βαπόρια ὁ στρατός.

Ἐκεῖνο τό πρωί, λοιπόν, πρωτοβγῆκε ξανά καί μιά δικιά μας ἐφημερίδα. Πρώτη καί τελευταία φορά. Ἤγραφε πώς μᾶς πλανέψανε οἱ Ἕλληνοι, πώς οἱ Τοῦρκοι εἶναι καλοῖ ἀθρῶποι, πώς πρέπει ν' ἀνανήψομε, τή θυμᾶμαι αὐτή τή λέξη ἄν καί δέν ξέρω τί θά πεῖ — ἄκου! ἄκου! αὐτές πού τρία χρόνια μᾶς πιπιλίζανε τό μυαλό γιά λευτεριά καί δόξα, γιά περιούσιο λαό, γιά Πόλη καί Ἅγια Σοφιά, καί στέλνανε τόν Τοῦρκο στήν Κόκκινη Μηλιά –νά καταγίνομε στά εἰρηνικά μας ἔργα, γράφανε, κάτω ἀπό τήν προστασία καί τή δικαιοσύνη τῆς τούρκικιας πατρίδας– ἄκου, ἄκου! Τά διάβαζε ὁ κοσμάκης, ἀνοίγανε παράθυρα, χαμογελούσανε γυναῖκες –φαρμακωμένα, βέβαια, μά ὡστόσο χαμογελούσανε– ξεπορτίζανε παιδιά. Κάποια ὀνείρατα εἴχανε χαθεῖ, μά ὀνείρατα εἶν' εὔκολο νά ξαναφτιάξεις. Κι ἀκόμα τότε ξαναφτιάχναμε δειλά δειλά, μπορεῖ καί δίχως νά τό μολογᾶμε στόν ἑαυτό μας. Δέν πέθανε ὁ βασιλιάς Ἀλέξανδρος, λέω τῆς γυναίκας μου κάποια στιγμή. Μά ἡ Κατερίνα κούνησε μονάχα τό κεφάλι της. Πάω μιά βόλτα, τῆς λέω σέ λιγάκι, φοβᾶσαι νά μείνεις μονάχη; Νά πᾶς, μοῦ λέει. Γυναίκα μέ κουράγιο.

Θ’ ἀναδρομίσω πιό παλιά, γιά νά καταλάβεις τί γυναίκα εἴταν ἡ Κατερίνα. Ὥσαμε τό ’14, οἱ Γραικοί ἐμεῖς εἴμασταν τσελεμπῆδες. Περνούσαμε ὄμορφα κι εὐτυχισμένα. Μά στό ’14, οἱ Νεότουρκοι – γιασασίν ἀνταλέτ, γιασασίν χουριέτ[9]– παραδώσανε τήν Τουρκία στά χέρια τοῦ Γερμανοῦ, κι ὁ Γερμανός ἀπαίτησε νά διωχτοῦνε οἱ Ρωμιοί ἀπ’ τά παράλια τῆς Μικρασίας. Κάνανε καλά τή δουλειά τους, φανατίσανε καί τόν τούρκικο πληθυσμό καί τότε ἀρχινήσανε οἱ πρῶτοι διωγμοί. Καί σάν κηρύχτηκε ὁ πόλεμος, καί μπῆκε ὕστερα καί ἡ Τουρκία στό χορό, τίς Ρωμιοί στρατεύσιμοι μᾶς βάλανε στά ἀμελέ ταμπούρια –σά νά λέμε, τάγματα ἀγγαρειᾶς– νά σπᾶμε πέτρες καί νά φτιάχνομε δρόμους. Πολλοί, πλῆθος δικοί μας, ἀφίσανε στίς ἐρημιές τά κόκκαλά τους, ἀρρώστιες, πείνα, ἐξάντληση. Βόγγαγε ἡ γῆς. Ἐγώ, ἄφισα μονάχα δυό δάχτυλα τοῦ ἀριστεροῦ χεριοῦ μου — μιάν ἄλλη ἱστορία, πού δέν εἶναι τοῦ παρόντος. Ὡστόσο, σέ τοῦτα τά λειψά δυό δάχτυλα χρωστάω πώς δέ μέ πήρανε στόν ἑλληνικό στρατό, σάν κάναν ἐπιστράτεψη στά μέρη μας, ὕστερ’ ἀπό τήν ἀπόβαση. Ὅμως, καί μέ δυό δάχτυλα λιγότερα, μέ θέλησε γιά ἄντρα της ἡ Κατερίνα. Εἴταν γυναίκα μέ κουράγιο, σοῦ λέω.

Ξεπόρτισα, λοιπόν, ἐκεῖνο τό πρωί. Στά σοκάκια, ποῦ καί ποῦ, ἕνας διαβάτης τοῖχο-τοῖχο. Μερικά μαγαζιά εἴτανε ἀνοιτά, ὄχι πολλά, μπορεῖ ἕνα στά τρία. Μά οἱ φοῦρνοι βγάζανε ψωμί. Μιά φράγκισσα πελάτισσά μου –καλή της ὥρα, τῆς πούλαγα φυντάνια γιά τό πρεβολάκι της– μοῦ φώναξε ἀπ’ τό μπαλκόνι: Γιακουμή, γύρισε στό σπίτι σου, τό καλό πού σοῦ θέλω, δέν εἶναι ὥρα γιά παλικαριές. Μαντάμ, τῆς λέω στά χωρατά, πάω νά ξουριστῶ. Πεθαμένος κι ἀξούριστος ὁλούρμου; Κι ἀλήθεια, εἶχα τεσσάρω μερῶ γένια. Βγῆκα στό Κιαί. Πήχτρα ὁ κόσμος, κι ἄλλοι, χιλιάδες, πάνω σέ μαοῦνες,

ἀραδιασμένες πλάι στό μουράγιο. Προσφυγιά πού εἶχε κατέβει ποδαρόδρομο ἀπό τό ἐσωτερικό γιά νά γλιτώσει. Οὖλα τά τραῖνα τά ’χε πιάσει ὁ ἑλληνικός στρατός. Σκοτώνανε κοσμάκη γιά νά φύγουνε. Ζωή καί θάνατος εἴταν αὐτός.

Εἴχανε, πού λές, κατέβει προσφυγιά στήν πολιτεία γιά νά γλιτώσουν τή ζωή τους. Βλέπεις, πιστεύανε πώς ὁ ἑλληνικός στρατός, θά κράταγε τήν πολιτεία, ὅπως βεβαιώνανε μπαμπέσικα, μέρες πρωτύτερα, ἀπό τήν Ἁρμοστεία. Κι ἀπέ, σοῦ λέει, θάλασσα εἴτανε, λιμάνι, σίγουρα ἡ ἑλληνικιά κυβέρνηση θά ’χε στείλει βαπόρια νά παραλάβουν τόν κοσμάκη. Ναί, εἴχανε στείλει δυό τρία βαπόρια, πού παραλάβανε μονάχα τίς δικοί τους, ἀπό τήν Ἁρμοστεία κι ἀπό τήν Ἐθνική Τράπεζα. Εἶχε ἀνοίξει κατάστημα ἡ Ἐθνική Τράπεζα στήν πολιτεία μας, καί τώρα ἤπρεπε νά σώσει τά λεφτά, τήν κάσα της. Μπρός στά λεφτά τ’ εἶναι ἡ ζωή τοῦ ἀνθρώπου; Μή φύγετε, μᾶς λέγανε, θά ξανάρθομε, ζήτω ἡ Ἑλλάς!

Λοιπόν, οὖλος αὐτός ὁ κόσμος στοιβαγμένος στό μουράγιο καί πάνω σέ μαοῦνες. Ἄντροι, γέροι, γριές καί γυναικόπαιδα, πού εἴχανε παρατήσει τά καλά τους καί ξεμείνανε στό δρόμο, καί τώρα ἐκεῖ μεροβραδιάζονταν, ἐκεῖ πλαγιάζανε, ἄλλος μ’ ἕνα χράμι πού ’φερε μαζί του, ἄλλος μ’ ἕνα πάπλωμα ἤ μέ μιά μπατανία. Χείλια τρεμοσαλεύανε ἀπό τό παραμιλητό. Μάτια γουρλωμένα, πού ἀγναντεύανε τή Δευτέρα Παρουσία, τή συντέλεια τοῦ κόσμου... Μέρα, χαρά Θεοῦ. Τέλη Αὐγούστου. Ἀρχές Σεπτέμβρη μέ τό καινούριο. Μερικοί δικοί μας κάνανε ἐπιχείρηση. Στήσανε φουβοῦδες, ψήνανε νταριά, ἀκόμα καί σουβλάκια ἤ φασουλάδα, καί πουλάγανε φαΐ. (Τό ἀθάνατο δαιμόνιο τῆς Φυλῆς, σημείωσε αὐτός πού ἄκουγε τό Γιακουμή). Ὡστόσο οἱ φοῦρνοι βγάζανε ψωμί. Καί

δυό τρεῖς μπαρμπέρηδες εἴχανε στήσει ἀπό μιά καρέγλα καί ξουρίζανε. Τό ’δα μέ τά μάτια μου. Ὅπως θές ἐξηγησέ το. Αὐτοί πού ξουρίζονταν ἴσως νά ’χανε τήν ἴδια ἰδέα μέ τά μένα: πεθαμένος καί ἀξούριστος, ὀλούρμου;

Στή θάλασσα, κάμποσα τουμπανιασμένα κορμιά πλέκανε στόν ἀφρό. Δέν παραξευνευόσουνα. Θάνατος εἴτανε ἡ τρεχούμενη ζωή. Ὡστόσο τό μεγάλο κακό φαινότανε νά ’χε καταλαγιάσει. Πάνω στήν ὥρα, περάσανε καμιά διακοσαριά καβαλαρέοι, τούρκικο ἀσκέρι, κι ὁ μπίνμπασης πού πάγαινε μπροστά, ἔχοντας πλάι του τό μπαϊρακτάρη μέ τήν τούρκικια παντιέρα, φώναζε στόν κοσμάκη: κόρκμα, κόρκμα, μή φοβόμαστε! Τά πράματα φαίνονταν πιό ἥσυχα. Ἀσυμμάζευτα παιδάκια ξεφεύγανε ἀπό τήν ἀγκαλιά τῆς μάνας τους καί γυροφέρνανε ἀνάμεσα στήν προσφυγιά. Ὄξω, στ’ ἀνοιχτά, εἴτανε φουνταρισμένα τέσσερα πέντε ξένα βασιλικά. Γιά προστασία, λέγανε... Τώρα, μή γελάσεις γι’ αὐτό πού θά σοῦ πῶ: ἀπ’ οὗλοι αὐτοί, ἐκεῖ μπροστά μου, πού περιμένανε τή σωτηρία τους ἀπ’ τά βασιλικά, ἄλλοι σκοτωθήκανε κι ἄλλοι πνιγήκανε. Τήν ἴδια βραδιά. Καί ὅσοι περισσέψανε, τίς κουβαλήσανε στήν ξενιτιά. Ἐδῶ.

Ἤστριψα μέσα, γιά τό Φασουλά. Μέ τρώγανε τά γένια μου. Ἕνα μπαρμπεριό εἴτανε ἀνοιχτό καί μπῆκα. Ὅσο μέ ξούριζε ὁ μπαρμπέρης, μοῦ κουβέντιαζε μουρμουριστά. Στήν Ἀρμενιά, μοῦ λέει, δέν ἀπόμεινε ρουθούνι. Οἱ Ἀρμενέοι ταμπουρωθήκανε στήν ἐκκλησία τους, τόν Ἀι-Στέφανο, ἀπό κεῖ ἀντισταθήκανε καί ἀπό κεῖ χτυπούσανε. Μά τούς ξεπαστρέψανε. Τούς εἴχανε ἄχτι. Βλέπεις, εἴχανε φτιάξει κομιτάτο, πηγαίνανε κι αὐτοί γιά τή Μεγάλη τους Ἰδέα, γιά τή Μεγάλη Ἀρμενία. Εἴχανε πάει καί ἐθελοντές στόν ἑλληνικό στρατό. Μοῦ λέει ἀκόμα, λέγανε, πώς κάποιος, σαράφης

στό Σκοτεινό Μπεζεστένι, γιά νά γλιτώσει, σκαρφάλωσε στά πριμάτσα ἑνός ἐγγλέζικου κάργκο, μές στό λιμάνι, σύρθηκε ἀνηφορίζοντας πάνω στό παλαμάρι κι ἄδραξε μέ τά δυό χέρια του τήν κουπαστή τοῦ βαποριοῦ γιά νά τή δρασκελίσει. Μά ἕνας Ἐγγλέζος ναύτης τοῦ κοπάνησε τά δάχτυλα μ' ἕνα σίδερο, ὁ ἄνθρωπος λασκάρησε, ἤχασε τήν ἰσορροπία του, ἤπεσε στή θάλασσα καί πνίγηκε. Καμπόσοι, μοῦ λέει ὁ μπαρμπέρης, εἴχανε καταφέρει νά μποῦνε σέ πλεούμενα, βάρκες, καΐκια. Πλευρίσανε τά ἐγγλέζικα βασιλικά, φωνάζανε ἀμάν, ρίχτε τή σκάλα, ρίχτε μας σκοινιά, γλιτῶστε μας. Τούς ἀποδιώχνανε. Καί ὅσοι δοκιμάζανε ν' ἀρπαχτοῦν ἀπό τήν κρεμασμένη ἀνεμόσκαλα, οἱ Ἐγγλέζοι τήν τινάζανε καί τούς πετάγανε στή θάλασσα. Βλέπεις, κρατάγανε οὐδετερότητα. Ἔτσι τήν κρατάγανε. Λένε πώς οἱ Φραντσέζοι, σέ τούτη τήν περίσταση, φερθήκανε πιό ἀνθρωπινά... Καί στό Σεβδίκιοϊ, μοῦ λέει, ἀντισταθήκανε οἱ Σεβδικιολοί μέ τό τουφέκι στό χέρι, καί γίνηκε μεγάλος χαλασμός. Καί καθώς μοῦ σφούγγιζε τίς σαπουνάδες ἀπ' τό μοῦτρο, σκύβει καί μοῦ λέει στ' ἀφτί, μαθεύτηκε πώς πετσοκόψανε τό δεσπότη στό Κονάκι. Πῆγε ν' ἀπολογηθεῖ στόν πασά, κι ἐκεῖνος τόν παράδωσε στόν τούρκικο λαό νά τόν δικάσει. Ὅσο κι ἄν φέρθηκε ἀσυλλόγιστα ὁ Χρυσόστομος, μοῦ λέει ὁ μπαρμπέρης, τά χρόνια τῆς κατοχῆς –ἄν καί, νά πεῖς, ἄν φερνότανε μέ νοῦ καί γνώση, θά τόν βγάζανε προδότη– ὅσο κι ἄν φέρθηκε ἄμυαλα, ὡστόσο δέν παράτησε τό ποίμνιό του, δέν ἤφυγε μαζί μέ τίς ἄλλοι πού τό σκάσανε κρυφά, ἐνῶ βεβαιώνανε πώς θά κρατάγανε τήν πολιτεία καί πώς δέν εἴχαμε κανένα κίνδυνο. Τό σκάσανε κρυφά. Εἶναι οἱ μεγάλοι φταῖχτες κι αὐτοί, κι ἐκεῖνοι πού τούς στείλανε. Μά, νά πεῖς, ξένοι ἤρθανε στόν τόπο, σάν ξένοι φερθήκανε, ξένοι φύγανε, ὀχτροί... Νά,

μοῦ λέει ἀκόμα, τό ξέρω ἀπό πελάτη μου, γιατί ἀπαγορέψανε νά τό γράψουν οἱ ἐφημερίδες: τότε πού κηρύξανε ἀπεργία οἱ ὑπάλληλοι μιᾶς Τράπεζας, καί στείλανε μιάν ἐπιτροπή στήν Ἁρμοστεία νά ἐκθέσουνε τό δίκιο τους, τόν πρῶτο πού 'κανε νά μιλήσει τόν μπάτσισε ὁ Στεργιάδης κ' ἤδιωξε τήν ἐπιτροπή. Πρίν ἀπό τόν πόλεμο καί τή μεγάλη ἀμάχη, ὁ Τοῦρκος μᾶς σεβότανε. Αὐτοί, δέν τόν πονέσανε τόν τόπο. Δέν πονέσανε τίς ἀνθρῶποι τοῦ τόπου. Καί, νά σοῦ πῶ, κατά τή γνώμη μου, ὅσο τό συλλογιέμαι, μοῦ λέει ὁ μπαρμπέρης, πατρίδα δέν εἶναι μιά ἰδέα στόν ἀέρα, δέν εἶναι οἱ περασμένες δόξες κ' οἱ τάφοι καί τά ρημαγμένα μάρμαρα. Πατρίδα εἶναι τό χῶμα, ὁ τόπος, τά χωράφια κ' οἱ θάλασσες καί τά βουνά. Πατρίδα εἶναι οἱ σημερινοί ἀνθρῶποι, κι ἀγάπη τῆς πατρίδας εἶναι νά θές τήν εὐτυχία τους. Τό λέω γιατί εἶμαι καλός Ἕλληνας... Αὐτά καί ἄλλα μοῦ 'λεγε ὁ μπαρμπέρης, κι ἐγώ κούναγα τό κεφάλι μου, μή ξέροντας τί ν' ἀποκριθῶ. Μ' ἕνα μπαρμπέρη δέν τά βγάζεις εὔκολα πέρα στό λακριντί. Ἀνάθεμα τήν ὥρα, εἶπε στό τέλος ὁ μπαρμπέρης.

Γύρισα στό σπίτι μου μέ δυό χάσικα ψωμιά κάτω ἀπό τίς ἀμασχάλες. Στό δρόμο μέ σταματάει ἕνας ζαπτιές: ντούρ! Εἶχα κι ἄλλους ἀνταμώσει, πολίτσιες καί ζαπτιέδες, μά δέ μ' ἐνοχλήσανε.Τεσκερέ, μοῦ λέει αὐτός, τά χαρτιά σου. Δέν ξέρω πῶς μοῦ 'ρθε καί τοῦ λέω: μπέν κατολίκ. Μ' ἄφισε νά περάσω. Ἔνιωσα τό αἷμα νά ξαναφεύγει ἀπό τ' ἀφτιά μου κι ἀπό τά μάγουλά μου καί νά γυρίζει πίσω στήν καρδιά. Λίγο ἔλειψε νά τοῦ φωνάξω: βρέ, εἶμαι Ρωμιός, Ἕλληνας, σκότωσέ με!... Λόγια, βέβαια, λόγια τούτης τῆς ὥρας. Μά ἐκείνη τή στιγμή, ὁ ἥλιος μ' ἔδειχνε μέ τ' ἀμάλαχτο δάχτυλό του, κι ἐγώ δέν ἔβρισκα ποῦ νά κρυφτῶ ἀπ' τή ντροπή μου.

Μοῦ ’ρθε στό νοῦ, τότε πού ὁ Ἅγιος Πέτρος ἀπαρνήστηκε τόν Ἰησοῦ Χριστό. Λίγο τό ’χεις;

Στό σπίτι, βρῆκα τήν Κατερίνα μου νά βράζει χόρτα πού τά ’χε μαζέψει ἀπό τό μπαξέ. Τό πρόσωπό της γαληνεμένο, σοβαρό, σάν τό διπλό καλοστρωμένο νυφιάτικο κρεβάτι μας, ἐκεῖ σέ μιά γωνιά. Εἴτανε πρωτοβαρεμένη, πέντε μηνῶ. Τίποτα δέ μέ ρώτησε, μόνο ξάφριζε τό τσουκάλι.

— Ὄξω ἡσυχία, τῆς λέω.

Γύρισε καί μέ κοίταξε.

— Μέ γειά, μοῦ λέει χαμογελαστά.

— Τί πράμα;

— Νά, πού ξουρίστηκες.

Χάδεψα τό πηγούνι μου, κόμπιασα μιά στιγμή, καί ὕστερα λέω.

— Σκοτώσανε τό δεπότη.

— Θεός σχωρέσ’ τονε, μοῦ λέει, ἔτσι ἁπλά — μά σάν ἔπιασε νά κόβει τό ψωμί, τό χέρι της τρεμούλιαζε ἀπ’ τόν ἀγκώνα.

Γλυκό ψωμί, ἀφράτο. Γλυκό σάν τό παραστέκεται ἡ κούραση ἀπ’ τή δουλειά. Μά σήμερα τό πίκραινε μιά λύπηση — νά, ὅπως πικρίζει τώρα τό μαῦρο ψωμί, τό πιτουρένιο, πού ὡστόσο καμιά κούραση δέν καταφέρνει νά τό γλυκάνει, μονάχα τό πικραίνει ἀκόμα πιότερο. Λένε πώς εἶναι πιό ὑγιεινό ἀπό τή ροδοκόκκινη φραντζόλα πού τρώει τ’ ἀφεντικό μου. Μπορεῖ. Γιά τοῦτο ταΐζουν μέ πίτουρα τά ζωντανά.

Σάν ἀποφάγαμε, θά ’τανε περασμένες δυό ἡ ὥρα. Ἡ γυναίκα μου πλάγιασε. Εἶπε πώς σά θά σηκωνότανε τ’ ἀπόγεμα, θά ’πλενε τά πιάτα καί ὕστερα θά καρίκωνε τά τσουράπια μου. Θέλησα νά ξεστρώσω τό τραπέζι, γιά νά τή βοηθήσω, μιά κ’ εἴτανε βαρεμένη, μά ἡ Κατερίνα μοῦ λέει, ἄσε το, ἔλα πλάγιασε κοντά μου καί κράτα μου

τό χέρι. Τήν πῆρε ὁ ὕπνος. Τῆς κράταγα τό χέρι, καί κάθε τόσο τήν ἔνιωθα ν' ἀναριγάει. Βαρεμένη, πέντε μηνῶ. Εἶπα, μπορεῖ νά κλωτσάει στήν κοιλιά της τό μωρό, γιά τοῦτο ἀναριγάει. Δέν εἴτανε καί τόσο φουσκωμένη. Κειτότανε ξυπόλητη, μέ τό μεσοφόρι καί μ' ἕνα ξέστηθο μπουστάκι. Ὀρεχτικιά. Γιά νά ξεγελαστῶ ἀπό τόν πειρασμό, κοίταγα τό ταβάνι κι ἔκανα σχέδια γιά τό μέλλον. Γιά τό γιό πού θά μοῦ 'δινε.

Μά κάτι μέ ξελόγιασε κι ἀπό τά δυό, μοῦ πιλάτευε τό νοῦ. Τέλος κατάλαβα πώς εἴταν ἡ ἔγνοια γιά κείνους τούς ἐρημοσπίτηδες στό Κιαί. Κάτι ἔπρεπε νά γίνει. Βέβαια, σέ τέτοιες ὧρες, ὁ ἄνθρωπος γίνεται ἐγωιστής. Ὡστόσο, κι ἄθελά σου, σέ τρώει μέσα σου ὁ τσαγανιός. Νά πήγαινα μαζί μέ ἄλλοι γειτόνοι, νά περιμαζεύαμε ὁ καθένας ἀπό μιά φαμίλια. Ὕστερα, ἔχει ὁ Θεός... Σηκώθηκα, φόρεσα τά παπούτσια μου... Οὖλα, ἐκείνης τῆς μέρας, τά 'χω στό νοῦ μου ζωντανά. Μόνο ἀπό τή νύχτα κι ἔπειτα δέν εἶμαι σίγουρος γιά τίποτα. Μά πάλι λέω ὄχι, τά 'δα μέ τά μάτια μου, ὅσο κι ἄν μοῦ ντουμάνιαζε τό νοῦ μου ὁ καπνός.

Ὄξω, ἡσυχία. Ψυχή στό δρόμο καί στ' Ἀλάνι. Ὅσο κι ἄν κάνεις κουράγιο τό πρωί, μέ τό γέρμα τῆς μέρας κάτι γέρνει μέσα σου. Μονάχα δυό πιτσιρικάκια, μέ ξύλινα σπαθιά, σηκώνανε τή σκόνη μέ τό βῆμα τους. Παίζανε στρατιῶτες καί φωνοκοπούσανε: ἄ-στρούτ, μπάλα-στρούτ. Μά βγῆκε ἡ μάνα τους καί τά συμμάζεψε... Λοιπόν, ἀπό σπίτι σέ σπίτι κι ἀπό πρεβόλι σέ πρεβόλι, μαζευτήκαμε πέντ' ἔξι στό σπίτι τοῦ πλαϊνοῦ μου. Ἕνας φράχτης ἀπό κλαδιά χώριζε τά πρεβόλια μας. Κουβεντιάσαμε γιά τό ζήτημα, μᾶς ἔβγαλε καί τσίπουρο μέ κοπανιστές ἐλιές — αὐτό, προπάντων γιά τόν Ἐπαμεινώντα, πού εἴτανε πατσαβούρια τό ἠθικό του.

Κουβεντιάσαμε κι ἀποφασίσαμε πώς εἶχε γείρει πιά ἡ μέρα, δέ μᾶς ἔπαιρνε ἡ ὥρα, θά τά ξανακουβεντιάζαμε τό ἄλλο πρωϊνό. Ἔμεινα τελευταῖος, γιά νά ποῦμε ἀκόμα δυό λογάκια μέ τό γείτονα, ἄνθρωπο γνωστικό καί μυαλωμένο. Βγαίνοντας, εἶδα τή γυναίκα του νά μαζεύει τά ροῦχα τῆς μπουγάδας ἀπό τό σκοινί. Στάζανε, ἀκόμα ὑγρά. Πέφτουνε καπνιές, μοῦ λέει, δέν ξέρω ἀπό ποῦ, καί μοῦ τά λερώνουνε, θά τά ξαναπλώσω τό πρωί... Πέφτανε καπνιές. Σουρούπωνε. Τέλη Αὐγούστου, κονταίνουνε οἱ μέρες. Νωρίς, μά κουτσοφάγαμε τό βραδινό μας μέ τήν Κατερίνα, τί νά κάναμε, καί ὕστερα, τί ἄλλο νά κάναμε, πλαγιάσαμε, ἀνυποψίαστοι. Τό στόμα μου εἴτανε φαρμάκι ἀπ' τά τσιγάρα.

Ἄλλες μέρες, τέτοια ὥρα, καθόμασταν ὄξω, στό πρεβόλι, ἐρχότανε κανένας γείτονας, καμιά γειτόνισσα, ἡ Κατερίνα κάτι ἔπλεκε γιά τό μωρό μας, ἕνα καλτσάκι, ἕνα ζιπουνάκι, γαλάζια οὖλα, γιατί θά 'τανε ἀγόρι. Μπροστά μας, πιό χαμηλά, τ' Ἀλάνι. Ἐμεῖς οἱ πρεβολαρέοι κάναμε χωριστά παρέα — μπορεῖ καί νά λογαριάζαμε τόν ἑαυτό μας πιό σπουδαῖο, γιατί δουλεύαμε τή γῆς. Ἀπό ἀλλοτεχνίτες, μονάχα τούς ψαράδες εἴχαμε σέ ὑπόληψη. Κι αὐτοί ὀργώνουνε τή θάλασσα. Καί, δέν ξέρω, οἱ θαλασσινοί κάτι ἔχουνε στά μάτια τους, κάτι τό ἀλαργινό, θαρρεῖς, πού σέ βάνει σέ μεγάλη συλλογή... Καθόμασταν, δέν πολυκουβεντιάζαμε στίς βραδινές μας παρεοῦλες — οἱ γυναῖκες, ναί, μά ἐμεῖς οἱ ἄντροι ἀφουγκραζόμασταν τό χῶμα πού μουρμούριζε καθώς ἀνάδινε τή ζεστασιά τῆς μέρας. Οἱ πρεβολαρέοι, εἶναι λιγομίλητο σινάφι. Μήν κοιτάζεις, τώρα, ἐγώ.

Καμιά φορά, τό βραδάκι, παίρναμε οἱ δυό μας, ἡ γυναίκα μου κι ἐγώ, τό βαποράκι τῆς συγκοινωνίας, ἀπό τή βαπορόσκαλα τοῦ λιμανιοῦ, καί βγαίναμε στήν τελευταία σκάλα, στό Κοκάργιαλι. Γιά

νά ξέρεις, Κοκάργιαλι θά πεῖ ὁ μυρωμένος γιαλός. Καθόμασταν σ' ἕνα καφενεδάκι πού βούταγε τά πόδια του στή θάλασσα. Κι ἀλήθεια, ὁ γιαλός, ἐδῶ, μέ τή βραδινή φυρονεριά, μοσκοβολοῦσε ἀχινιό καί χάβαρο. Ἀνοίγανε τά πνεμόνια σου. Μπαρμπούνι μεζεδάκι. Καρσί μας τό μπουγάζι, γαλατερό αὐτή τήν ὥρα τῆς μπουνάτσας, καί σάν ἔπαιρνε νά σκοτεινιάσει, βγαίνανε οἱ ψαροποῦλες καί ζώνανε τή θάλασσα μέ πυροφάνια, ἀραδιασμένες ἀπό τό Τσιφλίκι τοῦ Ἁι-Γιωργιοῦ, κάτω ἀπό τά Δυό Ἀδέρφια, ὥσαμε τήν ἄλλη κόστα, πέρ' ἀπό τοῦ Παπᾶ τή Σκάλα. Στεριανός ἐγώ, πολλά εἶχα μάθει ἀπό τῆς γῆς, μά ἔνιωθα νά μοῦ λείπει ἡ μαθή τῆς θάλασσας.

Μά ἐκείνη τή μέρα, τί νά κάναμε, πλαγιάσαμε νωρίς. Μόλις πού βράδιαζε. Κουβέντιασα μέ τήν Κατερίνα γιά τοῦτο καί γιά κεῖνο, πώς ἀργήσανε τά πρωτοβρόχια, πώς τόσες καί τόσες γοῦλες ἀπό λάχανα καί κουνουπίδια πηγαίνανε χαμένες, καί πώς θά 'τανε καλά ν' ἀγοράζαμε μιά γουρούνα. Θά τή θρέφαμε τζάμπα. Θά τή βάζαμε καί μέ τόν ἀρσενικό τοῦ Ἐπαμεινώντα, καί σέ δυό τρία χρόνια, πουλώντας τά γουρουνόπουλα, θά χτίζαμε ἀκόμα μιά καμαρούλα, γιά τό γιό μας, πού θά 'χε μεγαλώσει ὥσαμε τότε. Κουβέντες σπιτικές, τοῦ καλοῦ καιροῦ. Ὕστερα κόμπιασα, καί τῆς εἶπα πώς ἤκλαιγε ὁ Ἐπαμεινώντας γιά τή συφορά τοῦ ἔθνους. Φαίνεται πώς λύγισε κι ἐμένα ἡ φωνή μου, γιατί ἡ Κατερίνα μοῦ χάδεψε τό χέρι. Τό παιδί μας, μοῦ λέει. Ναί, ὁ γιός μας, εἶπα κι ἐγώ, καταλαβαίνοντας ποῦ πήγαινε ὁ νοῦς της. Τῆς μίλησα καί γιά τήν μπουγάδα τῆς Ἀσήμως, καί γιά τίς καπνιές. Πρωτύτερα, μοῦ λέει, πού βγῆκα γιά νά πετάξω τά φρόκαλα στόν τενεκέ, εἶδα ἕνα σύννεφο, τό χρῶμα του σάν τό μπακίρι, πρός τή μεριά τοῦ Μπασμαχανέ. Ἰδέα σου, τῆς λέω

— μ’ ὅλο πού εἶχα δεῖ κι ἐγώ τό σύννεφο. Δέ φοβήθηκα, μοῦ ἀποκρίθηκε. Μονάχα, τό παιδί μας.

Μᾶς πῆρε ὁ ὕπνος.

Κάτι μᾶς ξύπνησε μέσα στή νύχτα. Ἡ κάψα; Οἱ φωνές; Σκυλιά οὐρλιάζανε. Ἡ φωτιά εἴτανε μακριά. Καρατάρησα μέ τό μάτι πώς θά ’χε φτάσει ἀπό τό Μπασμαχανέ στόν Ἁι-Δημήτρη, ἀφοῦ εἶχε πάρει σβάρνα ὁλάκερη τήν Ἀρμενιά. Μᾶς χώριζε πάνω ἀπό ἕνα μίλι ἀκόμα. Ἕνα σύννεφο μπακιρί σκέπαζε τό μισό οὐρανό. Μπροστά μου, τ’ Ἀλάνι λές καί φωτιζότανε ἀπό ἕνα πλούσιο ἡλιοβασίλεμα, πορτοκαλί. Ἀνθρῶποι βγαίνανε ἀπό τά σπίτια, κοιτάζανε ψηλά, μαζώνονταν ἐδῶ κι ἐκεῖ, φωνάζανε, χειρονομοῦσαν, ξαναμπαίνανε στά σπίτια τους καί πάλι ξαναβγαίνανε, φωνάζανε, κοιτάζανε ψηλά. Εἶχε σηκωθεῖ σορόκος, ὄχι δυνατός, ὅσο χρειαζότανε γιά νά τό γλεντᾶ ἡ φωτιά. Δέ βιαζότανε, σίγουρη γιά τόν ἑαυτό της, ξέροντας πώς ἀτή της εἴτανε ὁ νόμος κ’ οἱ προφῆτες. Σεργιάνιζε στίς σκεπές, χωνότανε στά σπίτια, ξεπεταγότανε ἀπ’ τά παράθυρα. Ὁ καπνός ἀνέβαινε κόκκινος, καρουλιαστός, ἁπλωνότανε ὕστερα σέ μπακιρένια σύννεφα. Στεκόμουνα στό μπαξέ μου. Τά πουλιά, ξεγελασμένα ἀπό τή λάμψη, ἀπό τό φῶς, εἴχανε ξυπνήσει καί τσιβίζανε μέσα στίς φυλλωσιές. Στεκόμουνα στό μπαξέ μου. Ὄμορφος μπαξές, ποτιστικός. Τώρα ποτίζω τοῦτες τίς δυό γλάστρες.

Φωνάζανε ἀπό τ’ Ἀλάνι. Δέν καταλάβαινα τί λέγανε. Τό καμίνι που ἐρχότανε κατά δῶ, ἄδραχνε τά λόγια, τά ξάτμιζε, τά ’κανε ἀχνό. Μπῆκα στό σπίτι. Ἡ Κατερίνα μέ κοίταξε στά μάτια. Μή νοιάζεσαι, τῆς λέω, κι ἐδῶ νά ’ρθει ἡ φωτιά, θά τή σταματήσει τ’ Ἀλάνι. Τό ξυπνητήρι ἔδειχνε κοντά ἕντεκα ἡ ὥρα. Θά ’χαμε κοιμηθεῖ καμιά δυό ὧρες.

Σιγά σιγά, πῆρε τ' ἀφτί μου ἕνα βουητό, σά νά κύλαγε ἄγριο ποτάμι, ξεχειλοῦσε κατά δῶ, ζύγωνε ὁλοένα. Καί ξαφνικά, μπουκάρανε ἀπ' τά σοκάκια κοπάδι ἀνθρῶποι, σκυφτοί, ἀλαφιασμένοι, μ' ἕνα μπόγο στόν ὦμο, μ' ἕνα μωρό στήν ἀγκαλιά, μ' ἕνα τέντζερε στά χέρια ἤ μ' ἕνα μύλο τοῦ καφέ, πράματα ἀσυλλόγιστα, τρελά, μουγγοί, οὔτε γυναῖκες στριγγλίζανε οὔτε γέροι νά βογγᾶνε οὔτε μωρά νά κλαψαρίζουνε — μονάχα σούρσιμο στό χῶμα καί ποδοβολητό. Μουγγοί, σκυφτοί, μ' ἀγριεμένα μοῦτρα, τραβάγανε μπροστά.

Φόρεσα ἕνα παντελόνι πάνω ἀπό τή νυχτικιά μου καί κατέβηκα στ' Ἀλάνι. Πέσαμε πλάι τους.

— Βρέ παιδιά, ποῦ πᾶτε;

Δείξανε μπροστά.

— Σταθεῖτε, βρέ παιδιά, δέν ἔχει φόβο ἐδῶ, μπεῖτε στά σπίτια μας, εἶναι δικά σας. Μπεῖτε νά ξαποστάσετε.

Δέν ἀποκρίνονταν, μόνο τραβάγανε μπροστά. Βγαίνανε ἀπ' τήν κόλαση, πορτοκαλιοί καί κόκκινοι ἀπ' τή μεριά πού χτύπαγε ἡ φωτιά. Οἱ ἄντροι, τελοσπάντων, εἶναι ἄντροι. Παραβλέπεις. Μά οἱ γυναῖκες εἴτανε φριχτές, ξεμαλλιασμένες καί μές στή μουτζαλιά. Μιά κράταγε ἕνα κόσκινο, μιάν ἄλλη φόραγε στό κεφάλι της ἕνα καπέλο μέ φτερά καί εἴτανε ξυπόλητη, καί μιά εἶχε φορτωθεῖ στόν ὦμο της ὁλάκερο φορτσέρι, κοπελίτσα, θά 'τανε τά προικιά της. Ἄλλοι σηκώσανε στή ράχη τους παπποῦδες καί γιαγιάδες. Δυό, εἴχανε πλέξει τά χέρια τους καρεγλάκι καί κουβάλαγαν ἕνα γέρο πετσί καί κόκαλο, μέ τό πηγούνι του ἀκουμπιστά στό στῆθος. Ἕνας παπάς ὁδήγαγε μπροστά ἕνα δεύτερο κοπάδι.

— Ἀμάν, ποῦ πᾶτε, βρέ παιδιά;

Ἀμάν, ἀμάν! ἡ φωτιά τούς εἶχε κάψει τή μιλιά, τούς στέγνωσε τό σάλιο. Κι ὁ ρόχος τῆς φωτιᾶς οὔρλιαζε τώρα, γέμιζε τόν ἀέρα. Μπρός ἀπό τόν παπά, ἕνα παιδάκι, ἀνίδεο, κύλαγε τό τσέρκι του, εὐτυχισμένο.

Ἕνα γρήγορο ποδοβολητό ἀκούστηκε σέ κάποιο καλντερίμι. Οἱ Τοῦρκοι! στριγγλίξανε οἱ γυναῖκες τοῦ μαχαλᾶ, καί δυό ἀλόγατα χυμήξανε στ' Ἀλάνι, ἔρημα καί ξεσέλωτα, σταθήκανε ἀπότομα, χλιμιντρήσανε ψηλά τόν οὐρανό, καί ὕστερα χυθήκανε μπροστά, χαθήκανε μές στούς μπαξέδες.

Βρῆκα τήν Κατερίνα καθιστή σέ μιά καρέγλα. Βαρεμένη πέντε μηνῶ. Τό μοῦτρο της εἴταν τσαλακωμένο. Δέν αἰσθάνεσαι καλά; Τίποτα, μοῦ λέει, ἕνα πονάκι, φαίνεται πώς κλωτσάει τό μωρό. Δέ θέλησε νά ξαναπλαγιάσει... Λένε γιά τόν ὀξαποδῶ, πώς ὕστερ' ἀπό τά μεσάνυχτα βιάζεται νά τελέψει τή δουλειά του, πρίν νά λαλήσει κόκορας τήν αὐγή. Τό ἴδιο βιαζότανε τώρα ἡ φωτιά, διχάλωνε, τριχάλωνε, ἔζωνε τήν Ἅγια Φωτεινή, τόν Ἀι-Γιώργη, μιά τρίτη γλώσσα ἔγλειφε κιόλα τό μαχαλά τῆς Ἅγιας Αἰκατερίνης. Ἔδινε χέρι κι ὁ σορόκος στή φωτιά, κι αὐτή σαλτάριζε, ἤβλεπες ἕνα σπίτι νά φουντώνει πολύ πιό ἐδῶ, στά Τράσα ἤ στό Κερατοχώρι, μοναχικό, καί ὕστερα, σέ μιά στιγμή, ν' ἁρπάζει ὁλάκερο σοκάκι. Ὁ ρόχος σκέπαζε κάθε ἄλλο σαματά, χίλιοι ἀνέμοι οὐρλιάζανε, χοχλακιστός, καρουλιαστός... Βγῆκε ἡ Κατερίνα καί ἦρθε πλάι μου. Πῶς αἰσθάνεσαι; Τίποτα, ἕνα πονάκι λίγο πιό κάτω ἀπό τόν ἀφαλό... Ἄκου, μοῦ λέει σέ λίγο, στῆσε ἀφτί, σημαίνει μιά καμπάνα. Εἶναι ἡ πυρωμένη ἀνάσα τῆς φωτιᾶς, ἐξήγησα τῆς Κατερίνας, αὐτή κουνάει τίς καμπάνες καί σημαίνουνε.

Δέν ξέρω τί κάνανε οἱ γειτόνοι, μᾶς χωρίζανε οἱ μπαξέδες, τά δέντρα, οἱ ἔγνοιες. Μᾶς τσουρούφλιζε ἡ κάψα τῆς φωτιᾶς... Ὄχι, μουρμούρισε κάποια στιγμή πλάι μου ἡ Κατερίνα, δέν εἶναι ἀπό τήν ἀνάσα τῆς φωτιᾶς, πού σήμανε ἡ καμπάνα. Πάλι σημαίνει, ἄκου... Τό ’πε σά νά ’τανε ὀνειροπαρμένη, κι αὐτό δέ μ’ ἄρεσε. Μονάχα μιά καμπάνα, πάλι μοῦ λέει, σημαίνει. Ἄκου... Ξάφνου, σωριαστήκανε πέρα ἕνας τροῦλος ἐκκλησιᾶς κι ἕνα καμπαναριό, ἔτσι σάν ψεύτικα, τίποτα δέν ἀκούστηκε μέσα στό ρόχο τῆς φωτιᾶς, μονάχα ἡ καμπάνα σήμαινε, καί τότε, κοίτα, Γιακουμή, μοῦ λέει — ἕνα ράσο τινάχτηκε ψηλά κι ἀνέμιζε ἁπλωτό, κούφιο, μαῦρο πάνω στό μπακιρί οὐρανό, τό ράσο τοῦ δεσπότη, μοῦ λέει, καί πλάι στό ράσο κορωνίζει μιά καμπάνα σάν ἥλιος ἀσπροπυρωμένη καί ἀστραφτερή... καί οὖλο ἀνέβαινε καί σήμαινε λυπητερά ἡ καμπάνα, ψηλά, ὁλοένα πιό ψηλά πλάι στό ράσο –οὔτε φεγγάρι οὔτε ἄστρα εἶχε ὁ οὐρανός– ὥσπου χαθήκανε ἀπό τά μάτια μας κι ἀπό τ’ ἀφτιά μας κι ἀπόμεινε μονάχα ὁ ρόχος καί τό καμίνι τῆς φωτιᾶς, καί τά πουλιά ξεσηκωθήκανε καί φρουφρουρίσανε ἀλάργα, καί τό κίτρινο γιατί μᾶς πήδηξε ἀπό τήν ἀγκαλιά τῆς Κατερίνας καί κυνηγοῦσε τ’ ἄπιαστα πουλιά.

Ἡ Κατερίνα κάθισε στό κατώφλι. Πονᾶς; Δέν εἶναι τίποτα, κλωτσάει τό μωρό. Ἄλλα κοπάδια ροβολούσανε στ’ Ἀλάνι, βαμμένα κόκκινο πορτοκαλί, πότε γυρίζανε στό κίτρινο πότε στό βυσσινί, ἀπό τά σπίτια ὁλόγυρα στ’ Ἀλάνι βγάζανε μόμπιλα καί τά στοιβάζανε καταμεσῆς, σωροί σωροί, ἀνθρῶποι χειρονομούσανε κι ἀνοιγοκλείνανε τό στόμα τους μά δέν ἔβγαινε μιλιά, οὖλα πνιμένα μέσα στό ρόχο τῆς φωτιᾶς — καί νά, καθώς κοιτάζαμε, μιά φλόγα ξεπήδησε ἀπό μιά σκεπή, μιάν ἄλλη κεῖθε, μιάν ἄλλη δῶθε, ἄρπαξε μιά βελέντζα ἐδῶ, ἕνα στρῶμα ἐκεῖ, μιά μπατανία, ἕνα κοφίνι,

ἀφανοί τοῦ Ἀι-Γιάννη, κανένας δέν τούς πήδαγε, ὕστερα λαμπάδιασε τό πεῦκο τοῦ μπαξέ μας, πετάγονταν οἱ κουκουνάρες ἴδιες φλογισμένα τοπιά –μήν τρέχεις, εἶπε ἡ Κατερίνα, τό παιδί– τή σήκωσα στά χέρια βαρεμένη πέντε μηνῶ, σταμάτησα ἑκατό δρασκελιές πιό πέρα, στό χωραφάκι μέ τό θερισμένο καλαμπόκι, τήν ἀπόθεσα χάμω στήν ἄλλη ἄκρη, πλαγιαστή, δέ βαστάω πιά, μοῦ λέει, σφιγγότανε τρεμουλιαστά, μέ τό μανίκι τῆς νυχτικιᾶς μου σφούγγιζα τόν ἱδρώτα πάνω στό κούτελό της, βογγοῦσε, μούγκριζε, τρίζανε τά δόντια της, πονάω, πονάω κάτω ἀπό τόν ἀφαλό, ἐκεῖ ἀπόβαλε τό γιό μας, εἴτανε γιός, τό ’δα στή φλόγα τοῦ σπιτιοῦ, κ’ ἡ σίχλια γῆς ρούφηξε οὖλο της τό αἷμα... Παιδούλα, ὀνειρευότανε τήν εὐτυχία ἡ Κατερίνα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΟΓΔΟΟ

Ἡ μπισυκλέτα μέ τά τρία παντιεράκια

Εἴτε γράψανε, εἴτε δέ γράψανε τίποτα οἱ ἐφημερίδες. Ὡστόσο, ὁ τυφλός διακονιάρης ἔπαψε νά ψαλμουδάει τή ρίμα τῆς «νιᾶς πού ἠφαρμακώθηκε προχτές εἰς τό Μπουρνόβα», κι ἔσερνε τώρα τό μοιρολόι τῆς «νιᾶς πού ἠπνίγηκε προχτές εἰς τοῦ Παπᾶ τή Σκάλα».

— Κάνετε μιά ἐλεημοσύνη, Θεός σχωρέσ’ τά λείψανα πού λείψανε ἀπ’ τά χεράκια σας.

Τό ἴδιο ἀπόγεμα, ὁ Σταυράκης κι ὁ Ἀρίστος ξεμοναχιαστήκανε ἀπ’ τήν παρέα τους. Καθίσανε στό κατώφλι ἐκείνης τῆς καγκελόπορτας, πού ἔκλεινε τό μακρόστενο χορταριασμένο πρεβόλι μέ τούς

ἀγκαθωτούς ἀθάνατους καί τόν κατσούφικο κισσό. Μά τώρα ἡ καγκελόπορτα δέν εἶναι σκουριασμένη. Τήν εἴχανε μπογιαντίσει μ' ἕνα πρόσχαρο ἀνοιχτοπράσινο χρῶμα. Κάποιος κουγιουμτζής εἶχε ἀγοράσει τό ἔρημο σπίτι –ἡ πόρτα του εἴταν στόν πίσω δρόμο– ξεχέρσωσε τό πρεβόλι, ξερίζωσε κισσούς καί ἀθάνατους, φύτεψε σήριγκα, ἥλιους, πηγουνιές, ἀμάραντο, καί στά ντουβάρια τῶν πλαϊνῶν σπιτιῶν σκαρφάλωνε, στόν ἕνα μιά περικοκλάδα μέ τριανταφυλλιά χωνάκια, στόν ἄλλο μιά κίτρινη γιασεμιά. Τήν ὥρα τούτη, ἔξι τό δειλινό, τά χωνάκια εἴχανε κλείσει πιά, κ' οἱ ἥλιοι γυρίζανε πρόσωπο κατά τή δύση. Θά 'τανε μερακλής ὁ καινούριος νοικοκύρης, γιατί στό βάθος, λίγο πιό μπρός ἀπό τό σπίτι, εἶχε στήσει ἕνα γυψένιο ἄγαλμα, βαμμένο κόκκινο κεραμιδί, κάπου ἕνα μέτρο ψηλό: μιά γυναίκα, ὅπως ξεχώριζες ἀπό μακριά, πού κράταγε κάτι σά χωνί, ξέχειλο ἀπό φροῦτα λογῆς λογῆς. Τά παιδιά τήν εἴχανε βάλει στό σημάδι, μά ἐξόν πού τό ἄγαλμα βρισκότανε πολύ πέρα, τά κάγκελα τῆς πόρτας εἴταν πυκνά, κι ἔτσι, ἄν χώνανε, κι αὐτό μέ δυσκολία, τό χέρι τους ἀνάμεσα, δέ μπορούσανε νά πάρουν φόρα. Κι ἄν πάλι παίρνανε φόρα ἀπό δυό τρία βήματα πιό ὄξω, ἡ πέτρα πάντα ἔβρισκε τά σίδερα. Πάντα. Σά νά 'τανε μαγεμένη. Παρατήσανε λοιπόν τή σκοποβολή, καί γλίτωσε ἡ Πανδώρα. Τώρα πού δέν εἶχαν τίποτα νά φοβηθοῦν, ἤ τίποτα νά καταστρέψουν, χάσανε κάθε ἐνδιαφέρον, καί πολύ σπάνια περνοῦσαν ἀπό κεῖ. Γιά τοῦτο διαλέξανε αὐτό τό μέρος, ὁ Σταυράκης μέ τόν Ἀρίστο.

Καθίσανε στό κατώφλι τῆς καγκελόπορτα.

— Αὐτή τραγουδάει ὁ διακονιάρης, εἶπε ὁ Σταυράκης.

Ὁ Ἀρίστος δέν ἀποκρίθηκε.

— Γι' αὐτή λέει, ξανάπε ὁ ἄλλος. Σοῦ μιλάω!

— Τ’ ἄκουσα. Μά δέ γίνεται. Ποῦ τοῦ Παπᾶ ἡ Σκάλα καί ποῦ τό Μερσινλί. Στό Μερσινλί τή βρήκαμε.

Ὁ Σταυράκης τό ζύγιασε μές στό μυαλό του.

— Τήν ἔφερε τό κύμα, εἶπε τέλος. Φύσαγε μπάτης καί τήν ἔφερε τό κύμα.

— Κι ἔπειτα, εἶπε ὁ Ἀρίστος, ἀκολουθώντας τή σκέψη του, δέν εἴτανε τουμπανιασμένη. Τό ’δες κι ἐσύ. Δέν ξέρεις πώς οἱ πνιμένοι πρῶτα τουμπανιάζουνε κ’ ὕστερα ἀνεβαίνουν στόν ἀφρό.

Αὐτός ὁ λόγος κάτι ἔκρυβε. Ὁ Σταυράκης θέλησε νά τό ξεκαθαρίσει.

— Τί θές νά πεῖς μ’ αὐτό; ρώτησε.

— Τίποτα.

— Δέ γίνεται, κάτι ἔχεις στό νοῦ σου. Τί θές νά πεῖς μ’ αὐτό;

— Τίποτα.

— Θές νά πεῖς πώς δέν εἴτανε πνιμένη;

— Δέν ξέρω.

Ὁ Σταυράκης τό στριφογύρισε μές στό μυαλό του.

— Αὐτό θές νά πεῖς, πώς εἴτανε ζωντανή. Βρέ σύ, ἄν δέν εἴτανε πνιμένη, θά σάλευε — καί ὅπως ὁ Ἀρίστος δέ μιλοῦσε: — Λέγε, δέ θά σάλευε;

— Μπορεῖ καί νά σάλεψε, εἶπε σιγανά ὁ Ἀρίστος.

— Βρέ, εἶσαι κορόιδο. Τήν εἶδες νά σαλέψει;

— Μπορεῖ.

Κι ἀμέσως μετάνιωσε πού τό ’πε, γιατί μισοπροδόθηκε. Γιατί τή μισοπρόδωσε.

Εἴταν ἡ πρώτη φορά, ὕστερ’ ἀπό κεῖνο τό δειλινό, πρίν πέντε μέρες, πού κουβεντιάζανε κάπως πιό διεξοδικά γιά τό περιστατικό.

Ξεφεύγανε πότε καί πότε ἀπό τό τσοῦρμο τῶν ἀγοριῶν κι ἔρχονταν ἐδῶ στήν καγκελόπορτα, μά κάθονταν ἀμίλητοι, κοιτάζανε μπροστά τους σά νά βλέπανε μιάν ἀλλαγή στή μοίρα τους, καί μόνο ποῦ καί ποῦ πετάγαν ἕνα λόγο.

— Τά μάτια της εἴταν κλειστά.

— Ἔχουνε κ' οἱ γυναῖκες τρίχες.

— Ναί. Φύκια.

Ἤ:

— Ἄκουσες κάτι σά ντέφι τήν ὥρα πού ξανάφευγε στ' ἀνοιχτά;

— Δέ θυμᾶμαι.

Καί τά σκυλιά ν' ἀλυχτᾶνε συρτά ὅλη νύχτα.

— Λένε πώς...

— Τί λένε; Πώς τή νύχτα...;

— Ὄχι. Τίποτα.

Σωπαίνανε καί κοιτάζανε μπροστά. Εἴταν στιγμές πού θέλανε ν' ἀμφιβάλλουν, λέγανε μέσα τους ἴσως νά τό 'δανε στόν ὕπνο τους, ἴσως νά 'τανε μιά θύμηση ἀπό κάποιο παραμύθι τῆς κυρα-Ντουντοῦς. Αὐτό, θέλανε νά τό πιστεύουνε κάποιες φορές, ἔτσι γιά νά βγάλουν ἕνα βάρος ἀπό τό μυαλό τους, ἤ κι ἀπό ἀκόμα πιό βαθιά — ὄχι ἕνα βάρος, κάτι πού σούβλιζε ὧρες ὧρες ἀνυπόφορα, καί τό διώχνανε γιά νά ξαλαφρώσουν. Μά καί τότε ἀκόμα, ξέρανε πώς δέν εἴτανε φαντασία ἤ ὄνειρο, γιατί τά μάτια τους εἴχανε πασπατέψει τήν κοπέλα, σχεδόν τή νιώθανε κάτω ἀπό τά δάχτυλά τους — ὁ Ἀρίστος μονοκόμματη, ἀκέρια, δίχως νά τολμάει ὁ νοῦς του νά πάει σέ λεπτομέρειες τοῦ κορμιοῦ. Εἴταν κι ἐκεῖνο τό φύκι, πού τό 'χε μαζέψει ἀπό χάμω, καί τό 'νιωθε κατάσαρκα, δεμένο στό σπάγγο,

πλάι στό κωνσταντινάτο. Κι ὁ θρῆνος τοῦ ζητιάνου εἴτανε μιά ἐπιβεβαίωση τῆς ὅποιας πραγματικότητας.

Ὡστόσο φυλάγανε καλά τό μυστικό, τό πιό ἀμίμητο περιστατικό τῆς ζωῆς τους, ὅσο κι ἄν τούς γαργαλοῦσε ἡ γλώσσα τους νά παινευτοῦν στ' ἄλλα παιδιά. Ποτέ κανένα τους δέν εἶχε βρεῖ τίποτα περισσότερο ἀπό ἕναν ψόφιο γάιδαρο. Τόν εἶχε βρεῖ ὁ Στάθης, στό δρόμο κάτω ἀπ' τά πρεβόλια, φώναξε καί τούς ἄλλους, καί εἴχανε μαζευτεῖ τριγύρω στό ψοφίμι καί χαζεύανε, κι ἕνα σοκακόσκυλο εἶχε ζυγώσει κι ἔγλειφε τά αἵματα καί τά ξεχυμένα σπλάχνα, γαλάζια κάτω ἀπό ἕνα μαῦρο σύννεφο μύγες. — Οὔστ! — καί τό σκυλί κώλωνε κ' ὕστερα ξανασίμωνε λάου λάου, ξαφνικά ἔμπηξε τά δόντια του στά σπλάχνα καί τό 'βαλε στά πόδια, καί τ' ἄντερα ξετυλίγονταν πίσω του πῆχες καί πῆχες, ὁ Ἀρίστος ξέρασε, ὕστερα ξέρασε κι ὁ Περικλῆς.

Ναί, ἡ κοπέλα τοῦ γιαλοῦ δέν ἔβγαινε ἀπό τό νοῦ τους... Εἴταν κι ἐκεῖνο τό ἄλλο μυστήριο, οἱ δυό κολλημένοι σκύλοι. Τούς ἀρχινήσανε στίς πέτρες, κι ἐκεῖνοι φεύγανε λοξά λοξά, μή μπορώντας νά τρέξουνε, στριγγλίζοντας, δίχως νά ξεκολλᾶνε. Τούς κυνηγήσανε καί στό παρακάτω σοκάκι, ἀπό μακριά, δέν κοτάγανε νά σιμώσουν, ὄχι ἀπό φόβο, κάτι σά ντροπή κράταγε ἀλάργα τά παιδιά, δέν καλοξέρανε ἄν εἴτανε ντροπῆς πράμα αὐτό πού βλέπανε, ἤ ἄν εἴτανε ντροπή πού τό βλέπανε, πετάγανε πέτρες ἀπό μακριά, τά σκυλιά στριγγλίζανε, ὥσπου βγῆκε στήν πόρτα μιά πονόψυχη γειτόνισσα κι ἔδιωξε τά παιδιά μέ τίς φωνές. — Βρέ σεῖς! Ἄστε τά ζωντανά τοῦ Θεοῦ νά κάνουνε τό κέφι τους! Τώρα θά φέρω τόν κουβά! — τά φοβέρισε.

Ἡ κοπέλα τοῦ γιαλοῦ δέν ἔβγαινε ἀπό τό νοῦ τους. Ὁ Ἀρίστος τήν εἶδε καί στόν ὕπνο του. Εἶδε, δηλαδή, μιά κοπέλα μέ κόκκινο φουστάνι νά κοιμᾶται ξαπλωμένη στόν ἴσκιο μιᾶς συκαμιᾶς, ὁλόγυρα μιά λίμνη ἥλιος, τό πρόσωπό της κρυμμένο κάτω ἀπό μιά πράσινη μπόλια. Μά σίγουρα εἴταν ἐκείνη, γιατί κράταγε στό χέρι της μιάν ἀχιβάδα. Δέν τήν ξανάδε ἄλλη φορά στόν ὕπνο του. Μόνο πού ἄκουγε ἀλαφροπατήματα μέσα στή νύχτα, ὅσο δέν ἀλυχτούσανε τά σκυλιά. Τήν εἶχε στό νοῦ του σάν κάτι ἀνάμεσα ζωντανή καί πεθαμένη — μπορεῖ ὅπως θά ’τανε κι ὁ ἴδιος ἄν δέν τό βγάζανε μέ τήν ἀπόχη, τότε πού λίγο ἔλειψε νά πνιγεῖ. Γιατί, βέβαια, δέ θά πέθαινε ὁλότελα. Ἐκεῖνος ὁ... — ἐκεῖνο, πού κιτρινίζεις, κ’ εἶσαι κοκαλισμένος καί σέ ψέλνουνε καί λένε Θεός σχωρέσ’ τονε, εἶναι γιά τούς ἄλλους. Μπορεῖ κάτι τέτοιο νά ’ναι τ’ ἀερικά, σά γίνεται ὁ ἄνθρωπος ἕνας ἴσκιος, τό ἴδιο κ’ οἱ νεράιδες, κάτι ἀνάμεσα ζωή καί θάνατο — ἤ ἀνάμεσα Θεό καί ἄνθρωπο, πού ’λεγε ἡ Κατερίνα. Λέγανε γιά τήν Κατερίνα, τήν Κατερινούλα μέ τό κίτρινο γατί στήν ἀγκαλιά, πώς εἶναι ἀλαφροΐσκιωτη καί νεραϊδοπαρμένη. Ἕνα καταμεσήμερο, μέσα στό λάλαρο τοῦ ἥλιου, πού φύσαγε γαρμπής κ’ ἡ σκόνη σιφούνιαζε στ’ Ἀλάνι, ἡ Κατερινούλα εἶχε πεῖ τοῦ Γιακουμῆ, κι ὁ ἥλιος ἔπαιζε πάνω στά χέρια της καθώς ἔδειχνε, κοίτα, εἶχε πεῖ, στήσανε χορό οἱ νεράιδες, κοίτα πῶς ἀνεμίζουνε οἱ μπόλιες τους. Δέ βλέπω τίποτα, εἶπε ὁ Γιακουμής, καί τότε ἡ Κατερίνα εἶπε, εἶναι γιατί δέ μ’ ἀγαπᾶς. Τό μουτράκι της εἴτανε στόν ἴσκιο, ἀλλά γεμάτο ἡλιοπιτσιλίσματα, τρυπώντας μέσ’ ἀπό τήν ἀνάρια πλεγμένη ἀχυρόψαθα πού εἶχε στό κεφάλι της. Τότε πετάχτηκε ὁ Ἀρίστος καί λέει, ἐγώ τίς εἶδα τίς νεράιδες, μά ἡ Κατερίνα τοῦ ’βγαλε τή γλώσσα της καί τό ’βαλε στά πόδια, γιατί ἐρχότανε ὁ Περικλῆς, πού τράβαγε

τίς μπουρμάδες τῶν κοριτσιῶν... Μπορεῖ νά 'τανε κι ὁλοζώντανη καί νά κοιμότανε πάνω στ' ἀφρόνερα, νανουρισμένη ἀπό τό κυματάκι, ἀπό τόν ἀχό τῆς θάλασσας κι ἀπό τ' ἀλαργινό νταούλι μές στό σούρουπο — κι ὁ ἴδιος ἔνιωθε κάποιες φορές τά μάτια του νά κλείνουνε νυσταγμένα σάν ἀφινότανε ἀνάσκελα πάνω στή θάλασσα, μόνο πώς τότε ἄκουγε μιά μακρινή ἁρμόνικα στήν πλώρη καραβιοῦ, πάνω ἀπό τή γοργόνα μέ τά σκασμένα μάγουλα. Δέ φανέρωνε τίποτα τοῦ Σταυράκη ἀπ' ὅλ' αὐτά, δέ φοβότανε μήν τόν κοροϊδέψει, μά θά 'τανε σά νά 'δειχνε τά σωθικά του — κι ἀνατρίχιαζε, μιά ρωγαλίδα τριχωτή σερνότανε ἀνεβαίνοντας πάνω στίς γυμνές του γάμπες ὅποτε ἀναθυμότανε τόν ξαντεριασμένο γάιδαρο. Καί τοῦ ξαναρχότανε νά κάμει ἐμετό.

Κάτι ἔπρεπε νά γίνει, δέ νταγιαντοῦσε αὐτή τήν ἀγωνία καί τήν ἀπαντοχή. Ὄχι, αὐτή πού μοιρολογάει ὁ διακονιάρης δέ μποροῦσε νά 'τανε ἡ κοπέλα τοῦ γιαλοῦ — καί, Θεέ μου, κάνε τό θάμα σου, κάνε τό θάμα σου νά τήν ξαναδῶ, νά ξαναδῶ τή γλύκα της, ἀμάν!

Τό 'φερε μέ τρόπο τοῦ Σταυράκη:

— Θά πᾶμε καμιά φορά;

— Ποῦ;

— Στό Μερσινλί.

— Βρέ νιάνιαρο, ξέρω μέ ποιά ἰδέα θές νά ξαναπᾶς.

— Ἐγώ; διαμαρτυρήθηκε ὁ Ἀρίστος κοκκινίζοντας, ἔτσι, γιά νά κολυμπήσουμε. Ἡ θάλασσα εἶν' ὄμορφη στό Μερσινλί.

Ἀπό τό πέλαγο ἦρθε, ἀπό τό πέλαγο ἔφυγε, ἀπό τό πέλαγο θά ξαναρχότανε. Καί τώρα, ἔβαλε μιά ἰδέα, εἴτανε σίγουρος γι' αὐτό, πώς κάποτε τή συναπάντησε, κάπου, νεράιδα τοῦ γιαλοῦ, σέ κάποιο μακροβούτι.

— Δέ μέ παρατᾶς, λέω γώ! τοῦ τό 'κοψε ὁ Σταυράκης.

Μά ὅσο κι ἄν ὁ Σταυράκης καμωνότανε τόν ἀδιάφορο –τάχα πώς γιά χατήρι τοῦ Ἀρίστου κουβέντιαζε γι' αὐτή– ὅσο κι ἄν δέν εἶχε καμιάν ἀμφιβολία πώς εἴτανε πεθαμένη, τήν ὀνειροπολοῦσε ζωντανή. Ἡ γδύμνια της τοῦ ἀποκάλυψε τό μυστήριο. Μά τώρα εἶχε δεῖ τά φύκια, εἶχε δεῖ τό σκοτεινό τους μυστήριο καί τό 'χε πασπατέψει μέ τά μάτια του. Τῆς εἶχε κακία πού δέν εἴτανε ζωντανή. Γιά τοῦτο εἶχε κόψει τό βοῦρλο, τοῦ 'χε χαρακιάσει τά δάχτυλα καθώς τό τράβαγε, τό 'χε κόψει γιά νά τή σουβλίσει, ἀπό κακία πού δέν εἴτανε ζωντανή. Μπορεῖ κι ἀπό νταηλίκι, πού εἴτανε πεθαμένη. Ποιό παλικάρι φοβήθηκε ποτέ του ἄνθρωπο ζωντανό; Μά δύσκολα τά βγάζεις πέρα μ' ἕναν πεθαμένο. Ἔβαλε πάλι τά φύκια στό νοῦ του, κι ἔνιωσε κάτι σάν κράμπα νά κατεβαίνει ἀπό τίς λαγόνες του ὥσαμε τ' ἀκροδάχτυλα τῶν ποδαριῶν. Ζύγωνε τά δεκατρία, κάπου δυό χρόνια πιό μεγάλος ἀπό τόν Ἀρίστο.

— Ἄει στό διάολο! εἶπε σά νά μίλαγε μονάχος του, καί σηκώθηκε γιά νά τοῦ περάσει ἡ κράμπα.

Ἔκανε μερικά βήματα, κ' ὕστερα ξανακάθισε στό κατώφλι. Ὁ Ἀρίστος θέλησε νά τόν καλοπιάσει:

— Δέν ἦρθες νά σέ προμελετήσω.

— Τί;

— Γιά τίς ἐξετάσεις, τό Σεπτέμβριο.

— Ὤχ ἀδερφέ! Ἔχομε μπροστά μας τόν Ἰούλιο κι ὁλάκερο τόν Αὔγουστο. Κι ἔπειτα δέν ξέρω ἄν θά ξαναπάω σκολειό.

Ἀκούμπησε τό πηγούνι του στήν ἀπαλάμη κι ἔμεινε συλλογισμένος.

— Ποιό Ἰούλιο; ἐπέμεινε ὁ Ἀρίστος. Σήμερα ἔχομε εἰκοσιτρεῖς τοῦ μήνα, μονάχα πέντε βδομάδες, ἀπομένουνε. Δέ θά βγάλεις τό

δημοτικό;

— Ἄκουσε, εἶπε ὁ Σταυράκης δίχως ν' ἀπαντήσει στήν ἐρώτησή του, παίρνεις τή Φλόξ στό σπίτι σου γιά κανένα μήνα;

— Τή Φλόξ;

— Ἔφυγε προχτές ὁ πατέρας μου γιά τίς δουλειές του, καί θά γυρίσει τό Δεκαπενταύγουστο, πού ἀνοίγει τό κυνήγι. Μπορεῖ καί τέλη Αὐγούστου. Παίρνεις τή Φλόξ στό σπίτι σου;

— Σοῦ τό 'πε ὁ πατέρας σου νά πάρομε τή Φλόξ;

— Ὄχι.

— Τότε, γιατί;

— Ἔχω τό λόγο μου. Τήν παίρνεις στό σπίτι σου ὥσαμε τότε;

— Ἡ μητέρα μου δέ θέλει σκυλιά στό σπίτι. Δέν τ' ἀγαπάει τά σκυλιά.

— Ἐσύ ὅμως τ' ἀγαπᾶς.

Κόμπιασε μιά στιγμή ὁ Ἀρίστος. Ὅλη τή νύχτα ν' ἀλυχτᾶνε τά σκυλιά, θ' ἀλυχτάει κ' ἡ Φλόξ μαζί τους, κι ἐκεῖνο τό πρωί πού εἶχε περάσει ἀπό τό λιμάνι, ἕνα καραβόσκυλο ἀλυχτοῦσε ἀπό τήν πρύμη μιᾶς μπρατσέρας.

— Τ' ἀγαπάω.

— Πάρ' τηνε, τό λοιπόν, στό σπίτι σου. Δέ θά πέσει βάρος. Θά 'ρχομαι κάθε μέρα νά τή βγάζω σεργιάνι. Θά τῆς φέρνω καί κανένα κόκαλο. Μοῦ δίνει ὁ χασάπης. Δέ θά πέσει βάρος.

— Δέ θέλει, σοῦ λέω, ἡ μητέρα μου.

— Ρώτησέ τηνε.

— Καλά, θά τή ρωτήσω.

— Φέτος, θά μέ πάρει μαζί του ὁ πατέρας μου στήν κάτσα.

Τά μάτια σου τέσσαρα γιά τή Φλόξ, τοῦ 'χε συστήσει ὁ πατέρας του πρίν φύγει. Δέν τοῦ 'χε πεῖ τό λόγο, μά ὁ Σταυράκης κατάλαβε πώς φοβότανε μήπως τήν κακομεταχειριστοῦν στό σπίτι. Μπορεῖ καί νά τή φαρμακώνανε. Γκρινιάζανε πού 'τρωγε δυό μπουκιές ψωμί μουσκεμένο μές στή σούπα, ἤ ποῦ καί ποῦ μιά ἀπό κεῖνες τίς γαλέτες, τίς εὐρωπαϊκές, τίς ζυμωμένες μέ χοντροκομμένο ἀλεύρι ἀπό κόκαλα. Τό καλύτερο εἴτανε νά τή βγάλει ἀπό τό σπίτι. Καί φέτος θά τόν ἔπαιρνε ὁ πατέρας του στήν κάτσα.

Οἱ κατσαδόροι εἴχανε ἀρχινήσει κιόλα τίς προετοιμασίες τους. Καθαρίζανε τούς τσιφτέδες ἀπό τό γράσο, περνούσανε τή βέργα στίς δυό κάνες, μιά, δυό, τρεῖς, δέκα φορές, βάζανε τό ἕνα μάτι στή μιάν ἄκρη τους κλείνοντας τό ἄλλο μάτι, γυαλίζανε τά λουριά καί τά φυσεκλίκια, μερεμετίζανε τούς τορβάδες — τί διάολο, τουφέκι κρατᾶς, πρέπει νά 'χεις παρουσιαστικό. Ἀγοράζανε φυσέκια καί τά γεμίζανε μονάχοι τους, ἄλλα βαριά γόμωση, ἄλλα πιό ἀλαφριά, σκάγια νούμερο ἕνα ὥσαμε νούμερο δώδεκα, ἀνάλογα μέ τό τί πᾶς νά χτυπήσεις. Ἔξοδο, βέβαια, μεγάλο ἔξοδο, μά εἴτανε τ' ἀλκολίκι τους. Καί τήν Κυριακή, τά κουβεντιάζανε στόν καφενέ.

— Σ' ἕνα ἑνάμισι μήνα, στά Καράμπουρνα, θά 'χει περάσματα ὀρτύκια.

Ἀνασηκώνανε τούς ὤμους τους περιφρονητικά. Ἀργοπέταχτα, κουτά πουλιά. Ἔρχουνται μονάχα τους, σά νά σοῦ λένε τουφέκα με. Κάτι πλούσιοι, νοικιάζουνε βαποράκι, βγαίνουνε στά Καράμπουρνα, στήνουνε τό σκαμνί τους, τά ὀρτύκια χαμπάρι, καί τά τουφεκᾶνε ὅσο ξαποσταίνουνε στά βράχια, κατακουρασμένα ὅπως εἶναι ἀπό τό μακρινό ταξίδι, ὥσπου νά ξεκινήσουμε πάλι, τή νύχτα, μέ τ' ἀστέρια,

καί νά ’ρθει δεύτερο περαστικό κοπάδι. Νόστιμο κρέας, βέβαια, μά ποιός καταδέχεται νά χτυπήσει καθιστό πουλί; Πάντα στό φτερό. Τσίχλα, ναί. Μελισσουργό, ναί. Κοτσύφια, ναί — ἄσκημο φαΐ ἔχει ὁ κότσυφας κ’ ἡ σταρῆθρα; Καί τσίχλες πιλάφι νά γλείφεις τά δάχτυλά σου. Μά τή σταρήθρα ὄχι μέ καθρεφτάκι, χουζουρλίδικα. Ἡ σταρήθρα ἔχει δύσκολο σημάδι. Πετάει ἀκανόνιστα, μιά ψηλώνει, μιά χαμηλώνει, μιά γλήγορα, μιά σιγανά.

— Ὡστόσο, πῶς κατεβαίνουνε μαζωχτές στό καθρεφτάκι! Τό θαρροῦνε γιά νερό καί κατεβαίνουνε νά πιοῦνε.

— Εἶσαι ἀγράμματος, πετάχτηκε ἕνας ἄλλος.

Ἡ σταρήθρα περνάει μῆνες δίχως νά πιεῖ νερό, τοῦ ἐξήγησε. Σίγουρα, τό παίρνει γιά νερό τό καθρεφτάκι, μά εἶναι ναζιάρικο πουλί καί κατεβαίνει γιά νά καθρεφτιστεῖ. Κ’ ἡ τσίχλα ἔχει δύσκολο τίρο. Τό καλύτερο εἶναι στό καρτέρι, τό βραδάκι.

— Δέν πάει τό χέρι μου νά χτυπήσω τσαλαπετεινό. Ἐκεῖνο τό ζουγραφισμένο μάτι του, τά φουντωτά φτερά στήν κορφή τοῦ κεφαλιοῦ, ἴδια ἡ περικεφαλαία ἐκείνου τοῦ παλικαριοῦ στή ζουγραφιά τῆς Γενοβέφας –κι ἔδειξε τό κάντρο πού κρεμότανε στόν τοῖχο.– Δέν πάει τό χέρι μου νά σκοτώσω μιά τέτοια ὀμορφιά.

Ὅλο τό φθινόπωρο καί τό χειμώνα, κάθε Κυριακή, μά βρέχει, μά χιονίζει, θά τούς βλέπανε τό Τσιφλίκι τοῦ Ἀι-Γιωργιοῦ, τό Κοζαγάκι, τό Καζαμίρ, κι ἀκόμα πιό μακριά, τό Χαντζηλάρι, τό Τζιμόβασι. Ξεκινούσανε κατσαδόρικα τραῖνα, στίς τέσσερις ἡ ὥρα, πρίν ἀπό τήν αὐγή. Ἕνας τους εἶπε πώς θά πήγαινε γιά μιά βδομάδα στά γκιόλια, κάτω ἀπό τή Μενεμένη, γιά νά χτυπήσει ἀγριόπαπιες. Τίς μοσκοπουλᾶς.

— Ἕκτωρ, ἐδῶ! φώναξε τοῦ σκύλου του, πού ἔκανε νά χυμήξει πάνω σέ κάτι ὄρνιθες, ὄξω ἀπό τόν καφενέ. — Κούς λά!

Ὁ σκύλος γρύλισε καί ξάπλωσε στά πόδια τοῦ ἀφεντικοῦ του.

— Ἡ Σπίθα μου γερνάει πιά, εἶπ' ἕνας ἄλλος. Μοῦ 'φέραν ἕνα κουτάβι καί τό κράτησα. Ἑφτά βδομαδῶ. Τοῦ χρόνου θά τό πάρω μαζί μου στό κλαρί. Ἕνα μπράκ. Ἑφτά βδομαδῶ.

— Καλή ράτσα. Σάν τή Φλόξ τοῦ Ἀμανατζῆ. Τήν εἶδες νά φερμάρει; Ἀβτζήδικο σκυλί.

— Τί τά θές, γιά νά σοῦ βγάλει μπεκάτσα ἤ λαγό, δέν ἔχει ἄλλο ἀπό σέττερ, εἶπε τ' ἀφεντικό τοῦ Ἕκτορα καί τοῦ 'ξυσε τό κεφάλι.

Πάνω στήν ὥρα, μπῆκε στόν καφενέ ὁ γιούζμπασης, τοῦ καρκαολιοῦ. Καμωθήκανε πώς δέν τόν εἴδανε. Τό ἴδιο καί στ' ἄλλα τραπεζάκια. Μόνο πώς τώρα, εἴτε κόψανε τό κουβεντολόι, εἴτε κατεβάσανε τόν τόνο, ὅπως κ' οἱ ναργιλέδες τό γουργουρητό. Δυό, πού παίζανε τάβλι, δέν τόν πῆραν εἴδηση, καί τά πούλια βροντολογούσανε μέσα στή σιωπή, μές στήν ἀνάκατη μυρωδιά ἀπό καφέ, τουμπεκί καί λουκούμι.

Ἕνας ἀπό τούς κατσαδόρους ἔκανε τό μάτι:

— Γιά τοῦ λόου του, σκάγια νούμερο ἕνα.

— Δέν τρυπᾶνε ἀγριογούρουνο. Ἄς εἶν' καλά τό γκραδάκι πού φυλάω στό σπίτι γιά κείνη τή βλογημένη μέρα, μουρμούρισε ὁ Μπουτζαλής.

— Ἄλλα λόγια, βρέ παιδιά, εἶπε ὁ πιό μυαλωμένος τῆς παρέας.

Ὁ γιούζμπασης εἶχε ζυγώσει στόν πάγκο.

— Μπίρ μπαρντάκ σού.[10]

— Βάρ λεμονάδα μπούζ γκιμπί, πολίτς ἐφέντη.

— Ἰστεμές. Μπρί μπαρντάκ σού.

Ἤπιε τό παγωμένο νερό, σφούγγισε τά μουστάκια του μέ τήν ἀνάποδη τοῦ μεγάλου δάχτυλου, ἀρχίζοντας ἀπό τή μέση, μιά ζερβά μιά δεξιά, καί βγῆκε ἀπό τόν καφενέ.

Οἱ ὁμιλίες ξαναρχίσανε.

— Λένε πώς βαστάει μέ τίς Νεότουρκοι.

— Θά ’ναι τρίς χειρότερα, λένε στή Μητρόπολη, καθώς μοῦ ’πε ὁ κύρ Ἀργύρης ὁ ταβερνάρης, σά θά ’ρθουνε στά πράματα οἱ Νεότουρκοι.

— Δηλαδή, τί τρίς χειρότερα; Ἐδῶ πού τά λέμε, δέν πειράζουνε Ρωμιό.

— Βγάζομε δήμαρχο; Βγάζομε βουλευτές; Ὄχι. Αὐτό θά πεῖ λευτεριά. Ξέρεις τί λέει ὁ λεγάμενος γιά τίς Ἕλληνες ὑπήκοοι καί γιά τίς ραγιάδες; Λέει, ἄκ κιοπέκ, καρά κιοπέκ, ἔψι κοπεκλέρ. Ἄσπρος σκύλος, μαῦρος σκύλος, οὗλοι τους εἶναι σκύλοι.

— Ἄσ’ τονε νά λέει.

— Δέν εἶσαι πατριώτης.

— Ὡστόσο, μπῆκε στή μέση ὁ Δημήτρης, εἶχε δέν εἶχε, τόν ἔφαγε τόν παπα-Χαροκόπο.

— Μά δέν κοτάει νά τά βάλει μέ τόν παπα-Νικόλα. Θά ξεσηκωθεῖ οὗλος ὁ μαχαλάς.

— Δέν τό ξέραμε.

— Τί θές νά πεῖς;

— Ὁ καινούριος, ὁ παπα-Νέστορας, δέν τά πάει καλά μέ τόν παπα-Νικόλα, τό ξέρεις, καί οὗλος ὁ γυναικομαχαλάς εἶναι μέ τό μέρος τοῦ παπα-Νέστορα.

— Τούς κάνει ξόρκια καί σολομωνικές, γιά τοῦτο.

— Ἄλλα λόγια, βρέ παιδιά, ξανάπε ὁ μυαλωμένος τῆς παρέας. Γυναικεῖες κουβέντες θά κάνομε τώρα, γιά διάκοι καί παπάδες;

Γυναικεῖες ξεγυναικεῖες κουβέντες, ἡ ἀλήθεια εἶναι πώς ὁ παπα-Νικόλας εἶχε ἀγαναχτήσει βλέποντας τόν παπα-Νέστορα νά καταγίνεται μέ ὀνειροκρίτες. Καζαμίες καί Τσεντούριες.

Ἔβλεπε ὄνειρα προφητικά ὁ παπα-Νέστορας. Ἔλεγε, πώς ἀφοῦ ξυπνοῦσε, ἔβλεπε πάνω στόν τοῖχο τῆς κάμαρας νά συνεχίζονται τά ὄνειρά του σέ χρωματιστές εἰκόνες, πού ξετυλίγονταν συνέχεια, ἡ μιά μετά τήν ἄλλη. Ἐκεῖ πού εἴταν ἐφημέριος, πρίν νά τόν μεταθέσουν ἐδῶ, εἶχε προβλέψει, ἀπό τά ὄνειρά του, τή δικαίωση τοῦ ἀγῶνα τῆς Κρήτης, καθώς καί ἄλλα γεγονότα κοσμοϊστορικά: τήν αὐτοκτονία τοῦ ἀρχιδούκα Ροδόλφου καί τή δολοφονία τῆς Ἐλισάβετ (ποιά εἴτανε ἡ Ἐλισάβετ, ποιός εἴτανε ὁ Ροδόλφος; ἀναρωτιόνταν οἱ ἐνορίτισσες), κι ἕνα σωρό ἄλλα, πού ἔγιναν, ὅπως διαπιστώθηκε ἀργότερα. Ἡ μαντική του δύναμη περνοῦσε θάλασσες καί στεριές. Πρόβλεψε καί τήν πτώση τοῦ Μπίσμαρκ (Μπίσμαρκ, Μπίσμαρκ, ποιός εἴτανε ὁ Μπίσμαρκ;).

— Ὑπάρχει ὁ σατανάς, τό βάσκαμα, τό κακό μάτι, τό δέσιμο τοῦ ἀνθρώπου.

— Πιστεύεις, παπα-Νέστορα, στά μάγια;

— Ἡ μαγεία εἶναι μιά ὁλόκληρη ἐπιστήμη. Μέ τό δέσιμο, μπορεῖς νά καταστρέψεις ἕναν ἄνθρωπο. Μά ἐγώ ἔχω τή δύναμη νά λύνω τά μάγια μέ τό ἀμίλητο νερό καί μ’ ἕνα εὐχέλαιο τά μεσάνυχτα. Ἀλλά γιά ν’ ἀποχτήσω αὐτή τή δύναμη, χρειάστηκε νά παιδέψω τόν ἑαυτό μου μέ νηστεῖες, νά κυριαρχήσει τό πνεῦμα πάνω στήν ὕλη.

Τά λόγια καί τά καμώματα τοῦ παπα-Νέστορα φτάνανε στ’ ἀφτιά τοῦ παπα-Νικόλα. Τά δεσίματα καί τά λυσίματα καί τό ἀμίλητο νερό.

Νηστεία καί προσευχή γιά νά λυτρωθεῖς ἀπό τίς ἀνάγκες τῆς ὕλης, ἔλεγε ὁ παπα-Νέστορας. Οἱ μαγαζάτορες κουνούσανε τό κεφάλι τους πώς συμφωνοῦν. Καί, σέ ὅ,τι ἀφοροῦσε τή νηστεία, τό ἐφαρμόζανε αὐστηρά καί ὁλοχρονίς σέ ὅσους εἴχανε στή δούλεψή τους. Οἱ ἴδιοι, νηστεύανε Τετάρτη καί Παρασκευή, καί πηγαίνανε ταχτικά στήν ἐκκλησιά κάθε Κυριακή καί σκόλη. Τελοσπάντων, τί εἶχε νά τούς πεῖ ὁ παπα-Νικόλας; Πώς ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ ἀρχίζει ἀπό τήν ἀγάπη τοῦ ἀνθρώπου; Καί ὅλο γιά λεφτά καί γιά φτωχολογιά μιλοῦσε. Σύμφωνοι, ἀγαπάω τό Θεό, ἀγαπάω καί τό συνάθρωπό μου — μά τί ἀνακατεύεις τά παλιολεφτά σ' αὐτήν τήν ἅγια ὑπόθεση;... «Ἕκαστος ἐφ' ᾧ τέτακται», κατηχοῦσε ὁ παπα-Νέστορας τούς παραγιούς καί τούς ἐργάτες, καί τούς τό 'κανε λιανά γιά νά τό καταλάβουν: αὐτό εἴτανε τό μερίδιό τους στή ζωή. Τί νά γίνει, μιά καί δέν τούς εἶχε δώσει ὁ Θεός τό εὐτύχημα νά 'ναι μαγαζάτορες κι ἐμπόροι; Στόν ἄλλο κόσμο θά κατοικοῦν ἐν μοναῖς δικαίων. Κι ἄν εἶναι θέλημα Θεοῦ, θά γίνουν κι αὐτοί ἀφεντικά μιά μέρα. Ὁ Θεός εἶναι ὁ μεγάλος χορηγός... Κουνούσανε κι αὐτοί τό κεφάλι τους πώς συμφωνοῦν. Προσευχή καί νηστεία εἶναι τό πᾶν...

Κουνοῦσε τό κεφάλι του κι ὁ παπα-Νικόλας. Ἀφοῦ εἴταν ἀδύνατον νά μπεῖ ὁ πλούσιος στή Βασιλεία τῶν Οὐρανῶν –ἐκείνη ἡ «τρυμαλιά ραφίδος»– θά 'πρεπε νά καταργηθεῖ ἡ ἐλευθερία γιά πλουτισμό. Ἔτσι, κάμποσοι ἄνθρωποι θά σώζανε τήν ψυχή τους στόν ἄλλο κόσμο — κι ἕνα μεγάλο πλῆθος, μπορεῖ πάνω ἀπό τή μισή ἀνθρωπότητα, θά 'σωζε τή ζωή του σ' αὐτόν ἐδῶ τόν κόσμο. Εἶχε μιάν ἀόριστη ἰδέα, πώς αὐτή ἡ ἀσύδοτη ἐλευθερία εἴταν ἡ βασική αἰτία τῆς κακοριζικιᾶς. Ἔκανε διάφορα σχέδια μέ τό νοῦ του γιά τήν κατάργησή της, μά δέν εἴτανε διαβασμένος, σ' αὐτά τά ζητήματα, καί

δέν ἔβρισκε μιά λύση. Θά 'θελε ἀκόμα νά πεῖ στούς ἐνορίτες του, πώς ἡ ἐλεημοσύνη εἶναι τό πιό ἐξευτελιστικό πράμα γιά κεῖνον πού τή δέχεται, μά ὅπως εἴταν ἡ κατάσταση, δέ μποροῦσε νά ἐμποδίσει τή φτωχολογιά τῆς ἐνορίας του νά ζητιανεύει χρηματικά βοηθήματα ἀπ' τή Μητρόπολη. Δέν ἀπόμενε, λοιπόν, παρά ἡ ἐλεημοσύνη κ' ἡ ζητιανιά; — Καί ὅμως, ἥμαρτον Θεέ μου, δέ σέ παρακάλεσα ποτέ γιά τόν ἑαυτό μου, γιατί κι αὐτό ἀκόμα τό θεωρῶ ζητιανιά... Ὁ παπα-Νικόλας εἶχε τό συναίσθημα, ὄχι καί τόσο ἀόριστο πώς εἴταν αἱρετικός.

Ὁ μαχαλάς μοσκοβολοῦσε λιβάνι. Τά καρεμφύλια σκάζανε μέσα στά θυμιατά: σημάδι βασκανίας. Οἱ κυράδες γεμίζανε μέ νερό ἕνα τάσι, προσέχοντας μή βγάλουνε ἀπό τό στόμα τους μιλιά, καί τ' ἀφίνανε ὅλη νύχτα ὄξω ἀπ' τό παράθυρο, ὥσαμε τήν αὐγή, γιά νά τό δοῦνε τ' ἄστρα καί τ' ἀγιάζι. Ἀνάβανε κεριά καί κάνανε ταξίματα στήν Πικραμένη Παναγιά. Καί κάθε τόσο φωνάζανε τόν παπα-Νέστορα νά διαβάσει ἕνα εὐχέλαιο στό σπίτι, τά μεσάνυχτα, μέ τό ἀμίλητο νερό. Οἱ ἄντρες τους δέν εἴχανε ἀντίρρηση. Ὁ παπα-Νέστορας, τό σωστό σωστό, δέν ἔπαιρνε λεφτά. Ὁ κύρ Ἀνέστης, μάλιστα, πού εἶχε παράπονο γιά τή στάση τῆς γυναίκας του ἀπέναντί του, ζήτησε τή βοήθεια τοῦ παπα-Νέστορα. Κι ἔτσι ἔγινε τό πρῶτο θάμα.

Ἡ γυναίκα τοῦ κύρ Ἀνέστη, ἀπό καιρό, «εἶχε πάψει νά τοῦ δίνει σημασία» — μ' αὐτό τόν εὐφημισμό ἐξήγησε τήν κατάσταση στόν παπα-Νέστορα. Γυναίκα δίχως πίστη στό Θεό, ἀφοῦ τόν εἶχε ἀναγκάσει νά κοιμᾶται χωριστά, σέ ἄλλη κάμαρη, πάνω σ' ἕνα

ντιβάνι. Λές καί τόν σιχαινότανε. Καί οὔτε ἤθελε ν' ἀκούσει γιά εὐχέλαιο καί ἁγιασμό. Γυναίκα δίχως πίστη στό Θεό.

— Κάποιες φορές, τή νύχτα, τήν ἀκούγω νά βογγάει.

Ὁ παπα-Νέστορας ἔμεινε μιά στιγμή συλλογισμένος:

— Ἡ συμβία σου κοιμᾶται μέ τό σατανά.

Κάλλιο μέ τό σατανά παρά μέ ἄλλον ἄντρα, σκέφτηκε ὁ Ἀνέστης. Ὡστόσο, ἔκανε ὅ,τι τόν συμβούλεψε ὁ παπάς, καί τέλος μέ τά πολλά, καί μέ πρόφαση τίς δουλειές του, κατάφερε τή γυναίκα του νά γίνει στό σπίτι εὐχέλαιο. Ἡ κάμαρη εἴτανε πνιγμένη μές στόν καπνό καί τή μοσκοβολιά τοῦ λιβανιοῦ, σάν ἦρθε τά μεσάνυχτα ὁ παπα-Νέστορας. Διάβασε τό ἀμίλητο νερό καί τό 'δωσε στόν ἄντρα. Αὐτός, σύμφωνα μέ τίς ὁδηγίες τοῦ παπᾶ, ράντισε τό κρεβάτι τους, καί ὅπως εἴτανε ὑγρά τά χέρια του, ἔπιασε τό χέρι τῆς γυναίκας του. Ἐκείνη ξέφυγε ἀπό κοντά του σά δαιμονισμένη, μά τό χέρι της εἶχε βραχεῖ ἀπ' τό ἀμίλητο νερό, πού δέν ἄργησε νά φέρει ἀποτελέσματα. Ὅπως ξεμυστερεύτηκε ὁ ἄντρας της στόν πιό γκαρδιακό του φίλο, παρακαλώντας τον νά τό κρατήσει μυστικό, δέν πρόφτασε νά φύγει ὁ παπάς ἀπό τό σπίτι, κ' ἡ Ἀσπασία πρώτη τόν ἀγκάλιασε καί τόν τράβηξε στό κρεβάτι. — Ἡ μυρωδιά τοῦ λιβανιοῦ εἶν' ἕνα κι ἕνα γι' αὐτή τή δουλειά, τέλειωσε τήν ἀφήγησή του.

Τό θάμα, φαινομενικά τουλάχιστον, δέν εἶχε καμιά σχέση μέ τή λύτρωση ἀπό τίς ἀνάγκες τῆς ὕλης. Ἀλλά ἀνεξιχνίαστοι αἱ βουλαί τοῦ Ὑψίστου.

Φυσικά, τό περιστατικό μαθεύτηκε στό μαχαλά. Ὁ παπα-Νικόλας δέν κρατήθηκε. Ὡστόσο, ἐξαιτίας ἐκεῖνο τό συναίσθημα πώς ὁ ἴδιος δέν εἴταν ἐν τάξει μέ τόν ἑαυτό του, μίλησε μαλακά τοῦ παπα-Νέστορα. Δέ νομίζεις πώς ὅλ' αὐτά, τό ἀμίλητο νερό, τά σαράντα

κύματα, ὁ κλήδονας, τό δέσιμο, τό λύσιμο, εἶναι λιγάκι ἐξευτελιστικά γιά τήν Ἐκκλησία, γιά τήν ἱεροσύνη, γιά τό σχῆμα του; Θά πρόσθετε πώς εἴταν ἐξευτελιστικά προπάντων γιά τόν ἄνθρωπο, μά ὁ παπα-Νέστορας δέν ἔπαιρνε χαμπάρι ἀπό τέτοια.

— Ἔχω τή δύναμή μου ἀπό τό Θεό, τοῦ ἀποκρίθηκε ὁ δευτερόπαπας. Ἐπλάσθην κατ' εἰκόνα καί ὁμοίωσίν του.

— Ἄφησε ἥσυχο τό Θεό. Οὐ λήψεις τό ὄνομά του ἐπί ματαίῳ. Κανένας δέν ξέρει τί εἶναι ἤ πῶς εἶναι ὁ Θεός.

Δαγκώθηκε γι' αὐτή τήν τελευταία φράση πού τοῦ ξέφυγε. Τά μάτια τοῦ παπα-Νέστορα ἀνάψανε σάν κάρβουνα πάνω στό ἀσκητικό του πρόσωπο.

— Ἐγώ τό ξέρω! ἀποκρίθηκε, χλωμιάζοντας ἀκόμα πιό πολύ, ὕστερα χαμογέλασε μέ οἶκτο καί κούνησε τό κεφάλι του θλιμμένα: — Σμικρύνεις τάς ἐν οὐρανοῖς αἰωνίους μονάς, πάτερ Νικόλαε.

Ὁ παπα-Νικόλας, πού εἶχε καταγίνει τόσα χρόνια μέ τή θεολογία, πού ἡ διδακτορική ἐναίσιμη διατριβή του εἶχε κάνει αἴσθηση, πού εἶχε ἀρνηθεῖ τήν καθηγητική ἕδρα στήν Ἱερατική Σχολή τῆς Χάλκης, πού ἄν δέν εἶχε παντρευτεῖ θά μποροῦσε νά 'τανε τώρα δεσπότης ἤ καί πατριάρχης, συνειδητοποίησε ξαφνικά πώς δέν εἶχε μάθει ἀκόμα τί εἶναι ἤ πῶς εἶναι ὁ Θεός. Μά κάτι τοῦ ἔλεγε μέσα του, πώς ὁ Θεός, ὅπως ἤ ὅ,τι κι ἄν εἴταν, δέ θά τοῦ λογάριαζε ἁμαρτία. Ὡστόσο...

Ὁ νοῦς τοῦ παπα-Νικόλα πήγαινε συχνά –ἄν δέν ἔμενε καί μόνιμα, ἴσως ἀσύνειδα– σ' ἐκείνη τήν ὁλονυχτία, στήν Ἔφεσο, πρίν τρία χρόνια, κάτω ἀπό τό βουνό τῶν Ἀηδονιῶν, τό Μπουλμπούλ Ντάγ. Ἄν δέ τό 'βρισκε κάπως σχολαστικό κι ἐπιτηδευμένο, θά 'λεγε μέσα του πώς εἴταν ἡ Ἀποκάλυψή του, ἡ Πάτμος του: ἡ ἀποκάλυψη τῆς Μεγάλης Ἀμφιβολίας γιά ὅ,τι δέ συντελοῦσε στή θετική εὐτυχία, ὄχι

στήν ἀρνητική ἀποκοίμηση, τοῦ ἀνθρώπου ἐδῶ κάτω. Καί ἡ ἀξιοπρέπεια, ὁ σεβασμός τοῦ ἑαυτοῦ σου, εἶναι κι αὐτό μιά θετική ἀνθρώπινη εὐτυχία, σκεφτότανε. Καί ἡ διδασκαλία –ἔτσι ἄς τήν ποῦμε– τοῦ παπα-Νέστορα, κουρέλιαζε τήν ἀξιοπρέπεια. Αἴσθημα περηφάνειας τοῦ παπα-Νικόλα; Ὄχι γιά τόν ἑαυτό του. Γιά τή σημασία τοῦ ἀνθρώπου μές στή φύση, μές στόν κόσμο.

Τόν βασάνιζε κι ἕνα αἴσθημα ἐνοχῆς ἀπέναντι στό Θεό κι ἀπέναντι στόν ἑαυτό του. Ὁ παπα-Νέστορας εἴταν πιό συνεπής. Ἐνῶ οἱ δικές του ἀμφιβολίες –πού κατά βάθος τίς ἤξερε γιά πεποιθήσεις– ἔρχονταν σέ ἀντίθεση μέ τή ρουτίνα πού τοῦ ἐπιβάλλανε τά καθήκοντά του. Συμβιβαζότανε — Θεέ μου, συχώρεσέ με πού δέ σέ ὑπηρετῶ μέ τό δικό σου τρόπο, ἀπόλυτα δίχως συμβιβασμούς... Συχώρεσέ με καί πού, ἐνῶ ὅλοι οἱ συνάδελφοί μου σέ γνωρίζουν μέ ἀκρίβεια, ξέρουν καί τίς πιό μύχιες σκέψεις σου, ἴσως καλύτερα ἀπ' ὅσο ξέρεις ἐσύ τίς δικές τους, ἐγώ μονάχα δέ σέ γνωρίζω, ἄν καί πιστεύω σ' ἐσένα...

Καί ὅμως ἀνέβαλλε ὁλοένα νά συνταιριάσει τή ζωή του μέ τίς ἰδέες του. Τόν τρόμαζε ἡ Μεγάλη Ἀπόφαση, πού δέν τολμοῦσε κάν νά τή διατυπώσει μέσα του ξεκάθαρα. — Δέν εἶμαι ἕτοιμος. Δειλιάζω ν' ἀντιμετωπίσω τήν ἀλήθεια μου.

Καί, στό βάθος, τόν διασκέδαζε λιγάκι ὁ ἑαυτός του.

Ὅσο γιά κεῖνο τό ζήτημα τοῦ τέμπλου, ὅσο κι ἄν εἴτανε ἀσήμαντο μπροστά στή γενικότητα, πάλευε ἀκόμα ὁ παπα-Νικόλας. Ἀπό τούς ἐπιτρόπους τῆς ἐκκλησιᾶς, μονάχα ὁ κύρ Ἀργύρης εἴτανε μέ τό μέρος του. Ὁ Ζήσης ὑποστήριζε τόν ἀντικέρη, κι ὁ ἀντικέρης εἶχε τά μέσα, κάπου, μέ προσώπατα πού στέκονταν ψηλά. Οἱ ἄλλοι ἐπίτροποι στριφογυρίζανε τά δάχτυλά τους, ἄβουλοι, ἀνίδεοι ἀπό ξυλογλυφίες,

τέχνη καί ἀρχαιολογική ἀξία. Βέβαια, τ' ἀγαπούσανε τό τέμπλο μέ τά «πετεινά τοῦ οὐρανοῦ», εἴχανε μεγαλώσει κοιτάζοντάς το, καί στά μικράτα τους λέγανε πώς ἔτσι θά 'τανε ὁ παράδεισος, ὅλο πουλιά, περικοκλάδες, ροδάκινα, σταφύλια καί ἀπίδια. Μά τώρα εἴτανε ἄντρες μέ μουστάκια καί μέ χρυσή καδένα, κλίνανε νά παραδεχτοῦν πώς ὁ παράδεισος θά 'τανε μᾶλλον ἀπό μάρμαρο, μέ χρυσώματα καί πράσινες κολόνες. Ὡστόσο, μένανε ἀναποφάσιστοι, μ' ἕνα ἀόριστο συναίσθημα ἱεροσυλίας.

Ὁ παπα-Νικόλας εἴταν νευριασμένος καί πού στερήθηκε ὁλάκερο τό καλοκαίρι τό οὔτι τοῦ σιόρ Ζαχαρία Σιμωνᾶ. Μιάν ἄλλη ἀσυνέπεια ἀνάμεσα στίς ἰδέες καί τίς πράξεις του. Μέ τή ζέστη, ὁ κόσμος ἔβγαζε καρέγλες καί καθότανε στίς πόρτες ὥσαμε τά μεσάνυχτα καί πέρα, κι ἔτσι δέ μποροῦσε νά πάει στά κρυφά στό σπίτι τοῦ Ὀβραίου παιχνιδιάτορα. Καί εἴταν ὄξω ἀπό κάθε συζήτηση νά πήγαινε στά φανερά. Μά σ' ἕνα μήνα ἤ τόσο θ' ἀρχινούσανε τά πρωτοβρόχια, τέλη Σεπτεμβρίου θά ψύχραινε ὁ καιρός, οἱ ἐνορίτες θά κλείνονταν στά σπίτια τους, καί θά 'χε πάλι τό ἐλεύθερο.

Τήν πανσέληνο τοῦ Αὐγούστου, πού ἔπεφτε τίς πρῶτες μέρες τοῦ μήνα, μαζί μέ τά δρίματα –γρουσούζικα, ὡστόσο– τή ζήμιωσε μιά ἔκλειψη ὁλική. Ἀπό τούς τουρκομαχαλάδες, κάτω ἀπό τό κάστρο, τραβούσανε πιστολιές γιά νά τρομάξουν τήν ἀρκούδα πού ροκάνιζε τό φεγγάρι, τά σκυλιά τήν ἀλυχτούσανε μακρόσυρτα, ὥσπου φοβήθηκε τό θεριό καί τό ξέρασε σιγά σιγά. Σταματήσανε οἱ πιστολιές, τά σκυλιά γρυλίσανε μιά τελευταία φορά καί ξαπλώσανε μέσα στή σκόνη, πιό δροσερή ἀπό τό καλντερίμι καί τό ντουσεμέ.

Ἐκείνη τή νύχτα, ὁ παπα-Νέστορας σχεδίασε μέ κάρβουνο μιά πεντάλφα –ξόρκι τοῦ διαβόλου– πάνω στό κατώφλι, κλείστηκε στό κελί του καί μελετοῦσε τό «Μέγα Ὡροσκόπιον τοῦ Κώνου τῆς Ἑκάτης».

Σχεδόν κάθε νύχτα, μετά τά μεσάνυχτα, περνούσανε ἀπό τ' Ἀλάνι τέσσερις πέντε καρότσες, μαζωχτές. Στήν πρώτη καρότσα, τά πολιτάκια μέ τά μαντολίνα τους καί τίς κιθάρες, καί πίσω της ἀκολουθήσανε οἱ ἄλλες. Τό καλοκαιρινό θέατρο τοῦ Λουκᾶ, στό Κιαί, εἶχε φέρει ἕνα βαριετέ, ἀρτίστες ἀπό τήν Καλαμάτα καί τήν Πάτρα. Κάνανε διάφορα νούμερα. Ἕνας μαντράχαλος τραγουδοῦσε τήν «Καπνοσακούλα» (τήν ἔχανε καί ὕστερα τήν ἔβρισκε καί τήν κρατοῦσε στήν ἀριστερή τσέπη τοῦ παντελονιοῦ του), ἤ, ντουέτο μέ μιά πεταχτή σκερτσόζα: «Πιό ὄμορφη στόν κόσμο δέν ἔχει ἄλληνε ἀπό τήν ἀδερφή μου τήν πιό μεγάληνε», καί μιά καμωματού τσαχπίνα, μέ μιά καρτονένια καπελιέρα κρεμασμένη ἀπό τό μπράτσο της μέ ρόζ κορδέλα, σεισοκωλιότανε τραγουδώντας τή «Μοδιστρούλα»: «Τό κουτάκι ἀνοιχτό, τό κουτάκι κλειστό». Ἀλλά τό «κλού», ὅπως τό λέγανε, εἴταν σά βγαίνανε στό τέλος οἱ ἀρτίστες, ἑφτά ὅλες μαζί, ντυμένες ναυτάκια, τουρλωτές, καί σέρνανε, πιασμένες χέρι σταυρωτά, ἐκείνη τήν ὄμορφη μπαρκαρόλα:

Βλέπω τόν οὐρανό
τ' ἄστρο τό λαμπερό,
μόλις χαράζ' ἡ αὐγή
νά χαιρετάει τή γῆ.

Λοιπόν, ἀφοῦ τέλειωνε ἡ παράσταση τά μεσάνυχτα, κάτι πλουσιόπαιδα παίρνανε τίς ἀρτίστες καροτσάδα καί τραβούσανε ἀπό τοῦ Χατζηφράγκου τ' Ἀλάνι γιά νά γλεντήσουνε μαζί τους στά ἐξοχικά καφενεδάκια, πέρ' ἀπό τά πρεβόλια. Ὁ μαχαλάς δέν πλάγιαζε νά κοιμηθεῖ πρίν νά περάσουν οἱ καρότσες, γιά ν' ἀκούσει τίς ἀρτίστες νά χαχανίζουν, ἤ, μερακλωμένες ἀπό τό φεγγάρι, νά τραγουδᾶνε τό «Εἰς τό ρεῦμα τῆς ζωῆς μου διατί νά σ' ἀπαντήσω». Κι ὁ Σιδερής, ὁ πρῶτος ἀπό τά πολιτάκια, μπαμπαλής, καθισμένος πλάι στόν καροτσιέρη, στό κέφι, τό 'ριχνε στόν ὀβραίικο ἀμανέ: «Ἀβαγάρ ἀβαγάρ ἀντάρμος παρακί».

Οἱ καρότσες δέν περνοῦσαν ἀπό τό σοκάκι πού κάθονταν οἱ Σιμωνᾶ. Μά ἡ σιόρα Φιόρα ξαγρυπνοῦσε. Πλάγιαζε καμιά δυό ὧρες μετά τό βραδινό φαγητό, καί κατά τίς ἕντεκα, πού ἡ Πέρλα γύριζε ἀπό κάποια συντροφιά καί πήγαινε νά κοιμηθεῖ, ἔβγαινε στήν πόρτα, ἔστρωνε στό κατώφλι ἕνα μαξιλάρι, καί καθότανε στή δροσιά νά περιμένει τόν ἄντρα της. Ὁ σιόρ Ζαχαρίας, κάθε βράδυ μπλεγμένος σέ μερακλίδικες παρέες, δέ γύριζε στό σπίτι του πρίν ἀπό τίς δυό ἤ τρεῖς ἡ ὥρα τό πρωί. Καί ἡ σιόρα Φιόρα τόν περίμενε νά τοῦ ψήσει ἕναν καφέ, ἤ ἄν ἐπιθυμοῦσε τίποτ' ἄλλο γιά νά ξεγανιάσει τό στόμα του. Εἶχαν παρθεῖ ἀπό ἀγάπη. Τήν εἶχε ξελογιάσει μέ τό οὔτι του, ἄν καί δεκατέσσερα χρόνια μεγαλύτερός της, αὐτή, τή μοναχοκόρη τοῦ πιό ξακουσμένου πραματευτῆ σέ ὅλα τά Ἑφτάνησα. Ἐξακολουθούσανε νά ζοῦν εὐτυχισμένοι, μ' ὅλο πού ἡ σιόρα Φιόρα εἶχε ἀνακαλύψει πώς εὐτυχία σήμαινε, στήν περίπτωσή της, νά μήν ἔχει παράπονο ἀπό τόν ἄντρα της. Σχεδόν κανένα παράπονο.

Οἱ γειτόνισσες τήν καλούσανε νά καθίσει μαζί τους, στήν πόρτα τους, τσακίζοντας ἀνάμεσα στά δόντια τους ποπονόσπορους ἤ

πασατέμπο. Ἡ σιόρα Φιόρα πότε πήγαινε πότε δέν πήγαινε. Ἔμενε καμιά ὥρα, κι ὅταν πιά διαλυότανε ἡ βεγγέρα, ξαναγύριζε στό κατώφλι τῆς πόρτας της. Κι ἀπό τίς γειτόνισσες δέν εἶχε παράπονο. Μόνο πώς τύχαινε καμιά φορά νά κομπιάσουνε στήν ὁμιλία τους μπροστά της, καί πώς τῆς φέρνονταν μέ ὑπερβολική εὐγένεια καί καλοσύνη, ὅπως θά φέρνονταν, ἄς ποῦμε, σέ κάποιον πού δέ θά θέλανε ν' ἀντιληφτεῖ πώς τόν θεωρούσανε κάτι σάν πλάσμα διαφορετικό.

— Φορᾶς περίεργα πασούμια, τῆς εἶπε μιά γειτόνισσα, δείχνοντας τά πατημένα μαῦρα γοβάκια τῆς σιόρα Φιόρας, μέ τά συντεφένια κουμπιά.

— Μάτια μου, εἶναι τά παλιά σαββατιανά μου, ἀποκρίθηκε. Παράγγειλα καινούρια, καί τοῦτα τά φοράω τώρα γιά παντόφλες. Ἀλήθεια, θά 'πρεπε νά 'χα ξηλώσει τά κουμπιά.

— Δηλαδή, ἔτσι τό 'χετε ἀντέτι, ἐσεῖς οἱ...

Σταμάτησε ἀπότομα. Ὅλες σωπαίνανε, καί μόνο ὕστερ' ἀπό ἕνα λεπτό κάποια τούς ρώτησε:

— Τ' εἶναι σήμερα, Τετράδη;

Κατά τή μία, ὅλα ἡσυχάζανε. Μονάχα ἡ μαγκούρα τοῦ πασβάντη βρόνταγε ποῦ καί ποῦ πάνω στά καλντερίμια, γιά νά τήν ἀκοῦν οἱ κλέφτες καί νά φεύγουν. Πότε κόντευε, πότε ξεμάκραινε μές στά σοκάκια. Ὅταν περνοῦσε ὁ Τουρκαρβανίτης, πασβάντης μπρός ἀπό τό σπίτι τῆς σιόρα Φιόρας, μέ τήν ἀργή κι ἐπίσημη περπατησιά τῆς ἐξουσίας, μέ τό φουσκωτό βρακί καί τ' ἄσπρο κετσεδένιο καλπάκι, τήν καλησπέριζε, ἀξάμ χαΐρολσουν. Κι ἐκείνη τοῦ εὐχότανε τήν καλημέρα, σαμπάχ χαΐρολσουν, γιατί σέ μιά δυό ὧρες θά χλώμιαζε ὁ οὐρανός, πρίν τόν γλυκάνει ρόδινο ἡ αὐγή.

Ἡ σιόρα Φιόρα στοχαζότανε μές στή βαθιά νυχτερινή γαλήνη. Τήν παρατοῦσε ἡ πρόσχαρη ξενοιασιά της. Καθότανε στό κατώφλι, μέ τό πανωκόρμι ἀλύγιστο, μέ μιά ἔνταση πάνω στό πρόσωπό της, δίνοντας τήν ἐντύπωση πώς κράταγε τό κεφάλι της λιγάκι ἀνασηκωμένο. Λές κι ἀφουγκραζότανε κάτι ψηλά. Τ' ἄστρα συνεχίζανε τό σούρσιμο πάνω στή στενή μαύρη λουρίδα, πού εἴτανε ὁ νυχτιάτικος οὐρανός τοῦ σοκακιοῦ, ἀκολουθώντας τή σοφή πορεία τους. Ὅποτε ἀναθώριζε, ἕνα καινούριο σχέδιο εἴτανε κεντημένο μέ χρυσή κλωστή, καί τό παλιό χανότανε πίσω ἀπό τά κεραμίδια τοῦ καρσινοῦ σπιτιοῦ. Ἔνιωθε νά τήν πλημμυρίζει μιά γαλήνια μελαγχολία, πού ἀνέβαινε ἀπό τά βάθια τῶν ὀβραίικων αἰώνων. Ἡ ὥρα κυλοῦσε σταλαματιά σταλαματιά. Σφιγγότανε ἡ καρδιά της, σά νά 'τανε ἀπαρηγόρητη ἀπό μιά παγκόσμια πίκρα — νά, ὅπως τά σκυλιά, πού ἀκουμποῦνε τό μουσούδι τους κάποιες φορές πάνω στά μπροστινά ποδάρια, κι ἀναστενάζουνε μέσ' ἀπό τά σκυλίσια φυλλοκάρδια τους γιά τό μυστήριο τοῦ κόσμου. Ποιάν ἄλλη ἔγνοια μπορεῖ νά 'χει ἕνα σκυλί;

Ὁ νοῦς της πήγαινε στόν ξενιτεμένο γιό της. Σκόρπισε κι αὐτός. Ἀσύνειδα, προσωποποιοῦσε στό Γιάκωβο τό σκόρπισμα καί τήν αἰώνια περιπλάνηση τοῦ Ἰσραήλ. Λούφαζε μέσα της, σάν κατακάθι πού τό ἀνατάραζε ὁ πόνος τοῦ παιδιοῦ της, ἡ νοσταλγία γιά τήν – ἀπαγορεμένη τώρα– ὑποσχεμένη προγονική της γῆς. Ἡ ὀβραίικια ψυχή της ἀνάβρυζε τούτη τήν ὥρα τῆς μοναξιᾶς.

Ξυπνοῦσε ἡ ὀβραίικια ψυχή της. Καί ὅμως, ἡ σιόρα Φιόρα καταλάβαινε πώς ὑπάρχουνε κι ἄλλοι τρόποι ζωῆς, καί ἄλλες ἰδέες, καί ἄλλες ἐξουσίες, πέρ' ἀπό τό στένεμα τοῦ κόσμου της. Ὅποτε τύχαινε ν' ἀκούσει, ἐκεῖ, στόν τόπο της, τούς σπουδασμένους τῆς Συναγωγῆς νά συζητᾶνε ἀτέλειωτα πάνω σέ κάποιο ἐδάφιο τοῦ

Ταλμούδ, κοσκινίζοντας τό νόημά του, ἀνασήκωνε τούς ὤμους της. Ποιό τό ὄφελος; Βέβαια, εἴτανε μιά ἀμόρφωτη γυναίκα, καί νά τήν ἀναπάψει ὁ Γιεχωβάς, ἅγιο τ' ὄνομά του, στούς κόλπους τοῦ Ἀβραάμ καί τοῦ Ἰσαάκ, μά ὅλες αὐτές οἱ συζητήσεις δέ θά βοηθούσανε τόν Ἰσραήλ νά σταματήσει κάπου, νά φτάσει στόν προορισμό του καί νά ξαποστάσει. Κι ὡστόσο, τούτη τήν ὥρα τῆς μεγάλης μοναξιᾶς της, δέν εἴταν βέβαιη ἄν μελαγχολοῦσε γιά ἕναν τόπο ἄγνωστο κι ἀλαργινό, δέν εἴταν βέβαιη ἄν τή λιγούρευε ἡ νοσταλγία γιά μιά χώρα, πού δέν ἤξερε καλά καλά ποῦ βρίσκεται, πού ἴσως νά 'τανε μονάχα ἕνα παλιό παλιό παραμύθι, πού μεταδόθηκε ἀπό στόμα σέ στόμα καί ἀπό γενιά σέ γενιά. Μέσα στό νοῦ της ἀναδεύονταν ὀνομασίες ἀπό μέρη πού κάποτε τά 'χε ἀκούσει. Μονάχα σάν ὀνομασίες, δέν εἴτανε σέ θέση νά τούς δώσει μιά ὑπόσταση. Τό χωράφι τοῦ Βοόζ –νά 'τανε ἄραγε ὅπως στή ζουγραφιά;– ἡ λίμνη Γεννησαρέτ, ὁ Ἰορδάνης ποταμός, τ' ἀμπέλια τῆς γῆς Χαναάν μέ τ' ἀσήκωτα βαριά τσαμπιά σταφύλια. Βαριά κι ἀσήκωτα. Σάν τό βάρος πού πλακώνει τήν ψυχή της. Κάτι εἶχε πεῖ ὁ ραβίνος γιά ἕνα βάρος. Εἶχε πεῖ πώς ὁ λαός τοῦ Ἰσραήλ σηκώνει τίς πίκρες καί τά βάσανα τοῦ κόσμου. Γιατί ὁ λαός τοῦ Ἰσραήλ; Εἴταν μιά εὐλογία ἤ μιά κατάρα; Καί ὅμως αὐτό θά 'τανε πού τή βάραινε. Γιά τοῦτο σφίγγεται ἡ καρδιά της καί τῆς ἔρχεται νά κλάψει. Τί ἄλλο μποροῦσε νά 'τανε; Δέν εἶχε κανένα σχεδόν παράπονο ἀπό τόν ἄντρα της. Κι ὁ Γιάκωβος εἴταν καλά ἐκεῖ πού βρίσκεται, πάει μπροστά. Τοῦ χαμογέλασε νοερά.

Ἀναστέναξε. Ὕστερα ἔβαλε τό χέρι της ἀνοιχτό πλάι στό ζερβί της μάτι, γιά νά μή τή θαμπώνει τό φῶς τοῦ φαναριοῦ, λίγο πιό πέρα στό

ντουρσέκι, καί κοίταξε ψηλά. Τ' ἀστέρια δέ λέγανε τίποτα πού νά τό καταλάβαινε ἡ σιόρα Φιόρα.

Ἀκουστήκανε πατήματα μέσα στήν ἡσυχία. Κάποιος πρόβαλε ἀπ' τό ντουρσέκι, κάτω ἀπ' τό φανάρι, τραβώντας ἴσια πάνω στό σοκάκι πού διασταυρωνότανε μ' αὐτό ἐδῶ.

— Παντελή! φώναξε ἡ σιόρα Φιόρα.

Ὁ Παντελής σταμάτησε ξαφνιασμένος. Τοῦ κόπηκε ἡ ἀνάσα καθώς ἀναγνώρισε τή φωνή. Ζύγωσε δισταχτικά, μέ καρδιοχτύπι, σά νά μήν πίστευε τ' ἀφτιά του καί τά μάτια του.

— Καλησπέρα σας, εἶπε δειλά δειλά.

Ἡ σιόρα Φιόρα γέλασε μέ τήν ἀμηχανία του.

— Καλό ξημέρωμα, τοῦ ἀποκρίθηκε.

Τό γέλιο της κι ὁ τόνος τῆς φωνῆς της χτυπήσανε παράταιρα στ' ἀφτιά της. Παράταιρα μέ κάτι μέσα της. Παράταιρα μέ τή σιγαλιά τῆς νύχτας καί μέ τά κλειστά παντζούρια τῶν σπιτιῶν.

Ὅσο κι ἄν εἴτανε κλειστά, τό σοκάκι ἀνάδινε τή νυχτερινή του μπόχα. Ἱδρώτα, νεροχύτες, ἀπόπατοι, ἀποφάγια.

— Τζόγια μου, τί δουλειά ἔχεις τέτοια ὥρα στά σοκάκια, περασμένες μιάμιση; ρώτησε τώρα μέ πιό σιγανή φωνή.

— Γυρίζω ἀπό τό θέατρο, εἶπε ὁ Παντελής, μιλώντας σιγανά κι αὐτός.

— Ἀπό τό θέατρο μέ τίς ἀρτίστες; Λένε πώς ἤρθανε ἀρτίστες καί χαλνάει ὁ κόσμος κάθε βράδυ.

— Ὄχι. Ἀπό τοῦ Κοκόλη. Παίζανε «Φαύστα». Εἴτανε μακρύ τό ἔργο.

— Ποιά εἶναι πάλι αὐτή;

— Μιά –κόμπιασε ὁ Παντελής– μιά πού... μιά βασίλισσα πού ἀγάπαγε τόν πρόγονό της, τό γιό τοῦ ἄντρα της ἀπό τήν πρώτη του γυναίκα.

— Ἠβοί ξετσιπωσιά! Μονάχα κάτι τέτοιες βγάζουνε στό θέατρο.

Ἀναρωτήθηκε ξαφνικά, γιατί φώναξε τόν Παντελή. Ἔνιωθε τώρα σά μιά στέρηση τῆς μοναξιᾶς της. Εἴτανε πιό γεμάτες ἐκεῖνες οἱ στιγμές — καί πιό μυστήριες. Ὄχι μυστήριες: πιό μυστικές. Εἶχε μιά διαίσθηση πώς αὐτή ἡ λέξη, πού δέν ἤξερε τό νόημά της, ταίριαζε πιό πολύ. Τήν εἶχε ἀκούσει στά νιάτα της, μιά μέρα πού ὁ ραβίνος ἐξηγοῦσε πώς ὅλα τά ὑλικά πράματα τοῦ κόσμου, ἔχουνε τό ἀντίστοιχό τους σέ μιάν ἄλλη σφαίρα, αἰώνια καί μυστική. Ἀνατίναξε τούς ὤμους της σά νά ’θελε ν’ ἀποδιώξει τήν ὀβραίικη μελαγχολία, πού ξανάρχιζε νά τή βαραίνει.

— Μή στέκεσαι, εἶπε τοῦ Παντελῆ.

Κάθισε στό κατώφλι, πλάι της, ὅπως ἐκείνη τήν παραμονή τοῦ Ἁι-Γιάννη.

— Ἔτσι ξενυχτᾶς κάθε βράδυ; τόν ρώτησε.

— Δέν ξενυχτάω. Μονάχα σήμερα, πού πῆγα στό θέατρο.

Μιλοῦσε σά μικρό παιδί, πού ἔδινε λόγο στή μητέρα του. Καί στό πελεκημένο πρόσωπό του εἴχανε ἁπαλύνει οἱ γωνιές, δίνοντάς του μιά ἔκφραση παιδιάτικη, ὅπως καθότανε λίγο λοξά, ἔχοντας πίσω του τό φῶς τοῦ φαναριοῦ.

Ἡ σιόρα Φιόρα σώπαινε, σά ν’ ἀγνοοῦσε τώρα τήν παρουσία του. Ἡ σιγαλιά τῆς νύχτας ἀπό τ’ Ἀλάνι κι ἀπό τά πρεβόλια πού εἴταν ἁπλωμένη, πύκνωσε γιά νά χωθεῖ μέσα στό στενοσόκακο, θροΐζοντας πάνω στούς τοίχους τῶν σπιτιῶν ἔτσι πού στριμωχνότανε. Τά μάτια τῆς σιόρα Φιόρας παίρνανε μιάν ἀπόχρωση πράσινο ἰχαδί. Ἀνέμελα,

ξερίζωσε μιάν ἀτροφική μαργαρίτα πού εἶχε φυτρώσει μέσα στό λίγο χῶμα, πλάι τό κατώφλι, ἀνάμεσα σέ δυό πέτρες. Τήν κράταγε πάνω στά γόνατά της, δίχως νά τήν κοιτάζει... Ὁ Παντελῆς ἔνιωθε τή γλύκα τῆς στιγμῆς. Θεέ μου, συλλογιότανε, Θεέ μου — δίχως νά μπορεῖ νά δώσει ἕνα ὄνομα στό αἴσθημά του, στήν παράξενη ἀνάταση τῆς ὕπαρξής του. Νά κράταγε... πόσο θά κράταγε αὐτή ἡ στιγμή; Καί πάλι τοῦ ἐρχότανε νά ξέσπαζε σέ κάτι παλαβό. Νά ’τανε τό μπισυκλετάδικο ἀνοιχτό, νά ριχνότανε σέ μιά κούρσα τρελή, πέντε φορές, δέκα φορές ἀπό τήν Πούντα στό Κονάκι, πηγεμό καί γυρισμό. Καί τοῦ χρόνου, τοῦ Ἀι-Γιώργη, θά ’παιρνε στούς ἀγῶνες, στά πέντε μίλια μέ τή μπισυκλέτα καί θά κέρδιζε τήν πρωτιά. Θά τήν κέρδιζε. Τίς Κυριακές, πέρναγε καβάλα στή μπισυκλέτα του ἀπό τοῦτο τό σοκάκι, πάντα σάν ἀστραπή, σκυφτός πάνω στό χαμηλό τιμόνι, ὅπως κάνουν στίς κοῦρσες. Μπορεῖ νά καθότανε στήν πόρτα ἤ στό παράθυρο ἡ σιόρα Φιόρα, μπορεῖ ὄχι. Πέρναγε σάν ἀστραπή, καμπουριαστός, δίχως νά σηκώνει τά μάτια του ἀπ’ τό τιμόνι, ὅπως κάνουνε στίς κοῦρσες... Θά ’φτιαχνε καί τή λάμπα μέ τήν ἀσετυλίνα. Μπορεῖ νά φέρανε ἀσετυλίνα τά μαγαζιά, στό ταρσί. Κοντά δυό μῆνες πού δέν εἶχε πάει νά ρωτήσει, ἀπό τότε πού ἀρχινήσανε οἱ θερινές διακοπές καί δέ θ’ ἀντάμωνε τήν Πέρλα νά γυρίζει ἀπό τό Παρθεναγωγεῖο.

Τό σούσουρο τῆς σιωπῆς μουρμούριζε μές στό σοκάκι. Ἡ σιόρα Φιόρα μαδοῦσε φύλλο φύλλο τή μαργαρίτα πάνω στά γόνατά της. Γιατί τόν φώναξα; σκεφτότανε. Τί βαρετός πού εἶναι! Μ’ ἔκανε νά νυστάξω.

Ἐκείνη ἡ ἰδέα, ὅλο γυρόφερνε μές στό μυαλό τοῦ Παντελῆ: νά παντρευότανε μέ τήν Πέρλα, γιά νά ’χει πεθερά του τή σιόρα Φιόρα.

Θά κάθονταν μαζί, στό ἴδιο σπίτι, θά τῆς ἔπιανε τό χέρι, μπορεῖ νά τή φιλοῦσε: καλημέρα μανούλα, καληνύχτα μανούλα. Θ' ἀκούμπαγε τό κεφάλι του στόν ὦμο της, τί ἔχεις ψυχούλα μου, θά τόν ρωτοῦσε, σ' ἀγαπῶ μανούλα μου... Ποιός θά τούς πάντρευε; Ὁ παπάς; Ὁ χαμάμης; Ἡ σιόρα Φιόρα καθότανε ἀλύγιστη, μέ τά δυό χέρια της πλεγμένα πάνω στά γόνατά της. Τό φανάρι ἀχνοφώτιζε τό σιταρί της πρόσωπο κι ἔβαζε μιά μενεξελιά βαφή στό σφιχτό περίγυρο τῶν μαλλιῶν της, ὥσαμ' ἐκεῖ πού δένανε σέ κότσο, χαμηλά, πάνω ἀπό τό σβέρκο. Ὁ Παντελής τραβήχτηκε πίσω, ἀκούμπησε τή ράχη του στόν τοῖχο κι ἔμειν' ἐκεῖ ὥσπου ἀργοβγῆκε ἡ βαθιά ἀνάσα πού εἶχε πάρει. Ὕστερα τράβηξε γρήγορα γιά τό σπίτι του, σιγοσφυρίζοντας. Μονάχα, κρίμας, τέτοια ὥρα τό μπισυκλετάδικο δέν εἴτανε ἀνοιχτό. Θά νοίκιαζε μιά μπισυκλέτα μέ τρία παντιεράκια, πράσινο, κόκκινο, γαλάζιο, θά 'κανε τσαμπαζλίκια δίχως νά κρατάει τό τιμόνι, ὀρθός πάνω στή σέλα, ἤ μέ τό κεφάλι κάτω καί μέ τά πόδια πάνω...

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΝΑΤΟ

Τοῦ Σκλαβούνου τό σοκάκι

Τό πιό φαρδύ σοκάκι ἀπ' ὅσα βγαίνανε στοῦ Χατζηφράγκου, τώρα κι ἕνα μήνα εἴτανε ἀναστατωμένο. Βλαστημοῦσες ὅποτε πέρναγες ἀπό κεῖ. Ἀλλοῦ χωνόσουν ὥσαμε τόν ἀστράγαλο μέσα στόν ἄμμο, ἀλλοῦ μποροῦσε νά 'πλεκε τό ποδάρι σου σ' ἕναν ἀπό τούς τσιτωμένους σπάγγους, ἤ νά πάταγες σέ μιά πλάκα μπόσικια καί νά σωριαστεῖς χάμω.

Ἄσε πού σκόνταφτες σέ κάθε πάτημα, ἤ πού κινδύνευες νά πέσει καμιά πέτρα στό ποδάρι σου καί νά σακατευτεῖς. Οἱ νοικοκυρές, κλείνανε πόρτες καί παράθυρα γιατί ντουμάνιαζε ἡ σκόνη. Χάσανε καί τόν ἀπογεματινό τους ὕπνο ἀπό τό ταβατούρι κι ἀπό ντάκα ντούκου. Πότε καί πότε ὅμως, κρυφοκοιτάζανε ἀπό τίς γρίλιες τούς γιαπιτζῆδες πού στρώνανε τό ντουσεμέ. Οἱ ἀραμπάδες πηγαινόρχονταν. Οἱ ἀραμπατζῆδες, ὀρθοί στό μπροστινάρι τοῦ ἀραμπᾶ, μέ τό καμουτσί στό χέρι, εἶχαν ἕναν ἀέρα σά νά κουμαντάρανε τό ντουνιά. Στρίβανε τό μουστάκι τους, κι ἄς εἴτανε ξυπόλητοι καί μέ μπαλωμένο βρακί. Ἀράθυμη, ξιπασμένη ράτσα. Οἱ νοικοκυραῖοι στραβοκοιτάζανε γιαπιτζῆδες καί ἀραμπατζῆδες: δέν ξέρεις τί μπορεῖ νά γίνει μ' αὐτούς τούς νταγκλαράδες καί ν' ἀτιμαστεῖ τό σπίτι σου. Γυναίκα ἔχεις, κόρες ἔχεις. Δυό τρεῖς σιναφλῆδες, ἀπό φιλότιμο, εἴχανε καί δουλικό.

Νά πῶς εἶχε ἀρχινήσει τό κακό.

Μιά μέρα παρουσιαστήκανε δυό φεσλῆδες, ὁ ἕνας παχουλός, μέτριο μπόι, σκουρόξανθο μούσι καί μουστάκι, ψηλό κολάρο, γκρεβάντα, καί στρογγυλά κολαριστά μανικέτια. Φοροῦσε χρυσά γυαλάκια, πού ἡ ἁλυσιδίτσα τους, χρυσή κι αὐτή, ἔπιανε μ' ἕνα χαλκαδάκι στήν κουμπότρυπα τοῦ πέτου. Κι ὁ ἄλλος εἴτανε παχουλός, ἴδιο μπόι, ἀλλά μέ φανελένιο πουκάμισο, κι ἀντί γκρεβάντα εἶχε δεμένο φιόγκο ἕνα βυσσινί κορδόνι. Ντύσιμο φτωχικό. Ἕνα ψαρί μουστάκι σκέπαζε τό πάνω χείλι του.

Φέρανε μιά βόλτα στό σοκάκι, κοντοστέκονταν στά ντουρσέκια, κάτι δείχνανε, κουβεντιάζανε τούρκικα ἀναμεταξύ τους — δηλαδή, ὅλο μίλαγε αὐτός μέ τά γυαλάκια, κι ὁ ἄλλος ἔλεγε μονάχα, ἔβετ μπέη ἐφέντη μ', ἔβετ μπέη ἐφέντη μ'. Κάνανε καί δεύτερη βόλτα, λές κ'

εἴτανε δικό τους τό σοκάκι, οὔτε γυρίζανε νά δοῦν κανέναν, δεῖχναν ἐδῶ, δεῖχναν ἐκεῖ, μπουρντά, ὀρντά, ἔλεγε ὁ πρῶτος, ἔβετ μπέη ἐφέντη μ', ἀποκρινότανε ὁ ἄλλος. Τέλος, μπῆκανε στήν καρότσα πού περίμενε στό κάτω ντουρσέκι, στοῦ Σκλαβούνου τό σοκάκι, καί φύγανε.

Οἱ μαχαλιῶτες τό 'χανε ἀκόμα καραντίνα τό σοκάκι τοῦ Σκλαβούνου, ἀποφεύγανε ὅσο μποροῦσαν νά περάσουν ἀπό κεῖ, γιατί μιά κοπέλα πού καθότανε σ' ἐκεῖνο τό σοκάκι εἶχε χτικιό, καί τόν περασμένο χρόνο εἶχε πεθάνει ἡ ἀδερφή της ἀπό τήν ἴδια ἀρρώστια. Δέκα μέρες πρίν ἀπό τό θάνατό της, εἴχανε δέσει σκοινιά σέ οὖλα τά ντουρσέκια τοῦ σοκακιοῦ, ἀπό τή μιά ὥσαμε τήν ἄλλη, τό κάνανε γιασάκ, γιά νά μήν περνᾶνε ἀραμπάδες καί καρότσες καί κάνουν σαματά. Σά βράδιαζε, κρεμούσανε φαναράκια στά σκοινιά. Στά τελευταῖα της, ἦρθε ὁ παπα-Νικόλας μέ τήν ἅγια κοινωνία νά τή μεταλάβει, καί οὖλοι στό δρόμο βγάζανε τό καπέλο τους, καί κάνανε τό σταυρό τους. Ζωή σέ λόου μας, λέγανε.

Τώρα, οἱ μαχαλιῶτες μουρμουρίζανε πώς αὐτοί οἱ δυό, ὁ γυαλάκιας μέ τό μούσι κι ὁ ἄλλος, πρέπει νά 'τανε ἀνθρῶποι ἀπό τό ντοβλέτι.

— Νά δοῦμε τί θά βγεῖ στή μέση.

— Μπορεῖ νά γκρεμίσουνε τά σπίτια μας.

— Δέν ἔχουνε τό δικαίωμα.

— Ὄχι, θά σοῦ ζητήσουνε τήν ἄδεια!

— Πρῶτον, δέ θ' ἀφίσει ἡ Ρουσία, πού προστατεύει τίς χριστιανοί.

— Ὥσαμε νά τό πάρει χαμπάρι ὁ τσάρος...

— Ἐγώ σοῦ λέω, ἔφυγε κιόλα τηλεγράφημα ἀπό τό ρούσικο κονσολάτο.

— Κι ὁ Ἕλληνας πρόξενος, ἔ, τί σοῦ λέει;

— Δέν ἔχει τή δύναμη.

— Τήν ἔχει καί τήν παραέχει. Δέν εἶσαι πατριώτης. Θά στείλει μήνυμα νά 'ρθουνε τό Ὕδρα, Σπέτσαι καί Ψαρά. Σοῦ σμπαραλιάζουνε τό ξώκαστρο καί τόν Κισλά μέ τά κανόνια τους τῶν εἰκοσιοχτῶ.

— Βρέ παιδιά, λέμε λόγια τοῦ ἀέρα. Μπακαλούμ.

Πέρασε καμιά βδομάδα χωρίς νά γίνεται τίποτα. Ὕστερα, ἦρθε μιά μέρα ἐκεῖνος μέ τό φανελένιο πουκάμισο καί το βυσσινί κορδόνι, μαζί μ' ἕναν ἄλλον, πού φαινότανε Ρωμιός. Κάνανε μιά δυό βόλτες στό σοκάκι, λέγανε κι αὐτοί ὀρντά μπουρντά, ὕστερα ἔβγαλε ὁ δεύτερος ἀπό τήν τσέπη του μιά τζινιέρικια κορδέλα, κι ἀρχινήσανε νά μετρᾶνε τό σοκάκι στό φάρδος καί στό μάκρος. Μέ τό κάθε μέτρημα, γράφανε νούμερα μέσα σ' ἕνα τεφτεράκι. Ταμάμ, εἶπε τέλος αὐτός μέ τή ρεπούμπλικα, τύλιξε τήν κορδέλα καί τήν ξανάβαλε στήν τσέπη του. Ὁ φεσλής ἔφυγε. Ὁ ἄλλος ἦρθε καί κάθισε στόν καφενέ, στ' Ἀλάνι, ἐκεῖ πού μαζευότανε ἡ ἐργατιά. Οἱ σιναφλῆδες τοῦ μαχαλᾶ συχνάζανε στόν ἄλλο καφενέ, τοῦ Τζούρου.

Παράγγειλε καφέ καί ναργιλέ. Ὁ καφετζής τόν γυρόφερνε γιά νά τοῦ πάρει λόγια.

— Θά 'χομε δουλειές καί νταραβέρια, ἔ;

Ὁ ἄλλος τοῦ ἐξηγήθηκε πώς θά ξηλώσουνε τό καλντερίμι γιά νά στρώσουνε τό σοκάκι μέ μαλτεζόπλακες, νά τό φτιάξουν ντουσεμέ. Φαινότανε ἀνοιχτόκαρδος ἄνθρωπος. Αὐτός μέ τά γυαλάκια, συνέχισε, εἶναι σπουδαῖο προσώπατο, ὁ Ἀλέκο μπέης, πρῶτος τζινιέρης στό Κονάκι, γιός τοῦ Ἀριστείδη πασᾶ Αἰνειάδη, μεγάλο Φαναριώτικο τζάκι, πού ἔκανε ὀχτώ χρόνια βαλής στό Ντιαρμπεκίρ.

Ἄλλος Ρωμιός, μπορεῖ καί Τοῦρκος, δέν ἔχει τόση δύναμη στό ντοβλέτι ὅση ὁ Ἀριστείδης πασάς. Ὁ σουλτάνος δέν κάνει τίποτα δίχως νά ρωτήσει τή γνώμη του.

Μίλαγε φωναχτά, κ' ἡ ἐργατιά ἔστηνε ἀφτί. Δέ φαίνονταν καί τόσο ἐντυπωσιασμένοι. Οἱ Ρωμιοί, ὅσο κι ἄν καμαρώνανε πώς ἕνας δικός τους εἶχε κουμάντο στή Μεγάλη Πόρτα, ὑποψιάζονταν λιγάκι γιά προδότη ὅποιον εἴτανε στή δούλεψη τοῦ σουλτάνου.

— Ὁ ἄλλος πού εἴτανε μαζί του; ρώτησε ὁ καφετζής.

— Ὁ Τεφήκ ἐφέντης; Βοηθός τοῦ Ἀλέκο μπέη. Δέν πιάνει ὁ λόγος του.

— Καί τοῦ λόου σου;

— Πῆρα πάνω μου τή δουλειά.

— Ἐργολαβία;

— Ἔτσι ἄς τό ποῦμε. Μποϊλέ. Εἶμαι τό δεξί χέρι τοῦ Ἀλέκο μπέη Μποϊλέ.

Δέν εἶχε σωθεῖ ἡ περιέργεια τοῦ καφετζῆ:

— Εἶσαι παντρεμένος;

— Γιατί ρωτᾶς;

— Ἔχομε κορίτσια τῆς παντριᾶς στό μαχαλά. Κορίτσια μπούζ γκιμπί, σάν τό κρύο τό νερό. Λέω, μιά καί θά 'σαι τώρα δικός μας...

— Παντρεμένος, λέει; τόν ἔκοψε ὁ ἐργολάβος. Ἔχω γυναίκα μάλαμα, κορόνα στό κεφάλι μου –καί, ἀναπάντεχα, λέει τοῦ καφετζῆ: — Κέρνα ἕνα τσίπουρο τά παιδιά. Μέ τήν ἄδειά σας, ἔ, παιδιά;

Εἴτανε μεγαλόσωμος, γεμάτος, ἀλλά κοντολαίμης, τύπος ἀποπληχτικός. Ἀνοιχτόκαρδος ὅμως καί κουβαρντάς. Ὥσαμε σαραντάρης.

— Στήν ὑγειά σου, εἴπανε ὅλοι, σά μοίρασε τά τσίπουρα ὁ καφετζής.

— Καί στήν ὑγειά τῆς κυρίας μου, εἶπε ὁ ἐργολάβος σηκώνοντας τό ποτήρι του.

Γύρω του, ὅλα τά πρόσωπα εἴτανε κλειστά, σά νά μήν ἐγκρίνανε τό ξάνοιγμά του.

— Παιδιά, εἶπε ξαφνικά ὁ ἐργολάβος. Μιά καί γνωριστήκαμε καί σᾶς συμπάθησα, ὅποιος θέλει ἀπό σᾶς, μπορεῖ νά πιάσει δουλειά κοντά μου. Ἐργατάκια φαίνεστε. Ξήλωμα τό καλντερίμι καί φόρτωμα τίς πέτρες στούς ἀραμπάδες. Γιά τό στρώσιμο τοῦ ντουσεμέ, ἔχω δικούς μου μαστόρους. Ξήλωμα καί φόρτωμα. Εὔκολη δουλειά. Καί καλό μεροκάματο.

Βουβαμάρα. Ὅλοι κοιτάζανε τά ποτηράκια τους μπροστά τους. Ὕστερα, ὁ κύρ Μιχάλης, φαμελίτης ἄνθρωπος, μέ γκρίζα μαλλιά καί μουστάκια, εἶπε:

— Θά τό σκεφτοῦμε.

— Σήμερα εἶναι Παρασκευή. Ἀρχινᾶμε τή Δευτέρα. Τί λές κι ἐσύ κύρ...; εἶπε τοῦ καφετζῆ.

— Γιώργη, συμπλήρωσε ὁ καφετζής. Τοῦ λόου σου;

— Σωτήρης. Δέ γίνεται, θά ’χεις ἀκουστά τό Σωτήρη Ἀλιφάντη.

— Θαρρῶ, ἀποκρίθηκε ὁ καφετζής.

Ὁ ἐργολάβος σηκώθηκε.

— Ἐγώ εἶμαι ἄνθρωπος τῆς καρδιᾶς. Ὀχτρό δέν ἔχω, κι ὁ φίλος, φίλος. Ἀρχινᾶμε ἀπό Δευτέρας –κοντοστάθηκε, κι ὅπως κανένας δέ μίλησε, εἶπε: — Γειά σας, καί βγῆκε ἀπό τόν καφενέ, ἀφοῦ πέταξε δυό κουαρτάκια πάνω στό τραπέζι, δίχως νά περιμένει ρέστα.

— Φαίνεται καλός ἄνθρωπος, τόν σχολίασε ὁ καφετζής, τσεπώνοντας τά κουαρτάκια.

Οἱ ἄλλοι δέν εἴπανε τίποτα. Μά σίγουρα ὅλοι τους εἴχανε τήν ἴδια ἰδέα. Πολυλογάς ὁ λεγάμενος. Κι ἔπειτα, γιά τήν ὥρα, δέν ἔλειπε ἡ δουλειά. Καί σέ λίγες μέρες θά πιάνανε ταχτικό μεροκάματο στά διάφορα χάνια, πακετάροντας σύκα καί σταφίδα μέσα σέ κουτιά, μέ ἀνάμεσα δαφνόφυλλα, ἐλεμέ πρᾶμα, γιά τό ἐξωτερικό. Τσελεμπίδικια δουλειά, ὄχι νά κουβαλᾶς πέτρες, ντροπῆς πού θά σέ βλέπουνε οἱ κοπέλες τοῦ δικοῦ σου μαχαλᾶ. Τά πριονιστήρια δουλεύανε φούλ γιά νά προφτάσουνε τή ζήτηση, κόβανε ψιλές φέτες τά τριεστίνικα μαδέρια κ' οἱ καρφωτάδες, τάκα-τάκα τίς φτιάνανε κουπιά.

Ἔτσι, τή Δευτέρα τό πρωί, ἑφτά ἡ ὥρα, φτάσανε τέσσερις Μυτιληνιοί γιαπιτζῆδες μέ τόν κασμά στόν ὦμο, ἀλλομαχαλιῶτες, κι ἀρχινέψανε τό ξήλωμα. Ξεγυμνωθήκανε ὥσαμε τή μέση. Γκάπ γκούπ ἀκουγότανε μουντά ὁ κασμάς καθώς τόν ζυγιάζανε ἀνάμεσα στούς ἁρμούς — τζίν! πέταγε σπίθες ὅποτε χτύπαγε σέ πέτρα. Χά! Καί τήν ξεριζώνανε. Τό ξερό χῶμα, ἀπό κάτω, διατηροῦσε τό καλούπι τῆς πέτρας, ἴδια πινακωτή.

Ἐννιά ἡ ὥρα, ἔφτασε ὁ πρῶτος ἀραμπάς.

— Περίμενε, εἴπανε οἱ Μυτιληνιοί. Οἱ πέτρες εἶναι λίγες γιά μιάν ἀραμπαδιά.

— Λίγες; Γιά πούπουλο τό πήρατε ἤ γιά ξαντό; Τί θέτε, μωρέ, νά κωλοκοπεῖ ὁ Τζέκος; Τό χαΐρι σας! βλαστήμηξε ὁ ἀραμπατζής.

Ὁ Τζέκος ἔδιωχνε μέ τήν ὀριά τίς μύγες ἀπό τά καπούλια του. Πάνω ἀπό τά μπροστινά ποδάρια του, πού δέν ἔφτανε ἡ ὀριά, τό πετσί του ἀναριγοῦσε.

— Ἄεἰντε, τσαμπούκ! Τή Μπαναΐα σας! ξαναβλαστήμησε ὁ ἀραμπατζής.

Δυό ἀπό τούς ἐργάτες περάσανε ἀπό τούς ὤμους τους κι ἀπό τίς ἀμασχάλες τά σκοινιά τοῦ σαμαριοῦ, πού κρεμάστηκε στή ράχη τους. Οἱ ἄλλοι δυό στοιβάζανε πέτρες πάνω στό σαμάρι, σηκώνοντάς τις ἀπό χάμω. Μέ τήν κάθε πέτρα, ὁλάκερο καγιά, πού θά ζύγιαζε τρεῖς τέσσερις ὀκάδες, τό κορμί τρανταζότανε. Ἔδινε κιόλα τήν ἐντύπωση πώς κόνταινε ὅλο μαζί, πανωκόρμι καί ποδάρια, λές καί μαζεύανε τά κόκαλα κ’ οἱ ποντικοί τους. Σάν ἔφτανε ἡ στοίβα ὥσαμε τό σβέρκο του, ξεκινοῦσε μέ βαριά περπατησιά, σκυφτός. Μπροστά στόν ἀραμπά, γύριζε τή ράχη του, ἀκουμποῦσε στό πισινάρι, κι ὁ ἀραμπατζής ξεφόρτωνε μιά μιά τίς πέτρες καί τίς στοίβαζε μέσα στόν ἀραμπά, ἔτσι πού νά μοιράζεται κανονικά τό βάρος. Σέ κάθε διαδρομή, μεταλλάζανε οἱ ἐργάτες, ἐκεῖνοι πού φορτώνανε ζεύονταν ὕστερα στό σαμάρι. Δέν εἴτανε δουλειά γιά νά φορᾶς παπούτσια. Οἱ γυμνές πατοῦσες πιάνανε πιό στέρεα χάμω, σά βεντοῦζες. Τά σκοινιά κόβανε τόν ὦμο, μ’ ὅλο τό τσουβάλι πού εἴχανε χωμένο ἀνάμεσα κρέας καί σαμάρι. Τέλος, φορτώθηκε ὁ ἀραμπάς, κι ἀναστηλώσανε τή ραχοκοκαλιά τους. Μά λές κ’ εἴχανε γίνει μιά ἰδέα κοντοφάρδουλοι. Ὁ ἀραμπάς πηγαινόρθε κάμποσες φορές. Τό μεσημέρι ξαποστάσανε δυό ὧρες, κάτι κολατσίσανε, ὕστερα ξαπλώσανε ὁ καθένας στό βαθούλωμα μιᾶς πόρτας, γιατί ὁ ἥλιος φύραινε τόν ἴσκιο πλάι στά ντουβάρια τῶν σπιτιῶν.

Μέ τό κολάι πού δουλεύανε, τό ξήλωμα κράτησε κάπου δέκα μέρες. Τό ἀπογεματάκι ἐρχότανε ὁ ἐργολάβος, καλόγνωμος καί χαμογελαστός.

— Ἔ, παιδιά, πῶς τά πᾶμε; Ἴσα, νά δώσω κι ἐγώ ἕνα χέρι.

Λόγια, βέβαια, λόγια, μά «ὁ λόγος σου μέ χόρτασε», λέει μιά παροιμία. Μπορεῖ νά ’τανε ἄνθρωπος πολυλογάς, μά ἴαμε τό τέλος φέρθηκε καλά καί δέν ἀδίκησε κανέναν.

Τά παιδιά τοῦ μαχαλᾶ ἐνδιαφερθήκανε γιά δυό τρεῖς μέρες, τό κάνανε χάζι νά κουβαλᾶνε πέτρες, παραβγαίνανε ποιός θά κουβαλήσει τήν πιό βαριά, ὕστερα βαρεθήκανε, καί μονάχα τό βραδάκι, ἀφοῦ σκολνούσανε οἱ ἐργάτες, παίζανε κλέφτες καί ἀστυνόμοι ἀνάμεσα στούς σωρούς τίς πέτρες, τίς γοῦβες καί τά χώματα. Ὅλοι θέλανε νά κάνουνε τούς κλέφτες, κι ἔτσι «τό δείχνανε» μ’ ἕνα πετραδάκι μέσα στή μιά ἀπό τίς δυό κλειστές γροθιές τους, κι ὅποιος ἔχανε γινότανε ἀστυνόμος. Κ’ οἱ ἀστυνόμοι παίζανε τόσο ἄψυχα τό ρόλο τους, πού πάντα θριαμβεύανε οἱ κλέφτες. Ὅπως εἶναι καί τό σωστό.

Ἕνα δειλινό, ἦρθε νά χαζέψει –νά χαζέψει, νά φιλοσοφήσει, νά στοχαστεῖ, ποῦ νά ξέρεις τί γινότανε μές στό μυαλό του;– ἐκεῖνος ὁ μακρολέλεκας ὁ Τζώνης ὁ Χαρχάλας. Τζουτζές καί μπαίγνιο τοῦ μαχαλᾶ, ἔκανε θελήματα, κουβάλα τοῦτο, πήγαιν’ ἐκεῖνο. Μά τά παιδιά εἴχανε μεγάλες φιλίες μέ τό Τζώνη, καί πολλές φορές παίρνανε τό μέρος του καί τά βάζανε μέ τίς μεγάλοι.

Εἶχε πάντα τό γιατάκι του σ’ ἐκεῖνα τά χαλάσματα, ἀνάμεσα σέ τρία ντουβάρια μέ τρύπια σκεπή, πού μένανε ὀρθά μές στό χορταριασμένο ταρλά. Σέ μιά γωνιά τοῦ ταρλᾶ, ἐκεῖ πού θά ’τανε ἡ κουζίνα ἤ τό πλυσταριό πρίν νά καεῖ τό σπίτι, πάνω σ’ ἕνα τοιχαλάκι, στεκότανε ἀκόμα ἡ μαντεμένια τρούμπα μέ τό μακρύ χερούλι, καί, τό πιό παράξενο, ἔβγαζε νερό. Δηλαδή, σά νά λέμε, ὁ Τζώνης εἶχε ὅλες του τίς βολές, ἐξόν πώς εἴτανε μονάχα τρεῖς οἱ τοῖχοι, καί πώς σάν ἔβρεχε τρέχανε ἀπό τή σκεπή νερά. Ὁ τέταρτος τοῖχος, πρός τά μέσα,

εἴταν ὁ γκρεμισμένος, μ’ ἐλεύθερη θέα τίς τσουκνίδες, τήν ἀσφάκα καί τά γαϊδουράγκαθα. Μά τόν Ἀπρίλη, φυτρώνανε λίγες ἀνεμῶνες, καί τό Μάη χαμομήλι. Ἔρημος καί κακομοιριασμένος — πιάσε τοῦτο, κουβάλα ἐκεῖνο, πάρε δυό μεταλλίκια γιά τόν κόπο σου, ἕνα μπεσηλίκι γιά νά κυλήσεις τό ἀδειανό βαρέλι ὥσαμε τοῦ Παντελόγλου, στίς Μεγάλες Ταβέρνες, πάνω ἀπό μιά ὥρα δρόμο. Εἶχε μιά ἔκφραση μακάρια καί σά χαμένη πάνω στό μακρουλό καί ἀχαμνό του πρόσωπο, μά ὧρες ὧρες χαμογελοῦσε πονηρά καί πήγαινε γυρεύοντας νά τόν πειράξεις, σά νά ’τανε ἡ διασκέδασή του ν’ ἀκούει τίς βλακεῖες πού τοῦ λέγανε οἱ γνωστικοί. Τό ἄλλο παράξενο, εἴταν πώς τά παιδιά εἴχανε ὄχι μονάχα φιλίες, μά καί κάτι σά σεβασμό γιά τό Τζώνη. Μιά μεγάλη Τετράδη, ἕνα πιτσιρικάκι ἑφτά χρονῶ, ἐκεῖνος ὁ Μίχαλος, τοῦ ζήτησε συχώρεση, μέ ὅλο του τό σοβαρό, γιατί τόν εἶπε κάποτε Χαρχάλα, καί θά μεταλάβαινε τό ἄλλο πρωί.

Πάντα κλεινότανε –κλεινότανε τό φέρνει ὁ λόγος– στά τρία ντουβάρια του γιά νά παίξει τή φυσαρμόνικά του. Ποτέ μπροστά σέ ἄλλους. Μονάχος, ἤ μπροστά στό ποντικάκι του. Κάθε τόσο, πασπάτευε ἀπ’ ὄξω τή δεξιά τσέπη τοῦ παντελονιοῦ του, γιά νά βεβαιωθεῖ πώς ἡ φυσαρμόνικα εἴτανε στή θέση της.

Μά τώρα καί τρεῖς μέρες, δέν εἶχε ξεμυτίσει ὁ Τζώνης ἀπό τό κονάκι του, ἀπαρηγόρητος γιά τό Ζιζή. Κάθε πρωί, ἀφοῦ ἀγόραζε τό χάσικο γιουβρέκι του ἀπό τό φοῦρνο, καθότανε χάμω, στό χωματένιο πάτωμα τοῦ ρημαδιοῦ του, ἔπαιζε μέ τή φυσαρμόνικα ἕναν πεταχτό σκοπό, σιγανά, καί σέ λίγο ἔβγαινε ὁ Ζιζής ἀπό τήν τρύπα του, κάτω ἀπό τό μεσότοιχο τοῦ πλαϊνοῦ σπιτιοῦ. Τάιζε τό ποντικάκι μέ ψίχουλα καί μέ σουσάμι ἀπό τό γιουβρέκι του, καί τοῦ

κουβέντιαζε, κι ἐκεῖνο κούναγε τή μυτίτσα του καί τό μουστάκι του, καί τόν κοίταζε μέ τίς χάντρες τῶν ματιῶν του. Ὕστερα ὁ Τζώνης χτύπαγε τσουπανάκια, μιά φορά, κι ὁ Ζιζής ξαναχωνότανε στήν τρύπα του. Τελοσπάντων, κάτι πρέπει ν' ἀγαπάει κανείς σ' αὐτό τόν κόσμο. Μπορεῖς νά ζήσεις δίχως νά σ' ἀγαπᾶνε, μά ὄχι δίχως ν' ἀγαπᾶς.

Ἐκεῖνο τό πρωί, λοιπόν, ὁ Τζώνης ἔπαιξε τό συνηθισμένο σκοπό καί περίμενε. Τό ποντικάκι ἀργοῦσε νά φανεῖ. Τόν ἔπαιξε δεύτερη φορά, τρίτη φορά. Τίποτα. Ὁ ἥλιος ἄγγιξε τήν ἄσπρη πέτρα στό καρσινό ντουβάρι. Ἑφτάμισι, πάνω κάτω. Μισή ὥρα καθυστέρηση. Ξανάπαιξε τό σκοπό, μιά, δυό, τρεῖς φορές. Περίμενε. Ὁ ἥλιος κατέβηκε στά τρία τοῦβλα, ἕνα μπόι πάνω ἀπό τήν τρούμπα. Περασμένες ὀκτώ.

— Βρέ Χαρχάλα! ἀκούστηκε ἡ φωνή τοῦ φούρναρη ἀπ' ὄξω. — Σέ ξαναπῆρε ὁ ὕπνος; Ἔλα νά δώσεις ἕνα χέρι νά μπάσομε τά κούτσουρα.

Ὥστε τοῦ ἔκανε ἀπιστίες ὁ Ζιζής. Ὁ Τζώνης ἀνασήκωσε τούς ὤμους του, σάν πεισματωμένος ἐραστής. Μπορεῖ νά 'τανε θηλυκό τό ποντικάκι, μ' ὅλο πού εἶχε μουστάκια. Ἡ Ζιζή. Ὁ Τζώνης πρόφερνε Gigi. Στά μικράτα του εἶχε μάθει γαλλικά, λέγανε πώς εἴτανε παιδί ἀπό φαμίλια. Τώρα, τό πῶς κατάντησε ἔτσι, ἄλλο ζήτημα. Κάποτε, πρίν ἐννιά χρόνια, εἶχε παρουσιαστεῖ στό μαχαλά, κάπως πιό σουλουπωμένος, καί κούρνιασε τό ἴδιο βράδυ σ' ἐκεῖνο τό ἀπάγκιο. Ὅπως καί νά 'ναι, κάπου τριαντάρης τώρα, θυμότανε τά γαλλικά του, κάπου κάπου ξεφούρνιζε μιά φράση γαλλικιά καί γέλαγε μονάχος του. Λοιπόν, πεισματωμένος ἐραστής, ἀνασήκωσε τούς ὤμους του, ἔκανε τό γύρο τῆς μισογκρεμισμένης μάντρας καί βγῆκε

στό σοκάκι. Πάνω στήν ὥρα, ἡ πλαϊνή γειτόνισσα ἔβγαζε ἀπ' τήν πόρτα της ἕναν κουβά γεμάτο νερό, καί μέσα στό νερό ἡ φάκα μ' ἕνα πνιγμένο ποντικάκι.

— Gigi μου! ἔβαλε μιά σπαραχτική φωνή ὁ Τζώνης.

Τ' ἀναγνώρισε μεμιᾶς.

Ἡ γειτόνισσα εἶχε στήσει φάκα, γιατί τό ποντικάκι τρύπωνε ἀπ' τό μεσότοιχο καί τῆς μαγάριζε τό σπίτι.

— Ἄχ, κυρία Ἑλένη, γιατί μοῦ τό 'κανες αὐτό;

Τά 'χασε ἡ κυρία Ἑλένη μπροστά σ' ἕνα τέτοιο σπαραγμό:

— Τζώνη μου, τοῦ λέει πονόψυχα, δέν τό 'ξερα πώς εἴτανε δικό σου — καί μές στή σάστισή της, τοῦ λέει ἀκόμα: — Ἔννοια σου, θά βρῶ, θά σοῦ φέρω ἄλλο ποντικάκι.

— Gigi μου!

Τρεῖς μέρες ἔκανε νά φανεῖ ὁ Τζώνης. Μέσ' ἀπό τά χαλάσματα, ἡ φυσαρμόνικα ἔπαιζε λυπητερά. Ποῦ καί ποῦ, κι ἐκεῖνο τόν πεταχτό σκοπό — σά μνημόσυνο, ἄς ποῦμε.

Λοιπόν, ἐκεῖνο τό δειλινό πού πρωτοβγῆκε ὁ Τζώνης, στεκότανε καί κοίταζε συλλογισμένος τό στρώσιμο τοῦ σοκακιοῦ, ἀκόμα πιό ἀχαμνός καί πιό λελέκι. Εἶχε τελέψει πιά τό ξήλωμα τοῦ καλντεριμιοῦ, καί τώρα οἱ ἀραμπάδες ξεφορτώσανε ἄμμο καί μαλτεζόπλακες. Βαριές πέτρες, ὥσαμε μισή τετραγωνικιά πήχη ἐπιφάνεια, καί κάπου δυό ρούπια πάχος, ἀνώμαλες ἀπό κάτω, ἀπελέκητες, γιά νά θηλιάζουνε πιό στέρεα μέσα στόν ἄμμο. Οἱ μαστόροι ἁπλῶναν ἕνα παχύ στρῶμα ἄμμο, καί πάνω ἐκεῖ τοποθετούσανε τίς μαλτεζόπλακες, ἀράδα, σέ λοξές γραμμές. Τό λοξό στρώσιμο παρουσιάζει μεγαλύτερη ἀντοχή, λένε οἱ τζινιέρηδες. Γιά ὁδηγό, στό ἀλφάδιασμα, δένανε σπάγγους, ἀπό τή μιά μπάντα

τοῦ σοκακιοῦ ἴσαμε τήν ἄλλη, σέ μεγάλα καρδιά μπηγμένα χάμω. Ἀφοῦ τελειώνανε καμιά δεκαριά ἀράδες στρώσιμο, βγάζανε τούς σπάγγους, ρίχνανε ἄμμο ἀπό πάνω, πού χωνότανε ἀνάμεσα στούς ἁρμούς, κ' ὕστερα σουλαντίζανε. Ἔτσι προχώραγε ἡ δουλειά. Χτίσιμο μπόσικο, πάνω στόν ἄμμο, θά 'λεγες, καί ὅμως αὐτός ὁ ντουσεμές κράταγε χρόνια καί χρόνια, καί σπάνιο νά λασκάριζε μιά πλάκα.

Ὁ Τζώνης στεκότανε τό δειλινό καί κοίταζε συλλογισμένος. Πές ἀπό ἀτσιγαριές, πές γιά νά ξελογιστεῖ ἀπό τόν πόνο του, κάποια στιγμή πού ὁ κύρ Σωτήρης Ἀλιφάντης πέρασε ἀπό κοντά του, τό πῆρε ἀπόφαση.

— Ἀφεντικό, μέ παίρνεις στή δουλειά σου;

Ὁ ἐργολάβος τόν κοίταξε καλόκαρδα. Τόσες βδομάδες τώρα πού ἐρχότανε στό μαχαλά, κάτι θά 'χε ἀκούσει γιά τό Τζώνη. Μά τόν εἶδε ἀχαμνό καί γουβιασμένο.

— Βαστᾶνε τά κότσια σου;

— Δοκίμασέ με.

Ὁ κύρ Ἀλιφάντης ἀνασήκωσε τούς ὤμους του. Μιά ἐλεημοσύνη κάνω, εἶπε μέσα του.

— Ἕνα ὀχταράκι μεροκάματο, τοῦ λέει. Μάστρο-Γιάννη, φώναξε τόν πρωτομάστορα, ὁ κύριος ἀπό δῶ –καί τοῦ 'κανε τό μάτι– πιάνει ἀπό αὔριο δουλειά. Βάλ' τονε στά ζεμπίλια.

Τόν βάλανε νά κουβαλάει ἄμμο. Ἀνακάθιζε πάνω στίς φτέρνες του, μέ τήν πλάτη γυρισμένη στό βουνό τόν ἄμμο, κρατώντας τό ζεμπίλι στή ράχη του ἀπό τό χερούλι. Τοῦ φτυαρίζανε ἄμμο μέσα στό ζεμπίλι –τοῦ μισογεμίζανε μονάχα, ἐλεημοσύνη εἶχε πεῖ τ' ἀφεντικό– κι ὁ Τζώνης πήγαινε κι ἔχυνε τόν ἄμμο ἐκεῖ πού δουλεύανε οἱ μαστόροι.

Πήγαινε ρέγουλα ἡ δουλειά. Μά κάποια μέρα, ἕνας γκεβεζές ἐργάτης, ἔβαλε μέ τρόπο μιά μαλτεζόπλακα μές στό ζεμπίλι τοῦ Τζώνη, καί φτυάρισε ἄμμο ἀπό πάνω. Ὁ Τζώνης, μιά, δυό, μέ τήν τρίτη κατάφερε νά σηκωθεῖ καί νά σταθεῖ στά πόδια του. Ἴσως νά ’πε μέσα του πώς τόν ἔπιασε μιά ξαφνική ἀδυναμιά. Προχώρησε δυό βήματα, λυγίσανε τά γόνατά του, μά πάλι ἀναστηλώθηκε. Ἄλλα δυό βήματα — καί ξαφνικά γονάτισε, τό πανωκόρμι του ἔγειρε μπροστά, καί τόν κουκούλωσε ὁ ἄμμος. Καλά πού δέν κύλησε ἡ μαλτεζόπλακα, νά τοῦ κάνει ζούπα τό κεφάλι.

Τρέξανε νά τόν βοηθήσουνε. Εἶχε πέσει στά μαλακά, πάνω στό στρωμένο ἄμμο. Ἀπό τή ντροπή του, κράταγε τό κεφάλι του σκυφτό κι ἔσφιγγε τίς γροθιές του. Εἴτανε τόσο κωμικός, τόσο ὑπερβολικά κωμικός, τόσο πέρ’ ἀπό τό κωμικό, πού κανένας δέ γέλασε. Τόν παρατῆσαν ἐκεῖ, γονατιστό, καί γυρίσανε στή δουλειά τους. Πάνω στήν ὥρα, ἔφτασε ὁ κύρ Σωτήρης Ἀλιφάντης γιά τή συνηθισμένη ἐπιθεώρηση. Ρώτησε τί συμβαίνει. Κάτι τοῦ ’πανε, δίχως νά μαρτυρήσουνε τή χιανετιά, ὁ ἐργολάβος ἀνασήκωσε τούς ὤμους του καί πῆγε παρακάτω.

Ὁ Τζώνης, πάντα στήν ἴδια θέση, γονατιστός, μέ τό κεφάλι σκυφτό. Τά μαῦρα μαλλιά του καί τ’ ἀξύριστα γένια του εἴχανε γίνει γκρίζα, πασπαλισμένα ἄμμο.

— Ἔ, Τζώνη, κουνήσου ἀπό κεῖ, μποδᾶς τή δουλειά, τοῦ φώναξε ὁ μάστορης.

Ἀναθώρησε. Καί μέ τήν πρώτη ματιά πού ἔριξε μπροστά του, τράβηξε μέσα τήν ἀνάσα του κι ἔμεινε μ’ ἀνοιχτό στόμα. Γιατί ἀντίκρυσε τήν ὀμορφιά τοῦ κόσμου.

Ἔκλεισε τά μάτια του καί πάλι τ' ἄνοιξε. Ἡ ὀπτασία εἴταν πάντα ἐκεῖ, οὔτε δέκα μέτρα πέρα. Μιά βικτώρια, μαύρη καί καλογυαλισμένη, ὅπως κ' οἱ δυό καράδες πού εἴτανε ζεμένοι, καουτζουτέ καρούλια, μέ κατεβασμένη τήν κουκούλα, εἴτανε σταματημένη στήν ἀρχή τοῦ σοκακιοῦ, γωνιά μέ τοῦ Σκλαβούνου τό σοκάκι.

Καί μέσα στήν καρότσα, ἡ ὀμορφιά τοῦ κόσμου. Δυό μάτια πελώρια, φουντουκιά, ὀρθάνοιχτα, πού τά ματόκλαδά τους ἀγγίζανε τά φρύδια καί ἰσκιάζανε τά μάγουλα, καί πιό κάτω, καταμεσῆς, ἕνα τριανταφυλλί μπουμπούκι. Αὐτό εἴτανε τό πρόσωπο. Κοντυλένια, μικροκαμωμένη, μέ θαλασσί μεταξωτό φουστάνι, ἄσπρα ντραντελένια γάντια ὥσαμε τόν ἀγκώνα, κράταγε στό δεξί της χέρι ἕνα μεταξωτό θαλασσί ὀμπρελίνο, γαρνιρισμένο μέ ἄσπρο πιτσίλι ὁλόγυρα. Τό κράταγε ἀνοιχτό, ἄν καί ὁ ἥλιος εἶχε φύγει ἀπ' τό σοκάκι καί φώτιζε μονάχα, πίσω της, τά κεραμίδια τοῦ δίπατου σπιτιοῦ τοῦ Σκλαβούνου. Ἕνα ρόδινο συννεφάκι, γελαστό, εἴταν σταματημένο πάνωθέ της, στό θαλασσί οὐρανό. Κάτω ἀπό τό φραμπαλά τῆς μακριᾶς φούστας της ξεπρόβαλλε, συγκινητικό, ἕνα μικρούτσικο μαῦρο λουστρινένιο γοβάκι λουϊκένζ, κι ἀχνοξεχώριζε ὁ ἀστράγαλος μέσ' ἀπό τήν ἄσπρη φιλντεκός κάλτσα. Ὦ ἄγγελε τοῦ Θεοῦ, ἔλεγες, μέσα σου.

Ὁ Τζώνης ἔβγαλε τήν ἀνάσα του κι ἀργοσηκώθηκε ἀπό χάμω.

— Σς, σς, ἔκανε ὁ καροτσιέρης γιά νά ἡσυχάσουνε οἱ δυό κυράδες, πού τινάζανε τό κεφάλι τους γιατί τσιμπούσανε οἱ ἀλογόμυγες.

Εἴκοσι μέ εἰκοσιδυό χρονῶ κοπέλα. Στή θαλασσιά τόκα της εἴτανε μπηγμένη μιά αἰγκρέτα, ὄχι ὄρθια, λοξά, στό πλάι. Τό φουστάνι της γαρνιρισμένο μέ ὅ,τι ἀπαιτοῦσε ἡ τελευταία μόδα, πλισεδάκια,

φιογκάκια, κορδελάκια, καί στό στῆθος, δεξιά, κρεμότανε ἀπό μιά χρυσή καρφίτσα, μέ χρυσή ἁλυσιδίτσα, ἕνα γυάλινο ρολογάκι, σφαιρικό, σά γυάλινη μπίλια, ἀπό κεῖνα, πού σάν τά κοιτάζεις ἀπό πίσω, βλέπεις ὁλάκερο, τό μηχανισμό, ροδοῦλες, πιστόνια, ζουμπερέκια, νά γυρίζουνε καί νά σαλεύουνε ἀδιάκοπα, ἴδιο μικροσκοπικό ἐργοστάσιο. Μιά καμέα μέ μαλαματένιο δέσιμο, πιασμένη μ' ἕνα χαλκαδάκι ἀπό μιά στενή μαύρη βελουδένια κορδελίτσα, στόλιζε τό λαιμό της. Καί κάτω ἀπό τά ντασντελένια γάντια, σπιθοβολιές ἀπό δαχτυλίδια καί βραχιόλια. Ὅλη μαζί, ἀλήθεια, εἶχε κάτι τό πολύτιμο, πλασμένη ἀπό ἀκριβό ὑλικό. Βέβαια, δουλεμένο ἐπιφανειακά, μά ὡστόσο ἀκριβό, πανάκριβο. Ὁλόγυρα στήν καρότσα, μιά λεπτή μυρωδιά ροδόσταμο.

— Ἔ, μαστρο-Γιάννη, τελειώνομε; ρώτησε ὁ κύρ Σωτήρης.

— Ναί, σίγουρα. Μεθαύριο παραδίνομε.

— Ταμάμ. Αὐτές τίς μέρες θά 'ρχομαι μαζί μέ τήν κυρία μου, γιά νά βλέπει τά ἔργα μου — κι ἔπαιξε τή λέξη πάνω στή γλώσσα του σά νά 'θελε νά τή γευτεῖ.

Μέ τέτοια κυρία, δέ μποροῦσε παρά νά 'ναι κι ὁ ἴδιος κύριος — κατά κάποιο τρόπο. Φαίνεται πώς οἱ δουλειές του, κ' οἱ κομπίνες του μέ τό Κονάκι, πηγαίναμε περίφημα.

Ὁ κύριος Ἀλιφάντης ἀνέβηκε στή βικτώρια, κάθισε πλάι στήν κυρία του, ὁ καροτσιέρης πλατάγισε τά χείλια του, καί ἡ καρότσα ξεκίνησε πάνω στά κουτσουτέ καρούλια της. Δέν εἴχανε μείνει περισσότερο ἀπό πέντε λεπτά. Ἡ καρότσα ξεμάκραινε. Ἀπό πίσω, φαινότανε τ' ἀνοιχτό ὀμπρελίνο, θαλασσί μές στό τριανταφυλλένιο δειλινό, πού δέν εἶχε γυρίσει ἀκόμα στό μενεξελί. Ἐκεῖνο τό ρόδινο συννεφάκι, λές καί τήν ἀκολουθοῦσε.

Ὁ Τζώνης στεκότανε στήν ἴδια θέση, ἐκεῖ πού εἶχε σηκωθεῖ. Τέλος, τό πῆρε ἀπόφαση πώς ἔφυγε ἡ καρότσα, καί μέ ἀργή περπατησιά πῆγε καί κάθισε στό κατώφλι μιᾶς πόρτα, στήν ἀρχή τοῦ σοκακιοῦ, ἐκεῖ πού ἐρχότανε κάθετα τό σοκάκι τοῦ Σκλαβούνου. Ἐκεῖ πού εἴτανε σταματημένη πρωτύτερα ἡ καρότσα. Ἔβγαλε ἀσυναίσθητα τή φυσαρμόνικά του ἀπό τήν τσέπη τοῦ παντελονιοῦ, καί ἀρχίνησε νά παίζει. Σιγανά, διακριτικά, ψαχουλεύοντας, σά νά μήν εἴταν βέβαιος γιά τά αἰσθήματά του ἤ γιά τό πῶς νά τά ἐκφράσει. Ποῦ καί ποῦ, ἀνάμεσα, ξέφευγε μιά τρίλια ἀπό κεῖνο τόν πεταχτό σκοπό τοῦ Ζιζῆ — ἤ τῆς Ζιζῆς. Οἱ γειτόνισσες, βγήκανε στά παράθυρα.

— Τζώνη, γιά ποιά μερακλώθηκες;

— Τζώνη, μοῦ κάνεις ἀπιστίες;

— Τζώνη μου, θά σέ περιμένω ἀπόψε.

— Τζώνη, μέ θές γιαβουκλού σου;

Τ' ὠχρό του πρόσωπο γίνηκε παντζάρι. Εἶχε ξεχαστεῖ. Εἶχε ξεχαστεῖ πώς δέ βρισκότανε στή μοναξιά του. Ἔχωσε τή φυσαρμόνικα στήν τσέπη του καί τό 'βαλε στά πόδια, καί πίσω του τόν κυνηγούσανε τά γέλια κ' οἱ φωνές.

Τό ἄλλο πρωί, δέν πῆγε νά πιάσει δουλειά στό ντουσεμέ. Μονάχα τό ἀπογεματάκι, ἀφοῦ πέρασε ἀπ' τό μπαρμπέρη καί ξουρίστηκε — ὄχι τζάμπα, ὁ μπαρμπέρης πληρώθηκε βάζοντάς του ἕνα τσαλίμι, πού τόν ἔστειλε τρικλίζοντας ὄξω ἀπό τό μαγαζί– κι ὅταν πιά ὁ ἥλιος ἄφησε στόν ἴσκιο τό κεπέγκι τοῦ καρσινοῦ ἀχτάρη, ὁ Τζώνης, φρεσκοξυρισμένος καί μέ στριμμένο μουστακάκι, ξανάπιασε τό πόστο του στό κατώφλι ἐκείνου τοῦ σπιτιοῦ, πού ἐρχότανε ντουρσεκλίδικο μέ τό Σκλαβούνου τό σοκάκι.

Σήμερα, ὁ Κος καί ἡ Κα Ἀλιφάντη φτάσανε πιό νωρίς. Ὁ ἴσκιος δέν εἶχε ἀκόμα ξεπεράσει τά πάνω παράθυρα τοῦ δίπατου σπιτιοῦ. Ὁ κύριος Ἀλιφάντης κατέβηκε ἀπ' τήν καρότσα καί ζύγωσε τό μάστρο-Γιάννη.

— Λοιπόν, τελεύομε αὔριο;

— Τελέψαμε ἀπό σήμερα. Μονάχα, αὔριο νά κοπανίσομε λιγάκι τίς μαλτεζόπλακες μέ τό σφυρί, γιά νά θηλιάσουνε πιό στέρεα. Καί τό ἀπογεματάκι, ἄς ποῦμε τέτοια ὥρα, παραδίνομε τό ντουσεμέ.

— Ἡ ἄλλη ἄκρια, πέρα ἐκεῖ πού βρίσκει τό χωματόδρομο, δέν ἔχει φόβο νά λασκάρει;

— Ἔλα νά δεῖς τί χτίσιμο τῆς ἔκανα.

— Πᾶμε — καί κινήσανε γιά κεῖ.

Ὁ Τζώνης, στό κατώφλι του, ἀψηφώντας ὁλάκερη τήν πλάση, ἔβγαλε τή φυσαρμόνικα κι ἀρχίνησε νά παίζει ἐκεῖνο τόν πεταχτό σκοπό. Αὐτόν εἶχε καταλήξει νά διαλέξει, ἀφοῦ παιδεύτηκε ὅλη νύχτα. Ἡ ἀγάπη θέλει χαρά, ὄχι μελαγχολίες.

Ἡ κυρία, μές στήν καρότσα, εἴτανε ντυμένη ὁλόιδια ὅπως χτές, φιογκάκια, κορδελάκια, πλισεδάκια, μόνο πώς ὅλα, φουστάνι, τόκα, ὀμπρελίνο, ἀντί θαλασσιά, εἴτενα κίτρινο λεμονί. Κι ἐκεῖνο τό συννεφάκι, ψηλά στόν οὐρανό, γύριζε σήμερα στό χρυσαφί. Καθότανε μέ τό πρόσωπο μισογυρισμένο πρός τά ἐδῶ, ἀκίνητη κάτω ἀπό τ' ἀνοιχτό λεμονί ὀμπρελίνο. Τά μεγάλα κουκλίστικα μάτια της, φουντουκιά μέ χρυσαφιές κουκίδες, λές καί κοιτάζανε δίχως νά βλέπουν τίποτα, δίχως τίποτα ν' ἀποτυπώνουν. Δέ γύρισε νά δεῖ τό Τζώνη, μπορεῖ καί νά μήν ἄκουγε τή φυσαρμόνικα. Τά πράγματα τοῦ κόσμου περνούσανε πάνωθέ της δίχως νά τήν ἀγγίζουν. Τίποτα δέ σάλευε πάνω στό πρόσωπό της, τά ματόφυλλά της δέν παίξανε οὔτε

μιά φορά. Ἔδινε τήν ἐντύπωση τῆς αὐτάρκειας, τῆς αὐτοτέλειας — ὅπως ταιριάζει νά 'ναι ἡ ἀπόλυτη ὀμορφιά. Δέν καμάρωνε, ὄχι, δέν καμάρωνε: εἴτανε σά νά κοίταζε μέσα σ' ἕναν καθρέφτη καί νά διαπίστωνε, ψυχρά, τή μοναδικότητά της, ἔχοντας συναίσθηση πώς δέν ὑπάρχει τίποτα τό ἐνδιαφέρον πέρ' ἀπό τόν ἑαυτό της. Ὄχι ἐγωισμός ἤ αὐταρέσκεια: ἡ ὁλοκλήρωση, τό τέλειο, πού δέν ἔχει καμιά ἐπιθυμία. Κάτι σά Νιρβάνα. Καί στό μεταξύ, ὁ Τζώνης δός του κι ἔπαιζε τό πεταχτό σκοπό στή φυσαρμόνικα.

Ὁ κύριος Ἀλιφάντης εἶχε ξεμπερδέψει μέ τήν ἐπιθεώρηση καί ξαναγύρισε στήν καρότσα.

— Ὥστε αὔριο παραδίνομε, εἶπε στό μαστρο-Γιάννη· Μπιτί! –κ' ὕστερα στράφηκε στήν κυρία του: — Μανταμίτσα, ἐσύ νά κάνεις τήν πρώτη βόλτα στόν καινούριο ντουσουμέ. Νά τόν ἐγκαινιάσεις. Νά τόν πατήσει τό γουρλίδικο ποδαράκι σου.

Ἔπαιξε τά ματόφυλλά της, μιά φορά. Κατέβηκε ἀπ' τή βικτώρια, κρατώντας στό δεξί της χέρι τό ἀνοιχτό ὀμπρελίνο, κι ἀνασηκώνοντας μέ τό ζερβί τή φούστα της γιά νά μή σέρνεται χάμω ἡ οὐρά. Ξεκινήσαμε μαζί, φαρφουρένια καί λεπτοκαμωμένη πλάι στόν ὄγκο τοῦ ἄντρα της, σέρνοντας πίσω της μιά μυρωδιά ροδόσταμο. Ἡ ἐπιδερμίδα της εἴτανε ἄσπρη, γαλατένια, φοδραρισμένη ρόζ. Ὁ Τζώνης τήν παρακολουθοῦσε μέ τό μάτι, δίχως νά σταματάει τό παίξιμο, πού τώρα γίνηκε ἀκόμα πιό πεταχτό, σάν ἐμβατήριο. Στά παράθυρα οἱ γειτόνισσες κουτσομπολεύανε, ἀφίνοντας τό Τζώνη στήν ἡσυχία του.

— Καλέ, γιατί κρατάει τήν ὀμπρέλα της ἀνοιχτή; Ἔφυγε ὁ ἥλιος.

— Θά 'ναι ἡ μόδα, ὡς φαίνεται.

— Μισή πορτσιόνα. Ἑφταμηνίτικια.

— Τί τῆς ρέχτηκε, κοτζάμ ἄντρας, καί τήν πῆρε;

— Τυχερά, κυρία Μερόπη μου.

— Γυναίκα του εἶναι ἤ μαντινούτα του;

— Νά τή φυσήξεις, θά πέσει χάμω.

— Νοστιμούλα, ὡστόσο.

— Ἄς εἶν' καλά τά λοῦσα. Ντύσ' τηνε μ' ἕνα τσιτάκι, καί σοῦ λέω 'γώ.

Πήγανε κ' ἤρθανε, δίχως τίποτα νά σαλέψει πάνω στό πρόσωπό της. Ἀνέβηκε πάλι στή βικτώρια, κοντυλένια, μή μου ἅπτου. Ξαφνικά, ὁ Τζώνης σταμάτησε νά παίζει, σηκώθηκε, ἔβαλε τή φυσαρμόνικα στήν τσέπη του, καί, βιαστικά, πῆγε στήν καρότσα καί γονάτισε μέ τό ἕνα γόνατο μπρός στό μαρσπιέ. Σήκωσε τά μάτια του στό πρόσωπό της.

— Vous permettez, madame;

Ἔπαιξε τά ματόφυλλά της, μιά φορά. Ὁ κύριος Ἀλιφάντης ξεκαρδίστηκε στά γέλια.

— Σήκω μωρέ! Δέν καταλαβαίνει φράγκικα ἡ κυρία μου.

Ὁ Τζώνης, γονατιστός, χαμογέλασε μέ συγκατάβαση, σά νά 'θελε νά πεῖ: ἐμένα, δέ μέ ξεγελνᾶς, ἤ: ἐσύ κοίταζε τή δουλειά σου, δέ νιώθεις ἀπό τέτοια.

— Vous permettez, n'est-ce pas, madame;

Καί μέ τό μανίκι του σφούγγισε τά λουϊκένζ γοβάκια της, πού εἴχανε ἀσπρίσει ἀπό τόν ἄμμο. Ὕστερα σηκώθηκε, ἔκανε μέ ἀξιοπρέπεια μιά ρεβερέντζα καί τραβήχτηκε πιό πέρα. Τά ματόφυλλά της δέν ξαναπαίξανε.

— Κοίτα, κοίτα, κυρία Μερόπη μου.

— Τί ἔγινε; Τί ἔγινε;

— Τῆς φίλησε τά ποδάρια.

— Ὁ λωλός; Ὁ λωλός;

— Ὁ λωλός. Ὁ Τζώνης.

— Ἄκουσες, κυρία Ζωή μου; Τσ' εἶπε, κούτσα μου τό μεγαλεῖο σου.

— Ὄχι, ὄχι.

— Τό 'πε φράγκικα.

— Ὁ λωλός;

— Ὁ λωλός.

— Φράγκος εἶναι ἤ Ρωμιός;

— Ποιός; ὁ λωλός;

— Ὁ λωλός.

Ὁ Παναής ὁ γιαπιτζής, πού εἶχε κάνει τή βόλτα του πάνω στήν ταβέρνα, ἤβαλε τή φούχτα του στό δεξί του ἀφτί:

Ἀραμπάς περνᾶ
σκόνη γί-νεταίαι,
σήκω τό φού-στανάκι σου
νά μή σκονί-ζεται.

— Μερσί, μουσιού! φώναξε τοῦ Τζώνη ὁ κύριος Ἀλιφάντης καί κάθισε πλάι στήν κυρία του. — Ὠρεμβουάρ γιά αὔριο, καί μέ τό μπαρδόν!

Διάολε! δέ θά τοῦ 'τρωγε τό μάτι μέ τά ψωροφράγκικά του, αὐτός ὁ ντίπ ζευζέκης, ὁ λωλός.

Ἡ καρότσα ξεκίνησε μέ συνοδεία τό χρυσαφί συννεφάκι. Τά παιδιά τριγυρίσανε τό Τζώνη κι ἀγναντεύανε νά ξεμακραίνει τ' ὀμπρελίνο, κίτρινο λεμονί μές στόν ἴσκιο, στοῦ Σκλαβοῦνου τό σοκάκι. Ἡ χτικιασμένη κοπέλα τραβήχτηκε ἀπ' τό παράθυρο καί

κατέβασε τό τζάμι, γιατί ὁ Αὔγουστος εἶχε ἀρχινήσει μέ δροσιές. Κάπου θά 'χε βρέξει, στή Μανησιά ἤ στό Ἐσκί-Σεχίρ. Τούτη τήν ὥρα ὅμως, ἔπεφτε τό μελτέμι.

Φέτος, τ' αὐγουστιανά μελτέμια φυσάγανε δυνατά. Μπορεῖ νά 'τανε δροσερά, μά πιλατεύανε τό μαχαλά. Ἡ Πούντα εἴτανε στό μάτι τοῦ βοριᾶ, ὁ ἄνεμος σάρωνε ὀλημερίς τ' Ἀλάνι, σήκωνε σκόνη μαζί μέ ξερές τριμμένες καβαλίνες καί φρόκαλα κάθε λογῆς, μπουκάριζε στά κάθετα σοκάκια σά μέσα σέ μπουγάζια, καί ἀπό κεῖ τόν στρίβανε τά παρασόκακα ἴδια ρουφῆχτρες.

Μύριζε πιά φθινόπωρο, μύριζε μελάνι, μύριζε σχολεῖο. Πολλά εἴτανε τά σημάδια τῆς ἀλλαγῆς. Ἀπό τό Δεκαπενταύγουστο χάθηκε ὁ γυρατζής μέ τή γλασάδα καϊμάκι. Τή σερβίριζε μέσα σέ ὄμορφα πιατάκια, κόκκινα καί χρυσά, γοῦστο ἀνατολίτικο, καί μ' ἕνα μεταλλίκι δροσιζόσουν καί φραινότανε ἡ καρδιά σου. Καί τό δειλινό ἔκανες τή βόλτα σου στό Κιαί, νά δροσιστεῖς βλέποντας τούς πλούσιους νά τρῶνε τή γλασάδα ἤ τήν πάστα τους στό Σπόρτινγκ Κλούμπ καί στό Καφέ ντέ Παρί τοῦ Φώτη.

Τώρα, ἐγκαταστάθηκε σ' ἕνα ντουρσέκι τοῦ μαχαλᾶ, μέ τή φουβού του, ὁ Ἠπειρώτης πού καψάλιζε καί πούλαγε φρέσκα νταριά. Βγῆκε στή γύρα κι αὐτός πού διαλαλοῦσε τό κιντίρ κιντίρ, νταρί σκαμένο στή φωτιά, μέ ξέχειλη τήν ψύχα του. Νά τό 'τρωγες μέσα σ' ἕνα βαθύ πιάτο μέ φρεσκοαρμεγμένο, χλιαρό ἀκόμα, κατσικίσιο γάλα, εἴτανε δῶρο Θεοῦ. Ὁ κατσικάς, μέ τίς τέσσερις κατσίκες του, πέρναγε κατά τίς πέντε τό ἀπόγεμα. Τό 'παιρνες εἴδηση ἀπό τίς κουδοῦνες τους, γκλάν, γκλάν, γκλίν, γκλίν, γκλάν, γκλάν. Τά βαριά μαστάρια τους, ἐξόν ἀπό ἐκεινῆς πού ἄρμεγε, κρέμονταν μέσα σέ πάνινες σακοῦλες, πάντα ὀγρές καί λιγδιασμένες. Τό μοῦτρο του ἔπαιρνε μιά

ἡδονισμένη ἔκφραση καθώς χάδευε τό μαστάρι –χάδι θά τό ’λεγες– καί τό γάλα ξεπεταγότανε βρύση ἀπό τίς ρόγες. Τά παιδιά παρακολουθούσανε τό ἄρμεγμα ἰδεασμένα, μεταλλάζοντας τό βάρος τοῦ κορμιοῦ τους ἀπό τό ἕνα πόδι στ’ ἄλλο.

Πάνω ἀπ’ ὅλα, τό σημάδι πού δήλωνε πώς ἔρχεται τό φθινόπωρο καί τό σχολεῖο, εἴταν ἡ μυρωδιά τοῦ ἀμπεριοῦ. Εἴχανε ἀνθίσει κιόλα οἱ ἀμπεριές, μέσα στό κάθε πρεβολάκι μοσκοβολοῦσε ἀμπέρι ὁ ἥλιος. Καλόβολα δεντράκια, νά σήκωνες τό χέρι σου ἔφτανες τήν κορφή τους. Ἔκοβες δυό ἀνθουλάκια, μικρούτσικες μπαλίτσες, κίτρινες βελουδένιες, ἔκοβες κι ἕνα φυλλαράκι τά ’δενες ὅλα μαζί, μέ ἄσπρη κλωστή, γύρω σ’ ἕνα σπιρτόξυλο, καί τά πρόσφερνες στή γιαβουκλού σου. Λένε, πώς στή γλώσσα τῶν λουλουδιῶν, τό κίτρινο σημαίνει ζήλεια. Μά ὅποιος ἀγαπάει ζηλεύει. Ζήλευε, τουλάχιστον, ἐκεῖνο τόν καιρό.

Καί ἡ κυρία τοῦ Κου Ἀλιφάντη, σάν ἔφτασε μαζί του μέσα στήν καρότσα τό ἄλλο δειλινό, εἶχε καρφιτσωμένα στό στῆθος της, μαζί μέ τήν ἁλυσιδίτσα τοῦ γυάλινου ρολογιοῦ, δυό ἀμπέρια μ’ ἕνα φυλλαράκι. Σίγουρα τά φοροῦσε δίχως κανένα νόημα, ὅπως δέν παίζουν καί κανένα ρόλο σ’ αὐτή τήν ἱστορία, ἐξόν περιγραφικό. Ἤ, διακοσμητικό. Ταιριάζανε πολύ ὄμορφα μέ τ’ ὀμπρελίνο καί μέ τό φουστάνι της, καί τά δυό μενεξελί ἀνοιχτό –φραμπαλαδάκια, κορδελάκια, φιογκάκια, πλισεδάκια– ὅπως καί μέ τό μενεξελί συννεφάκι ψηλά στόν οὐρανό, πού εἶχε ξεμείνει ἐκεῖ, μιά κ’ εἶχε πέσει τό μελτέμι.

Ὁ κύριος Ἀλιφάντης, μέ τά μπλού του σήμερα, ἐπίσημος, κατέβηκε ἀπ’ τήν καρότσα. Τόν ὑποδέχτηκε ὁ Χατζή Σάββας.

— Μουχτάρ ἐφέντη, σοῦ παραδίνω τό ντουσεμέ. Γκιουζέλ, ἔ;

— Ἄφεριμ, ἄφεριμ.

— Ἔλα μαζί μου νά τόν ἐπιθεωρήσεις.

Πήγανε ὥσαμε τήν ἄλλη ἄκρη καί γυρίσανε, ἀνάμεσα σέ μιά διπλή παράταξη ἀπό ἀνοιχτά παράθυρα, μάτια καί γλῶσσες.

— Γκιουζέλ, ἔ; ξανάπε ὁ κύριος Ἀλιφάντης.

— Τσόκ γκιουζέλ.

— Ὑπόγραψε πώς τόν παράλαβες.

Τοῦ 'δωσε ἕνα χαρτί μέ τό σουλτανικό τουρά καί μέ τούρκικα γράμματα. Ὁ μουχτάρης ἔβγαλε ἀπό τήν τσέπη μιά μπρούτζινη σφραγίδα κι ἕνα μικρό ταμπόν. Τό ἄνοιξε, πάτησε τή σφραγίδα στό μενεξελί μελάνι, ἀκούμπησε τό χαρτί στή φούχτα του γιά νά 'ναι μαλακιά ἡ ἐπιφάνεια καί νά πιάσει τό μελάνι, καί βούλωσε τήν ἀπόδειξη.

Τά παιδιά τοῦ μαχαλᾶ εἴχανε τριγυρίσει τήν καρότσα καί χαζεύανε τήν ὀμορφιά τοῦ κόσμου. Τή χαζεύανε μαγεμένα — κι ἀνήσυχα μαζί, μέ καρδιοχτύπι, σά νά 'χανε τό προαίσθημα πώς κάτι θά 'παιρνε μαζί της ἡ κυρία, φεύγοντας ἀπόψε τελειωτικά. Νιώθανε προκαταβολικά μιά στέρηση. Ἐκείνη, ὅλο τό διάστημα, καθισμένη μές στήν καρότσα, κάτω ἀπό τ' ἀνοιχτό μενεξελί ὀμπρελίνο, κοίταζε τόν ἑαυτό της, μέ τά χρυσαφένια φουντουκιά της μάτια στυλωμένα στό φανταστικό καθρέφτη. Τά ματόφυλλά της δέν παίξανε οὔτε μιά φορά.

— Ἔ, εἶπε ὁ κύριος Ἀλιφάντης, ἀνεβαίνοντας στήν καρότσα, ἀνοιχτόκαρδος ὅπως πάντα καί διαχυτικός. — Καροτσιέρη, τράβα τά λουριά!

Ἡ καρότσα ξεκίνησε μέ καλπασμό. Ὁ κ. Ἀλιφάντης κούναγε τά χέρια του στ' ἀραδιασμένα παράθυρα, δεξιά ζερβά:

— Γειά σας! Γειά σας! Καλορίζικος ὁ καινούργιος ντουσεμές!

Ξαφνικά, ὁ Τζώνης ὁ Χαρχάλας ξεπετάχτηκε ἀπό κάπου κι ἀρχίνησε νά τρέχει πίσω ἀπό τήν καρότσα. Τό μενεξελί ὀμπρελίνο εἶχε ἀνακατευτεῖ μέ τό μενεξελί σούρουπο τοῦ σοκακιοῦ.

Τά παιδιά ἀλαφιάσανε. Δέν τά ’χε ξεγελάσει τό προαίσθημά τους.

— Τζώνη! Τζώνη!

— Τζώνη! Γύρισε πίσω!

— Τζώνη!

Ὁ Τζώνης, μακροκάνης, ἔτρεχε πίσω ἀπ’ τήν καρότσα μ’ ἀνοιχτές καί γρήγορες δρασκελιές.

— Τζώνη! Τζώνη!

— Γύρισε πίσω!

Χυθήκανε μπροστά ὅλα μαζί γιά νά τόν φτάσουν.

— Τζώνη! Τζώνη!

Ἀπ’ τό σοκάκι τοῦ Σκλαβούνου, ἡ καρότσα ἔστριψε στό Χαλεπλί σοκάκι, ὁ Τζώνης δέκα μέτρα πίσω της. Σά φτάσανε στό ντουρσέκι τά παιδιά καί στρίψανε κι αὐτά, εἴδανε τήν καρότσα καί τό Τζώνη στήν ἄλλη ἄκρη τοῦ σοκακιοῦ.

— Ἴσα, παιδιά!

Μονάχα ὁ Σταυράκης εἶπε:

— Ἐγώ δέν πάω — καί γύρισε πίσω, μουρμουρίζοντας: — Καλά κάνει ὁ Τζώνης...

Ἡ καρότσα ἔστριψε δεξιά. Εἶχε μεγαλώσει ἡ ἀπόσταση πού τή χώριζε ἀπό τό Τζώνη, μά ὥσπου νά πεῖς κίμινο ἔστριψε κι αὐτός.

— Ἴσα, παιδιά!

Ἡ γραμμή τῶν παιδιῶν ἀραίωσε κομπολόι. Μπροστά ἔτρεχε ὁ Γιακουμής. Στό κάτω ντουρσέκι τοῦ Χαλεπλί, σταμάτησε καί κοίταξε

δεξιά, στό Τσιβιλί Ντουβάρι. Οὔτε καρότσα φαινότανε οὔτε Τζώνης. Οὔτε καί στό σοκάκι πού ἔβγαζε λοξά στοῦ Ζέρβα τό φοῦρνο.

Φτάσανε καί τ' ἄλλα παιδιά, ἕνα-ἕνα.

— Τρεχᾶτε, βρέ! Γιατί σταθήκαμε;

— Πάει ὁ Τζώνης.

— Ποῦ πάει;

— Ἔφυγε. Πέρα.

— Μπορεῖ νά ξαναγυρίσει.

Μά ὅλα ξέρανε πώς δέ θά ξαναγύριζε ὁ Τζώνης. Πώς δέν ξαναγυρίζεις ἀπό ἕναν κόσμο σάν αὐτόν πού πήγαινε ὁ Τζώνης.

Πήρανε τό δρόμο πίσω γιά τ' Ἀλάνι.

— Δέ θά ξαναγυρίσει ὁ Τζώνης;

— Ὄχι, δέ θά ξαναγυρίσει.

— Μπορεῖ νά ξαναγυρίσει.

— Δέ θά ξαναγυρίσει.

Οὔτε ὁ Τζώνης θά ξαναγυρίσει, οὔτε ἡ ὀμορφιά τοῦ κόσμου. Πάει. Τέλεψε.

Στ' Ἀλάνι, τά κορίτσια, πού παίζανε «λέγκε λέγκε ρεστερά», σταματήσανε τό παιχνίδι τους.

— Ποῦ εἴσασταν; Ἀπό ποῦ γυρίζετε λαχανιασμένοι;

— Ἔφυγε ὁ Τζώνης.

— Ἔ, κι ἀπέ;

— Δέ θά ξαναγυρίσει.

— Ἔ, κι ἀπέ;

Ἄπονα θηλυκά.

Ὡστόσο ἡ Κατερίνα, ἡ Κατερινούλα, ἐκείνη πού, μωρό, τήν ποτίζανε κουτόχορτο γιά νά κοιμᾶται, ξακαρφίτσωσε ἀπό τό στῆθος

τῆς ποδιᾶς της δυό ἀμπέρια μ' ἕνα φυλλαράκι, δεμένα μέ ἄσπρη κλωστή γύρω σ' ἕνα σπιρτόξυλο, καί τά 'δωσε τοῦ Γιακουμῆ, τοῦ γιοῦ τοῦ μπαξεβάνη.

— Μή χολοσκᾶς, τοῦ λέει. Ἐγώ εἶμ' ἐδῶ γιά σένα.

Κανένας δέν ἤξερε τί ἀπόγινε ὁ Τζώνης. Ξεχάστηκε μέ τόν καιρό. Πότε καί πότε, τά παιδιά τόν βάζανε στό νοῦ τους, κοντά σ' αὐτόν καί τήν κοκόνα μέσα στήν καρότσα.

Καί οἱ ἐφημερίδες ἀγνοήσανε τήν ἐξαφάνιση τοῦ Τζώνη. Κ' οἱ τρεῖς ἑλληνικές ἐφημερίδες, πού βγαῖναν ἐκεῖνο τόν καιρό. Δυό πρωινές καί μιά ἀπογεματινή, πού ὅλες κυκλοφορούσανε ὡστόσο κατά τίς τέσσερις μετά τό μεσημέρι, γενικά δισέλιδες. Ὁ γερο-καμπούρης ἐφημεριδοπώλης –τά παιδιά τόν παίρνανε ἀπό πίσω καί τόν φωνάζανε «γαρδαρόμπα» — διαλαλοῦσε στά σοκάκια:

— Μεγάλη ἐφημερίς μέ σπουδαίας εἰδήσεις!

«Μέ σπουδαίας εἰδήσεις». Καί ὅμως δέ γράψανε τίποτα γιά τήν ἐξαφάνιση τοῦ Τζώνη, ἀπασχολημένες μέ τούς καυγάδες τους καί μέ ἄλλα σοβαρά ζητήματα. Νά, λόγου χάρη, ἡ πιό λογία ἀπό τίς δυό πρωινές ἐφημερίδες, εἶχε προκηρύξει ἐκεῖνες τίς μέρες ἕνα διαγωνισμό πού ἄφησε ἐποχή: «Ἐάν δέν ἦσθε αὐτό τό ὁποῖον εἶσθε, τί θά ἠθέλατε νά ἦσθε;» Καί βραβεύτηκε αὐτή ἡ ἀπάντηση μέ τό βαθύ νόημα: «Ἐάν δέν ἤμην αὐτό τό ὁποῖον εἶμαι, θά ἤθελον νά ἤμην χρυσαλλίς περιιπταμένη ἀπό ἄνθους εἰς ἄνθος.» Ἄφησε ἐποχή στήν κοινωνία καί σχολιαζότανε στά σαλόνια.

Ὅπως καί νά 'ναι, ὁ Τζώνης δέν ξαναφάνηκε στοῦ Χατζηφράγκου. Τά παιδιά τριγυρίσανε κάμποσες μέρες στούς ἄλλους μαχαλάδες, μέ τήν ἐλπίδα νά τόν ἀνακαλύψουν. Μονάχα ἐκεῖνος ὁ πιτσιρίκος, καί πού τό μοῦτρο του εἴτανε πάντα πασαλειμμένο τσικολάντες, καί πού

εἶχε ζητήσει ἀπό τό Τζώνη νά τόν συχωρέσει γιατί θά μεταλάβαινε, εἶπε πώς τόν εἶδε στά Τράσα.Τοῦ κάνανε ἀνάκριση, τόν πιλατέψανε νά μαρτυρήσει τήν ἀλήθεια, καί τέλος ὁμολόγησε πώς εἶχε δεῖ μονάχα τήν κοκόνα μέσα σέ μιά καρότσα.

— Εἴταν ἐκείνη;

— Θαρρῶ, ἀποκρίθηκε κλαίγοντας ὁ μικρός.

— Εἶσαι σίγουρος;

— Ὄχι. Δέν κράταγε ὀμπρέλα.

Ὁ Ἀρίστος ἔβαλε μιά ἰδέα στό νοῦ του, τή στριφογύρισε κάμποση ὥρα: ἡ κυρία μέ τ' ὀμπρελίνο μπορεῖ νά 'τανε ἡ θαλασσινή κοπέλα, ἡ κοπέλα τοῦ γιαλοῦ. Μά ὄχι, ἐκείνη εἶχε ἄλλη γλύκα. Καί μύριζε πικραμύγδαλο καί φύκι. Ὄχι ροδόσταμο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑΤΟ

Ὁ σκύλος

Τίς πρῶτες τρεῖς μέρες τοῦ Αὐγούστου, μέ τά δρίματα, οὔτε λόγος γιά θάλασσα καί μπάνια. Τό κορμί σου γεμίζει σπυριά, πέφτουνε τά μαλλιά σου, λιώνουνε τά ροῦχα σου. Μά σάν περάσανε τά δρίματα, ὁ Ἀρίστος δέν ἄφινε ἡσυχία τό Σταυράκη. Πότε θά ξαναπᾶνε νά κολυμπήσουνε στό Μερσινλί;

Εἶχε καταφέρει τή μητέρα του νά πάρουνε τή Φλόξ στό σπίτι. Ἡ σκυλίτσα δέν ἔφερε μεγάλες δυσκολίες. Τῆς μίλησε ὁ Σταυράκης: Φλόξ, εἶναι γιά τό καλό σου. Θά 'ρχομαι τρεῖς καί τέσσερις φορές τή μέρα, θά βγαίνομε μαζί, θά σοῦ φέρνω κόκαλα. Ἡ Φλόξ κούνησε

τήν ὀριά της, λές καί κατάλαβε. Κι ἔπειτα, ἡ μυρωδιά τοῦ Ἀρίστου τῆς εἴτανε γνωστή. Φιλική μυρωδιά. Ὀσμίστηκε τό σπίτι, τούς ἀνθρώπους τοῦ σπιτιοῦ: ἡ ἴδια μυρωδιά. Τήν πρώτη μέρα, ἔξυσε μιά δυό φορές τήν πόρτα μέ τά μπροστινά ποδάρια της, καί γάβγισε παραπονιάρικα, μά σέ λίγο ἦρθε ὁ Σταυράκης καί τήν ἔβγαλε σεργιάνι, καί σάν ξαναγύρισε εἴταν συμμορφωμένη. Συνήθισε σιγά-σιγά. Καί τά κόκαλα πού ἔφερνε ὁ Σταυράκης, τά 'δινε τοῦ Ἀρίστου γιά νά τήν ταΐσει. Σ' αὐτό τό ζήτημα, δέν ἔχει διαφορά ὁ σκύλος ἀπ' τόν ἄνθρωπο. Σέ ἄλλα, εἶναι καλύτερός του.

— Σοῦ 'κανα τό χατίρι γιά τή Φλόξ, παραπονέθηκε ὁ Ἀρίστος. Ἐσύ ὅμως, δέν εἶπες νά...

— Τί μοῦ τό κοπανᾶς οὔλη τήν ὥρα; Θές πληρωμή γι' αὐτό; Νά σέ πλερώσω.

— Ποιός σοῦ μιλάει γιά πλερωμή;

— Λέω.

— Χατίρι σοῦ 'κανα. Καί ὅποτες θές νά σέ προμελετήσω.

— Καλά βρέ! Τ' ἄκουσα! Τό ξέρομε πώς εἶσαι ἀτσίδα στά μαθήματα. Γιατί μοῦ τό χτυπᾶς οὔλη τήν ὥρα;

— Δέ στό χτυπάω. Μέ ξέρεις γιά φίλο σου;

— Καλά, βρέ Ἀρίστο, εἶπε ὁ Σταυράκης πιό μαλακωμένα. Ἄσε με τώρα. Φλόξ, ἐδῶ!

Παράτησε τόν Ἀρίστο κι ἔφυγε μισοτρέχοντας, καί πλάι του ἡ Φλόξ, ὅλο χαρές. Ὄπα, Φλόξ! Γάβ, τοῦ ἀποκρινότανε ἡ σκυλίτσα καί πήδαγε μπροστά του κι ἔφερνε βόλτες γύρω του. Φλόξ, ἀπόρτ!... Ὅλα τά κατσαδόρικα σκυλιά τοῦ μαχαλά, ξέρανε γαλλικά. Τ' ἀφεντικά τους δέν εἴχανε ἰδέα τί γλώσσα εἴτανε: τό παίρνανε, ἀναντάν μπαμπαντάν, πώς εἴτανε ἡ γλώσσα τῶν σκυλιῶν.

— Φλόξ, ἀπόρτ!

Ἔφτυνε μιά πέτρα, τήν πέταγε ἀλάργα, ἔτρεχε ἡ Φλόξ σήκωνε ντουμάνι σκόνη πάνω στό φρενάρισμα, τσουλώντας μέ τά μπροστινά ποδάρια της γιά νά κόψει φόρα, φτερνιζόταν, ἔπιανε τήν πέτρα στό στόμα της, τήν ἔφερνε πίσω, στεκότανε μπροστά του καί τόν κοίταζε κουνώντας τήν ὀριά της: — Ντόν, Φλόξ!... Δέν τήν παράδινε καί τόσο εὔκολα: εἴταν ἕνα μικρό κουσούρι γιά σκυλί τῆς κάτσας. — Ντόν, Φλόξ!... Τέλος τήν ἄφινε στά χέρια τοῦ ἀφεντικοῦ της, γεμάτη σάλια. — Ὅπα, Φλόξ! Ὅπα, Φλόξ! Φτού! Φλόξ, ἀπόρτ!

Ἔτσι παίζοντας, περάσανε τ' Ἀλάνι καί φτάσανε στά πρεβόλια, ὁ Σταυράκης κοντανασαίνοντας, ἡ Φλόξ μέ τή γλώσσα κρεμασμένη. Σήκωσε τό μουσούδι της καί κοίταξε τ' ἀφεντικό της, ὕστερα τό χαμήλωσε, ἔβαλε μέσα τή γλώσσα της καί ὀσμιζότανε τό χῶμα, μέ τήν ὀριά της τσιτωμένη.

— Ἔλα, Φλόξ!

Τραβήξανε ξεκούραστα μέσ' ἀπό ἕνα δρομάκι πού ἔκοβε τά πρεβόλια λοξεύοντας, στρίβοντας δῶθε κεῖθε. Στενός χωματόδρομος, σίγουρα δέ χώραγε νά περάσει ἀραμπάς. Ἀπό τή μιά κι ἀπό τήν ἄλλη, χαμηλοί φράχτες, γκριζοκίτρινοι, ἀπό ξερή λάσπη ἀνάκατη μέ ἄχερα. Ἕνα μαγκανοπήγαδο ἔτριζε κάπου, μονότονα, τζαγκρουνιστά. Ἐδῶ κι ἐκεῖ, ὅπου δέν εἴτανε μπαξές μέ ζαρζαβατικά, οἱ καϊσιές καί οἱ τζανεριές ρίχνανε λίγο περισσευούμενο ἴσκιο στό δρομάκι. Κάποιος, μπορεῖ ἀνεβασμένος σ' ἕνα δέντρο, φώναξε:

— Βρέ σύ μικρέ! Ποῦ τό πᾶς τό σκυλί μέσα στή ντάλα τοῦ ἥλιου; Δέν τό λυπᾶσαι;

Ὁ Σταυράκης κοίταξε δεξιά ζερβά, μά δέν εἶδε κανέναν. Ὡστόσο ἀντιφώναξε, ἀπό φιλότιμο:

— Δέ θά μοῦ μάθεις ἐσύ ἐμένανε ἀπό σκυλιά!

Δέν εἴτανε δά καί ντάλα. Ὁ ἥλιος χτύπαγε στό σβέρκο, σέ δυό ὧρες θά βασίλευε, Αὔγουστος μήνας. Δέν εἴτανε ντάλα, μά ἡ ζέστη βούιζε, τό πουκάμισο κόλλαγε πάνω στό κορμί, μιά ὑγρή ζέστη, δέ φύσαγε ἀπό πουθενά. Τά μελτέμια εἴχανε κρατήσει δεκαπέντε μέρες, ἀπό τό καινούργιο φεγγάρι ὥσαμε τή γέμισή του, τότε πού γίνηκε ἡ ἔκλειψη, καί τώρα πιάσανε μπουνάτσες, φύλλο δέ σάλευε.

Τό δρομάκι ἔβγαζε σέ μιάν ἁπλοχωριά. Σπανό μέρος, ξεραΐλα, κάτι σά φροκαλαριό. Μά σάν ἔστριβες τό φράχτη, δεξιά, σάστιζες μέ τήν ἀλλαγή. Μιά μοναχική τσικουδιά, πηχτή ἀπό φύλλα, φάνταζε σάν ὁλάκερο δάσος πλάι σέ μιά νεροσυρμή. Τό νεράκι ἔτρεχε γάργαρο μέσ' ἀπό πράσινα χορτάρια, δέν ἤξερες ἀπό ποῦ ἐρχότανε καί ποῦ χανότανε, μπορεῖ ἀπόνερα καί περισσέματα ἀπό τό πότισμα τῶν πρεβολιῶν. Ὅλα καλά καί ὄμορφα σέ τούτη τήν ἀπόμερη γωνιά, μονάχα πώς τό μάτι σκόνταφτε πάνω στό ψηλό θεμέλιωμα τῆς σιδερογραμμῆς, πού δέ σ' ἄφινε νά δεῖς, πίσω του, ἄλλο ἀπό τρία καβάκια, ἀπό τή μέση καί πάνω, ὁλόιδια στό μπόι καί στό σχῆμα, σάν νά τά 'χε φτιάξει τρίδυμα ἡ μάνα τους. Ἡ Φλόξ ἔπεσε μέ τά μοῦτρα στό νερό κι ἔπινε, χλάπ χλάπ, μέ τή γλωσσάρα της.

Ὁ Σταυράκης ξάπλωσε στό χορτάρι, στόν ἴσκιο τῆς τσικουδιᾶς, τά χέρια του δεμένα κάτω ἀπ' τό κεφάλι. Μά κάτι φούντωσε μέσα του ξαφνικά, γιατί ἀνακάθισε, μέ τή ράχη του ἀκουμπιστά στό δέντρο.

— Ἄει στό διάολο, εἶπε φωναχτά. Ἔτσι μοῦ 'ρχεται νά...

Δέν ἤξερε κι ὁ ἴδιος τί τοῦ ἐρχότανε νά κάνει. Μπορεῖ τίποτα. Ἕνας βαριεστημός, ἕνα παράπονο ἀπ' ὅλα. Κι ἀπό τό σπίτι του, κι ἀπό τούς δικούς του, κι ἀπό τά παιδιά, κι ἀπό τά σοκάκια — πάει κι ὁ Τζώνης, τυχερός ὁ Τζώνης. Γιατί ὁ Τζώνης τυχερός; Δέν ἤξερε... Ὄχι, τό

’ξερε, ἤξερε καί τί ἤθελε νά κάνει. Τό ’ξερε μά δέν τό μολογοῦσε οὔτε στόν ἑαυτό του.

— Βρέ Φλόξ, ἐμεῖς οἱ δυό...

Ἡ σκυλίτσα, καθισμένη ἀντίκρυ του, κούνησε τήν ὀριά της. Τίναζε πότε καί πότε τό κεφάλι της, καί χάπ! ἅρπαξε στόν ἀέρα ἕνα πετούμενο ζουζούνι.

Βαριεστημένος κι ἀπό τ’ Ἀλάνι κι ἀπό τά παιδιά κι ἀπό τό τσιλίκι κι ἀπό τῆς μάνας τό λουρί κι ἀπό τό γλασατζή... Θά ’ρθει ὁ χειμώνας, τρίς χειρότερος, ὁ χαλβατζής, ὁ καστανάς, γκρίνια στό σπίτι, μελαγχολία οἱ σερνάμενες φωνές, ὄξω, μέσα στό σούρουπο: κάστανα ζεστά!... χάαλβα! χαλβαδάκι!... σάαλέπ!... πνιγμένες οἱ φωνές μές στή βροχή, τό σαραντάμερο... χάαλβα!... μπροστά στό ἀνοιχτό κι ἀδιάβαστο βιβλίο... τό λαμπάκι κάπνιζε καί μύριζε πετρόλαδο... νά πεταχτεῖ μιά στιγμή στοῦ Ἀρίστου ν’ ἀντιγράψει τά προβλήματα γιά νά μήν τόν βάλει κράτηση ὁ δάσκαλος — μάλιστα, κύριε δάσκαλε, δέ μελετάω, δέ σέ φοβᾶμαι... ξυλιές στό χέρι μέ τό χάρακα... δέ σάλεψε ποτέ οὔτε τόσο δά τό φρύδι μου...

— Βρέ Φλόξη, βρέ Φλοξούλα, σ’ ἔδειρα ποτές;

Ἡ σκυλίτσα σηκώθηκε, ἦρθε κοντά του κουνώντας τήν ὀριά της, ξάπλωσε πλάι του κι ἀκούμπησε τό μουσούδι της πάνω στό γόνατό του. Ξαφνικά, σήκωσε τό κεφάλι της καί ὀσμίστηκε. Πρῶτα ἡ μύτη της πῆρε εἴδηση τό τραῖνο καί ὕστερα σαλέψανε τ’ ἀφτιά της. Σηκώθηκε στά τέσσερα κι ἄρχισε νά γαβγίζει, γυρισμένη δεξιά.

— Φλόξ, κούς-λά!

Ἅπλωσε τό χέρι του, τήν ἔπιασε ἀπ’ τό κολιέ μέ τίς γαλάζιες χάντρες καί τήν κάθισε χάμω μέ τό ζόρι. Ἡ Φλόξα γρύλισε σιγανά καθώς πέρναγε, ψηλά, τό τοπικό τραῖνο τοῦ Μπουτζᾶ, βουερό,

βροντολογώντας καί τραντάζοντας, σέρνοντας τρία μακριά βαγκόνια μπόγκεϋ. Ἀπό ἕνα φαρδύ παράθυρο τοῦ πρώτου βαγκονιοῦ, δυό κυρίες, καθισμένες ἀντίκρυ ἡ μιά στήν ἄλλη, κοιτάζαν ὄξω καί κάτι λέγανε χαμογελώντας.

Μπορεῖ νά λέγανε, κοίτα τί ὄμορφο γκρούπ, τό παιδί μέ τό σκύλο κάτω ἀπό τό δέντρο — μπορεῖ νά λέγανε τί εὐτυχισμένος πού φαίνεται ὁ μικρός, νά ’χα μαζί μου τό κοντάκ μου θά τραβοῦσα ἕνα ἐνσταντανέ, θά κολλοῦσα τή φωτογραφία στό ἀλμπώμ μου, κι ἀπό κάτω θά ’γραφα ΕΥΤΥΧΙΑ... Ναί, ἴσως νά ’ταν αἰσθητικές οἱ δυό κυρίες.

Βαριεστημένος κι ἀπό τήν καλοσύνη, ἀπό κείνη τή γλυκερή ὁμιλία. Ἔκανε μιά γκριμάτσα, σά ν’ ἀνέβηκε ἀπό μέσα του ἕνα μπούχτισμα.

— Βρέ Φλόξ, σέ ταπεινώνουν μέ τήν καλοσύνη τους. Λές καί σοῦ κάνουν ἐλεημοσύνη.

Νά μελετᾶς παιδί μου, νά γίνεις καλός ἄνθρωπος. Ἡ μάνα τοῦ Ἀρίστου, γλυκομίλητη, τώρα πού τήν ἔβλεπε συχνά, σάν πήγαινε στό σπίτι τοῦ Ἀρίστου γιά τή Φλόξ — σά νά τοῦ ’λεγε, κοίτα τί ὄμορφα καί ἥσυχα πού εἶν’ ἐδῶ, τό φαντό τραπεζομάντηλο, ἡ κρεμαστή λάμπα βαμμένη μέ ἀσημιά μπογιά, «Καληνύχτα» κεντημένο στό δέσιμο τῆς κουνουπιέρας τοῦ Ἀρίστου, νά ’σαι καλό παιδί, νά μελετᾶς, τί βαθμούς εἶχες, ὁ Ἀρίστος μου προβιβάστηκε μέ ἐννιάμισι, πόσο χρονῶ εἶσαι –σά νά μήν τό ’ξερε– ἄ, κοντά δυό χρόνια μεγαλύτερός του, καί τοῦ χρόνου, ἄν θέλει ὁ Θεός, βγάζετε μαζί τό δημοτικό...

— Βρέ Φλόξ, γιατί δέ θέλει ὁ Θεός νά ’ναι χαρούμενο τό σπίτι μου;

Ἡ Φλόξ χασμουρήθηκε. Πλάγιασε πάνω στό πλευρό κι ἔκλεισε τά μάτια της. Κανένα τσίβισμα εἴτε φρουφρούρισμα μέσα στή φυλλωσιά

τῆς τσικουδιᾶς. Τό καθημερινό βροντολόγημα καί οἱ καπνιές τοῦ τραίνου εἴχανε διώξει τά πουλιά.

Ὁ Σταυράκης καθότανε, μέ τή ματιά του στυλωμένη στό ἀνάχωμα τῆς σιδερογραμμῆς, χτιστό σ' ἐκείνη τή μεριά. Οἱ πράσινες πελεκημένες πέτρες εἴχανε μαῦρα μακρουλά ξεχύματα ἀπό λάδια τῆς μηχανῆς. Νά τόν ρωτοῦσες, θά ὁρκιζότανε πώς τίποτα δέ σκέφτεται, καί εἴταν ἀλήθεια, μονάχα πώς περνούσανε ἀπό τό νοῦ του ἀσυναίσθητα, σά μύριες φωτογραφίες κολλημένες πλάι πλάι πάνω σέ μιά κορδέλα, τά περιστατικά τῆς σύντομης ζωῆς του, ἀπό τότε πού εἶχε ἀρχίσει νά δουλεύει τό μνημονικό. Ἡ κορδέλα ξετυλίχτηκε σάν ἀστραπή, ὥσαμε τό τέλος, δίχως νά σταματήσει πουθενά, καί ὕστερα, σά νά 'χε κάνει μιά παράλειψη, ξανάρχισε μονάχη της νά ξετυλίγεται ἀπό ἀρχῆς ἀρχῆς, πιό ἀργά τούτη τή φορά. Τό κιόσκι τῆς «Ἐδέμ» – πᾶνε πέντ' ἕξι χρόνια, πού τό γκρεμίσανε– ξύλινα ἀλογάκια στριφογυρίζανε γύρω τριγύρω, ὁ πατέρας του (ὁ φουκαράς, εἶπε μέσα του ὁ Σταυράκης) θέλησε νά τόν καθίσει πάνω σ' ἕνα ἀλογατάκι (ὁ Σταυράκης συνειδητοποίησε τό περιστατικό καί χαμογέλασε), ὅμως αὐτός (τριῶ χρονῶ; τεσσάρω;), φοβότανε κι ἔβαλε τά κλάματα, καί τότε ὁ πατέρας του, κοτζάμ ἄντρας, καβάλησε τ' ἀλογατάκι καί τόν πῆρε πάνω στά γόνατά του, κι ὁλάκερος ὁ κόσμος γύριζε γύρω τριγύρω... Περάσανε γρήγορα κάμποσες φωτογραφίες, ὕστερα πάλι σιγάνεψε ἡ κορδέλα — μά δέ γίνεται, θά 'τανε φαντασία του, ἤ ἕνα ὄνειρο σάν ἐκεῖνο πού εἶχε δεῖ μιά νύχτα κι ἀγριεύτηκε, δέν τό θυμότανε πιά τό ὄνειρο, μά εἶχε ἀγριευτεῖ, σηκώθηκε ἀπ' τό κρεβάτι του, μπορεῖ ἀκόμα κοιμισμένος, καί πῆγε νά πλαγιάσει στό κρεβάτι τῆς Ἀνθίππης. Μά δέ μπορεῖ, θά 'τανε φαντασία ἑξάχρονου παιδιοῦ, τέτοια πράματα δέ γίνουνται

στόν κόσμο, ἀδύνατον, ἕνας μισός ἄνθρωπος, μονάχα πανωκόρμι, ὄχι ἄνθρωπος, ἕνα πράμα, καί ὅμως περπάταγε αὐτό τό πράμα, στηριζότανε πάνω στά χέρια του, περασμένα μέσα σέ τσόκαρα, κλάκ κλάκ τά τσόκαρα, σά νά τά φόραγε στά πόδια του –ποιά πόδια του;– στηριζότανε πάνω στά χέρια του, ἀνασήκωνε τό πανωκόρμι του καί τό 'φερνε πιό μπρός, ντούκ, ἔκανε μουντά τό πανωκόρμι του χτυπώντας χάμω, ἔτσι περπάταγε, εἶναι ραμμένος, λέγανε, πάνω σέ χοντρό διπλό καί τρίδιπλο πετσί, καί ἄλλοι λέγανε, εἶναι ἀπό γεννησίμιο του, καί ὅλοι λέγανε, θέλημα Θεοῦ, ὁ Θεός, ὁ Θεός...

Πετάχτηκε ἀπότομα, ἔπεσε πάνω στήν κοιμισμένη Φλόξ, τήν ἄδραξε ἀπό τίς μαλακές πέτσες τοῦ λαιμοῦ καί τήν τράνταξε.

— Φλοξούλα, γίνουνται τέτοια πράματα; γίνουνται τέτοια πράματα;

Ἡ σκύλα στρίγγλισε ἀπό τόν πόνο, τινάχτηκε, τοῦ ξέφυγε, στάθηκε πιό πέρα καί τόν γάβγισε μαλακά, σά νά τόν μάλωνε.

Ὁ ἴσκιος τῆς τσικουδιᾶς εἶχε μακρύνει, ἄγγιζε τώρα τό θεμέλιωμα τῆς σιδερογραμμῆς.

Στό γυρισμό, ὁ ἥλιος χτύπαγε κατάματα, μά ὥσπου νά φτάνανε στ' Ἀλάνι θά 'χε βασιλέψει. Βασίλεψε μισοδρομίς. Μιά δροσιά, ὑγρή, ἀνέβαινε ἀπ' τούς μπαξέδες κι ἀπό τά μποστάνια. Γλύκανε ὁ οὐρανός, ἕνα ξέθωρο γαλαζοπράσινο χρῶμα πάνω ἀπό τήν πορτοκαλιά βαφή πού εἶχε ἀφίσει ὁ ἥλιος, πέρα, πίσω ἀπό τήν πολιτεία. Ψηλά, ὁ θόλος, ἴδιος ἀχνισμένος κρύσταλλο. Μιά γαλήνη κατέβαινε ἀπό κεῖ πάνω. Ὁ Σταυράκης τήν ἀνάσανε βαθιά. Κάτι ἀναδεύτηκε μέσα του. Δυσκολευότανε νά τό ἐξηγήσει, καί πήγαινε συλλογισμένος, μέ τό κεφάλι του σκυφτό.

Ἕνα φλώρι τσίβισε πρίν νά τό πάρει ὁ ὕπνος. Ὁ τσίβος του εἴταν κι αὐτός μέσα στό σχέδιο τῆς γαλήνης.

Ἡ Φλόξ κοντοσταμάτησε καί γάβγισε.

— Σούς, Φλόξ! ἔκανε ἀνυπόμονα ὁ Σταυράκης, νευριασμένος, σά νά ’χε σπάσει τό κρούσταλλο ἡ Φλόξ.

Ὁ σκύλος τόν κοίταξε παραξενεμένος, μέ μιά ἐρώτηση μές στά μυωπικά του μάτια. Ὡστόσο, στό δρόμο πού ἀπόμενε νά κάνουν ἔγερνε μονάχα τό κεφάλι της λοξά, ἄκουγε χαρχαλέματα μέσα στίς φυλλωσιές. Μά δέν κρατήθηκε σάν ξεπετάχτηκε μπροστά στή μύτη της μιά βραδιασμένη ἀκρίθα, κιτρινοπράσινη, τήν ἅρπαξε στά πεταχτά καί τή μασούλισε, χράτς, χράτς, μέ μιά ἔκφραση σιχασιᾶς στ’ ἀνασηκωμένα μαῦρα χείλια του, πού ἀφίνανε τά δόντια του ξεσκέπαστα. Ὕστερα ἔφτυσε τά κομμάτια, τά γάβγισε, κι ἔτρεξε νά προφτάσει τ’ ἀφεντικό του.

Στ’ Ἀλάνι τά παιδιά παίζανε τσιλίκι, μά τό ’χανε παρατήσει τώρα μέ τό μούχρωμα τῆς μέρας, καί μέ τό ματσούκι στό χέρι κουβεντιάζανε. Ἡ Φλόξ πῆγε ὁλόισια στόν Ἀρίστο καί τοῦ γάβγισε φιλικά, κουνώντας τήν ὀριά της.

— Σταυράκη, ἔμαθες τά νέα; ρώτησε ὁ Μάνθος.

— Τί πράμα;

Νά, μιά κλειστή καρότσα σταμάτησε μπροστά στό καρακόλι, δέν πάει μιά ὥρα, κατεβήκανε ἀπό μέσα δύο ζαμπίτηδες μέ τό πιστόλι στό χέρι, πιάσανε τό γιούζμπαση, τοῦ περάσανε κελεψέδες, τόν βάλανε μές στήν καρότσα καί φύγανε.

— Ἤπεσε σπιονιά πώς εἴταν, λέει, Νεότουρκος.

— Θά τόν πᾶνε, λέει, στήν Πόλη, θά τόν κλείσουνε μέσα σ’ ἕνα τσουβάλι καί θά τόν φουντάρουνε στή θάλασσα.

— Θά βάλουνε, λέει, καί καγιάδες μέσα στό τσουβάλι γιά νά μήν ξανανέβει στόν οὐρανό.

— Ἀρίστο, ἔλα δῶ, ἔχω νά σοῦ μιλήσω, εἶπε ὁ Σταυράκης μέ ὕφος σοβαρό, μή δίνοντας προσοχή στίς κουβέντες τῶν παιδιῶν.

Πήγανε παράμερα.

— Γιά τή Φλόξ.

— Τί πράμα, γιά τή Φλόξ; ρώτησε ὁ Ἀρίστος.

— Μήν τή βλέπεις ἔτσι, πού εἶναι σκονισμένη. Θά τή λούσω πρῶτα μέ σαπούνι, μέσα στό μαστέλο, κι ἔπειτα θά τή φέρω στό σπίτι σου.

— Καλά, εἶπε ὁ Ἀρίστος ἀδιάφορα.

— Αὐτό εἶχα νά σοῦ πῶ.

— Καλά — κι ἔκανε νά ξεμακρύνει.

Ὁ Σταυράκης τόν σταμάτησε, κόμπιασε, κατάπιε τό σάλιο του, κ' ὕστερα εἶπε:

— Ἄκου, νά, στά πρεβόλια, τώρα στό γυρισμό, εἴτανε μιά ὀμορφιά, μιά ἡσυχία, μιά καλοσύνη... Καί τότε τ' ἀποφάσισα.

Πάλι κόμπιασε.

— Τί ἀποφάσισες;

— Νά, τ' ἀποφάσισα... νά 'μαι καλός. Ἀπό δῶ κι ὀμπρός, δέ θά 'μαι πιά κακός.

— Δέν εἴσουνα κακός.

— Εἴμουνα, ἄκου με πού σοῦ λέω. Μά τώρα θά 'μαι ντίπ καλός. Ἀλήθεια σοῦ λέω. Μέ οὖλο τόν κόσμο. Μέ δικούς καί μέ ξένους. Θά δεῖς, τό λέω μονάχα ἐσένα, γιατί σέ ξέρω γιά φίλο μου. Νά μήν τό μαρτυρήσεις στ' ἄλλα παιδιά, πώς ἔγινα καλός, γιατί θά χάσω τήν ὑπόληψη πού μοῦ 'χουνε. Ἀπ' ὄξω, θά 'μαι ὅπως εἴμουνα ὥσαμε τώρα, ἀπό μέσα μου ὅμως θά 'μαι καλός. Δέ θά μέ μαρτυρήσεις, ἔ;

— Δέ θά σέ μαρτυρήσω.

— Τό λόγο σου;

— Τό λόγο μου.

— Τ' ὁρκίζεσαι;

— Τ' ὁρκίζομαι.

— Φιλᾶς σταυρό;

— Φιλάω σταυρό.

— Καί... ἄκου, Ἀρίστο, ἔχομε ἀκόμα κοντά τρεῖς βδομάδες μπροστά μας. Θά πέσω μέ τά μοῦτρα νά μελετάω γιά νά προβιβαστῶ. Ἀρχινᾶμε ἀπό αὔριο;

— Γιατί ὄχι ἀπό τ' ἀπόψε;

— Δίκιο ἔχεις. Ναί, ἀπό τ' ἀπόψε. Σά θά φέρω στό σπίτι σου τή Φλόξ. Ὥστε, ἀπό τ' ἀπόψε.

— Μπράβο, βρέ Σταυράκη. Ἐγώ πάντα τό 'λεγα τῆς μητέρας μου, πώς εἶσαι καλός.

Τοῦ Σταυράκη τοῦ φούντωσε:

— Ἄ, μήν ἀρχινᾶς τίς γλύκες, νά μήν τά στείλω οὗλα στό διάολο! Κι ἐσένα καί τή...

— Βρέ Σταυράκη, μέ ξέρεις γιά φίλο σου;

— Πᾶμε, Φλόξ!

Ἔκανε νά φύγει, μά ξαναγύρισε.

— Καλά, βρέ Ἀρίστο, θά 'ρθω. Παράβλεπε. Καί, ἄκου... Ὅποτε θές, πᾶμε νά κολυμπήσομε στό Μερσινλί.

Κι ἀλήθεια, ἔπεσε μέ τά μοῦτρα στή μελέτη ὁ Σταυράκης. Καθότανε καί διάβαζε. Δέν πήγαινε κάν στά Μωλώματα, μέ τ' ἄλλα παιδιά, τά πρωινά. Αὐτό, δέν τοῦ 'κανε καί τόσο κόπο, γιατί δέν

ἔνιωθε τή χαρά τῆς θάλασσας, δέν ξεθάρρεψε μαζί της νά κολυμπάει στά βαθιά.

Τ' ἀπογέματα, ὁ Ἀρίστος τόν προμελετοῦσε στήν ἀριθμητική. Μόνο πού ὁ Σταυράκης, μ' ἐκείνη τήν παράξενη ἀντίληψη τῆς καλοσύνης, ἔγινε ἀκόμα πιό τζαναμπέτης καί ἀπότομος. Ἴσως γιά νά κρύβεται καλύτερα πώς εἶχε γίνει ἀπό μέσα του καλός. Καυγάδες μέ τά παιδιά, τραβολογήματα στό σπίτι. Καί φρένιαζε ἄν τύχαινε ὁ Ἀρίστος νά τοῦ δώσει νά καταλάβει μέ τρόπο («νομίζω», «δέ νομίζεις;», «ἄν δέν κάνω λάθος») πώς ὁ συλλογισμός του εἴτανε στραβός σ' ἕνα κάπως μπερδεμένο πρόβλημα.

— Γιατί τό πᾶς ἀπό σπόντα, καί δέ μοῦ λές ξεκάθαρα πώς δέν κόβει τό μυαλό μου; Κάνεις τόν καλό, ἔ; Σιχαίνομαι τίς καλοσύνες.

Τά παρατοῦσε κι ἔφευγε, παίρνοντας μαζί του καί τή Φλόξ, μά ξαναγύριζε μετανιωμένος.

— Βρέ Ἀρίστο, εἶμαι καλός. Ἀλήθεια σοῦ λέω. Ἀπό μέσα μου εἶμαι καλός. Νά, σ' ἀγαπάω σάν ἀδερφό. Καί νά φιλήσω τῆς μάνας σου τό χέρι...

Στίς ἀρχές τῆς βδομάδας, εἴχανε συμφωνήσει νά πᾶνε στό Μερσινλί τήν Παρασκευή. Μά ἡ μπουνάτσα τό γύρισε μαΐστρο –κολαοῦζο τῆς νοτιᾶς– πού ἔφερε, ἀνήμερα Παρασκευή, μιά κερατένια μπόρα, κ' ἡ βροχή ἔπεφτε σιτζίμι. Τό πρωτοβρόχι κράτησε μονάχα μιά ὡρούλα, πού ἔσωσε ὡστόσο γιά νά γεμίσει ὁ κόσμος λασπουριά.

— Μαμά! φώναξε ὁ Ἀρίστος ἀπό τήν κάμαρά του. Τρέχα νά δεῖς! Μιά σουσουράδα χτυπάει μέ τή μύτη της τό τζάμι τοῦ παραθύρου.

— Διῶξ' τηνε! φώναξε ἡ μητέρα του ἀπ' τήν κουζίνα. Εἶναι γουρσουζιά.

— Μαμά, ἡ μύτη της εἶναι λασπωμένη καί λέρωσε τό τζάμι.

— Διῶξ' τηνε, σοῦ λέω! εἶναι γουρσουζιά.

— Μαμά, ἡ σουσουράδα κάθισε στό πρεβάζι, πλάι στό κλουβί τοῦ σπίνου, καί τοῦ κάνει κόρτε. Τρέχα νά δεῖς! Κουνάει τά πισινά της.

— Τί λόγια εἶν' αὐτά! Σίγουρα σοῦ τά 'μαθε ὁ Σταυράκης. Διῶξ' τηνε! Εἶναι γουρσουζιά.

Τήν ἄλλη μέρα ὡστόσο, Σάββατο, ἕνας ἥλιος ἀποβροχάρης, καφτερός, εἶχε στεγνώσει τήν πλάση, κιόλα πρίν ἀπ' τό μεσημέρι. Ἄρχιζε τρίτο δεκαήμερο τοῦ Αὐγούστου. Αὐτή τήν ἐποχή, δέν ξέρεις τί σοῦ βγάζει ὁ καιρός ἀπ' τό πρωί ὥσαμε τό βράδυ. Γιά τοῦτο, ἀποφασίσανε νά μήν τό ἀναβάλουν, καί ξεκινήσαμε τό ἴδιο ἀπομεσήμερο. Δίσεχτη μέρα, πού ἄλλαξε τή ζωή τοῦ μαχαλᾶ.

Πήγανε σάν πασάδες τούτη τή φορά. Πληρώσανε ἀπό ἕνα μεταλλικί τό μπιλιέτο τους μέ τό τραμβάυ, πού ἔτυχε νά 'ναι καί ἀνοιχτό. Τά μπερντεδάκια του ἀνεμίζανε, κι ἐσύ, βολεμένος στό καναπεδάκι, ἔβλεπες τήν πεζούρα ν' ἀγκομαχάει μές στήν κάψα τοῦ ἥλιου.

Κατεβήκανε στό τέρμα, κι ἀπό κεῖ στρίψανε γιά τό Μερσινλί.

— Δέ μᾶς ἔτυχε τίποτα σήμερα, εἶπε ὁ Ἀρίστος. Οὔτε τζαμοῦδες οὔτε ἀραμπάδες. Τίποτα δέ θά 'χομε νά ποῦμε στά παιδιά.

— Κοίτα ψηλά, εἶπε ὁ Σταυράκης.

Ἀνάμεσα σέ κάτι ἄσπρα, σκόρπια, ξεφτισμένα συννεφάκια, μιά μακριά σφήνα γερανιοί ἀρμενίζανε τραβώντας δυτικά, μέ τεντωμένο λαιμό, μέ τά ποδάρια μαζεμένα κάτω ἀπ' τήν κοιλιά. Ξεχωρίζανε ὁλοκάθαρα. Πετούσανε πολύ ψηλά, πάνω ἀπό τά συννεφάκια, πού πότε κρύβανε τό κεφάλι τῆς σφήνας, πότε ἕνα κομμάτι ἀπό τά σκέλια της. Τά δυό παιδιά παίξανε τά ματόφυλλά τους σάν κατεβάσανε τά μάτια τους ἀπό τό θάμπος τ' οὐρανοῦ, κόντρα στόν ἥλιο.

— Λένε, σά φεύγουνε νωρίς οἱ γερανιοί, ἔρχεται γρήγορα ὁ χειμώνας.

— Λένε, παίρνουνε μαζί τά χελιδόνια, στή ράχη τους.

— Λένε, πώς οἱ γερανιοί βλέπουνε ἀπό ψηλά ὅ,τι γίνεται στή γῆς, κ' ὕστερα τό προδίδουνε.

— Τά παλιά χρόνια, ὄχι τώρα πιά.

Μπροστά οἱ γερανιοί, πίσω τά δυό ἀγόρια· φτάσανε σ' ἐκείνη τήν ἁρμυρήθρα καί στά θεριεμένα βούρλα, καρσί στ' ἀπομεινάρια τῆς ψαρόσκαλας. Θά 'τανε πέντε ἡ ὥρα, γιατί ἀπό ἀλάργα, μιάν ἀργή καμπάνα σήμαινε τόν ἑσπερινό σταλαματιά σταλαματιά.

— Τήν περασμένη βολά δέ σήμαινε ἡ καμπάνα, εἶπε ὁ Σταυράκης.

— Δέ θυμᾶσαι; Μέ τό ἕνα καί μέ τ' ἄλλο, εἴχαμε φτάσει πιό ἀργά. Ἔλα, γδύσου.

Τρεῖς μέλισσες, ἀράδα ἡ μιά πίσω ἀπό τήν ἄλλη (περίεργο, νόμιζα πώς οἱ μέλισσες βγαίνουνε χωριστά, μιά μιά, στόν τρύγο), κοντοφτεροκοπήσανε πάνω ἀπό ἕνα βοῦρλο μακρύ καί σουβλερό, ὕστερα φύγανε ντογρού, σάν τρομαγμένες, ἡ μιά πίσω ἀπό τήν ἄλλη. Πάνω στή δημοσιά, ἀνάμεσα σ' αὐτά ἐδῶ τά βουρλιασμένα χέρσα καί τή σιδερογραμμή, πέρναγε μονάχα ἕνας ἀραμπάς, γεμάτος σφαχτάρια γυρίζοντας ἀπό τό ζαρχανά. Σήμερα, αὐτό τό μέρος φαινότανε ἀκόμα πιό ἐρημικό, λές καί τό κατοικούσανε μόνο βατράχοι.

Ὁ Ἀρίστος κι ὁ Σταυράκης μείνανε μέ τά σωβρακάκια τους. Τ' ἀχνάρια τῶν ποδαριῶν τους τυπώνονταν βαθιά στόν ἄμμο, κι ἀμέσως οἱ λακκοῦβες πού ἀφίνανε, γεμίζανε νερό. Σά μπήκανε στή θάλασσα καί σεργιανούσανε στά ρηχά, γιαλό, γιαλό, σωθήκανε τ' ἀχνάρια τους. Τά ἰσοπέδωνε ἀμέσως τό νερό, πράσινο, κοιμισμένο,

σά νά τό πλάκωνε ἡ βαριά ὑγρασία τῆς ἄπονης νοτιᾶς. Ἡ θάλασσα δέ μουρμούριζε, μόνο ἀνάδινε μιά πηχτή ἁρμύρα. Πηγαίνανε χασομερώντας, πλατσουλίζοντας, ἀνέμελα τάχα, μά ἡ ματιά τους ἔπαιζε παντοῦ. Ὅλο τό διάστημα τοῦ ἐρχομοῦ, καθώς καί τώρα, δέν εἴπανε λέξη γιά τήν κοπέλα τοῦ γιαλοῦ, σά νά ’τανε ἀνύπαρχτη — ἤ νά ’τανε αὐτονόητο πώς αὐτή μονάχα εἴχανε στό νοῦ τους.

— Δέν εἶναι ὄμορφη θάλασσα σήμερα, εἶπε ὁ Σταυράκης.

— Τί λές! Εἶναι χαρά Θεοῦ. Ἕνα, δύο, τρία! — καί τρέχοντας ὁ Ἀρίστος ἔφτασε στά βαθιά καί βούτηξε.

Ὕστερα οὔτε ἀπό δεκαπέντε δευτερόλεπτα, ξαναβγῆκε στόν ἀφρό.

— Ἔχεις δίκιο, τά νερά εἶναι βαριά, εἶπε ξαναζυγώνοντας τό Σταυράκη στά ρηχά. Δυσκολεύεσαι νά βουτήξεις βαθιά. Σέ κλωτσάει πάνω τό νερό.

Καθίσανε χάμω. Τό νερό τούς ἦρθε ὥσαμε τά κλειδιά, κάτω ἀπ’ τό λαιμό. Οἱ γερανιοί εἴχανε χαθεῖ πίσω ἀπό τόν ἥλιο.

— Δέ θά ξαναβουτήξεις;

— Θά ξαναβουτήξω, μά κλωτσάει ἀπάνω τό νερό.

Κοιτάζανε μιά τή θάλασσ μιά τήν ἀμμουδιά, τά μάτια τους μισόκλειστα γιά τήν ἀντηλιά.

— Κοίτα ἐκεῖ κάτω.

Πολύ πέρα, δεξιά, ἡ θάλασσα λές κι ἄφριζε, μόλις μιά ἰδέα, σά νά ’γλειφε κάτι στήν ἀκρογιαλιά.

— Πᾶμε νά δοῦμε.

Βγήκανε στήν ἀμμουδιά. Ὁ Σταυράκης μάζεψε τά ροῦχα του ἀπό χάμω.

— Θά τά κουβαλᾶς μαζί σου; εἶπε ὁ Ἀρίστος. Ἄσ’ τα ἐδῶ. Θά ξαναγυρίσομε.

— Δέν ξέρεις τί γίνεται.

Ὁ Ἀρίστος ἀνασήκωσε τούς ὤμους του, μά δέν πῆρε τά δικά του. Γιαλό, γιαλό, κάπου ἑκατοπενήντα μέτρα πέρα, μιά στενή φλέβα κόκκινη πέτρα ἔκοβε τήν ἀμμουδιά καί χωνότανε στή θάλασσα, σχηματίζοντας ξέρα, ἕνα μέ τό νερό. Ὁ Σταυράκης, καθώς ἀκουμποῦσε χάμω τά ροῦχα του, κοπάνησε μέ τό παπούτσι του ἕνα μεγάλο μαῦρο μαμούνι, πού κούναγε τίς ψαλίδες του.

Ἀνεβήκανε στήν ξέρα. Δέν προχωροῦσε πολύ μέσα στή θάλασσα, κάπου τρία μέτρα, καί κοβότανε ἀπότομα. Ἐκεῖ, τά νερά φαίνονταν κρεμαστά, κ' ἡ θάλασσα ἔπαιζε πιό γαλανή.

— Δέν εἴτανε τήν περασμένη φορά.

— Τήν ἔκρυβε ἡ φουσκοθαλασσιά, εἶπε ὁ Σταυράκης, καί τόν συμβούλεψε: — Μήν πέσεις μέ τό κεφάλι, μπορεῖ νά 'χει βράχια καί νά χτυπήσεις.

— Τά νερά κλωτσᾶνε σήμερα. Θά βάλω μέσα στό βρακάκι μου ἐκείνη τή μεγάλη πέτρα, τόν καγιά, κι ἔτσι θά πάω πιό βαθιά. Μπορεῖ ὥσαμε τόν πάτο.

— Λόγια!

— Δέ μ' ἔχεις ἄξιο;

Δίστασε μιά στιγμή γιά τόν καγιά, σάν κάτι νά 'βαλε στό νοῦ του, ὕστερα ἔσκυψε νά τόν σηκώσει. Εἴταν πολύ βαρύς. Τόν βοήθησε ὁ Σταυράκης, καί καταφέρανε νά τόν χώσουν μές στό βρακάκι, πάνω στήν κοιλιά. Καθίσανε στήν ἄκρη τῆς ξέρας, πλάι πλάι, μέ τά ποδάρια τους μές στή θάλασσα ὥσαμε τό γόνατο.

Ὁ Σταυράκης εἶπε ξαφνικά:

— Βρέ Ἀρίστο, πᾶς πάντα μέ τήν ἰδέα πώς εἴτανε ζωντανή;

Ὁ Ἀρίστος δέν τ' ὁμολόγησε.

— Δέν πάω μέ καμιά ἰδέα. Μά θά βουτήξω σήμερα ὥσαμε τόν πάτο. Κέφι μου.

— Πρόσεχε τά βράχια.

Ὁ Ἀρίστος ἀφίστηκε νά γλιστρήσει μές στό νερό, ἀφίστηκε νά βουλιάξει ὄρθιος, ὁ καγιάς ἀλάφρυνε ξαφνικά, τά χέρια κολλητά στό κορμί, ἀφίστηκε νά βουλιάξει ἀκόμα, ἕνα κοπάδι ἀθερίνα, γιαβριά, οὔτε δυό πόντοι μάκρος, σκόρπισε μπροστά του καί ξαναμαζώχτηκε πιό πέρα, ξεχώρισε τόν πάτο μές στή νεροφεγγιά, κάπου τρία μπόγια κάτω, ἀμμουδερό, βούτηξε μέ τό κεφάλι, ὁ καγιάς γερά πιασμένος μές ἀπό τό λάστιχο, κλώτσησε ψαλιδωτά, τά δάχτυλα τῶν χεριῶν του ἀγγίξανε τόν ἄμμο, κατέβασε τά ποδάρια του, κατάφερε νά σταθεῖ ὄρθιος, τό νερό τόν ἀνηφόριζε καί ὄχι, ἀναγκαζότανε νά κάνει μεγάλες πηδηχτές δρασκελιές ρίχνοντας τό βάρος του στό μπροστινό ποδάρι, πάτωνε κάθε φορά μέ τ' ἀκροδάχτυλα, σεργιάνισε, πιό πέρα σάλευε τρεμουλιαστά ἕνα δάσος φύκια, δέν ἄντεχε ἄλλο, κλώτσησε ψαλιδωτά κι ἀρχίνησε ν' ἀνεβαίνει, κάτι ἀσημιές κλωστές κρεμόντουσαν μισοκρύβοντας ἕνα βαθούλωμα στά πλαϊνά τοῦ βράχου, δέν ἄντεχε ἄλλο, ἅπλωσε τό χέρι του νά πιάσει τίς ἀσημιές κλωστές, κλώτσησε ψαλιδωτά, βγῆκε στόν ἀφρό, καί μέ τά δάχτυλα τοῦ ἄλλου χεριοῦ γατζώθηκε στήν κόχη τῆς ξέρας, πλάι ἐκεῖ πού καθότανε ὁ Σταυράκης. Ἀνοιγόκλεινε τό στόμα του σάν τό ξενερισμένο ψάρι, παίρνοντας γρήγορες ἀνάσες, κι ἀπό τά ρουθούνια του ἔτρεχε θαλασσόνερο ἀνάκατο μέ μύξες. Τά μαυράδια τῶν ματιῶν του εἴχανε κάτι ἀπό τή γλαράδα τοῦ νεροῦ.

— Σαραντοχτώ δευτερόλεπτα, εἶπε ὁ Σταυράκης.

— Τή βρῆκα, μπόρεσε τέλος κ' εἶπε ὁ Ἀρίστος.

— Ποιά;

— Τή σπηλιά της.

— Εἴτανε μέσα; ρώτησε ὁ Σταυράκης, παρασυρμένος ἀπό τήν ἀλλόκοσμη θωριά τοῦ Ἀρίστου.

Ὁ Ἀρίστος παράτησε μιά στιγμή τό βράχο καί ξεφύσηξε τή μύτη του μέ τά δυό του δάχτυλα, κλωτσώντας ψαλιδωτά γιά νά μήν τόν τραβήξει ἡ πέτρα.

— Δέν ξέρω, ἀποκρίθηκε, ἀνασαίνοντας τώρα πιό κανονικά, καί γατζώθηκε πάλι στήν ξέρα μέ τό ἕνα χέρι. — Ἡ σπηλιά εἴτανε κλεισμένη μ' ἕνα ἀσημί μπερντέ. Νά, κοίτα — κι ἄνοιξε τή φούχτα τοῦ ἀλλουνοῦ χεριοῦ.

Μιά γλύνα νερουλή γυάλιζε στόν ἥλιο.

Ὁ Σταυράκης ἔβαλε τά γέλια:

— Βρέ σύ Ἀρίστο, εἴτανε γένια τσούχτρας! Τί μπερντέ κάθεσαι καί μοῦ λές!

Γελοῦσε κοροϊδευτικά. Ὁ Ἀρίστος ἔκανε ν' ἀνέβει στήν ξέρα μέ μιά ἔλξη, μά μόλις βγῆκε πάνω ἀπό τή μέση, ἡ πέτρα ξαναβρῆκε τό βάρος της καί τόν τράβηξε μές στό νερό.

— Δέν ξέρεις, λέει τοῦ Σταυράκη, πιασμένος πάλι ἀπό τήν κόχη τῆς ξέρας, πώς τά πράματα τῆς θάλασσας ἀλλάζουνε θωριά σά βγοῦνε ἀπό τό νερό;

— Ξαναβούτα, τό λοιπόν, νά βρεῖς τή γκόμενά σου τή νεράιδα.

Ὁ Ἀρίστος θύμωσε σά νά προσβάλανε τόν ἔρωτά του:

— Νά μετρᾶς τά λόγια σου!

— Βρέ Ἀρίστο, εἶσαι μωρό, εἶπε ὑπομονητικά ὁ Σταυράκης.

— Ἅ, ἔτσι; γινάτεψε ὁ Ἀρίστος μέ κακία. Μπορεῖ νά 'μαι μωρό, μά ἐγώ σέ προμελετάω, κι ἐγώ συμμάζεψα τή σκύλα σου, κ' ἡ...

— Τ' εἶπες μωρέ; τόν ἔκοψε ὁ Σταυράκης, καί τό αἷμα φούντωσε στό μοῦτρο του. — Γιατί μέ ξευτελίζεις; Γιατί μοῦ τό χτυπᾶς;

— ... κ' ἡ μητέρα μου σέ κράτησε κ' ἤφαγες δυό φορές στό σπίτι μας...

— Ἀνάθεμα τήν ὥρα! μούγκρισε ὁ Σταυράκης — καί σκύβοντας ἀπό πάνω τόν ἄδραξε ἀπό τό σβέρκο καί τοῦ βούτηξε τό κεφάλι στό νερό. — Ἐλεημοσύνη βρέ, μοῦ κάνατε; Φάε θάλασσα, μωρέ! Φάε θάλασσα, μωρέ!

Τόν κράταγε ἀπό τό λαιμό μέ τίς χεροῦκλες του καί τοῦ βούταγε τό κεφάλι στό νερό, ἀπανωτά, δίχως νά προφταίνει νά πάρει ἀνάσα ὁ Ἀρίστος.

— Βρέ σεῖς, ἐλεημοσύνη μοῦ κάνατε;

Ὁ Ἀρίστος τιναζότανε γιά νά ξεφύγει, κλώτσαγε τό νερό, πάσχιζε νά τραβήξει τά χέρια τοῦ Σταυράκη ἀπό τό λαιμό του. Τόν σφίγγανε κι αὐτά. Δέν ἀνάσαινε. Ὁ Σταυράκης χωρατεύει, σκέφτηκε.

— Βρέ σεῖς, γιατί δέ μ' ἀφίνετε νά 'μαι καλός;

Ἀποτεινότανε καί στόν Ἀρίστο, καί στή μάνα τοῦ Ἀρίστου, μπορεῖ σ' ὁλάκερη τήν πλάση, σκυφτός πάνω ἀπ' τό κεφάλι τοῦ ἀγοριοῦ. Ἡ φωνή του εἶχ' ἕναν τόνο παραπονιάρικο:

— Βρέ σεῖς, γιατί δέ μ' ἀφίνετε νά 'μαι καλός;

Βούταγε τό κεφάλι τοῦ ἀγοριοῦ, μηχανικά, πιό γρήγορα ὁλοένα, τοῦ τό κράταγε κάτω ἀπ' τό νερό. Ὁ Ἀρίστος πνιγότανε. Τό παρατράβηξε ὁ Σταυράκης τό χωρατό, εἶπε μέσα του. Δοκίμασε νά βγάλει τήν πέτρα μέσ' ἀπό τό βρακάκι, μά τά μπράτσα του εἴχανε παραλύσει.

— Βρέ σεῖς, γιατί δέ μ' ἀφίνετε νά 'μαι καλός;

Βουΐζανε τ’ ἀφτιά τοῦ Ἀρίστου. Τά μηνίγγια του χτυπούσανε, τά πνεμόνια του πηγαίνανε νά σπάσουν. Ἕνα γουργουρητό μές στό λαιμό του. Σά νά τοῦ φάνηκε πώς ἄκουσε ἀκόμη μιά φορά:

— Βρέ σεῖς, γιατί...

Μιά κόκκινη ἀχλύ σκέπασε τά μάτια του... Στό σπίτι, θά νομίζουνε πώς πέθανα... δέν ξέρουνε πώς ἡ κοπέλα τοῦ γιαλοῦ μέ τύλιξε μές στ’ ἀσημένιο δίχτυ καί μέ τραβάει στά παλάτια της... μιά σπηλιά γαλάζια... μιά φούχτα θάλασσα μ’ ἕνα κοχλίδι τριανταφυλλί καταμεσῆς... δέν ξέρετε ὅσα ξέρω... ἕνα λιβάδι ἀνοιχτοπράσινες ἀλειχῆνες, θά σᾶς τά πῶ ἄλλη φορά... μιά γλύκα ἀνείπωτη πλάι στήν ἀμασχάλη, ἐκεῖ ποῦ ἀρχινάει τό... θά σᾶς τά πῶ ἄλλη φορά... σά θά μεγαλώσω... μέ τραβάει... μές στ’ ἀσημένια δίχτυα της...

Μιά τελευταία φριχτή ὀπτασία: ὁ γιούζμπασης τοῦ καρακολιοῦ φουνταρισμένος μές στό τσουβάλι μέ τίς πέτρες...

— Βρέ Ἀρίστο, γιατί μοῦ τό ’κανες αὐτό; Γιατί μέ πλήγωσες στό φιλότιμο; Ἐγώ σ’ ἤξερα γιά φίλο μου. Ἔλα μωρέ, βούτα, καί ὕστερα τά ξαναλέμε.

Τοῦ παράτησε τό λαιμό. Τό κορμί τοῦ Ἀρίστου βούλιαξε κατακόρυφα, μέ μιά ταλάντεψη. Ἕνα χταπόδι, χταποδομάνα, πέταξε τά πλοκάμια του μέσ’ ἀπό τή σπηλιά, μά δέν πρόκανε ν’ ἀδράξει ἕνα ποδάρι. Κατέβηκε στό βυθό, καί βαδίζοντας ὀρθό πάνω στά ὀχτώ πλοκάμια του, μέ τά μοχθηρά του μάτια γουρλωμένα, πῆγε νά ἐξερευνήσει αὐτό τό πράμα πού δέ σάλευε.

Ὁ Σταυράκης, κατά τή συνήθειά του, μέτραγε τά δευτερόλεπτα. Τοῦ ’χε μισοπεράσει ὁ θυμός. Μέτραγε ἀσυναίσθητα, κοιτάζοντας τή θάλασσα μπροστά του. Σάν ἔφτασε στά ἑκατονείκοσι, σταμάτησε παραξενεμένος. Θά λαθεύτηκε στό μέτρημα, θά ’χε ἀρχίσει ἀπό τά

ἑκατό, ἔτσι πού εἶχε ἀλλοῦ τό νοῦ του. Ξανάρχισε νά μετράει ἀπό τό ἕνα, προσεχτικά. Στά ἑκατό, σταμάτησε. Τί γίνεται; ἀναρωτήθηκε. Νά δεῖς πού ὁ Ἀρίστος θά βγῆκε ἀλλοῦ, μιά κ' εἴμαστε τσακωμένοι. Ἀνασήκωσε τούς ὤμους του κι ἀπόμεινε στήν ἴδια θέση, κουνώντας τίς γάμπες του μές στό νερό. Σέ λίγο, σά νά πῆρε μιά ξαφνική ἀπόφαση, ἔβαλε τά χέρια του χωνί μπροστά στό στόμα:

— Ἀρίστοοοοο! Ἀρίστοοοοο!

Περίμενε. Ὕστερα μάζεψε τά ροῦχα του καί κίνησε γιά ἐκεῖ πού εἶχε ἀφίσει ὁ Ἀρίστος τά δικά του. Τά ροῦχα εἴταν στή θέση τους, ἀπείραχτα. Κάθισε χάμω, μέ τά γόνατά του ἀνασηκωμένα. Ἀκούμπησε πάνω τους τά μπράτσα του καί κοίταζε τόν ἥλιο πού ἔγερνε, ἄχαρος, μέσ' ἀπό κάτι σύννεφα μολυβιά, πού γυρίζανε στό μελτζανί, χαμηλά πάνω στή θάλασσα, κεῖθε ἀπό τό Κορδελιό. Ἔστριβε πιά ὁ ἥλιος. Καταχείμωνα, σκέφτηκε ὁ Σταυράκης, θά βασίλευε πίσω ἀπό τά Δυό Ἀδέρφια.

Δυό ψαράδες εἴχανε βγεῖ ἀπό ἕνα μικρό πλεούμενο, μιά φλούδα, πλάι σ' ἐκεῖνα τά παλούκια τῆς γκρεμισμένης ψαρόσκαλας, καί τό τραβούσανε ὄξω, στή στεριά.

— Καλέ! φώναξε ὁ Σταυράκης. Εἴδατε κανένα παιδί νά κολυμπάει;

— Ποῦ;

— Νά, κατά κεῖ, κι ἔδειξε πρός τό μέρος τῆς ξέρας.

— Μαζί κολυμπάγατε;

— Ὄχι. Ἐγώ δέν κολύμπαγα. Εἴδατε κανένα παιδί;

— Ὄχι.

— Μπορεῖ νά πνίγηκε, τοῦ χωράτεψε ὁ ἄλλος ψαράς.

Ξάμωσε μέσα του ὁ Σταυράκης. Εἶχε ξαφνικά τό συναίσθημα γιά κάτι τό τελειωτικό, τό ἀνεπανόρθωτο. Κοίταξε τά δάχτυλά του.

Διατηρούσανε τήν ἀφή ἀπ' τό λαιμό τοῦ Ἀρίστου. Θυμήθηκε πώς εἶχε βουλιάξει ὁλόισια μόλις τόν παράτησε. Δέ γίνεται, δέ γίνουνται τέτοια πράματα, εἶπε μέσα του. Καί τήν πρώτη φορά εἶχε βουλιάξει ὁλόισια... εἴταν ἐκεῖνος ὁ καγιάς... Δέ γίνεται, δέ γίνουνται τέτοια πράματα στόν κόσμο...

— Ἀρίστοοοο! Ἀρίστοοοο!

Πάλι σωπάσανε οἱ βάτραχοι. Μιά σιωπή σάν καταχνιά μπαμπακερή ἔσβηνε τή μέρα, ἔσβηνε τόν ἥλιο.

— Ἀρίστοοοο! Ἀρίστοοοο!

Ἄκουσε τή φωνή του πνιγμένη μές στήν ἄχνα. Μιά γέψη ἁρμυρή στά χείλια του.

Ἡ θάλασσα εἴτανε πετρωμένη, σκούρα, πάνω της ἁπλωνότανε ὁ ἴσκιος τῆς στεριᾶς. Ἔνιωσε σύγκρυα. Σηκώθηκε κι ἄρχισε νά ντύνεται. Κάτι γυάλιζε χάμω. Ἔσκυψε καί τό μάζεψε, νά δεῖ τί εἴταν. Τό τσακάκι τοῦ Ἀρίστου. Εἴτανε τοῦ Ἀρίστου, θά τοῦ 'χε πέσει καθώς γδυνότανε, τό γνώρισε ἀπ' το σπασμένο συντέφι στή μιάν ἄκρη. Τό 'χωσε στήν τσέπη του... Ὕστερα, κατάλαβε πώς πορπατοῦσε. Πορπατοῦσε, πορπατοῦσε, μά ὁ σαματάς τῆς πορπατησιᾶς του λές κ' εἴταν στεκάμενος. Κάποιος μίλησε πλάι του, γύρισε νά κοιτάξει, μά εἶδε μονάχα μιά μισερή ἁρμυρήθρα. Πορπατοῦσε, πορπατοῦσε... Ξαφνικά, βρέθηκε μπρός στό τραμβάυ τοῦ Νταραγατσιοῦ. Ὁ τραμβαγέρης εἶχε ξεζέψει τ' ἀλόγατο ἀπό τούτη τή μεριά καί πήγαινε νά τό ζέψει ἀπό τήν ἄλλη, γιά τό γυρισμό στήν πολιτεία. Τρεῖς γυναῖκες, μαριδερές, μέ κλαδωτά φουστάκια καί φακιόλι, ἀνεβαίνανε στό τραμβάυ. Μιλούσανε μιά δικιά τους γλώσσα. Σάν ἔκανε μιά τράκα ὁ τραμβαγέρης μέ τό καμουτσί καί τό τραμβάυ σάλεψε ὁ Σταυράκης σκαρφάλωσε ἀπό πίσω καί κάθισε

μισοκρυμμένος στό μαρσπιέ. Τό τραμβάυ σκαμπανέβαζε πάνω στίς σοῦστες του νανουριστά...

Τόν ξύπνησε μιά κατακεφαλιά τοῦ μπιλιετζῆ, στό τέρμα, πού τόν ἔπιασε ἀνεβασμένο κατσιρμά. Δεύτερη κατρακεφαλιά.

— Τί χτυπᾶς, βρέ σύ!

— Ἄει σιχτίρ! Κιοπέκ!

Τά θυμήθηκε ὅλα. Ἔβαλε τήν ὀριά του ἀνάμεσα στά σκέλια –σά σκύλος, ὅπως τόν εἶχε πεῖ ὁ μπιλιετζής– καί τράβηξε ἀπό τήν Πούντα γιά τοῦ Χατζηφράγκου. Πήγαινε μέ σκυφτό κεφάλι γιατί ὅλοι τόν κοιτάζανε, κι ἄλλοι τόν δεῖχναν μέ τό δάχτυλο, τόν δεῖχναν μέ τό δάχτυλο. Ἔκανε νά ξεφύγει ἀπό κάπου, μά ἡ πολιτεία ἐρχότανε καταπάνω του, βαριά καί μουχρωμένη.

Στ' Ἀλάνι, ἔφεγγε ἀκόμα ἡ μέρα μ' ἕνα φῶς σταχτί. Πέρασε ὁ Παντελής καβάλα σέ μιά μπισυκλέτα μέ τρία παντιεράκια, κι ἔστριψε ἀπ' τά Ἐγγλέζικα Σπιτάλια.

Γνώριμες φωνές φωνάζανε ἀπό ζερβά, κάτω ἀπ' τά πρεβόλια. Ἔκανε πώς δέν ἄκουσε.

— Σταυράκη!

— Σταυράκη, ἔλα δῶ!

Ἔκανε πώς δέν ἄκουσε.

— Σταυράκη!

— Ἔλα δῶ!

— Ἡ Φλόξ!

— Σταυράκη!

Ὁ Μηνᾶς κι ὁ Γιακουμής τρέξανε κοντά του.

— Σταυράκη, ἔλα νά δεῖς.

— Τί πράμα;

— Ἡ Φλόξ.

— Τί πράμα, ἡ Φλόξ;

— Ἔλα νά δεῖς.

— Γύρισε ὁ Ἀρίστος; τούς ρώτησε.

— Δέν εἴσουνα μαζί του;

— Ναί.

— Τό λοιπόν;

— Ἔφυγε πρίν ἀπό μένα.

— Δέν τόν εἴδαμε.

Μπορεῖ νά πῆγε ὁλόισια στό σπίτι του, σκέφτηκε ὁ Σταυράκης. Μά... τά... ροῦχα του εἴταν ἐκεῖ, πλάι στά βοῦρλα.

— Ἔλα, εἶπε ὁ Μηνᾶς.

Τόν πῆραν ἐκεῖ πού στέκανε τ' ἄλλα παιδιά σέ κύκλο. Ἀνοίξανε γιά νά περάσει ὁ Σταυράκης.

Ἡ Φλόξ κειτότανε πάνω στό πλευρό, κοκαλωμένη, τέζα, τό μουσούδι της κ' ἡ ὀριά της μέσα σ' ἕνα βοῦρκο αἷμα. Τά χείλια της κάνανε σά μιά γκριμάτσα σιχασιᾶς, ἀνασηκωμένα πάνω στά ξέσκεπα δόντια της.

— Φλόξ! φώναξε ὁ Σταυράκης. Φλόξ! Δέν ψόφησε! Σαλεύει! Φλόξ! Νά, σάλεψε — κι ἔπεσε πάνω της καί τῆς χάδευε τό κεφάλι. — Φλ... Φλ... Φλ..., μπόρεσε κ' εἶπε ἀκόμα, καί τόν πνίξανε τ' ἀναφιλητά.

— Θά 'φαγε καμιά φόλα, εἶπε ὁ Στάθης. Ξέρναγε αἷμα κι ἀπό τό στόμα κι ἀπό πίσω.

Σηκώσανε τό Σταυράκη μέ τό ζόρι. Δυό ἀπό τά παιδιά τόν βάλανε στή μέση καί τόν πήγανε σπίτι του, κρατώντας τον ἀπό τά μπράτσα. Ὁ Γιακουμής ἔφερε μιά τσάπα κι ἀρχίνεψε νά σκάβει τό λάκκο.

Στό σπίτι, κλειδώθηκε στήν κάμαρά του κι ἔπεσε μπρούμυτα στό κρεβάτι, στά σκοτεινά, ἔτσι ὅπως εἴτανε ντυμένος.

...Τί ὄμορφα πού εἴτανε μές στό τραμβάυ, στόν πηγεμό, δροσιά, καί ἀνεμίζανε τά μπερντεδάκια... ἔτσι νά πήγαινε... νά πήγαινε... νά πήγαινε... καί ν' ἀνεμίζουνε τά μπερντεδάκια... Μά κάποτε τό τραμβάυ σταματάει. Τέρμα. Καί τότε ἀρχινήσανε νά ξετυλίγονται οἱ φωτογραφίες μέ τά κατοπινά, συνέχεια, μιά μιά, χασομερώντας στήν κάθε λεπτομέρεια. Τίς παρακολουθοῦσε σάν ἕνας τρίτος, ἕνας θεατής... Ἡ κόκκινη ξέρα — στόπ! Τίποτ' ἀπ' ὅλα αὐτά δέ γίνηκε... τέτοια πράματα δέ γίνουνται στόν κόσμο. Φαντασία μου... ὄνειρο. Νά, τώρα δά νά πάω στοῦ Ἀρίστου, θά πέσει πάνω μου ἡ Φλόξ μέ τά μπροστινά ποδάρια της νά μ' ἀγκαλιάσει... ὁ Ἀρίστος θά μοῦ χαμογελάει... κάτσε νά φᾶς μαζί μας — ὄχι, ὄχι μ' ἐσένα! Ὄπα! Φλόξ! ἀπάνω του! ἀπόρτ!... Ἡ Φλόξ ἀνασηκώνει τά μαῦρα χείλια της μέ σιχασιά... ἐκεῖνος μέ δείχνει μέ τό δάχτυλο: αὐτός, αὐτός εἶναι πού... Τά ροῦχα μου, λέει, τά ροῦχα μου... αὐτός εἶναι πού... Ὄχι, δέν εἶμ' ἐγώ, τόν κράτησε ἡ νεράιδα μέσα στή σπηλιά... Ψεύτη, φο... φονιά, τό ξέρεις πώς ἐσύ τόν... Ξετυλίγουνται πάλι συνέχεια οἱ φωτογραφίες. Τίς ξέσκισε μέσα στό νοῦ του. Γίνηκε ξεγίνηκε. Τίποτα δέ λογαριάζεται... Τώρα πιά τέλεψε ὁ κόσμος, τίποτα δέν ὑπάρχει... Τέλεψε ὁ κόσμος... τέλεψε ὁ Θεός... δέν θά ξανάβγει ὁ ἥλιος... αὔριο δέ θά ξημερώσει... οὖλα τελέψανε... Κάποτε εἴτανε κι ἕνας Σταυράκης, ἀκόμα σήμερα τό πρωί, μά τέλεψε κι αὐτός, χάθηκε μές στό ἀξημέρωμα... ἕνας Σταυράκης πού ἤθελε νά 'ναι καλός... τί ὄμορφα πού εἴτανε μές στό τραμβάυ, τί καλός πού ἔνιωθε ὁ Σταυράκης, ἐκεῖνος ὁ Σταυράκης...

Κουκούλωσε τό κεφάλι του μέ τό μαξιλάρι καί φώναξε πνιχτά, καλώντας ἐκεῖνο τό Σταυράκη, καλώντας τον ἀπό κεῖ πού δέν ὑπάρχει πιά, τόν φώναξε μακρόσυρτα, πνιχτά:

— Σταυράκη Ἀμανατζή! Σταυράκη Ἀμανατζή!...

Βροντολογοῦν τήν πόρτα, τήν τραντάζουν.

— Σταυράκη, ἄνοιξε! Σταυράκη!

Πετάχτηκε ὄρθιος ἀπ’ τό κρεβάτι. Στάθηκε μπροστά στήν πόρτα καί τήν κοίταζε νά σειέται.

— Σταυράκη, ἄνοιξε! Θά σπάσομε τήν πόρτα!

Τήν ξεκλείδωσε. Φαίνεται πώς κάποιος ἔστριβε τό πόμολο ἀπ’ ὄξω γιατί ἄνοιξε μονάχη της. Ἔτσι πού εἴτανε μαζεμένοι κοντά στήν πόρτα, τοῦ φανήκανε πλῆθος. Μά εἴτανε μονάχα τέσσερις: ἡ μητέρα του, ἡ ἀδερφή του, ὁ πατέρας κ’ ἡ μητέρα τοῦ Ἀρίστου.

— Γιατί δέν ἄνοιγες; ρώτησε ἡ Ἀνθίππη.

— Κοιμόμουνα.

Τόν κοίταξε προσεχτικά, στό λιγοστό φῶς πού ἔριχνε τό λαμπάκι τοῦ πετρόλαδου, κρεμασμένο ἀπό ἕνα καρφί στόν τοῖχο.

— Γιατί εἶσαι κλαμένος;

— Ὄχι, δέν ἔκλαψα.

— Εἶσαι κλαμένος.

— Ψόφησε ἡ Φλόξ.

— Ἡ Φλόξ; πετάχτηκε ἡ μητέρα του. Ψόφησε ἡ Φλόξ; Πῶς ψόφησε ἡ Φλόξ; Πότε ψόφησε;

— Αὐτοί... — κι ἔδειξε μέ τό κεφάλι τούς δυό ἄλλους.

— Τί, αὐτοί;

— Τίποτις.

Ὁ πατέρας τοῦ Ἀρίστου μπῆκε στή μέση:

— Τίποτις δέν ξέρομε. Ἄκουσε, κυρία Σοφία, τό σκύλο θά κοιτάζομε τώρα ἤ τό παιδί μου;

Ὁ τόνος τῆς φωνῆς του εἴταν ἐπίσημος, κοφτός, μά ἤρεμος. Μόνο πού ὅταν μιλοῦσε, εἶχε ἕναν τρόπο νά κουνάει τά χέρια του μέσα κι ὄξω –ἀπό τόν καρπό, σά νά ’τανε ξεβιδωμένα– πού σέ νευρίαζε. Ἡ γυναίκα του εἶχε ἕνα ὕφος κακομοίρικο, μέ τό κεφάλι της γυρτό λίγο λοξά, μά δέ φαινότανε καί τόσο ἀνήσυχη.

Τέσσερα ζευγάρια μάτια κοιτάζανε τό Σταυράκη σιωπηλά. Τέλος, ὁ κύρ Νικολάκης ρώτησε, μέ τήν ἤρεμη φωνή του:

— Εἴσουνα μέ τόν Ἀρίστο;

— Ναί.

— Ὁ Ἀρίστος δέ γύρισε ἀκόμα.

— Δέ γύρισε;

Ὁ κύρ Νικολάκης κατάπιε τό σάλιο του καί συνέχισε τίς ἐρωτήσεις: ποῦ εἴχανε πάει, τί κάνανε, κολυμπήσανε; Πάντα ἤρεμα καί αὐστηρά.

— Ὁ Ἀρίστος ἔφυγε πιό νωρίς.

— Γιατί ἔφυγε πιό νωρίς;

Ὁ Σταυράκης κόμπιασε.

— Τσακωθήκαμε. Γιά τοῦτο.

Μιά σιωπή. «Τά ροῦχα του», σκέφτηκε ὁ Σταυράκης.

— Σέ ποιό μέρος τοῦ Μερσινλί κολυμπήσατε;

— Στή... στήν κόκκινη ξέρα. «Τά ροῦχα του».

— Σταυράκη μου..., ἄρχισε γλυκερά ἡ μητέρα τοῦ Ἀρίστου.

— Ἄφισε, Μαριγώ, τήν ἔκοψε ὁ ἄντρας της. Εἶναι δική μου δουλειά. Κυρία Σοφία, θά πάρω μαζί τό Σταυράκη νά ψάξομε στό Μερσινλί.

— Πῶς, μ’ εὐχαρίστηση, βέβαια, νά πᾶτε. Αὔριο κιόλας τό πρωί. Μά εἶμαι σίγουρη πώς ὅπου νά ’ναι θά φανεῖ ὁ Ἀρίστος. Κάπου θά ’μπλεξε.

— Ὁ Ἀρίστος δέν εἶναι ἀπό τά παιδιά πού μπλέκουνε, κυρία Σοφία. Θά πᾶμε ἀμέσως τώρα.

— Νυχτιάτικο! Γιά τό Θεό! Δέν ἔχει τραμβάυ τέτοια ὥρα.

Ἔβγαλε ἀπό τήν τσέπη τοῦ γελέκου του τ’ ἀσημένιο του ρολόι καί κοίταξε τήν ὥρα.

— Δέκα παρά εἴκοσι. Τό τελευταῖο τραῖνο τοῦ Μπουτζᾶ δέν ἦρθε ἀκόμα. Θά βροῦμε καρότσα στό σταθμό, εἶπε ἀργόσυρτα στόν ἴδιο ἤρεμο κι ἐπίσημο τόνο.

— Ἔ, ἄν εἶναι νά πᾶτε μέ καρότσα...

— Ἡ γυναίκα μου θά μείνει ἐδῶ νά μᾶς περιμένει.

— Σταυράκη, πές μου γιά τή Φλόξ. Ἠβοί! σά θά γυρίσει ὁ μπαμπάς σου! Τή φαρμακώσανε;

— Κυρία Σοφία, τό σκύλο θά κοιτάζομε ἤ τό παιδί μου;

Ἔπιασε τό Σταυράκη γερά ἀπό τό μπράτσο, λές καί τόν πήγαινε φυλακή, καί βγήκανε στό δρόμο.

Σέ ὅλο τόν πηγεμό μέ τήν καρότσα, ὁ πατέρας τοῦ Ἀρίστου δέν ἔκανε καμιά ἐρώτηση τοῦ Σταυράκη. Αὐτός σκεφτότανε ἀδιάκοπα: «τά ροῦχα του... τά ροῦχα του... τά ροῦχα του...».

Στό Νταραγάτσι, ποῦ καί ποῦ ἕνα φῶς. Ἀπό τό ρημαγμένο ἀλευρόμυλο καί πέρα, σκοτάδι, πού ἔγινε ἀκόμα πιό πηχτό στό Μερσινλί. Τά φανάρια τῆς καρότσας ἀχνοφωτίζανε ὥς ἕνα μέτρο μπρός καί πλάι. Καί τ’ ἀστέρια κάτι βοηθούσανε. Μά σά βγῆκε πίσω

ἀπ’ τό βουνό ἕνα λειψό φεγγάρι τῆς χάσης, μιάν ἀσημιά γραμμή χώρισε τή θάλασσα ἀπ’ τή στεριά.

— Ποῦ νά σταματήσω; ρώτησε ὁ καροτσιέρης.

— Θά σοῦ πεῖ ὁ μικρός.

Ὁ Σταυράκης ξαφνιάστηκε μέσα στό μούδιασμά του. Ὕστερα εἶπε μέ μιά τελευταία ἐλπίδα:

— Δέ βλέπω. Εἶναι σκοτεινά. (Τά ροῦχα του... τά ροῦχα του...).

— Καροτσιέρη, ρώτησε ὁ κύριος Νικολάκης, μπάς καί ξέρεις μιά κόκκινη ξέρα ἐδῶ κάπου;

— Τήν ξέρα τῆς Κυρα-Καλῆς; Οὖλος ὁ κόσμος τήν ξέρει. Νά, ἐκείνη ἐκεῖ, πού χώνεται σάν κοντό δάχτυλο στή θάλασσα. Ἐκεῖ πού ἀσημώνει τό φεγγάρι.

Σταμάτησε λίγο πιό πέρα, πάνω στή δημοσιά.

— Ἐδῶ εἶναι; ρώτησε ὁ κύριος Νικολάκης τό Σταυράκη.

— Θαρρῶ... Ναί...

Κατεβήκανε.

— Θά μᾶς δανείσεις τά φανάρια τῆς καρότσας; εἶπε ὁ πατέρας τοῦ Ἀρίστου.

— Τί ψάχνετε; ρώτησε ὁ καροτσιέρης ὑποψιασμένος.

— Μπάς καί βροῦμε κανένα χνάρι τοῦ παιδιοῦ μου, εἶπε στό τέλος.

Τά ροῦχα του, τά ροῦχα του, σκέφτηκε ὁ Σταυράκης, ὕστερα θυμήθηκε τό τσασάκι τοῦ Ἀρίστου καί τό πασπάτεψε μέσα στήν τσέπη του.

Ὁ καροτσιέρης ἔβγαλε τά δυό φαναράκια καί τούς τά ’δωσε.

— Εἴπαμε τρία μετζήτια τό ἀγώι, μά καί νά μήν ξημερωθοῦμε... Καί, κουμπάρε –πρόσθεσε, γιά νά ἐλαττώσει τήν ἐντύπωση πώς

μίλησε γιά λεφτά σέ τέτοια περίσταση– μπορεῖ νά γύρισε τό παιδί στό ἀναμεταξύ. Μή σεκλετίζεσαι.

Κάθισε μές στήν καρότσα του νά περιμένει.

Κατεβήκανε στά χέρσα. Βρήκανε τήν κόκκινη φλέβα πού ἔκοβε τό σύθαμνα μέ τά βοῦρλα, καί φτάσανε στήν ξέρα. Τά ροῦχα του... τά ροῦχα του... Ὁ σκοπός εἶναι νά περάσει ἡ ἀποψινή βραδιά... αὔριο δέ θά ξημερώσ' ἡ μέρα... Τό μυαλό τοῦ Σταυράκη δούλεψε γρήγορα.

— Κύριε Νικολάκη, ἐσεῖς νά ψάξετ' ἐδῶ χάμω. Ἐγώ θά ψάξω πιό δῶθε, πρός τό Νταραγάτσι. Κατά κεῖ τράβηξε ὁ Ἀρίστος φεύγοντας.

Τί εὔκολα πού εἴτανε ὅλα. Τί εὔκολο πού εἶναι νά λές ψέματα, νά τά πιστεύεις κι ὁ ἴδιος... Νά περάσει μονάχα ἡ ἀποψινή βραδιά... Τά δυό φωσάκια χωρίσανε. Ὁ Σταυράκης κρατιότανε γιά νά μήν τρέξει στό μέρος πού εἴχανε γδυθεῖ. Κάποια στιγμή σταμάτησε. Ἔκλεισε τά μάτια του. Δέν εἶμ' ἐγώ, εἶπε μέσα του, δέν εἶμ' ἐγώ, δέ γίνουνται τέτοια πράματα στόν κόσμο... Ἄνοιξε πάλι τά μάτια του καί εἶδε πέρα τό ἄλλο φωσάκι νά σαλεύει δῶθε κεῖθε. Προχώρησε. Τά ροῦχα του... τά ροῦχα του...

Νά τά τρία παλούκια τῆς γκρεμισμένης ψαρόσκαλας, στήν ἀκροθαλασσιά. Πιό δῶ, πίσω ἀπό κεῖνο τό σύθαμνο εἴχανε γδυθεῖ. Τό φῶς τοῦ φαναριοῦ τρεμόφεγγε πάνω στά βοῦρλα, σουβλερά μέ τό κόκκινο ἀγκάθι τους. Τά χέρσα θροΐζανε, ἀναδεύονταν ἀπό μιά κρυφή ζωή. Κάτι σάλευε. — Φλόξ, ἐδῶ! Φλόξ! — καί τόν πνίξανε τ' ἀναφιλητά.

Ἔνιωθε πάνω του, ἀπό τό πλάι, τό γκρίζο φῶς τοῦ φεγγαριοῦ τῆς χάσης. Ἔριξε πίσω του μιά γρήγορη ματιά. Τό ἄλλο φωσάκι σίμωνε κατά δῶ. Δέ θά προκάνει. Ἔστριψε γρήγορα πίσω ἀπό τό σύθαμνο.

Τά ροῦχα τοῦ Ἀρίστου λείπανε.

Στάθηκε σά χαζός. Ὕστερα βάλθηκε νά ψάχνει. Τίποτα. Πούβετα ροῦχα. Εἴτανε σίγουρος γιά τό μέρος. Νά ἡ λακκούβα — κι ἔπειτα, τί ἄλλο πιό σίγουρο σημάδι, νά ἡ ἁρμυρήθρα, πού ὁ Ἀρίστος εἶχε σκαλίσει πάνω στόν κορμό της ἕνα κεφαλαῖο Α. Πασπάτεψε τό τσακάκι μές στήν τσέπη του, ἔφερε τό φανάρι κοντά στό δέντρο, καί διάβασε φωναχτά, γιά νά τ' ἀκούσει: ΑΛΦΑ. Νά, λοιπόν, πού τίποτα δέ γίνηκε ἀπ' ὅλ' αὐτά, ὁ Ἀρίστος πῆρε τά ροῦχα του, εἴταν μονάχα ἕνας βραχνάς, καλά τό 'λεγε πώς τέτοια πράματα δέ γίνουνται στόν κόσμο, ἀκόμα λίγο νά τό φωνάξει τοῦ κύριου Νικολάκη, πώς τέτοια πράματα δέ γίνουνται στόν κόσμο — ποιά πράματα; Πώς ἔπνιξε τόν... τόν... καί πώς κάποιος θά 'κλεψε τά ροῦχα του; Ὅλα μπερδεύονταν μές στό μυαλό του, μονάχα μιά ξεκάθαρη σκέψη: ὅ,τι κι ἄν γίνηκε, τό πᾶν εἶναι νά περάσει ὅπως ὅπως ἡ ἀποψινή βραδιά. Ἡ αὐριανή μέρα δέ θά ξημερώσει...

— Τίποτις, εἶπε τοῦ κύριου Νικολάκη σάν ἀνταμώσανε, καί πασπάτεψε τό τσασάκι μές στήν τσέπη του.

Ὁ καροτσιέρης πῆρε τά φανάρια καί τά ξανάβαλε στή θέση τους. Βλέποντάς τους ἀμίλητους, κατάλαβε. Μά ὡστόσο ἔκανε μιά ἐρωτηματική χειρονομία, στραβώνοντας λιγάκι καί τά χείλια του. Ὁ κύριος Νικολάκης ἔγνεψε ἀρνητικά.

— Μπορεῖ τό παιδί νά τό πήρανε οἱ Ὀβραῖοι, πέταξε τό λόγο του ὁ καροτσιέρης.

Ὅπως εἴτανε βυθισμένοι σέ συλλογή, ὁ λόγος του πῆγε στά χαμένα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΝΔΕΚΑΤΟ

Μέ διαμαντένιο χτένι ἠχτενιζούτανε

Ἡ αὐριανή μέρα ξημέρωσε ὡστόσο. Κ' ἡ ἄλλη, καί οἱ κατοπινές.

Καί τ' ἀμπέρια μοσκοβολούσανε, κι ὁ οὐρανός εἴτανε καταγάλανος, ἀπόλυτα συνταιριασμένος μέ τά καμπυλωτά σαϊτέματα τῶν χελιδονιῶν –λές καί τοῦτα τά πουλιά ποτέ τους δέν πετᾶνε ἴσια– καί μέ τό πράσινο τῆς συκαμιᾶς, καί μέ τό παιχνιδιάρικο ἀσημί τῆς λεύκας, καί μέ τ' ἄσπρο ἀσβέστωμα ἤ μέ τήν ὤχρα τῶν σπιτιῶν, καί μέ τό μπάτη πού φύσαγε ἀπό τ' ἀνοιχτά σά νά 'τανε τό μεγάλο καλοκαίρι, καί μέ τό ντουσεμέ καί μέ τό καλντερίμι — τίποτα, τίποτα δέ θά μποροῦσε ν' ἀποσπάσει τήν πολιτεία μας ἀπ' τό νωχελικό της ρεμβασμό κάτω ἀπ' τόν καλοσυνάτο ἥλιο, ζεστό ἀκόμα, δίχως νά ζεματάει. Σίγουρα οἱ γερανιοί θά 'χανε χάσει τά πασχάλια τους καί φύγανε βιαστικά, δίχως νά περιμένουνε τά χελιδόνια, ὅπως γελιότανε καί τό φράγκικο καλεντάρι, πού ἔδειχνε μέσα Σεπτεμβρίου, τήν ὥρα πού σύμφωνα μέ τό δικό μας καλντερίμι, τό σωστό κι ὀρθόδοξο, μόλις εἶχε κλείσει ὁ Αὔγουστος.

Μονάχα πώς στ' Ἀλάνι καί στά γύρω σοκάκια, σά νά 'χε πέσει ἕνα μούχρωμα. Ὄχι στά ἄψυχα –αὐτά χαιρόντουσαν τήν καλοσύνη τοῦ Θεοῦ, ἀκόμα ὡς καί τά χαλάσματα κ' οἱ σκασμένοι σουβάδες– μά στίς νομάτοι. Τό παιδί δέ βρέθηκε, κι ὅλος ὁ μαχαλάς δέν εἶχε ἄλλη κουβέντα.

Χαμένος καιρός καί ἔξοδα ν' ἀποταθοῦνε στήν πολίτσια (τίποτα δέ γινότανε δίχως μπαξίσι, καί ὅλο γιαβάς γιαβάς καί μπακαλούμ). Μά, νά πεῖς, χαμένα πήγανε καί τά λεφτά στόν τελάλη, πού τρεῖς μέρες τριγυρνοῦσε μέ τήν κουδούνα του ἀπό μαχαλά σέ μαχαλά, ὅποιος ξέρει τίποτα γιά τό παιδί νά 'ρθει νά μαρτυρήσει. Ὁ κύρ Νικολάκης, γιά νά τά βγάλει πέρα, σήκωσε ἀπ' τό σαμπουνχανά μπροστάντζα τρία βδομαδιάτικα. Ἡ κώνα Μαριγώ, οὔτε νά τ' ἀκούσει πώς δέ

ζοῦσε ὁ γιός της. Ἔβαλε τίς φωνές ὅταν ὁ ἄντρας της ἔριξε τήν ἰδέα νά ψάχνανε τόν πάτο τῆς θάλασσας, ἐκεῖ στό Μερσινλί, μπάς καί... Τό γουρσουζεύεις τό παιδί μέ τέτοια λόγια, τοῦ φώναξε. Κι ἔπειτα, δέ βρεθήκανε τά ροῦχα του στήν ἀμμουδιά. Ἄν εἴτανε κάτι τέτοιο, Θεός φυλάξοι, θά 'χε γίνει τήν ὥρα πού κολύμπαγε. Καί δέ θά κολύμπαγε ντυμένος.

Ὁ κύρ Νικολάκης ὡστόσο, κρυφά ἀπ' τή γυναίκα του, πῆγε καί παρακάλεσε τό φίλο του τό βουτηχτή, τό μικροθειό τοῦ Παντελῆ. Πήγανε μέ τή μεγάλη βάρκα τοῦ λιμανιοῦ. Ὁ Στέργιος κατέβηκε δεμένος στό βυθό, μέ τήν καουτσουκένια φόρμα του, τή βιδωμένη περικεφαλαία, καί τά παπούτσια μέ τούς μολυβένιους πάτους. Ὁ ἕνας βοηθός του δούλευε τήν ἀεραντλία γιά νά τοῦ στείλει μέ τό λαστιχένιο σωλήνα ὀξυγόνο, κι ὁ ἄλλος ἀργοτράβαγε κουπί. Σεργιάνισε τό βυθό κάπου μισό μίλι ὁλόγυρα στήν κόκκινη ξέρα. Τίποτα. Ρηχά νερά, φεγγρίζανε, δυό μέ δυόμισι ὀργιές βάθος. Τίποτα. Σάν τόν ἀνεβάσανε, παρηγόρησε τό φίλο του λέγοντας νά μή βάζει ἰδέες στό νοῦ του. Ἀπό μέσα του ὅμως, εἶπε πώς τά ρέματα μπορεῖ νά 'χανε σκορπίσει τό κορμί μέσα σ' αὐτές τίς δέκα μέρες.

Καί πάνω ἀπ' ὅλ' αὐτά, καί πάνω ἀπό τό Σταυράκη, ὁ κατακάθαρος γαλάζιος οὐρανός, μέσα στή γλύκα τοῦ ἀποκαλόκαιρου, ἁπλωνότανε ἀνάλλαχτος. Καί τά παράθυρα χαμογελοῦσαν, καί δένανε καρπό οἱ πορτοκαλιές κ' οἱ λεμονιές.

Ἀνοίξανε καί τά σκολειά. Γύρισε κι ὁ Περικλῆς ἀπό τό Νύφαιο, ἐφτάγιανος. Τόν ἐξέτασε ὁ γιατρός. Τό στῆθος του δέν εἶχε τίποτα. Ἐκεῖνο τό βηχαλάκι εἴταν ἀπομεινάρι ἀπό τά βρογχικά πού εἶχε πάθει πρίν τρία χρόνια. Μά κι αὐτό εἶχε σχεδόν περάσει μέ τόν καθαρό ἀέρα τῆς ἐξοχῆς. Μονάχα λές κ' εἶχε πληγωθεῖ ἡ ζωή του ἀπ'

τόν καημό τοῦ ἀδερφοῦ του γιά τό τυφλό ἀγοράκι. Ὕστερ' ἀπό τρία χρόνια, μπῆκε μοῦτσος σέ καράβι γιά νά γυρίσει τόν κόσμο. Δυό ἀπό τ' ἀγόρια τοῦ μαχαλᾶ, πού εἴχανε ξεσκολίσει τό δημοτικό τόν περασμένο Ἰούνιο, ἀφοῦ κουτουρντίσανε ὁλάκερο καλοκαίρι, πιάσανε τώρα δουλειά: τό ἕνα σ' ἕνα πουπουλάδικο στοῦ Γιουσούφ τό βερχανέ, τό ἄλλο μπῆκε σέ ραφτάδικο. Τά παιδιά τῆς πέμπτης δημοτικοῦ πέρασανε στήν ἕκτη. Μά γιά ὅλα τά παιδιά τοῦ μαχαλᾶ, τό περιστατικό τοῦ Ἀρίστου λές κι ἔσβησε τά καλοκαίρια τους, περνώντας πάνω τους τό «σπόγγο» τοῦ μαυροπίνακα.

Ὁ Σταυράκης δέν ξαναπῆγε σχολεῖο. Στό σπίτι του, δέν ξέρανε τί νά τόν κάνουν. Περιμένανε νά γυρίσει ὁ πατέρας του ἀπ' τό ταξίδι. Τοῦ τύχανε δουλειές στή Σάμο –δουλειές τῆς κακῆς ὥρας, γιατί– εἶχε δεκαπέντε μέρες νά στείλει λεφτά στό σπίτι του καί ζούσανε μέ βερεσέδια, μέ γκρίνια καί βρισιές.

Ξεπόρτιζε πρωί καί τριγυρνοῦσε ρέμπελος σέ ἄλλους μαχαλάδες. Μά κι ἐκεῖ ἀκόμα, ἄγνωστος ἀνάμεσα σέ ἄγνωστους, ἔνιωθε δαχτυλοδειχτούμενος, ὅλα τά μάτια διαβάζανε μέσα του σά νά 'τανε τό κορμί του καί τά σωθικά του ἀπό γυαλί. Δέ μποροῦσε νά βαστάξει οὔτε τή ματιά τοῦ σκυλιοῦ. Ἡ Φλόξ, ἐκεῖ πού εἴτανε, σίγουρα ἤξερε τό φριχτό του μυστικό. Πάσκιζε νά διώξει ἀπό τό νοῦ του τ' ἀνασηκωμένα χείλια της, τή γκριμάτσα τῆς σιχασιᾶς πάνω στά κίτρινα σκυλόδοντα. Ἔκλεινε τά μάτια του, μέ τήν ἐλπίδα πώς σά θά τά ξανάνοιγε θά 'χε χαθεῖ ὁ κόσμος, τά σπίτια, ὁ οὐρανός, τά δέντρα, οἱ ἀνθρῶποι. Τά ξανάβρισκε ὅλα στή θέση τους, νά τόν κοιτάζουν μέ τήν ἀνελέητη ματιά τους. Καί, τό χειρότερο, ξανάβρισκε τόν ἑαυτό του — μ' ἐκεῖνο τόν ἴσκιο πλάι του, ἀόρατο, πού δέν ξεκόλλαγε ἀπό κοντά του. Κάποιες φορές μουρμούριζε τοῦ ἴσκιου, δίχως νά κουνάει

τά χείλια του: Ἀρίστο... Ἀρίστο... γιατί μοῦ τό ’κανες αὐτό; Δοκίμαζε νά σφυρίξει, τά χείλια του εἴταν στεγνά, τά σάλιωνε, μά πάλι τίποτα.

Τά παιδιά γυροφέρναν ὄξω ἀπό τό σπίτι του, δίχως νά καταφέρνουν νά τόν ἀνταμώσουν. Μιά Κυριακή, ξεθαρρευτῆκαν νά χτυπήσουνε τήν πόρτα, μά ἡ ἀδερφή του ἡ Ἀνθίππη τά ’διωξε καί τούς εἶπε νά μήν ξαναπατήσουν.

Οἱ νύχτες του ἴσως νά ’τανε χειρότερες, ἴσως καί ὄχι. Τόν εἶδε μιά φορά στόν ὕπνο του. Μιάν ἀχνάδα εἴτανε χυμένη στό πρόσωπο τοῦ Ἀρίστου, φαινότανε σά νά ’χε σηκωθεῖ ἀπό ἀρρώστεια, κι ὁ Σταυράκης τόν βοήθαγε νά περπατήσει. Ἔλεγε στ’ ὄνειρό του, νά πού δέν πέθανε ὁ Ἀρίστος, πῶς μοῦ ’χε περάσει μιά τέτοια ἰδέα, ὅλα εἶναι καλά κι ὄμορφα. Καί ξύπνησε ξαλαφρωμένος, ἄν καί ἤξερε πώς εἴτανε μονάχα ὄνειρο. Μά οἱ ἄλλες νύχτες... Ἀγερικά πλάσματα κυματίζανε γύρω στό κρεβάτι του, τά ’βλεπε ξύπνιος, δέν εἴτανε βραχνάς, ἔκλεινε τά μάτια του, προστάζοντας τό κορμί του νά κοιμηθεῖ, μά τά φαντάσματα σηκώνανε ὁλόγυρα ἕνα σίφουνα θροΐσματα, καί μουρμουρίζανε λόγια φριχτά καί ἀκατανόμαστα, σέ μιά γλώσσα πού δέν τήν καταλάβαινε, κι ὡστόσο ἤξερε τό νόημά τους. Γιά νά γλιτώσει, τοῦ ἐρχότανε νά σηκωθεῖ, νά πάει νά πλαγιάσει μέ τήν ἀδερφή του, στό κρεβάτι της, ὅπως τότε, στά πολύ μικράτα του, ὅταν τόν ζώνανε οἱ νυχτιάτικες φοβέρες. Τότε πού εἴτανε καλή ἀκόμα ἡ Ἀνθίππη... Κι ἄλλοτε πάλι πλάκωνε ἡ σιωπή, καί βρίσκανε τήν εὐκαιρία κάθε λογῆς τριξίματα καί χαρχαλέματα μέσα στό σπίτι, ὅσο τό μυαλό του δούλευε, δούλευε ἀσταμάτητα μέσα σ’ ἕνα κενό, δίχως νά πιάνεται ἀπό πουθενά.

Κυλούσανε οἱ μέρες. Ἡ κώνα Μαριγώ τό ’βαλε πεῖσμα πώς ὁ γιός της ζοῦσε. Εἶχε ξαφνικές ἰδέες. Τῆς ἐρχότανε μιά ἔμπνευση κι

ἔστελνε τό Νικολάκη της νά ψάξει πότ' ἐδῶ πότ' ἐκεῖ, στήν ἄλλη ἄκρια τῆς πολιτείας. Τοῦ 'χε πάρει τόν ἀέρα μέσα στήν ἀγωνία της γιά τό παιδί, κι ἐκεῖνος, ἄβουλος, μονάχα κούναγε, μέσα κι ὄξω, τά ξεβιδωμένα χέρια του.

Καί τότε ἀκούστηκε ὁ πρῶτος λόγος μέσα στήν πολιτεία: πήρανε οἱ Ὁβραῖοι τό παιδί.

Δέ βγῆκε ὁ λόγος ἀπό τό μαχαλά τοῦ Χατζηφράγκου. Τό περιστατικό εἶχε ἀναστατώσει ὅλους τούς ρωμιομαχαλάδες. Εἴχανε γράψει κ' οἱ ἐφημερίδες γιά τήν ἐξαφάνιση τοῦ ἀγοριοῦ καί διαμαρτύρονταν γιά τήν ἀδράνεια τῆς ἀστυνομίας. Ἀνακατεύτηκε λοιπόν στό τέλος καί ἡ ἀστυνομία, μέ ἀποτέλεσμα: τσουτζούκ γιόκ.

Μπορεῖ νά πρωτοβγῆκε ὁ λόγος κι ἀπό κεῖνο τόν καροτσιέρη. Ἀπό στόμα σέ στόμα, μουρμουρίζανε οἱ μαχαλάδες τό θρύλο, πού πρωτύτερα, σάν ἀπό ντροπή, τόν διώχνανε ἀπό τό νοῦ τους. Τό πήρανε οἱ Ὁβραῖοι τό παιδί. Νά τό μπεσλεμεντίσουν γιά τό Πάσχα τους. Τό θρέφουνε μέ κουκουνάρι, καί σά γίνει παχουλό παχουλό τό κλείνουνε ζωντανό μέσα σ' ἕνα βαρέλι μέ καρφιά, κυλᾶνε τό βαρέλι καί μαζεύοιυνε τό αἷμα τοῦ παιδιοῦ γιά νά τό βάλουνε στ' ἄζυμά τους. Γιατί, τό Πάσχα τους, τρῶνε ἄζυμο ψωμί. Καλά, μά γιατί δέν πήρανε κανένα παιδί ἄλλη χρονιά; Ρίχνουνε κλῆρο κάθε χρόνο, καί σ' ὅποια χώρα πέσει ὁ κλῆρος, ἀπό κεῖ παίρνουνε τό παιδί. Στέλνουνε τό αἷμα στόν πρῶτο τους χαμάμη, κι ἐκεῖνος τό μοιράζει στίς ὀβραίικες χάβρες, σ' ὁλάκερο τόν κόσμο. Γιά τ' ἄζυμά τους. Τρῶνε ἄζυμο ψωμί, τό Πάσχα τους.

— Ἐγώ τό 'λεγα, τό παιδί μου ζεῖ.

Τρέξανε στό παπα-Νέστορα.

— Γέροντα, ποιά εἶν' ἡ γνώμη σου;

— Ἐσταύρωσαν τόν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν.

Σταυρώσανε τό Χριστό, οἱ ἀντίχριστοι. Τοῦ πιήκανε τό αἷμα. Τόν ποτίσανε χολή. Τούς κυνηγάει τό αἷμα του. Γιά τοῦτο κυνηγᾶνε, οἱ κομμένοι, τό αἷμα τό χριστιανικό.

— Ἐγώ τό 'λεγα, τό παιδί μου ζεῖ.

Μιά ἐλπίδα ξεπήδησε καί στό μυαλό τοῦ Σταυράκη: μπορεῖ νά βγῆκε ἀπό τή θάλασσα ὁ Ἀρίστος, καί νά τόν πήρανε οἱ Ὀβραῖοι. Ὡστόσο δέν ἔριξε λάδι στή φωτιά, κι ἀπόφευγε τά ἄλλα ἀγόρια.

Φρένιασε ὁ παπα-Νικόλας σάν ἔφτασε τό σούσουρο στ' ἀφτιά του. Μάζεψε τούς ἐπίτροπους τῆς ἐκκλησιᾶς, τό μουχτάρη, καί πέντ' ἔξι ἀπό τούς πρώτους τοῦ μαχαλᾶ, πού πέρναγε ὁ λόγος τους. Δέν ξέρετε τί σᾶς γίνεται, τούς εἶπε. Οὐκ οἴδατε τί ποιεῖτε. Ντροπή σας νά πιστεύετε αὐτά τά παραμύθια. Ἀπαιτῶ ἀπό σᾶς νά δασκαλέψετε καί τούς ἄλλους ἐνορίτες. Τούς φοβέρισε. Θά κάνει κήρυγμα τήν Κυριακή στήν ἐκκλησιά, θά καταραστεῖ ὅσους ἐρεθίζουνε τόν κόσμο μέ τέτοιες διαδόσεις.

— Δέ θά σᾶς κοινωνήσω. Τί χριστιανοί εἴσαστ' ἐσεῖς, ἀφοῦ σπέρνετε τό μίσος; Δέν εἶστε χριστιανοί. Δέ θά σᾶς κοινωνήσω. Κάι, δέ μοῦ λέτε; Ξέρετε ποιός μᾶς ἔδωσε αὐτές τίς καμπάνες πού κρέμουνται στό καμπαναριό μας; Ἡ ὀβραίικια κοινότητα. Μάλιστα. Πρίν τριανταπέντε χρόνια. Τότε πού κουρσέψανε οἱ Τοῦρκοι τίς ἐκκλησιές τῆς Κρήτης, στήν ἐπανάσταση τοῦ '67, καί πουλούσανε τό πλιάτσικο, καμπάνες καί ὅ,τι ἄλλο. Τίς ἀγόρασε ἡ ὀβραίικια κοινότητα καί τίς πρόσφερε στό μητροπολίτη. Μάλιστα!

Πῆγε καί στή Μητρόπολη, μίλησε μέ τό βοηθό ἐπίσκοπο.

— Εἴμεθα ἐνήμεροι, πάτερ Νικόλαε, καί φροντίζομεν νά καταπραΰνωμεν τά πνεύματα. Καί, πάτερ Νικόλαε, δέν νομίζετε ὅτι

ἀσχολεῖσθε μέ ζητήματα πέραν τῆς δικαιοδοσίας σας;

Εἴτανε Τρίτη.

— Ἐγώ ἡ καημένη τό ’λεγα, τό παιδί μου ζεῖ.

Νά προφτάξομε τό παιδί ζωντανό, πρίν νά τό κλείσουνε οἱ Ὀβραῖοι στό βαρέλι. Δέν πᾶνε δώδεκα χρόνια, εἶχε χαθεῖ κι ἕνα παιδί ἀπό τόν Ἀι-Δημήτρη. Τό ’χανε πάρει κι ἐκεῖνο οἱ Ὀβραῖοι. Τό θυμᾶσαι; Δέν κάναμε τίποτα τότες, γιά τοῦτο ξαναρχίσανε. Φέτος, ὁ κλῆρος ξανάπεσε στόν τόπο μας. Ἀντίχριστοι. Αὐτοί σταυρώσανε τό Χριστό. Μά ἐκεῖνο τό παιδί, δέ βρέθηκε ὕστερ’ ἀπό δεκαπέντε μέρες; Δέ βρέθηκε, ὄχι. Ναί, βρέθηκε, στό λιμάνι, παρέα μέ κάτι μαουνιέρηδες. Δέ βρέθηκε, πλερώσανε οἱ Ὀβραῖοι καί βγῆκε ἕνας τέτοιος λόγος. Οἱ Ὀβραῖοι, ’μῶ τό Μωυσῆ τους! Βλαστημάγανε οἱ μόρτηδες.

— Ἐγώ τό ’λεγα, τό παιδί μου ζεῖ.

Τό κακό φούντωσε. Ξεσηκωθήκανε οἱ μαχαλάδες. Ὀμπρός! Οὗλοι μαζί στήν Ὀβραιακή! Ν’ ἀπαιτήσομε νά δώσουνε πίσω τό παιδί. Τί καθόμαστε; Ὀμπρός! Γιά σταθεῖτε βρέ παιδιά, εἶπαν οἱ πιό λογικοί. Βέβαια, κάτι πρέπει νά γίνει. Ὅμως μέ πειθαρχία. Ἐθνάρχης κι ἀποκούμπι μας εἶν’ ὁ μητροπολίτης. Αὐτός θά κρίνει τ’ εἶναι τό σωστό. Νά πάει μιά ἐπιτροπή νά συνεννοηθεῖ μαζί του σχετικά μέ τό παιδί. Ὥστε, νά πού παραδέχεσαι πώς πῆραν οἱ Ὀβραῖοι τό παιδί. Λέω, τό φέρνει ὁ λόγος. Τί λόγος καί ξελόγος — οἱ Ὀβραῖοι πήρανε τό παιδί, ’μῶ τή βιζινίκα τους! Βλαστημάγανε τά κουτσαβάκια. Μά ὁ παπα-Νικόλας, λέει πώς οἱ καμπάνες... Προδότης, προδότης! Ἐμπρός! Οὗλοι μαζί!

Τετάρτη. Ἡ αὐγή χάδεψε τήν πολιτεία. Ἀνοίξανε τά σκολειά ὅπως πάντα. Ἡ πολιτεία, μαχμουρλίδικα, τεντωμένη στόν ἥλιο. Ἀνοίξανε τά μαγαζιά. Ἡσυχία. Καφεδάκι, ἀτζέμικο τσάι, μερακλίδικο,

τριανταφυλλί, μέσα σέ φαρφουρί κουπάκι... Ξαφνικά, σείστηκε ὁ ἀγέρας. Ποιοί δαιμόνοι σκαρφαλώσανε στό καμπαναριό τῆς Ἅγιας Φωτεινῆς καί σημάνανε τίς καμπάνες; Ποιός ἀρχιδαίμονας κρεμάστηκε ἀπ’ τό γλωσσίδι τῆς τσαρικιᾶς καμπάνας, τῆς βαριᾶς, καί βούιξε ἡ πολιτεία πέρα γιά πέρα; Τρίζανε τά τζάμια καί ἀντιβουίζανε, κλείνανε τά μαγαζιά μέ σαματά, κεπέγκια καί ρολά, Φραγκομαχαλάς, Γυαλάδικα, Μεγάλες Ταβέρνες, Ἀι-Γιώργης, τά Μπεζεστένια, τό Τσαρσί, μπούκαρε ὁ κόσμος στό μεγάλο αὐλόγυρο τῆς Ἅγιας Φωτεινῆς, ἀδειάσανε οἱ μαχαλάδες ἀπό ἄντροι, μπούκαρε ὁ κόσμος ἀπό τρεῖς μεριές, χιλιάδες μαγκούρες στόν ἀέρα, χλαλοή.

— Ὁ δε-σπό-της στό βα-λή! Ὁ δε-σπό-της στό βα-λή!

— Βα-σί-λει-ος! Βα-σί-λει-ος!

— Τό παι-δί! Τό παι-δί!

— Οὗ-λοι στήν Ὁ-βραι-α-κή!

— Τό παι-δί! Τό παι-δί!

— Οὗ-λοι στήν Ὁ-βραι-α-κή!

Στό γυμνάσιο, πίσω ἀπό τήν Ἅγια Φωτεινή, οἱ μαθητές τῆς 5ης γυμνασίου εἶδαν ἕνα γέρο, ψηλό καί κοκαλιάρη, χλωμό, λίγο καμπουριαστό, νά μπαίνει στήν τάξη μέ τό καπέλο στό χέρι. Σ’ ἕνα γνέψιμο τοῦ καθηγητῆ, σηκωθῆκαν ὄρθιοι.

Ὁ γέρος πλησίασε στήν ἕδρα καί κάτι εἶπε τοῦ καθηγητῆ.

— Πῶς, βέβαια, εἶπε ο καθηγητής, ἄν καί ὁ γιός σας δέν διατρέχει κανένα κίνδυνο. Σᾶς τό ἐγγυῶμαι.

Ἔγνεψε στόν Ὁβραῖο συμμαθητή τους, πού βγῆκε ἀπό τό θρανίο, πῆγε κοντά στόν πατέρα του, κάτι μιλήσανε ψιθυριστά, ὁ νεαρός εἶχε τό ὕφος νά λέει πώς δέ θέλει νά φύγει, χαμογελοῦσε ἀμήχανα, μά ὁ

γέρος ἐπέμενε, καί τότε πῆρε τό καπέλο του ἀπ' τή κρεμάστρα καί βγῆκε μαζί μέ τόν πατέρα του ἀπό τήν τάξη. Οἱ μαθητές εἶχαν τά μάτια τους χαμηλωμένα.[11]

Ποτέ δέν εἶχε γίνει ξεσηκωμός κατά τῶν Ὀβραίων. Ἐδῶ, ὅπως καί σέ ὁλάκερη τή Ρωμιοσύνη, Ὀβραῖοι καί Ρωμιοί ζούσανε πιό μονοιασμένοι παρά σέ ὅποιο ἄλλο μέρος τοῦ κόσμου. Κι ἄν εἶχαν κάποια προκατάληψη κατά τῶν Ὀβραίων, εἴταν ἀπρόσωπη, δέ στρεφόταν ἐνάντια στούς συντοπίτες τους. Τή συμβόλιζε ὁ Γιούδας ὁ Ἰσκαριώτης –σέ μερικά χωριά καίγανε τό ὁμοίωμά του τή Μεγαλοβδομάδα– ἤ ὁ καημένος ὁ Πόντιος Πιλάτος, μπλεμένος ἄθελά του σ' αὐτή τή θλιβερή παλιά ὑπόθεση, πού μέσα στούς αἰῶνες, ἐξελίχτηκε σέ τραγωδία γιά τόν περιούσιο λαό. Τόσο, πού τοῦ κόλλησε ἡ ψύχωση, μές στόν κατατρεγμό του, πώς τόν διάλεξε ὁ Θεός γιά νά σηκώσει τά κρίματα, τίς πίκρες καί τά βάσανα τοῦ κόσμου. Ἴσως γιά τοῦτο εἶναι ὁ πιό μελαγχολικός λαός τῆς γῆς. Δεύτεροι, ἔρχονται οἱ Ρωμιοί: κι αὐτοί, τελοσπάντων εἶναι περιούσιος λαός, μέ τή διαφορά πώς σηκώνουνε μονάχα τίς δικές τους ἁμαρτίες. Καί τώρα, κι ἀπό πάντα. Καί εἶναι πολύ βαριές.

Κάμποσα Ὀβραιόπουλα φοιτούσανε σ' ἑλληνικά σκολειά, καί πολλοί Ὀβραῖοι καί Ρωμιοί εἶχαν στενή φιλία μεταξύ τους. Ἀμοιβαῖα πειράγματα ὁ λαός, ναί –«τσιφούτ» ὁ ἕνας, «ἐσεῖς τό βρωμιός» ὁ ἄλλος– μά τίποτα περισσότερο. Καμιά ἔχθρητα. Καί σέ τούτη τή στραβιά ὥρα, θ' ἀγκάλιαζες καί θά ὑπερασπιζόμουνα τό φίλο σου τό σιόρ Χαΐμ πού τά πίνατε μαζί. Ἤ τό σιόρ Μωσέ, πού ἔκανες μαζί του συνεταιρικές δουλειές σ' ἀφιόνια καί σέ μπαλαμούτια. Ἤ τό σινιόρ Μορντοχάι, τό μανιφατουριέρη, πού ἀκόμα καί γιά τούς

ὁμοθρήσκους του ἡ πήχη του εἶχε ἑφτάμισι ρούπια, μά γιά σένα εἶχε σωστά ὀχτώ, καί σοῦ ’βαζε καί χάρη.

— Ζημιώνω, κύρ Ἀναστάση μου. Νά χαρῶ τά μάτια πού βλέπω.

Αὐτό τόν ὅρκο τόν λέγανε, γιά πείραγμα, «ὀβραίικο». Ποιά μάτια νά χαρεῖ; Τά δικά του, μ’ αὐτά πού βλέπει; Ἤ τά δικά σου μάτια, πού τά βλέπει;

Ἔτσι, καί στό μαχαλά τοῦ Χατζηφράγκου, ὅσο κι ἄν ξέρανε πώς εἴχανε ἀνάμεσά τους ἕνα Ὀβραίικο σπιτικό, δέν τούς πέρασε κάν ἀπό τό νοῦ νά ἐνοχλήσουνε τούς Σιμωνά. Ἀκόμα κ’ ἡ μορταρία κ’ οἱ μπαναμπάκηδες τοῦ μαχαλᾶ. Γενικά, «Ὀβραῖοι» καί «Ὀβραιακή», εἴτανε κάτι σάν μιά ἀφαίρεση, μιά ἰδέα.

Λοιπόν, ἐκείνη τήν Τετάρτη τό πρωί, κατά τίς δέκα, σά χτύπησε ἡ πόρτα καί ἄνοιξε ἡ σιόρα Φιόρα, σάστισε βλέποντας τόν Παντελή λαχανιασμένο καί ὠχρό σάν τό λεμόνι.

— Τί ἔπαθες, μάτια μου; Τί τρέχει;

Ὁ Παντελής ἔκλεισε τήν πόρτα κι ἀκούμπησε πάνω της τή ράχη του.

— Εἶ... εἶστε μό... μονάχη; Ρώτησε κομμένα.

— Ναί, μάτια μου. Τί τρέχει; Ὁ σιόρ Ζαχαρίας πῆγε ν’ ἀγοράσει κάτι κόρδες, κ’ ἡ Πέρλα εἶναι στό σκολειό.

— Μή φοβόμαστε. Θά... θά μείνω μαζί σας.

— Τί νά φοβηθῶ;

— Τί... τίποτα. Μή φοβόσαστε... Ἀκοῦτε τίς καμπάνες;

— Ναί, εἶναι καμιά σκόλη;

— Μή φοβόσαστε...

Πάνω στήν ὥρα, κάποιος βρόντηξε τήν πόρτα. Ὁ Παντελής σήκωσε τό χέρι του γιά νά σταματήσει τή σιόρα Φιόρα.

— Μή!

Ξαναβρόντηξε ἡ πόρτα.

— Μή! Ξανάπε μέ ἀχνή φωνή ὁ Παντελής.

Ἡ πόρτα βρόντηξε τρίτη φορά. Ἡ φωνή τοῦ σιόρ Ζαχαρία:

— Ἄνοιξε, Φιόρα! Εἶμ’ ἐγώ! Ἄνοιξε!

Ἄνοιξε ὁ Παντελής καί παραμέρισε. Μπούκαρε ὁ σιόρ Ζαχαρίας, ἄσπρος σάν τό σεντόνι, ἀλαφιασμένος.

— Ἀμπάρωσε! Ἀμπάρωσε τήν πόρτα! Σφάζουνε τίς Ὀβραῖοι! Βάζουνε στήν Ὀβραιακή φωτιά! Πογκρόμ! Πογκρόμ!

— Ἴχου! ἔκανε ἡ σιόρα Φιόρα κι ἔμπηξε τά νύχια της στά μάγουλα.

— Πογκρόμ! Πογκρόμ! Ἀμπάρωσε τήν πόρτα!

Τήν ἀμπάρωσε ὁ Παντελής, καί ζάρωσε πλάι, στή γωνιά.

Ἀγκαλιαστήκανε ὁ σιόρ Ζαχαρίας κ’ ἡ σιόρα Φιόρα. Ξεσπάσανε σ’ ἕνα θρῆνο βιβλικό, φωνή ἠκούσθη ἐν Ραμᾷ:

— Τ’ ὀβραίικο αἷμα τρέχει σάν τά ποτάμια πού χύνουνται στή θάλασσα...

— Τά δάκρυά μας κυλᾶνε στήν καρδιά τοῦ Θεοῦ...

— Σαλόμ! Σαλόμ!

— Ὁ καπνός ἀπ’ τά καμένα σπίτια μας σκοτείνιασε τόν ἥλιο.

— Κύριε, βοήθα μας!

— Βόηθα, Κύριε, τή δούλη σου.

— Κατέτρεξάν με, Κύριε! Βόηθα, Κύριε, τό λαό σου!

— Σαλόμ! Σαλόμ! Σαλόμ!

Ὁ Παντελῆς, ζαρωμένος στή γωνιά του, ἄκουγε τόν ὀβραίικο θρῆνο μ’ ἕνα σφίξιμο τῆς καρδιᾶς. Μ’ ἕνα συναίσθημα φυλετικῆς συνενοχῆς σέ τούτη τήν ἀπελπισία. Ἔνιωθε ξένος ἐδῶ μέσα, ξεχασμένος, παράταιρος, Ρωμιός. Κοίταζε ὁλόγυρά του τή

σκηνογραφία, μές στό μισόφωτο πού δημιουργούσανε τά κλειστά παντζούρια, τήν ὀβραίικια σύστασή της, λουσμένη μέσα σέ μιάν ἄχνα θλίψης. Πάνω στό τραπέζι, τό καντηλέρι μέ τά ἐφτά μπράτσα. Στούς τοίχους, οἱ ξεθωριασμένες χαλκογραφίες μέ τίς βιβλικές παραστάσεις, τή γυμνή Σουσάνα πάνω ἀπό τόν καναπέ. Τό σκέπασμα τοῦ καναπέ, οἱ κουρτίνες, εἴχανε κάτι τά ἀνεξήγητα ὀβραίικο, τό ἀνακάλυπτε πρώτη φορά: σχέδια σβησμένα, μελαγχολικά. Μιάν ἄλλη χαλκογραφία, παράσταινε μιά βαριά οἰκοδομή, καταθλιφτική, πού δέ σοῦ ἔκανε ὄρεξη νά παραμερίσεις τήν κουρτίνα τῆς πόρτας καί νά μπεῖς. Στήν ἀντικρινή γωνιά, ἕνα παράξενο ἔπιπλο, ἀπό μαῦρο ξύλο, κάτι σάν ντουλαπίτσα, ἤ σά μικρός μπουφές, μ' ἕνα στρογγυλό καθρεφτάκι στή μέση, δίνοντας τήν ἐντύπωση πώς ἔκλεινε μυστήρια. Διάχυτη, κάτι σά μυρωδιά σαμόλαδου. Ἔνιωθε παρείσαχτος.

Ὁ θρῆνος ἐξακολουθοῦσε. Ἡ σιόρα Φιόρα εἴτανε τώρα μιά Ὀβραίισσα ξεμαλλιασμένη.

Ξαφνικά, τραβήχτηκε ἀπό τόν ἄντρα της. Μιά σπίθα θεληματική ζωήρεψε τό πρόσωπό της.

— Ἡ Πέρλα! φώναξε. Τρέχα νά τήν πάρεις ἀπό τό παρθεναγωγεῖο!

— Κύριε, εἴμαστε ἁμαρτωλοί! θρηνοῦσε ὁ σιόρ Ζαχαρίας.

— Τήν Πέρλα!

— Ὁ θάνατος εἶναι τό ριζικό μας.

Κουνοῦσε τό πανωκόρμι του μπρός πίσω.

— Ἄκουσες; Τήν Πέρλα! Σῶσε τήν Πέρλα!

— Ἡ ὀβραίικια καρδιά σπαράζει γιά τό καλό τοῦ κόσμου.

— Θές νά σηκωθῶ νά πάω ἐγώ;

— Γυναίκα, φαντάζεσαι πώς θ' ἀλλάξεις τήν ὥρα πού ὅρισε ὁ Θεός;

— Κάνε γρήγορα! Τήν Πέρλα! Φοβᾶσαι νά πᾶς;

— Δέ θέλω νά σ' ἀφήσω μονάχη. Εἶσαι γιά μένα τό ψωμί καί τό ἁλάτι τῆς ζωῆς. Εἶσαι γιά μένα ἡ ζωή. Ἄν φύγω, μπορεῖ νά μή σέ ξαναδῶ.

Ράγισε ἡ καρδιά τοῦ Παντελῆ. Δάγκωσε τό χείλι του. Αὐτός, δέ θά σκεφτότανε ποτέ νά πεῖ αὐτά τά λόγια, τά τόσο ἁπλά καί συγκινητικά. Ἔνιωσε κάτι σά σεβασμό γι' αὐτό τόν ἡλικιωμένο ἄντρα μέ τή μακριά βράκα καί μέ τήν τρυφερή καρδιά. Καί μέσα του, μιά δική του φτώχεια ψυχική. Ντράπηκε γιά τόν ἑαυτό του.

Ἡ σιόρα Φιόρα πῆγε κοντά στόν ἄντρα της καί τοῦ χάδεψε τό μάγουλο.

— Θά μέ ξαναδεῖς. Πήγαινε νά φέρεις τήν Πέρλα. Κι ὁ Θεός νά φυλάει τό Γιάκωβό μας, ἐκεῖ πού βρίσκεται μονάχος.

Ὁ Παντελής ἔνιωσε ν' ἀνεβαίνουνε δάκρυα, κι ἔκλεισε τά ματόφυλλά του, σφιχτά, γιά νά μήν ξεχειλίσουνε.

— Δέ θέλω νά σ' ἀφίσω μονάχη, τῆς εἶπε ὁ σιόρ Ζαχαρίας.

— Δέν εἶμαι μονάχη.

Ὁ Παντελής ξανάνοιξε τά μάτια του κ' εἶδε τό σιόρ Ζαχαρία νά τόν κοιτάζει σά νά τόν ἔβλεπε πρώτη φορά.

— Ὄξω εἶναι ἡσυχία, ψιθύρισε ὁ Παντελής μές στήν ἀμηχανία του.

Ὁ σιόρ Ζαχαρίας κούνησε τό κεφάλι του.

— Σοῦ τήν ἐμπιστεύομαι, εἶπε τοῦ Παντελῆ. Ξέρω πώς εἶσαι καλό παιδί. Νά τήν ἔχεις σά μητέρα σου.

Ξεσύρτωσε τήν πόρτα καί τήν ἄνοιξε. Ὄξω, ἡσυχία. Μονάχα ὁ ἀέρας βούιζε ἀπό τίς καμπάνες τῆς Ἅγιας Φωτεινῆς. Γύρισε τό

κεφάλι του καί εἶπε:

— Φιόρα, μήν ἀνησυχήσεις ἄν ἀργήσω. Εἶναι πάνω ἀπό μιά ὥρα πηγεμός καί γυρισμός.

— Ὁ Θεός νά σᾶς φυλάει καί τούς δυό.

Ὁ σιόρ Ζαχαρίας κατέβηκε τά δυό σκαλιά καί ξεμάκρυνε. Οὔτ' ἕνας ἄνθρωπος στό δρόμο, οὔτ' ἕνας γυρατζής.

Βγῆκε κι ὁ Παντελής, πῆγε ὥσαμε τό πρῶτο ντουρσέκι, στάθηκε μιά στιγμή κι ἐξερεύνησε τόν οὐρανό κατά κεῖ πού ἔπεφτε ἡ Ὀβραιακή. Καταγάλανος ὁ οὐρανός. Ξαναγύρισε, μπῆκε στό σπίτι κι ἔκλεισε τήν πόρτα. Ἡ σιόρα Φιόρα στεκότανε μπροστά σ' ἐκεῖνο τό μυστήριο ἔπιπλο μέ τό στρογγυλό καθρεφτάκι. Εἶχε λύσει τ' ἀνάκατα μαλλιά της καί τά χτένιζε μ' ἕνα διαλυστήρι. Τά τράβηξε τεντωμένα πρός τά πίσω τά φούχτωσε ὅλα μαζί καί τά 'στριψε κότσο, χαμηλά, πάνω ἀπό τό σβέρκο, μπήγοντας, γιά νά τόν στερεώσει, τίς φουρκέτες πού κράταγε ἀνάμεσα στά χείλια της. Τά μάτια της γυρίσανε στόν Παντελή μέσ' ἀπό τόν καθρέφτη. Δέν εἶχαν τή συνηθισμένη γλύκα τους. Σταθήκανε πάνω του ὅσο ἔμπηγε τίς φουρκέτες, ἀτσαλένια, τσακίρικα, θεληματικά. Ὁ Παντελής, πού τ' ἀντίκρισε, χαμήλωσε τά δικά του. Πάνω τους, σπάζανε τά αἰσθήματα.

— Γιατί ἦρθες; τόν ρώτησε, κοιτάζοντάς τον πάντα μέσ' ἀπό τόν καθρέφτη.

Δέν ἀποκρίθηκε.

— Ἦρθες νά μᾶς γλιτώσεις, ἕ;... Γιά τοῦτο ἦρθες; Πήγαινε μέ τούς δικούς σου, δέν εἶν' ἐδῶ ἡ θέση σου. Ἄμε νά κάψεις τήν Ὀβραιακή... Ἄμε νά χύσεις ὀβραίικο αἷμα. Τί δουλειά ἔχεις ἐδῶ μέ τούς

Ὀβραίους; Ἀκοῦς τί σοῦ λέω; Φύγε! Νά πᾶς μέ τούς δικούς σου, μέ τή ράτσα σου! Φτού! ἔκανε γυρίζοντας πρός τό μέρος του.

Μές στήν προγονική ὀβραίικη ψυχή της, εἶχε ξυπνήσει μιά δισχιλιόχρονη μνησικακία. Ὁ Παντελής δέν κούνησε ἀπό κεῖ πού στεκότανε.

Ὁ ἥλιος χτύπαγε τώρα τά παντζούρια, καί μέσ' ἀπό τίς γρίλιες καί τά τζάμια ἔβαζε τρεμουλιαστές νεροφεγγιές πάνω στόν ἀνοιχτοπράσινο τοῖχο, πλάι στό κάντρο τῆς Σουσάνας.

Παράτησε τό διαλυστήρι, ὅπως εἴταν μέ τ' ἀποχτενίδια, πάνω στό τραπέζι. Τοῦ λείπανε τρία δόντια. Πῆγε καί κάθισε στόν καναπέ, λίγο σκυφτή. Ἔσμιξε τά χέρια της καί τ' ἀκούμπησε πάνω στά γόνατά της. Τό πορτοκαλί σαλάκι πού εἶχε μισοριγμένο στούς ὤμους της, ξεθώριαζε ἀκόμα πιό πολύ τίς μαξιλάρες. Ἀναρίγησε, σά νά κρύωνε, ἔσφιξε γύρω της τό σάλι, ἀκούμπησε πάλι τά χέρια της πάνω στά γόνατα καί κοίταζε ἄπλανα μπροστά της, ξεμοναχιασμένη μέσα στή συλλογή της. Οἱ καμπάνες τῆς Ἅγιας Φωτεινῆς εἴχανε σωπάσει. Μιά βαθιά σιωπή. Δέν τήν ἔκοβε οὔτ' ἕνα τίκ τάκ ρολογιοῦ.

Ὁ Παντελής ἀναθώρησε. Στήν ἄκρη τοῦ ματιοῦ της, τό ἴδιο δάκρυ σάν ἐκεῖνο πού τοῦ εἶχε φανεῖ πώς τρεμόπαιζε, τή βραδιά πού καθότανε μαζί της στό κατώφλι τῆς ὀξώπορτας. Τό πηγούνι του τρεμούλιασε. Σκέπασε μέ τή φούχτα τό στόμα κι ἔσφιγγε τά σαγόνια του... Ἡ σιόρα Φιόρα ἀναστέναξε. Ἔγειρε τό πανωκόρμι της στό πλάι, πάνω στή μαξιλάρα, καί μισοξάπλωσε στόν καναπέ, μέ τίς γάμπες της κατεβασμένες. Ἡ ὥρα κυλοῦσε.

Ὄξω, ἕνα μουντό ποδοβολητό ἐρχότανε κατά δῶ. Ὁ Παντελής πῆγε στό παράθυρο καί κοίταξε ἀπό τίς γρίλιες. Σέ λίγο, μιά ντουζίνα πιτσιρίκοι, ἔξι μ' ἐφτά χρονῶ, ξεπροβάλανε ἀνάμεσα στίς γρίλιες.

Πηγαίνανε μέ βηματισμό, σέ διπλό στοῖχο, χτυπώντας μέ δύναμη τά ποδάρια τους μέσα στή σκόνη.

— Μάρς! πρόσταξε ὁ ἀρχηγός.

— Ἄ στρούτ-μπάλα-στρούτ καί τά γένια τοῦ τσιφούτ! Φωνάξανε βιαστικά ὅλα μαζί καί τό βάλανε στά πόδια τρέχοντας, σά νά φοβόντουσαν τ' ὀβραίικο σπίτι.

Ἡ ὥρα κυλοῦσε.

— Παντελῆ, ἔλα δῶ, εἶπε ἡ σιόρα Φιόρα.

Πῆγε διστακτικά καί στάθηκε μπροστά της. Ἀπότομα, ἔπεσε στά γόνατα, ἔκρυψε τό πρόσωπό του πάνω στή μαξιλάρα κι ἔβαλε τά κλάματα. Ἔκλαιγε σά μωρό παιδί, ἀβάσταχτα, παλικάρι δεκαοχτώ χρονῶ.

— Γιατί κλαῖς; τόν ρώτησε. Δέν ἀπαντᾶς;... Λυπᾶσαι τούς Ὀβραίους;... Γιά τοῦτο κλαῖς;... Οἱ Ὀβραῖοι δέν ἔχουνε ἀνάγκη ἀπό συμπόνια, οὔτε ἀπό αἴσθημα. Ζητᾶνε τό δίκιο τους... Ἐγώ, ἄμαθη, δέν ξέρω ποιό εἶναι τό δίκιο τους. Μπορεῖ νά 'ναι μιά πατρίδα... μπορεῖ νά 'ναι τό ἐμπόριο... νά ζοῦνε ἥσυχοι... Μά δέν ἔχουνε ἀνάγκη ἀπό τή συμπόνια σου.

— Δέ μπορεῖτε νά καταλάβετε... Δέ μπορεῖτε νά καταλάβετε...

Ἡ σιόρα Φιόρα στραβοχαμογέλασε.

— Κλαῖς ἔτσι, στά κουτουρού, νευριασμένος. Δέν ξέρεις, μάτια μου, τί θά πεῖ ὀβραίικος πόνος. Δέν ἔχεις ἰδέα...

— Δέν μπορεῖτε νά καταλάβετε... Δέ μπορεῖτε νά καταλάβετε...

Ἡ φωνή του εἶχ' ἕναν τόνο δυστυχισμένο, ἀπαρηγόρητο. Ἡ σιόρα Φιόρα πέρασε τό χέρι της πάνω στ' ἁδρά μαλλιά του. Μανούλα μου, εἶπε μέσα του, μανούλα μου, μανούλα μου.

— Γιατί μᾶς ὀχτρεύεστε;

— Σᾶς... Δέ... δέν ξέρω.

— Γιατί μᾶς ὀχτρεύεστε; Δέ λέω νά μᾶς ἀγαπᾶτε. Δέ μπορεῖ κανένας ν' ἀγαπάει ὅλο τόν κόσμο. Μά γιατί μᾶς ὀχτρεύεστε;

— Ἐγώ σᾶς ἀγαπάω, εἶπε πνιμένα, τό στόμα του ἀκουμπιστά πάνω στή μαξιλάρα.

Ἔβαλε τό χέρι της κάτω ἀπ' τό πηγούνι του καί τοῦ ἀνασήκωσε τό κεφάλι. Τῆς ἔπιασε τό χέρι ἀπό τόν καρπό.

— Τί σκληρά χέρια πού ἔχεις, εἶπε ἡ σιόρα Φιόρα. Τοῦ Γιάκωβου εἴτανε μαλακά μαλακά. Κι οὔτε τό μοῦτρο του εἴταν ἔτσι ἄγριο σάν τό δικό σου.

Σηκώθηκε μέ μιά γρήγορη κίνηση καί πῆγε στόν καθρέφτη. Ἔστρωνε τά μαλλιά της μέ τίς φοῦχτες της καί κοιταζότανε ἀπό κοντά μέσα στό παζαβλό γυαλί.

Καί τώρα; Συλλογιότανε ὁ Παντελής. Ὅπου νά 'ναι θά γυρίσουνε ἡ Πέρλα κι ὁ πατέρας της... Θά χρειαστεῖ νά φύγω, εἶμ' ἕνας ξένος, ἕνας Ρωμιός, δέν ἔχω καμιά θέση ἐδῶ μέσα. Θά μοῦ ποῦνε νά φύγω... Θά μοῦ πεῖ νά φύγω... Μά θά κάτσω στό κατώφλι, ὄξω, νά τή φυλάω σάν τό σκυλί... Κι ἄν ἔρθουνε, θά πατήσουνε πάνω στό πτῶμα μου γιά νά περάσουν...

Δέν αἰσθανότανε ἡρωικός: Ἔνιωθε μονάχα μιά ἀνάγκη γιά θυσία. Καί πῶς θά τέλειωνε ἡ σημερινή μέρα;... Πῶς θά τέλειωνε ἡ στραβιά ὥρα; Ὅπως καί νά τέλειωνε, γι' αὐτόν ὅλα εἴχανε χαθεῖ. Θά βασίλευε ἡ ἔχθρητα, θά 'ταν κι αὐτός ἕνας ὀχτρός... δέ θά 'θελε νά τόν ξαναδεῖ στά μάτια της... Θά τοῦ τό 'λεγε, θά τοῦ τό 'δινε νά τό καταλάβει... οὔτε νά ξαναπεράσει μέ τή μπισυκλέτα... οὔτε νά ξανακάτσει στό κατώφλι... Ὅλα τελειώσανε, ὅλα...

Ἡ σιόρα Φιόρα ξαναγύρισε ἀπ' τόν καθρέφτη, κάθισε, ἀκούμπησε τόν ἀγκώνα της στή μαξιλάρα κι ἀνέβασε τίς γάμπες της στόν καναπέ. Μισοκουλουριάστηκε. Ἡ μακριά φούστα της σκέπαζε ὡς καί τά πασουμάκια μέ τά σιντεφένια κουμπιά.

— Ἔλα, σήκω ἀπό χάμω, ματάκια μου, εἶπε τοῦ Παντελῆ.

Φαινότανε ἡσυχασμένη. Καμιά φασαρία ὄξω στό σοκάκι, καμιά χλαλοή, κοντινή στό μαχαλά, ἤ μακρινή μέσα στήν πολιτεία. Ἴσως νά τήν ξελόγιαζε ἡ σκέψη τοῦ γιοῦ της.

— Κάθισε κοντά μου, ἔτσι, νά σέ βλέπω. Τά χέρια σου εἶναι ροζιασμένα, μά ἡ φωνή σου μοιάζει μέ τοῦ Γιάκωβου. Μοῦ τόν θυμίζεις. Ὁ Γιάκωβος μ' ἤθελε πάντα καλοχτενισμένη καί ὄμορφη.

Γύρισε τό πρόσωπό της ἀπό τήν ἄλλη. Τά μάτια της βουρκώσανε. Τά δάκρυα ξεχειλίσανε καί κυλούσανε σιωπηλά πάνω στά μάγουλά της.

— Μανούλα μου, μήν κλαῖς.

Τό 'πε τόσο τρυφερά, πού ἡ σιόρα Φιόρα τοῦ χαμογέλασε ἀνάμεσα στά δάκρυά της.

— Δέν εἶναι τίποτα, ματάκια μου. Συλλογιόμουνα τό γιό μου, ἐκεῖ πού βρίσκεται, στήν ξενιτιά. Ποιός ξέρει τί νά κάνει ὁ Γιάκωβος, τούτη τή στιγμή. Ὁ Θεός νά τόν φυλάει. Ἀπόμεινα ὀρφανή ἀπό γιό.

— Μανούλα μου...

— Τόν εἶδα χτές στόν ὕπνο μου. Στάθηκε κάτω ἀπ' τό παράθυρό μου καί μέ φώναξε. Βγῆκα νά δῶ. Εἶχε μαζί του μιά γυναίκα. Ἔτσι γίνεται πάντα. Μεγαλώνεις τό παιδί σου, καί μιάν ἄλλη σοῦ τό παίρνει.

— Μανούλα μου, ἐγώ ποτέ δέ θά σ' ἀφήσω.

— Ἀγόρι μου.

Ἡ νεροφεγγιά εἶχε χαθεῖ ἀπό τόν τοῖχο. Τώρα, ὁ ἥλιος, τρυπώνοντας ἀπό τίς γρίλιες, ράβδωνε χάμω τά σανίδια, μπρός στό παράθυρο, μέ σκοῦρες καί μέ φωτεινές ἀράδες, καί μέσα στίς στενόλοξες ἀχτίδες του ἕνας μικρόκοσμος στροβιλιζότανε, κάθε λογῆς ἀποξέματα, κάθε λογῆς θρύμματα καί ξεφτίδια τῆς ζωῆς.

— Μανούλα μου, πές μου νά κάνω γιά σένα κάτι ἀκατόρθωτο, κάτι πού δέν ξαναγίνηκε στόν κόσμο.

— Ναί, ματάκια μου, τό ξέρω. Ναί, γλύκα μου...

Τόν τράβηξε κοντά της, ἔτσι πού ὁ Παντελής μισόγειρε πάνω στόν κόρφο της.

— Ν' ἀκούσω τή μιλιά του. Πότε θά τόν ξαναδῶ...

Τῆς χάδεψε τό πρόσωπο. Ἔνιωσε τά κόκαλα τῶν σαγονιῶν της κάτω ἀπό τά δάχτυλά του.

— Τί σκληρά χέρια πού ἔχεις...

Ξαφνικά, μιά κανονιά τράνταξε τά τζάμια.

— Ἄ! Τ' εἴτανε; Τ' εἴτανε;

Δεύτερη κανονιά.

— Χανόμαστε! Φοβᾶμαι! Μή μ' ἀφίσεις!

Τόν ἔσφιξε πάνω στό στῆθος της.

— Ἀγόρι μου, μή μ' ἀφίσεις!

— Ὄχι, μανούλα μου...

Ἔπεσε πάνω της καί τή φιλοῦσε σάν τρελός, στά μάγουλα, στά μάτια, στό λαιμό. Δέν ἤξερε ἀπό φιλί στό στόμα, πρωτάρης, ἀτζαμής. Μά τά χέρια, τό κορμί του, ἔνστιχτα, κάνανε ὅλους τούς ἄγνωρους χειρισμούς, ὅλες τίς κινήσεις, οἱ πατοῦσες του τεντωθήκανε ἀλύγιστες, ὥσαμε τ' ἀκροδάχτυλα, τόσο πού τόν πονούσανε, κι ἔπρεπε ν' ἀλαφρώσει ἀπό τόν πόνο, εἰδεμή θά πέθαινε.

— Ἀγόρι μου...

Κι ἄξαφνα, δυό πνιμένες κραυγές ὑψωθήκανε μαζί, μέσ' ἀπό τήν ἄβυσσο, μέσα σέ μιάν ἔκταση ἀπόκοσμη, μιά λάμψη, μιά συντέλεια.

Χτυπήματα στήν ὀξώπορτα.

— Ἐγώ εἶμαι ἀνοῖξτε!

Ξανά, χτυπήματα.

— Ἐγώ εἶμαι. Ὁ παπα-Νικόλας. Ἀνοῖξτε.

Ξανά χτυπήματα στήν ὀξώπορτα.

— Εἶμαι ὁ παπα-Νικόλας. Ἀνοῖξτε.

Ὁ παπα-Νικόλας ἀφουγκράστηκε μιά στιγμή. Θά φύγανε, μουρμούρισε.

Ἀψηφώντας τήν κακογλωσσιά, εἶχε ἔρθει ὁλοφάνερα, μέρα μεσημέρι, νά παρασταθεῖ τόν Ὁβραῖο φίλο του. Μά εἶχε φτάσει κάπως ἀργά.

Στόν αὐλόγυρο τῆς Ἅγιας Φωτεινῆς ἀνθρωποθάλασσα σιφούνιαζε ἀγριεμένη, τιναζότανε κύματα, δῶθε κεῖθε, σπάζοντας πάνω στά ντουβάρια τῆς ἐκκλησιᾶς, πάνω στά κάγκελα τῆς κατοικίας τοῦ δεσπότη. Ἀγριοφωνάρες:

— Ὁ δε-σπό-της στό βα-λή! Ὁ δε-σπό-της στό βα-λή!

— Τό παι-δί! Τό παι-δί!

— Βα-σί-λειος! Βα-σί-λειος!

Ἡ χλαλοή δυνάμωσε σάν ἐμφανίστηκε στό μπαλκόνι ὁ μητροπολίτης Βασίλειος μέ τήν ἀσπροκίτρινη προφητική του γενειάδα. Ὁ ἀέρας βούιζε ἀπ' τίς καμπάνες.

Ἔγνεψε μέ τά δυό του χέρια νά ἡσυχάσουνε γιά νά μιλήσει. Τότε τό μαζωμένο πλῆθος γύρισε τά κεφάλια του ψηλά, στό καμπαναριό.

— Σταματῆστε!

— Τίς καμπάνες!

Δέν ἀκούγονταν. Κουνούσανε τά χέρια τους:

— Ἔ! Φτάνει! Σταματῆστε!

— Ὁ δεσπότης!

Οἱ δαιμόνοι πού εἴτανε κρεμασμένοι ἀπ᾿ τά γλωσσίδια τό κάνανε χάζι, δέν τά παρατήσανε παρά ἀφοῦ περάσανε δυό τρία λεπτά.

— Στήν Ὁ-βραι-α-κή! Στήν Ὁ-βραι-α-κή!

Πάλι τούς ἔγνεψε νά ἡσυχάσουν. Ὕστερα μίλησε. Αἱ εὐγενεῖς παραδόσεις τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ... Τόν κόψανε:

— Τό παι-δί! Τό παι-δί!

Δέν τόλμησε νά τούς πεῖ πώς εἶναι ἀνοησίες ὅσα φαντάζονται, γιατί φοβήθηκε μήν ἐξαγριωθοῦν ἀκόμα παραπάνω. Τήν ὑπόθεση, τούς εἶπε, τήν ἔχει ἀναλάβει ὁ ἴδιος προσωπικά, καί νά ᾿ναι βέβαιοι πώς θά κάνει ὅ,τι διαβήματα χρειάζονται. Νά διαλυθοῦν, λοιπόν, νά πᾶνε ἥσυχα στά σπίτια τους καί στίς δουλειές τους, καί νά ᾿χουν ἐμπιστοσύνη στό θρησκευτικό τους ἀρχηγό.

— Καί ἡ εὐλογία τοῦ Θεοῦ μεθ᾿ ὅλων ὑμῶν. Ἀμήν.

Ἀκολούθησε μιά βουβαμάρα. Καί ξαφνικά, μιά φωνή:

— Δέ φεύγομε ἅ δέ μᾶς φέρεις πίσω τό παιδί!

Κι ἀμέσως, ἀπό χιλιάδες στόματα:

— Τό παιδί! Τό παιδί!

— Δέ φεύγομε ἅ δέ μᾶς φέρεις πίσω τό παιδί!

Βγῆκε στό μπαλκόνι κι ἕνας δημογέροντας:

— Ἀγαπητοί συμπολῖται. Ἡ Αὐτοῦ Σεβασμιότης...

— Μέσα! Μέσα!

— ...ἡ Αὐτοῦ Σεβασμιότης...

— Δέ φεύγομε ἄ δέ μᾶς φέρει πίσω τό παιδί!

Ὁ δεσπότης κι ὁ δημογέροντας τραβηχτήκανε μέσα. Ἕνας λόγος κυκλοφόρησε ἀνάμεσα στό πλῆθος: πήγανε νά συσκεφτοῦνε.

Περάσανε πέντε λεφτά. Στόν αὐλόγυρο, σούσουρο ἀπό ὁμιλίες. Σέ μιά γωνιά, μέσα στό στρίμωγμα, τό ἐπιτελεῖο σά νά λέμε, κατάστρωνε σχέδια — ἐμπροσθοφυλακή, πλαγιοφυλακή, ἔλεγε κάποιος πού εἶχε ὑπηρετήσει στόν ἑλληνικό στρατό κι ἔβγαλε δεκανέας τόν πόλεμο τοῦ ’97.

— Ὁ Σμολένσκης, στό Βελεστῖνο...

— Βρέ, λέγε τί θά γίνει τώρα!

— Λέω, μέ μιά κίνηση κυκλωτική ἀπό τόν Ἀλῆ Πασᾶ Μεϊντάνι, μπλοκάρομε τό Κονάκι...

— Ὀμπρός!

— Νά δοῦμε τί θά πεῖ πρῶτα ὁ δεσπότης.

— Νά φτιάσομε μιά ἐπιτροπή...

— Κατάλαβα. Φοῦσκες! Ἤπρεπε νά ’χανε κατέβει κ’ οἱ Σεβδικιαλῆδες μέ τά γκραδάκια...

Ἡ ὥρα περνοῦσε. Τό σούσουρο δυνάμωνε ἀνάμεσα στό πλῆθος. Μιά φωνή:

— Μᾶς κοροϊδεύουνε!

Ἄλλες φωνές:

— Ὀμπρός! Πᾶμε μονάχοι μας στό βαλή!

— Παιδιά! Πειθαρχία!

— Νά φτιάσομε μιά ἐπιτροπή!

— Ὄχι! Οὖλοι μαζί! Οὖλοι μαζί! Ὀμπρός!

Κ’ οἱ πιό θερμόαιμοι:

— Στήν Ὀβραιακή! Στήν Ὀβραιακή!

Βγῆκε στό μπαλκόνι ἕνας δημογέροντας, μέ ὕφος αὐστηρό:

— Διά τελευταίαν φοράν, σᾶς καλῶ...

Μαγκοῦρες στόν ἀέρα:

— Ποιός εἶσ’ ἐσύ πού θά προστάξεις!

— Ἔργατα! Ὄχι λόγια! Ἔργατα!

— Ὀμπρός! Οὖλοι μαζί! Στήν Ὀβραιακή! Στήν Ὀβραιακή!

— Στό βαλή! Στό βαλή!

— Δέν ξέρομε βαλή! Στήν Ὀβραιακή! Στήν Ὀβραιακή! Ὀμπρός, οὖλοι μαζί!

— Ὀμπρός!

Πέσανε κι ἀνοίξανε μιά πόρτα τοῦ αὐλόγυρου, χυμήξανε νά βγοῦνε, μά τό σοκάκι βρέθηκε μπλοκαρισμένο ἀπό τούρκικο ἀσκέρι.

— Τεσλίμ![12] φωνάξανε οἱ ζαμπίτηδες.

— Ὀμπρός, παιδιά! φωνάζανε μέσ’ ἀπό τόν αὐλόγυρο καί σπρώχνανε τούς μπροστινούς.

— Τεσλίμ! Τεσλίμ!

— Ὀμπρός, παιδιά! Ἐλευθερία ἤ θάνατος!

Κοντακιές ἀπό τή μιά, μαγκοῦρες ἀπ’ τήν ἄλλη. Γιουρουντάρανε κάτω ἀπ’ τό καμπαναριό, γιά τή μεγάλη πόρτα πού ’βγαινε στό Φαργκομαχαλά. Κι ἐκεῖ τά ἴδια.

— Τεσλίμ! Τεσλίμ!

— Ἀπάνω τους, παιδιά!

Ἀνοίξανε μερικά κεφάλια, μπράτσα καί πλευρά σακατευτήκανε. Ἀπ’ τόν Κισλά, γιά φοβέρα, ρίξανε στόν ἀέρα δυό κανονιές. Τά γιουρούσια σπάζανε πάνω στό μπλόκο τοῦ στρατοῦ. Ξιφολόγχες ἀστράψανε στή μπούκα τῶν τουφεκιῶν, κάμες ἀπ’ τά ζωνάρια. Ὁ

Σεραφείμ ἐφέντης, ὁ μόνος Ρωμιός πολίτσια σ' ὁλάκερη τήν πολιτεία, μπῆκε στή μέση:

— Παιδιά, μέ ξέρετε γιά δικό σας; Ἔρχεται πολύ ἀσκέρι. Θά φᾶτε τό κεφάλι σας. Πηγαίνετε στό σπίτι σας μέ τό καλό.

Κάποιος, ἀπό τούς πίσω πίσω, μπορεῖ βαλτός ἀπ' τή Μητρόπολη, φώναξε:

— Ὁ μητροπολίτης ἔφυγε γιά νά πάει στό βαλή!

— Δέν τόν εἴδαμε!

— Ἔφυγε ἀπό τήν πίσω πόρτα.

Κι ἕνας ἄλλος, πού στεκότανε πλάι του:

— Ἐγώ τόν εἶδα. Ἔφυγε μέ τήν καρότσα του. Νά διαλυθοῦμε καί νά περιμένομε τά χαβαντίσια πού θά φέρει.

— Ἄν εἶν' ἔτσι ὅπως τό λέει...

— Ἔτσι κι ἔγινε. Διαλυθήκανε λιγάκι στραπατσαρισμένοι, μά εἴχανε ξεθυμάνει. Στό βάθος, μπορεῖ καί ἀσύνειδα, ὅλος αὐτός ὁ ξεσηκωμός εἴτανε γιά νά μετρηθοῦνε μέ τήν τούρκικη ἐξουσία. Σίγουρα εἶχαν προεξοφλήσει τήν ἐπέμβασή της, καί μᾶλλον σίγουρα εἶχαν προβλέψει τή δική τους ἀποτυχία. Ἴσως νά 'χανε κάποια ἀόριστη κρυφή ἐλπίδα πώς θά ἐπέμβαινε ἡ Ἑλλάδα, ἤ καί ἡ Ρουσία. Ἡ ἱστορία τοῦ παιδιοῦ χρησίμεψε γιά ἀφορμή. Μά κάπου ἔπρεπε νά ξεθυμάνει τό ρωμαίικο γινάτι. Καί, ποιός ξέρει, ἄν εἴχανε προφτάσει νά κατεβοῦνε οἱ Σεβδικιαλῆδες...

Δέν ἔσταξε ὀβραίικια μύτη. Ὅλα ξεχαστήκανε τήν ἄλλη μέρα. Ρωμιοί καί Ὀβραῖοι φιλιωμένοι ὅπως καί πρωτύτερα. Οἱ Ὀβραῖοι παίρνουνε παιδιά; Ποιός ἐντεψίζης λέει τέτοιες κουταμάρες;

— Σινιόρ Μορντοχάι, μήν τό κάνεις κάζο. Βρεθήκανε πέντε δέκα μπαναμπάκηδες...

— Μοῦ ’πανε πώς εἴσουνα κι ἐλόου σου μαζί.

— Ἐγώ; Θεός φυλάξοι! Νά χαρῶ τά μάτια πού βλέπω — ἔπαιρνε καί ὁ κύρ Ἀναστάσης τόν ὀβραίικο ὅρκο.

Ὅσο γιά τό σιόρ Ζαχαρία Σιμωνά, τήν ἄλλη μέρα, Πέφτη, πῆγε στήν Ὀβραιακή καί τά κανόνισε ὅλα. Καί τήν Παρασκευή, σχεδόν χαράματα, ἕνας ἀραμπάς σταμάτησε μπροστά στό σπίτι. Φορτώσανε τά ἔπιπλα –δέν εἴτανε καί πολλά– ἀνεβήκανε στόν ἀραμπά κ’ οἱ τρεῖς τους καί ξεκινήσανε γιά τόν ὀβραιομαχαλά, γιά τά δικά τους χώματα. Εἴτανε μιά μικρή ἔξοδος. Δυό τρία ζευγάρια μάτια τούς παρακολουθήσανε μέσ’ ἀπό τίς γρίλιες τῶν παντζουριῶν. Φτάσανε στό καινούργιο σπίτι, στήν Ὀβραιακή, κατά τίς ὀχτώ, καί εἶχαν ἔτσι ὅλο τόν καιρό γιά νά συγυρίσουνε πρίν ἀπό τό βασίλεμα τοῦ ἥλιου, πού ἀρχινούσανε τά Σάββατα. Ἡ σιόρα Φιόρα φόρεσε τή βελουδένια ρόμπα της καί τά καινούργια γοβάκια μέ τά σιντεφένια κουμπιά, κι ὁ σιόρ Ζαχαρίας πῆρε τό σάλι τῆς προσευχῆς καί τράβηξε γιά τή Συναγωγή. Εἴχανε γίνει χαλίσικοι Ὀβραῖοι, καί μαζί μέ τά ἑλληνικά τους ἀρχινήσανε ν’ ἀνακατεύουνε καί ὀβραιοσπανιόλικα. Ἡ Πέρλα φαινότανε λιγάκι ὄξω ἀπ’ τά νερά της, μά θά συνήθιζε κι αὐτή.

Ὁ Παντελής πῆγε νά τρελαθεῖ σάν ἔμαθε τήν εἴδηση. Ὅλα τέλεψαν, ἔλεγε μέσα του, τέλεψε ἡ ζωή μου, δέ θά τήν ξαναδῶ. Μετάνιωνε γι’ αὐτό πού εἶχε γίνει, τόν τιμώρησε ὁ Θεός, ἔριχνε πάνω του τό φταίξιμο, σίγουρα ἐκείνη τούς ξεσήκωσε νά φύγουν, γιατί δέν ἤθελε πιά νά τόν ἀντικρίσει, δέν ἤθελε νά τόν ξέρει. Ἄς μή γινότανε τίποτα, κι ἄς μένανε, νά περνάω μονάχα νά τή βλέπω.

Μές στή βδομάδα, ἕνα πρωί, φτεροκοπῆσαν οἱ ἐλπίδες του. Τί κουτός! Δέν τό ’χε σκεφτεῖ νωρίτερα. Θά μάθαινε ἀπό τήν Πέρλα γιά

τό καινούργιο τσαρδάκι τους.

Μέ πρόφαση τήν ἀσελυτίνα, ξεπόρτισε ἀπό τό μαγαζί πρίν ἀπ' τό μεσημέρι. Ὅπως πάντα, ἔφτασε πάρα πολύ νωρίς ἔξω ἀπό τό Παρθεναγωγεῖο. Ἔκανε τρεῖς φορές τή βόλτα, Κατιρτζόγλου, Κοπριές, Κατεντράλε, Μπογιατζίδικα, καί τέλος εἶδε νά σκολνᾶνε τά κορίτσια. Βγαίνανε δυό δυό, τρεῖς τρεῖς. Δυό τελευταῖες — κι ἔκλεισε ἡ πόρτα τοῦ Παρθεναγωγείου. Δέ φάνηκε ἡ Πέρλα. Νά 'τανε ἄρρωστη; Συνέχισε ἄλλες δυό μέρες τήν ἴδια μανούβρα. Δέ φάνηκε ἡ Πέρλα. Σίγουρα θά 'τανε ἄρρωστη. Ἤ, μπορεῖ ν' ἀρρώστησε ἡ σιόρα Φιόρα — ποιός ξέρει τί δράμα, τί πάλη γινότανε μές στήν ψυχή της... Τήν κατοπινή μέρα, φούχτιασε τό θάρρος του μέ τά δυό χέρια καί ζύγωσε δυό κοριτσόπουλα, στήν ἡλικία τῆς Πέρλας πάνω κάτω, πού βγήκανε μαζί ἀπ' τήν πορτάρα τοῦ Παρθεναγωγείου. Εἶχε τή φράση του ἑτοιμασμένη ἀπό τά πρίν.

— Συγγνώμην. Μήπως ξέρετε ἄν σκόλασε ἡ δεσποινίς Πέρλα Σιμωνά;

— Ἡ Ὀβραίισσα; Τήν τραβήξανε ἀπ' τό σχολεῖο μας.

Οἱ δύο κοπελίτσες ξεμακρύνανε. Γυρίσανε τό κεφάλι τους καί ρίξανε μιά ματιά τοῦ Παντελῆ.

— Δέ μοιάζει γιά Ὀβρᾶιος, εἶπε ἡ μιά.

Ἡ ἄλλη γέλασε.

— Γιατί γελᾶς; ρώτησε ἡ πρώτη.

— Γιά τίποτα.

— Πές μου!

— Νά, γιατί ἄν ἐνδιαφέρεσαι, ὑπάρχει ἕνας τρόπος νά βεβαιωθεῖς ἄν εἶναι Ὀβραῖος ἤ ὄχι.

— Ποιός τρόπος;

Ἡ ἄλλη ἔσκυψε καί κάτι τῆς ψιθύρισε στ’ ἀφτί.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΩΔΕΚΑΤΟ

Ἡ κόκκινη καμέλια

Ὁ Ἰούνιος ἀγκάλιασε τό Σεπτέμβρη.

Τά παιδιά τῆς πέμπτης δημοτικοῦ, πού περάσανε φέτος στήν ἕκτη, ἀλλάξαν αἴθουσα διδασκαλίας, μά κάθονταν μέ τήν ἴδια τάξη ὅπως καί τόν περασμένο χρόνο. Ἔτσι, στό πρῶτο θρανίο δεξιά, ἀνάμεσα στό Μηνᾶ καί στόν Ἀλέκο, στή θέση τοῦ Ἀρίστου καθότανε τώρα ἕνας ἴσκιος, κάπως ἐνοχλητικός, πού ὅταν σκολνούσανε τά παιδιά ἔφευγε κι αὐτός μαζί τους, παραστεκότανε σέ ὅλα τά παιχνίδια τους, σχεδόν ἁπτός καί ὑλοποιημένος. Τά παρατοῦσε, ὡστόσο ὅταν σκορπούσανε στά σπίτια τους, φαίνεται πώς δέ μποροῦσε νά ’ναι πανταχοῦ παρών, μά τό ἄλλο πρωί τόν ξαναβρίσκανε νά κάθεται στή θέση του, συλλογισμένος, ἀνάμεσα στό Μηνᾶ καί στόν Ἀλέκο, στό πρῶτο θρανίο δεξιά. Καί στό προτελευταῖο θρανίο εἴταν ἀδειανή ἡ θέση τοῦ Σταυράκη, πού δέν ξαναπάτησε στό σχολεῖο. Μά ὁ Σταυράκης εἶχε πάρει καί τόν ἴσκιο του μαζί του.

Ἡ ἀφήγηση τραβάει στό τέλος της. Ἀλήθεια, κρίμας, ἐδῶ μέσα δέν περίσσεψε χῶρος γιά ὅσια καί ἱερά, γιά τάφους καί γιά κλέη τῶν προγόνων, γιά ἔνδοξα πεδία μάχης — ἤ γιά κίονες ἰωνικούς, παλαῖστρες καί ἀμφιθέατρα, γιά βυζαντινές εἰκόνες ἀμύθητης ἀξίας, γιά κώδικες, χρυσόβουλα καί ἀρτοφόρια καί ἀδαμαντοκόλλητες μίτρες καί πατερίτσες. Δέν ἀπόμεινε θέση γιά ὅλ’ αὐτά: φαίνεται πώς

ἀπό τότε κιόλας, πρίν ἑξήντα χρόνια, οἱ καθημερινοί ἄνθρωποι, μέ τίς καθημερινές ἔγνοιες καί τίς μικροχαρές τους, μέ τίς ἀντιλήψεις τους, ἀκόμα καί μέ τά παραστρατήματα καί μέ τ' ἀνόητα καμώματά τους, εἶχαν ἀρχίσει, ἀπό τή δύναμη καί μόνο τῶν πραγμάτων, νά διεκδικοῦνε τήν πρώτη θέση καί νά παραμερίζουν τίς παραδεγμένες συμβατικές ἀξίες μέσα στή μνήμη πού ἱστορεῖ. Καί μάλιστα, σάν ἄνθρωποι ἀνεπιτήδευτοι, ἀφίνουν νά βγαίνει ἐλεύθερο τό δραματικό στοιχεῖο, ἀρτυσμένο καί μέ κάποια εἰρωνεία, δίχως νά τό κωμικοποιοῦν οἱ καθιερωμένες μεγαλορρημοσύνες. Φυσικά, ὑπάρχουν καί θεατές, ἄς ποῦμε, πού δέν καταλαβαίνουν τίποτα, ἄν δέ συνοδεύεται ἀπό φουσκωμένα λόγια.

Ἕνας ρεμβασμός θόλωσε τά μάτια τοῦ γερο-γιατροῦ καθώς συνέχισε:

Ἐκεῖνο τό τριανταφυλλί κοχλίδι, θά 'χει τρυπήσει τώρα μέ τό τρίψε τρίψε τοῦ νεροῦ πάνω στήν ἀμμουδιά — ἴσως καί νά 'χει γίνει θρύμματα κάτω ἀπό τή σκληρή πατούσα τοῦ διαβάτη, ἀνίδεου γιά τό τί σήμαινε τό τριανταφυλλί κοχλίδι στήν τρυφερή θύμηση παιδιοῦ, κι ἀκόμα περισσότερο στό μεστωμένο στοχασμό τοῦ ἄντρα. Εἶναι καί κοχλίδια πού τ' ἀπόριξε ἡ θάλασσα σ' ἐκεῖνα τ' ἀκρογιάλια, καί τά 'σπρωξε μακριά, ἐκεῖ πού τό κυματάκι δέν ἔχει πιά τή δύναμη νά φτάσει μέσα στά νοερά μας καλοκαίρια.

Μέσα στά νοερά μας καλοκαίρια, ρέμπελα, ξυπόλητα χαρούμενα παιδιά καί ἀλητάκια, σεργιανοῦνε στά σοκάκια καί στ' ἀλάνια μιᾶς μεγάλης πολιτείας, πού ἁπλώνεται τώρα, πελώριο πλαγιασμένο σταχτί φάντασμα, πάνω στ' ἀποκαΐδια της, σάν ἄχνα, σά διάφανος καπνός, κρυσταλλωμένος, πού ἔχει πάρει τελειωτικά μέσα στό νοῦ σου τό σχῆμα της καί τή μορφή της, σέ ὅλες τίς λεπτομέρειες, σέ ὅλο

τό μάκρος τό βάθος, κι ἀρχίζοντας ἀπ' τό μουράγιο, ξεχωρίζεις, μέσ' ἀπό τίς κρυσταλλωμένες, ἀλλεπάλληλες διαφάνειες, τό ἕνα πίσω ἀπό τ' ἄλλο, τά καλντερίμια καί τούς ντουσεμέδες μέ τ' ἀραδιασμένα σπίτια τους, καί πέρα, πίσω, νά λαμπυρίζουνε στόν ἥλιο πρασινάδες πρεβολιῶν μέ τά μαγκανοπήγαδα καί τίς τσαρκάδες.

Τό μάτι προχωράει ἀκόμα πιό βαθιά. Στό Καζαμίρ, μέ τούς γαλάζιους του κουλάδες, νά μπεῖς κλεφτά, μ' ἕνα χωριανάκι φίλο σου, σέ ξένο ἀμπέλι, νά τρυγήσεις κεχριμπάρι ροζακί, νά σκαρφαλώσεις στή συκιά νά κόψεις μέλι μπαρνταζίκια, ὁ ἄλλος νά φυλάει τσίλιες, νά σέ πάρει ἀναπάντεχα τό μάτι τοῦ μπεξῆ, νά φᾶς μέ τόν τσιφτέ μιάν ἁλατιά στά πισινά πού νά σέ τσούζει ὁλάκερη βδομάδα. Μέσ' ἀπό τίς φυλλωσιές πετάγονταν πουλιά μέ γαλάζιο ἤ μέ κόκκινο λαιμό ἤ μ' ἕναν κουκουρίκο φτερουδάκια στό κεφάλι, πού σ' ἔκοβε ἡ ὀμορφιά τους σάν εἶχες ἕτοιμη, μέ τεντωμένο λάστιχο, τήν ἀσφιντόνα. Γιατί δέ χτύπαγες τέτοιο πουλί, μονάχα ὅσα εἴτανε ὁλόγκριζα ἤ μαῦρα — μιά κίσσα ἤ ἕναν κότσυφα, ἄς ποῦμε. Καί κάποιες νύχτες, πού τό φεγγάρι ξεχνιότανε ὁλόγιομο στόν οὐρανό, νά ρομαντζάρει στό παράθυρο ἡ παιδιάτικη ψυχή σου, στό τρίτο πάτωμα τοῦ κούλα, καί ξάφνου νά περνάει, μέ τό πουπουλένιο πέταγμά της, μιά στραβοκουκουβάγια μπρός στόν καλογυαλισμένο μπακιρένιο δίσκο. Γουρσούζικο σημάδι πού ἀνίδεος τ' ἀψηφοῦσες — ἤ τό περιόριζες στόν ἑαυτό σου κι ἔκλεινες τά παντζούρια.

Ἡ φωνή τοῦ γιατροῦ ζωήρεψε, τά λόγια βγαίνανε καταποδιαστά σάν παραλήρημα. Μιά λάμψη ἀπαρηγόρητης μνησικακίας τρεμόπαιξε μές στά γεροντικά του μάτια.

Μά τό γουρσούζικο σημάδι μεγάλωσε, μεγάλωσε, μεγάλωσε μέσα σέ εἴκοσι χρόνια, ἔγινε πολιτική, ἔγινε κομματισμός, ἔγινε προδοσία,

ἔγινε βαρβαρότητα, ἔγινε ὅ,τι ἔγινε: τό ἀνείπωτο καί τό ἀφάνταστο καί τό ἀνήκουστο, πού πάνω του ἡ κάθε δικαιολογία, ἡ κάθε πρόφαση, τό κάθε ἐπιχείρημα, ἡ κάθε πατριωτική φιλολογία, σπάζουνε τά μοῦτρα τους. Κ' ἡ κουκουβάγια, καθισμένη πάνω στά ρημάδια, σκούζει: ποτέ πιά... ποτέ πιά... ποτέ πιά...

Οἱ πολιτικοί βγάλανε λόγους, βγάλανε ἀπ' τή μέση καί μερικούς ἀντιθέτους, οἱ ἐφημερίδες δημοσιέψανε ἄρθρα, οἱ ἐθνικοί βάρδοι γράψανε ποιήματα. Ὅλοι αὐτοί, τά κόμματα, ἡ ἐξουσία, ἔστω κι ἄν πονέσανε ξώπετσα ἐκείνη τήν ἰδέα στόν ἀέρα, πού ἔλεγε ὁ μπαρμπέρης στό Γιακουμή, κανένας τους δέν πόνεσε τόν τόπο, τόν κοσμάκη ἐκείνου τοῦ τόπου, τόν ἄνθρωπο, τόν ἄνθρωπο. Δυό πάθη, δυό συμφέροντα, δυό παρατάξεις, δυό κόμματα πού μάχονταν γιά ἐξουσία, ἤ ἔστω –γιά τούς ἁπλοϊκούς– δυό ἰδεολογίες, εἶχαν ἀντιπαραταχτεῖ, χτυπηθήκανε λυσσασμένα, γίναν αἰτία νά ρημαχτεῖ, νά ματοκυλιστεῖ ὁ τόπος, ἐκεῖνος ὁ ὄμορφος τόπος, ὁ ξένος ἀχερώνας, πού εἴτανε γι' αὐτούς ὁ στίβος, ἕνας στίβος ἰδεατός, τίποτα περισσότερο. Καί φέρανε τόν ἀφανισμό καί τό ξερίζωμα... Καί στά Δαρδανέλια, τά δικά μας Δαρδανέλια ἐκείνου τοῦ καιροῦ, σφιχτοί, κουμπωμένοι ὥσαμε τό πηγούνι, πίνανε τό μπυράκι τους – ὄχι τή μπύρα, τό μπυράκι τους, μισό ποτήρι, μισή τιμή, μισό καβουρντισμένο ἀμύγδαλο μεζέ– καί κουβεντιάζανε, ἀκρόχειλα, γιά καράβια πού φτάσανε στά λιμάνια καί ξεμπαρκάρανε κοπάδια κουρελῆδες.

Ποτέ πιά... ποτέ πιά... ποτέ πιά...

Τά μαλλιά διατηροῦνε μιά μυρωδιά καπνίλας.

Ἄχ, μιά παιδιάτικη ἀσφιντόνα μέ μιά πέτρα μυτερή, νά 'χε πετύχει τήν κουκουβάγια τῆς κακοριζικιᾶς ἀνάμεσα στά δυό στραβά της.

Μιά σιωπή κυπαρισσιοῦ καί σαύρας.

Ὅπως καί νά ’ναι, ἡ ἀφήγηση τραβάει στό τέλος της.

Εἶχε περάσει κοντά ἕνας μήνας ἀπό τήν ἐξαφάνιση τοῦ Ἀρίστου. Ἡ μητέρα του εἶχε κάπως ἀπογοητευτεῖ, πού, ὅπως φαίνεται, οἱ Ὀβραῖοι δέν παίρνουνε παιδιά, μά ἐξακολουθοῦσε νά πιστεύει πώς ὁ γιός της ζεῖ.

— Γιατί δέν πᾶς νά δεῖς τόν παπα-Νέστορα, τή συμβούλεψε μιά γειτόνισσα. Τοῦ χάρισε μεγάλη δύναμη ὁ Θεός. Βρίσκει, λέει, οὖλα τά χαμένα. Θά βρεῖ καί τόν Ἀρίστο σου. Μιλάει καί μέ τίς ψυχές τῶν ἀποθαμένων.

— Ἐμένα τό παιδί μου ζεῖ.

— Δέ λέω, βέβαια, ζεῖ, μά ὅ μή γένοιτο...

— Ἐμένα τό παιδί μου ζεῖ.

Ὡστόσο ἡ γειτόνισσα πῆρε καί δύο ἄλλες καί πήγανε οἱ τρεῖς μαζί στό κελί τοῦ παπα-Νέστορα, μέ μιά μαύρη μαντήλα ριχμένη πάνω στά μαλλιά τους γιά τήν περίσταση. Κάνανε τό σταυρό τους, δρασκελίσανε τό κατώφλι μέ τή ζουγραφισμένη πεντάλφα, καί μπήκανε ἀθόρυβα ἀπό τήν ἀνοιχτή πόρτα. Ἡ μιά τους εἶχε κάνει νά γονατίσει καί νά προσκυνήσει τήν πεντάλφα, μά οἱ ἄλλες τή σταματήσανε: ὁ παπα-Νέστορας βρίσκεται σέ ἀδιάκοπη μάχη μέ τό ὀξαποδῶ, καί μπορεῖ τοῦτο τό ψηφί νά ’ναι σολομωνικῆς.

— Ἄρρητ’ ἀθέμιτα, ὅπως λένε, σιγοψιθύρισε ἡ μιά. Δέν ξέρεις τί μπορεῖ νά σοῦ συμβεῖ. Ὁ διάβολος χώνει παντοῦ τήν ὀριά του.

Ἡσυχία. Ἔρημο τό κελί.

— Ποιός; Τίς ξάφνιασε μιά αὐστηρή φωνή ἀπό τό πλαϊνό δωμάτιο, καί σχεδόν ἀμέσως ἄνοιξε ἀπότομα ἡ μεσόπορτα κι ἐμφανίστηκε ἡ

ξερακιανή κορμοστασιά τοῦ παπα-Νέστορα. — Εὐλογημένες, γιατί δέ μιλᾶτε; Νόμισα πώς εἴταν ὁ...

Πῆγε στό κατώφλι τῆς ὀξώπορτας κι ἐξέτασε προσεχτικά τίς κόχες του. Κανένας ποντικός δέν τίς εἶχε ροκανίσει. Ὁ σατανάς δέν εἶχε τό ἐλεύθερον νά μπαινοβγαίνει.

Ἔγνεψε στίς τρεῖς γυναῖκες νά καθίσουν. Ἀραδιαστήκανε πάνω σέ τρεῖς καρέκλες, πλάι πλάι, κολλητά στόν τοῖχο. Ὁ παπάς ἔμεινε ὄρθιος, μέ τά φαρδομάνικα σταυρωμένα πάνω στό στῆθος, πλαισιωμένος ἀπό τό ἄνοιγμα τῆς πόρτας, πάνω στό φωτεινό βάθος τῆς αὐλῆς. Σ' αὐτή τή στάση, λές καί τούς ἀπαγόρευε τήν ἔξοδο.

Περάσανε κάμποσα δευτερόλεπτα.

— Σᾶς ἀκούω, τίς ξάφνιασε γιά δεύτερη φορά ἡ βαθιά φωνή του. Μίλησε μονάχα ἐκείνη πού εἶχε πάρει τήν πρωτοβουλία. Οἱ δυό ἄλλες κουνούσανε κάθε τόσο τό κεφάλι τους, μέ μιά ἔκφραση γλυκερή καί συμπονετική.

Πῶς, βέβαια, μπορεῖ νά καλέσει τήν ψυχή τοῦ ἀγοριοῦ. Μέ τό ἀμίλητο νερό. Ἄν εἶναι πεθαμένο τό παιδί, θά παρουσιαστεῖ ἡ ψυχή του καί θά φανερώσει μέ ποιόν τρόπο πέθανε — ἄν πνίγηκε, ὅπως λένε, ἤ ἄν τό σκοτώσανε καί ποιός τό σκότωσε. Φτάνει νά μήν ἔχουν περάσει πάνω ἀπό σαράντα μέρες ἀπό τότε.

— Γιατί μονάχα μέσα σέ σαράντα μέρες, γέροντα; ρώτησε δειλά δειλά ἡ γυναίκα.

Τούς ἐξήγησε, πώς μέσα σ' αὐτό τό διάστημα, ἡ ψυχή τοῦ πεθαμένου εἶναι ἀκόμη δεμένη μέ τό μέρος πού εἶχε ζήσει, μέ τίς συνήθειές της σ' αὐτό τόν κόσμο. Τότε μπορεῖ νά τήν καλέσει, κι ἐκείνη θά τά φανερώσει ὅλα.

— Πόσες μέρες ἔχουν περάσει ἀπό τότε; ρώτησε.

— Τριάντα μέρες, τό πολύ τριανταμιά. Ὄχι περισσότερο. Καί... ποιά θά 'ναι ἀμοιβή σου, γέροντα;

Τά μάτια του τήν κεραυνοβολήσανε:

— Ὕπαγε ὀπίσω μου σατανᾶ! Δέν παίρνω ἀμοιβή!

Νά τό βγάλει ἀπό τό νοῦ της, γιατί ἄθελά της τοῦ ἀφαιρεῖ τή δύναμη πού ἀπόχτησε μέ τήν προσευχή καί τή νηστεία.

Οἱ γειτόνισσες καταφέρανε νά πείσουν τήν κώνα Μαριγώ. Ὄχι πώς τό παιδί δέ ζεῖ, μά ὁ παπα-Νέστορας μπορεῖ, μέ τό ἀμίλητο νερό, ν' ἀνακαλύψει τί ἀπόγινε, ποῦ βρίσκεται ὁ Ἀρίστος, καί... ἄν δέν τόν πήρανε οἱ Ὀβραῖοι. Συμφωνήσανε νά γίνει τό μυστήριο μεθαύριο, Σάββατο –εἶναι μέρα πού τήν ἀγαπᾶνε οἱ ψυχές– στό Μερσινλί, στήν Κόκκινη Ξέρα, ἐκεῖ πού τόν εἶχαν δεῖ γιά τελευταία φορά. Οἱ τρεῖς γυναῖκες, πού τά μιλήσανε μέ τήν κώνα Μαριγώ, πετύχανε τήν ἄλλη μέρα τό Σταυράκη στό δρόμο.

— Σταυράκη, ἔλα μαζί μας. Πᾶμε στῆς κώνα Μαριγῶς.

— Δέν ἔρχομαι.

— Γιά τόν Ἀρίστο. Ἐσύ δέν εἴσουνα μαζί του ἐκείνη τή μέρα;

— Ὄχι, δέν εἴμουνα.

— Δέν εἴσουνα; Σταυράκη, ἄ, δέ μ' ἀρέσουνε τά λόγια σου. Ἀπαρνιέσαι τό φίλο σου;

Τήν κοίταξε. Μπάς καί τόν ὑποψιαζότανε; Τραύλισε:

— Δέ... δέν εἴμουνα, σά... σά χάθηκε. Εἶχε φύγει πρίν ἀπό μένα.

— Ναί, τό ξέρω. Ἔλα μιά στιγμή στῆς κώνα Μαριγῶς. Ἔρχεσαι; Κοίταξε καί τίς τρεῖς, μιά μιά. Τοῦ χαμογελάσανε.

— Καλά.

Μά σά φτάσανε μπροστά στήν πόρτα καί χτυπήσανε:

— Δέ μπαίνω μέσα, εἶπε ὁ Σταυράκης μέ χαμηλωμένα μάτια.

— Θέλει νά σοῦ μιλήσει. Νά 'ρθεις μαζί μας στό Μερσινλί νά μᾶς δείξεις τό μέρος. Θά 'ναι κι ὁ παπα-Νέστορας.

— Τί θά κάνει ὁ παπα-Νέστορας;

— Νά, γιά τήν ψυχή τοῦ Ἀρίστου.

— Δέν ἔρχομαι.

Βγῆκε στήν πόρτα ἡ κώνα Μαριγώ:

— Ἔλα, Σταυράκη μου. Ἐσένα πού σ' ἀγαποῦσε ὁ Ἀρίστος.

— Δέν πάω, σᾶς λέω! Δέν πάω!

— Σταυράκη μου, μπορεῖ καί νά... δοῦμε τόν Ἀρίστο — καί τοῦ χάδεψε τό μάγουλο γιά νά τόν καλοπιάσει.

— Ἄσε με! στρίγγλισε ὁ Σταυράκης. Δέ θέλω νά τόν δῶ! Δέ θέλω νά τόν δῶ! — κι ἀρχίνησε νά δαγκώνει τά χέρια του καί νά χτυπιέται.

Μέ τίς φωνές, μαζευτήκανε κι ἄλλες γειτόνισσες. Ὁ Σταυράκης σπαρταροῦσε ἀνάμεσά τους καί δάγκωνε τά χέρια του. Τό σάλιο του ἄφριζε. Ἡ κώνα Μαριγώ τόν πόνεσε.

— Καλά, Σταυράκη μου, καλά. Μήν ἔρθεις. Τό καημένο τό παιδί, εἶπε στίς ἄλλες, εἶναι ἀπαρηγόρητο πού 'χασε τό φίλο του.

— Σκρόφες! βλαστήμησε ὁ Σταυράκης κι ἔφυγε παραντουρώντας καί τρικλίζοντας σά μεθυσμένος.

Οἱ γυναῖκες σταυροκοπηθήκανε.

— Νά τόν ξορκίσει ὁ παπα-Νέστορας.

— Εἶναι ἀπό τό ντέρτι του. Θά τοῦ περάσει.

— Πάντα του ἀναποδιασμένος εἴτανε. Σκληρό παιδί.

— Τό σόι σου...

— Νά τόν διαβάσει ὁ παπάς.

Μιά καί δέ γινότανε τίποτα μέ τό Σταυράκη, τό μυστήριο τό συνόδεψε ὁ κύρ Νικολάκης γιά νά τούς δείξει τήν Κόκκινη Ξέρα.

Δέν εἴταν πιά ὁ πρωτινός κύρ Νικολάκης. Ἡ γυναίκα του νταγιαντοῦσε, αὐτός σερνότανε στά πόδια του, σωστό ρημάδι.

Τό Σαββατόβραδο, μέ τό βασίλεμα τοῦ ἥλιου, στριμωχτήκανε μέσα σέ μιά κλειστή καρότσα, ἡ κώνα Μαριγώ κι ὁ ἄντρας της, ὁ παπα-Νέστορας μέ τό κανάτι τό ἀμίλητο νερό, κ' οἱ τρεῖς γειτόνισσες πού εἴχανε πρωτοστατήσει στήν ὑπόθεση.

Ἕνα παιδί πῆρε τό κατόπι τήν καρότσα, τρέχοντας, καί σά στρίψανε ἀπ' τά Ἐγγλέζικα Σπιτάλια γιά νά βγοῦν στήν Πούντα, πήδηξε καί κάθισε στίς πισινές σοῦστες. Ὁ καροτσιέρης τό πῆρε εἴδηση ἀπό τό τράνταγμα κι ἀμόλησε καμουτσιά πρός τά πίσω, πάνω ἀπ' τήν κουκούλα τῆς καρότσας. Ὁ ἀκριανός κόμπος τοῦ καμουτσιοῦ πῆρε τό ἀγόρι στό ζερβί μάτι, μέσα, τοῦ τό 'χυσε. Δέν ἔβγαλε οὔτ' ἕνα κίχ ἀπό τό στόμα του, μόνο γατζώθηκε πιό γερά πάνω στίς σοῦστες. Σκληρό παιδί.

Σέ ὅλη τή διαδρομή, μία ἱερή σιωπή βασίλευε μές στήν καρότσα. Στό Μερσινλί, πού κατεβήκανε, τούς ὑποδέχτηκε τό ἀπόβραδο, γκρίζο μέ βυσσινιές βαφές. Τό παιδί τούς ἀκολούθησε κλεφτά, μέσ' ἀπό τά χέρσα, καί σά φτάσανε στήν ἀκροθαλασσιά, μπροστά στήν κόκκινη ξέρα, κρύφτηκε πίσω ἀπό μιά τούφα ψηλά βοῦρλα. Οἱ καχεκτικές ἁρμυρῆθρες ἀργοσαλεύανε τά κλώνια τους. Σήκωσε τά μάτια του στόν οὐρανό — τό δεξί μάτι, τό ζερβί ἔτρεχε πάνω στό μάγουλό του. Τό στερέωμα, σά νά φωτιζότανε ἀπό κάτω, μ' ἕνα φῶς πού ἀνάβλυζε πίσω ἀπ' τό μαβί ὁρίζοντα, εἶχε μιά γλύκα τριανταφυλλένια. Τό παιδί τήν ἔνιωσε σάν παρηγοριά. Τό παραστέκονταν οἱ οὐρανοί. Μά ὅσο ἀκόμα κοίταζε, ψηλά, τό χρῶμα γύρισε σταχτί, ἔπειτα σούρανε κι ἑνώθηκε σιγά σιγά μέ τό μαβί,

σπαρμένο ἐδῶ κι ἐκεῖ μέ τρεμουλιάσματα, πού ἴσως νά 'τανε ἀστέρια. Μισόφεγγε ἀκόμα ἡ μέρα.

Στήν ἀκροθαλασσιά, μπροστά στό μπλάβο, ἀφροκομμένο κυματάκι, ὁ παπάς κράταγε μέ τά δυό του χέρια, ὑψωμένο, τό κανάτι μέ τό ἀμίλητο νερό. Κάτι μουρμούριζε, καί πίσω του σταυροκοπιόνταν οἱ τέσσερις γυναῖκες. Πέρα, πρός τό Μπαϊρακλί, σαλεύανε τέσσερα πυροφάνια. Πιό κεῖθε, εἴτανε ἀραγμένο ἕνα τσερνίκι μέ μαζεμένα τά πανιά.

Νύχτωνε πιά. Τό κυματάκι ἁπλωνότανε, μουρμούριζε μαζί μέ τόν παπά. Τρία πυροφάνια σαλέψανε ἀκόμα πιό ζερβά, κρυφτήκανε πίσω ἀπ' τό τσερνίκι, πού τώρα ξεχώριζε ὁλοκάθαρα, σά νά 'τανε ζουγραφιστό μέ μαῦρο ἤ μπλού μελάνι, πάνω στό ἀχνοφωτισμένο βάθος.

Ξάφνου, σά νά 'παιξε τό φῶς, κι ἀνάμεσα στά ξάρτια καί στό ἄλμπουρο πρόβαλε μιά μορφή, ὁλόιδια μέ ἀνθρώπινη κορμοστασιά, τρεμουλιαστή, σά νά 'κανε νά φύγει, νά πετάξει.

— Παναγία μου! ἔσκουξε μιά γυναίκα. Ἡ ψυχούλα του!

— Παναγία μου! στριγγλίσανε κ' οἱ ἄλλες δυό. Ἡ ψυχούλα του! Κώνα Μαριγώ, ἡ ψυχούλα του!

Μέσ' ἀπό τά βοῦρλα ξεπετάχτηκε τό ἀγόρι καί χύμηξε στήν ξέρα, φωνάζοντας ἀλαλιασμένο:

— Ἀρίστο! Ἐγώ σέ σκότωσα! Ἐγώ σ' ἔπνιξα! Συχώρα με, Ἀρίστο!

Μπῆκε στό νερό σά νά περπάταγε. Ἡ θάλασσα τόν σκέπασε.

— Ὁ Σταυράκης!

Ξαναβγῆκε στόν ἀφρό, ἔκανε νά πιαστεῖ ἀπό τή θάλασσα, ὕστερα σήκωσε τά μπράτσα του ψηλά, βούλιαξε, καί πῆγε ν' ἀνταμώσει τό φίλο του, νά τοῦ ζητήσει νά τόν συχωρέσει.

— Ὁ Σταυράκης...

Μαρμαρωμένοι, κοιτάζανε τή θάλασσα, ἐκεῖ, σ' ἕνα ὑποθετικό σημεῖο, ἄβουλοι, ἄλαλοι, ἀνίκανοι νά φωνάξουνε βοήθεια ἤ νά κάνουν κάτι. Περνοῦσε ἡ ὥρα. Κοιτάζανε ἀποβλακωμένοι, γουρλώνοντας τά μάτια τους. Ὁ καροτσιέρης, ἀνίδεος, ἑκατό μέτρα πέρα, πάνω στή δημοσιά, ἄναψε τά φανάρια του.

— Θεοῦ θέλημα, εἶπε τέλος ὁ παπάς. Εὐλόγησον, Κύριε — κι εὐλόγησε τή θάλασσα κοιτάζοντας ἐκεῖνο τό σημεῖο, πού δέν εἴτανε πιά οὔτε κάν ὑποθετικό.

Τά τρία πυροφάνια ξαναφανήκανε πιό στά ζερβά. Τό σερνίκι ἀνακατευότανε μέ τό σκοτάδι. Καί τότε ξέσπασε τό ἀναφιλητό τῆς μάνας.

Ὁ παπα-Νικόλας δέν ἄντεξε τούτη τή φορά. Ζήτησε ἀκρόαση ἀπ' τό μητροπολίτη. Πάλι τόν δέχτηκε ὁ βοηθός ἐπίσκοπος. Εἶχε τά μισά χρόνια τοῦ παπα-Νικόλα. Ξανθοκόκκινα γένια καί μαλλιά, στενά χείλια, μ' ἕνα τυποποιημένο χαμόγελο πού δέν καθρεφτιζότανε στά γαλανά του μάτια. Ἄκουσε τόν πρωτόπαπα ὑπομονητικά.

Ὅλ' αὐτά –εἶπε, σάν τέλειωσε ὁ παπα-Νικόλας– τά σχετικά μέ τόν παπα-Νέστορα, εἶναι γνωστά στή Μητρόπολη. Ναί, εἶναι κάπως ἰδιότυπος, ἀλλά ὁ ἄνθρωπος δέν ἔβλαψε κανέναν. Τό ἀμίλητο νερό καί οἱ λοιπές ἐνέργειές του; Ἐφόσον γίνονται στό ὄνομα τοῦ Κυρίου ἡμῶν, ἡ Ἐκκλησία δέν ἔχει, δέν μπορεῖ νά 'χει ἀντίρρηση.

— Ἐννοήσατε, πάτερ Νικόλαε;

Καί ὅσο γι' αὐτό τό παιδί –Σταυράκης λέγεται;– δέ φταίει σέ τίποτα ὁ παπα-Νέστορας γιά τό θάνατό του. Τό παιδί εἶχε βαριά συνείδηση καί, μέσα σέ μιά παράκρουση τῶν αἰσθήσεων, ἔβαλε τέλος στή ζωή

του, δίχως νά ’χει συναίσθηση τῶν πράξεών του. Ἄλλωστε, εἶταν ἐπικίνδυνο παιδί, μέ κακά ἔνστιχτα. Γρήγορα ἤ ἀργά, θά κατάληγε στή φυλακή, ἄν ὄχι στήν ἀγχόνη.

— Πῶς; Θά μποροῦσε ν’ ἀναμορφωθεῖ μέ τήν κατάλληλη διαπαιδαγώγηση; Εἰσάγετε καινά δαιμόνια, πάτερ Νικόλαε. Φύσιν πονηράν μεταβαλεῖν οὐ ράδιον, ἔλεγαν οἱ σοφοί καί ἀθάνατοι πρόγονοί μας.

Καί, ὅπως ἀκούει καί διαπυνθάνεται –συνέχισε ὁ ἐπίσκοπος πλαταίνοντας τό χαμόγελό του καί στενεύοντας τά μάτια του– ὁ παπα-Νικόλας δέ φαίνεται νά εὐνοεῖ τό προσκύνημα τῶν ἁγίων εἰκόνων, καί, συγκεκριμένα, τῆς Πικραμένης Παναγίας. Ὅπως καί δέν εὐνοεῖ τήν ἀντικατάσταση τοῦ παλιοῦ σκωληκόβρωτου τέμπλου τῆς ἐκκλησίας, μ’ ἕνα καινούριο μαρμάρινο τέμπλο, πρός μείζονα δόξαν τοῦ Θεοῦ.

Δέν διατυπώνει κατηγορία, γνωρίζοντας τήν προσήλωση τοῦ παπα-Νικόλα στά θέσμια καί ἱερά, ἀλλά ἕνας τρίτος θά μποροῦσε νά τόν ὑποψιαστεῖ γιά τάσεις πρός εἰκονοκλασία. Ἄς μή σκανδαλίζεται, λοιπόν, ἀπό τίς ἐνέργειες τοῦ παπα-Νέστορα.

Καί, τελευταῖον ἀλλ’ ὄχι ἐλάχιστον, ἔχει προσέξει, πώς μέ τή διδασκαλία τοῦ παπα-Νέστορα γιά ἐγκαρτέρηση, ἡ φτωχολογιά τῆς ἐνορίας ἔπαψε νά ἐνοχλεῖ τή Μητρόπολη γιά χρηματικά βοηθήματα. Εἶναι μιά νίκη κατά τοῦ ὑλισμοῦ.

— Ἐννοήσατε, πάτερ Νικόλαε;

Ὁ παπα-Νικόλας ἀργοκούνησε τό κεφάλι του καί σηκώθηκε.

— Ἐννόησα, σεβασμιότατε.

Στό σπίτι του, ὅλο τό ἀπόγεμα, καθότανε σκεφτικός. Σηκωνότανε πότε καί πότε, πήγαινε στό παράθυρο καί κοίταζε ὄξω συλλογισμένος τόν αὐλόγυρο τῆς ἐκκλησιᾶς, τό φτωχικό καμπαναριό, τήν ἴδια τήν ἐκκλησιά, κοντοφάροδυλη, μέ τό χαμηλό της τροῦλο. Ἀναστέναξε.

Ἡ παπαδιά του τόν κρυφοκοίταζε δίχως νά τόν ρωτάει.

Σά σκοτείνιασε, τῆς εἶπε:

— Δέ θά φάω ἀπόψε. Θά κάνω ὁλονυχτία στήν ἐκκλησιά.

— Μά δέν εἶναι αὔριο καμιά μεγάλη σκόλη.

— Ἴσως νά ’ναι, ἴσως νά ’ναι...

Σάν ἀχνομπῆκε ἡ αὐγή, κίτρινη καί γαλάζια, μέσ’ ἀπό τά χρωματιστά τζάμια τῶν ἁψιδωτῶν παράθυρων τῆς ἐκκλησιᾶς, ὁ παπα-Νικόλας ἔκανε μιά τελευταία μετάνοια μπρός στήν Ὡραία Πύλη.

Στό σπίτι, βρῆκε τήν παπαδιά νά κοιμᾶται στόν καναπέ, ντυμένη ὅπως εἴτανε ἀποβραδίς. Τόν πῆρε εἴδηση καί σηκώθηκε.

— Νά σοῦ ψήσω ἕναν καφέ.

Ὁ παπα-Νικόλας κάθισε στό γραφεῖο του, ἄνοιξε τό καλαμάρι, πῆρε πένα καί χαρτί. Ἔφεγγε πιά σάν ἄρχισε νά γράφει: «Πρός τήν Ἱεράν Μητρόπολιν...» κ.τ.λ. κ.τ.λ.

Ἡ γυναίκα του μπῆκε φέρνοντας τόν καφέ.

— Λαμπρινή, τῆς εἶπε, ἐξακολουθώντας νά γράφει: «...αἰσθάνομαι ὑποχρεωμένος, διά λόγους τούς ὁποίους θεωρῶ περιττόν νά ἐξηγήσω...».

Ἡ παπαδιά παραξενεύτηκε πού δέν τήν εἶπε «πρεσβυτέρα» ἤ «παπαδιά», ὅπως συνήθιζε. Ἄφισε τό κουπάκι τόν καφέ πάνω στό γραφεῖο.

— Λαμπρινή, σοῦ φαίνεται ν' ἄλλαξε ἡ κορμοστασιά μου ἀπό τότε πού παντρευτήκαμε; Νά πάχυνα ἤ ν' ἀδυνάτισα; — καί συνέχισε: «...νά ἀποβάλω τό ἱερατικόν σχῆμα. Μετά πάσης...» κ.τ.λ. — καί ὑπόγραψε.

— Ὄχι. Εἶσαι ὁλόιδιος. Στό σουλούπι, θέλω νά πῶ.

— Βρίσκεται ἀκόμα ἡ γαμπρίκια ρετιγκότα μου, τό γιλέκο, τό παντελόνι;

— Τά 'χω φυλαγμένα στό μπαοῦλο. Μές στή ναφθαλίνα.

— Βγάλ' τα κι ἀέρισέ τα.

— Τώρα;

— Ναί.

Ἡ Λαμπρινή ἔριξε μιά ματιά στό γράμμα καί κατάλαβε. Τόν ἀγκάλιασε ἀπό πίσω.

— Ἐγώ πάντα τό 'λεγα πώς δέν εἶσαι φτιαγμένος γιά παπάς.

— Ναί, τό κατάλαβα λίγο ἀργά πώς εἶμαι ἀνάξιος ἱερέας.

Τόν φίλησε στήν κορφή τῶν γκρίζων του μαλλιῶν.

— Καί γιά καπέλο; τόν ρώτησε.

Συζητήσανε πάνω σ' αὐτό. Εἴταν συνηθισμένος μέ τό ψηλό καλυμαύκι. Βέβαια, δέ μποροῦσε νά τό ἀντικαταστήσει μέ ψηλοκαπελαδούρα: τά μορτάκια θά τόν παίρνανε μέ τίς λεμονόκουπες. Ἡ ρεπούμπλικα φαινότανε ἀταίριαστη, δίχως ἀξιοπρέπεια. Τό μπομπέ, κάπως νεανικό, λιμοκοντορίστικο. Ἡ ἐκλογή του ἔπεσε τελικά στό «μιραμπώ», αὐτό πού λένε ἡμίψηλο. Τήν πρώτη φορά πού κοιτάχτηκε στόν καθρέφτη μέ τήν καινούργια του ντυσιά, στραβομούριασε. Ὕστερα χαμογέλασε στόν ἑαυτό του λιγάκι κοροϊδευτικά.

Ἀλλάξανε κι αὐτοί μαχαλά. Καί τόν κατοπινό Σεπτέμβριο, ὁ κος Νικόλαος Παπανικολάου, διδάκτωρ τῆς Θεολογίας, ὅπως γράφανε τ' ἀγγελτήρια, ἄνοιξε ἰδιωτικό λύκειο.

Εἴταν ἀκόμα πέντ' ἔξι τέτοια ἰδιωτικά σκολειά στήν πολιτεία, μέ τμῆμα κλασικό καί τμῆμα ἐμπορικό. Μά ποιός γνωστικός γονιός θά ἐμπιστευότανε τό παιδί του σ' ἕναν ξέπαπα;

Ὁ Παντελής, τίς Κυριακές, πού εἶχε ὁλάκερη τή μέρα δική του, τριγυρνοῦσε σάν τήν ἔρημη ψυχή στά σοκάκια τῆς Ὀβραιακῆς. Τίς καθημερινές, δέν περίσσευε καιρός: χρειαζότανε κάπου δυόμισι ὧρες, πηγεμό καί γυρισμό ἀπό τοῦ Χατζηφράγκου στήν Ὀβραιακή, χώρια τήν ὥρα πού θά 'χανε ψάχνοντας καί ρωτώντας.

Ἕνα μικρό ξελόγιασμα εἴταν οἱ λάμπες τῆς ἀσετυλίνας. Εἴχανε φέρει ἐπιτέλους ἀπό τούτη τήν πολύτιμη πέτρα. Ὁ Παντελής εἶχε τά σχέδια ἕτοιμα, καί πάνω σ' αὐτά ἔφτιαξε ἀπό τενεκέ τήν πρώτη λάμπα. Μά καί ὅσο δούλευε ἀκόμα, ἕνα μέρος τοῦ μυαλοῦ του –λές κ' εἶχε γίνει ἀνεξάρτητο– συλλογιότανε ἀδιάκοπα τή σιόρα Φιόρα.

Σάν ἄναψε ἡ πρώτη λάμπα τῆς ἀσετυλίνας ὄξω ἀπό τό μαγαζί, καί φώτισε σά νά 'τανε μέρα τό σοκάκι, ὅλος ὁ μαχαλάς ἔτρεξε νά τή θαυμάσει. Ὁ κύρ Ἀντρουλής, ὁ μάστορης τοῦ Παντελῆ, κουνοῦσε τό κεφάλι του μέ σκεπτικισμό. Μά σάν ἄρχισε ἡ ξόδεψη, κ' οἱ λάμπες πουλιόντανε ἀράδα, τόσο πού χρειάστηκε νά πάρουνε δυό παραγιούς γιά νά προφταίνουνε τή ζήτηση, ὁ κύρ Ἀντρουλής, τίμιος ἄνθρωπος, φοβήθηκε μήν τοῦ φύγει ὁ Παντελής κι ἀνοίξει δικό του μαγαζί, καί τοῦ πρότεινε συνεταιρισμό, μισά καί μισά. Ἔτσι, τά φόντα τοῦ Παντελῆ ψηλώσανε. Οἱ μανάδες τόν καλοκοιτάζανε γιά γαμπρό –δεκαοχτώ χρονῶ παιδί, μά ξέρεις τί γίνεται;– καί

δασκαλεύανε τίς κόρες τους. Μά ἐκεῖνα τ' ἀνεξάρτητα κύτταρα τοῦ μυαλοῦ του εἴταν ἀπασχολημένα ἀδιάκοπα μέ τή σκέψη τῆς σιόρας Φιόρας.

Δέν ἄφισε σοκάκι γιά σοκάκι τῆς Ὀβραιακῆς ἀνεξερεύνητο. Μιά Κυριακή, δυό Κυριακές, τρεῖς Κυριακές. Ἄλλοτε, εἶχε κάνει σχέδια μέ τό νοῦ του νά παντρευότανε μέ τήν Πέρλα γιά νά 'χει τό ἐλεύθερο νά βλέπει τή σιόρα Φιόρα, νά ζεῖ μαζί της. Μά τώρα... Μετάνιωνε ἄλλη μιά φορά γιά κείνο πού εἶχε συμβεῖ, πού ὀρθωνότανε τώρα μπροστά του σάν ἀξεπέραστο ἐμπόδιο. Εἴταν καί στιγμές, τή νύχτα, στό κρεβάτι του, πού ἔβαζε στό νοῦ του καταστάσεις νοσηρές.

Τρεῖς, τέσσερις, πέντε Κυριακές. Στῆς Χάβρας τό σοκάκι, μπῆκε μέ προσποιημένο θάρρος σέ δυό τρία ὀβραίικα μπακάλικα καί σέ ἄλλα τόσα χασαπιά. Σιμωνά; Νό κονοσέρ, νό σαμπέρ, ντέν ξέρει ἐγκώ — κάτι τέτοια τοῦ λέγανε, κουνώντας τό κεφάλι τους ἀρνητικά. Τούς ἐξηγοῦσε: πού παίζει οὔτι, σπουδαῖο οὔτι. Νό κονοσέρ, νό σαμπέρ. Καθότανε σέ ὀβραίικους καφενέδες, μιά ὥρα, δυό ὧρες, πίνοντας τσίπουρα καί καφέδες. Ρωτοῦσε μέ τρόπο τό γκαρσόνι. Νό κονοσέρ, νό σαμπέρ. Σενιορίτα Πέρλα; Σενιόρα Φιόρα; Νό κονοσέρ, νό σαμπέρ. Πῶς εἶναι δυνατόν νά ὑπάρχουν Ὀβραῖοι, νά ὑπάρχουν ἄνθρωποι στόν κόσμο, πού νά μή τήν ξέρουν, πού νά ζοῦνε μιά ζωή τόσο ἀδειανή; Καί γερό πουρμπουάρ στά γκαρσόνια.

Ἕνα Σαββατόβραδο, μιά παρέα γνωστοί του, τόν τράβηξε στόν καφενέ τοῦ Χατζηφράγκου. Τσίπουρο πάνω στό τσίπουρο, ἤρθανε στό κέφι. Τόν ξέρανε γιά βέρτζινο, κι ἀρχινήσανε νά τόν πειράζουν πάνω σ' αὐτό τό ζήτημα. Τόν πῆρε τό φιλότιμο. Ἐγώ; τούς λέει. Βρέ, δέ μέ ξέρετε καλά. Γιατί δέ μιλάω καί δέν κοκορεύομαι;

— Νά σᾶς πῶ πράματα, πού νά σαστίσετε. Μέ τί γυναίκα ἔχω πάει! Δέν τό βάζει ὁ νοῦς σας! Τή... — ἀμέσως κόπηκε.

Κατέβασε τό κεφάλι του. Οἱ ἄλλοι βάλανε τά γέλια.

— Βρέ Παντελή, σέ τά μᾶς τά λές αὐτά;

— Βρέ παιδιά, νά σᾶς πῶ ἐγώ μέ ποιά γυναίκα πῆγε. Μέ τή μαντάμ Φούχτα.

— Τό τιμόνι τοῦ καϊκιοῦ σου, βρέ Παντελή, τοῦ 'κανε ὑπαινιγμό ἕνας ἄλλος.

Ἡ προσβολή τόν ἔτσουξε. Τινάχτηκε ὄρθιος.

— Βρέ σεῖς! Πᾶμε, βρέ, στά κορίτσια, στόν Ἀι-Κωνσταντῖνο. Νά πάρω γυναίκα νυχτιά.

— Βρέ Παντελή, ἄσ' τ' αὐτά.

— Βρέ, κάτσε στ' ἀποφτά σου.

— Ἄν εἶστε ἄντροι, σηκωθεῖτε, βρέ, νά πᾶμε. Πλερώνω καί καρότσα.

Ἄλλο πού δέ θέλανε. Καροτσάδα καί σεΐρι μέ τόν Παντελή. Ὡστόσο, τό 'πε καί τό 'κανε. Καί μονάχα τό ἄλλο μεσημέρι, Κυριακή, γύρισε στό σπίτι του. Ἡ μητέρα του τόν στραβοκοίταξε, μά δέν εἶπε τίποτα. Κάλλιο ἔτσι, παρά ἐκείνη ἡ συλλογή κ' ἡ ἀκεφιά, πού βάραινε τό γιό της τώρα καί κάμποσες βδομάδες. Τόν εἶχε φανταστεῖ ἐρωτοχτυπημένο μέ καμιά δύσκολη τοῦ μαχαλᾶ.

Αὐτή τήν Κυριακή, πλάγιασε τό ἀπόγεμα καί τόν πῆρε ὁ ὕπνος. Σάν ξύπνησε, ὁ ἥλιος εἴταν ἀκόμη ἀρκετά ψηλά, μά εἶπε μέσα του πώς εἴτανε κάπως ἀργά, νά ξεκινήσει τέτοια ὥρα γιά τήν Ὀβραιακή.

Ὡστόσο, τίς δυό κατοπινές Κυριακές ξαναγύρισε στήν Ὀβραιακή, σά νά 'θελε νά πείσει τόν ἑαυτό του πώς εἴτανε πιστός στόν ἔρωτά του καί πώς ἐξάντλησε ὅλα τά περιθώρια. Ὅμως δέν τριγυρνοῦσε πιά

στῆς Χάβρας τό σοκάκι. Ἔφερνε μιά βόλτα, κάτω στό Καρατάσι, ἔκανε τά γλυκά μάτια στίς Ὀβραιοποῦλες, ὕστερα ἔπαιρνε ἀπό κεῖ τό βαποράκι γιά τό Κοκάργιαλι, ν' ἀλλάξει τόν ἀέρα του.

Αὐτό εἴτανε. Εἶχε πάρει πιά τή συνήθεια νά πηγαίνει ταχτικά στά κορίτσια, στόν Ἀι-Κωσταντῖνο.

Τώρα, στό προτελευταῖο θρανίο, ἦρθε νά θρονιαστεῖ κι ὁ ἴσκιος τοῦ Σταυράκη.

Οἱ βροχές τοῦ Σαραντάμερου –ἀλήθεια ὁ καημένος ὁ Σταυράκης, πού τοῦ βαραίνανε τήν ψυχή– βάλανε μιά κουρτίνα, πού ἔκλεινε ὄξω ἀπό τήν καρδιά τῶν παιδιῶν κάθε χαρά τῆς ζωῆς. Τό καλοκαίρι, θαρρεῖς πώς ξεχνάει κανείς πιό εὔκολα. Ὅλα, λές κ' εἶναι πιό εὔκολα τό καλοκαίρι. Τίς φθινοπωρινές καλοσυνάτες μέρες, ξεκλέβεις μιά δυό ὧρες, μετά τό σκόλασμα, γιά νά παίξεις ἀμάδες ἤ γκελέμ γκελέμ, μέ τήν ἐλπίδα νά ξελογιαστεῖς. Μά πάλι, δίχως νά τό θές καί δίχως νά τ' ὁμολογᾶς, θυμᾶσαι τίς σερετιές τοῦ Σταυράκη, τούς βλέπεις πλάι σου καί ἰσκιάζεσαι. Ναί, ἴσως νά 'ναι προτιμότερες οἱ κακορίζικες μέρες τοῦ χειμώνα. Κλείνεσαι σπίτι σου τό βραδινό, στήν κάμαρά σου, ὁ «ὠκύπους Ἀχιλλεύς», «ὁ Μέλης ποταμός διασχίζει...», καί ὕστερα: «Κωστάκη, τό φαγητό εἶν' ἕτοιμο». Μά ὅπως κι ἄν τό πάρεις, ὅ,τι καί νά κάνεις, τέλεψε, σοῦ ἐντυπώθηκε πιά στό νοῦ πώς καί τά παιδιά πεθαίνουν. Τί ἄνοιξη, τί καλοκαίρι, τί φθινόπωρο, τί χειμώνας! Τά παιδιά πεθαίνουν...

Καί, νά πάρ' ἡ ὀργή, φέτος πού ἡ βροχή σταμάτησε ἕνα διάστημα, κ' εἴταν ἡλιόλουστα τά φράγκικα Χριστούγεννα καί ἡ Πρωτοχρονιά, παραμονή τά δικά μας Χριστούγεννα ἀνοίξανε οἱ καταρράχτες τ' οὐρανοῦ. Κογιονάρανε οἱ Φράγκοι. Καί τά Φραγκάκια, μέ τά

κασκέτα Σαίν Ζοζέφ καί μέ τίς πελερίνες τους, εἴχανε βγεῖ στό Κιαί σεργιάνι, γιά ἐπίδειξη, δυό δυό ἀράδα, μέ συνοδεία τούς φρέρηδες.

Μιά βδομάδα πρίν ἀπό τά Χριστούγεννα, τά παιδιά τοῦ Χατζηφράγκου εἶχαν παρακαλέσει –ποιόν ἄλλο;– τόν Παντελή, καί τούς ἔφτιαξε ἀπό χοντρό χαρτόνι ἕνα βασιλικό καράβι, κοντά ἕνα μέτρο μάκρος, μέ ὅλα τά σουσούμια του. Δυό φουγάρα, δυό κατάρτια, κανόνια, ξάρτια, τοῦ ἀνέβασε καί τό μεγάλο σημαιοστολισμό, μ' ἑλληνικές παντιέρες στήν κορφή τῶν καταρτιῶν, στήν πλώρη καί στήν πρύμη. Τό μπογιάντισε ἄσπρο μέ λαδομπογιά, καί ζουγράφισε στίς δυό του μπάντες, μέ κεφαλαῖα γαλάζια γράμματα, τ' ὄνομά του: ΥΔΡΑ. Μ' αὐτό βγήκανε, παραμονή Χριστούγεννα, τό βραδινό, νά «τά ποῦνε». Ὀχτώ παιδιά μαζί, μέ φαναράκι, τρίγωνο καί τουμπελέκι. Μά ἡ νεροποντή τούς ἔκανε χαλάστρες. Καί ἡ σύναξη εἴταν μικρή, γιατί δέ μπορέσανε νά πᾶνε στά μαγαζιά τοῦ Φραγκομαχαλᾶ. Ἔπαθε καί τό καράβι ἀρκετές ἀβαρίες, σά νά 'χε βγεῖ ἀπό ναυμαχία.

Τό ξαναβγάλανε ὡστόσο καί παραμονή Πρωτοχρονιά. Καινούργια νεροποντή –δέ γίνεται, θά 'χανε κάνει μάγια οἱ φραγκοπαπάδες– καί σάν ξαναγυρίσανε στό στέκι τους, στό μαγαζί τοῦ Παντελῆ, τό βασιλικό καράβι εἶχε πιά διαλυθεῖ. Ἀνήμερα Πρωτοχρονιά, ὁ καιρός γύρισε χιονιάς, ἔριξε κάμποσο ψιλό χιονόνερο, πού τσίμπαγε τά χέρια καί τά μάγουλα. Καί σέ δυό μέρες, σάν ξαστέρωσε ὁ καιρός, τά βουνά φανήκανε κάτασπρα ὥσαμε τή μέση, κι ἕνα ξερό βοριαδάκι ξούριζε τό πρόσωπο. Μά τό καράβι, ὅπως εἴπαμε, εἶχε διαλυθεῖ, κι ἔτσι, σάν ἤρθανε τά Φῶτα –κάτω στόν Ἰορδάνη τόν ποταμό, κάθεται ἡ κυρά μας ἡ Παναγιά–τά 'πανε πόρτα πόρτα, κρατώντας δυό γιαπωνέζικα φαναράκια. Σίγουρα θά τά 'χανε σουφρώσει ἀπό τ'

ἀχτάρικο τοῦ κύρ Κώστα, ὅσο τόν ἀπασχολούσανε νά μετράει μιᾶς δεκάρας λεμοντρόφ.

Μέ τό ξεροβόρι, σφίξανε τά κρέατα, ἀνάψανε τά αἵματα, κοκκινίσαμε τά μάγουλα, καί τό μυαλό ξαράχνιασε. Μαζί μέ τούς καλικάντζαρους καί μέ τά κουτσοδαιμονάκια, ἡ ἁγιαστούρα τοῦ παπᾶ ἔδιωξε κι ἐκείνους τούς δυό ἴσκιους πού θρονιάζανε στήν τάξη.

Ἀγοράσανε μιά μεταχειρισμένη μπάλα τοῦ φουτμπώλ μέ τή σύναξη ἀπό τά κάλαντα. Δυό ραφές της εἴτανε ξηλωμένες, μά, ὕστερ' ἀπό συμβούλιο, τή δώσανε σ' ἐκεῖνο τό μασόνο τό σκιτζή καί τίς ξανάραψε. Δέν τούς πῆρε λεφτά. Ὅσο κι ἄν εἴτανε παλιά ἡ μπάλα, τήν κλώτσαγες μιά χαρά, φώναζες ἄουτ, φάουλ, γκόλ, φρίκετ – δηλαδή φρή κίκ– ἔσπαζες καί κανένα τζάμι, ἔπεφτε καί πάνω στήν τάβλα τοῦ κουλουρτζῆ, καί τότε γινότανε μεγάλο ταβατούρι.

Τ' ἀγόρια θυμηθήκανε παλιούς λογαριασμούς. Σάββατο ἀπόγεμα, μπροστά ὁ ἀρχηγός καί πίσω του οἱ νταῆδες (ὄχι ὁ Περικλῆς, οὔτε ὁ Γιακουμής, οὔτε ὁ Μηνᾶς κι ἕνας δυό ἄλλοι), ξεκινᾶνε γιά τῆς Τσικουδιᾶς τό Χάνι, μέ τίς τσέπες γεμάτες πέτρες καί στό χέρι τους μιά σόπα.

— Βρέ σύ! φωνάζει ὁ ἀρχηγός, ἀπό μακριά, τοῦ Τσικουδιώτη ἀρχηγοῦ. Τόν περασμένο μήνα, πού ἀνταμώσαμε στό Τσάι, γιατί μέ στραβοκοίταξες;

— Καί τώρα σέ στραβοκοιτάω! ἀντιφωνάζει ὁ ἄλλος.

— Βρέ σύ, ξέρεις ποιός εἶμ' ἐγώ; Εἶμαι ἀνίψι τοῦ Κουταλιανοῦ!

— Καί δέν πᾶ νά 'σαι! Ἐγώ βαστάω ἀπό πρωτοπαλίκαρο τοῦ καπετάν Νταβέλη!

— Βρέ σύ, θά σοῦ πιῶ τό αἶμα!

Βζίτ! σφύριξε ἡ πρώτη πέτρα ἀπό τό ἀντίθετο στρατόπεδο καί ἄναψε τό γλέντι.

Ἔρχεται μήνυμα στοῦ Χατζηφράγκου:

— Προφτάξτε! Σκοτώνουνται στῆς Τσικουδιᾶς τό Χάνι!

Φωνές:

— Κώνα Παρασκευή!

— Κώνα Μαρία!

— Κώνα Παγώνα!

— Ποῦ εἶν' ὁ Νίκος; Νίκο! Νίκο! Πῆγε μαζί κι ὁ Νίκος;

— Κώνα Φωτεινή!

— Κώστα! Μήν τό κουνήσεις ἀπό δῶ! Θά σέ σκοτώσω!

— Κώνα Ζωή!

— Κώνα Μαρία!

Γιουρούσι καμιά δεκαπενταριά μανάδες. Καί σέ μιά δυό ὧρες, γυρίζανε ξεμαλλιασμένες, σέρνοντας μαζί τους τό παιδομάνι, ἄλλος μ' ἀνοιγμένη μύτη, κρατώντας ἕνα ματωμένο μαντίλι κάτω ἀπ' τά ρουθούνια του, ἄλλος μέ μάτι μελανιασμένο, ἄλλος μέ δεμένο κεφάλι. Τούς κλείνανε στό σπίτι καί δούλευε παντόφλα.

Μά ὅπως καί νά 'ναι, δόξα σοι ὁ Θεός, ὁ μαχαλάς καβατζάρησε τήν κρίση καί ξαναβρῆκε τόν παλιό ἑαυτό του.

Καί μεσοβλέφαρα, ἄνοιξε τό Τριώδι.

Ἡ κυρα-Μαρία, ἀπό τή θέση της στή γαρδαρόμπα, τά βλέπει ὅλα καί δίνει λογαριασμό στό γυναικομαχαλά γιά τό τί φορούσανε οἱ ντάμες στόν ἕνα καί στόν ἄλλο χορό τῆς Λέσχης. Ὁ κύρ Μῆτσος, τό γκαρσόνι, τίς ἐνημερώνει γιά τά σκανδαλάκια, δίχως ν' ἀναφέρνει ὀνόματα, πάντα μέ διάκριση καί χιοῦμορ — τό χιοῦμορ τό γλεντάει μονάχος του, γιατί ἐκεῖνες δέν παίρνουνε χαμπάρι ἀπό τέτοια.

— Ἐκείνη πού πέρναγε ἀπό δῶ μέ τ' ἄλογο, τήν ξανάδες;

Τούς εἶχε μείνει ἀξέχαστη. Καί ὄχι λίγοι ἄντρες, ἀπό τούς τοτινούς νταῆδες νιώθανε στήν καρδιά ἕνα τσίμπημα, χρόνια καί χρόνια ὑστερότερα, ὅποτε βάζανε στό νοῦ τήν Ἔλσα καί τή χαραμισμένη ζωή της. Καί ὅλοι αὐτοί, πού, σά νά λέμε, παίζανε μετρημένο τζόγο, εἴτανε βέβαιοι πώς θά τήν εἶχαν κάνει εὐτυχισμένη ἄν... Τί ἄν;... Κι αὐτοί δέν ξέρανε. Καί ἀναδεύανε μές στό μυαλό τους, ὅπως καί τότε, ἄτολμες ἀοριστίες πού, ξεθυμιασμένες πιά, φαίνονταν ἀκόμα πιό γελοῖες καί ἀνόητες.

Ἄνοιξε τό Τριώδι.

Τά κοριτσάκια τοῦ μαχαλᾶ ντυθήκανε κουδουνάτοι μέ ὅ,τι παλιατσαρίες βρεθήκανε μές στά φορτσέρια. Τ' ἀγόρια, μέ μιά μουτσούνα μακρομύτα τό σκάζανε σέ ἄλλους μαχαλάδες γιά νά 'χουνε πιό τό ἐλεύθερο, βγήκανε βόλτα οἱ ἀραμπάδες μέ τό τουμπελέκι, ἐριμιόλα ἐιβαλά, τό γαϊτανάκι, ὁ ξυλοπόδαρος καί ὅλα τά συνηθισμένα τῆς ἀπόκριας — τό βραδάκι, ἐδῶ κι ἐκεῖ, μιά κιθάρα ἤ ἕνα μαντολίνο, τή νύχτα πληθαίνανε οἱ πατινάδες κ' εἴτανε ὄμορφα νά σέ ξυπνάει, τά χαράματα, ἕν' ἀργοπορημένο ἀπό τόν ἔρωτα καί μερακλίδικο βιολί μέ συνοδεία σαντούρι, κι ὅσο παιδί κι ἄν εἴσουνα λίγωνε ἡ καρδιά σου κι ἔπλαθες ὄνειρα πάνω πού σέ ξανάπαιρνε ὁ ὕπνος. Κι ὁ Τσουρτσούρας, ὁ κλεφτοσκυλάς, ἀνέβαζε σέ ἀνοιχτή καρότσα ἕνα ὀργανάκι μαζί μέ τόν ὀργανατζή, γυρόφερνε τά σοκάκια, μέρα μεσημέρι, κοκκινομύτης, θρονιασμένος ἐπίσημος καί σοβαρός, ὅπως πάντα σάν εἴτανε σκνίπα στό μεθύσι. Καί τ' ὀργανάκι ἔπαιζε Λουτσία ντί Λαμερμούρ.

Φέτος πρωτακούστηκε στό μαχαλά τό μερακλίδικο τραγούδι:

Εἶσ' ἐσύ δι' ἐμένα ὁ κόσμος,

εἶσ' ἐσύ δι' ἐμένα θησαυρός...

κι ἐκεῖνο τό ἄλλο, τό σέρτικο:

Ἄδικά 'τανε τά λόγια,
ἄδικα καί τά φιλιά,
μέσα στήν καρδιά σου, δόλια,
εἶχες ὄχεντρας φωλιά.

Μά τό μεγάλο γλέντι ὁλάκερης τῆς πολιτείας εἴτανε τό ἀπόγεμα τῆς τελευταίας Κυριακῆς. Αὐθόρμητο, δίχως καμιά διοργάνωση καί κομιτάτα. Ἕνα ξεχείλισμα χαρᾶς, ἕνα κουβαρνταλίκι.

Ὁ κόσμος ξεχυνότανε στούς δρόμους ἀκολουθώντας μιά ὁρισμένη διαδρομή: Τράσα, πλατεία Μπελλαβίστα, ἔστριβε κι ἔβγαινε στό Χαλεπλί, Ζέρβα Φοῦρνο, Κατιρτζόγλου, Μπογιατζίδικα, καί πάλι Τράσα καί συνέχεια, κάπου τρία χιλιόμετρα ὅλα μαζί πού τά 'φερνες γύρα δυό τρεῖς φορές — ἀπό τοῦ Ζέρβα κλαδιζόσουνα καί στό Φαρδύ τοῦ Ἁι-Δημήτρη, ἄν εἶχες καμιά γιαβουκλού νά τῆς πετάξεις ἕνα μπουκετάκι μενεξέδες ἤ ἕνα διπλό ζουμπούλι, κι ἀκόμα παραπέρα στό Φαρδύ τῆς Ἀρμενιᾶς ἄν γλυκοκοίταζες καμιά Ἀρμενοπούλα: τή μέρα ἐκείνη, μηδέν παρεξήγηση ἀπ' τούς δικούς τους.

Πήχτρα ὁ κόσμος κ' οἱ καρότσες. Ὁ κύρ Ἀργύρης ὁ ταβερνάρης μέ τήν παρέα του, ντυμένοι φουστανελάδες, πάνω στ' ἀλόγατα, ἄλλοι φουστανελάδες, πεζοί καί καβαλάρηδες, βλαχοποῦλες, ναύαρχοι, στρατηγοί, ντόμινα, παλιάτσοι, κολομπίνες, ἀρλεκίνοι, πεζούρα ἤ μέσα σέ καρότσες, μουσικές — γυναικόκοσμος, ὀμορφόκοσμος μαζεμένος στά παράθυρα καί στά μπαλκόνια, βροχή λουλούδια, σερπαντίνες, κονφετί, στίς ὀξώπορτες ἀφράτα δουλικά,

τσαμποῦρνες, μπαλόνια σκάζανε, σφυρίχτρες πού ξετυλίγονταν σά σφύριζες καί βρίσκανε κατάμουτρα τόν καρσινό σου, χλαλοή, στά τρίστρατα μορτάκια μέ χαρτοσακοῦλες γεμάτες λόπια παραμονεύανε ποιός θά περάσει μέ μπομπέ: βούρ! καί τά λόπια κροταλίζανε πάνω στό σκληρό καπέλο καί κοκκινίζανε τό σβέρκο τοῦ λιμοκοντόρου — μιά τρέλα, μιά χρυσόσκονη, ἕνα κεφάτο ρεμπελιό τυλίγανε τήν πολιτεία.

Καί μέσα σ' αὐτό τό πατιρντί, σέ μιά ἀνοιχτή καρότσα πού τή σέρνανε δυό γυαλιστερά ἀλόγατα, καράδες, στεφανωμένα μέ χάρτινα λουλούδια ἄσπρα καί γαλάζια, συνεπαρμένοι καί ἄλλοι, ὁ Γιακουμής καί ἡ Κατερινούλα — ἡ Κατερινούλα δίχως τό κίτρινο γατί στήν ἀγκαλιά, γιά μιά φορά. Ὁ νουνός της καί θεῖος της μαζί, ἕνας μπεκιάρης σαρανταρίτης, καροτσιέρης τοῦ Φασουλᾶ μέ δικιά του καρότσα, εἶχε τάξει τῆς Κατερινούλας νά τή βγάζει σεργιάνι μέ τήν καρότσα κάθε χρόνο στά γενέθλιά της. Καί σύμπτωση, φέτος, τά γενέθλιά της πέσανε τήν τελευταία Κυριακή τῆς ἀπόκριας. Ὁ μπάρμπα-Κωστής τό συλλογίστηκε λιγάκι, γιατί, μέρα πού εἴτανε, ἄν ἔπαιρνε ἀγώι, μπορεῖ νά 'βγαζε καί μιά χρυσή λιρίτσα. Μά τό τάξιμο, τάξιμο. Εἶχε καί ἀδυναμία στήν ἀνιψιά του.

Ἡ Κατερίνα εἶχε βάλει ὅρο νά τήν παίρνει μονάχη της σεργιάνι, σά μεγάλη κυρία, δίχως τή μητέρα καί τόν πατέρα της. Λοιπόν, τρεῖς καί μισή τό ἀπόγεμα, οἱ γειτόνισσες εἴχανε βγεῖ στίς πόρτες νά δοῦνε τήν Κατερινούλα ν' ἀνεβαίνει στήν καρότσα.

— Καί νύφη! Καί νύφη! τῆς φωνάζανε, ὅσο καμάρωνε ἡ μητέρα της.

Ξεκινήσανε. Καθώς περνούσανε ἀπ' τό Φαρδύ τοῦ Ἀι-Γιάννη γιά νά βγοῦν στή Μπελλαβίστα, τό μάτι τῆς Κατερίνας πῆρε τό

Γιακουμή, πού ’τρεχε νά προφτάσει τήν παρέα του.

— Μπάρμπα-Κωστή! Στάσου! Σταμάτα! φώναξε τοῦ θειοῦ της.

Ἐκεῖνος κράτησε τ’ ἀλόγατα, κι ἀπό τό ψηλό του κάθισμα γύρισε τό κεφάλι του νά δεῖ τί συμβαίνει.

— Μπάρμπα-Κωστή, νά πάρομε τό Γιακουμή; Ἔ, Γιακουμή! φώναξε δίχως νά περιμένει ἀπάντηση. Ἐδῶ! Ἔλα δῶ, ἀνέβα στήν καρότσα.

— Μά ἐσύ δέν ἤθελες νά σέ βγάζω μονάχη, σάν κοκόνα; διαμαρτυρήθηκε ὁ θειός της.

— Σήμερα εἶναι ἀπόκριες.

— Καβαλιέρο πού τόν διάλεξες! γκρίνιασε ὁ μπάρμπα-Κωστής, πού τό φτωχικό ντύσιμο καί ἡ ἀδυναμιά τοῦ Γιακουμῆ δέν τοῦ γεμίσανε τό μάτι. — Ἄς εἶναι. Ἀνέβα, βρέ πιτσιλήθρα, εἶπε τοῦ Γιακουμῆ, πού στεκότανε σά χαζός.

Καί τώρα, καταμεσῆς στά Τράσα, τά δυό παιδιά κάθονταν ἀμίλητα. Ἡ Κατερίνα μέ τήν κόκκινη κορδέλα στά μαλλιά της, σαστισμένη, ἀφαιρεμένη, πρώτη φορά μέσα σέ τέτοιο ταβατούρι, ὁ Γιακουμής μαζεμένος στή γωνιά του, ἄπραγος ἀπό καρότσα. Κρατούσανε κ’ οἱ δυό στό χέρι ἀπό μιά σακουλίτσα κονφετί, πού τούς εἶχε ἀγοράσει ὁ μπάρμπα-Κωστής.

Γύρισε τό κεφάλι του:

— Γιατί δέ μιλᾶτε, βρέ κουτάβια; Τί συλλογιέστε σά ντερβίσηδες;

Ἡ Κατερινούλα εἶπε:

— Συλλογιέμαι τήν εὐτυχία.

Τό μπαγάσικο! μουρμούρισε ἀπό μέσα του ὁ μπάρμπα-Κωστής, μιλάει σά μεγάλη. Ὕστερα εἶπε φωναχτά:

— Βρέ γέλα! Εἶν’ ἀπόκριες! Πέταξε κονφετί!... Ἔ! Βάρδα μπρός!

Τά δυό παιδιά κοιταχτήκανε, γελάσανε, βγάλανε ἀπό μιά φούχτα κονφετί καί τά πετάξανε τό ἕνα στ’ ἄλλο καί τά μαλλιά τους γεμίσανε πολύχρωμα χαρτάκια. Αὐτό ’τανε. Ξεθαρρέψανε, πειράζανε τίς κουδουνάτοι, ὁ μπάρμπα-Κωστής τσακωνότανε μέ ὅποιους θυμώνανε καί βρίζανε τά παιδιά, τούς φοβέριζε μέ τό καμουτσί. — Κοίτα τοῦτον ἐδῶ τό φούσκα! Κοίτα ἐκεῖνον τό γλίτση! φωνάζανε τά παιδιά — μαζεύανε τίς σερπαντίνες πού πέφτανε μισοξετύλιχτες μές στήν καρότσα καί τίς ξαναπετούσανε, κάνανε σά μεθυσμένοι, κάποιος ἀπό ἕνα μπαλκόνι πέταξε μιά κόκκινη καμέλια καί φώναξε γελώντας: — Γιά τή δεσποινίδα μέ τήν κόκκινη κορδέλα στά μαλλιά! — μά δέ σημάδεψε καλά, κ’ ἡ καμέλια ἔπεσε πίσω ἀπό τήν καρότσα. — Στάσου, μπάρμπα-Κωστή! φώναξε ἡ Κατερίνα, μά ἡ καμέλια εἶχε κιόλα τσαλαπατηθεῖ, πίσω ἐρχότανε ἄλλη καρότσα, πάει πιά ἡ καμέλια. Μιά δεύτερη βόλτα μέ τήν καρότσα, μέσα στήν ἴδια ζούρλια, ἡ ντελμπεντέρισσα πολιτεία φόραγε στραβά τή σκούφια της, μιά τρίτη βόλτα — καί ξαφνικά τά δυό παιδιά χάσανε τό κέφι τους, καθόντανε σά μουδιασμένα, γιατί ἀνάψανε τά φανάρια στά σοκάκια, καίγανε κάπου κάπου, ἀπό παράθυρα, ἕνα βεγγαλικό καί εἴτανε τόσο χλωμά, τό φῶς τῶν φαναριῶν καί τά βεγγαλικά μέσα στό σούρουπο, καί τόσο μελαγχολικά, καί τότε προσέξανε πώς εἶχε ἀραιώσει ὁ κόσμος, ἀλήθεια, σχεδόν εἶχαν ἀδειάσει τά σοκάκια, πῶς δέν τό πήρανε εἴδηση, καί σά φτάσανε κοντά στό χάνι τοῦ Φασουλᾶ, ὁ μπάρμπα-Κωστής κράτησε τ’ ἀλόγατα, γύρισε τό κεφάλι του καί εἶπε:

— Τέλος. Ὁ κάθε κατεργάρης στό μπάνκο του.

Τ’ ἀλόγατα, εἶπε, εἴτανε κουρασμένα, ἔπρεπε νά τά ξεζέψει καί νά τά βάλει στό παχνί. — Καί ὕστερα θά σέ πάω...

— Μή νοιάζεσαι, μπάρμπα-Κωστή, τόν ἔκοψε ἡ Κατερίνα. Θά μέ πάει στό σπίτι ὁ Γιακουμής.

Ὁ θειός κοίταξε τό Γιακουμή μέ ἀμφιβολία:

— Εἶσαι ἄξιος νά φυλάγεις τό κορίτσι;

— Ὁ Γιακουμής; πετάχτηκε ἡ Κατερίνα. Ἔδειρε μιά φορά ἕνα μεγάλο ἀγόρι πού μέ 'πε παλαβή — κι ἔκανε τό μάτι τοῦ Γιακουμῆ.

Ἀνέβηκε στό μπροστινό καναπεδάκι, ἀγκάλιασε τό θειό της καί τόν φίλησε στά δυό μάγουλα.

— Μαργιόλα, μουρμούρισε ὁ μπάρμπα-Κωστής.

Τά δυό παιδιά πήρανε τό δρόμο γιά τό γυρισμό. Τά Τράσα εἴτανε στρωμένα μέ κονφετί, σερπαντίνες, ἀδειανές χαρτοσακοῦλες, μαραμένα λουλούδια, τσαλαπατημένες καβαλίνες. Εἶχε σκοτεινιάσει πιά. Τά φανάρια φέγγανε λιγότερο μελαγχολικά.

Ὁ κάθε κατεργάρης στό μπάνκο του. Μια δυό παρέες κουδουνάτοι, τσαλακωμένοι, σέρνανε ἄκεφα τά ποδάρια τους, ἀναρωτιόσουνα ποῦ νά πηγαίνανε. Σέ πολλά σπίτια, ἡ σάλα, στό ἰσόγειο, εἴτανε φωτισμένη, ἀλλοῦ ἔρημη, ἀλλοῦ ἕνα δυό ἄντρες, μιά δυό γυναῖκες, κουβεντιάζανε κουρασμένα ἤ σωπαίνουνε, ξαπλωμένοι στίς πολυθρόνες. Δουλικά φροκαλούσανε τίς μαρμαροστρωμένες αὐλές – σήμερα τίς λένε χώλ– κι αὐτές γεμάτες φρόκαλα καί κονφετί. Μιά πολίτσια μέ δυό ζαντάρμες περιπολούσανε, μπαϊραντάν σόνρα. Σέ μιά σάλα, μιά κοπέλα, μονάχη, καθότανε στό πιάνο κι ἔπαιζε, μέ τήν πλάτη γυρισμένη, ἕνα κομμάτι ὅλο τρίλιες. Τά δυό παιδιά σιμώσανε στό χαμηλό παράθυρο, ἀκουμπήσανε τούς ἀγκῶνες στό πρεβάζι κι ἀκούγανε τή μουσική μέσ' ἀπό τά σφαλιχτά τζάμια. Πλάι στόν ἀγκώνα τοῦ Γιακουμῆ, παραπεσμένη, κειτότανε μιά κόκκινη καμέλια, σέ κάπως καλή κατάσταση. Τήν πῆρε, τή φύσηξε γιά νά τή

φρεσκάρει, καί τήν πρόσφερε στήν Κατερίνα, πού ἀφαιρεμένη, παρακολουθοῦσε τά χέρια τῆς κοπέλας ὅποτε ξεπροβάλλανε, δεξιά ζερβά, πάνω στά κόκαλα τοῦ πιάνου.

— Ἄ! ἔκανε ἡ Κατερινούλα.

Κοίταζε τήν κόκκινη καμέλια, ἐκστατική — καί ξαφνικά τόν ἀγκάλιασε ἀπ' τό λαιμό γιά νά τοῦ χαμηλώσει τό κεφάλι, καί τόν φίλησε στό μάγουλο.

Τήν ἄλλη μέρα, Καθαρή Δευτέρα, οἱ τουρκογύφτισσες, κλαδωτές, σεινάμενες κουνάμενες πάνω στά ψηλά τακούνια τους, πήρανε τά σοκάκια πρωί πρωί, ζητιανεύοντας τ' ἀποκριάτικα ἀποφάγια.

— Μάντζα, κοκόνα, μάντζα!

— Μάντζα, μακαρόνια, μάντζα!

Κι ὁ οὐρανός γέμισε τσερκένια, πού κορονίζανε ψηλά, χωνεμένα μέσα στό γαλάζιο.

Κάποιες φορές, τή νύχτα, σηκώνεις τή ματιά σου κι ἀγναντεύεις τ' ἄστρα, περιμένοντας μήπως σταλάξουνε κάποιο βάλσαμο, κάποια παρηγοριά ἤ ἐλπίδα. Μά ἐκεῖνα λάμπουνε παγερά κι ἀτσαλένια.

Ὡστόσο, κοίτα, νά! χάραξε κι όλα ἡ ἀνατολή κι ἔρχεται κύματα κύματα τό φῶς γιά μιά παγκόσμια ἐλπίδα.

Μάιος-Σεπτέμβριος 1962

ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ

ἀβτζής = κυνηγός

ἀγλάμα = μήν κλαῖς

ἀιγκρέτα = λοφίο

ἀίπ = ντροπή

ἀλ Κηρήντ = πάρτε τήν Κρήτη

ἀλατιά = τσουχτερό χτύπημα

ἀλκολίκι = μανία

ἀλμπάνης = πεταλωτής

ἀμανατζής = ἰδιωτικός ταχυδρόμος

ἀμελέ ταμπούρι = ἐργατικό τάγμα

ἀμπέρι = γαζία

ἀμπουρνέλα = δαμάσκηνο φρέσκο, κορόμηλο

ἀναμάμαλο = παλινδρομικό κύμα

ἀναντάν μπαμπαντάν = ἀπό μάνα κι ἀπό κύρη· ἀνέκαθεν

ἀντάρμος παρακεῖ = πᾶμε ἐκεῖ

ἀντέτι = ἔθιμο

ἀντικέρης = ἀρχαιοπώλης

ἀντρές = εἴσοδος, χώλ

ἀξάμ χαΐρολσουν = καλησπέρα

ἀπόρτ = φέρ' το

ἀπόστα = ἐπίτηδες

ἀποῦντο = ἀκριβῶς

Ἀσκενάζι = Πολωνοεβραίοι

ἀσφιντόνα = σφενδόνη

Ἀτζέμης = Πέρσης

ἀτζεντσία = πρακτορεῖο

ἀφανοί = φωτιές τοῦ Ἀϊ-Γιάννη

ἄφεριμ = μπράβο

ἀχτάρης = ψιλικατζής

βαλής = νομάρχης

βάρ = ὑπάρχει

βερχανές = στοά

βεστιέρ = γκαρνταρόμπα, ἱματιοφυλάκιο

βιδέλο = μοσχαρίσιο κρέας· μοσχάρι

Βιζινίκα = Ἑβραία (κυριολεκτικά, γειτονοπούλα)

βιτσικόνσολας = ὑποπρόξενος

βολαχτήρας = εἶδος διχτυοῦ

βούτουρας = βούτυρο

βρεχτοκούκια = βρεγμένα κουκιά

γαρμπῆς = δυτικός ἤ νοτιοδυτικός ἄνεμος

γιαβάς = σιγά-σιγά

γιαβουκλού = ἀγαπητικιά

γιαρμάς = κεντρική ξύλινη βέργα τοῦ χαρταετοῦ

γιασάκ = ἀπαγορεύεται

γιασασίν = ζήτω

γιατάκι = στρώμα, κρεβάτι

γιουβρέκι = κουλούρι

γιούζμπασης = ἑκατόνταρχος (λοχαγός)

Γιουνανιστάν = Ἑλλάδα

γιουρουντάρω = κάνω ἔφοδο

γκαλαντίνα = εἶδος φαγητοῦ μέ κρύο κρέας

γκεβεζελίκι = ἀστείο

γκελέμ-γκελέμ = εἶδος παιχνιδιοῦ, παρόμοιου μέ τά σκλαβάκια

γκερίζι = ὑπόνομος, ὀχετός

γκιαούρ = ἄπιστος

γκιόλι = λίμνη

γκιούζελ = ὡραίος

γλασάδα = παγωτό

γλίτσης = βρωμιάρης

διμισκί = χοντρός σπάγγος

δρίματα = οἱ πρῶτες ἕξι μέρες τοῦ Αὐγούστου, κατά τίς ὁποίες πρέπει κανείς νά ἀποφύγει κάθε ἐπαφή μέ τό νερό

ἔβετ = μάλιστα

ἐλεμέ = ἐκλεκτός

ἐντεψίζης = βλάκας· ἀδιάντροπος

ζαμπίτης = ἀξιωματικός

ζαντάρμα = χωροφύλακας

ζαπτιές = ἀστυφύλακας

ζαρχανάς = σφαγεῖο

ζάφτι = (κάνω ζάφτι) κυριαρχῶ, καταβάλλω

ζουμπερέκι = ἐλατήριο

ἰδεασμένος = συλλογισμένος, ὑποψιασμένος

ἰναντιέ = τουρκικό γυμνάσιο

ἰνφιέλ = ἄπιστος

ἰστεμές (γρ. *ἰστεμέμ)* = δέ θέλω

ἰχαδί = ἀνοιχτό χρῶμα

καβάκι = λεύκα

καγιάς = βράχος

κάζο = πάθημα· (μήν τό κάνεις κάζο) μήν τοῦ δίνεις σημασία

καϊμακάμης = ὑποδιοικητής

καϊσί = βερίκοκο

κάμα = δίκοπο μαχαίρι

καμπάκα = νεροκολοκύθα

καρακιόλι = ἀστυνομικό τμῆμα

καραμανλής = ἀπό τήν περιοχή τῆς Καραμανίας (Μ. Ἀσίας)· τουρκόφωνος χριστιανός

καρατάρω = ὑπολογίζω

καρικώνω = μαντάρω

καρσί = ἀντίκρυ

κασκαβάλι = κασέρι

καστανιά (κλειδοπίνακο) σκεῦος ἀπό συναρμολογημένα δοχεία γιά μεταφορά φαγητοῦ

κατεντράλε = καθολική μητρόπολη

κάτσα = κυνήγι

κατσαδόρος = κυνηγός

κατσιρμά = λαθραία

κατσιρματζής = λαθρέμπορος

κελεψέδες = χειροπέδες

κεπέγκι = ρολό μαγαζιοῦ

κερεστές = ξυλεία

κερεστετζής = ξυλέμπορος

Κηρήντ ἰστέρσινιζ = θέλετε τήν Κρήτη

κιαί = προκυμαία

κιντίρ κιντίρ = ψητό καλαμπόκι

κιοπέκ = σκύλος

κιόρ = τυφλός

κισλάς = στρατώνας

κισμέτ = μοίρα

κιτάπι = βιβλίο

κλούμπ = λέσχη

κολαοῦζος = ὁδηγός· προάγγελος

Κομιτάτο = ἡ ἐπιτροπή «Ἕνωση καί Πρόοδος» τῶν Νεοτούρκων

κόνσολας = πρόξενος

κογιονάρω = κοροϊδεύω

κομισάριος = διοικητής ἀστυνομικοῦ τμήματος

κονάκι = διοικητήριο

κονσολάτο = προξενεῖο

κορωνίζω = μετεωρίζομαι

κόστα = ὄχθη, ἀκτή

κοστηρῶ = τρέχω

κουαρτάκι 1/4 τοῦ μετζητιοῦ (1.10 χρ. φράγκα)

κουάρτο = τέταρτο

κουγιουμτζής = χρυσοχόος

κουδουνάτος = μασκαράς

κούλας = πύργος, ἐξοχικό σπίτι

κουλές = πύργος, παρατηρήριο

κουμέρκι = τελωνεῖο· τελωνειακός δασμός

κούς λά = ξαπλώσου ἐκεῖ

κουτουρντίζω = περνῶ τόν καιρό μου στά κουτουρού

κούτσα = κούκλα

κρομύδα (εἰρων.) = μεγάλο ρολόι τοῦ γελέκου

κώνα = κυρά (μόνο γιά Ρωμιές)

κωνσταντινᾶτο = χρυσό φλουρί

λακριντί = κουβεντολόι

λάλαρο = τό θάμπος τοῦ μεσημεριανοῦ ἥλιου

λαλές = παπαρούνα

λέγκε λέγκε ρεστερά = εἶδος παιχνιδιοῦ γιά κορίτσια

λεμοντρόφ = καραμέλες λεμόνι (lemon drops)

λέμπω = κουνιέμαι στήν κούνια

Λοξάντρα = Ἀλεξάντρα

λόπι = φασόλι ξερό

λυμπινάρια = σπόρια ἀπό λούπινο

μάκενα = μηχανή, μηχάνημα

μαλαγανεύω = κολακεύω

μαλτεζόπλακα = πλάκα γιά ὁμαλή ἐπίστρωση δρόμου (ἀντίθ. ντουσεμές, καλντερίμι)

μανιφατουριέρικο = ὑφασματοπωλεῖο

μαντινούτα = ἐρωμένη, σπιτωμένη

μάξους = ἐπίτηδες

μάρσα = ἐμβατήριο, ἐθνικός ὕμνος

μαρσπιέ = σκαλάκι καρότσας

μαστέλο = ξύλινο δοχεῖο νερό

μαχαλάς = συνοικία

μεζάρια = τούρκικο νεκροταφεῖο

μεντερίσι = μετερίζι, ἔπαλξη

μερεμέτι = ἐπιδιόρθωση

μεταλλίκι = τό 1/4 τοῦ γεροῦ γροσιοῦ

μετζήτι = τό 1/5 πάνω-κάτω τῆς χρυσῆς λίρας (22 1/2 χρυσᾶ φράγκα , ἡ λίρα)

μιλέτι = ἔθνος

μίρα = (βάζω μίρα) βάζω σημάδι

μόμπιλα = ἔπιπλα

μουατζίρης = μετανάστης, πρόσφυγας

μουχτάρης = ἐπίτροπος μιᾶς συνοικίας

μπαϊλντίζω = λιποθυμῶ

μπαϊντός = ἀργία· διάλειμμα στά ἐργοστάσια

μπαϊράκ = σημαία

μπαϊραμντάν σόνρα = κατόπιν ἑορτῆς

μπακαλούμ = γιά νά δοῦμε

μπαλάκι = χορός σέ πανηγύρι

μπαλαμούτι = κατεργαριά, μπερμπαντιά

μπαμπαλής = γηραλέος

μπαναμπάκης = μόρτης, νταής

μπαρνταζίκια = σύκα ἐκλεκτά

μπασμαχανές = ἐργαστήριο βαμβακερῶν ὑφασμάτων ἐμπριμέ· ὄνομα συνοικίας

μπάτσικα = ἀνεπιθύμητη πελατεία

μπεζεστένι = ὑπόστεγη ἀγορά γιά ἀντίκες καί ἄλλα τιμαλφῆ

μπεκιάρης = ἐργένης

μπελεντιές = δημαρχία

μπέν κατολίκ = εἶμαι καθολικός

μπενταβά = δωρεάν

μπεξής = ἀγροφύλακας

μπεσιλίκι = πέντε μεταλλίκια

μπεσλεμεντίζω = ταΐζω, τρέφω, παχαίνω

μπίλια = βόλος

μπιλιετζής = εἰσπράκτορας σέ τράμ

μπίνμπασης = χιλίαρχος (ταγματάρχης)

μπίρ = ἕνας, μία, ἕνα

μπίρ ὀσμανλί μπαϊράκ = μιά ὀθωμανική σημαία

μπισυκλέτα = ποδήλατο

μπιστῶ = ἀναπηδῶ, κάνω γκέλ· ἐγκαταλείπω

μπιτί = τελείωσε

μπίτ παζάρι = φτηνό παζάρι (κυριολεκτικά ψυλλοπάζαρο)

μποϊλέ = ἔτσι

μπόμπα = μεγάλο βαρέλι· βαρελότο

μπόρσα = χρηματιστήριο

μπουγάζι = στενό

μπούζ γκιμπί = κρύο σάν χιόνι, παγωμένο

μπούζι = πάγος

μπουρμάδα = πλεξίδα

μπουρντά = ἐδῶ

μπρισίμι = μεταξωτή διπλή κλωστή

νατσιόνα = ἔθνος· κράτος· ὑπηκοότητα

νενέ = γιαγιά

νομάτοι = ἄνθρωποι, ἄτομα

νταγιαντῶ = ἀντέχω

νταρί = καλαμπόκι

ντεβέδα = καμήλα

ντεβετζής = καμηλιέρης

ντερές = κοιλάδα· ρυάκι, ρεματιά

ντελμπεντέρης = ἀνοιχτόκαρδος, λεβέντης· ἀκατάστατος

ντερμπεντέρης = πλανόδιος, ταξιδιάρης· ἀλήτης

ντοβλέτι = κράτος, κυβέρνηση

ντογρού = ὁλόισια

ντόν = δός το

ντοναλμάς = σουλτανική γιορτή· φωταψία

ντουρσέκι = γωνιά δρόμου

ντουσεμές = πλακόστρωτο· ἀκανόνιστο λιθόστρωτο

ντρουμπατζής = πυροσβέστης

ξεβλογιάρης = βλογιοκαμμένος

ξελαγράρω = ξεσφίγγω

ὀγλούμ = γιέ μου

ὀλούρμου = γίνεται;

Ὀντέσα = Ὀδησσός

ὀριά = οὐρά

ὀρντά = ἐκεῖ

ὀτουρουνούζ = καθίστε

ὀτρά = ἕνα κομμάτι κλωστή

ὀχταράκι = ὀχτώ μεταλλίκια

παντιέρα = σημαία

παντισάχιμιζ τσόκ γιασά = ὁ σουλτάνος νά ζήσει πολλά χρόνια

παρά μαφίς ἐιβαλά = μοῦ τελειώσανε τά λεφτά εὐχαριστῶ

παράσημο = (μεγάλο) σύφιλη· (μικρό) βλεννόρροια

παρτικουλάρω = παίρνω τό μέρος

πασβάντης = νυχτοφύλακας

πινακωτή (κυρά) = εἶδος παιχνιδιοῦ

πιτσίλι = νταντέλα

πολιτάκια = μαντολινάτα· (μέ ὀργανοπαίχτες ἀπό τήν Πόλη)

πολιτρές = πορτρέτο

πορτσιόνα = μερίδα

πούβετα, πούπετις = πουθενά

πούλουδο = λουλούδι

πουνέντες = δυτικός ἄνεμος

πράτιγο = ἐλευθεροκοινωνία, ἄδεια εἰσόδου σέ λιμάνι

πρέντικα = κήρυγμα τῆς Κυριακῆς

προτεζέ = προστατευόμενος

ρέγουλα = τάξη

ρεζή = κρατικό μονοπώλιο καπνοῦ

ρεΐζ = ἀνώτερος ἀξιωματοῦχος

ρετσέλι = γλυκό τοῦ κουταλιοῦ

ρούπι = τό 1/8 τῆς πήχης

ρωγαλίδα = εἶδος ἀράχνης

σαβουρντίζω = τινάζω, ἐκσφενδονίζω

σάμαλι = εἶδος ραβανί μέ πολύ σιρόπι

Σαμλής = Δαμασκηνός

σαμπάχ χαΐρολσουν = καλημέρα

σαμπουνχανάς = σαπωνοποιεῖο

σαντάρδο = κοντάρι σημαίας

σαρκί = τούρκικο τραγούδι

σάτι = μαούνα

σβάραχνα = βράγχια

σεΐρι = θέαμα, χάζεμα· (κάνω σεΐρι) = κοιτάζω, παρακολουθῶ, χαζεύω

σεΐσης = ἱπποκόμος

σεκέρ λουκούμια = κουραμπιέδες

σεκλετίζομαι = στεναχωριέμαι

Σεφαρδείμ = Ἱσπανοεβραῖοι

σήριγκα (γρ. σύριγγα) = πασχαλιά

σιμίτι = κουλούρι· (σέ σχῆμα τριγώνου ἤ ρόμβου)

σιναφλής = ἐπαγγελματίας

σιτζίμι = χοντρός σπάγγος

σίχλιος = χλιαρός

σκιτζής = ἐπιδιορθωτής, μπαλωματής

σόπα = ρόπαλο

σού = νερό

σουλαντίζω = καταβρέχω, ποτίζω

σουλαντιστήρι = ποτιστήρι

σπαζούρης = εὔθραυστος· φιλάσθενος

σπετσαρία = φαρμακεῖο

σπετσιέρης = φαρμακοποιός

σπιονεύω = κατασκοπεύω

σπίρτο (καί σπίρτο ντέ βίνο) = οἰνόπνευμα

σπιτάλια = νοσοκομεῖο

στιμάρω = ἐκτιμῶ

ταΐνι = σιτηρέσιο, φαγητό

τάκλα = τούμπα

ταμάμ = ἐντάξει

ταμπάχανα = βυρσοδεψεία· ὄνομα συνοικίας

ταρλάς = οἰκόπεδο

τεζιάκι = μπουφές τοῦ καφετζῆ

τεμεσούτια = τίτλοι ἰδιοκτησίας

τεσκερές = ἄδεια, ταυτότητα

τεσσαράκι = τέσσαρα μεταλλίκια (1 γερό γρόσι)

τζαμούζα = βουβάλι

τζεμπλεμποῦδες = στραγάλια

τζερεμές = (ἄδικο) πρόστιμο

τζιέρι = συκώτι

τζινιέρης = ἀρχιτέκτονας

τζιρτζεφίλι = πιπερόριζα

τίρος = πυροβολισμός

τόκα = μικρός γυναικείος κούκος, σκούφος

τουρᾶς = διακοσμητικό μονόγραμμα τοῦ Σουλτάνου

τράντσα = φέτα

τσαγανιός = κάβουρας· ἀκατανίκητη ἐπιθυμία

τσακί = σουγιάς

τσάμι = πεύκο

τσαμπαζλίκια = ἀκροβασίες

τσαμπούκ = γρήγορα

τσαμπούρνα = μικρή σάλπιγγα

τσαρσί = ἀγορά

τσελεμπής = ἄρχοντας

τσεντούριες = τό προφητικό βιβλίο τοῦ Νοστραδάμου (Les Centuries, 1555)

τσερκένι = χαρταετός

τσερνίκι = τρεχαντήρι

Τσέτης = ἄτακτος στρατός, ἀντάρτης

τσικολάντα = σοκολάτα

τσιλίκι = εἶδος παιχνιδιοῦ (μοιάζει μέ baseball ἤ cricket)

τσιρίσι = εἶδος κόλλας

τσιφτές = δίκανο τουφέκι

τσόκ = πολύ

τσουπανάκια = παλαμάκια

τσουτζούκ γιόκ = τό παιδί δέν ὑπάρχει

Φαρδύ (τό) = ὁ κεντρικός δρόμος μιᾶς συνοικίας

φατούρα = φτιάξιμο, ἐκτέλεση ἐργασίας

φιλντεκός = χοντρή μεταξωτή κλωστή

φιορίζω = λουλουδίζω

φισταλόγκα = τηλεσκόπιο

φλοκώνω = κάνω τούφες, τουλούπες

φοινίκια = μελομακάρονα

φούσκας = πρησμένος ἀπό τό πάχος

φρόκαλα = σκουπίδια

χαβαντίσια = εἰδήσεις, νέα

χάβαρο = εἶδος μυδιοῦ

χάβρα = συναγωγή τῶν Ἑβραίων

χαϊρολά = εὐγενικός χαιρετισμός

χαλίσικος = γνήσιος

χάσικο = φρέσκο· (ψωμί) λευκό

χιανετιά = μπαμπεσιά

1. Τί νά κάνομε;
2. Διασκευή ἀπό γνωστό παραμύθι.
3. Δέ ντρέπεστε;
4. Δέν ξέρω.
5. Αὐτό τό τραγούδι τό ’γραψε γιά τήν ἴδια αἰτία, ἡ Ρηνούλα Κυριαζῆ, μιά χρυσή κοπέλα πού ἐργαζότανε στό σπίτι μας.
6. Παιδιά, τί δουλειά ἔχετε τέτοια ὥρα;
7. — Τί τρέχει κύριε ἀστυνόμε; — Δικά σας εἶναι τά παιδιά; — Ναί. — Πάει καλά.
8. Στό πρωτότυπο: It rains and the wind is never weary...
9. Ζήτω ἡ δικαιοσύνη, ζήτω ἡ λευτεριά.
10. Ἕνα ποτήρι νερό.
11. Ὁ ἑωρακώς μεμαρτύρηκεν. Ὁ γέρος εἶταν ὁ γιός ἐκείνου τοῦ προέδρου τῆς Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητας, πού εἶχε ὑπογράψει πρίν τριάντα τόσα χρόνια τό ἔγγραφο τῆς δωρεᾶς γιά τίς καμπάνες. Δέν τό ἀναφέρω μέσα στό κείμενο, ἐπειδή ἡ σύμπτωση θά φαινότανε ὑπερβολικά μυθιστορηματική.
12. Παραδοθεῖτε.